

Uniwersytet Łódzki
Wydział Nauk Geograficznych

Aleksandra Mroczek-Żulicka

**Rola organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej w rozwoju
plenerowej rekreacji twórczej. Przykład Łodzi.**

**The role of organisation of urban recreational space in developing
outdoor creative recreation. The example of Łódź.**

Praca doktorska
napisana pod kierunkiem
dr. hab. Sławoja Tanasia, prof. UŁ
promotor pomocniczy: dr Justyna Mokras-Grabowska

Łódź 2022

Spis treści

1.	Wprowadzenie.....	5
1.1.	Przedmiot, zakres i cele badań	10
1.2.	Problem badawczy w świetle literatury	12
1.3.	Materiały źródłowe, metody badań i ich ocena.....	48
2.	Plenerowa rekreacja twórcza w mieście.....	61
2.1.	Współczesne przeobrażenia przestrzeni miejskiej a plenerowa rekreacja twórcza.....	63
2.2.	Organizacja miejskiej przestrzeni rekreacyjnej dla rekreacji twórczej	82
3.	Przestrzeń rekreacyjna Łodzi – rys historyczny	103
3.1.	Łódzka przestrzeń rekreacyjna do roku 1918	107
3.2.	Łódzka przestrzeń rekreacyjna w latach 1918-1945	121
3.3.	Łódzka przestrzeń rekreacyjna w latach 1945-1989	127
3.4.	Łódzka przestrzeń rekreacyjna na przełomie XX i XXI wieku	147
3.5.	Współczesna przestrzeń rekreacyjna Łodzi	156
4.	Plenerowa rekreacja twórcza w Łodzi.....	183
4.1.	Łódź jako miasto twórcze	183
4.2.	Charakterystyka i ocena łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej	187
4.3.	Charakterystyka plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi	200
4.4.	Analiza przestrzenna plenerowej rekreacji twórczej.....	204
4.5.	Ocena plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi.....	221
4.5.1.	Opinie ekspertów	221
4.5.2.	Opinie organizatorów.....	226
4.5.3.	Opinie uczestników	230
4.6.	Charakterystyka i ocena organizatorów plenerowej rekreacji twórczej.....	235
4.6.1.	Opinie ekspertów	243
4.6.2.	Opinie uczestników	244
4.7.	Charakterystyka i ocena uczestników plenerowej rekreacji twórczej.....	248
4.7.1.	Opinie ekspertów	253
4.7.2.	Opinie organizatorów.....	254

5.	Uwarunkowania organizacji plenerowej rekreacji twórczej.....	259
5.1.	Rekonstrukcja doświadczenia organizacji.....	259
5.2.	Twórcze miejsca organizatorów.....	267
5.3.	Determinanty organizacji plenerowej rekreacji twórczej.....	289
6.	Model organizacji plenerowej rekreacji twórczej w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej ..	293
7.	Wnioski.....	299
	Bibliografia.....	309
	Spis tabel, rysunków i fotografii	330
	Załącznik 1	333
	Załącznik 2	334
	Załącznik 3	344
	Załącznik 4	346
	Załącznik 5	347

1. Wprowadzenie

Aktywności rekreacyjne realizowane w przestrzeni miejskiej przybierają nowe formy oraz wykorzystują zmieniające się zagospodarowanie. Współczesne funkcje rekreacji ulegają zatem przeobrażeniom. Zakres znaczeniowy pojęcia rekreacja nie może być utożsamiany jedynie z potocznym określeniem „sportu dla wszystkich”. Społeczeństwo poszukuje również twórczych form aktywności wolnoczasowych. Autorka postuluje poszerzenie i pogłębienie rozumienia rekreacji o rekreację twórczą, wykorzystując w tym celu założenia geografii humanistycznej, jak i psychopedagogiczne teorie wyjaśniające zjawisko twórczości.

Aktywność twórcza w czasie wolnym w przestrzeni miejskiej staje się coraz szerzej eksplorowanym zjawiskiem, dostrzeganym w polskiej i zagranicznej literaturze naukowej w różnych kontekstach. Przykładem niech będzie analiza ograniczeń uczestnictwa Koreańczyków w kreatywnych działaniach w czasie wolnym. Jej autorzy wykazali, że głównymi ograniczeniami w pozytywnym postrzeganiu działalności twórczej są bariery psychologiczne oraz brak powszechnej dostępności do tego typu aktywności (Oh i in., 2001). Aktywność twórcza w czasie wolnym analizowana była także jako indywidualna strategia radzenia sobie z chorobami i niepełnosprawnościami (Creek, 2008).

Istotnym aspektem analizy zjawiska rekreacji twórczej jest jego umiejscowienie w przestrzeni miejskiej. Podkreślane jest znaczenie i możliwości wykorzystania przestrzeni miejskiej dla rozwoju różnorodnych aktywności skierowanych zarówno do mieszkańców miast, jak i przyjezdnych. K. Wall (2012) przeprowadziła badania nad kreatywnością w amatorskich działaniach w czasie wolnym, w przestrzeni publicznej i prywatnej, wskazując na istotę tworzenia odpowiednich warunków do wspierania oddolnych inicjatyw w zakresie działalności twórczej w przestrzeni miejskiej. Przestrzeń miejska wykorzystywana jest jako miejsce prowadzenia warsztatów, których uczestnicy angażują się w projektowanie przestrzeni (Bujacz, 2011). Istnieją przykłady inicjatyw polegających na kreowaniu wspólnie z mieszkańcami fragmentu przestrzeni miejskiej (np. fr. *faites-vous une place* – zróbcie sobie miejsce) (Wantuch-Matla, 2016). Podobne badania i działania stały się inspiracją do dyskusji na temat kreatywnych przestrzeni oraz ich potencjału w zakresie możliwości realizacji różnorodnych aktywności w ich obrębie, np. o charakterze edukacyjnym, czy rekreacyjnym (Wantuch-Matla, 2016). Przestrzenie kreatywne wpływają na specyfikę krajobrazu antropogenicznego, tworząc niepowtarzalną atmosferę miejsca (*genius loci*) (Strykiewicz, 2010), a tym samym sprzyjając spotkaniom społecznym (Törnqvist, 2004). G. Törnqvist (2004) wskazuje ponadto, że należy przyjrzeć się

miastu bardziej szczegółowo pod kątem zdefiniowania czynników lokalizacji działań twórczych. Jak przekonuje G. Richards (2014) powstają nowe klastry wypoczynkowe, turystyczne i kulturotwórcze w centrach dużych miast, które często wydają się być bardziej związane z konsumpcją czasu wolnego i turystyki, niż kreatywną produkcją w ramach przemysłów kreatywnych.

Znaczenie i przeobrażenia jakości przestrzeni miejskiej dla współczesnych społeczeństw opisywane jest nie tylko przez geografów, ale także m.in. przez socjologów. Wskazywane jest, że zmiany, zachodzące w miastach, a które wpływają zarówno na jakość życia mieszkańców, w tym oferowane formy aktywności rekreacyjnej, jak i zmiany w przestrzeni miejskiej, powstały jako efekt procesów globalizacji i komercjalizacji. K. Krzysztofek (2005) opisuje trzy główne tendencje determinujące kształt i funkcjonowanie przestrzeni miejskiej w późnonowoczesnym kapitalizmie: przekształcanie się centrów miast w centra przemysłu kultury, eksploatawanie multikulturalizmu i pluralizmu etnicznego jako zasobu rozwojowego oraz hybrydyzację miasta przez zlewanie się przestrzeni realnej i wirtualnej. Pierwsza z nich ma szczególne znaczenie dla problematyki rozprawy. Szeroka oferta kulturalna miast dotycząca spędzania czasu wolnego kierowana jest do coraz bardziej wymagającego odbiorcy. Powstaje w związku z tym liczne grono organizatorów tego typu aktywności. Jeden publiczny podmiot nie jest bowiem w stanie zaspokoić aktualnych potrzeb w zakresie kultury czy rozrywki, co wpływa na przekształcanie przestrzeni miejskiej. W odpowiedzi na wymienione potrzeby wykorzystuje się w nowatorski sposób „magiczne miejsca” miast, promuje nowe przestrzenie, zmieniając je w obszar wymiany i konsumpcji. Można zatem mówić nie tylko o nowych potrzebach, ale i o wykorzystywaniu nowych przestrzeni miejskich w czasie wolnym.

O wartościach i przemianach ponowoczesnego społeczeństwa pisał Z. Bauman (2006). Zwrócił uwagę na samodzielność jednostki, która określa swoje możliwości, udoskonala własne zdolności, dążąc do obranych przez siebie celów. Ich realizacja powinna przynosić jak najwięcej zadowolenia i rozrywki, dzięki czemu życie staje się nieustanną przygodą. W efekcie dostrzec można poszukiwanie przez współczesne społeczeństwo nowych form spędzania czasu wolnego, dzięki którym realizowane są potrzeby konsumpcyjne (Mokras-Grabowska, 2015; Niezgoda, 2008; Winiarski, 2011).

Postrzeżenie czasu wolnego w kategoriach ekonomicznych zostało spopularyzowane przez B. Joseph Pine'a i James H. Gilmore'a (1998, 2011) jako ekonomia, czy gospodarka doświadczeń (ang. *experience economy*). Koncepcja ta rozwijana była między innymi na gruncie geografii turystyki (Stasiak, 2013a, 2013b, 2019), w kontekście rozwijania nowych produktów

turystycznych, czy kreowania nowych przestrzeni wypoczynku. W ramach jej założeń, w zaawansowanej gospodarce podstawowym towarem oferowanym na rynku nie są „zwykłe” dobra materialne czy usługi, ale towarzyszące im emocje, wrażenia i doznania, co powoduje powstawanie nowych produktów i usług w przemyśle czasu wolnego.

Ilość czasu wolnego oraz jakość wypoczynku rośnie na znaczeniu. Ch. Rojek (1997) jeszcze w poprzednim stuleciu twierdził, że XXI wiek będzie wiekiem czasu wolnego. S. Bródka (2004) podkreśliła, że rekreacja, szczególnie rekreacja w mieście, zaczyna być traktowana jako jeden z ważniejszych wyznaczników jakości życia, a obszary i obiekty rekreacyjne stanowią przedmiot wielu badań, szczególnie rekreacja w mieście. Wraz ze wzrostem znaczenia czasu wolnego zaobserwować można również zmianę form jego spędzania. R. Winiarski (2011) podkreśla, że człowiek w erze postindustrialnej posiada w tym w zakresie inne niż w przeszłości potrzeby oraz realizuje odmiennie cele. Czas wolny charakteryzuje się płynnością, mobilnością i powszechnością, co zmienia istotę i cele rekreacji, która staje się źródłem przyjemności, nowych wrażeń i emocji. W konsekwencji, według M. Kwileckiej i Z. Brożek (2007) zmieniają się funkcje rekreacji. Na pierwszy plan wysunęła się potrzeba rozrywki i zabawy w miejsce realizacji indywidualnych zainteresowań oraz aktywności o charakterze twórczym, intelektualnym i poznawczym. J. Mokras-Grabowska (2015) dodaje, że w dobie postmodernizmu coraz częściej zaobserwować można podążanie za modą na realizowanie konkretnych form aktywności rekreacyjnej. Takie podejście prowadzi do spłylenia funkcji rekreacyjnych, może również zaprzeczyć jej dobrowolnemu charakterowi. Rekreacja tym samym stałaby się dobrem nabywalnym – możliwością zaspokojenia potrzeb konsumpcyjnych, zamiast wartością autoteliczną. Nie należy również zapomnieć o zagrożeniach dla jakości rekreacji, związanych z rozwojem nowoczesnych technologii. Nie dotyczą one jedynie tego, że powstają zupełnie nowe, wcześniej nieznanne, formy rekreacji. Jak przekonuje Y. N. Harari (2018), współcześnie zaczyna się mówić nie tylko o nowych formach spędzania czasu wolnego, ale o nowej mierze czasu wolnego – czasie dobrze spędzonym¹. Pojęcie powstało jako remedium na tzw. „kryzys uwagi cyfrowej”, czyli manipulowanie uwagą użytkowników aplikacji mobilnych czy programów komputerowych, które stają się „wypełniaczem” czasu wolnego i „porywają nasze umysły”. Istotne jest zatem zaprojektowanie takiego oprogramowania, które pozwoli na podkreślenie pozytywnego i wartościowego wkładu firm programujących w życie użytkowników (Newton,

¹ Pojęcie wprowadzone w 2016 roku przez Tristana Harrisa (byłego pracownika firmy Google), który powołał Centrum Technologii Humanistycznych (wcześniej znane jako Time Well Spent), organizację non-profit zajmującą się etyką technologii konsumenckich (Center for Humane Technology, 2020).

2018). Rekreacja w dobie aktualnych problemów i wyzwań globalnych XXI wieku wymaga podjęcia nowych dyskusji i badań.

Problematyka rozprawy jest kontynuacją badań rozpoczętych przez autorkę w ramach pracy magisterskiej, obronionej w 2011 roku na Wydziale Nauk o Wychowaniu Uniwersytetu Łódzkiego zatytułowanej: „Łódź jako środowisko kreatogenne w opiniach twórców i młodzieży” (Mroczek-Żulicka, 2015). W pracy magisterskiej przeprowadzono badania opinii dwóch grup respondentów – studentów łódzkich uczelni wyższych kierunków związanych z kulturą oraz twórców, którzy profesjonalnie zajmowali się organizacją działań kulturalnych w Łodzi. Wyniki badań wskazały na wiele niejednoznaczności w ocenie warunków do rozwoju twórczości w Łodzi. Podkreślono zarówno potencjał, subiektywnie odczuwany „klimat” miasta, jak i wiele występujących barier dla twórczości. Największym atutem Łodzi, według respondentów byli aktywni działacze na rzecz miasta, wskazując jednocześnie, że warunki do organizacji działań twórczych w Łodzi są trudne. W ocenie respondentów negatywnymi aspektami Łodzi były: wygląd miasta, głęboko zakorzenione problemy społeczne i ekonomiczne oraz niewystarczająco bogata i wypromowana przez instytucje miejskie oferta kulturalna. W nawiązaniu do powyższych badań w rozprawie podjęta została problematyka badawcza o charakterze pedagogicznym, ze szczególnym uwzględnieniem pedagogiki i psychologii twórczości, połączona z badaniami prowadzonymi w zakresie geografii humanistycznej.

Studium przypadku Łodzi autorka uznała za trafny ze względu na fakt wykorzystywania w promocji miasta pojęcia miasta kreatywnego (hasło promocyjne miasta: „Łódź kreuje”), co stało się przedmiotem badań i analiz (m.in. ASM - Centrum Badań i Analiz Rynku Sp. z o.o., 2014; Miedzianowska, 2016; Pożycka, 2012; Szczech, 2014; Wojnar, 2016). W Łodzi od 2012 roku realizowana była „Strategia Zintegrowanego Rozwoju Łodzi 2020+” (Urząd Miasta Łodzi, 2013b), w której istotnym zapisem odnoszącym się do aspektu miast kreatywnych była wizja Łodzi, określona następująco: „Przyjazne, twórcze i dynamiczne. Miasto zrównoważonego rozwoju o konkurencyjnych warunkach życia, pracy i inwestowania, wykorzystujące swój historyczny, infrastrukturalny i kreatywny potencjał”². Następnie rozpoczęto realizację projektu pod nazwą „Promocja Marki Łódź – Centrum Przemysłów Kreatywnych”, co podkreśla kierunek działań promujących Łódź, jako miasta kreatywnego. W konsekwencji wdrożono

² Zgodnie z Uchwałą nr L/1535/21 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 17 listopada 2021 r., aktualnie obowiązującą strategią miasta jest przyjęta „Strategia Rozwoju Miasta Łodzi 2030+” (Urząd Miasta Łodzi, 2021p).

w mieście inicjatywę – Budżet Obywatelski³ i zaproponowano konkurs ofert Lokale dla Kreatywnych⁴, kreujący wizerunek miasta, w którym promowana jest i wspierana twórczość mieszkańców. Starania w tym zakresie zostały zwieńczone włączeniem Łodzi w 2017 roku do Sieci Miast Kreatywnych UCCN (ang. UNESCO⁵ Creative City Network) pod hasłem: „Łódź Miasto Filmu UNESCO” (Urząd Miasta Łodzi, 2017).

W łódzkiej przestrzeni miejskiej dostrzec można oddolne, twórcze inicjatywy artystów, stowarzyszeń, przedsiębiorców, takie jak: plebiscyt na najlepsze łódzkie kreatywne kawiarnie, liczne warsztaty (np. wytwarzania mebli z surowców wtórnych, czy kreatywnego gotowania), inicjatywy „Odnowa Teofilowa”, „Letnie Koncerty w Altanie Parku Źródlińska I”, powstające nowe łódzkie murale i akcje typu „śniadania” w parkach. Przykłady te obrazują, w jaki sposób można twórczo wykorzystać przestrzeń miejską, w tym przestrzeń rekreacyjną. W Łodzi według badań z 2014 prognozowano dalszy wzrost liczby przedsiębiorstw z sektora przemysłów kreatywnych (ASM - Centrum Badań i Analiz Rynku Sp. z o.o., 2014). Ponadto łódzka instytucja Art_Inkubator została opisana jako przykład udanego projektu realizacji strategii miasta kreatywnego, w ramach którego udzielane jest wsparcie tzw. klasie kreatywnej (Miedzianowska, 2016).

Łódź opisywana jest jako miasto twórczych poszukiwań, w którym kreowana jest specyficzna przestrzeń turystyczno-artystyczna, czego wyrazem są działania z zakresu sztuki nowoczesnej, przemysłów kreatywnych i szeroko pojętej kultury „offowej” w przestrzeni miejskiej (Mokras-Grabowska, 2014). Szczególnie wyróżnić można przykłady wykorzystania przestrzeni postindustrialnych jako nowych przestrzeni rekreacyjnych, m.in. kompleks EC1, Zakłady Przemysłów Twórczych Wi-Ma (Mokras-Grabowska, 2018; Mroczek-Żulicka, 2015, 2018). Miejska przestrzeń rekreacyjna nierzadko obejmuje tereny zrewitalizowane, często wykorzystujące obszary poprzemysłowe, w których zaszły lub zachodzą przemiany funkcjonalno-przestrzenne (S. Kaczmarek, 2001). W tym kontekście warto zwrócić uwagę na fakt, że w 2016 roku Rada Miejska w Łodzi przyjęła Gminny Program Rewitalizacji (Urząd Miasta Łodzi, 2016), dzięki czemu umożliwiono prowadzenie kompleksowych działań rewitalizacyjnych na wyznaczonym obszarze przy współdziałaniu lokalnej społeczności. Program ten obejmuje

³ Budżet obywatelski, zwany również partycypacyjnym, to specjalnie wydzielona kwota z budżetu Łodzi, o wydaniu której decydują mieszkańcy Łodzi. Do tej pory odbyło się 5 edycji tej akcji (od 2014 r.) (Urząd Miasta Łodzi, 2020a).

⁴ Konkurs ofert na lokale przeznaczone na prowadzenie działalności handlowej lub usługowej dla towarów będących wynikiem działalności designerskiej i artystycznej, np. galerii sztuki, księgarni i antykwariatów oraz gastronomicznej z elementami propagowania kultury i sztuki (Urząd Miasta Łodzi, 2018b), dostęp: 2.12.2018.

⁵ ang. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.

również ważne sfery organizacji przestrzeni rekreacyjnej w Łodzi. Dynamika zmian zachodzących w mieście, w opinii autorki, była dodatkowym walorem wyboru miasta jako przestrzeni do podjęcia badań w opisywanej problematyce.

Analiza przykładu Łodzi może stać się punktem wyjścia do porównania możliwości rozwoju plenerowej organizacji rekreacji twórczej w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej innych miast, opisywanych jako miasta kreatywne. Tym samym uzyskane wyniki badań mogą wzbogacić istniejący dorobek badawczy w zakresie czynników rozwojowych miast.

1.1. Przedmiot, zakres i cele badań

Autorka w rozprawie przyjęła perspektywę badawczą nurtu geografii humanistycznej, w której w sposób szczególny podkreślona jest relacja człowieka z przestrzenią geograficzną. Istotny dla człowieka jest nie tylko sposób zagospodarowania określonej przestrzeni, ale możliwość dostrzeżenia w niej wartości, realizowania ludzkich potrzeb oraz odkrywania zapisanych w przestrzeni znaczeń. Nurt ten posiada szczególnie ważną perspektywę badawczą wspólnie, ponieważ, jak przekonywała K. Rembowska (2013a), społeczeństwo domaga się kreowania w przestrzeni wartości, dzięki którym można realizować swoje potrzeby ontologiczne. Człowiek jest bytem całościowym, integralnym i świadomym, indywidualnie postrzega i interpretuje świat. Jest istotą wolną, twórczym kreatorem świata zarówno w sensie materialnym, jak i symbolicznym. Odnosi się nie tylko do rzeczy, ale przede wszystkim do wartości, jest zanurzony w kulturze. Człowieczeństwo to byt dynamiczny. Człowiek się staje, nadaje światu znaczenie i sens.

W nurcie pedagogicznych badań nad twórczością, który jest drugim filarem rozprawy, istnieje przekonanie, że zmieniające się społeczeństwo wymusza twórczość, która nie jest już wyborem, ale koniecznością (Schulz, 1990). Autor przekonuje, że obowiązujący system wartości, w lepszym stopniu wpływający na aktywność twórczą, opisywany jest poprzez pięć cech. Pierwsza z nich to orientacja przyszłościowa, czyli podejmowanie działań, które zmienią przyszłość bądź mają znaczenie dla niej oraz „oderwanie się” od przeszłości. Drugą jest orientacja innowacyjna oznaczająca pozytywną postawę wobec nowości i założenia że, to co stare wydaje się być mniej wartościowe. Trzecia cecha to intelektualizm, przypisywanie wysokiej rangi nauce, wiedzy i wykształceniu. Kolejna to indywidualizm, czyli docenianie indywidualnych możliwości i właściwości jednostki, które odzwierciedlają właściwe dla niej potrzeby oraz aspiracje. Ostatnia cecha to aktywizm, rozumiany jako aktywna postawa wobec rozwiązywania problemów zarówno indywidualnych jak i grupowych. Wymienione cechy obrazują

w uproszczony sposób ogólne zmiany, jakie zaszły w systemie wartości społeczeństwa nowoczesnego stając się czynnikiem aktywizacji i rozkwitu postaw twórczych. Siła tych zmian doprowadziła do uznania przez społeczeństwo twórczości jako wartości, którą się ceni i powinno się podejmować.

Autorka zwraca uwagę na konieczność aktualizacji pojęcia rekreacji, jej form oraz funkcji. Z. Krawczyk (2007) postulował przeorientowanie modelu rekreacji w kierunku zaspokajania potrzeb kreacyjnych ludzi. W opinii autorki opisane wyżej przemiany społeczno-ekonomiczne prowadzą do poszukiwania przez społeczeństwo nowatorskich form aktywności w czasie wolnym. Ponadto wzrasta rola wykorzystania przestrzeni miejskich dla organizacji rekreacji mieszkańców. Ważnymi aspektami rekreacji jest nie tylko rozrywka, czy aktywność ruchowa, ale również samorozwój i chęć kształtowania osobowego uczestników rekreacji. Stąd istotna jest dyskusja nad poszukiwaniem wartościowych form spędzania czasu wolnego i organizacji przestrzeni rekreacyjnej. W związku z tym autorka zaproponowała alternatywny rodzaj rekreacji – rekreację twórczą oraz badania nad organizacją miejskiej przestrzeni rekreacyjnej w kontekście warunków dla jej rozwoju.

Przedmiotem badań jest organizacja miejskiej przestrzeni rekreacyjnej na potrzeby rozwoju plenerowej rekreacji twórczej, na przykładzie Łodzi. Analizie poddane zostały aktywności w czasie wolnym, zorganizowane przez różnorodne podmioty, o charakterze twórczym, w otwartej przestrzeni Łodzi. Jednocześnie dokonano analizy roli organizacji łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej dla rozwoju wskazanych aktywności. Autorka poszukiwała zatem odpowiedzi na następujące pytanie główne: w jaki sposób organizować przestrzeń rekreacyjną miasta na potrzeby rozwoju plenerowej rekreacji twórczej? Pytanie to stanowi główny problem badawczy.

Ponadto sformułowano następujące szczegółowe pytania badawcze:

1. Gdzie w Łodzi organizowane są wydarzenia z zakresu plenerowej rekreacji twórczej?
2. Kto w Łodzi organizuje wydarzenia z zakresu plenerowej rekreacji twórczej?
3. Kim są uczestnicy plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi?
4. Jaka jest ocena organizacji plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi?
5. Jakie jest zapotrzebowanie uczestników rekreacji na udział w plenerowej rekreacji twórczej?
6. Jakie elementy organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej wpływają na inicjowanie plenerowej rekreacji twórczej?

Zachodzące współcześnie przemiany społeczno-gospodarcze stały się przyczyną do przyjęcia w pracy następujących założeń, będących jednocześnie podstawą do formułowania hipotez badawczych:

1. W związku z przemianami społeczno-gospodarczymi w polskim społeczeństwie wzrasta zapotrzebowanie na organizację form aktywności w czasie wolnym w miejscu zamieszkania.
2. W społeczeństwie wzrasta świadomość znaczenia czasu wolnego i efektywnego jego wykorzystania.

W świetle podjętego problemu badawczego skonstruowano następujące **hipotezy** badawcze.

- I. Rozmieszczenie wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej dominuje na terenach zieleni oraz w przestrzeniach postindustrialnych.
- II. Główną przyczyną uczestnictwa w plenerowej rekreacji twórczej jest poszukiwanie takich form aktywności rekreacyjnej, które służą samorozwojowi oraz wypoczynkowi w plenerze.
- III. Główne determinanty warunkujące organizację plenerowej rekreacji twórczej w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej to: dostępność miejskich przestrzeni rekreacyjnych, przychyłność władz samorządowych, współdziałanie osób twórczych i społeczne uznanie dla twórczości i twórcy, silna identyfikacja organizatorów z miastem, możliwość pozyskania dotacji.

Głównym celem rozprawy jest weryfikacja hipotez badawczych na przykładzie Łodzi. Autorka wyznaczyła ponadto następujące cele cząstkowe:

- identyfikacja wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej na przykładzie Łodzi, ich rozmieszczenie oraz sposoby organizacji,
- konstrukcja modelu miejskiej przestrzeni rekreacyjnej sprzyjającej organizowaniu rekreacji twórczej,
- sformułowanie rekomendacji dla władz lokalnych, dotyczących wykorzystania potencjału miejskiej przestrzeni rekreacyjnej dla rozwoju rekreacji twórczej.

Wyznaczone cele posiadają zarówno wymiar poznawczy – szczegółowe zapoznanie się z badanym zjawiskiem, metodologiczny – opracowanie modelu miejskiej przestrzeni rekreacyjnej sprzyjającej organizowaniu rekreacji twórczej oraz aplikacyjny – rekomendacje dla władz lokalnych.

1.2. Problem badawczy w świetle literatury

Zagadnienie podejmowane w rozprawie ma charakter interdyscyplinarny obejmujący obszary badawcze z zakresu: geografii społecznej, w tym: geografii humanistycznej oraz psychopedagogiki twórczości. W ramach geografii humanistycznej wykorzystano badania dotyczące

m.in. miast (w tym postmodernistycznych) rozumianych jako przestrzenie humanistyczne oraz koncepcję miejsca (m.in. Jędrzejczyk, 1999; Rembowska, 2013a; Suliborski, 2003; Walmsley i Lewis, 1997; Wójcik, 2008). W zakresie geografii turystyki istotne były zagadnienia opisujące przestrzeń czasu wolnego (m.in. Kowalczyk i Derek, 2015; Kowalczyk i Kulczyk, 2008; Liszewski, 2014; Liszewski i Bachvarov, 1998; Włodarczyk, 2009, 2014). W ramach geografii rekreacji niezbędne były badania nad przestrzenią rekreacyjną (m.in. Bródka, 2004; Drzewiecki, 1992; Kostrowicki, 1975; Mokras-Grabowska, 2018, 2019; Orchowska, 2016; Przezbórska-Skobiej, 2013). Istotny okazał się dorobek socjologów miast, szczególnie w zakresie badań nad przemianami przestrzeni miejskiej (m.in. Lorens, 2005; Majer, 2010, 2015; Wallis, 1977). Z kolei w ramach psychologii i pedagogiki twórczości wykorzystano szczególnie badania dotyczące społecznych uwarunkowań twórczości (m.in. Bujacz, 2011; Karwowski, 2009a, 2009b; Nęcka, 2001; Popek, 2003; Schulz, 1990; Sołowiej, 1995; Szmidt, 2018, 2004, 2013, 2017; Uszyńska-Jarmoc, 2015).

Przestrzeń jest pojęciem odgrywającym szczególną rolę w geografii, która określana jest jako nauka chorologiczna: „nauka zajmująca się przestrzennym zróżnicowaniem powłoki Ziemi pod względem przyrodniczym i społeczno-gospodarczym między poszczególnymi komponentami środowiska przyrodniczego oraz pomiędzy środowiskiem geograficznym a działalnością człowieka” (Kowalczyk i Kulczyk 2008, s. 7-8). Rekreacja twórcza uprawiana jest w przestrzeni geograficznej, rozumianej jako zespół środowiska przyrodniczego i antropogenicznego (Lisowski, 2005). Historycznie myśl geograficzna skupiona była wokół pojęcia przestrzeni geograficznej, relacji przestrzennych w szerszym bądź węższym zakresie oraz związków między człowiekiem a środowiskiem (Lisowski, 2005). W definicji przestrzeni według A. Lisowskiego (2003) podkreślono dualny charakter przestrzeni. Ujmowana była zarówno przedmiotowo, jako zbiór elementów i powiązań między nimi – ujęcie autoteliczne (przestrzeń fizyczna), jak i podmiotowo, przestrzeń to zbiór przedmiotów w relacji z poznającym i działającym podmiotem – ujęcie heteroteliczne. W ujęciu heterotelicznym wyróżnia się ponadto przestrzenie: ekologiczną, kulturową i społeczną. Przestrzeń ekologiczna to zbiór przedmiotów warunkujących zaspokojenie potrzeb podmiotu. Przestrzeń społeczna rozumiana jest jako zbiór przedmiotów, ośrodek relacji społecznych. Przestrzeń kulturowa zawiera z kolei przedmioty, będące nośnikami znaczeń dla podmiotu. Jak postulował S. Liszewski (1997), badania nad przestrzenią miejską dotyczyć powinny nie tylko środowiska przyrodniczego, ale również przestrzeni życia oraz działalności gospodarczej i społecznej człowieka w tym środowisku. W związku z tym autorka wykorzystwała koncepcję przestrzeni realnej w obu ujęciach. Ujęcie autoteliczne

wykorzystano do analizy zagospodarowania łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej jako przestrzeni fizycznej. Ujęcie heteroteliczne pozwoliło odnieść opis organizacji łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej do określonych podmiotów – organizatorów i uczestników plenerowej rekreacji twórczej, czyli podmiotów poznających ją, działających w niej lub ją kształtujących.

W rozprawie podkreślono relację między człowiekiem a przestrzenią oraz postrzeganie przestrzeni i nadawanie jej znaczeń, wykorzystując podejście humanistyczne we współczesnych badaniach w ramach geografii człowieka. Współczesny humanizm w geografii czerpie z takich kierunków filozoficznych jak fenomenologia, egzystencjalizm, personalizm, antropologia filozoficzna (Rembowska, 2013a). W ramach podejścia człowiek usytuowany jest w centrum świata. Zakłada się, że pierwotną warstwą świata dla człowieka jest świat konkretnego doświadczenia – ludzkiej konkretnej egzystencji – *Lebenswelt* (Husserl, 1990). W perspektywie oceny roli organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej można mówić o wykorzystaniu humanistycznego podejścia do analizowania przestrzeni miejskiej, czyli tak jak jest doświadczana, odczuwana przez człowieka. Jednostki mogą oceniać negatywnie bądź pozytywnie organizację i zagospodarowanie przestrzeni, według własnego systemu wartości i dzięki niemu określać treść i znaczenie przestrzeni.

W ramach humanistycznego nurtu geograficznego badań nad przestrzenią miejską należy wymienić prace D. Jędrzejczyka (m.in. 1999, 2001, 2004, 2006, 2007): autora wielu publikacji z zakresu geografii humanistycznej. Z perspektywy problematyki badawczej, przydatne są szczególnie zaproponowane przez D. Jędrzejczyka (1999) etapy działalności człowieka w przestrzeni miejskiej: nadawanie przestrzeni materialnych kształtów, następnie określenie tym kształtom funkcji i wartości oraz przyjmowanie form zachowania się w wykreowanych przez siebie ramach przestrzennych. Stosunek jednostki do przestrzeni wynika z postawy człowieka, wpływającej ze świata jego wartości. Doświadczenie przestrzeni przez człowieka przemienia ją w wiele różnych jakościowo, zmiennych i odrębnie ocenianych przestrzeni, które mają swoje znaczenie (Jędrzejczyk, 2004, 2007). W przeprowadzonych badaniach autorka niejednokrotnie odwoływała się do powyższych zagadnień, próbując dotrzeć do interpretacji łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej przyjętej przez organizatorów plenerowej rekreacji twórczej.

Ważnym kontekstem dla badań było również wykorzystanie pojęcia „miejsce”, definiowanego w ramach geografii humanistycznej. Człowiek przez swoje doświadczenie przekształca przestrzeń w „miejsca”, które rozumiane są jako skupienie znaczeń, bazujące na poczuciu tożsamości z danym fragmentem przestrzeni. Według Y.F Tuana (1987) przestrzeń w procesie „uczłowieczania” (oswojenia się z nią ludzi) staje się „miejscem”. „Miejsca” są

fundamentalnym wyrazem ludzkich powiązań ze światem (Rembowska, 2006). Przedstawiciele tego nurtu badawczego dążą do odkrycia istoty „miejsca” człowieka na Ziemi i zrozumienia wpływu „miejsca” na percepcję (Jędrzejczyk 2006). Badania nad percepcją polskich miast było przedmiotem zainteresowań wielu geografów (m.in. Jałowiecki, 2000; Libura, 1990; Madurowicz, 2007; Mokras-Grabowska, 2017; Mordwa, 2003). We współczesnych badaniach geograficznych dotyczących „miejsca” istnieją dwie, opozycyjne względem siebie orientacje filozoficzno-metodologiczne: scjentystyczna i antyscjentystyczna (humanistyczna). W ramach orientacji scjentystycznej „miejsce” rozpatrywane jako część przestrzeni, pewne terytorium (obszar), które pełni określone zadania (funkcje) w organizacji społecznej. Społeczeństwo zajmuje, użytkuje (kontroluje), urządza, przekształca dany obszar oraz identyfikuje się z nim. W pracy wykorzystano drugie podejście, nazywane humanistyczną koncepcją „miejsca” w geografii. „Miejsce” ma wymiar aksjologiczny, stanowi przedmiot poznania i nadawania znaczeń przez człowieka. Znaczenie „miejsca” zależne jest od indywidualnych ludzkich doświadczeń (Jędrzejczyk, 1999). „Miejsce” rozumiane jako wyobrażenie człowieka o otoczeniu. Autorka wykorzystowała zatem założenia geografii humanistycznej, która w opozycji do orientacji scjentystycznej przyjmuje metody bezpośredniego, subiektywnego opisu doświadczeń oraz dopuszcza wiedzę opartą na intuicji (Rembowska, 2013a; Wójcik, 2008). W Polsce koncepcja „miejsca” rozwijana jest w ramach nurtu geografii humanistycznej i w naukach o kulturze (m.in. Jędrzejczyk, 1999, 2004; Madurowicz, 2007; Rembowska, 2013b, 2013a; Rewers, 2005) oraz w geografii społecznej i socjologii przestrzennej (m.in. Jałowiecki i in., 2005; J. Kaczmarek, 2001, 2005; Lisowski, 2003; Wallis, 1990).

Podjęcie humanistyczne w geografii ma swoje korzenie w naukach społecznych, dlatego szczególnie istotne było prześledzenie socjologicznego rozumienia przestrzeni. Według A. Majera (2010) przestrzeń oddziałuje i sama jest przedmiotem oddziaływania. Szczególnie ważne w socjologii miast jest pojęcie przestrzeni społecznej: „dla socjologii oznacza ona przestrzeń istniejącą fizycznie, lecz będącą także tworem antropogenicznym, kulturowym, nabierającym konkretnego kształtu i znaczenia dzięki ludzkiej obecności, użytkowanym i przekształcanym przez jednostki, grupy i zbiorowości w długim okresie czasu” (Majer, 2010, s. 43). Jako prekursora socjologicznego rozumienia przestrzeni wskazuje się É. Durkheima (1999), który uważał, że organizacja przestrzeni odwzorowuje organizację społeczną, dlatego też pojmowanie przestrzeni zmienia się wraz ze zmianami społeczeństwa. Koncepcję przestrzeni społecznej w znaczeniu kulturowym zaproponował F. Znaniecki (1931), który wskazał, że mieszkańcy odnoszą miasto do sfery własnego doświadczenia oraz działania i zamieszkują przestrzeń

nasyconą formami kulturowymi o określonym znaczeniu i wartości. Nurt ten kontynuował A. Wallis (1977, 1990), który ujmował przestrzeń społeczną jako obszar należący do określonej zbiorowości, przypisującej mu wartości, dzięki czemu staje się on sferą użytkowaną i kształtowaną przez określoną zbiorowość. W konsekwencji różne grupy mogą dostrzegać inne wartości (instrumentalne, sytuacyjne, egzystencjalne) w tej samej przestrzeni, które mają wpływ na zachowania ludzi i użytkowanie przestrzeni. Wśród wartości instrumentalnych wyróżniono: funkcjonalny charakter przestrzeni, łatwość odczytania układu architektonicznego i jego społeczny status postrzegania. Wartości sytuacyjne obejmują odczuwanie fizycznego lub psychicznego bezpieczeństwa lub zagrożenia, możliwość identyfikacji z przestrzenią, również pełnienia wybranych przez siebie ról, poczucie jawności, czy anonimowości oraz umożliwienie realizacji kariery i rozwijania osobowości. Do wartości egzystencjalnych zaliczono emocje, wrażenia estetyczne i intelektualne, dzięki którym można odkrywać walory otoczenia zarówno architektonicznego jak i krajobrazowego. Interesującym pojęciem, jest wprowadzony przez A. Wallisa (1990) termin obszaru kulturowego, definiowany jako funkcjonalna przestrzeń, w której zachodzą intensywne, długotrwałe interakcje pomiędzy istniejącym w niej zbiorem wartości (materialnych, estetycznych, symbolicznych), a konkretną społecznością. Dzięki temu dana społeczność może na wskazanym obszarze zaspokajać swoje potrzeby z zakresu kultury i samorozwoju oraz integrować się społecznie.

Kontekst socjologii miast był istotnym dopełnieniem rozumienia przestrzeni, wypracowanym w naukach geograficznych. Poza nurtem geografii humanistycznej prześladowano studia nad miejską przestrzenią, prowadzone przez geografów urbanistycznych. Bogatym źródłem informacji na temat definiowania miasta, organizacji przestrzeni miejskiej jest publikacja „Geografia urbanistyczna” pod redakcją S. Liszewskiego (2012). S. Liszewski (2012) zdefiniował przestrzeń miejską jako „część przestrzeni geograficznej, odznaczająca się specyficzną organizacją i krajobrazem, na której dominuje pozarolnicza działalność człowieka, a obszar ten ma określony formalnie status prawny. Przestrzeń ta zamieszkała jest przez wyróżniającą się pod wieloma cechami społeczność lokalną” (Liszewski, 2012, s. 212). Wyróżnił pięć czynników odpowiadających za organizację przestrzeni miejskiej:

- a) prawno-administracyjne, dotyczące formalnej organizacji tej przestrzeni;
- b) morfologiczne, dotyczące rozwoju historycznego miasta pod kątem celowych lub przypadkowych założeń urbanistycznych i ich dziedzictwa w przestrzeni geograficznej;
- c) funkcjonalne, dotyczące podziału przestrzeni między różne funkcje charakterystyczne dla miast;

- d) administracyjno-instytucjonalne, dotyczące bieżącego zarządzania przestrzenią miejską przez administrację samorządową, rządową i inne instytucje;
- e) organizacja życia społecznego, czyli tzw. grupa czynników społeczno-kulturowych odpowiedzialnych za społeczną organizację przestrzeni (Liszewski, 2012).

Zacytowana definicja S. Liszewskiego (2012) stanowiła podbudowę dla konstruowania narzędzi badawczych oraz punkt odniesienia dla formułowania wniosków i tworzenia modelu miejskiej przestrzeni rekreacyjnej sprzyjającej organizowaniu rekreacji twórczej.

Badania nad przestrzenią miejską i jej przeobrażeniami stanowią ważny fundament rozprawy. Autorka dostrzega znaczące wśród badaczy zainteresowanie zmianami zachodzącymi we współczesnych miastach. Szczególnie przydatna była seria monograficzna dotycząca badań nad miastem, związana z łódzkimi konferencjami „Konwersatorium Wiedzy o Mieście”⁶. Wykorzystano publikacje z kilku tomów wspomnianej serii. Warto wymienić następujące: „Przestrzeń miejska jej organizacja i przemiany: XII Konwersatorium Wiedzy o Mieście” (J. Kaczmarek, 1999), w której D. Jędrzejczyk (1999) opisuje miasto jako przestrzeń humanistyczną. „Przestrzeń publiczna miast: XXIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście” (Jażdżewska, 2011) z artykułami dotyczącymi rozumienia pojęcia „przestrzeń publiczna” (Maik, 2011) oraz „zieleni miejskiej” jako przestrzeni publicznej (Mierzejewska, 2011). W tym samym roku opublikowano tom: „Człowiek w przestrzeni publicznej miasta: XXIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście” (Jażdżewska, 2011), w którym cenne okazały się artykuły dotyczące łódzkiej przestrzeni publicznej (Wolaniuk i Drozdowska, 2011) oraz przestrzeni czasu wolnego (Derek, 2011). Inna istotna publikacja to czteroczęściowe „Kształtowanie współczesnej przestrzeni miejskiej” (Madurowicz, 2014). Pierwsza część zatytułowana „Kształtowanie miasta w kontekście przeszłych uwarunkowań i teraźniejszych wyzwań” dotyczy odnowy przestrzeni miejskiej w duchu odpowiedzialnej rewitalizacji. Istotna z punktu widzenia problematyki badawczej jest część druga: „Kształtowanie miasta w kontekście kulturowego kapitału społecznego”, zawierająca postulaty szacunku dla dziedzictwa kulturowego miasta oraz partycypacji społecznej w procesie podejmowania decyzji przestrzennych. Trzecia część: „Kształtowanie miasta w kontekście społecznym, percepcyjnym i estetycznym” dotyczy współczesnych bolączek

⁶ Geneza serii wydawniczej „Konwersatorium Wiedzy o Mieście” sięga lat 80. XX wieku, która była pokłosiem corocznych „Konwersatoriów Wiedzy o Mieście”, zainaugurowanych przez prof. Stanisława Liszewskiego, obecnie organizowanych przez Instytut Geografii Miast, Turystyki i Geoinformacji Uniwersytetu Łódzkiego. W konwersatoriach udział brali najwybitniejsi geografowie, socjologowie, ekonomiści, architekci i urbaniści ze wszystkich ośrodków akademickich w Polsce, a także z zagranicy. Od 2016 roku seria wydawnicza została przekształcona w czasopismo „Konwersatorium Wiedzy o Mieście” (rocznik), jako kontynuacja dotychczasowej serii (Konwersatorium Wiedzy o Mieście, 2020).

miasta w wymiarze architektonicznym i społecznym. „Kodyfikacje prawne i zarządzanie przestrzenią zamieszkaną” to tematyka ostatniej części. Wyniki badań oraz refleksje zawarte w tej publikacji pozwoliły autorce odpowiednio ustrukturyzować rozważania teoretyczne w kontekście aktualnych dyskusji nad przestrzenią miejską.

W ramach studiów literaturowych dotyczących przeobrażeń przestrzeni miejskiej w literaturze przedmiotu odnaleźć można liczne określenia przestrzeni, w której obserwowalne są zachowania związane z aktywnością podejmowaną w czasie wolnym. Najbardziej popularne to: przestrzeń turystyczna (m.in. Liszewski, 2014; Stasiak, 2019; Włodarczyk, 2009), przestrzeń rekreacyjna (Drzewiecki, 1992; Mokras-Grabowska, 2017, 2018, 2019; Orchowska, 2016; Przezbórska-Skobiej, 2013; Włodarczyk, 2014) i przestrzeń czasu wolnego (m.in. Derek, 2011, 2014; Kowalczyk i Derek, 2015; Włodarczyk, 2009, 2014). Biorąc pod uwagę kryterium zachowań w czasie wolnym w przestrzeni geograficznej B. Włodarczyk (2009) wyróżnił trzy podprzestrzenie określane wspólnym mianem przestrzeni czasu wolnego: przestrzeń rekreacyjna, przestrzeń turystyczna i przestrzeń aktywności niezwiązanych z czasem wolnym. Według B. Włodarczyka (2014) przestrzeń czasu wolnego to: „część przestrzeni geograficznej, w której odbywają się wszelkie aktywności związane z zagospodarowaniem (konsumpcją) czasu wolnego, z wyłączeniem tzw. przestrzeni „domowej”, czyli miejsca stałego zamieszkania” (Włodarczyk, 2014, s. 28). Z kolei M. Derek (2014) dokonała analizy tła historycznego ewolucji przestrzeni czasu wolnego wskazując, że przestrzeń ta istniała w miastach europejskich niemalże od początku ich powstania. M. Derek rozpatruje miejską przestrzeń czasu wolnego z dwóch perspektyw. W pierwszej wyróżnia obszary i miejsca, które zostały specjalnie przygotowane do spędzania w nich czasu wolnego, na przykład: parki, deptaki, centra rozrywkowo-handlowe, place miejskie, muzea, czy hale widowiskowe. Druga perspektywa obejmuje obszary i miejsca z perspektywy użytkowników przestrzeni miejskiej, do której zaliczono zarówno miejsca specjalnie przeznaczone do spędzania czasu wolnego, jak również wykorzystywane przez mieszkańców spontanicznie, na przykład miejsca spotkań młodzieży na osiedlach mieszkaniowych (Derek, 2014).

Zagadnienie przestrzeni czasu wolnego podejmowane jest również przez naukowców anglojęzycznych. Przykładami są badania Z. Mottiar i L. Walsh (2012), które prześledziły zmiany rozwoju przestrzeni czasu wolnego w kontekście zmian demograficznych na przykładzie Dublina. Z kolei F. Yuen i A. Johnson (2017) analizowały potencjał przestrzeni czasu wolnego dla tworzenia społeczności lokalnej. W swojej publikacji wykorzystywały istotną również w niniejszej rozprawie koncepcję „trzeciego miejsca” (ang. *third place*), zaproponowaną przez R.

Oldenburga (1999), w ramach której wyróżniono trzy sfery ludzkiej aktywności: praca, dom, życie towarzyskie. Pojęcie „trzecie miejsce” rozumiane jest jako przestrzeń, w której skupia się życie towarzyskie. Dotyczy zatem wielu miejsc publicznych, w których organizowane są regularne, dobrowolne, nieformalne spotkania osób spoza sfery domowej i zawodowej (Oldenburg, 1999): Współczesne przykłady "trzecich miejsc" to m.in.: duże centra handlowe, puby, restauracje, kawiarnie, a także przestrzenie wirtualne: fora internetowe i portale społecznościowe (Jędrych, 2015). Zatem w „trzecich miejscach” realizowane są także różnorodne formy rekreacji. Koncepcja ta ponownie została poddana analizie w kontekście aktualnych badań nad przestrzenią czasu wolnego (Yuen i Johnson, 2017). W jej wyniku wskazano, że wymaga ona krytycznego podejścia. Jednocześnie pozwala na zaproponowanie użytecznych ram, pomagających zrozumieć, w jaki sposób przestrzeń rekreacyjna może sprzyjać tworzeniu wspólnoty społecznej i podejmowaniu inicjatyw społecznych (Hindley, 2018; Yuen i Johnson, 2017).

Niewątpliwie rekreacja posiada przestrzenny charakter, odbywa się w przestrzeni rekreacyjnej (Toczek-Werner, 2005). Ważną grupą prac są badania i analizy prowadzone przez geografów turystyki i geografów rekreacji dotyczące przestrzeni rekreacyjnej (m.in. Drzewiecki, 1992; Liszewski i Bachvarov, 1998; Włodarczyk, 2009, 2014), w tym miejskiej przestrzeni rekreacyjnej (Bródka, 2004; Mokras-Grabowska, 2014, 2017, 2018).

Jednym z prekursorów badań nad przestrzenią rekreacyjną był S. Preobrażenski (1975), który zaproponował Model Terytorialnego Systemu Rekreacyjnego (MTSR). W ramach MTSR przestrzeń rekreacyjna zdefiniowana została jako część przestrzeni społecznej. Elementy przyrodnicze i kulturowe przestrzeni rekreacyjnej to podstawowe czynniki, decydujące o jej potencjale rekreacyjnym i lokalizacji infrastruktury. Model Terytorialnego Systemu Rekreacyjnego uznawany jest za jeden z pierwszych modeli w naukach geograficznych, wyjaśniających istotę przestrzeni rekreacyjnej i mechanizm jej powstania. Przyczynił się do dalszych szczegółowych studiów nad jej strukturą i funkcjami (Bródka, 2004). Model TSR rozwinął A.S. Kostrowicki (1975) wyróżniając w nim następujące podsystemy: podsystem zasobów rekreacyjnych (środowisko przyrodnicze, krajobrazowe, historyczno-kulturalne), podsystem osób wypoczywających i podsystem warunków rekreacji (socjalno-ekonomicznych, organizacyjno-prawnych i technicznych). Wypracowany przez A.S. Kostrowickiego (1975) model zawierał ponadto charakterystykę czynników wyjścia oraz wejścia, niezależnych czynników zewnętrznych, które wpływają na funkcjonowanie systemu rekreacyjnego (Kostrowicki, 1975).

Często przywoływaną w literaturze przedmiotu definicję przestrzeni rekreacyjnej zaproponował M. Drzewiecki (1992, s. 53): „przeźrenie rekreacyjna to część przestrzeni geograficznej,

która ma cechy korzystne dla realizacji różnych form zachowań w czasie wolnym, jak również charakteryzuje się istnieniem procesów rekreacyjnych o rozmiarach istotnych społecznie i przestrzennie”. Przestrzeń tę odróżnia się od środowiska pracy i zamieszkania osób wypoczywających. Ważnym kryterium oceny przestrzeni rekreacyjnej jest rodzaj pełnionych przez nią funkcji. Najczęściej wymieniane w literaturze funkcje przestrzeni rekreacyjnej realizowane są w dwóch wymiarach: endogenicznym i egzogenicznym (Bródka, 2004; Kwilecka i Brożek, 2007). Funkcja endogeniczna odnosi się do potrzeby człowieka do organizowania wypoczynku w miejscu zamieszkania. Funkcja egzogeniczna występuje w miejscach docelowych ruchu turystycznego oraz tworzonej w celu ich udostępniania infrastruktury. T. Wolańska (1971) wyróżniła następujące rodzaje przestrzeni dla rekreacji: miejska (w tym domowa), podmiejska oraz wiejska (duże obszary rekreacyjne).

Badacze geografii turystyki S. Liszewski i M. Bachvarov (1998) zaproponowali pojęcie przestrzeni rekreacyjno-turystycznej. Autorzy podkreślali, że procesy rekreacji i turystyki dokonują się zazwyczaj we wspólnej przestrzeni, tworząc przestrzeń rekreacyjno-turystyczną. Schemat jej powstawania składa się z czterech etapów. W pierwszym powstaje węzeł, czyli rdzeń o funkcji rekreacyjno-turystycznej. Następnie kształtowane jest pole oddziaływania grawitacyjnego tego węzła (rdzenia), w którym odbywają się połączenia z innymi ośrodkami. Kolejny etap to kształtowanie się regionów rekreacyjno-turystycznych. W czwartym etapie następuje wzajemne powiązanie wszystkich elementów we wspólną przestrzeń rekreacyjno-turystyczną. S. Liszewski i M. Bachvarov wskazali ponadto, że jednym z ważniejszych aspektów przestrzennej organizacji rekreacji jest wzajemne położenie dwóch rodzajów jednostek: pierwszej charakteryzującej się potrzebami rekreacyjnymi, drugiej – obecnością walorów rekreacyjnych. Relacje tych dwóch jednostek opisywane są na trzy sposoby: wzajemne oddalenie, częściowe nakładanie, pełne nakładanie. Sytuacja wzajemnego nakładania najpełniej oddaje istotę przestrzeni rekreacyjnej (Liszewski i Bachvarov, 1998).

W celu pełniejszej operacjonalizacji pojęcia miejskiej przestrzeni rekreacyjnej prześlędzono wspólnie prowadzone badanie na tym zagadnieniu. Szczególnie przydatna była praca S. Bródki (2004), która podjęła próbę kompleksowej oceny zmian przestrzeni rekreacyjnej wybranych miast województwa wielkopolskiego. Wyróżniła następujące elementy decydujące o atrakcyjności przestrzeni rekreacyjnej miasta: zasoby przyrodnicze (tereny zieleni, tereny wodne), zasoby kulturowe (zabytki, obiekty współczesnej kultury), infrastrukturę rekreacyjną (obiekty noclegowe, obiekty gastronomiczne, obiekty sportowo-rekreacyjne, pozostałe obiekty). Powyższe elementy wykorzystano podczas tworzenia narzędzi badawczych

w przeprowadzonych przez autorkę badaniach. Inne ważne dla problematyki wnioski sformułowały B. Meyer oraz A. Niezgoda (2018), które zbadały wpływ postrzegania wypoczynku na przestrzeń rekreacyjną i turystyczną w obszarze miejskim, wyróżniając zachowania rekreacyjne w konkretnych obszarach. Podkreśliły, że w przestrzeni miejskiej następuje interferencja przestrzeni rekreacyjnej oraz przestrzeni turystycznej. Zwróciły uwagę na ważne zagadnienie wskazując, że niekiedy mieszkańcy zachowują się jak turyści w swoim mieście, chcąc odkryć je na nowo. Przyjezdni z kolei, dążą do poznania codziennego życia miasta, wybierając turystykę poza szlakiem. Wniosek ten stanowił ważny punkt odniesienia do analizy uczestników plenerowej rekreacji twórczej.

W kontekście oceny korzyści rekreacyjnych (psychologicznych, fizycznych i społecznych) dla uczestników rekreacji, przydatne były badania przeprowadzone przez J. He, H. Yi, J. Liu (2016). Dokonano w nich oceny zarządzania usługami rekreacyjnymi w przestrzeni zieleni miejskiej i zaproponowano model koncepcyjny oparty na procesie generowania usług. Innym przykładem badań nad miejską przestrzenią rekreacyjną, była charakterystyka uczestników wydarzenia oraz wpływu na ich aktywność fizyczną, zaproponowanego w ramach projektu tworzenia sąsiedzkiej przestrzeni rekreacyjnej dla młodzieży i dzieci w środowisku miejskim San Francisco (Zieff i in., 2016). We wnioskach podkreślono potrzebę organizowania podobnego rodzaju przedsięwzięć przy współpracy różnych podmiotów, wykorzystania otwartej przestrzeni i poziomu zaangażowania społeczności, dzięki czemu wzrasta poczucie bezpieczeństwa w danej przestrzeni (sąsiedztwie). Badania nad bezpieczeństwem przestrzeni rekreacyjnej dla dzieci były prowadzone przez N. Dong, J. Chen, S. Zhang (2017) na przykładzie Szanghaju, podkreślając, że szczególnie parki miejskie ważne są dla ich rozwoju intelektualnego, fizycznego i psychicznego. Niespełnienie podstawowych wymagań dotyczących bezpiecznych przestrzeni rekreacyjnych nie tylko wyrządzi dzieciom szkody psychiczne i fizyczne, ale doprowadzi również do utraty możliwości zabawy w otwartej przestrzeni. Ważne jest zatem analizowanie potencjalnych zagrożeń w odniesieniu do zajęć rekreacyjnych i promowanie standardów bezpieczeństwa, aby stworzyć bezpieczne i zdrowe środowisko dla uczestników rekreacji.

Szczególnie przydatne w pracy były badania nad miejską przestrzenią rekreacyjną prowadzone przez J. Mokras-Grabowską. W swoich pracach zaprezentowała nowe przykłady miejskiej przestrzeni rekreacyjnej w obiektach postindustrialnych i ich percepcji (Mokras-Grabowska, 2017), dokonała oceny ich atrakcyjności, infrastruktury i tożsamości na przykładzie Łodzi (Mokras-Grabowska, 2018) oraz przeprowadziła przegląd współczesnych form, transformacji i innowacyjnych trendów w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej (Mokras-

Grabowska, 2019). Autorka w dalszej części pracy dotyczącej opisu obszaru badawczego – Łodzi szerzej odniosła się do wyników powyższych badań. Dla operacjonalizacji pojęcia miejskiej przestrzeni rekreacyjnej autorka wykorzystwała następujące elementy miejskiej przestrzeni rekreacyjnej opisywane przez J. Mokras-Grabowską (2017): parki i lasy miejskie, tereny sportowe, plaże i kąpieliska, tereny i obiekty sportowo-rekreacyjne, place zabaw oraz tereny i obiekty, w których odbywają się wydarzenia społeczne, kulturalne i rozrywkowe. Sposób ujmowania miejskiej przestrzeni rekreacyjnej, zaproponowany w wyżej wymienionych publikacjach jest w ocenie autorki najbardziej wyczerpujący, odnosi się do bogactwa form i znaczeń rekreacji – nie jest zawężony tylko do form aktywności ruchowej, ale podkreśla również istotność działań społecznych, kulturalnych oraz rozrywkowych. W rozprawie pojęcie miejskiej przestrzeni rekreacyjnej rozumiane jest jako przestrzeń, w której odbywa się aktywność rekreacyjna zarówno mieszkańców jak i przyjezdnych.

Pojęcie rekreacja jest najczęściej błędnie utożsamiane z aktywnością fizyczną. Autorka podkreśliła szeroki zakres znaczeniowy rekreacji oraz potrzebę aktualizacji jej rozumienia i definiowania. W polskiej literaturze przedmiotu, pomimo szerokiego ujmowania definicyjnego rekreacji, wiele publikacji skupia się tylko wokół zagadnień, dotyczących rekreacji ruchowej (m.in. Bończak, 2013; Demel i Humen, 1970; Kwilecka i Brożek, 2007; Napierała i Muszkieta, 2011; Siwiński i Pluta, 2010; Wolańska, 1971). Słowo rekreacja pochodzi z języka łacińskiego od słowa *recreo*, które oznacza: ożywić, odnowić, pokrzepić, stworzyć na nowo, a *recreatio* – powrót do zdrowia, sił (Winiarski, 2011). Jej charakter nie odnosi się więc jedynie do aktywności fizycznej. Postuluje się, aby w duchu humanistycznym rekreacja była traktowana jako aktywność człowieka, która służy zaspokajaniu jego potrzeb i aspiracji oraz wpływa na osobowość. Nie powinna skupiać się jedynie na dostarczaniu rozrywki i odpoczynku (Winiarski, 2011). Definicje rekreacji zbliżone są niekiedy do klasycznej definicji czasu wolnego. Podobnie jest w literaturze zagranicznej, gdzie zjawisko rekreacji, częściej odnoszone jest do aktywności w czasie wolnym (ang. *leisure*, fr. *loisir*), a badania w tym zakresie nazywane są *leisure studies* (m.in. Merchant, 2017; Navarro i in., 2018; Stevenson, 2006; Wall, 2012; Whiting i Hannam, 2015) i *leisure sciences* (m.in. Coalter, 1997; Henderson i in., 2004; Hindley, 2018; Johnson i Glover, 2013; Parry i Johnson, 2007; Rojek, 1997; Yuen i Johnson, 2017). W piśmiennictwie zagranicznym dokonuje się rozróżnienia pojęcia czasu wolnego: *free time* (ang.) i *leisure* (ang.). Pierwsze rozumiane jest jako kategoria czasu, drugie jest bardziej złożone, obejmujące jednocześnie czas oraz różne formy aktywności i doświadczenia z nimi związane (Kelly, 1997). T. Wolańska (1971) twierdzi, że czas wolny jest pojęciem szerszym niż rekreacja, będąca formą

aktywności wypełniająca czas wolny w sposób akceptowalny społecznie i konstruktywny dla samorozwoju jednostki. Z kolei J. Warszńska i A. Jackowski (1979) wskazali, że rekreacja obejmuje wszelkie czynności podejmowane dla regeneracji sił, przejawiające się uczestnictwem w rozrywkach kulturalnych, grach sportowych czy też różnych formach ruchu turystycznego – po godzinach zajęć służbowych lub szkolnych, poza obowiązkami społecznymi i normalnymi zajęciami domowymi. Należy w tym miejscu podkreślić subiektywizm rekreacji, który oznacza, że nie forma aktywności, ale podmiotowa ocena decyduje o jej charakterze (Winiarski, 2011). Dodatkową perspektywą współczesnego rozumienia rekreacji jest ujęcie psychologiczne, w którym podkreślana jest ewolucja zachowań rekreacyjnych, następująca wraz z ewolucją form pracy. Rekreacja postrzegana jest jako środek kontrolowania własnego zachowania. Oznacza to, że ludzie wybierają takie formy aktywności, które potwierdzą wybrany aspekt własnej osobowości. Znaczenie zachowań rekreacyjnych oceniane jest w perspektywie społecznej, zatem można powiedzieć, że są społecznie konstruowane (Bańka, 2002).

Rozumienie rekreacji często określane jest za pomocą jej przykładowych rodzajów i form. Obecnie w literaturze przywoływane są najczęściej następujące rodzaje rekreacji: fizyczna (ruchowa) – skupia się wokół fizycznej aktywności człowieka, podejmowanej dla wypoczynku, rozrywki i samorozwoju; twórcza – przyjmuje formy ekspresji twórczej w postaci na przykład: zajęć plastycznych, muzycznych, fotograficznych, modelarskich, czy majsterkowania; kulturalno-rozrywkowa – wpływa na wzrost poziomu kulturalnego człowieka oraz jest źródłem rozrywki; rekreacja przez działalność społeczną – służy wyzwalaniu umiejętności organizacyjnych, dzieleniu się swoim czasem wolnym (Czajkowski, 1979; Kiełbasiewicz-Drozdowska, 2001; Napierała i Muszkieta, 2011). Z perspektywy autorki R. Winiarski (2011) zaproponował bardziej aktualne rodzaje rekreacji: rekreacja sportowa (np. aerobik, jazda konna), rekreacja turystyczna (np. piesza turystyka aktywna), rekreacja kulturalno-rozrywkowa (np. amatorska twórczość artystyczna), rekreacja towarzyska (np. tańce, gra w kręgle), rekreacja wirtualna (np. gry komputerowe).

W powyższych klasyfikacjach rodzajów aktywności rekreacyjnej wyodrębniana jest rekreacja twórcza, rozumiana jako działalność dotycząca tworzenia, czyli ekspresja twórcza, artystyczna (Czajkowski, 1979; Napierała i Muszkieta, 2011). Według M. Napierały i R. Muszkiety (2011) dzięki rekreacji twórczej wywierany jest wpływ na emocjonalną stronę jednostki – kształtuje jej poczucie piękna, estetyki, wyrabia umiejętności manualne. Jako przykłady wskazują: zajęcia plastyczne, muzyczne, z majsterkowania, modelarskie, fotograficzne, filmowe, techniczno-radiowe, motoryzacyjne (Napierała i Muszkieta, 2011). Podobne rozumienie

przyjmowali inni badacze nazywając tego rodzaju działalność rekreacją hobbystyczną, towarzyską, kulturalno-rozrywkową, majsterkowaniem (Czajkowski, 1979; Mokras-Grabowska, 2019; Winiarski, 2011). Warto jednak podkreślić, że charakter rekreacji jest niekiedy umowny i nie jest rozłączny, przykładowo jedna forma rekreacji może być zaklasyfikowana do dwóch odmiennych rodzajów tej aktywności (Winiarski, 2011).

Wyniki przeglądu literatury zagranicznej potwierdzają istotę badań związków twórczości i kreatywności w odniesieniu do rekreacji i czasu wolnego (ang. *creative leisure/recreation*). Badania w tym zakresie prowadzili m.in. D. Stevenson (2006), który przekonuje, że wzrost popularności „przemysłów kreatywnych”⁷ oraz ich silna relacja z „przemysłami kultury”⁸ sprawiły, że to one przejmują rolę tradycyjnie rozumianych przemysłów czasu wolnego. Zarówno D. Stevenson (2006) jak i C. Hegarty (2009) postulują podjęcie debaty nad dostępem do tego typu usług oraz nowym pojęciem – twórczy czas wolny (ang. *creative leisure*). D. Stevenson wskazuje ponadto, że aktywność rekreacyjna często organizowana jest w specjalnych, rozrywkowych i kreatywnych strefach, a jej potencjał dla rozwoju człowieka może przełożyć się na lepszą jakość życia codziennego mieszkańców miast. Z kolei Sae-Sook Oh, Linda L. Caldwell i Sei-Yi Oh (2001) zwróciły uwagę, że już od początku XXI wieku dostrzeżono znaczący wzrost liczby osób rozpoczynających działalność twórczą, taką jak: uczęszczanie na kursy, wolontariat lub twórcze działania w domu. J. Creek (2008) dodaje, że udział w tego typu zajęciach przynosi uczestnikom poczucie satysfakcji i spełnienia, co stwarza przestrzeń dla twórczej ekspresji, której brakować może w innych, bardziej wymagających obszarach życia (Creek, 2008).

W związku z tym autorka prześledziła aktualne badania dotyczące powiązań rekreacji z aktywnością twórczą, dostrzegając istotną lukę w polskich badaniach w tym zakresie. J. Whiting i K. Hannam (2015) wskazują na deficyt publikacji zawierających opis związków pomiędzy twórczością, ekspresją siebie i sposobami spędzania czasu wolnego. Przeprowadzono badania nad sposobami życia użytkowników przestrzeni czasu wolnego (ang. *leisure space*) „prowinjonalnej bohemy” w dolinie Ouseburn, Newcastle, nazywanej centrum „przemysłów kreatywnych” w postindustrialnej przestrzeni, które wykazały wzrost popularyzacji twórczych form aktywności, w odróżnieniu od masowej i przypuszczalnie biernej formy konsumpcji czasu

⁷ Termin „przemysły kreatywne” został pierwszy raz zdefiniowany przez międzysektorowy Zespół ds. Przemysłów Kreatywnych (Creative Industries Taskforce), powołany w Wielkiej Brytanii w 1997 roku. w następujący sposób: „działania, które biorą się z indywidualnej kreatywności i talentu, i które mają zarazem potencjał kreowania bogactwa oraz zatrudnienia poprzez wytwarzanie i wykorzystywanie praw własności intelektualnej” (Urząd Miasta Łodzi, 2022a), dostęp: 14.02.2022.

⁸ Według UNESCO „przemysły kultury”: „łączą tworzenie, produkcję i komercjalizację produktu o charakterze niematerialnym i kulturowym, a produkt (zawarte w nim treści) są chronione zwykle prawem autorskim” (Ilczuk, 2011).

wolnego. Podkreślono zatem, że kreatywność w czasie wolnym może przybierać różne formy i niekoniecznie musi być związana ze stylem życia artystów i klasy kreatywnej. A. Salerno (2009) przeprowadziła badania dotyczące motywacji do uczestnictwa w twórczych zajęciach w czasie wolnym. Wyniki badań potwierdziły istotność takich elementów motywacyjnych jak: doświadczanie, oryginalność i walory estetyczne aktywności twórczej. R. Trnka, M. Zahradnik i M. Kuška (2016) zbadali, w jaki sposób kreatywność emocjonalna jest powiązana z realnym zaangażowaniem w różne typy twórczych form spędzania czasu wolnego oraz z czterema kategoriami kierunków studiów. Najbardziej zaangażowaną w aktywność twórczą grupą studentką była ta, związana z kierunkami artystycznymi. Zaobserwowano znaczącą korelację kreatywności emocjonalnej z następującymi formami rekreacji twórczej: pisanie, malowanie, komponowanie muzyki, aktorstwo i majsterkowanie. Jakościowe badanie twórczości codziennej, w wybranej grupie kobiet, przeprowadziły R. Elisondo i A. Vargas (2019). Celem badań była rekonstrukcja znaczenia, jakie badane kobiety nadają działaniom, emocjom, relacjom i kontekstom w procesie własnej twórczości codziennej. Twórczością codzienną badanych było m.in. gotowanie, rękodzieło, zajęcia akademickie, warsztaty artystyczne, rozwiązywanie codziennych problemów. Wyniki badań uwypukliły ważną dla ich twórczej pracy rolę osób z otoczenia badanych (np. współpracownicy), ponieważ ułatwiają podejmowanie aktywności twórczej. Ponadto rozwój codziennych działań twórczych wiąże się z pozytywnymi emocjami takimi jak np. przyjemność, pasja, satysfakcja, samorealizacja i ekspresja osobista. Powyższe przykłady pozwoliły autorce wpisać własną koncepcję badawczą w szerszy kontekst współczesnych rozważań nad rozumieniem rekreacji, poszerzyć dyskusję nad twórczością i kreatywnością w odniesieniu do rekreacji i czasu wolnego w przestrzeni miejskiej.

Innym ważnym kontekstem dla rozważań nad rekreacją w przestrzeni miejskiej jest perspektywa badań nad przestrzenią publiczną, jej funkcji oraz przemian. Zakres znaczeniowy oraz terytorialny miejskiej przestrzeni rekreacyjnej oraz miejskiej przestrzeni publicznej niejednokrotnie się pokrywa. Podstawą prawną, która zawiera definicję obszaru przestrzeni publicznej stanowi Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 14 września 2018 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (*Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym*, 2020). Obszar ten definiowany jest jako: „obszar o szczególnym znaczeniu dla zaspokojenia potrzeb mieszkańców, poprawy jakości ich życia i sprzyjający nawiązywaniu kontaktów społecznych ze względu na jego położenie oraz cechy funkcjonalno-przestrzenne, określony w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy”. Polscy urbaniści poddając krytyce

praktyki planistyczne w polskich miastach przyjęli podczas III Kongresu Urbanistyki Polskiej⁹ manifest, który nazwano „Kartą Przestrzeni Publicznej” (Bieganski i in., 2009). W dokumencie tym wskazano następującą definicję przestrzeni publicznej: „Przestrzeń publiczną definiujemy w kategoriach społeczno-ekonomicznych. Rozumiemy ją, jako dobro wspólnie użytkowane, celowo kształtowane przez człowieka, zgodnie ze społecznymi zasadami i wartościami – służące zaspokojeniu potrzeb społeczności lokalnych i ponadlokalnych. O publicznym charakterze przestrzeni decyduje zbiorowy sposób jej użytkowania” (Bieganski i in., 2009, s. 2). Inne dokumenty, zawierające wytyczne dotyczące współczesnych zasad planowania miast to m.in.: Nowa Karta Ateńska, prezentująca koncepcję miasta spójnego (Europejska Rada Urbanistów, 2003) i Karta Lipska określająca sposób planowania miasta zrównoważonego (*Karta Lipska na rzecz zrównoważonego rozwoju miast europejskich*, 2007).

W ujęciu geograficznym pojęcie przestrzeni publicznej nawiązuje m.in. do dorobku geografii miast (Maik, 2011). W pracy W. Maika (2011) „Przestrzeń publiczna w mieście: pojęcie, ujęcia badawcze, funkcje i ewolucja zjawiska” podkreślono dwa aspekty miejskiej przestrzeni publicznej: przestrzeń publiczna jako teren „spotkań” jednostek ze społecznością oraz przestrzeń jako miejsce praktyk życia codziennego, w ramach których jednostki uwikłane są w specyficzne konteksty społeczne i kulturowe. W ujęciu socjologicznym A. Wallis (1977) zdefiniował przestrzeń publiczną, jako przestrzeń zorganizowaną przez określoną grupę społeczną i udostępnioną wszystkim z pewnymi ograniczeniami formalnoprawnymi. Niewątpliwie aktywność rekreacyjna niejednokrotnie realizowana jest w miejskiej przestrzeni publicznej. W związku z tym sposób jej zagospodarowania, udostępniania oraz jej jakość są istotne z punktu widzenia opisywanej problematyki.

Ważną grupę opracowań zarówno naukowych jak i popularyzatorskich stanowiły prace naukowe i raporty dotyczące atrakcyjności miejskich przestrzeni publicznych. Uwzględniony w nich kontekst odnosił się do wykorzystywania przestrzeni miejskiej dla nowych form aktywności rekreacyjnej (m.in. Departament Polityki Regionalnej, 2013a; Dymnicka, 2013; Gehl, 2013; Olenderek, 2010; Project for Public Spaces, 2015; Wantuch-Matla, 2009, 2016). Szczególnie przydatne były trzy prace: „Życie między budynkami. Użytkowanie przestrzeni publicznych” (Gehl, 2013), „Przestrzeń publiczna a przemiany miasta” (Dymnicka, 2013) oraz „Przestrzeń publiczna 2.0. Miasto u progu XXI wieku” (Wantuch-Matla, 2016). J. Gehl (2013) podkreślił ważny wymiar przestrzeni publicznych. W jego opinii kryją one ważne wartości wpisane

⁹ Kongres odbył się w Poznaniu w dniach 4-5 września 2009 r. pod hasłem: „Nowa urbanistyka. Nowa jakość życia”.

w przestrzeń między budynkami, a najważniejsze jest to, że spotykają się w niej ludzie. Praca J. Gehla to swoisty manifest: „dbajcie o ludzi i cenne życie między budynkami” (Gehl, 2013, s. 7). Autorka w dalszej części rozprawy odniosła się do zaproponowanych przez Gehla postulatów dotyczących dbałości o przestrzeń publiczną oraz kryteriów jakości przestrzeni publicznych.

Dyskutowany jest status współczesnej przestrzeni publicznej. M. Dymnicka (2013) próbuje odpowiedzieć na pytanie, w jaki sposób idee, projekty, strategie i realizacje wpisują się w szerszy kulturowy projekt konstruowania tożsamości miasta. Pytanie to stało się również ważnym kontekstem analizy badań własnych w rozprawie. Ponadto wykorzystano zaproponowane przez D. Wantuch-Matłę (2016) kryteria atrakcyjności przestrzeni publicznej: dostępność, walory kompozycyjne, jakość i estetykę, zróżnicowaną ofertę funkcjonalną, bezpieczeństwo użytkowania, wartości symboliczne. Autorka odniosła się do nich tworząc hipotezy badawcze. D. Wantuch-Matła (2016) podkreśla wielofunkcyjność i różnorodność charakteru przestrzeni publicznych, które odpowiadają na potrzebę ożywiania zbyt ubogiej oferty funkcjonalnej. Pośród nowych znaczeń nadawanych przestrzeni publicznej autorka wymienia m.in. następujące jej funkcje: przestrzeń publiczna jako miejsce spotkań, przestrzeń dla rekreacji w mieście, przestrzeń kreatywna, przestrzeń dla sztuki, funkcje reprezentacyjne, przestrzeń dla turystyki, nowy wymiar funkcji handlowych. Apeluje jednocześnie, żeby trafnie formułować program funkcjonalny przestrzeni publicznych, który uwzględnia charakterystykę lokalnych uwarunkowań. Powyższe zagadnienia uwypuklają rolę przestrzeni publicznych w kreowaniu, czy też odpowiadaniu na potrzeby rekreacyjne mieszkańców. Dlatego istotne jest szersze wyjaśnienie pojęcia przestrzeni kreatywnej.

Według T. Stryjakiewicza (2010) przestrzeń kreatywna kształtowana jest poprzez zespolenie trzech elementów: obiektów, wydarzeń oraz twórczych ludzi. Składają się one na niepowtarzalną atmosferę miejsc (*genius loci*), a tym samym przyczyniają do generowania ruchu turystycznego. Badania nad rolą przestrzeni kreatywnej w kontekście turystyki prowadzone są zarówno w kraju jak i zagranicą (m.in. J. Kaczmarek i Paluch, 2015; Richards, 2014; Richards i Wilson, 2006; Sokół, 2017; Stryjakiewicz, 2010). Według G. Richards i J. Wilson (2006) przestrzeń ta charakteryzuje się brakiem jednoznacznych idei, multifunkcjonalnością i podatnością na różnego typu narracje – jest dynamiczna i elastyczna. Może stać się miejscem organizacji twórczej rekreacji, ponieważ jednym z największych wyzwań kreatywnego rozwoju jest osadzenie kreatywności w konkretnych miejscach, które będą do niej stymulowały (Richards, 2014).

Koncepcja przestrzeni kreatywnych wykorzystywana jest w kontekście analizy współczesnych przestrzeni publicznych. Analizowany jest wpływ sektora kreatywnego na kształtowanie przestrzeni publicznej (Dudek-Mańkowska i in., 2012)(Dudek-Mańkowska i in., 2012). Według raportu wykonanego na zlecenie Ministerstwa Gospodarki rolą przestrzeni kreatywnych jest stymulowanie kreatywności, poprzez dostarczanie pozytywnych bodźców, ułatwianie interakcji między podmiotami sektora kreatywnego oraz informowanie i zachęcanie do „konsumpcji” produktów kreatywnych (Mackiewicz i in., 2009).

Z kolei D. Wantuch-Matla (2016) podkreśla, że atrakcyjność przestrzeni kreatywnych polega na różnorodności jej funkcji i bodźców oddziaływujących na człowieka oraz ich przyciągających. Przebywanie w tych przestrzeniach daje szansę na nowe przeżycia i odczucia. To swoista „gra” pomiędzy przestrzenią a użytkownikiem wywołująca różnego rodzaju reakcje i emocje. Kreatywność przestrzeni polega na jej wielofunkcyjności. Przestrzeń kreatywna może wywoływać potrzebę eksploracji, czy zmiany otoczenia, wchodzić w relacje z obiektami, stając się tym samym jej integralnym elementem.

Autorka skupiła badania nad miejską przestrzenią rekreacyjną w kontekście roli jej organizacji w rozwoju plenerowej rekreacji twórczej. Wobec tego konieczny był przegląd literatury dotyczącej pojęcia twórczość (ang. *creativity*)¹⁰ oraz uwarunkowań rozwoju aktywności twórczych. Pojęcie twórczość uznawane jest za złożone zjawisko i przy jego definiowaniu przyjmuje się różnorodne założenia teoretyczne. Termin używany jest w odmiennych kontekstach, wzrasta jego wartość w wielu dziedzinach, takich jak technologia, biznes i przedsiębiorczość (Egan i in., 2017). Co więcej, twórczość i kreatywność stanowią część złożonego systemu interakcji między jednostkami. Ważną rolę odgrywa w ich rozwoju kontekst kulturowy i społeczny (Fischer i in., 2016). Współcześnie bycie twórczym, bądź kreatywnym, postrzegane jest jako wymóg czasów dla osoby, która dąży do sukcesu zarówno w sferze życia zawodowego jak i prywatnego. Poszukiwane są kompetencje pozwalające rozwiązywać problemy oraz odpowiadać na różnorodne potrzeby w sposób nieszablonowy (Glăveanu, 2018).

W pracy przyjęto rozumienie pojęcia twórczość, obowiązującego w naukach społeczno-humanistycznych. J. Guilford (1968) wprowadził definicję słowa twórczy (ang. *creative*) jako nowego i użytecznego produktu, wytworzonego w wyniku pracy indywidualnej lub grupowej. W psychologii, twórczość jest zazwyczaj definiowana, jako proces prowadzący do generowania nowych, oryginalnych oraz użytecznych, skutecznych produktów (Runco i Jaeger, 2012).

¹⁰ Przymiotniki „twórczy” i „kreatywny” są w opinii autorki, wymiennie i synonimicznie stosowane w języku polskim. W polskiej literaturze przedmiotu dokonano jednak rozdzielenia znaczenia tych pojęć. Autorka, na tej podstawie, przyjęła definicję twórczości według K.J. Szmidta (2013), opisaną w dalszej części rozprawy.

Psycholog R. J. Sternberg (2012) uważa, że osoby twórcze rozwiązują problemy inaczej: podejmują ryzyko, mają odwagę, by przeciwstawić się masom i stanąć w obronie własnych pomysłów, starają się pokonać przeszkody i wyzwania, kiedy inni się poddają (Sternberg 2012). W polskiej literaturze przedmiotu kreatywność rozumiana jest jako ludzka cecha: „przejawia się zwykle w jakiejś formie obserwowalnego zachowania, polegającego na produkcji nowych i wartościowych wytworów” (Nęcka 2001, s. 19). Podobną definicję wskazał K.J. Szmidt (2013, s. 53): „kreatywność to zdolność człowieka do w miarę częstego generowania nowych i wartościowych wytworów (np.: rzeczy, idei, metod działania)”. Twórczość zaś dotyczy działalności przynoszącej wytwory – zarówno z postaci dzieł sztuki, jak i sposobów postrzegania świata. Cechą charakterystyczną tej działalności jest nowość i wartościowość (estetyczna, użytkowa, etyczna, poznawcza) chociażby dla samego podmiotu tworzącego. Człowiek twórczy (o rozwiniętej postawie twórczej) to taki, który potrafi generować pomysły i stosować je w praktyce (Szmidt, 2013). K.J. Szmidt (2013) wskazuje na konieczność rozpatrywania zjawiska twórczości czteroaspektowo: jako cechę wytworu (np. twórczy prezent), proces psychiczny (proces twórczego myślenia), cechę osoby (np. twórczy nauczyciel) oraz zespół czynników zewnętrznych (np. twórcza szkoła, rozumiana jako stymulujące środowisko pracy pracowników i uczniów). W rozprawie zjawisko twórczości analizowane jest poprzez aspekt dotyczący zespołu czynników zewnętrznych, wpływających na twórczość, czyli roli organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej w rozwoju aktywności twórczych w czasie wolnym.

W literaturze przedmiotu występuje również podział twórczości ze względu na jej elitarny bądź egalitarny charakter (m.in. Modrzejewska-Świgulska, 2014; R. J. Sternberg, 2012; Uszyńska-Jarmoc, 2015). Twórczość elitarna to twórczość odnosząca się do działalności wybitnej, twórca skoncentrowany jest na kreowaniu dzieła o wyjątkowej wartości i znaczeniu (orientacja na dzieło). Twórczość egalitarna dotyczy aktywności codziennej, w której ważnym aspektem dla osoby twórczej jest przeżywanie samego procesu tworzenia (orientacja na proces)¹¹. Właśnie ta koncepcja wykorzystywana jest w pracy.

Badanie twórczości i człowieka twórczego (kreatywnego) zyskało miano „kreatologii”¹² (ang. *creatology*). Użył go po raz pierwszy węgierski naukowiec, filozof, psycholog i pedagog – Istvan Magyari-Beck podczas Międzynarodowej Konferencji Socjologii Nauki w Budapeszcie w 1977 r. (Karwowski, 2009a; Szmidt, 2018). Zakres badań „kreatologii” obejmuje

¹¹ Nazewnictwo tego podziału opisywane jest w literaturze też jako *Big-C*, *little-c* lub *everyday creativity*, *mini-c*, *Pro-c* (Modrzejewska-Świgulska, 2014; R. J. Sternberg, 2012; Uszyńska-Jarmoc, 2015)

¹² Słowo „kreatologia” nie posiada wyjaśnienia w słowniku, powstało w wyniku tłumaczenia z języka angielskiego słowa *creatology*, zaproponowane przez Istvana Magyari-Beck`a nie zostało powszechnie zaakceptowane.

zagadnienia związane z aktywnością twórczą człowieka w jego czterech podstawowych wymiarach: procesu twórczego (ang. *process*), osoby twórcy (ang. *person*), wytworu (ang. *product*) oraz uwarunkowań zewnętrznych (ang. *press*). Twórczość jest fenomenem nie tylko psychologicznym, lecz również społecznym, edukacyjnym, gospodarczym i kulturowym. Wymaga interdyscyplinarnego podejścia czerpiącego z psychologii oraz innych nauk humanistycznych i społecznych. Na tej podstawie K. J. Szmidt (2018) wyróżnił pięć nurtów polskiej „kreatologii”: nurt psychologiczny (w tym kierunek poznawczy, personalny i rozwojowy), nurt pedagogiczny (w tym: kierunek społeczno-kulturowy, wczesnoszkolny, edukacji artystycznej, pedagogiki specjalnej i resocjalizacji), nurt zarządzania i marketingu, nurt geografii społecznej i geografii miast oraz nurt filozoficzny. Autorka wykorzystuje teorie wpisane do nurtu pedagogicznego, ze szczególnym uwzględnieniem kierunku społeczno-kulturowego oraz do nurtu geografii społecznej i geografii miast.

Nurt geografii społecznej i geografii miast w polskich badaniach nad twórczością określony został przez K.J.Szmidta (2018) jako najmłodszy. Spopularyzowano go dzięki teoriom klasy twórczej i twórczych miast, zaproponowanych przez R. Floridę (Florida, 2010) oraz poszerzono o koncepcje tzw. przemysłów kreatywnych i sektorów twórczych w przemyśle i urbanizacji (K. J. Szmidt, 2018). Badania w ramach tego nurtu dotyczą czynników tworzących środowisko twórczych miast oraz wyznaczników funkcjonowania przedstawicieli klasy twórczej (pojęcie to wyjaśniono w dalszej części rozdziału). Najobszerniejszą polską publikacją w nurcie geograficznym jest praca K. Wojnar (2016) – „Polska klasa kreatywna”. Sformułowano w niej model analityczny kapitału kreatywnego w Polsce. K. Wojnar przeprowadziła analizę struktury i rozkładu przestrzennego klasy kreatywnej w Polsce w celu identyfikacji kapitału kreatywnego polskich miast. Opisała szczegółowo strategie życiowe i zawodowe polskiej klasy kreatywnej oraz ich styl życia. Badania wzbogaciła o studia przypadków miast: Łodzi, Olsztyna, Szczecina, Warszawy i Wrocławia. Elementem badań K. Wojnar była także analiza relacji pomiędzy atrakcyjnością polskich miast, a ich zdolnością do przyciągania kreatywnych pracowników. W publikacji zawarte zostały ponadto wnioski dla władz lokalnych dotyczące rozwoju opartego na kapitale kreatywnym, szczególnie odwołujące się do wyników przeprowadzonych badań.

Kierunek społeczno-kulturowy w nurcie pedagogicznym, opisany przez K.J. Szmidta (2018), reprezentowany jest przez badaczy poddających analizie zewnętrzny kontekst społeczny właściwy dla danej społeczności, wpływający na potencjał twórczy jednostki. Kluczowe pojęcia tego kierunku badań to: postawa twórcza, środowisko kreatogenne, szkoła wspierająca twórczość (szkoła twórcza), klimat dla kreatywności, stymulatory i inhibitory twórczości,

pomoc w tworzeniu, twórczość amatorska i codzienna, twórczość profesjonalna. Najpełniej opisał to zagadnienie w polskiej literaturze R. Schulz w pracy „Twórczość – społeczne aspekty zjawiska” (1990), który nazwał środowiskowe warunki rozwoju twórczości czynnikami pozapodmiotowymi. Określił je jako: materialne, techniczne, społeczne i kulturowe. To one mają szczególne znaczenie dla inicjowania, treści, przebiegu oraz rezultatów aktywności twórczej. Podobną definicję zewnętrznych warunków twórczości zaproponował K.J. Szmidt (2013, s. 66) twierdząc, że to „ogół czynników wpływających na podejmowanie, treść, intensywność, przebieg i rezultaty działań twórczych” (Szmidt, 2013, s. 66).

W teorii środowiskowych warunków twórczości R. Schulza (1990) twórczość rozpatrywana jest na różnych poziomach ogólności: od szczybla społeczeństwa globalnego, poprzez społeczności skupiające się wokół określonych dziedzin praktyki społecznej, aż po środowiska pracy poszczególnych innowatorów. Charakterystyka środowiska sprzyjającego twórczości powinna więc obejmować różne poziomy jego organizacji, przyjmując swoiste cechy dla danego typu działalności. Ważnym aspektem jest również zmienność w czasie warunków sprzyjających aktywności twórczej. Przykład stanowią zmieniające się metody pedagogiczne stosowane w szkołach, kształtujące w różnym stopniu aktywność twórczą uczniów. Środowisko oddziałuje na treść i przebieg aktywności twórczej wywierając na niego wpływ o zróżnicowanej sile i natężeniu, obejmując wszystkie wymiary działalności twórczej. Wymiary te dotyczą stosunku ludzi do zmian oraz innowacji, podejmowania działań twórczych oraz intensywności, zasięgu, kierunku, przebiegów oraz rezultatów poszukiwań innowacyjnych. Warto podkreślić, że siła środowiskowych uwarunkowań twórczości oddziałuje zawsze w silnym sprzężeniu z podmiotowymi, czyli wewnętrznymi czynnikami. W społeczeństwie nowoczesnym wyróżnia się następujące podstawowe warunki sprzyjające rozwojowi twórczości: postęp nauki i technologii, przemiany struktury społecznej, rozwój kultury symbolicznej, wzrost poziomu wykształcenia społeczeństwa. R. Schulz wskazuje ponadto, że kultura danego społeczeństwa nadaje wzorce w postaci systemu wartości, dzięki któremu ludzie mogą i chcą stać się jednostkami twórczymi. Uwarunkowania te stają się podstawą wyjaśniania natężenia działalności twórczej w różnych społeczeństwach oraz epokach.

Monografia R. Schulza (1990) była pierwszą polską publikacją tak szeroko zorientowaną na społeczny aspekt twórczości. Można dyskutować z jej aktualnością, niemniej zawiera w sobie ważną podstawę do dyskusji na temat współczesnych warunków sprzyjających twórczości w naszym społeczeństwie. Autorka, czerpiąc z powyższej publikacji, dokonała analizy

organizatorów inicjujących plenerową rekreację twórczą. Zwróciła uwagę na cele i wartości proponowanych przez nich wydarzeń oraz motywację własną do ich organizacji.

Społeczne uwarunkowania twórczości są szerzej analizowane w literaturze naukowej pod nazwą systemowych teorii twórczości. W podręczniku „The Cambridge Handbook of Creativity” (Kozbelt i in., 2010) podkreślono, że w obrębie teorii systemowych twórczość analizowana jest w kontekście złożonego systemu współdziałających i powiązanych ze sobą czynników. W publikacji M. Karwowskiego (2009) „Klimat dla kreatywności. Koncepcje, metody, badania” wskazuje się na duże zróżnicowanie teorii systemowych, ze względu na skalę analizy (np. mikro lub makro) oraz dziedzinę, którą obejmuje. E. Nęcka (2001) podkreśla, że systemowe teorie twórczości przełamują podmiotowy punkt widzenia na twórczość i wymienia następujące: teorię transgresji twórczych Kozielskiego, inwestycyjną teorię twórczości Sternberga i Lubarta (1991), historiometryczną koncepcję Simontona (2010, 2018) oraz systemową teorię twórczości Csikszentmihalyi'ego (2009). K.J. Szmidt (2013) dokonał szerszego rozpoznania teorii odnoszących się do społecznych uwarunkowań twórczości i nazwał je systemowymi i kulturowymi teoriami twórczości. Wymienił wśród nich komponentową teorię twórczości T. Amabile (1983, 1996), teorię systemową M. Csikszentmihalyi'ego (2009), interakcyjno-systemową teorię M. Stasiakiewicza (1999), inwestycyjną teorię twórczości Sternberga i Lubarta (1991), model twórczości K.K. Urbana (2003), teorię ekologiczną R. Schulza (1990) oraz koncepcję klasy twórczej R. Floridy (2010). W wymienionych teoriach podkreślana jest rola pozapodmiotowych uwarunkowań twórczości, więc należy przywołać ich główne założenia.

W komponentowej teorii twórczości T. Amabile (1983, 1996) analizowane są związki czterech głównych składowych twórczości: posiadana wiedza i umiejętności jednostki, czynniki dotyczące procesu kreacji, motywacja wewnętrzna oraz otoczenie społeczne motywujące bądź blokujące twórczość. Równie kompleksowo odnosił się do twórczości M. Csikszentmihalyi (2009). Zaproponował podejście systemowe, które w jego ocenie nie powinno być rozpatrywane jako jedno zjawisko, lecz zespół zjawisk kulturowo-społecznych. W swojej koncepcji M. Csikszentmihalyi (2009) opisał układ trzech głównych systemów, wpływających na twórczość: jednostka, pole i domena (dziedzina). Nawiązaniem do tej teorii jest interakcyjno-systemowa teoria twórczości jednostki M. Stasiakiewicza (1999), który wymienił cztery czynniki wzajemnie na siebie wpływające, tworzące interakcyjną przestrzeń twórczości jednostki: pole, środowisko twórczości, osoba twórcy, produkt i dziedzina.

R. Sternberg i T. Lubart (1991) są pomysłodawcami inwestycyjnej teorii wyjaśniającej naturę twórczości. W ich ujęciu twórczość wymaga współistnienia sześciu odrębnych, ale powiązanych ze sobą źródeł: możliwości intelektualnych, wiedzy, stylów myślenia, osobowości, motywacji i środowiska. Potrzebne jest środowisko wspierające i nagradzające twórcze pomysły, czyli wsparcie środowiskowe (na przykład forum do proponowania pomysłów). Aspekt środowiskowych determinant twórczości uwypukla również K.K. Urban (2003). Zwrócił uwagę, że stanowią one specyficzne uwarunkowania i źródła stymulacji twórczej, wyróżnił ponadto kryteria oceny twórczego dzieła i jego znaczenia. Teoria ekologiczna R. Schulza opisana została już wcześniej, natomiast koncepcja klasy twórczej R. Floridy oraz twórczych miast stanowią podbudowę opisanych w pracy badań.

C. Grodach (2013) uporządkował teorie dotyczące wspierania kreatywności w mieście i zaproponował pięć modeli koncepcyjnych, wyjaśniających to zjawisko w różny sposób: model konwencjonalny, skupiający się wokół identyfikacji czynników tworzących przyjazne warunki dla prowadzenia działalności gospodarczej (w tym przyciąganie inwestorów), model miasta kreatywnego, gdzie kreatywność wskazywana jest jako jeden z głównych czynników rozwoju gospodarczego i innowacyjnego miast, model przemysłów kultury, wykorzystujący komercyjny wymiar funkcjonowania przemysłów związanych z kulturą, model zawodowy, w którym rozpatrywany jest stopień kreatywności ludzkiej pracy oraz model planowania kariery, koncentrujący się na rozwoju lokalnej kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego. Autorka wykorzystowała model miasta kreatywnego, w którym miasta dążą do przyciągnięcia mobilnej klasy kreatywnej. Warunki życia w mieście są dostosowywane do preferencji konsumpcyjnych i stylu życia klasy kreatywnej, dla której ważna jest rola bezpośrednich interakcji w przestrzeni miejskiej. Stanowi to o wartości miejsca i jakości życia w danym mieście. Miasta podejmują więc działania rewitalizacyjne, tworzą atrakcyjne dzielnice, liczne udogodnienia dla rozwoju kultury i sztuki, czerpiąc z historii, specyfiki i tożsamości danego miasta. Koncepcje i przedstawiciele tego modelu to m.in.: klasa kreatywna (Florida, 2010); miasto kreatywne (Landry 2013); pole kreatywne (Scott, 2006); środowisko kreatywne (ang. *creative milieu*) (Törnqvist, 2004).

Model miasta kreatywnego (ang. *creative city*) opiera się głównie na założeniach zaproponowanych przez Ch. Landry'ego oraz R. Floridę (za: Wojnar, 2016). Niezwykłą popularność na całym świecie zdobyła koncepcja R. Floridy, który wprowadził pojęcie klasy kreatywnej, czyli klasy pracowników w zawodach wymagających twórczości, dzięki której następuje rozwój gospodarczy. Członkowie tej klasy wykonują pracę, polegającą na tworzeniu nowych, znaczących form. Klasa kreatywna składa się z dwóch grup:

- superkreatywny rdzeń, do którego należy przyporządkować osoby, w pełni angażujące się w proces twórczy: np. naukowców, inżynierów, artystów estradowych, aktorów, projektantów, architektów, poetów, powieściopisarzy, przedstawicieli środowisk opiniotwórczych;
- twórczy profesjonaliści, pracujący w dziedzinach wymagających zaawansowanej wiedzy, np. w sektorach wysokiej technologii, usługach finansowych, zawodach prawniczych, ochronie zdrowia, czy w zarządzaniu biznesem.

Rozmieszczenie geograficzne klasy kreatywnej wpływa w ocenie R. Floridy na przewagę konkurencyjną poszczególnych regionów w USA. Regiony z wysokim poziomem koncentracji klasy kreatywnej zajmują jednocześnie wysokie pozycje w rankingach dotyczących innowacji i wysokich technologii.

R. Florida (2010) stara się odpowiedzieć na pytanie: jakie cechy miasta są decydujące w wyborze miejsca zamieszkania i pracy przez klasę kreatywną. W tym celu przeprowadził badania – niestandardyzowane wywiady pogłębione z członkami opisywanej klasy. Na podstawie uzyskanych wyników odpowiada: „Ludzie kreatywni szukają w lokalnej wspólnocie wielu wysokiej jakości doznań, instytucji i udogodnień, otwartości na wszelkiej maści różnorodność i odmienność oraz – przede wszystkim – możliwości potwierdzenia swojej tożsamości jako osób kreatywnych” (Florida, 2010, s. 224). Florida wprowadza teorię kapitału kreatywnego, zakładającą, że skupiska ludzi kreatywnych, którzy preferują miejsca różnorodne, tolerancyjne i otwarte na nowe idee, napędzają rozwój gospodarczy na szczeblu regionalnym. Dlatego miasta rywalizują, aby przyciągać klasę kreatywną. Powinny zatem oferować rynek pracy, stwarzający możliwości realizowania poziomej ścieżki kariery (np. przeniesienie do innego zespołu). Ważniejsza jednak niż zatrudnienie jest dla klasy kreatywnej jakość życia w danym mieście – bogata oferta kulturalna i rozrywkowa, łatwy dostęp do usług rekreacyjnych, różnorodne życie nocne bazujące na nowych doświadczeniach i doznaniach. Dla klasy kreatywnej kluczowego znaczenia nabierają tzw. „trzecie miejsca”, dzięki którym ma możliwość zawierania interakcji społecznych (Florida 2010). Uczestnicy badań R. Floridy wskazywali różnorodność jako jeden z czynników wpływających na wybór konkretnego miejsca pracy i zamieszkania – otwartość na różnego rodzaju poglądy, tętniąca życiem mieszanka kultur przyciągają klasę kreatywną. Badani podkreślali, że cenią miejsca autentyczne, bazujące na elementach istotnych dla danej wspólnoty oraz regionu, na tym, co nowe i historyczne. Członkowie klasy kreatywnej poszukują miejsc, w których będą mogli budować i kształtować własną tożsamość. R. Florida zaproponował zatem rozumienie pojęcia jakość miejsca jako zespół powiązanych ze sobą

przeżyć i doznań dotyczących środowiska naturalnego i wytworzonego, ludzi i interakcji między nimi oraz dynamiki życia ulicznego (Florida 2010).

Według Floridy (2010) wzrost gospodarczy regionu możliwy jest dzięki wykorzystaniu wysokiego poziomu koncentracji kreatywnych jednostek, który przyniesie efekty w postaci produkcji kreatywnej gospodarki. Badacz zdefiniował Wskaźnik Kreatywności, rozumiany jako miernik zdolności danego regionu do wykorzystania energii twórczej do długofalowego rozwoju gospodarczego, składający się z czterech czynników (o jednakowej wadze): procentowy udział klasy kreatywnej w sile roboczej, innowacyjność, obecność przedsiębiorstw z branży high-tech oraz różnorodność. Na tej podstawie zaprezentował ranking regionów w USA o najwyższym wyniku i nazwał je centrami kreatywnymi. W tab.1 zaprezentowano tylko regiony o najwyższym Wskaźniku Kreatywności w USA. Główne pozycje zajęły kolejno następujące regiony: San Francisco, Austin oraz San Diego.

Tab. 1. Ranking regionów w kreatywnej gospodarce według Wskaźnika Kreatywności w regionach USA o liczbie ludności powyżej 1 mln.

Pozycja w rankingu	Region	Wskaźnik Kreatywności
1	San Francisco	1057
2	Austin	1028
3	San Diego	1015
4	Boston	1015
5	Seattle	1008
6	Raleigh-Durham	996
7	Houston	980
8	Waszyngton-Baltimore	964
9	Nowy Jork	962
10	Dallas	960

Zródło: opracowanie własne na podstawie R. Florida (2010)

Ważnym elementem koncepcji R. Floridy jest Model 3T, w którym podkreśla, że fundamentem rozwoju opartego na innowacyjności są trzy współwystępujące ze sobą elementy 3T, czyli: talent, tolerancja i technologia. Ich obecność w danym miejscu decyduje o powstaniu „ośrodków kreatywnych”. Każdy z wymienionych „T” to warunek konieczny przyciągania klasy kreatywnej do danego miasta. Talent, określany jako „kapitał twórczy”, mierzony jest liczbą osób wykonujących zawody kreatywne (np. inżynierowie, wykładowcy uniwersyteccy, ale i poeci, pisarze, architekci). Tolerancja dotyczy otwartości wobec osób różnych ras, narodowości, wybierających różne drogi życiowe. Miarą poziomu tolerancji według Floridy jest wskaźnik liczby bohemy (ang. *Bohemian Index*) oraz liczby homoseksualistów (ang. *Gay Index*). Miarą technologii jest koncentracja innowacji oraz gałęzi przemysłu, stosujących najnowocześniejsze rozwiązania technologiczne (Florida, 2010).

Koncepcję kreatywnych miast zaproponował również Ch. Landry (2013), który podkreślił istotę nowych sposobów myślenia o funkcjonowaniu miast – to kreatywność stać się ma kluczowym czynnikiem wpływającym na ich atrakcyjność i konkurencyjność. Ch. Landry określa grupę siedmiu uwarunkowań kreatywności miasta, zaznaczając jednocześnie, że są to zarówno czynniki konkretne jak i bardziej nieuchwytnie zjawiska. Dla każdej z grup opracował jednak zestaw wskaźników, pozwalających „zmierzyć” określone składowe. Pierwsza grupa czynników dotycząca nagromadzenia kreatywnych jednostek to „cechy osobiste”. Kreatywne jednostki to ludzie otwarci, którzy potrafią przyjąć nowe, świeże pomysły i współpracować. Drugą grupę uwarunkowań nazwał – „wola i przywództwo”. Kreatywne miasto ceni osoby cechujące chęć odniesienia sukcesu i odwaga do wprowadzania zmian. Potrzebni są przywódcy, którzy potrafią przewidzieć przyszłe trendy i zarządzać zmianą zgodną z potrzebami miasta i mieszkańców. Trzecią grupę czynników określił jako: „różnorodność społeczną” i dostęp do zróżnicowanej bazy talentów. Jeśli zróżnicowanie społeczne i kulturowe przynosi, zamiast ksenofobii, zrozumienie i wymianę wiedzy, to może mieć pozytywny wpływ na potencjał kreatywny miasta. Czwarta grupa czynników to „kultura organizacyjna” ośrodków edukacyjnych, czy ośrodków władzy. Według Ch. Landry’ego (2013) powinny one zmienić się w organizacje otwarte i mniej zhierarchizowane. Kluczowym podmiotem zmian powinna być władza, która bez odpowiedniego nastawienia, wiedzy oraz umiejętności zarządzania nie będzie w stanie wspierać rozwój kreatywnego miasta. Piąta grupa czynników dotyczy budowania silnej „tożsamości lokalnej”, która bardzo sprzyja wzrostowi dumy obywatelskiej, „ducha” społeczności, rodzi potrzebę troski o środowisko lokalne z uwzględnieniem poczucia tolerancji. Szósta grupa czynników jest interesująca ze względu na podjętą w rozprawie problematykę i dotyczy „przestrzeni i infrastruktury miejskiej”. Przestrzeń oraz udogodnienia miejskie, szczególnie ich różnorodność i liczba, są decydujące dla zwiększania twórczości w mieście. Przestrzeń miejska powinna zachęcać do działań, umożliwiających poszerzanie własnych horyzontów, podejmowanie ryzyka, eksperymentowanie oraz odkrywanie tego, co nieznanego i zaskakującego. Centra miast i ich okolice powinny ułatwiać nawiązywanie spontanicznych i nieformalnych interakcji, zamiast podkreślać zróżnicowanie i stratyfikację społeczną. Ch. Landry (2013) określa centra miast „terytoriami neutralnymi”, w których ludzie mogą czuć się bezpieczni i zrelaksowani, a jednocześnie pobudzeni, zainspirowani obecnością wśród zróżnicowanego społecznie środowiska. Centra te powinny promować twórcze pomysły i inicjatywy oraz koncentrować na swoim obszarze takie obiekty publiczne jak: muzea, kawiarnie, skwery, kina, puby, restauracje, teatry czy biblioteki. Współcześnie wzrasta liczba odgradzonych (sprywatyzowanych),

skierowanych do wewnątrz przestrzeni publicznych lub semi-publicznych, które stanowią zaprzeczenie tej wizji. W kreatywnych miastach nie powinno brakować miejsc spotkań: centrów konferencyjnych, sal wykładowych, klubokawiarni, sieci otwartych i klubów dyskusyjnych. Konieczna jest troska o cyberprzestrzeń, zapewnienie miejsc, w których możliwe będzie łączenie przestrzeni realnej z wirtualną.

Ch. Landry (2013) podkreśla w ramach grupy czynników dotyczących przestrzeni i infrastruktury miejskiej, że najważniejszymi determinantami wpływającymi na procesy kreatywne w mieście jest ilość, jakość, różnorodność i dostępność rozmaitych układów obiektów i elementów infrastruktury publicznej. Wymienił trzy priorytetowe obszary, wpływające na procesy kreatywne w mieście: potencjał badawczy, zasoby informacyjne i obiekty kulturalne. Kluczowym jest, według Ch. Landry'ego, aby system badawczy oraz edukacyjny (potencjał badawczy) zapewniał możliwość przełożenia wiedzy teoretycznej na praktyczne zastosowania oraz współpracę różnych podmiotów w jego ramach (np. szkoły, uczelnie techniczne i humanistyczne oraz inkubatory przedsiębiorczości i parki nauki). System badawczo-edukacyjny powinien być wspierany przez zaawansowany system informacyjny i komunikacyjny (np. biblioteki, ośrodki doradcze i środki masowego przekazu). Z kolei obiekty kulturalne są istotne, ponieważ wpływają na rozwój uczestników wydarzeń i stanowią istotny element wizerunkowy. Ostatnia – siódma grupa czynników to „sieciovanie i struktury łączności”. Dotyczy dwóch wymiarów sieci komunikacyjnej wewnątrz miasta (np. partnerstwa między organizacjami i instytucjami) oraz kontaktów międzynarodowych, które usprawniają rozwój miasta (Landry, 2013).

Postulaty R. Floridy czy Ch. Landry'ego bywają krytykowane ze względu na utożsamianie ich z neoliberalnymi rozwiązaniami politycznymi, określanymi jako elitarne (Peck, 2005). R. Wojnar (2016) zebrała w swojej książce poglądy teoretyków krytykujących i wskazujących na ograniczenia koncepcji klasy kreatywnej i podzieliła krytykę koncepcji R. Floridy na trzy grupy argumentów. Pierwsza dotyczy relacji przyczynowo-skutkowych i sposobu interpretacji wyników przez Floridę zakładającego, że czynnikiem lokalizacji klasy kreatywnej jest atrakcyjność miasta, a nie dostępność pracy. Wątpliwości wzbudza rozróżnienie pojęć: kapitał ludzki, talent, a kapitał kreatywny. Druga odnosi się do nieściśłości metodologicznych, dotyczących nazbyt obszernej definicji operacyjnej klasy kreatywnej. Kontrowersje budzi wskaźnik udziału związków homoseksualnych w społeczeństwie (ang. *Gay Index*) oraz sposób pomiaru tolerancji. Trzecia grupa krytycznych argumentów dotyczy rekomendacji i przesłanek politycznych odnośnie sposobów przyciągania klasy kreatywnej do miast, mogących pogłębiać mogą polaryzację

społeczną i promowanie stereotypowego stylu życia. Zalecane jest zweryfikowanie elementów koncepcji Floridy oraz poddanie ich debacie publicznej (Wojnar, 2016).

W polskiej literaturze przedmiotu można odnaleźć odniesienia do wymienionych koncepcji miasta twórczego. A. Kopel (2005) jako jedna z pierwszych próbuje odpowiedzieć na pytanie, jak odnieść koncepcję klasy kreatywnej do polskiej gospodarki. Praca zbiorowa pod redakcją A. Klasika (2008) zawiera wstępne rozpoznanie problematyki badawczej dotyczącej potencjałów, działalności i mechanizmów budowania kreatywnej aglomeracji nawiązując do opisanych wcześniej koncepcji R. Floridy oraz Ch. Landry'ego. Prezentowane w publikacji wyniki badań dotyczyły Górnośląskiego Związku Metropolitalnego oraz Katowic, Bytomia, Lublina, Wrocławia czy Olsztyna. J. Kwaśny i A. Mroczek (2013) dokonali próby adaptacji powyższej koncepcji w odniesieniu do Krakowa – miasta kreatywnego UNESCO. B. Namyślak (2013) badała zależności między działalnościami twórczymi a rozwojem miasta, na przykładzie Wrocławia. Badanie łódzkiego potencjału kreatywnego również stało się przedmiotem analiz, których wyniki zaprezentowane zostały w dalszej części pracy. Zainteresowanie problematyką twórczych miast w bardzo różnych kontekstach jest widoczne w polskim piśmiennictwie ostatnich lat. Poza wyżej wymienionymi aspektami ekonomicznymi koncepcja ta jest odnoszona do powiązań sektora kultury z sektorem kreatywnym (Brzozowska, 2017; Rewers i Michałowska, 2014; Szultka, 2014).

Chociaż teorie dotyczące twórczych miast budzą kontrowersje, autorka postanowiła wykorzystać ich założenia, poszukując genezy rozwoju rekreacji twórczej w mieście oraz czynników lokalizacji organizacji wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej. Istotnym składnikiem analizy wyników badań było poszukiwanie cech miasta twórczego w organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej, bezpośrednio dotyczących zagospodarowania, infrastruktury rekreacyjnej, jak: autentyczność, różnorodność miejsc, łatwość w organizacji w ich obrębie wydarzeń, otwartość władz na nowe pomysły, tworzenie miejsc, które sprzyjają interakcjom społecznym. Koncepcja miast twórczych okazała się przydatna w zakresie kryteriów oceny znaczenia plenerowej rekreacji twórczej – czy czerpie z dziedzictwa kulturowego miejsc, zapewnia nowe doznania, pozwala na budowanie tożsamości lokalnej? Nawiązanie do koncepcji R. Floridy przydatne było do scharakteryzowania grupy organizatorów plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi jako przedstawicieli klasy twórczej.

Systemowe teorie twórczości krytykowane są za przesadny socjologizm, w badaniu twórczości nie można ograniczać się jedynie do analizowania komponentów zewnętrznych – społecznych (Karwowski, 2009a; Szmidt, 2013). Zarzucana jest im zbyt duża uniwersalność

i ogólnikowość teorii (Magda-Adamowicz, 2012). Zauważa się jednak, że pojęcie twórczości rozpatrywane jest coraz częściej w odniesieniu do środowiska działania. Społeczny charakter twórczości odnosi się zarówno do jej powiązań z kulturą danej społeczności jak i do tego, że przebiega w danym społeczeństwie i podlega wielorakim oddziaływaniom środowiskowym (Schulz, 1990). M. A. Runco (2007) podkreśla, że należy analizować potencjał i wydajność twórczą na dwóch płaszczyznach: wpływu czynników społecznych (procesy i struktury społeczne) na twórczość oraz wpływu twórczości na czynniki społeczne. Ponadto, jak przekonuje I. Pufal-Struzik (2006) poza badaniami dotyczącymi podmiotu twórczego, ważne stają się badania nad aktywnym środowiskiem, wpływającym na rozwój jednostek.

T. Amabile (1990) twierdzi, że jednostki są bardziej twórcze w środowiskach, które zachęcają do eksploracji i niezależnej pracy, cenią oryginalność. Liczne badania przeprowadzane przez naukowców różnych dyscyplin podają, niekiedy sprzeczne, teorie wyjaśniające fenomen „ducha czasu” (niem. *Zeitgeist*), który może nasilić występowanie w określonym miejscu i czasie twórczości, szczególnie twórczości wybitnej (Runco, 2007; Szmidt, 2013). K. J. Szmidt (2013) definiuje „ducha czasu” jako połączenie w konkretnym czasie specyficznej atmosfery kulturalnej i określonych stosunków społecznych, w otoczeniu przyrodniczego, czy kulturowego piękna, stymulujących twórców przybyłych do mistycznego miejsca.

Jednym z pomysłów na wyjaśnienie środowiskowych determinant twórczości i ludzkiego geniuszu było opisanie ich w kontekście historycznym (Damian i Tou, 2017; Koziellecki, 1997; Quemin, 2013; Runco, 2007; Simonton, 2010). D.K. Simonton (2010) wskazywał w oparciu o analizę życia i twórczości wybitnych twórców w okresie dwóch i pół tysiąca lat, że szczególne znaczenie dla ich działań twórczych miały takie aspekty jak: istotne dla danej epoki problemy badawcze oraz różnorodność, a nawet sprzeczność panujących paradygmatów. Społeczne czynniki stymulujące twórczość to: zewnętrzna swoboda, rywalizacja idei oraz możliwość prowadzenia twórczych dyskusji (Simonton, 2010). Wielu badaczy twierdzi, że czynnikiem silnie stymulującym twórczość jest kooperacja i współpraca w grupie np. naukowej, artystycznej, sportowej czy zadaniowej. Przywołując jednakże biografie wybitnych twórców, jak: Jan Sebastian Bach, czy Immanuel Kant, można zauważyć, że siłą napędową ich twórczości była samotność (Storr, 2010).

Zjawisko twórczości w kontekście historycznym wyjaśniał również Ch. Murray (2003), który na podstawie przeprowadzonych badań określił gdzie i w jakich warunkach powstawały dzieła wybitne w okresie od 800 r. p.n.e. do 1950 r. Wskazał, że przez większą część historii to mężczyźni byli bardziej kreatywni, a najbardziej twórczy obszar świata to region mieszczący

się w wąskim pasie między Danią, Szkocją a południowymi Włochami, ze „stolicą twórczości” w Paryżu. Twierdził ponadto, że Zachód jest bardziej twórczy od Wschodu, a po 1950 roku to Stany Zjednoczone stały się potęgą twórczą świata chociażby z uwagi na wysoką liczbę noblistów, ogromną ilość wynalazków i odkryć. To, co najmocniej wpływa na twórczość narodów to ich immanentne cechy osobowościowe (Murray, 2003). Murray podkreślił również, że genialne dzieła i wybitni twórcy pojawiają w miejscach, które spełniają określone warunki. Konieczne jest, aby utalentowani ludzie wierzyli, że życie ma cel i warto podejmować twórcze wyzwania oraz, że pełnią ważną rolę na świecie. Umożliwia się im samodzielne działanie na własny rachunek (indywidualizm). Niezbędnym warunkiem jest bogactwo kultury, stylów, technik i narzędzi tworzenia. Ponadto twórczość rozkwita, gdy twórcy posiadają wyraźną wizję takich ideałów jak: prawda, piękno i dobro.

Również G. Torr (2013) wymienia kilka wspólnych cech dla epok, w których najmocniej rozwijała się twórczość: istnienie zamożnej klasy wyższej, zainteresowanej mecenatem, przejściowy napływ imigrantów o różnorodnej kulturze, rozkwit gospodarczy oraz zmiana sposobu myślenia. Wskazuje ponadto, że nie jest możliwe zaplanowanie twórczości w przestrzeni miejskiej – zaprzecza to charakterowi tego zjawiska. G. Torr twierdzi, że im bardziej zaawansowane są starania o planowanie kreatywności w mieście, tym gorszy efekt dla twórczości. Wymienione przez Torr’a cechy „złotych epok kreatywności” generują zupełnie nowe podejście do organizacji życia i stają się kluczowymi cechami miast twórczych.

Kontekst badań historycznych nad zjawiskiem twórczości zachęcił autorkę do analizy powodów wyboru przez twórców konkretnego miejsca geograficznego (fr. *milieu*) do życia. Warto zwrócić uwagę na badania dotyczące potencjału miejsca w rozwoju twórczości, czego przykładem jest przeprowadzona przez E. Hoff (2014) analiza czynników, charakteryzujących twórcze miejsce (ang. *creative place*). E. Hoff wyróżniła dwa rodzaje uwarunkowań wpływających na rozwój twórczości w danym miejscu. Pierwsza grupa to uwarunkowania kulturowe i psychospołeczne z czynnikami takimi jak: indywidualny kontekst motywacyjny, klimat organizacji i kulturowe źródła wpływu. Druga grupa czynników to środowisko fizyczne, czyli budynki, ich wygląd zewnętrzny, jak i wyposażenie wewnętrzne, w których ludzie żyją, uczą się i pracują oraz regiony i miasta, rozpatrywane pod kątem posiadania wysokiego potencjału twórczego. Twórcze miejsce jest atrakcyjne, funkcjonuje w nim ruchliwe życie uliczne, ma udostępnione tereny rekreacyjne oraz udogodnienia kulturalne. Jest zamieszkiwane przez kompetentną, zróżnicowaną i niesegregowaną społeczność. Takie miejsce przyciąga w konsekwencji firmy o wysokich technologiach, wymagające odpowiedniej infrastruktury gospodarczej do

funkcjonowania. Polski przykład współczesnych badań w tym zakresie to publikacja A. Sokół (2017), w której przekonuje, że ważnymi elementami składowymi uwarunkowującymi rozwój twórczości w danej przestrzeni (np. miejskiej) jest aspekt różnorodności społecznej i przestrzennej.

Jak podkreśla S. Popek (2003, s. 155) „twórczość jest rezultatem funkcjonowania całej osobowości człowieka, jego predyspozycji psychicznych i fizycznych w konkretnym środowisku i kulturze”. Wskazuje na ważny kontekst społeczny aktywności twórczej, czyli stosunek ludzi do zjawisk twórczości. Zarówno akceptacja społeczna jak i odrzucenie pomysłu nowego i oryginalnego są decydujące dla rozwoju twórczości w danej przestrzeni społeczno-kulturowej. W literaturze odnaleźć można analizę roli zewnętrznych czynników w skali mikro, w odniesieniu do najbliższego środowiska działania jednostki, np. środowisko pracy, szkoły czy rodziny i w skali makro, dotyczącą szerszego kontekstu społeczno-kulturowego. W pracy podjęto się analizy czynników zewnętrznych w skali makro. Warto jednak podkreślić zgodność badaczy, że im wybitniejszy jest twórca, tym w mniejszym stopniu wywierają na niego wpływ czynniki zewnętrzne (Arieti, 1976; Koziński, 1997; Simonton, 2010).

Mimo tego, badacze wyróżnili pozapodmiotowe warunki twórczości poszukując odpowiedzi na pytanie, co w otoczeniu fizycznym oraz społeczno-kulturowym sprzyja lub blokuje aktywność twórczą. Wyróżniono zatem takie pojęcia jak inhibitory i stymulatory twórczości, czyli kontekstowe, zewnętrzne czynniki (makrospołeczne) związane z danym momentem czasowym i daną przestrzenią, które oddziałują na jednostkę usprawniając bądź hamując proces twórczy (Popek, 2003; Szmidt, 2013).

Definicję stymulatorów zaproponował K.J. Szmidt (2013, s. 66), określając je jako „czynniki mające pozytywny wpływ na aktywność twórczą, dynamizujące i usprawniające jej przebieg”. Z kolei S. Popek (2003) wymienił konkretne czynniki środowiskowe, sprzyjające efektywności twórczej: otwartość na szeroko rozumianą problematykę kulturalną, wysokie usytuowanie procesu samorealizacji i rozwoju osobowego w systemie wartości społecznych, wolny dostęp do instytucji oświatowych, wszelkiego rodzaju zbiorów informacji oraz dzieł, różnorodność bodźców kulturalnych, tolerancja dla różnych stylów zachowania i poglądów, współdziałanie osób wybitnych, społeczne uznanie dla twórczości i twórcy. Warto podkreślić, że wymienione czynniki, nie są zbiorem jednoznacznych oraz gwarantujących wysoką efektywność twórczą wskaźników.

Inhibitory twórczości definiowane są przez K.J. Szmidta (2013, s. 66) jako „czynniki mające negatywny wpływ na aktywność twórczą, hamujące i utrudniające jej przebieg”. S. Popek (2003) wymienia następujące inhibitory twórczości:

- zniechęcenie do eksplorowania,
- dezaprobatą dla twórczej wyobraźni i fantazji,
- autorytarna dyscyplina lub nadmierna opiekuńczość,
- konserwatyzm poglądów i blokowanie rozwoju poznawczego,
- nadmierne operowanie normami i algorytmami,
- nacisk autorytetu i destruktywny krytycyzm,
- pozbawienie podmiotowości (autokratyzm i indoktrynacja),
- przesady i uprzedzenia (irracjonalność postaw),
- syndrom myślenia grupowego (autocentryzm grupowy, uniformizacja, poczucie przynależności i bezpieczeństwa grupowego),
- nietolerancja i brak poczucia bezpieczeństwa,
- ujemna interferencja wytwarzania przekazu i odbioru informacji,
- preferowanie modelu stabilizacji, średniactwa, zrutynizowania postaw i wartości (nuda i zubożenie życia psychicznego),
- uniformizm zasad i norm społecznych,
- biurokratyzacja życia i formalizm (pozbawienie ludzi podmiotowości, poczucia wewnętrznej kontroli, kierowania własnym losem i wyuczona bezradność),
- negatywne warunki materialne (brak środków, materiałów, przyborów, miejsca i czasu),
- wadliwa postawa nauczycieli, instruktorów, rodziców w procesie kierowania rozwojem poznawczym i twórczym,
- odrzucenie przez grupę społeczną,
- bariery zdrowotne (zły stan zdrowia fizycznego lub psychicznego).

S. Popek (2003) podsumowując czynniki środowiskowe (przedszkole, szkoła, rodzina, rówieśnicy, media), mające negatywny wpływ na jednostki, zwraca uwagę na istotny fakt – nasilenie tego wpływu zależy w bardzo dużym stopniu od pewnych cech osobowościowych, rozłożonych biegunowo. Trudno zatem przewidzieć jak na danego człowieka o konkretnym charakterze zadziała wpływ danej społeczności.

Podobny zakres definicyjny terminów stymulatory i inhibitory twórczości zawiera pojęcie środowiska kreatywnego, w ramach którego analizowany jest sposób, w jaki konkretne

środowisko, miejsce i czas determinuje powstawanie dzieł wybitnych (Nęcka, 2001). Najważniejsze warunki środowiska kreatywnego to dobrobyt, rozumiany jako nadwyżka dochodów, która może być spożytkowana na sponsorowanie twórczości. Ważna jest wolność osobista, rozumiana jako liberalizm życia społecznego, rozluźnienie sztywnych schematów, wolny styl życia, w którym występują żywe interakcje społeczne. E. Nęcka podkreślił znaczenie różnorodności kulturowej lub etnicznej, która wzbogaca życie kulturowe, przyciąga ludzi z różnych stron świata i staje się siłą napędową rozwoju twórczości. W środowisku kreatywnym dużą rolę odgrywa panujący system wartości. Według E. Nęcki istotną wartością jest szacunek dla wybitnych dzieł i twórców: J. Koziński (2008) dodaje, że ważny jest również aspekt samego miejsca geograficznego, w którym twórczość postrzegana jest jako samodzielna wartość. Miejsce to powinno być różnorodne, a wartości w nim autentyczne – budujące tożsamość jednostki i wspólnoty. Istotny również jest styl życia danego społeczeństwa – bogactwo możliwości korzystania z różnorodnej oferty kulturalnej i rekreacyjnej odgrywa szczególną rolę w środowisku protwórczym. Twórczości sprzyjają bezpośrednie relacje interpersonalne (Koziński, 2008). G. Bartkowiak i A. Krugielka (2017) wskazują, że determinanty i bariery w rozwoju twórczym jednostki mogą dotyczyć środowiska w szerszym rozumieniu. Nie tylko najbliższego otoczenia – środowiska rodzinnego, czy środowiska pracy, ale również przez pryzmat kultury narodowej kraju, czy uregulowań prawnych dotyczących twórczości.

Pojęcie stymulatorów, inhibitorów twórczości oraz środowiska kreatywnego analizowane są w kontekście wzajemnych relacji i powiązań występujących na styku kultury, kreatywności, innowacyjności i rozwoju. Kreatywności sprzyjają szczególnie wskazywane jako pozytywnie wpływające na twórczość danej wspólnoty. Dzięki nim tworzy się kreatywny ekosystem, który rozwija twórczość członków tej społeczności, a w konsekwencji przyciąga na dany obszar kolejne twórcze jednostki (Maźnica, 2013). Ł. Maźnica przywołuje opisaną przez S. Arietiego (1976) charakterystykę społeczeństwa kreatywnego, cechującą się: powszechną dostępnością dóbr kultury, pozytywnym stosunkiem do różnorodności kulturowej, brakiem dyskryminacji w dostępie do dóbr kultury, obecnością licznych, często wzajemnie sprzecznych bodźców kulturowych, tolerancją i zainteresowaniem odmiennymi poglądami, dostarczaniem zachęt i nagród za działalność intelektualną. Koncepcję tę wykorzystywali w swojej pracy polscy badacze – J. Sołowiej (1995) oraz S. Popek (2003), wymieniając następujące czynniki sprzyjające efektywności twórczej:

- „otwartość na szeroko rozumianą problematykę kulturalną, co przejawia się w dyskusjach na tematy artystyczne i naukowe, prowadzonych w środkach masowego przekazu, próbach weryfikacji hipotez itp.,
- wysokie usytuowanie w systemie wartości społecznych procesu samorealizacji i rozwoju osobowego,
- wolny dostęp do instytucji oświatowych i wszelkiego rodzaju zbiorów informacji oraz dzieł,
- różnorodność bodźców kulturalnych, typowa dla krajów mieszanych etnicznie oraz grup zróżnicowanych kulturowo,
- tolerancja dla różnych stylów zachowania i poglądów, przy czym już zmniejszenie stopnia represji w społeczeństwie represyjnym może stanowić silny bodziec dla twórczości,
- współdziałanie osób wybitnych oraz społeczne uznanie dla twórczości i twórcy” (Popek, 2003, s. 171).

E. Nęcka (2001) dodaje, że ważny jest również czynnik ekonomiczny, ponieważ stwarza popyt na twórcze dzieła i umożliwia np. sponsorowanie twórców. Środowisko kreatogenne najczęściej jest opisywane w kontekście badania środowiska twórczego rodziny, pracy, szkoły, czyli klimatu dla twórczości (kreatywnego klimatu) w organizacji (Bujacz, 2011; Karwowski, 2009a). Autorka podejmowała już badania w odniesieniu do miasta jako środowiska kreatywnego (Mroczek-Żulicka, 2015), czerpiąc również z teorii miast twórczych i środowiska kreatywnego.

Koncepcję środowiska kreatywnego (ang. *creative milieu*) zaproponował Ch. Landry (2013)

- teoretyk rozwoju miast. Zdefiniował on środowisko kreatywne jako miejsce, w którym:
 - ludzie nie tylko posiadają oryginalną i pogłębioną wiedzę, ale i zasób kompetencji oraz potrzebę do wzajemnej komunikacji;
 - zapewnione zostały stabilne podstawy finansowe, pozwalające eksperymentować, zamiast sztywnych i ograniczających regulacji;
 - zachwiana została równowaga między postrzeganymi potrzebami decydentów, biznesmenów, artystów, naukowców i krytyków społecznych, a faktycznymi możliwościami;
 - wychodzi naprzeciw złożoności i niepewności przyszłych zmian na polu kultury, nauki i technologii;
 - istnieje możliwość różnorodnej, nieformalnej i spontanicznej komunikacji wewnętrznej i zewnętrznej;

- funkcjonuje multidyscyplinarne i dynamiczne środowisko, umiejętnie łączące innowacje związane ze sztuką i nauką;
- jest niestabilne strukturalnie.

Ocena przestrzeni geograficznej pod kątem posiadanych inhibitorów i stymulatorów twórczości, czy rozpatrywanie jej jako środowiska kreatywnego, jest w opinii autorki pracy bardzo subiektywne. Trudno określić jednoznaczne wskaźniki, pozwalające przesądzić o przyporządkowaniu danego obszaru jako takiego, który stymuluje do twórczości. Autorka pracy wykorzystła wobec tego jakościowe metody badawcze, dzięki którym można było odpowiedzieć na pytanie co w danym czasie i przestrzeni usprawnia lub hamuje proces twórczy organizatorów plenerowej rekreacji twórczej. W przeprowadzonych badaniach odniesiono się do powtarzanych wskazanych w koncepcjach elementów środowiska protwórczego: otwartość na innych, na zmiany, różnorodność, dostępność, tolerancja, współdziałanie, komunikacja, niestabilność.

Istotnym w przeglądzie literatury było ponadto wykorzystanie publikacji opisujących wybrany obszar badawczy – miasto Łódź. Ważną grupę opracowań stanowiły publikacje historyczne, raporty, notki prasowe o Łodzi, zawierające informacje na temat dynamiki zmian w zakresie organizacji rekreacji w Łodzi od XIX wieku (początku tzw. Łodzi przemysłowej). Początki rozwoju życia społeczno-kulturalnego tzw. Łodzi przemysłowej zostały obszernie opisane w publikacji „Łódź. Dzieje miasta. Tom 1 do 1918r.”. Rozdziały dotyczące: rozwoju kulturalnego (np. literatury, teatru, kina), społecznych stowarzyszeń oświatowo-kulturalnych oraz czasu wolnego i rozrywki łodzian pozwoliły na historyczny opis uwarunkowań i rozwoju łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej. Pomocna była także książka „Łódź. Monografia miasta” (2009), w której część dotycząca życia społecznego i kulturalnego obejmuje okres tzw. początków Łodzi przemysłowej do przełomu XIX i XX wieku. Ponadto wykorzystano w pracy publikacje traktujące o czasie wolnym i rozrywkach łodzian m.in.: „Rozrywka łodzian na przełomie XIX i XX wieku” (Piestrzeniewicz, 2010) oraz „Minionych zabaw czas, czyli czas wolny i rozrywka dawnej Łodzi (Pawlak, 2001). Uzupełnieniem opisu historii miasta w okresie międzywojnia była publikacja „Łódź między wojnami: opowieść o życiu miasta 1918-1939” (Koliński, 2016). Dzieje miasta po roku 1945 r. wyczerpująco opisano w serii wydawniczej „Łódź w PRL. PRL w Łodzi”, poruszając wątki życia codziennego, w tym organizacji czasu wolnego łodzian (Jarno, 2019; Lesiakowski, 2019; Mnich, 2019; Olejnik, 2020; Waingertner, 2019). Opisu współczesnej przestrzeni rekreacyjnej dokonano na podstawie danych udostępnianych przez Urząd Statystyczny w Łodzi, Urząd Miasta Łodzi oraz Urzędu Marszałkowskiego Województwa Łódzkiego. Uzupełnieniem i inspiracją były najnowsze reportaże o Łodzi (Górecki

i Józefiak, 2020; Madejska, 2018). Istotne było także wykorzystanie prac, w których analizowano łódzki potencjał twórczy (m.in. ASM - Centrum Badań i Analiz Rynku Sp. z o.o., 2014; Florida, 2009; Mroczek-Żulicka, 2015; Pożycka, 2012; Szczech, 2014; Wojnar, 2016).

Ostatnią grupę stanowiły publikacje dotyczące metodologii badań. Dla wyjaśnienia założeń metodologicznych czerpano z pracy „Podstawy metodologiczne i teoretyczne geografii” (Chojnicki, 1999). W ramach badań geograficznych wykorzystane zostały podręczniki „Statystyka dla geografów” (Jażdżewska, 2013), „Metody badań w geografii społeczno-ekonomicznej: elementy metodologii, wybrane narzędzia badawcze” (Runge, 2007) oraz podręcznik GIS (Urbański, 2012). W ramach badań społecznych sięgnięto do publikacji socjologicznych, ze szczególnym uwzględnieniem tych, dotyczących prowadzenia wywiadów oraz procesu kodowania (m.in. Babbie, 2006; Grzeszkiewicz-Radulska i Krzewińska, 2013; Konecki i Chomczyński, 2012; Kvale, 2010; Niedbalski, 2013; Silverman, 2008). Należy również wymienić publikacje dotyczące etnograficznego badania wizualnego (Herudziński, 2006; Konecki, 2005; Sztompka, 2005; Tobiasz-Lis i Wójcik, 2013).

Na koniec przeglądu literatury, który pozwolił na umiejscowienie problematyki we właściwym kontekście teoretycznym warto wyjaśnić podstawowe pojęcia stosowane w pracy: rekreacja twórcza, miejska przestrzeń rekreacyjna oraz organizacja miejskiej przestrzeni rekreacyjnej.

Rekreacja twórcza od wielu lat opisywana jest w literaturze przedmiotu jako jeden z rodzajów rekreacji, jednak rozumienie jej najczęściej odnosi się tylko do sfery aktywności artystycznej (Czajkowski, 1979; Napierała i Muszkieta, 2011). W rozprawie wykorzystano autorską definicję operacyjną **rekreacji twórczej**, opracowaną na podstawie definicji rekreacji, ustanowionych na gruncie geografii turystyki i geografii rekreacji, z wykorzystaniem psychopedagogicznych teorii twórczości i kreatywności. Rekreacja twórcza to aktywność podejmowana w czasie wolnym, o cechach:

– nowatorstwa¹³ - wprowadzająca coś nowego, wykraczająca poza rutynowe propozycje, wyróżniająca się oryginalnością pod względem organizacji, tematyki, miejsca przeprowadzenia aktywności na tle innych form aktywności w podobnym miejscu i czasie;

¹³ Nowatorstwo wg Słownika Języka Polskiego PWN (Polskie Wydawnictwo Naukowe, 2022) oznacza: wprowadzanie czegoś nowego, czy też wynik takiej działalności (<https://sjp.pwn.pl/szukaj/nawatorstwo.html>, dostęp: 10.03.2022).

– wartościowości¹⁴, czyli posiada wartość pod względem minimum jednego z kryteriów: użyteczna społecznie, rozwijająca etycznie, estetycznie, poznawczo, duchowo lub kulturalnie.

Rekreacja twórcza obejmuje zatem wszelkie rodzaje rekreacji, o ile są nowatorskie i wartościowe. W rozprawie zostały zatem poddane analizie wydarzenia zorganizowane w przestrzeni otwartej, zaklasyfikowane jako rekreacja twórcza oraz uczestnicy i organizatorzy tych wydarzeń.

Pojęcie **miejskiej przestrzeni rekreacyjnej** rozumiane jest przez autorkę jako część przestrzeni miejskiej, w której odbywa się aktywność rekreacyjna zarówno mieszkańców jak i odwiedzających. Ze względu na szerokie spektrum elementów przestrzeni rekreacyjnej (np. obiekty sportowe, instytucje kultury, tereny zieleni, obszary zabytkowe) badania w rozprawie skupiły się na wydarzeniach z zakresu plenerowej rekreacji twórczej. Wybór ten, pozwolił odnieść się do popularnych w literaturze przedmiotu zagadnień związanych z zagospodarowaniem rekreacyjnym terenów miejskich, czy potencjałem przestrzeni publicznej dla rozwoju rekreacji (Pawlikowska-Piechotka, 2009; Tanaś, Jakóbczyk-Gryszkiewicz, Dyba, Marcińczak, 2008; Wantuch-Matla, 2016).

Określenie **organizacja przestrzeni miejskiej** było dyskutowane przez M. Wawrzyniak (2014) w publikacji dotyczącej przestrzeni turystycznej, a wyciągnięte wnioski zaadaptowano w niniejszej rozprawie w kontekście miejskiej przestrzeni rekreacyjnej. Przyjęto, że organizacja miejskiej przestrzeni rekreacyjnej polega na gospodarowaniu tą przestrzenią, czyli celowym porządkowaniu jej walorów i zagospodarowania w celu uzyskania dobrze funkcjonującej całości (synergicznej i uporządkowanej), na którą wpływają czynniki wewnętrzne oraz uwarunkowania zewnętrzne. W pracy poddano analizie następujące elementy organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej na podstawie podziału zaproponowanego przez S. Bródkę (2004):

- 1) Elementy kształtowane (zastane):
 - zasoby przyrodnicze,
 - zasoby kulturowe,
 - infrastruktura rekreacyjna
- 2) Elementy sprawcze, które inicjują oraz kreują ofertę oraz zagospodarowanie rekreacyjne:
 - podmioty publiczne,
 - podmioty prywatne,
 - jednostki samorządu terytorialnego,

¹⁴ Wartościowy wg Słownika Języka Polskiego PWN dotyczy czego, co posiada istotną wartość np. moralną czy też wysoką jakość, wysoki poziom (<https://sjp.pwn.pl/szukaj/warto%C5%9Bciowy.html>, dostęp: 10.03.2022).

– organizacje pozarządowe.

Opisane w tym rozdziale teorie, koncepcje oraz podstawowe pojęcia pozwoliły autorce osadzić i wyjaśnić problematykę, założone cele oraz postawione hipotezy. Uznano za konieczne dokonanie analizy wpływu otoczenia społecznego, kulturowego oraz geograficznego na zjawisko plenerowej rekreacji twórczej. Powyższe teorie stały się inspiracją do przeprowadzenia badań dotyczących następujących aspektów:

- społecznego: organizatorów oraz uczestników plenerowej rekreacji twórczej, sieci współpracy i powiązań między nimi, ich systemu wartości;
- kulturowego: wartości kulturowych plenerowej rekreacji twórczej;
- geograficznego: organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej, inhibitorów i stymulatorów twórczości w mieście, oceny Łodzi jako środowisko kreatogenne oraz miasto twórcze.

1.3. Materiały źródłowe, metody badań i ich ocena

Wobec przyjętych ram teoretycznych dokonano wyboru adekwatnych metod badań, aby najlepiej odpowiedzieć na pytanie główne i szczegółowe jak również zweryfikować hipotezy. Dzięki realizacji badań możliwe było ponadto stworzenie modelu organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej na potrzeby rozwoju plenerowej rekreacji twórczej oraz rekomendacji dla władz lokalnych.

Rozprawa jest osadzona w dyscyplinie geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna. Zastosowano jednocześnie interdyscyplinarne podejście do badań, wykorzystując ramy teoretyczne subdyscyplin geograficznych: geografii humanistycznej, geografii turystyki, geografii rekreacji oraz socjologii miast i psychopedagogiki twórczości. Konsekwencją przyjęcia tak szeroko zakrojonych ram teoretycznych w sferze geografii społeczno-ekonomicznej, było wybranie antyscjentystycznych metod wyjaśniania oraz koncepcji humanistycznej (Chojnicki, 1999).

Z. Chojnicki (1999) przeciwstawił założenia orientacji antyscjentystycznej i scjentyistycznej. Głównym elementem wybranej orientacji jest antynaturalizm, odrzucający jednolitą koncepcję badania naukowego. Przyjmowana jest odrębność i swoistość poznania w dziedzinie problematyki człowieka i społeczeństwa. Na jej gruncie powstały dwie ważne koncepcje programowe: humanistyczna oraz radykalna. W pracy wykorzystano humanistyczną koncepcję interpretacji oraz poznania. W wybranej koncepcji geograficznej w centrum zainteresowań badawczych stawia się problematykę człowieka. W konsekwencji przyjmuje się metody bezpośredniego, subiektywnego opisu doświadczeń oraz dopuszcza wiedzę opartą na intuicji

(Rembowska, 2013a; Wójcik, 2008). Dzięki temu możliwe staje się poznanie, które przybiera charakter „odprzedmiotowiający” i subiektywny, czyli intuicyjny (Chojnicki, 1999).

Wybór ten wydaje się być zasadny ze względu na dostrzegany od lat wpływ koncepcji społecznych i humanistycznych na badania geograficzne. Zjawisko, uznawane za warte zastanowienia, daje możliwość wykorzystania komplanarnych idei, pochodzących z różnych źródeł, a w konsekwencji łączenia i zestawiania w całość teorii, hipotez badawczych oraz różnorodnych metod w ramach jednej problematyki (Maik, 2016). W geografii społecznej coraz częściej wskazuje się na niewystarczalność wykorzystywania w badaniach naukowych tylko pozytywnego podejścia badawczego, aby dociec do źródeł poznania motywów oraz mechanizmów wzajemnych relacji człowieka i społeczeństwa oraz przestrzeni i miejsca (Kotus i Piekarska, 2019). Podejście to było również nawiązaniem do podejmowanej od lat dyskusji krytycznej w geografii humanistycznej (Yeung, 1997). Jej efekty były pomocne dla tworzenia założeń metodologicznych. Podkreślono w nich wagę umiejętnego stosowania badań empirycznych i łączenia badań opartych na poznaniu intuicyjnym. Wyjaśniono mechanizmy stosowania w badaniach geografii humanistycznej metodologii teorii ugruntowanej (MTU) oraz triangulacji metodologicznej (Yeung, 1997).

Założenia MTU były przydatne przy wykorzystanych w badaniach metodach jakościowych, w tym wywiadach oraz etnograficznym badaniu wizualnym. Za pionierów tego podejścia uważa się Barney’a G. Glasera i Anselma L. Straussa, którzy stawiali sobie za cel poznanie perspektywy badanych aktorów społecznych i uchwycenie procesualnego wymiaru badanych zjawisk poprzez systematyczne zbieranie danych. W konsekwencji możliwe jest budowanie teorii (Konecki, 2008). Teoria będąca podstawą do wyjaśniania danych „wyłania” się w wyniku kodowania zebranego materiału badawczego (Charmaz, 2009).

Stosowanie triangulacji metodologicznej oraz tzw. „metod mieszanych” w podobnej, do opisywanej w pracy problematyce badawczej, występuje w polskich badaniach naukowych, a badacze przekonują, że możliwe jest korzystanie z metod, technik i materiałów pochodzących z badań ilościowych oraz jakościowych (Kotus i Piekarska, 2019; Kotus i Rzeszewski, 2015; Żulicki, 2016). Triangulacja metodologiczna posiada kilka zalet: m.in. daje możliwość uchwycenia problematyki z różnych perspektyw, zebranie wyników, które mogą być wzbogacone oraz wzajemnie weryfikowane, co daje szansę na zminimalizowanie błędów oraz ograniczeń jednej metody, czy techniki badawczej.

Opisana problematyka oraz wskazane ramy teoretyczne stały się podstawą do stworzenia odpowiedniej procedury badawczej, dzięki której możliwe było uzyskanie odpowiedzi na

pytanie główne i szczegółowe. Zaplanowany proces badawczy pozwolił na kompleksowe zebranie danych zarówno metodami ilościowymi jak i jakościowymi oraz zestawienie wyników poprzez zastosowanie triangulacji metodologicznej. Wykorzystanie różnorodnych technik zarówno z nauk społecznych jak i geograficznych umożliwiło zminimalizowanie negatywnych aspektów wybranych technik, porównanie wyników i ich zestawienie względem weryfikacji opracowanych wniosków.

Przed rozpoczęciem badań zasadniczych, zaplanowanych w rozprawie, autorka przeprowadziła badanie pilotażowe w celu zebrania wstępnych wyników, weryfikacji założeń oraz ograniczenia ryzyka niepowodzenia zaplanowanych działań badawczych. Badanie polegało na kwerendzie wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej, organizowanych w Łodzi w okresie letnim 2018 r. Dane zbierane były ze stron internetowych, udostępniających informacje o wydarzeniach w Łodzi. Na podstawie zebranych danych przeprowadzono analizę przestrzenną zjawiska w programie ArcGIS 10.6. Analiza dotyczyła występowania oraz rozmieszczenia badanych wydarzeń, skierowanych do osób dorosłych w okresie od 1 lipca do 31 sierpnia 2018 roku. W wyniku takiego doboru danych wyselekcjonowano łącznie 97 wydarzeń w granicach miasta Łodzi. Selekcja dokonana była z wykorzystaniem autorskiej definicji pojęcia rekreacji twórczej. Dzięki tak przeprowadzonej analizie udało się wykazać, że rozmieszczenie wydarzeń koncentrowało się w centrum miasta, a najczęściej wykorzystywanymi do tego celu terenami były miejskie tereny zieleni. Najwięcej wydarzeń organizowały podmioty publiczne, można było jednak zaobserwować znaczący udział podmiotów prywatnych oraz liczne przykłady współpracy publiczno-prywatnej.

Przeprowadzone badania pilotażowe w postaci analizy przestrzennej przyczyniły się do doprecyzowania autorskiej definicji rekreacji twórczej. Poddano weryfikacji możliwości przeprowadzenia podobnej kwerendy w badaniach zasadniczych. Na podstawie zebranych wyników przygotowano potencjalną listę organizatorów plenerowej rekreacji twórczej, potwierdzając tym samym możliwość wykonania zaplanowanych badań. Wstępne wnioski weryfikowano i rozwijano w kolejnych krokach badawczych (rys.1). W trakcie prowadzonych badań, w czerwcu 2019 roku autorce przyznano grant finansowany z Narodowego Centrum Nauki w programie Preludium (umowa nr: UMO-2018/31/N/HS4/03479), który obejmował m.in. finansowanie realizacji zadań badawczych opisywanych w niniejszej rozprawie.

Rys. 1. Ścieżka postępowania badawczego
Źródło: opracowanie własne

Zasadnicze badania poprzedzono opisem przestrzeni rekreacyjnej Łodzi. Głównym celem tego działania była identyfikacja potencjalnych miejsc organizacji plenerowej rekreacji twórczej. Ponadto opisano historyczne przemiany łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej, aby pogłębić interpretację rozmieszczenia terenów, obiektów rekreacyjnych i aktywności wybieranych przez łodzian organizowanych przez różnorodne podmioty w mieście. Działanie polegało na przeprowadzeniu kwerendy literatury (naukowej, popularno-naukowej oraz literatury reporterskiej), raportów, stron internetowych oraz map. Zebrane dane uporządkowano w formie zestawień tabelarycznych oraz rysunków, niezbędnych do opisanie terenu badań (rozdz. 3).

Postępowanie badawcze rozpoczęto przeprowadzeniem wywiadów eksperckich. Zaproszono do nich respondentów, którzy posiadają duży dorobek zawodowy, wiedzę o przedmiocie badania oraz mogą prezentować interesujące propozycje analityczne lub prognozy rozwoju dotyczące danego fragmentu rzeczywistości społecznej. Charakterystyczne dla tej techniki badawczej są niewielkie rozmiary próby badawczej oraz różne doświadczenia respondentów. Przyjęto, że wywiady przybrały formę wywiadów swobodnych ukierunkowanych (Stempień i Rostocki, 2013). Charakterystyczne dla nich są wspólne pytania ogólne (najczęściej otwarte) lub szczegółowe, przy czym nie w każdym wywiadzie wykorzystywany musi być ten sam zestaw pytań a ich kolejność może być różnorodna. Na potrzeby przeprowadzenia wywiadów eksperckich przygotowano dyspozycję do wywiadu w formie ogólnej listy zagadnień, na podstawie której osoba prowadząca wywiad swobodnie formułowała pytania otwarte (Załącznik 1: Wykaz respondentów i dyspozycje do wywiadów eksperckich). Czasami przydatne okazało się korzystanie ze wzorów pytań, z których prowadzący wywiad mógł skorzystać lub nie (Konecki, 2008).

Głównym celem wywiadów eksperckich było zebranie informacji na temat postrzegania plenerowej rekreacji twórczej w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej przez wybranych ekspertów. W toku badań wykorzystano i zweryfikowano ponownie założenia definicyjne pojęcia rekreacji twórczej. Badania rozpoczęto w grudniu 2018 roku, a zakończono w czerwcu 2019 roku. Miejsce przeprowadzonych badań to miasto Łódź, Warszawa oraz Kraków. Łącznie przeprowadzono 7 wywiadów eksperckich. Wywiady były za zgodą uczestników badania nagrywane,

następnie dokonano ich transkrypcji. Analiza danych przeprowadzona została zgodnie z podejściem jakościowym – przeprowadzono proces kodowania (Konecki, 2008), wykorzystując program Nvivo CAQDAS¹⁵. Użyteczność programów komputerowych, służących do analizy zebranego w wywiadach materiału podkreślało wielu uznanych w tej dziedzinie badaczy (Kvale, 2010; Niedbalski, 2013; Silverman, 2008). D. Silverman (2008) zaznacza cztery główne zalety użycia oprogramowania typu CAQDAS: szybkie opracowanie dużych zbiorów danych, swego rodzaju dyscyplina potwierdzająca, że analiza przeprowadzona została w oparciu o rygorystyczną formułę, spójny system kodowania, trafniejsza analiza doboru próby. Ponadto CAQDAS sprzyja teoretyzowaniu i wyciąganiu wniosków niezbędnych do tworzenia teorii.

W trakcie procesu kodowania zebrane treści wywiadów porządkowano według zawartych w nich tematów. Tematy te przyporządkowano do kodów głównych oraz podkodów – uszczegóławiających znaczenie wypowiedzi respondentów, które następnie stawały się podstawą do analizy powiązań między nimi oraz tworzenia kategorii interpretacyjnych. Główne kody, do których przyporządkowano najwięcej odniesień podczas prowadzonych wywiadów eksperckich dotyczyły: przyczyn „wychodzenia” wydarzeń w przestrzeń otwartą, definicji rekreacji twórczej, efektów organizacji, możliwości oraz barier rozwoju rekreacji twórczej, przykładów, miasta Łodzi, przestrzeni rekreacyjnej i organizatorów. Na rys.2 zostało to zobrazowane za pomocą wykresu – im ciemniejszy odcień koloru zielonego oraz większy wycinek koła, tym więcej odnotowano odniesień w treści wywiadów, które przyporządkowane zostały do danego kodu.

Zebrane wyniki badań eksperckich na etapie analizy porównano do wyników następnie przeprowadzonych badań organizatorów i uczestników plenerowej rekreacji twórczej. Kontakt z ekspertami pozwolił zminimalizować ryzyko przeoczenia wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi oraz pomógł wskazać tych wydarzeń.

¹⁵ NVivo Computer Aided Qualitative Data Analysis Software (CAQDAS).

Rys. 2. Główne kody w procesie analizy jakościowej wywiadów eksperckich według liczby odniesień
 Źródło: opracowanie własne w programie NVivo CAQDAS

W kolejnym kroku badawczym autorka przeprowadziła kwerendę (przeгляд źródeł danych) plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi. Na podstawie kwerendy dokonano analizy rozmieszczenia plenerowej rekreacyjnej twórczej w Łodzi w okresie roku kalendarzowego (2019). Celem analizy była: weryfikacja rozmieszczenia zjawiska rekreacji twórczej w łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej oraz określenie i charakterystyka lokalizacji terenów, na których organizowano analizowane wydarzenia. Dane na temat wydarzeń, zaklasyfikowanych jako plenerowa rekreacja twórcza były zbierane w różnych porach roku, każdego tygodnia. Weryfikowano dostępne powszechnie źródła internetowe, takie jak media społecznościowe oraz portale internetowe, zajmujące się promocją wydarzeń miejskich: portal Urzędu Miasta Łodzi, zawierający kalendarz wydarzeń organizowanych w mieście (Urząd Miasta Łodzi, 2021b) oraz portal „Plaster Łódzki” – serwis kulturalno-społeczny, powstały w styczniu 2010 roku i prowadzony przez Fundację Na rzecz Wspierania Kultury „Plaster Łódzki” (Plaster Łódzki, 2017). Zebrane dane porządkowane były w tabeli arkusza kalkulacyjnego MS Excel i zawierały takie informacje jak: nazwa wydarzenia, adres, dzielnica, nazwa organizatora, typ organizatora, typ terenu, pora roku, odpłatność, cykliczność oraz informacja o uzyskanym przez organizatora dofinansowaniu ze środków zewnętrznych. Łącznie zebrano dane na temat 212 wydarzeń (okrojona wersja tabeli: Załącznik 2). Tak uporządkowana baza danych stanowiła podstawę do analizy danych (statystyka opisowa) oraz analizy przestrzennej. Analiza danych w ramach statystyki opisowej

oraz wizualizacja w postaci tabel i wykresów była zrealizowana w programie MS Excel (rozdz. 4).

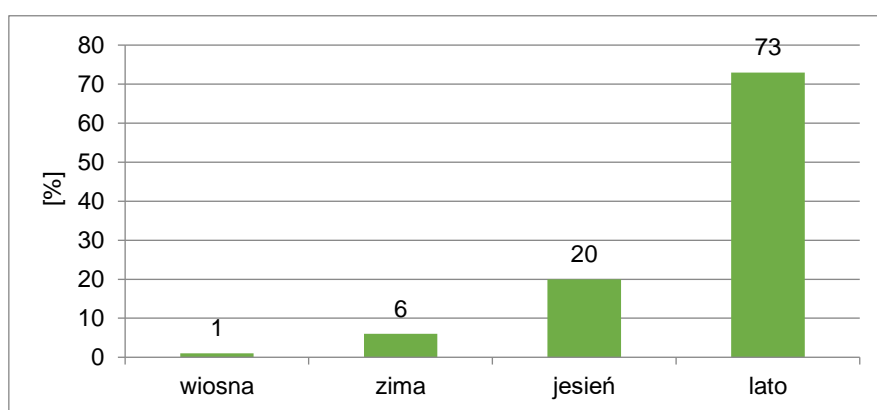
Analiza przestrzenna została przeprowadzona w programie ArcGis 10.7.1. z wykorzystaniem materiału źródłowego – mapy gminy Łodzi, uzyskanej z Centralnego Ośrodka Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej. Do opracowania wyników wykorzystano proces geokodowania, który dotyczy przekształcania adresu lub miejsca na współrzędne x, y, a uzyskany wynik dodawany jest do istniejącego rekordu w bazie danych. Jest to możliwe dzięki porównaniu danych adresowych z materiałem odniesienia, na którym określone jest położenie poszczególnych adresów (Cichociński, 2014; Portal for ArcGIS, 2018). W ten sposób zlokalizowana w przestrzeni informacja, stała się podstawą do wykonania map i przeprowadzenia analiz geograficznych. Stworzono zatem mapy obrazujące rozmieszczenie wydarzeń w Łodzi według następujących cech: dzielnica, typ terenu, typ organizatora. Wykorzystując mapy dzielnic i osiedli, szczegółowej zobrazowano rozmieszczenie wydarzeń w tych obszarach, w celu podkreślenia częstotliwości występowania wydarzeń w konkretnych miejscach. Ponadto wykorzystano program ArcGIS Pro i narzędzia statystyki przestrzennej, a mianowicie narzędzia skupiania: analiza lokalizacji Hot Spot oraz narzędzie gęstość skupień (ang. *kernal density*). Dzięki nim możliwe było określenie ilościowe rozmieszczenia przestrzennego obiektów (miejsc organizacji wydarzeń) oraz ich wzajemnych relacji przestrzennych (ESRI, 2019). Ponadto dzięki wyselekcjonowaniu wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej możliwe było wyodrębnienie grupy organizatorów oraz uczestników tego typu wydarzeń.

Sondażowe badanie uczestników plenerowej rekreacji twórczej miało na celu analizę takich zagadnień jak: rodzaje realizowanej rekreacji twórczej przez uczestników, ocena odbioru proponowanych działań, zapotrzebowanie na organizowanie tego typu aktywności, ocena organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej oraz charakterystyka demograficzno-społeczna respondentów. Badanie sondażowe polegało na zebraniu opinii wybranej przez badanego grupy respondentów w oparciu o standaryzowany kwestionariusz (Babbie, 2006). W badaniu zdecydowano się na wywiad kwestionariuszowy, który klasyfikowany jest jako technika wysoko standaryzowana, oparta na bezpośrednim wzajemnym komunikowaniu się (Grzeszkiewicz-Radulska i Krzewińska, 2013). Jest ona szczególnie użyteczna przy krótkich ankietach, o stosunkowo powierzchownej tematyce, nie dotyczącej zagadnień, które mogą być odbierane przez respondentów jako trudne, czy drażliwe.

W badaniu wykorzystano dobór próby oparty na dostępności badanych (próba nieprobabilistyczna) (Babbie, 2006). Pomimo zastrzeżeń do reprezentatywności tego doboru próby, została

ona zastosowana ze względu na konieczność zbadania osób uczestniczących w bardzo określonych wydarzeniu – w konkretnym miejscu oraz czasie. Stąd, jak przekonuje E. Babbie (2006), należy z dużą ostrożnością uogólniać wnioski z tak prowadzonych badań.

Badania przeprowadzone były z pomocą firmy Media-tor Badania Rynku. Przygotowani ankieteryzy przeprowadzili wywiady kwestionariuszowe na podstawie opracowanego przez autorkę kwestionariusza (Załącznik 3) podczas wskazanych przez nią wydarzeń. W trakcie doboru wydarzeń nadzorowano minimalną i maksymalną liczbę przeprowadzonych wywiadów kwestionariuszowych, dbając o różnorodność zarówno wydarzeń (pora roku, organizator), jak i uczestników, zwiększając reprezentatywność próby (rys.3).

Rys. 3. Odsetek respondentów według pór roku
Źródło: opracowanie własne

Kwestionariusz został wydrukowany i w zależności od zgody organizatora prowadzono badania w trakcie lub bezpośrednio po wydarzeniu (tab.2). Ostatecznie badania wykonano w okresie od marca do listopada 2019 wśród 430 uczestników analizowanych wydarzeń. Proces realizacji badań sondażowych przebiegał sprawnie – organizatorzy wyrażali zgodę na przeprowadzenie badań, a uczestnicy na udział w wywiadach kwestionariuszowych. W tym czasie, badania były sukcesywnie kodowane w programie IBM SPSS, a następnie poddane analizie statystycznej.

Tab. 2. Liczba przeprowadzonych wywiadów kwestionariuszowych podczas wybranych wydarzeń

L.p.	Nazwa wydarzenia	Data	Liczba respondentów
1.	Twórczy Księży Młyn	10.03.2019	9
2.	Spacer z Expo	02.03.2019	17
3.	Ogród Rozkoszy Miejskich	16.06.2019	3
5.	Baśniowy Pasaż Róży	23.06.2019	11
6.	Plac Zabaw Twórczych	23.06.2019	12
7.	Baśniowy Pasaż Róży	30.06.2019	13
8.	Nie siedzę w domu. Idę do parku!	30.06.2019	12

L.p.	Nazwa wydarzenia	Data	Liczba respondentów
9.	TargOFFisko	06.07.2019	15
10.	Pocztówki z łódzkich parków	10.07.2019	12
11.	Pocztówki z łódzkich parków	17.07.2019	2
12.	Trening śniadaniowy i śniadanie w kawiarni Tubajka	20.07.2019	20
13.	Roztańczone Bałuty	26.07.2019	20
14.	Roztańczony Julianów	27.07.2019	20
15.	Sztajerek na fajfie	28.07.2019	20
16.	Pociąg performatywny Księży Młyn	28.07.2019	20
17.	Trening śniadaniowy i śniadanie w kawiarni Tubajka	03.08.2019	20
18.	Warsztaty cyrkowe	03.08.2019	16
19.	Centrum Nauki w Parku Źródłiska	09.08.2019	20
20.	Jazzujemy... cykl koncertów Apertus Quartet w Amfiteatrze w Textorial Park	20.08.2019	20
21.	Bałucki Bigiel 2019	24.08.2019	30
22.	W bierki z dziadkiem, w klasy z babcią – rodzinny piknik	30.08.2019	30
23.	Koncert Performatywny	27.10.2019	30
24.	Łódzki detal i czemu to ciekawe – spacer	14.11.2019	20
25.	Rzeźby okolic ul. Piotrkowskiej – spacer	16.11.2019	29
26.	Rzeźbiarskie oblicza Łodzi	18.11.2019	9

Źródło: opracowanie własne

Wyniki przeprowadzonych badań sondażowych uczestników opisane zostały w rozdziale czwartym oraz porównane z wynikami badań z ekspertami oraz wynikami kolejnego elementu badawczego – wywiadów swobodnych z organizatorami plenerowej rekreacji twórczej.

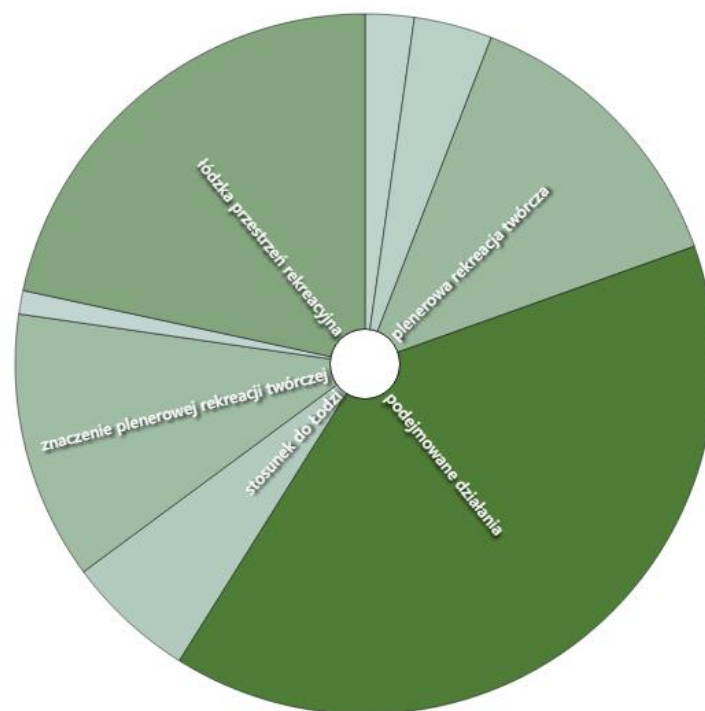
Jakościowe badanie terenowe z organizatorami badanych wydarzeń w Łodzi miało na celu analizę takich zagadnień jak: rola organizacji przestrzeni rekreacyjnej Łodzi w rozwoju rekreacji twórczej, opis działań podejmowanych przez badanych w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej, rekonstrukcja doświadczenia i interpretacji wyżej wymienionych działań wśród badanych oraz postrzeganie przestrzeni rekreacyjnej Łodzi.

Indywidualne wywiady swobodne przeprowadzone zostały metodą prowadzenia wywiadów opisaną przez S. Kvale (2010). Wyróżnił on siedem etapów w pełnym procesie prowadzenia wywiadów: określenie tematu, projektowanie, prowadzenie wywiadu, transkrypcja, analiza, weryfikacja oraz raportowanie (Kvale, 2010). Wybór tej metody podyktowany był chęcią pogłębienia zebranego wcześniej materiału badawczego w postaci badań ilościowych. Główną zaletą jakościowych badań terenowych jest całościowa perspektywa, jaką mogą one dać badaczowi (Babbie, 2006). W konsekwencji badacz zyskuje szansę głębszego i pełniejszego zrozumienia badanego zjawiska. Wywiady swobodne przyrównuje się do rozmowy, w której osoba

prowadząca nadaje ogólny kierunek i podkreśla pewne tematy poruszane przez respondentów (Konecki i Chomczyński, 2012).

Przed przystąpieniem do wywiadu autorka przygotowała scenariusz wywiadu (Załącznik 4). Badaniem objęto 10 organizatorów plenerowej rekreacji twórczej, wybranych na podstawie wcześniej przeprowadzonych kroków badawczych, w tym badań pilotażowych (Załącznik 4). Wszystkie wywiady przeprowadziła autorka. Respondenci chętnie uczestniczyli w badaniu, nie napotkano żadnych trudności. Co więcej, można było odnieść wrażenie, że badani organizatorzy z radością i dumą opowiadali o własnych doświadczeniach. Wywiady były nagrywane za zgodą uczestników badania, następnie dokonano ich transkrypcji. Analiza danych przeprowadzona została zgodnie z podejściem jakościowym – kodowaniem, opisanym wcześniej (Konecki, 2008), wykorzystując program Nvivo CAQDAS.

W trakcie procesu kodowania wyszczególniono kody główne i podkody, które uszczegóławiały podejmowane w wywiadach tematy, a następnie stawały się podstawą do analizy powiązań między nimi oraz tworzenia kategorii interpretacyjnych. Główne kody dotyczyły: plenerowej rekreacji twórczej, podejmowanych działań stosunku do Łodzi, znaczenia plenerowej rekreacji twórczej oraz łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej (rys.4). Im ciemniejszy odcień koloru zielonego oraz większy wycinek koła, tym więcej odnotowano odniesień w treści wywiadów, które przyporządkowane zostały do danego kodu.

Rys. 4. Główne kody w procesie analizy jakościowej wywiadów z organizatorami według liczby odniesień
Źródło: opracowanie własne w programie NVivo CAQDAS

Analiza wyników wywiadów swobodnych z organizatorami pozwoliła na pogłębienie interpretacji zebranego wcześniej materiału badawczego. Co więcej, wybrani i chętni do dalszej współpracy rozmówcy zostali zaproszeni do ostatniego etapu badawczego, czyli etnograficznego badania wizualnego.

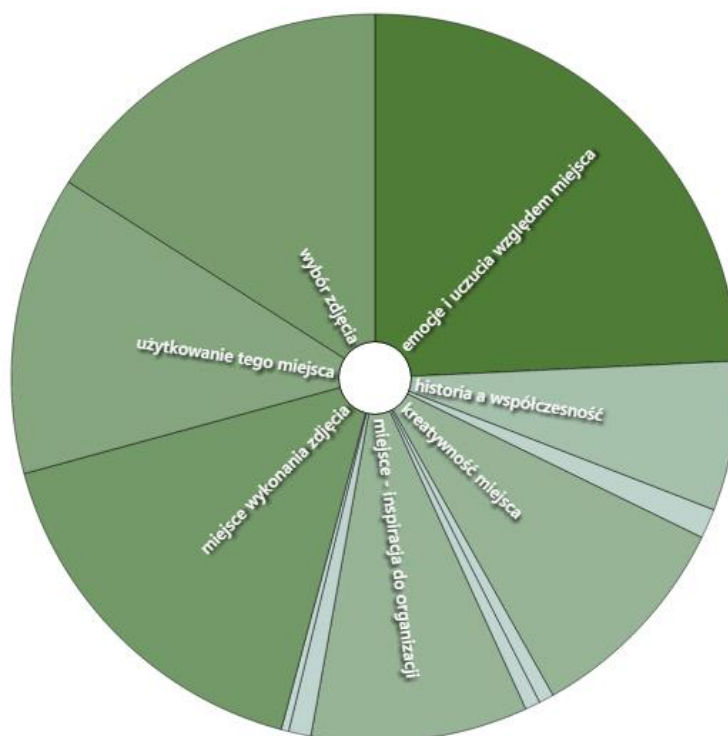
Etnograficzne badanie wizualne miało na celu dokonanie przez badanych pogłębionej obserwacji oraz interpretacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej. Było to możliwe poprzez wskazanie przez respondentów od 3 do 5 zdjęć „moich twórczych miejsc” i uzasadnienie wyboru podczas dodatkowego wywiadu interpretacyjnego. Wybór tego kroku badawczego podyktowany był chęcią przeprowadzenia analizy i charakterystyki miejsc twórczych, które w opinii badanych stanowią dla nich miejsca znaczące w perspektywie indywidualnych doświadczeń. Tak sformułowane zadanie niosło ze sobą zagrożenie, że wybory miejsc nie będą dotyczyły przestrzeni rekreacyjnej miasta. Jednakże własna interpretacja tego zadania dokonana przez uczestników badania, zgodnie z założeniami i tak dostarczyła wartościowej informacji o podejściu badanych do miejsc, według nich twórczych.

Metody wizualne oraz fotografia uznawane są w naukach społecznych jako najwłaściwsze zarówno do przeprowadzania badań społecznych znaczeń nadawanych ciału, ale i przestrzeni geograficznej (Duda, 2020; Konecki, 2005; Mordwa, 2003; Sztompka, 2005; Tobiasz-Lis i Wójcik, 2014). W socjologii wizualnej przedmiotem badań jest analiza rzeczywistości społecznej, mającej charakter wizualny (Herudziński, 2006). Metoda ta pomocna jest w pokazywaniu i obrazowaniu przeżyć i ich interpretacji. Dzięki tej metodzie możliwe będzie zwrócenie uwagi badanym na otoczenie, będące ważnym elementem obserwacji i interpretacji własnej aktywności twórczej. J. Nowotniak (2013) przekonuje, że dane wizualne mogą być traktowane jak prawomocne i wartościowe materiały empiryczne i opracowywane w zestawieniu z innymi metodami badawczymi, jako pewien uzupełniający typ danych.

Zebrane zdjęcia stały się podstawą do przeprowadzenia dodatkowego wywiadu interpretacyjnego, gdyż jak przekonuje K. T. Konecki (2005), jest on najwłaściwszą techniką badawczą, pozwalającą na interpretację sfotografowanych zjawisk przez badanego. W celu przeprowadzenia wywiadu autorka przygotowała dyspozycję do wywiadu (Załącznik 5), w oparciu o wybraną metodę interpretacyjną, jaką jest analiza hermeneutyczna fotografii (Sztompka, 2005). Analiza ta pozwala się skupić na twórcy zdjęcia, zrozumieniu wyboru wykonanego zdjęcia, znaczenia przekazu oraz emocji, które wywołuje fotografia.

Uczestniczący w badaniu wizualnym organizatorzy (5 osób, Załącznik 5), przekazali autorce 22 fotografie. Następnie przeprowadzono wywiady interpretacyjne w okresie od lipca do

października 2019 roku. Wywiady, za zgodą uczestników badania, zostały nagrane, następnie dokonano transkrypcji oraz procesu kodowania z użyciem programu Nvivo CAQDAS. W wyniku procesu kodowania wyodrębniono kody główne i podkody, które uszczegóławiały podejmowane w wywiadach tematy, następnie stawały się podstawą do analizy powiązań między nimi oraz tworzenia kategorii interpretacyjnych. Główne kody dotyczyły: wyboru zdjęcia, użytkowania miejsca, opisu miejsca wykonania zdjęcia, miejsca, jako inspiracji do organizacji, kreatywności miejsca, relacji między historią a współczesnością oraz emocji i uczuć względem miejsca (rys.5). Im ciemniejszy odcień koloru zielonego oraz większy wycinek koła, tym więcej odnotowano odniesień w treści wywiadów, które przyporządkowane zostały do danego kodu.

Rys. 5. Główne kody w procesie analizy jakościowej wywiadów interpretacyjnych z organizatorami według liczby odniesień

Źródło: opracowanie własne w programie NVivo CAQDAS

Etnograficzne badanie wizualne stanowiło bardzo bogaty zbiór dodatkowych treści i znaczeń, które poszerzyły materiał ilościowy i jakościowy. Etap ten przebiegł bez trudności, jedynie szóstą osobą badaną, po omówieniu wybranych fotografii w ramach przeprowadzonego wywiadu interpretacyjnego, ostatecznie nie zdecydowała się na przekazanie zdjęć do niniejszej pracy. Prowadzone wywiady odbywały się w atmosferze wzajemnego zaufania i chęci dzielenia się własnymi inspiracjami.

Tak zaplanowany proces badawczy pozwolił autorce na zebranie bogatego zbioru danych ilościowych i jakościowych. Dane te poddane zostały wnikliwej analizie, w wyniku której

opracowany został model miejskiej przestrzeni rekreacyjnej sprzyjającej organizowaniu rekreacji twórczej. Zebrany materiał badawczy posłużył ponadto jako podstawa do skonstruowania rekomendacji dla władz lokalnych. Zebrany materiał badawczy oraz dane źródłowe w opinii autorki były wystarczające do weryfikacji hipotez i zrealizowania założonych celów rozprawy.

2. Plenerowa rekreacja twórcza w mieście

Organizacja przestrzeni miejskiej, istniejące w niej udogodnienia, zagospodarowanie i aranżacja stają się nierzadko źródłem pomysłowości organizatorów czasu wolnego oraz warunkują plenerową rekreację. Wielokrotnie samo miasto – jego historia, obiekty i wyjątkowość stanowiły główny motyw przewodni działań organizatorów różnych form aktywności plenerowej.

Od wielu lat miasto przyciąga, inspiruje i angażuje mieszkańców, aktywistów, czy artystów. Współcześnie jest przedmiotem badań naukowych i rozważań o charakterze publicystycznym, czy popularnonaukowym. Wzbudza emocje, fascynuje, staje się podmiotem rozważań wielu autorów. Interesujące jest zarówno ich tło historyczne, architektura, formy rozwoju, przyszłość i relacje z mieszkańcami. Liczni autorzy, o różnorodnych zainteresowaniach, zastanawiają się jak rozwijać miasto. Tworzone są postulaty, a nawet koncepcje, dzięki którym miasto będzie odpowiednio zaprojektowane, a jego mieszkańcy szczęśliwi. Wykorzystywane są zatem do jego opisu wyszukane porównania i metafory. Wydaje się, że o mieście może pisać każdy, próbując wyjaśniać w bardzo różny sposób aktualne procesy społeczno-gospodarcze.

Okazuje się, że opisując miasto można odwołać się do teorii muzyki, jak czyni to deweloper i muzyk w książce „Dobrze nastrojone miasto” (Rose, 2019). J. Rose analizuje aktualne wyzwania stojące przed ludzkością, uważając, że to właśnie w miastach rozegra się batalia o przyszłość globu. Z kolei historyk i architekt krajobrazu W. Graham (2016) w książce „Miasta wyśnione. Siedem wizji urbanistycznych, które kształtują nasz świat” przekonuje, że miasta powinny być „wyśnione”, tłumacząc, że „miasta to właśnie kontekst”, a między ludźmi i budynkami zachodzą relacje, wynikające z wizji, w ramach których zostały zaprojektowane: „każdy typ formy budowlanej ma wywołać określony efekt, stworzyć takie, a nie inne środowisko, zachęcać lub zniechęcać do określonych zachowań”. Wskazane przykładowe publikacje i zastosowane w nich metafory uwydatniają potrzebę wieloaspektowego analizowania współczesnej przestrzeni miejskiej. Przekonuje również do tego polska filozofka E. Rewers (2005) w publikacji „Post-polis. Wstęp do filozofii ponowoczesnego miasta”. Wskazuje, że warto w badaniach nad miastem wyjść poza utrwalone podziały dyscyplin naukowych.

Z naukowego punktu widzenia podkreślane jest bogactwo kontekstów oraz zagrożeń, w jakich opisywać można współczesne miasto, które niczym soczewka skupia w sobie zmiany społeczno-gospodarcze świata. Przekonuje o tym chociażby polska socjolożka M. Dymnicka: „miasta współczesne stanowią eksperymentalne laboratoria innowacji i zacofania, bogactwa

i biedy, „nowotworu” i fundamentu świata zarazem. Są codziennym sprawdzianem kierunku rozwoju dzisiejszych społeczeństw” (2013, s. 11).

W ostatnich latach szczególnie zwraca się uwagę na zagrożenia, z którymi powinny mierzyć się władze miejskie: podporządkowanie miast ruchowi samochodowemu, zanik kontaktów międzyludzkich w przestrzeni miejskiej, czy zapewnienie dostępu do zieleni i świeżego powietrza. Jak opisuje amerykański socjolog R. Sennett (2015) w książce „Ciało i kamień. Człowiek i miasto w cywilizacji Zachodu”, mieszkańcy miast – od starożytnych Aten po współczesność – współżyją i „zmagają się” z miastem. Podkreślił, że współczesna przestrzeń miejska (już nie z „kamienia” ale „szkła i aluminium”) oceniana jest przede wszystkim przez pryzmat tego, czy łatwo jest przez nią przejechać lub się z niej wydostać. Wygląd przestrzeni miejskiej podporządkowany został aspektowi ruchu – ważna jest neutralność, standaryzacja wyglądu (np. oznaczeń), ograniczenie ilości bodźców, aby nie rozpraszać kierowców. Porządek przestrzeni gwarantować ma również brak kontaktu, współcześnie tłum miejski się rozproszył, a fizyczna obecność wyczuwana jest jako zagrożenie. Tłum częściej gromadzi się w przestrzeniach handlowych w celach konsumpcyjnych, niż w celach społecznych, czy politycznych.

Jako remedium na powyższe zagrożenia powstają postulaty (architektów, aktywistów miejskich), które mają im przeciwdziałać. Podkreśla się konieczność zwrócenia uwagi na potrzeby mieszkańców miast (nie tylko kierowców), dostęp do zieleni i światła słonecznego oraz zatrzymanie ekspansji miasta rozproszonego (ang. *city sprawl*), eksploatacji zasobów. W tym nurcie pisał kanadyjski pisarz, dziennikarz i aktywista miejski Ch. Montgomery (2015) w książce „Miasto szczęśliwe. Jak zmienić nasze życie, zmieniając nasze miasta”. Przekonuje, że warto przywrócić mieszkańcom miasta poczucie godności i szczęścia, ponieważ tylko z nimi architektura i urbanistyka mają jakikolwiek sens. Z kolei popularny polski reportażysta i fotoreporter Filip Springer we wstępie do polskiego tłumaczenia wspomnianej książki, podkreślił zagrożenie jakim jest współczesne myślenie o mieście jako „surowcu, który trzeba eksploatować, a nie zasobie, który należy chronić” (Montgomery, 2015 s. 6). Szczególną troską objęte powinny zostać również zasoby przyrodnicze miast. Istotne jest wykorzystywanie naturalnego otoczenia i podłoża oraz wykorzystywanie naturalnego tworzywa do budowania nowych form architektury. Aspekt wykorzystywania czynnika przyrodniczego w kreowaniu dobrych, a nawet pięknych miast podkreślany został w publikacji W. Kosińskiego (2011) „Miasto i piękno miasta”.

Niezaprzeczalny jest dynamizm procesów zachodzących w mieście. Łódź i inne polskie miasta znajdują się w permanentnej przebudowie, wciąż podlegając nowym reformom:

zmieniają się polityki miejskie, powstają nowe ruchy aktywistów, a różnorodne doświadczenia miejskie są coraz szerzej opisywane. W tym tonie przekonywał w przedmowie do książki „Miasto na żądanie” W. K. Pessel: „cokolwiek o dynamicznych mieście napiszemy, lada moment ulega dezaktualizacji”(Bukowiecki i in., 2014, s. 17).

Ponadto należy podkreślić wielowątkowość zagadnień związanych ze współczesnym miastem – narracji i ideologii, które są wykorzystywane do ich opisu. Niewątpliwie miasto, niemalże traktowane jak postać, jest ważnym i bardzo aktualnym podmiotem badań naukowych. W przestrzeni miejskiej kumulują się najistotniejsze przeobrażenia o charakterze zarówno lokalnym jak i globalnym. Miasta nazywane są aktorami na scenie politycznej, gospodarczej i medialnej, a władze miejskie w łatwiejszy sposób niż władze krajowe mogą reagować na wynikające z tych przeobrażeń wyzwania, jak chociażby istotną w kontekście rekreacji miejskiej, potrzebę integracji społecznej i kulturowej (Giddens i Sutton, 2012).

W rozdziale dokonano opisu najważniejszych przeobrażeń przestrzeni miejskiej, które w konsekwencji stwarzają warunki dla zaistnienia i rozwoju plenerowej rekreacji twórczej. Opisano strukturę organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej, która ma istotne znaczenie dla inicjowania analizowanych wydarzeń. Ponadto zaprezentowane zostały przykłady plenerowej rekreacji twórczej odwołując się do opisanych czynników i uwarunkowań.

2.1. Współczesne przeobrażenia przestrzeni miejskiej a plenerowa rekreacja twórcza

Wybrane współczesne przeobrażenia przestrzeni miejskiej opisane w podrozdziale stanowią próbę charakterystyki uwarunkowań zewnętrznych wpływających na rozwój plenerowej rekreacji twórczej.

Jak już podkreślono – współczesne miasta zmieniają się. W sposobie zorganizowania i wykorzystania przestrzeni miejskiej odzwierciedlone są procesy zachodzące we wszystkich sferach życia: gospodarczej, społecznej, kulturalnej oraz politycznej, o czym przekonuje A. Karwińska (2015). Powstają konflikty interesów poszczególnych grup społecznych, które upominają się o swoje prawa, wyrażają chęć ekspresji w przestrzeni publicznej, domagają się modyfikacji przestrzeni miejskiej, aby dostosować ją do własnych oczekiwań i aspiracji. Na zmianę organizacji przestrzeni miejskiej wpływają również najważniejsze procesy społeczne zachodzące w miastach współczesnej Polski, czyli globalizacja i metropolizacja. W efekcie metropolizacji miasto przede wszystkim ma pełnić funkcję usługową, wytwarzania informacji, kreowania i transmitowania wartości kultury (Jałowiecki, 2005). Najważniejszym współczesnym procesem gospodarczym, wpływającym na życie społeczne są przekształcenia motywacji

i zachowań w sferze inwestowania i zarządzania nieruchomościami. Proces ten może różnicować ilość podmiotów oferujących swoje usługi i wzrasta liczba aktorów gry o przestrzeń, co może okazać się konfliktogenne.

Wśród kluczowych zjawisk demograficznych, wpływających na organizację współczesnej miejskiej przestrzeni należy wymienić procesy depopulacji (w Polsce szczególnie podkreślana jest sytuacja Łodzi) oraz starzenia się miast. Wiąże się to z koniecznością podejmowania decyzji niezbędnych dla utrzymania i poprawy jakości życia mieszkańców. Wśród wskaźników determinujących lepszą jakość życia wymieniana jest między innymi jakość oferowanych usług w zakresie czasu wolnego. Stąd istotna wydaje się wartościowość i oryginalność proponowanych form rekreacji. Zmiany społeczne dotyczące rozwoju i wzmocnienia postaw obywatelskich powodują wzrost aktywności społecznej. Podejmowane są w efekcie konsultacje społeczne towarzyszące podejmowaniu decyzji dotyczących przykładowo budżetu partycypacyjnego. Niejednokrotnie przykłady zgłaszanych projektów dotyczą usług i infrastruktury rekreacyjnej – wyodrębniono kategorię projektów, związanych z rekreacją, która istotna jest dla pomiaru jakości życia w mieście, czy zmian przestrzennych i nowych inwestycji (Brzeziński, 2018; Kociuba i Rabczewska, 2019; Leśniewska-Napierała, 2017; Meyer, 2018; Solecka i Dworniczak, 2016).

Innym aspektem zmian społeczno-gospodarczych w polskich miastach jest uwalnianie się od dziedzictwa socjalistycznego, w efekcie czego powstały nowe grupy i warstwy społeczne posiadające odmienne potrzeby i oczekiwania wobec zamieszkiwanej przestrzeni. Z punktu widzenia struktury miasta, zachodzą ważne zmiany w funkcjonowaniu miasta jako całości. Miasto coraz częściej dzielone jest na tak zwane „dobre” i „złe” dzielnice, co powoduje zjawisko polaryzacji społecznej polskich miast, a to przyczynia się do dualizmu miejskiego życia. Warto postawić pytanie, czy zapewniony jest równy dostęp do przestrzeni rekreacyjnych różnym grupom społecznym, czy w „złych” dzielnicach umożliwiane są różnorodne formy rekreacji? Ponadto ubywa przestrzeni produkcji na rzecz przestrzeni konsumpcji oraz nowego typu wielofunkcyjnych przestrzeni. W efekcie powstają nowe miejsca (np. atrakcyjne przestrzenie biurowe, centra rozrywki, parki tematyczne) oraz wzrasta intensywność wykorzystania przestrzeni, w tym na potrzeby rekreacji. W konsekwencji dostrzeżono w polskich miastach pierwsze zwiastuny tematyzacji przestrzeni publicznej (Lorens, 2005). Przejawia się ona w aranżowaniu, czy stylizowaniu różnego rodzaju wnętrz (np. lokali gastronomicznych), czy też tworzeniu „pseudoprzestrzeni” publicznych (np. wielkich kompleksów handlowych). Amerykańskie przykłady obrazujące to zagadnienie to np. przestrzenie publiczne zdominowane przez

określony motyw, w celu wykreowania przez podmioty komercyjne iluzji bezpieczeństwa. Sytuacja wynika z tego, że władze miejskie nie są w stanie zaspokoić potrzeby bezpieczeństwa w tradycyjnej przestrzeni publicznej. Stąd popularność parków i centrów rozrywki jako atrakcyjnej alternatywy dla rekreacji organizowanej w przestrzeni publicznej.

Z punktu widzenia problematyki pracy bardzo ważne są przemiany w stylu i sposobie życia zdeterminowane zmianami ekonomicznymi, społecznymi, technologicznymi oraz kulturowymi. Następuje rozwój nowych potrzeb i przekształcenie już istniejących. Ponadto zwiększa się konieczność reagowania na potrzeby grup do tej pory marginalizowanych w życiu społecznym (np. dzieci, osoby starsze). Łatwo dostrzec te zmiany chociażby w odniesieniu do liczby nowo powstających siłowni plenerowych, modernizacji placów zabaw oraz zakładania nowych terenów zieleni (skwerów), czy popularnych, np. w Łodzi, podwórców miejskich (woonerfów). Zmiany są generowane przez wzrastające oczekiwania wobec otoczenia społeczno-przestrzennego, funkcjonowania instytucji (realizowanych przez nie celów), oferowanych usług. Przestrzeń miejska, w tym przestrzeń publiczna musi „dopasować się” ze swoją ofertą kulturalną do odbiorcy, organizować miejsca spotkań.

Pomimo tego, że wraz z globalizacją następuje uniwersalizacja kulturowa, pojawiają się także tendencje przeciwstawne – wyrastające z potrzeby podkreślania i potwierdzania tożsamości z miejscem – odradzanie się lokalności (Karwińska, 2015). Perspektywa ta wykorzystywana jest w działaniach organizatorów miejskiej rekreacji. Wyznacznikiem obecności tego rodzaju podmiotów jest natężenie w przestrzeni miejskiej różnorodnych związków wyznaniowych, stowarzyszeń, grup sąsiedzkich, obecność muzeów „lokalnych” i innych instytucji kultury rozwijających lokalne tradycje, czy restauracji oferujących potrawy regionalne (Klekotko, 2014). Grupy sąsiedzkie z kolei stają się organizatorami czasu wolnego mieszkańców. Innym przykładem zwrotu w kierunku lokalności są działania podejmowane przez ruchy miejskie (np. działania z zakresu patriotyzmu lokalnego, inicjatywy wspólnot sąsiedzkich) (Grzechnik, 2019; Kowalewski, 2016). Dzięki nim podkreślana jest odmiennność, różnorodność, tożsamość oraz to, co tradycyjne w regionie (M. Kudłacz, 2017). Działania polityki miejskiej, dbającej o rozwój lokalny, skierowane są na inwestowanie w szeroko pojętą kulturę oraz rozwój przestrzeni publicznych. Dzięki temu możliwe jest budowanie identyfikacji z danym miejscem i dobrostanu mieszkańców (Klekotko, 2014).

Szczególnie warto zwrócić uwagę na odradzanie się poczucia lokalności jako reakcji na standaryzację i utratę unikatowości przestrzeni miejskich w wyniku metropolizacji. *Genius loci* miast staje się zagrożone, następuje „depersonalizacja” miast. W nurcie tym pisała S. Zukin

(2010), w publikacji „Naked city: the death and life of authentic urban places”. Miasta, które stają się modne, gubią swą historię i autentyczność. Przykład Nowego Jorku – miasta atrakcyjnego, które straciło swoją „duszę”, rozumianą przez Zukin jako społeczna i etniczna różnorodność mieszkańców miasta. To, co współcześnie można nazwać autentycznym miastem – to miasto hybrydowe, w którym mieszczą się „hipsterskie” dzielnice, luksusowa zabudowa, imigrancy sprzedawcy żywności, wielkie sklepy, ogrody społecznościowe i gentryfikacja.

Znamiennie dla polskich miast (w tym Łodzi) jest to, że uwalniając się od dziedzictwa socjalizmu, mierzą się z koniecznością przekształcenia rozmaitych obszarów miejskich. Przeszczenie publiczne tego typu miast w Polsce charakteryzowały się m.in. niedostatkiem terenów o charakterze rekreacyjnym, czy sportowo-rekreacyjnym, odpowiadających na potrzeby różnych grup społecznych (Szafrńska, 2016). W związku z tym zaobserwować można wciąż intensywne prace nad rozbudową i poprawą przestrzeni rekreacyjnej w polskich miastach.

Opisane uwarunkowania pokazują zarówno dynamizm zmian i przeobrażeń zachodzących we współczesnych miastach, które niezaprzeczalnie wpływają na sposób organizacji przestrzeni rekreacyjnej. Bardzo istotną determinantą jest również wpływ technologii mediów cyfrowych na styl życia i codzienność współczesnych mieszkańców miast, w tym rekreacji (De Lange i De Waal, 2013; Janković i in., 2016). Zarówno globalne trendy, lokalne uwarunkowania, jak również nowe potrzeby oraz kolejne dostrzeżone grupy odbiorców stanowią wyzwanie dla organizacji miejskiej rekreacji. Konieczne zatem wydaje się tworzenie w przestrzeni miejskiej obszarów dialogu i integracji grup społecznych – zarówno w kontekście starzejącego się społeczeństwa jak i różnorodności w zakresie zamożności, zwyczajów i stylu życia (Karwińska, 2015).

Z powyższych kierunków przeobrażeń wynika zwrot w myśleniu o mieście jako przestrzeni dla mieszkańców. Miasto powinno służyć ludziom, poprawiać ich jakość życia. Autorka dostrzega potencjał rekreacji twórczej z uwagi na jej wartościowość i nowatorstwo, która wypełnia i wypełniać może ważną lukę w organizowaniu przestrzeni rekreacyjnej, skierowanej do mieszkańców, rozwijającej ich potrzeby oraz zainteresowania.

Przeobrażeniom podlega także współczesna przestrzeń miejska. Szczególnego znaczenia w ostatnich latach nabrała perspektywa planowania zmian w mieście w ramach odpowiedzialnej rewitalizacji. Przyjmuje się, że rewitalizacja to proces składający się z sekwencji planowanych działań, których celem jest ożywienie gospodarcze oraz zmiana struktury przestrzennej i funkcjonalnej zdegradowanych obszarów miasta, a w konsekwencji przywrócenie im wartości społecznej. Wartość społeczna rozumiana jest jako stopień dostosowania organizacji

przestrzeni i jej wyposażenia do potrzeb użytkowników (mieszkańców i przyjezdnych). W efekcie, tak definiowana rewitalizacja dotyczy jednoczesnego prowadzenia działań w takich obszarach, jak: gospodarczy, przestrzenny, społeczny i kulturowy (S. Kaczmarek, 2001). Można uznać, że działania w zakresie rewitalizacji przyczyniają się do przeobrażeń przestrzeni rekreacyjnej w postaci tworzenia nowych, czy zmiany starych, zdegradowanych terenów na cele rekreacyjne (Instytut Rozwoju Miast, 2016). Odmienianie form organizacji przestrzeni publicznych stwarza dogodne warunki do budowania relacji międzyludzkich i spędzania czasu wolnego w wykreowanych, rewitalizowanych przestrzeniach (Zdyb, 2017). Łódzkimi przykładami są chociażby Centrum Handlowe Manufaktura (Rogatka i Ciesiołka, 2016; Świerczewska-Pietras, 2009), czy bardziej współcześnie zrewitalizowane osiedle Księży Młyn (Instytut Rozwoju Miast, 2016) oraz projekty Zielone Polesie (parki kieszonkowe na osiedlu Stare Polesie) i woonerfy (również na obszarze osiedla Stare Polesie) (Zdyb, 2017).

Zmiany związane z rewitalizacją przyjmują coraz szerszy zakres. Obserwowana jest tendencja do przekształcania starych obiektów, przestrzeni poprzemysłowych, czy pokolejowych w przestrzenie dla rekreacji i turystyki (Dudzińska-Jarmolińska, 2016; S. Kaczmarek, 2001), a nawet w przestrzenie kreatywne (Stryjakiewicz, 2010). Niekiedy realizowanie procesów rewitalizacyjnych (np. na terenach poprzemysłowych) w zdegradowanej przestrzeni powoduje jej awans oraz dodaje atrakcyjności (Krzysztofek, 2005). Przestrzenie zrewitalizowane stanowią więc mogą dodatkowy impuls do organizacji rekreacji twórczej, z uwagi na to, że w swoich założeniach, jak przekonuje A. Dudzińska-Jarmolińska (2016), powinny wpływać na trzy ważne aspekty: zwiększenie wartości społecznej (np. integruje społeczność lokalność, zachęcają do spotkań), wzmocnienie aspektu tożsamości miejsca i dbałość o bogate życie biologiczne.

Co więcej, udogodnienia w zakresie kreowania nowych przestrzeni dla rekreacji, w tym przestrzeni publicznych, stają się ważnym narzędziem w procesie rewitalizacji społecznej, o czym przekonuje D. Wantuch-Matla (2009). Odpowiednio zaprojektowana i zorganizowana przestrzeń publiczna wzbogacona o różnego rodzaju atrakcje, takie jak: place zabaw, urządzenia gimnastyczno-sportowe, stanowią może dodatkowy bodziec wpływający na standard życia okolicznych mieszkańców oraz zachęca do aktywnego spędzania czasu wolnego. Jak opisuje J. Olenderek (2010) rewitalizowana przestrzeń miejska powinna stanowić obszar znaczących dokonania twórczych w zakresie przekształceń architektonicznych, ale w opinii autorki stanowić powinna jednocześnie przestrzeń znaczących działań dotyczących nowatorskiej i wartościowej rekreacji.

Współczesne przeobrażenia miast uwarunkowane są również zmianami kulturowymi. Ważny jest kontekst kulturowego kapitału społecznego dla kształtowania miasta (Krawczyk-Wasilewska i in., 2012). Istnieje szereg zagrożeń i wyzwań dyskutowanych przez kulturoznawców, takich jak nowe wzorce kulturowe mieszkańców miast, wielokulturowość, czy ludyczność, które mogłyby być przedmiotem oddzielnych badań. Autorka pracy skupia się jednak na tych, mających największe znaczenie dla rozwoju rekreacji twórczej. W dyskusjach nad przestrzenią miejską postulowany jest szacunek dla dziedzictwa kulturowego miasta oraz partycypacji społecznej w procesie podejmowania decyzji przestrzennych. Podkreślana jest również istotność kulturotwórczych wydarzeń dla miasta. Zaznacza się, aby polityka kulturalna miast wychodziła poza formułę mecenatu a jej rolę upatruje się w zarządzaniu stylem życia mieszkańców (Krzysztofek, 2005). Kultura staje się współcześnie częścią przemysłu czasu wolnego, który nie jest nastawiony tylko na zaspokajanie potrzeb lokalnych koneserów sztuki, ale także turystów. Rekreacja kulturalna staje się zatem ważnym elementem oferty miejskiej skierowanej zarówno do mieszkańców jak i przyjezdnych. Dlatego tak ważne jest poszanowanie dziedzictwa kulturowego. Organizatorzy miejskiej rekreacji powinni zatem dbać o nawiązywanie do kulturowego potencjału miasta. Dziedzictwo kulturowe może stać się inspirującym tłem dla organizacji różnorodnych form rekreacji. Włączanie mieszkańców w poznawanie historii, odkrywanie miasta stanowi istotny potencjał dla organizatorów miejskiej rekreacji.

Kontekst kulturowy to ważna perspektywa badawcza. W ostatnich latach nastąpiły dwie istotne przemiany, które wpłynęły na nowe ujmowanie badań nad miastem (Mikułowski Pomorski, 2011). Pierwsza to tzw. przewrót kulturowy (ang. *cultural turn*), podkreślający siłę i trwałość zróżnicowanych kontekstów kulturowych, eksponujący rolę kultury w gospodarce¹⁶. Drugie to przewrót przestrzenny (ang. *spatial turn*), zwracający uwagę na niepowtarzalne właściwości miejsca oraz jego wagę w zachowaniach rynkowych. Związek przestrzeni z kulturą staje się podstawą nowego podejścia badawczego w naukach społecznych. Powyższa tendencja powoduje niekiedy jednak niemalże sportowy wyścig o tytuł miasta tętniącego kulturą. W efekcie następuje festiwalizacja kultury, co napędza przemysł rozrywki, który często sięga po sztuczne rozwiązania, nazywane „kopiami sytuacji”. Kreuje się przez to sztuczną historię miejsc, które nie mają nic wspólnego z historią danego obszaru (na przykład tematyczne parki rozrywki). W efekcie można zaobserwować rosnącą ofertę komercyjnych i publicznych wydarzeń rekreacyjnych oraz nowych obiektów i terenów specjalnie do tego zaaranżowanych.

¹⁶ Szerzej o zwrocie kulturowym w studiach nad miastem pisali m.in. Klekotko i Navarro (2015). Autorzy dokonali operacjonalizacji i pomiaru charakteru kulturowego miasta. Po przeprowadzeniu badań zaproponowali model teoretyczno-metodologiczny, na podstawie którego zaproponowali autorską, uogólnioną typologię miast.

Miejska przestrzeń kultury, aby nie poddać się globalnym trendom, powinna wytworzyć przestrzeń dla „kultury żywej”, adekwatnej dla lokalnych problemów, stworzyć nową publiczną agorę (Krzysztofek, 2005). Przykładem tego typu działań w przestrzeni miejskiej mogą być hiszpańskie widowiska kulturalno-rozrywkowe, opisane przez N. Bursiewicz (2012), która przekonuje, że wpływają one na kształtowanie się przestrzeni miejskiej, miasto staje się „swoistą scenografią społeczno-architektonicznego spektaklu” (s. 431). Dzięki temu tkanka miejska dostosowuje się do charakteru tego typu wydarzeń. Rosną również wymagania stawiane organizatorom miejskiej rekreacji. Uwypuklona została potrzeba dbałości o kulturotwórczy charakter rekreacji, włączający i angażujący społecznie, nawiązujący do tożsamości i wartości zapisanych w przestrzeni miejskiej.

Trudno jest jednak współcześnie jednoznacznie rozdzielić ofertę z zakresu kultury i konsumpcji. Coraz częściej sfery te się przenikają, jak przekonują Smętkowki, Celińska-Janowicz oraz Wojnar (2019). Konsumenci coraz częściej poszukują oryginalnych, niepowtarzalnych i autentycznych przestrzeni konsumpcji. Taka nowa forma przestrzeni miejskiej zyskała miano – *urban marketplace*. Przestrzenie te nie powinny tylko ograniczać się do korzystania z usług i robienia zakupów, ale oferować również inną możliwość spędzania czasu wolnego. Przykładem przestrzeni, które mogą być wykorzystywane w celach rekreacyjnych są klubokawiarnie łączące w sobie funkcje usługowe, kulturotwórcze i animujące miejską gospodarkę doświadczeń.

Analiza zmian w zakresie czasu wolnego (jakości, długości oraz form) jest w konsekwencji ważnym aspektem kształtującym współczesną przestrzeń miejską. Obserwowana jest tendencja do coraz częstszego realizowania form aktywności czasu wolnego w przestrzeni miejskiej – przestrzeni publicznej lub quasi-publicznej (Derek, 2011). Aktualne potrzeby i zachowania społeczne mają swoje odbicie w przestrzeni czasu wolnego. Współczesne społeczeństwo cechuje powszechność czasu wolnego, elastyczność czasu i miejsca pracy oraz rodzaju wykonywanej pracy, co wpływa na podejmowane aktywności wolnoczasowe, odbywające się w przestrzeni miejskiej. Przestrzeń czasu wolnego staje się „towarem” na rynku – przestrzeń ta powinna być coraz bardziej atrakcyjna, posiadać coraz więcej udogodnień w postaci restauracji, teatrów, czy też ulicznych artystów. Innym przejawem powyższych tendencji jest powstawanie wielofunkcyjnych centrów rozrywkowo-handlowych. Ponadto coraz większe znaczenie dla rozwoju dużych miast ma przestrzeń czasu wolnego aranżowana zarówno dla przyjezdnych jak i dla potrzeb mieszkańców w zakresie kultury, sztuki, rozrywki, sportu i rekreacji, jak przekonują A. Kowalczyk i M. Derek (2015). W tym kontekście coraz większego znaczenia nabierają

tw. ruchy miejskie. Ich działania często dotyczą problemu właściwej organizacji przestrzeni czasu wolnego.

Równie zmiennym efektem tego rodzaju przemian współczesnych miast jest pojawianie się aktywności związanych z czasem wolnym na terenach poprzemysłowych, posiadających ogromny potencjał w zakresie wprowadzania w nie funkcji czasu wolnego (Derek, 2012). Stanowi to pole do organizacji działań artystycznych, nawiązujących do zastanego w tych miejscach dziedzictwa, angażujących i integrujących społecznie. Łódzkie tereny poprzemysłowe to jedne z pierwszych, które stanowiły inspirację do poszukiwań przestrzeni dogodnych dla organizacji rekreacji twórczej w mieście (Mroczek-Żulicka, 2018). Zatem nowe funkcje przestrzeni miejskiej, w tym poprzemysłowej oraz zmieniający się charakter i ilość czasu wolnego mieszkańców stanowią istotną zmienną dla rozwoju rekreacji twórczej.

Warto także rozważyć perspektywę kształtowania się miasta w kontekście społecznym, percepcyjnym i estetycznym, która dotyczy współczesnych bolączek miasta w wymiarze architektonicznym i społecznym. Szczególnie mocno podkreślana jest konieczność przemiany miejskich przestrzeni publicznych. Przestrzeń publiczna jest odzwierciedleniem kultury miejskiej (miejskiego stylu życia). To nieustający „teatr w mieście”, w którym można poznać różnorodne oblicza tego miasta: brzydotę, piękno, ludzi zarówno biednych, jak i bogatych, o wysokiej kulturze, jak i wandali. W przestrzeni publicznej niczym w zwierciadle odbija się tożsamość miasta, tradycja oraz teraźniejszość (Chmielewski, 2001). Przestrzeń publiczna definiowana jest jako przestrzenie otwarte i zamknięte, które są dostępne powszechnie dla jednostek i grup społecznych (Dymnicka, 2013). Są one katalizatorem społecznych procesów i obszarami, które posiadają szczególne znaczenie dla zaspokajania potrzeb różnych użytkowników oraz stanowią fundamentalny element miejskiej struktury. Ponadto przestrzeń publiczna posiada bogactwo znaczeń i odniesień do wielu kontekstów, w tym do rozwoju indywidualnego.

W projektowaniu przestrzeni miejskiej istotnego znaczenia w ostatnich latach nabrało podejście humanistyczne, w którym człowiek odgrywać może potrójną rolę: twórcy, użytkownika oraz elementu krajobrazu miasta. Podkreśla się, że architektura powinna być rozumiana jako sztuka i umiejętność kształtowania przestrzeni dla potrzeb człowieka, jednocześnie użyteczna i estetyczna (Zieliński, 2014). Człowiek jest także twórcą krajobrazu miasta, swoim działaniem wpływa na przestrzeń – projektując, tworząc przestrzeń lepszą, piękniejszą, czy wzniolejszą. Jako świadomy twórca krajobrazu, posiada motywacje zarówno do projektowania profesjonalnego jak i do podejmowania inicjatyw oddolnych, dzięki czemu uzyskuje się dodatnią wartość estetyczną krajobrazu. Niejednokrotnie dostrzec można przykłady inicjatyw społecznych, które

wpisując się w definicję rekreacji twórczej, wpływają na estetyzację i projektowanie przestrzeni miejskiej. Codzienne działania, czynności osób nie zajmujących się profesjonalnie projektowaniem, w tym również organizatorów rekreacji twórczej, mają często znaczenie dla zmian przestrzennych. Mało chlubnym z kolei przykładem są „zalewające” miasta plakaty, bannery reklamowe. Zieliński podkreśla, że współcześnie człowiekowi – użytkownikowi przestrzeni miejskiej, brakuje przestrzeni dla życia społecznego. Zatem to człowiek powinien być podmiotem pracy architekta czy architekta krajobrazu, a nawet jego partnerem.

Interesującą inicjatywę w tym zakresie proponuje nowojorskie stowarzyszenie Project for Public Spaces (PPS). Ich celem jest promowanie idei *Placemaking*, która rozumiana jest jako tworzenie „miejsc” w miastach. Na tej podstawie powstało polskie tłumaczenie podręcznika („Jak przetworzyć Miejsce. Podręcznik kreowania udanych przestrzeni publicznych”), w którym zachęca się projektantów do wykorzystania potencjału mieszkańców (Project for Public Spaces, 2015). Autorzy tego dokumentu przekonują, że najlepsze przestrzenie powstają przede wszystkim w wyniku zrozumienia, jak będą użytkowane przez społeczeństwo. Podkreślają siłę partycypacji społecznej w projektowaniu przestrzeni. Na podstawie warsztatów przeprowadzonych dla mieszkańców Krakowa, wysnuli wniosek, że dobrze zaprojektowana przestrzeń publiczna to taka, która stwarza dogodne warunki do realizacji różnorodnych rodzajów aktywności: spacerów, rekreacji, odpoczynku, posilania się, robienia zakupów, spotykania się, oglądania wydarzeń, etc. Humanizacja przestrzeni oraz troska o tworzenie przyjaznej dla użytkowników przestrzeni miejskiej staje się kolejnym warunkiem sprzyjającym organizowaniu i rozwijaniu rekreacji twórczej. Wielokrotnie w literaturze na ten temat odnaleźć można powołania się na autorytet duńskiego architekta i urbanisty – J. Gehla i jego prace (m.in. „Życie między budynkami. Użytkowanie przestrzeni publicznych” (2013)).

Dostrzegalna jest zatem waga przemysłanego projektowania przestrzeni dla plenerowej aktywności mieszkańców. Służyć temu mogłyby przyjazne przestrzenie publiczne, zaprojektowane według wskazanych przez J. Gehl’a warunków. Wyróżnił on trzy typy aktywności pozadomowej w przestrzeni publicznej: działania konieczne (np. zadania codzienne), opcjonalne (np. wyjście do restauracji, klubu) i społeczne (np. zabawy dzieci, przyglądanie się), które wymagają odmiennych warunków, czy udogodnień. Wymienione zachowania często się przenikają, łącząc we wszystkich możliwych kombinacjach, kreują tytułowe życie między budynkami. Obecność ludzi jest jedną z najważniejszych wartości przestrzeni publicznych. Spotkania w przestrzeni publicznej, nawet te o najniższym poziomie intensywności: możliwość widzenia i słyszenia innych ludzi, mogą stać się źródłem inspiracji – dostarczać pomysłów do działania.

Przebywanie wśród ludzi, nie w martwych przestrzeniach, staje się wyjątkowo stymulującym doświadczeniem. Żyjące miasto obfituje w doświadczenia, w których ludzie przeżywają interakcje. To nie kolorowe budynki stwarzają do tego warunki, ale ludzie, którzy między tymi budynkami będą chcieli przebywać, a ich aktywność przyciąga innych.

W związku z tym niezwykle istotne jest planowanie przestrzeni, która sprzyja zaistnieniu różnego rodzaju działań pozadomowych. J. Gehl wskazuje, że ważne jest zapewnienie stref wolnych od samochodów, ponieważ ciągi piesze wpływają znacząco na społeczną, codzienną aktywność w mieście – zwiększa się liczba pieszych, wydłuża się przeciętna długość czasu spędzona poza domem i poszerza się spektrum aktywności pozadomowej. Współcześnie odczuwane są skutki modnego w wieku XX planowania przestrzeni publicznej, w którym charakterystyczne były duże odległości między wysokimi budynkami mieszkalnymi, a budynkami o innych funkcjach, co spowodowało redukcję aktywności pozadomowych. Innym zagrożeniem dla realizacji działań w przestrzeni publicznej jest ogrom możliwości zastępowania aktywności poza domem, kontaktów międzyludzkich bezpośrednich poprzez inne środki (media, telefony, komputery). Zmieniła się także struktura populacji, coraz więcej jest osób starszych, mniej dzieci, a emeryci to osoby najczęściej korzystające z przestrzeni publicznych. Zmienił się również charakter pracy, ludzie mają więcej czasu, który pragną spożytkować w twórczy sposób realizując także potrzeby społeczne. J. Gehl zauważa jednocześnie zmiany wzorów życia ulicznego – rozwinęło się szeroko rozumiane życie społeczne i rekreacyjne w mieście. Dostrzega, że powstaje więcej ulic dla pieszych, pomysłowych aktywności rekreacyjnych (np. festiwale w Kopenhadze). Postuluje wprowadzenie zmian w projektowaniu przestrzeni publicznej, aby takie formy aktywności wzrastały.

Ważna jest dbałość o zapewnienie odpowiednich doznań zmysłowych. Zapewnienie możliwości kontaktu wzrokowego i słuchowego jest bardzo ważne. Zatem należy zadbać o takie elementy w przestrzeni publicznej jak: brak ścian w otwartej przestrzeni, krótkie odcinki, małe prędkości (dozwolone dla ruchu), jeden poziom, na którym coś jest organizowane, orientacja ku innym (aby móc się widzieć i słyszeć). Ponadto istotna jest integracja różnych działalności i funkcji w przestrzeniach publicznych. Pozwala to ludziom zaangażowanym funkcjonować razem – stymulują się i wzajemnie inspirują. Ważne jest, aby różne grupy społeczne używające tych samych przestrzeni spotykały się w codzienności. J. Gehl postuluje odrzucenie terenów monofunkcyjnych oraz projektowanie w małej i średniej skali. Duże znaczenie ma także tworzenie elastycznych granic między przestrzenią publiczną, a innymi przestrzeniami. Istotne jest móc zobaczyć, co się dzieje w zamkniętej przestrzeni (np. w bibliotece), aby chętniej do niej

wejść, skorzystać z jej oferty. Otwartość miejsc spotkań (np. placów zabaw) zachęca do spotkań, zrobienia czegoś dodatkowego przy okazji wykonywania jakiegoś zadania. Wciąż popularna „prywatyzacja” przestrzeni publicznych (np. galerie handlowe) powoduje rozpraszenie ludzi i zamykanie ich we wnętrzach.

Warto dodać, że nie wystarczy tylko stworzyć odpowiednią przestrzeń i pozwolić ludziom na korzystanie z niej. Należy zadbać również o odpowiednie warunki do poruszania się i poznawania przestrzeni, jak również do uczestnictwa w wydarzeniach np. rekreacyjnych. Elementy przestrzeni, które temu sprzyjają to m.in. tworzenie miejsc, z możliwością swobodnego przemieszczania, dbałość o projektowanie detali (ławki, kolumny, drzewa, oparcia), stworzenie wygodnych punktów obserwacyjnych, miejsc do siedzenia, zachowujących jednocześnie dystans. Szczegółowość projektowania przestrzeni publicznej powinno uwzględniać takie aspekty jak: widzenie, a zatem adekwatne oświetlenie, słyszenie ludzi, czy muzyki, a nie hałasu i tworzenie warunków do rozmawiania. Zatem odpowiednio zaprojektowana przestrzeń publiczna jest miejscem przyjemnym pod każdym względem, zapewnia ochronę przed niebezpieczeństwem, przestępczością, ruchem pojazdów i nieprzyjemną pogodą. Nie mniej ważna jest jakość estetyczna, czy odczuwanie miejsca – przestrzenie tego typu tworzą niezapomniane wrażenia: poczucie, że warto tu przybyć i jest przyjemnie (Gehl, 2013).

Przestrzeń publiczna powinna zatem służyć ludziom i podejmowanym przez nich formom aktywności. Nie jest zatem zaskakujące, że w tym nurcie myślenia o przestrzeni publicznej, jej jakość jest ważnym kryterium rankingowym w wyścigu miast o najlepsze warunki i poziom życia mieszkańców (Wantuch-Matla, 2016). Na podstawie pracy J. Gehla oraz własnych badań D. Wantuch-Matla (2016) wymieniła kryteria atrakcyjności przestrzeni publicznej, których próba rozpoznania w przestrzeni rekreacyjnej może stanowić ważną zmienną inicjowania rekreacji twórczej. Są to: dostępność, walory kompozycyjne, jakość i estetyka, zróżnicowana oferta funkcjonalna, bezpieczeństwo użytkowania oraz wartości symboliczne. Dostępność przestrzeni publicznej dotyczy możliwości swobodnego użytkowania, niwelowanie barier o charakterze fizycznym i niefizycznym (np. architektonicznych), dostępność dla osób w każdym wieku. Dostępność przejawia się również w sposobie jej powiązania z otoczeniem – ulicami, siecią komunikacyjną. Kryterium walorów kompozycyjnych dotyczy czytelności i ciągłości przestrzeni publicznej. Przestrzeń powinna dawać poczucie spójności, poprzez to, że jest zrozumiała i logiczna w odniesieniu do kontekstu miejsca, budujące z nim relację. Jakość i estetyka przestrzeni publicznej dotyczy jej wyglądu, oryginalności i zadbania. Przestrzeń publiczna powinna być atrakcyjna wizualnie, dawać poczucie obcowania z harmonijną

przestrzenią i ładem kompozycyjnym. Zróznicowana oferta funkcjonalna przestrzeni publicznej podkreśla, że wielofunkcyjność to jej bardzo ważny walor. Dzięki niemu możliwe jest stymulowanie aktywizacji najbliższego otoczenia, a nawet całego miasta. Bezpieczeństwo użytkownika przestrzeni publicznej to kryterium, w którym podkreślone są takie aspekty jak: ochrona przed ruchem pojazdów, swoboda ruchu pieszego, jakość wykończenia umeblowania, zachowane standardy bezpieczeństwa, ograniczenie zagrożenia przestępczością, ochrona przed złymi warunkami pogodowymi. Ostatnim kryterium jakości przestrzeni publicznej są jej wartości symboliczne, czyli nawiązanie do kontekstu otaczających przestrzeń obiektów i historii. Świadoma kompozycja przestrzeni nastawiona powinna być na walory kulturowe i społeczne przestrzeni. Umożliwia ona identyfikację z miejscem, dzięki czemu odnaleźć można ślady przeszłości oraz nadawać znaczenie tym obszarom. Projektowanie przestrzeni publicznej to zatem wieloaspektowe przedsięwzięcie, które powinno być także odpowiedzią na zachodzące zmiany w stylu życia współczesnego społeczeństwa.

Zmieniające się potrzeby społeczne wpłynęły na zauważenie potencjału oraz nowych zjawisk w przestrzeni publicznej (Maik, 2011). Współcześnie zaobserwować można zmianę preferencji stylu życia społeczeństwa: zamiast *homo faber* – człowieka wytwórcę, twórcę, człowieka pracy, częściej spotykamy *homo ludens*, człowieka, u którego podstaw działania znajduje się zabawa, gra i współzawodnictwo. Antropolodzy i etnologowie dostrzegają istotę przemian współczesnych miast i stylu życia wykorzystując nawet pojęcie „przestrzeni ludycznej”, opisując zachowania zabawowe w przestrzeni miejskiej (Szalbot, 2010). Zauważa się ponadto rozwój nowych technologii, który wpływa na przeniesienie dawnych „agor” do cyberprzestrzeni, o czym pisała E. Rewers (2005). Znamiennymi zjawiskami jest lokowanie centrów handlowych w budynkach poprzemysłowych (np. Manufaktura) i „demokratyzacja” życia publicznego. Zatem transformacje przestrzeni publicznych ewoluują w dwóch kierunkach: od przestrzeni komunikacji bezpośredniej do przestrzeni konsumpcji oraz od przestrzeni otwartych, dostępnych dla wszystkich do przestrzeni o ograniczonym dostępie, jak przekonuje W. Maik (2011), nazywa tę sytuację kryzysem przestrzeni publicznych. Od przestrzeni publicznej oczekuje się jednak, że zostanie forum życia miejskiego, poszukiwane są możliwości współdziałania w większej grupie i w powiększonej przestrzeni (nie tylko podwórko), która staje się miejscem interakcji, spotkań kulturalnych, biznesowych. Kiedyś to przede wszystkim władza decydowała o jej wyglądzie, zagospodarowaniu. Aktualnie pojawiły się także inicjatywy oddolne – na przykład budżet obywatelski, dzięki czemu mieszkańcy mogą w pewnym stopniu kształtować swoje otoczenie, w tym przestrzeń publiczną (Wolaniuk i Drozdowska, 2011).

Niewątpliwie jakość przestrzeni publicznej, w której udostępniane są obszary dla rozwoju aktywności w czasie wolnym stanowią ważny wskaźnik atrakcyjności współczesnych miast i wpływają na wyższą jakość życia mieszkańców (Wojnarowska, 2017). Przestrzeń publiczna stanowi wartość, gdyż odnosi się do jakości naszego czasu wolnego, jakości codziennego życia, tego jak wypoczywamy i spędzamy czas (Olbińska, 2014). K. Olbińska wskazuje szerokie spektrum korzyści społecznych, wynikających z możliwości korzystania z przestrzeni otwartych: tworzenie miejsc spotkań i wymiany poglądów, dbałość o zdrowie fizyczne i psychiczne, propagowanie kultury, integracja wokół różnych inicjatyw, socjalizacja dzieci, ukazywanie różnorodności. W przekonaniu K. Olbińskiej są to potencjalne korzyści, dzięki którym można mówić o przełożeniu ich na jakość życia mieszkańców, a w konsekwencji na rozwój zrównoważony miast.

Po wspomnianym kryzysie przestrzeni publicznej nadchodzi jej renesans. Powstają nowe pomysły na projektowanie przestrzeni publicznych oraz zmieniające się mody na ich wykorzystywanie. Zaobserwować można nowe przykłady obiektów, które przenikają się z przestrzenią publiczną. To chociażby wspomniane już wcześniej klubokawiarnie, czyli kawiarnie, które „wychodzą” na ulicę (Dymnicka, 2013). Ponadto muzea stają się na nowo odkrytymi przestrzeniami publicznymi XXI wieku, których misję stanowi połączenie sztuki, nauki i rozrywki. Innym przykładem są biblioteki, które stają się miejscami spotkań. Centra handlowe, ze względu na swój niejednoznaczny charakter też są użytkowane publicznie, pomimo określania ich przestrzeniami prywatnymi. Zauważa się nowe tendencje w architekturze, gdzie wykorzystywane są zasoby przyrodnicze do tworzenia nowych miejsc wypoczynku (np. nabrzeża rzek), następuje łączenie przyrody z dziedzictwem kulturowym miejsc, dzięki czemu uwypuklony zostaje ich niepowtarzalny klimat i w konsekwencji stają się miejscem do wypoczynku.

Istotnym jest także to, że zjawisko urynkowania kultury dla potrzeb rozrywki znalazło swoje odzwierciedlenie w architekturze przestrzeni publicznej (np. w postaci parków rozrywki). Opisuje się przestrzeń publiczną z perspektywy nowych form obecności kultury i sztuki w przestrzeni miejskiej. Powstają nowe miejsca spotkań – po rewitalizacji terenów poprzemysłowych, nadbrzeżnych, pokolejowych, odnawianiu skwerów, parków, których ważnym walorem jest autentyczność, przestrzenie dla kultury przekraczają konteksty. We współczesnej przestrzeni publicznej miast przeplata się kultura globalna z drobnymi, lokalnymi inicjatywami obywatelskimi. To staje się także polem dla rozwoju rekreacji twórczej. Kultura jest nieodłącznym elementem tożsamości obszarów miejskich. Sztuka również „wychodzi” w przestrzeń: na ulice, do parków, na place, do budynków pofabrycznych. Dzięki temu sztuka jest

upubliczniana, a co więcej, konfrontuje się z nowym miejskim odbiorcą oraz miejscem odbioru. Przestrzeń publiczna staje się medium do prezentowania różnego rodzaju treści, do komunikacji oraz recepcji. Zyskuje dzięki temu nowy potencjał jako zjawisko społeczne. Sztuka staje się publiczna, wspólna, a bywa także społecznie zaangażowana, wrażliwa i krytyczna wobec przestrzeni. Znamienne dla rozwoju plenerowej rekreacji twórczej jest to, że przestrzeń publiczna staje się „obiektem” prac artystów, czy też miejscem ich realizacji. Projekty artystyczne stają się medium społecznej refleksji, nierzadko mają charakter społeczny, polityczny, ekologiczny czy estetyczny. Użytkownicy przestrzeni są włączani w proces projektowania i w nowy sposób jej doświadczają. Zauważa się również ważne połączenie technologii, nauki i sztuki jako nowej jakości w twórczości artystycznej i naukowej, a to implikuje otwarcie się na uczestnictwo i zaangażowanie w przestrzeni publicznej. Nie można zapomnieć jednocześnie o tym, że kolejny rozdział o nowych przestrzeniach publicznych (wy)kreuje świat wirtualny (Dymnicka, 2013).

W kontekście przeobrażeń przestrzeni publicznej podkreśla się także konieczność ochrony zieleni miejskiej – powiększania i lepszego jej zagospodarowania oraz planowania. Poszukiwane jest nowe piękno w parkach uznawanych za miejsce spotkań natury i kultury. Parki miejskie stanowią ważny element krajobrazu i dziedzictwa kulturowego i pełnią liczne funkcje zarówno dla mieszkańców jak i turystów (Mierzejewska, 2011).

Zmiany o charakterze społecznym w przestrzeni miejskiej, poszukiwanie możliwości interakcji społeczności z przestrzenią spowodowały również nowe pomysły na badania nad ewolucją tak zwanych „miejsc trzecich”, czyli nieformalnych miejsc spotkań w przestrzeni publicznej. Współcześnie wyodrębniono nie analizowane dotąd w tym aspekcie nowe przestrzenie festiwalowe (Clayton i Lee-Anne, 2013), ogrody społecznościowe (Dolley, 2020) nowe sposoby na tworzenie interakcji w parkach miejskich (Purnell, 2019), czy przestrzeń wirtualną (Yuen i Johnson, 2017). Niewątpliwie „trzecie miejsca” stają się współcześnie miejscem organizowania rekreacji twórczej.

Bardzo ważnym współcześnie zagadnieniem społecznym, wpływającym na kierunki rozwoju i polityki miast w zakresie m.in. organizacji rekreacji i kultury jest aktywizm miejski. Jego wartością jest uspołecznianie przestrzeni publicznej (Frąckowiak, 2016). W latach 2008-2010 w Polsce oddolne inicjatywy na rzecz miasta zaczęły ulegać formalizacji, przybierając formę prawnej organizacji, m.in. w postaci stowarzyszeń (Pluciński i Nowak, 2017). Symboliczną datą powstania miejskich ruchów społecznych w Polsce jest rok 2011, kiedy rozstrzygnięto konkurs na Europejską Stolicę Kultury 2016 oraz zorganizowany został pierwszy Kongres Ruchów Miejskich (KRM) (Stańczyk, 2014). KRM określa się jako oddolne i dobrowolne

porozumienie aktywistek i aktywistów zrzeszonych w kilkudziesięciu ruchach miejskich z ponad 20 polskich miast. Misja KRM to: „Miasto to ludzie, miasto to My. Naszą misją jest działanie na rzecz dobrego życia w mieście, na rzecz miasta zielonego, demokratycznie zarządzanego i sprawiedliwego. Nasze działania koncentrujemy w sferze publicznej dla dobra wspólnego oraz staramy się brać odpowiedzialność za miasta” (Kongres Ruchów Miejskich, 2020a). Swoje działania skupiają wokół wartości opartych na założeniach rozwoju zrównoważonego w duchu Karty Lipskiej z 2007 r. , partycypacyjnej demokracji miejskiej oraz społecznej solidarności. Założenia, które przyjmują niejednokrotnie dotyczą organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej. Zakładają, że jakość życia mieszkańców zależy od zakresu, dostępności i poziomu usług publicznych, w tym rekreacji, rozrywki i kultury, które ma zapewnić miasto. Ważne jest jednocześnie poszanowanie środowiska przyrodniczego, dbanie o tereny zieleni oraz estetykę przestrzeni, która sprzyja atrakcyjności miasta (Kongres Ruchów Miejskich, 2020b).

Dostrzec można, że polskie ruchy miejskie, rozwijające się już od ponad dekady, spełniają wszelkie kryteria, aby uznać je za wykrystalizowane ruchy społeczne, które scharakteryzowano dwójako. W pierwszym typie określa się je jako wyraz buntu wobec chaosu urbanistycznego oraz boomu inwestycyjnego ostatnich lat, czego przykładem jest mobilizacja ludzi zaangażowanych w obronę przed zabudową deweloperską terenów rekreacyjnych. Drugi typ charakteryzuje się tym, że budują nową narrację i tożsamość miejską, dzięki czemu tworzy się spojrzenie na miasto jak na dobro wspólne (Kubicki, 2018). Zauważalny w ostatnich latach „boom” partycypacyjny, przejawiający się m.in. coraz większą liczbą organizowanych konsultacji społecznych, dotyczących strategii miast, planów zmiany osiedli, budzi jednak wątpliwości dotyczące pozorności działań. Wątpliwe wydają się uwarunkowania gotowości i chęci angażowania się mieszkańców w procesy partycypacyjne (Brzeziński, 2020). Niemniej ruchy miejskie odgrywają istotną rolę w konstruktywnej krytyce polityk miejskich. Mogą nawet stanowić źródło inspiracji w zakresie innowacji społecznych w sferze zarządzania miastami (Kubicki, 2018). Przykładową publikacją związaną z postulatami aktywistów miejskich jest „Anty-bezradnik przestrzenny – prawo do miasta w działaniu” (Mergler i in., 2013), której głównym celem „jest dostarczenie narzędzi, intelektualnych i prawno-proceduralnych, pomocnych w praktykowaniu w ramach demokracji miejskiej – demokracji przestrzennej”. Inny przykład to „Katalog dobrych praktyk w projektowaniu przestrzeni pieszej” (Stowarzyszenie na rzecz rozwoju transportu publicznego w Bydgoszczy, 2016) oraz „Planowanie przestrzenne dla każdego” (Rudnicka & Broniszewski, 2019). Niewątpliwie lokalne aktywności oddolne, inicjatywy ruchów miejskich zmieniają organizację miejskiej przestrzeni rekreacyjnej, zarówno pod

względem wywierania wpływu na władze samorządowe w zakresie zarządzania przestrzenią jak i poprzez inicjowanie wartościowych i oryginalnych form aktywności rekreacyjnej.

Współczesne przeobrażenia przestrzeni miejskiej zależne są od zmieniających się kodyfikacji prawnych, które mają istotne znaczenie dla organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej. W ramach „Ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym” z 27 marca 2003 r. (*Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym*, 2020) określono nie tylko definicję przestrzeni publicznej (przytoczona w rozdziale pierwszym), ale wskazane jest także odwołanie do organizacji czasu wolnego, czy rekreacji. Zamieszczony tam zapis wskazuje, że w planie miejscowym (czyli miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, obowiązującym np. na terenie danego miasta) określa się w zależności od potrzeb m.in. granice terenów rekreacyjno-wypoczynkowych oraz terenów służących organizacji imprez masowych. Innym obowiązującym dokumentem długookresowym, powstałym na podstawie powyższej uchwały jest „Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030” (2012). Zawarte w nim zostały następujące cele polityki przestrzennego zagospodarowania kraju:

- 1) Podwyższenie konkurencyjności głównych ośrodków miejskich Polski w przestrzeni europejskiej poprzez ich integrację funkcjonalną przy zachowaniu policentrycznej struktury systemu osadniczego sprzyjającej spójności.
- 2) Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów.
- 3) Poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej.
- 4) Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski.
- 5) Zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa.

W dokumencie nie pominięto kwestii związanych z organizacją przestrzeni rekreacyjnej, dostrzeżono jej rolę w tworzeniu atrakcyjnych miejsc do życia w mieście. W jednym z kierunków działań określono potencjał przestrzeni rekreacyjnej, która zachowując bogactwo walorów dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, powinna być unowocześniana i rozpoznawalna. Ważne, aby w regionalnych systemach obiektów rekreacyjnych funkcjonowały nowe rodzaje

parków wykorzystujących specyficzne cechy krajobrazu regionów i unikatowe zasoby przyrodnicze. Dzięki temu promowane są walory tych terenów oraz aktywny wypoczynek. Nie został pominięty aspekt troski o jakość przestrzeni rekreacyjnej w odniesieniu do planowania rozwoju funkcji ekosystemowych – przede wszystkim pochłaniania dwutlenku węgla, oczyszczania i magazynowania wody i innych związanych z nimi usług użytecznych dla społeczeństwa w codziennym życiu. Ponadto wskazano, że konieczne jest podjęcie działań koordynujących przedsięwzięcia związane m.in. z rozwojem systemów rekreacyjnych w obszarach cennych przyrodniczo i atrakcyjnych turystycznie, aby ograniczyć presję na obszary o najwyższych walorach przyrodniczych. Zauważalne jest zatem znaczenie troski o jakość przestrzeni rekreacyjnej i właściwe wykorzystanie.

W podobnym tonie zapisane zostały wytyczne w „Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2010-2020: regiony, miasta, obszary wiejskie” (2010). Z jednej strony istotna jest dbałość o walory przyrodnicze terenów rekreacyjnych (zapisany w celu: „Ochrona i racjonalne wykorzystanie zasobów przyrodniczych”), z drugiej korzystanie z walorów kulturowych i turystycznych oraz dbanie o jakość dostępu do terenów rekreacyjnych (w celu: „Wykorzystanie potencjału kulturowego i turystycznego dla rozwoju regionalnego”).

Na poziomie polityki miejskiej Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju opracowało dokument „Krajowa Polityka Miejska 2023” (2015). W dokumencie zawarto definicje związane z krajową polityką miejską, zasadnicze cele oraz główne wątki tematyczne jej prowadzenia. Jednym z wątków tematycznych dokumentu jest jakość życia. Podkreślono w nim wagę tzw. miejsc trzecich, czyli miejsc spędzania czasu wolnego oraz szerszych działań na rzecz poprawy zdrowia publicznego. W ramach kształtowania systemu przestrzeni publicznych zalecono, aby polityka przestrzenna władz większych miast skierowana była na kumulowanie obiektów, usług i rekreacji w przestrzeni. Dzięki temu umożliwiające jest korzystanie ze wszystkich podstawowych usług (w tym rekreacji) w dzielnicach miejskich, bez nadmiernej straty czasu, przeznaczonego na przemieszczanie się. Innym istotnym zapisem w przywołanym dokumencie stanowi postulat powstawania w przestrzeni lokalnych centrów i tworzenie w nich przestrzeni służących rekreacji, integracji oraz odpoczynkowi dla lokalnych społeczności. Wskazaną dobrą praktyką jest przekształcanie ulic, których funkcja w systemie komunikacyjnym miasta jest marginalna, w podwórce miejskie (tzw. woonerf). Dbałość m.in. o zaplecze rekreacyjne przestrzeni miejskiej ma w efekcie powodować budowanie pozytywnego wizerunku miasta, przyjaznego dla mieszkańców, przedsiębiorców oraz inwestorów. Powyższe dokumenty stanowią podstawy

prawne ujmujące bardzo szeroko problematykę zagospodarowania przestrzeni i konieczne zmiany w zakresie przekształceń oraz planowanych modyfikacji.

Innym aspektem rozważań nad dokumentacją o charakterze prawnym, mającą istotne znaczenie dla współczesnych przeobrażeń przestrzeni miejskiej są oddolne, nieformalne ustalenia podmiotów, przyczyniających się do podjęcia daleko idących dyskusji na temat przyszłości miast oraz przestrzeni publicznej. Pierwszym tego typu dokumentem jest tzw. „Karta Lipska” (*Karta Lipska na rzecz zrównoważonego rozwoju miast europejskich*, 2007), która została przyjęta z okazji nieformalnego spotkania ministrów w sprawie rozwoju miast i spójności terytorialnej w Lipsku, w dniach 24-25 maja 2007 r. Jednym z postulatów autorów dokumentu jest tworzenie i zapewnianie przestrzeni publicznych wysokiej jakości, wspólnie przez państwo, władze lokalne i regionalne oraz obywateli i przedsiębiorstwa.

Polską odpowiedzią na powyższy apel jest „Karta Przestrzeni Publicznej” (Bieganski i in., 2009) przyjęta w 2009 roku na Kongresie Urbanistów Polskich Towarzystwa Urbanistów Polskich i Związku Miast Polskich. Dokument powstał w celu propagowania dbałości o przestrzeń publiczną, traktowaną jako szczególną wartość i dobro wspólne. Podkreślono jej decydującą rolę w kształtowaniu tożsamości terytorialnej i narodowej. Zapisane w „Karcie Przestrzeni Publicznej” postulaty mają zagwarantować podstawy zrównoważonego rozwoju, wskazywać na zagrożenia, wynikające z braku dbałości o tę sferę oraz wytyczać kierunki zmian, dotyczące zarówno zachowań społecznych jak i przepisów prawnych. Zaproponowano osiem zasad organizowania i użytkowania przestrzeni publicznych, które obrazują także wyzwania dla organizacji rekreacji twórczej w plenerze:

- 1) „Maksymalizacja wartości miasta i jego nieruchomości poprzez kreowanie wysokiej jakości przestrzeni publicznych.
- 2) Kompleksowe planowanie miejscowe oraz projektowanie urbanistyczne przestrzeni publicznych w oparciu o wyniki konkursów urbanistycznych i architektonicznych.
- 3) Społeczna partycypacja w tworzeniu narzędzi kształtowania i gospodarowania przestrzenią publiczną, z aktywnym udziałem lokalnych społeczności w procesie sporządzania dokumentów planistycznych.
- 4) Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz specyfiki lokalnej jako szczególnych wartości przestrzeni publicznych.
- 5) Równowaga w tworzeniu nowej przestrzeni publicznej w stosunku do rewitalizowanej przestrzeni historycznej.

- 6) Sprawiedliwy dostęp do przestrzeni publicznych i minimalizacja konfliktów przy ich tworzeniu oraz użytkowaniu.
- 7) Kształtowanie przestrzeni publicznych integrujących grupy społeczne z szacunkiem dla ich różnych potrzeb i systemów wartości.
- 8) Aktywne użytkowanie przestrzeni publicznych i ich wykorzystywanie do organizowania wydarzeń lokalnych.” (Bieganski i in., 2009, s. 7)

Dokument stanowi ważny manifest środowiska ściśle związanego z planowaniem i organizacją przestrzeni miejskiej i jest wyrazem jego troski, aby przestrzeń publiczna była dobrem wspólnie kreowanym, planowym i odpowiedzialnie użytkowanym. Powyższe zapisy korespondują z opisanymi wcześniej w rozdziale wyzwaniem i zagrożeniami dotyczącymi szeroko pojętej polityki organizacji przestrzeni miejskiej.

Organizację i zarządzanie miejską przestrzenią rekreacyjną w Polsce określają odrębne przepisy. Rozporządzenie Ministra Rozwoju Regionalnego i Budownictwa w sprawie ewidencji gruntów i budynków (*Rozporządzenie Dz.U. z 2016 poz. 1034, 2016, s. 298*) określa, że do „terenów rekreacyjno-wypoczynkowych zalicza się niezajęte pod budynki i związane z nimi urządzenia:

- 1) tereny ośrodków wypoczynkowych, tereny zabaw dziecięcych, plaże, urządzone parki, skwery, zieleńce (poza pasami ulic);
- 2) tereny o charakterze zabytkowym, takie jak: ruiny zamków, grodziska, kurhany, pomniki przyrody;
- 3) tereny sportowe, takie jak: stadiony, boiska sportowe, skocznie narciarskie, tory saneczkowe, strzelnice sportowe, kąpieliska, pola golfowe;
- 4) tereny spełniające funkcje rozrywkowe, takie jak: lunaparki, wesołe miasteczka;
- 5) ogrody zoologiczne i botaniczne;
- 6) tereny zieleni nieurządzonej niezaliczone do lasów oraz gruntów zadrzewionych i zakrzewionych;
- 7) tereny rodzinnych ogrodów działkowych urządzonych na gruntach, które nie nadają się do upraw rolniczych, w tym na gruntach leśnych oraz zadrzewionych i zakrzewionych.”

Ważnym elementem miejskiej przestrzeni rekreacyjnej, w której organizuje się plenerową rekreację twórczą są tereny zieleni. Ich ochronę i zagospodarowanie określają odpowiednie akty prawne. Według ustawy o ochronie przyrody (*Ustawa, Dz.U. z 2004r. Nr 92 poz. 880, 2004*), tereny zieleni to: „tereny wraz z infrastrukturą techniczną i budynkami funkcjonalnie z nimi związanymi, pokryte roślinnością, znajdujące się w granicach wsi o zwartej zabudowie

lub miast, pełniące funkcje estetyczne, rekreacyjne, zdrowotne lub osłonowe, a w szczególności parki, zieleńce, promenady, bulwary, ogrody botaniczne, zoologiczne, jordanowskie i zabytkowe oraz cmentarze, a także zieleń towarzyszącą ulicom, placom, zabytkowym fortyfikacjom, budynkom, składowiskom, lotniskom oraz obiektom kolejowym i przemysłowym” (2004, s. 4). Zgodnie z zapisami wspomnianej ustawy dbałość o tereny zieleni jest obowiązkiem jednostek organizacyjnych (o osobowości prawnej) oraz administracji publicznej, która także zapewnia warunki prawne, organizacyjne i finansowe dla ich ochrony. Z kolei Obwieszczenie Ministra Infrastruktury i Rozwoju z dnia 17 lipca 2015 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Infrastruktury w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (*Rozporządzenie*, Dz.U.2013.1422, 2015) określa szczegółowo reguły organizacji zieleni oraz urządzeń rekreacyjnych (Rozdział 8). Tym samym opisane dokumenty prawne stanowią ramy dyskusji na temat współczesnej organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej.

2.2. Organizacja miejskiej przestrzeni rekreacyjnej dla rekreacji twórczej

Zjawisko plenerowej rekreacji twórczej związane jest z odpowiednią strukturą organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej. Ma ona istotne znaczenie dla inicjowania analizowanych wydarzeń. W pracy przyjęto, że organizacja miejskiej przestrzeni rekreacyjnej dotyczy gospodarowania przestrzenią, co oznacza celowe porządkowanie jej zasobów i zagospodarowania, w celu uzyskania dobrze funkcjonującej całości (synergicznej i uporządkowanej), na którą wpływają czynniki wewnętrzne oraz uwarunkowania zewnętrzne. Wobec powyższej złożoności organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej przeanalizowano w pracy jej strukturę podlegającą nieustającym zmianom w kontekście możliwości zaistnienia i rozwoju rekreacji twórczej. Wykorzystując pracę M. Wawrzyniak (2014), dotyczącą organizacji przestrzeni turystycznej oraz badania S. Bródki (2004), w zakresie zmian przestrzeni rekreacyjnej wybranych miast województwa wielkopolskiego, wskazać można dwa główne elementy organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej. Pierwszym z nich są elementy kształtowane (zastane), do których zaliczono:

- przyrodnicze zasoby rekreacyjne (tereny zieleni, tereny wodne),
- kulturowe zasoby rekreacyjne (zabytki, obiekty współczesnej kultury),
- infrastrukturę rekreacyjną (obiekty noclegowe, obiekty gastronomiczne, obiekty sportowo-rekreacyjne, pozostałe obiekty).

Warto dodać, że infrastruktura rekreacyjna powinna być programowana na czterech poziomach: przydomowy, osiedlowy, dzielnicowy oraz ogólnomiejski, w zależności od możliwości ekonomicznych miasta, aby jak najpełniej odpowiadać na różnorodne potrzeby mieszkańców w zakresie codziennego aktywnego wypoczynku (Chmielewski, 2001).

Drugi aspekt analizy struktury organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej dotyczy elementów sprawczych, które inicjują i kreują ofertę oraz zagospodarowanie rekreacyjne. Wśród nich można wyróżnić:

- podmioty publiczne,
- podmioty prywatne,
- jednostki samorządu terytorialnego,
- organizacje pozarządowe.

Tworzą je zarówno placówki i instytucje dotowane z budżetu państwa lub samorządowego, jak i o charakterze komercyjnym. Zauważyć można także rosnącą liczbę inicjatyw, których autorami są organizacje pozarządowe (np. stowarzyszenia, fundacje), czy tzw. ruchy miejskie.

Rekreacyjne zasoby przyrodnicze i kulturowe oraz istniejąca infrastruktura rekreacyjna wymienione wśród elementów kształtowanych (zastanych) stanowią inspirację, impuls lub tło do organizacji rekreacji twórczej. W ostatnich latach szczególnego znaczenia nabierają tereny zieleni, których rodzaj i udział w powierzchni miasta to cechy decydujące o jakości wypoczynku (Bródka, 2004). Podkreśla się także, że publiczna zieleń (np. ogrody publiczne, parki, skwery, bulwary i aleje spacerowe, parki leśne oraz ośrodki sportowe i wypoczynkowe) powinna być dobrze utrzymana, ponieważ tworzy wartościową przestrzeń kulturową miasta (Chmielewski, 2001). Władze miasta powinny obejmować ją szczególną troską, aby nie narażać na dewastację oraz inwestycje drogowo-budowlane. Znaczenie terenów zieleni w środowisku miejskim podkreślała również A. Pawlikowska-Piechotka (2009), wymieniając następujące jej funkcje:

- zdrowotne i biologiczne (m.in. ochrona przed kurzem, sadzami, hałasem oraz wpływ na mikroklimat),
- rekreacyjno-wypoczynkowe (m.in. miejsce organizacji rozrywki, wypoczynku, sportu i rekreacji),
- edukacyjno-wychowawcze (m.in. miejsce organizacji ogrodów dydaktycznych),
- estetyczne (m.in. „oprawa” dla monumentalnych budynków i pomników).

Tereny zieleni miejskiej obejmują następujące elementy: parki miejskie, zieleńce, ogrody jordanowskie, zieleń towarzysząca zabudowie osiedlowej, miejsca wypoczynku osób

starszych, place zabaw dla dzieci i młodzieży, place zabaw dla dzieci niepełnosprawnych, ogrody dydaktyczne (botaniczne, zoologiczne), miejskie ośrodki sportowo-rekreacyjne, rodzinne ogrody działkowe (Pawlikowska-Piechotka, 2009). Organizując rekreację twórczą na terenach zieleni można elastycznie łączyć powyższe funkcje oraz elementy w celu podniesienia walorów proponowanej aktywności. Ponadto wykorzystywać można następujące rodzaje terenów zieleni, a każdy z nich będzie stanowił specyficzny potencjał dla organizacji rekreacji twórczej:

- tereny otwarte, czyli powszechnie dostępne dla wypoczynku i rekreacji oraz specjalnie zaprojektowane i urządzone miejsca takie, jak: parki, skwery, zieleńce, tereny zieleni osiedlowej, ogrody jordanowskie, promenady i bulwary nadrzeczne – ich otwartość i dostępność stanowić może potencjał dla plenerowych form aktywności o bardzo bogatej tematyce;
- tereny specjalnego przeznaczenia, które mają regulowaną dostępność (np. bilet wstępu, godziny otwarcia): ogrody dydaktyczne, cmentarze, ogrody zabytkowe – ich potencjał dla organizacji rekreacji twórczej stanowić może specyfika terenu, jej historia, dziedzictwo oraz potencjał edukacyjno-wychowawczy;
- tereny zieleni rekreacyjno-wypoczynkowej, czyli zagospodarowane dla funkcji turystyczno-rekreacyjnej (lasy komunalne, czy rozległe tereny sportowe z zielenią towarzyszącą oraz ośrodki rekreacyjno-wypoczynkowe) – tereny te mogą być wykorzystywane szczególnie dla organizacji wydarzeń, w których aktywność fizyczna przeplata się z aktywnością o innym charakterze. W konsekwencji podważa to mit utożsamiania rekreacji tylko z aktywnością ruchową.

Miejska przestrzeń rekreacyjna nie ogranicza się już tylko do tworzenia parków czy boisk sportowych. Wykorzystywane są coraz bardziej zróżnicowane formy, w tym zasoby kulturowe, które opierają się już nie tylko na aspektach funkcjonalnych, ale także estetycznych (Mokras-Grabowska, 2017). Na znaczeniu zyskuje mała architektura i iluminacje świetlne, które stanowią dopełniającą się całość i kształtują estetykę, tożsamość i wyjątkowość przestrzeni publicznych. Aktywność kulturalno-rozrywkowa schematycznie utożsamiana z organizacją wydarzeń w różnego rodzaju obiektach „przenosi” swoją działalność w przestrzeń miejską. Tym samym kreowane są zupełnie nowe oblicza miejskiej przestrzeni publicznej i rekreacyjnej. Zauważony został zwrot ku wielowymiarowości przestrzeni publicznych XXI wieku oraz ich nowe znaczenia oraz formy (Wantuch-Matla, 2016). W efekcie można mówić o wielowymiarowości przestrzeni, która może być wykorzystywana dla organizacji rekreacji twórczej.

D. Wantuch-Matla (2016) podkreśliła wielopostaciowość oraz dezaktualizację istniejącej typologizacji współczesnej przestrzeni publicznej, proponując jednocześnie przeanalizowanie nowych typów przestrzeni. Mogą one stać się tłem dla organizacji plenerowej rekreacji twórczej. Pierwszy typ to przestrzeń publiczna jako miejsce spotkań, w której przestrzeń zaplanowana jest tak, aby zatrzymać w niej ludzi w codziennym biegu (D. Wantuch-Matla wielokrotnie w swojej publikacji nawiązuje do przywołanej wcześniej pracy J. Gehla). Ważne jest zatem, by zaaranżować miejsca do siedzenia, umożliwić obserwowanie ludzi, zaaranżować nowe trawniki, ponieważ często w takich miejscach ustawiane są leżaki, stoliki, organizowane są imprezy kulturalne i rozrywkowe. Im korzystniejsze będą warunki spotkania, tym bardziej wzrasta szansa na intensyfikację aktywności społecznej. Tym samym tego rodzaju miejsce spotkań może stać się wartościową przestrzenią do organizacji rekreacji twórczej, stymulującej zarówno rozwój jednostkowy jak i relacji społecznych. Drugi typ przestrzeni publicznej to przestrzeń dla rekreacji w mieście, która według D. Wantuch-Matli dotyczy jedynie rekreacji ruchowej. Zauważa jednak rosnące znaczenie miejskiej rekreacji i jej rozprzestrzenianie się w całej przestrzeni publicznej – nie tylko w parkach. Rośnie znaczenie aktywnego stylu życia, wzrasta liczba ścieżek rowerowych, rozbudowuje się infrastruktura parkingów dla rowerów, udostępniane są rowery miejskie, powstają trakty łączące parki (np. nowojorskie *greenways* m.in. wzdłuż rzeki Hudson). Widoczne są także przekształcenia nieużytków, terenów przemysłowych na przestrzenie dla rekreacji. W Polsce zaobserwować można ponadto rozbudowywanie ścieżek rowerowych, powstają licznie siłownie plenerowe w parkach i na skwerach. Popularne są także aranżacje nadbrzeży miejskich, czy tworzenie plaż przy rzecznych bulwarach, powstają otwarte baseny, place zabaw, miejsca do opalania się, przy jednoczesnej obecności zaplecza o charakterze komercyjno-rozrywkowym. Nowe przykłady przestrzeni rekreacyjnych to również wykorzystywanie dachów nowych budynków. Tradycyjnie rozumiane parki są rozbudowywane, realizują nowe funkcje, rozbudowywana jest ich infrastruktura zgodnie z aktualnymi wymogami i potrzebami. Miejska rekreacja zyskuje zatem nowe przestrzenie, których atrakcyjność, niestandardowość jest ważnym wyróżnikiem i źródłem inicjowania niebanalnych wydarzeń, w tym o charakterze twórczym. Powstające w efekcie udogodnienia w zakresie dostępności przestrzeni jak i jej aranżacji pozwalają organizatorom na podejmowanie oryginalnych form aktywności.

W tym kontekście wymieniana jest też przestrzeń kreatywna. Niezaprzeczalnie staje się ona miejscem organizacji rekreacji twórczej, wykorzystujących zasoby kulturowe i przyrodnicze oraz nową infrastrukturę. Według D. Wantuch-Matli (2016) przestrzeń kreatywna sama

w sobie jest inspirująca, zachęcająca do interakcji zarówno międzyludzkich, jak i z przestrzenią. Kreatywność przestrzeni dotyczy łączenia różnych dziedzin, w ramach których programować można różnorodne formy aktywności rekreacyjnej, jak np. muzyka, obraz, teatr, gospodarka i wiedza (Departament Polityki Regionalnej, 2013b). Przestrzeń kreatywna może być często utożsamiana z tzw. przestrzenią dla sztuki, rozumianą jako przestrzeń dla licznych inicjatyw artystycznych. Pomimo tego, że podobne inicjatywy podejmowane są od dawna, tzw. sztuka wysoka zamykana była dotąd w muzeach, salach pałaców, czy dworów. Na ulicach miast realizowano najczęściej jedynie „tanią sztukę dla ludu”. Współcześnie zauważyć można, że sztuka wychodzi w przestrzeń publiczną, aby zainteresować, aktywizować i wzbudzać emocje. Zarówno w postaci wystaw, instalacji, tymczasowych pawilonów, ulicznych performance'ów, graffiti, jak i eksperymentów (Wantuch-Matla, 2016). W efekcie powstaje nowa perspektywa dla działań w ramach rekreacji twórczej. Proponowane są aktywności łączące różne dziedziny sztuki. Rekreacja twórcza, wykorzystująca sztukę może pełnić rolę edukacyjną, czy też wychowującą do odbioru sztuki. Działania artystyczne w przestrzeni miejskiej stają się okazją do promowania działalności obiektów kulturalnych, zachęcają jednocześnie do samodzielnego podejmowania aktywności artystycznej w nowej, dotąd nieznannej dziedzinie.

Następnym typem przestrzeni, wyróżnionym przez D. Wantuch-Matłę, a istotnym dla rozwoju rekreacji twórczej jest tzw. przestrzeń dla turystyki, obszernie opisana na gruncie nauk geograficznych jako przestrzeń turystyczna (m.in. Liszewski, 2014; Mokras-Grabowska, 2014; Stasiak, 2019; Włodarczyk, 2009, 2014). D. Wantuch-Matla dostrzegła jednak istotność aranżowania przestrzeni publicznych na potrzeby turystyki, co wzmacnia walory zabytkowej tkanki miasta. Ponadto, można w przestrzeni miejskiej zaobserwować zjawisko istotne dla rekreacji – mieszkańcy wielkich miast postindustrialnych zaczynają się coraz częściej zachowywać w swoim mieście jak turyści, spędzając czas wolny w galeriach, muzeach, odkrywając nowe restauracje i inne obiekty (Lloyd i Clark, 2001). Zwrócili uwagę na to zjawisko także inni badacze, obserwując coraz większy zasięg „turystów we własnym mieście”, których nazwali „okazjonalnymi turystami” (ang. *occasional tourist*) (Merrilees i in., 2005). Mieszkańcy wydają się być coraz ciekawsi własnego miejsca zamieszkania, chcą je odkrywać, poznawać historię, niekiedy wręcz budować własną tożsamość z miastem. Niejednokrotnie przykłady form rekreacji twórczej zawierają w sobie elementy poznawcze. Uczestnicy wydarzeń zapraszani są na spacer, zwiedzają nieczynne już obiekty, odkrywają zapomnianą historię miejsc. Chociaż forma aktywności zbliżona jest do działań mocno kojarzonych ze zwiedzaniem turystycznym, najczęstszymi jej odbiorcami stają się mieszkańcy.

Opisane powyżej elementy zastane przestrzeni rekreacyjnej podlegają wielorakim zmianom. Dziedzictwo kulturowe, zasoby przyrodnicze oraz tradycyjnie rozumiana infrastruktura rekreacyjna tworzą fundament dla kreowania wartościowych inicjatyw rekreacyjnych, twórczo nawiązujących do tożsamości miasta. Rekreacja twórcza w swojej oryginalności bardzo często „wchodzi” w relację z przestrzenią. Elementy zastane nie są tylko tłem, czy miejscem organizacji wydarzenia, ale czasem wręcz głównym tematem, czy motywem przewodnim proponowanych form aktywności twórczej.

Ponadto ważnymi czynnikami wewnętrznymi, wpływającymi na organizację miejskiej przestrzeni rekreacyjnej, w tym rekreacji twórczej są: liczba i sposób zrzeszania się podmiotów organizujących rekreację. Istotna zatem jest analiza organizatorów miejskiej rekreacji, źródeł finansowania realizowanych przedsięwzięć oraz współpracy między jednostkami samorządu terytorialnego, a podmiotami organizującymi. Stąd w pracy przeprowadzone zostały badania organizatorów plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi.

Z kolei uwarunkowania zewnętrzne organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej dotyczą aspektów determinujących organizację zasobów przyrodniczo-kulturowych i infrastruktury rekreacyjnej wpływających na podmioty nadzorujące i organizujące miejską rekreację, t.j.: prawodawstwo kraju, system podatkowy, sytuacja ekonomiczna na poziomie kraju i świata, polityka państwa (w tym ta dotycząca rekreacji) oraz trendy w organizacji czasu wolnego i rekreacji na świecie. Takie wyjaśnienie uwarunkowań zewnętrznych organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej zostały zainspirowane pracą M. Wawrzyniak (2014) na temat uwarunkowań organizacji przestrzeni turystycznej.

Rozwijając analizę uwarunkowań zewnętrznych organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej warto zwrócić uwagę na pojawiające się w ostatnich latach koncepcje urbanistyczne, dyskutujące rolę przestrzeni rekreacyjnych we współczesnych miastach, niekiedy także wpływające na prawodawstwo kraju. Wydaje się to szczególnie istotne, gdyż dostrzegane są niedostatki w zakresie planowania zagospodarowania rekreacyjnego, które niekiedy odbywa się w sposób chaotyczny i rzadko nawiązuje do zasad zrównoważonego rozwoju (Kozikowska, 2013). Naprzeciw tym wyzwaniom wyszły nowe koncepcje urbanistyczne, w których istotną rolę odgrywa przestrzeń czasu wolnego, w tym rekreacyjna (Kwiatkowski i Kryśkiewicz, 2018).

Jako remedium na wspomniane już wcześniej zjawisko rozlewania się miast (ang. *urban sprawl*), powstała idea miasta zwartego (ang. *compact city*). W założeniu jest to tak zwane miasto krótkich dystansów, w których promowana jest wysoka gęstość terenów zabudowanych

wraz z różnorodnym, mieszanym wykorzystaniem terenu, który sprzyja rekreacji. W efekcie może to wpłynąć na niskie zużycie energii, zmniejszenie zanieczyszczenia środowiska i umożliwienie częstszych interakcji społecznych (Węclawowicz-Bilska, 2012). Tereny zieleni w założeniu miasta zwartego powinny być dostępne w ciągu 10 minut spaceru od miejsca zamieszkania. Idea miasta zwartego jest ważnym elementem polityki przestrzennej i zarządzania miastem w duchu rozwoju zrównoważonego w wielu krajach świata, zauważa L. Mierzejewska (2015). Zarówno w Polsce jak i na świecie do implementacji koncepcji miasta zwartego stosowane są różnorodne instrumenty natury regulacyjnej, informacyjnej czy fiskalnej (Ogrodnik, 2015). W Polsce odnaleźć można odniesienia do powyższej koncepcji, w ramach opisywanej już wcześniej w pracy „Krajowej Polityki Miejskiej 2023”. W dokumencie tym tworzenie miasta zwartego jest jednym z głównym celów polityki miejskiej.

Co więcej, przewodnią myśl Krajowej Polityki Miejskiej utożsamiać można z szerokim rozumieniem innej koncepcji – miasta „inteligentnego” (ang. *smart city*), która w ostatnich latach jednocześnie zyskuje na popularności i jest przedmiotem krytyki (Nowacki i Kowalczyk-Anioł, 2019). Głównymi wymiarami „inteligentnych” miast są sposoby rozwijania miasta w dobie przemian o charakterze globalnym, dotyczące budowy i funkcjonowania miast, w zakresie wielorakich aspektów życia (Budziejewicz-Guźlecka, 2017). *Smart city* dotyczy funkcjonowania miasta w sześciu obszarach (Giffinger i in., 2007): konkurencyjność gospodarki (ang. *smart economy*), mobilność dotycząca transportu oraz ICT (ang. *smart mobility*), środowisko, czyli troska o zasoby naturalne (ang. *smart environment*), kapitał społeczny i ludzki (ang. *smart people*), warunki oraz jakość życia (ang. *smart living*), sprawowanie władzy i otwartość na partycypację mieszkańców (ang. *smart governance*). Zestawienie to powodować może, że miasta „inteligentne” są postrzegane jako miasta sukcesu – atrakcyjne, sprawnie zarządzane i dobrze skomunikowane (Nowacki i Kowalczyk-Anioł, 2019). Obszar dotyczący jakości życia odnosi się do konieczności tworzenia obiektów rekreacyjnych oraz przyjaznej mieszkańcom przestrzeni miejskiej (Przywojska i Podgórnica-Krzykacz, 2020). Tym samym można mówić o innowacyjnym podejściu do organizacji miejskiej rekreacji zgodnie z koncepcją *smart city*, co stało się już przedmiotem badań norweskich naukowców (Tjønndal i Nilssen, 2019). W badaniu dotyczącym inicjatywy „Smart Bodø”, dostrzec można, w jaki sposób technologia, rekreacja, sport i innowacje mogą być ze sobą powiązane w planowaniu miejskim przyczyniając się do poprawy jakości życia obywateli. Ponadto w ramach koncepcji *smart city* nastąpiła normalizacja i certyfikacja. Międzynarodowa Organizacja Normalizacyjna w 2014 roku podczas światowego szczytu miast zorganizowanego przez Global City Indicators Facility opublikowała

normę ISO 37120. W Polsce została przyjęta w 2015 roku jako „PN-ISO 37120:2015-03. Zrównoważony rozwój społeczny. Wskaźniki usług miejskich i jakości życia”. Normalizacja ta pozwala na jednolitą ocenę funkcjonowania miast w zakresie następujących obszarów, którym przyporządkowano szczegółowe wskaźniki: gospodarka, edukacja, energia, środowisko, finanse, zarządzanie kryzysowe, organy samorządowe, rekreacja, bezpieczeństwo, odpady stałe, telekomunikacja i innowacje, transport, urbanistyka, gospodarka ściekowa, gospodarka wodna i kanalizacyjna (Wolniak, 2019). W ramach obowiązującego od 01.02.2018 „Programu Certyfikacji Metod Pomiaru Wskaźników Usług Miejskich i Jakości Życia na zgodność z Polską Normą” wyróżniono dwa wskaźniki pomocnicze odnoszące się do rekreacji, które precyzują konieczność zapewnienia odpowiedniej liczby metrów kwadratowych przestrzeni rekreacyjnej, przypadającej na jednego mieszkańca (Polski Komitet Normalizacyjny, 2018, s. 8).

W znaczący sposób jest podkreślana potrzeba tworzenia odpowiednio zaprojektowanych przestrzeni rekreacyjnych, w tym terenów zieleni, w ramach idei *Green City (Eco-city)*. Zgodnie z nią, wpisując się w koncepcję zrównoważonego rozwoju miasta, należy podejmować działania zmierzające do znalezienia równowagi między środowiskiem naturalnym a antropogenicznym, poprzez np. budowę parków, zbiorników wodnych, ogrodów społecznych, a także ośrodków rekreacyjnych (Węclawowicz-Bilska, 2012). Istotne jest ograniczanie emisji pyłów i gazów, wykorzystanie odnawialnych źródeł energii, ograniczenie hałasu i odpadów, wdrażanie transportu zrównoważonego i promowanie zdrowego odżywiania (Hulicka, 2015). Mieszkańcy powinni być edukowani i włączani do dyskusji nad zielenią w mieście. Powyższe działania sprzyjają ponadto budowaniu poczucia wspólnoty sąsiedzkiej, aktywizacji lokalnej ludności, z poszanowaniem środowiska naturalnego, co ma niebagatelne znaczenie dla organizacji miejskiej rekreacji.

Znaczenia nabiera również podejście zakładające równy dostęp do infrastruktury publicznej, w tym również rekreacyjnej dla różnych grup społecznych (np. place zabaw, aleje piesze) w ramach koncepcji *Fair Shared City*, czyli miasta sprawiedliwej równowagi. Propagatorzy tej idei podkreślają, że jej zasadność potwierdzają wyniki badań demograficznych dotyczące znaczącego przyrostu odsetka osób powyżej 60. roku życia wśród mieszkańców (Kwiatkowski i Kryśkiewicz, 2018). Zatem ważna jest nie tylko jakość przestrzeni rekreacyjnej, ale także jej dostępność. O konieczności z kolei projektowania na nowo miast, uwzględniając tożsamość miejsca oraz integrowanie terenów zieleni z innymi częściami i zabudową miasta, przekonują propagatorzy idei *Redesigning City*. Idea ta powstała w odpowiedzi na zmiany funkcjonalne miast, szczególnie widoczne wśród tych posiadających znaczące obszary postindustrialne

(Kwiatkowski i Kryśkiewicz, 2018). Podobnie idea *Hospitable City* (miasto gościnne) stała się ważna dla odradzających się, postindustrialnych miast, które promują się, wykorzystując nowe przestrzenie czasu wolnego oraz rozrywki (Bell, 2007). Rewitalizacja zaniedbanych obszarów miasta, nowo powstające przestrzenie „jedzenia i picia”, a także rozwój turystyki gastronomicznej, wpływają na „żywność miast”, tworząc specyficzną atmosferę i styl życia współczesnych miast. Budowanie wizerunku miasta gościnnego, rodzi konieczność dbałości o przestrzenie czasu wolnego, atrakcyjnych zarówno dla mieszkańców, jak i przyjezdnych.

Odmienne do rozwoju miast, w tym przestrzeni rekreacyjnej zachęcają propagatorzy idei *Slow City* zamiennie nazywanej ideą *Cittaslow*. Chociaż wykorzystywana jest w odniesieniu do małych miast (do 50 tys. mieszkańców) (U. Kaczmarek, 2019), warto o niej wspomnieć ze względu na to, że doczekała się instytucjonalizacji i wypracowania zasad funkcjonowania jako sieć *Cittaslow*, w której uczestniczą także polskie miasta (Polska Krajowa Sieć Miast *Cittaslow*, 2013a). Koncepcja wywodzi się z idei *slow food*, powstałej we Włoszech, a jej podstawę stanowi dbałość o lokalność (lokalne zasoby, nie tylko żywieniowe), która odpowiednio wykorzystana, może stanowić ważny czynnik rozwoju i stać się gwarancją „dobrego życia”. W idei *Slow City* uwypuklono istotę działań prospołecznych i prośrodowiskowych, rozwijania tradycji gościnności, dbałości o zabytki i lokalną wytwórczość. Nowoczesne technologie oraz nowatorskie sposoby organizacji miast nie mogą zakłócać spokojnego rytmu miast, ale powinny przyczyniać się do ciągłego i przemyślanego rozwoju (Polska Krajowa Sieć Miast *Cittaslow*, 2013b). Postuluje się, aby wizję miasta *Cittaslow* rozwijać na poziomie lokalnym, regionalnym, a nawet międzynarodowym i globalnym (Farelnik, 2020). Jak zauważyli Kwiatkowski i Kryśkiewicz (2018), chociaż idea *Cittaslow* generuje powolny rozwój miasta, nie stanowi o jego regresie, ale nastawieniu na inne priorytety: zamiast szybkiego tempa ważniejsze powinno być smakowanie życia. Miasta *slow* nie dążą do stawiania się megametropoliami, które również zauważyły już ten nowy, ważny trend.

Opisane koncepcje urbanistyczne uwypuklają istotną rolę organizacji przestrzeni rekreacyjnych w podwyższaniu jakości życia mieszkańców, przy jednoczesnym poszanowaniu środowiska przyrodniczego, lokalnych zasobów oraz tożsamości miast. Przestrzeń rekreacyjna powinna być dostępna dla wszystkich mieszkańców, odpowiadać na aktualne potrzeby w zakresie wypoczynku, budować poczucie tożsamości z miastem, a nawet stanowić wyróżnik przyciągający przyjezdnych, ze względu na tworzenie w tej przestrzeni specyficznego klimatu miasta tętniącego życiem. Odpowiednia organizacja wysokiej jakości, zróżnicowanej i dostępnej przestrzeni rekreacyjnej to już aktualnie wymóg dla zarządzających miastem. Nowoczesność miasta

musi iść w parze z dbałością o jakość wypoczynku mieszkańców. Szczególnie, że miasta stają się miejscem wzrostu form aktywności rekreacyjnej, zatem konieczne jest podejmowanie dyskusji nad rozwojem gospodarki doświadczeń w miastach (Mokras-Grabowska, 2019; Stasiak, 2019; Zmyslony i Wędrowicz, 2019).

Nowe trendy w myśleniu o organizacji przestrzeni rekreacyjnej odnaleźć można również w treściach o charakterze publicystycznym. W przypadku rekreacji twórczej szczególnego znaczenia nabierają trendy zarówno lokalne, ogólnopolskie jak i globalne. Dla zobrazowania tego zjawiska warto przywołać opis zamieszczony na portalu TrendDecor (Trenddecor, 2017), w którym przekonywano, że funkcjonalnie zorganizowana przestrzeń rekreacyjna na osiedlu mieszkaniowym może stać się centrum życia społecznego, okazją do integracji lokalnej społeczności, o ile już w procesie projektowania uwzględniono potrzeby użytkowników, ich zainteresowania i preferencje. Mieszkańcy poszukują nowych miejsc do wypoczynku, coraz bardziej potrzebne wydają się parki, bulwary oraz kontakt z naturą. Polskie przykłady obrazujące zagospodarowanie miejskich przestrzeni rekreacyjnych, które stworzone zostały z myślą o codziennym wypoczynku mieszkańców, opisane zostały przez portal Bryła.pl (Bryła, 2017), np. zagospodarowanie nabrzeża Jeziora Paprocany w Tychach, park Zoom Natury w Janowie Lubelskim, łódzkie parki kieszonkowe, woonerfy i parklety, czy Nowe Bulwary Wiślane w Warszawie. Ich cechą wspólną wydaje się: generowanie miejsc o wysokiej estetyce z zachowaniem dbałości o przyrodę. Nowe trendy dotyczące zagospodarowania miejskich przestrzeni rekreacyjnych mogą wyzwać twórcze podejście do organizacji w nich wydarzeń rekreacyjnych. Atrakcyjność wizualna przestrzeni, nowość oraz udogodnienia, mogą też przyciągać potencjalnych odbiorców aktywności rekreacyjnej. Ponadto postulowane jest, aby uwzględniać różnorakie kierunki rozwoju miejskiej przestrzeni rekreacyjnej. Po pierwsze należy dążyć do poprawy stanu infrastruktury technicznej, dróg prowadzących do terenów tego typu. Po drugie bardzo istotne jest, aby przestrzeń rekreacyjna rozwijała się z poszanowaniem i restytucją dziedzictwa kulturowego oraz zachowaniem i poprawą stanu środowiska przyrodniczego. Po trzecie należy zadbać o zachowanie i ochronę najwartościowszych nieprzekształconych zespołów i fragmentów krajobrazu oraz o estetykę zabudowy rekreacyjnej i zapewnienie bezpieczeństwa (Łaguna i Łaguna, 2015). Miejsce rekreacji często bywa podstawą kształtowania wrażeń estetycznych, a przez to pozytywnych zachowań i reakcji społecznych, co podkreśliła także A. Orchowska (2016). Przestrzeń rekreacyjna oraz jej atrakcyjność często zależy od zaangażowania społecznego i partycypacji, dzięki czemu możliwa jest integracja mieszkańców.

Zauważyć można w ostatnich latach znaczący dynamizm zmian w zakresie organizacji współczesnej miejskiej przestrzeni rekreacyjnej. Zmiany te dotyczą zasobów i infrastruktury rekreacyjnej, która staje się nowocześniejsza, bardziej dostępna oraz zróżnicowana. Dzięki temu możliwe jest organizowanie twórczej rekreacji w interesujących przestrzeniach, dostępnych dla mieszkańców i przyjezdnych. Rośnie również liczba podmiotów zainteresowanych organizacją miejskiej rekreacji – organizatorzy nie skupiają się jedynie wokół instytucji publicznych. W związku z tym możliwe jest kreowanie szerszej oferty rekreacji twórczej, realizującej działania z zakresu różnorodnych dziedzin (np. sztuka, technika, rekreacja ruchowa) oraz skierowanej do zróżnicowanej grupy odbiorców. Ważnym aspektem zmian w zakresie organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej są także pojawiające się nowe uregulowania prawne, koncepcje urbanistyczne, czy rosnąca świadomość i trendy w zakresie zarządzania miejską przestrzenią rekreacyjną. Zmiany te szczególnie mocno podkreślają wagę jakości wypoczynku oraz jakości przestrzeni rekreacyjnej. Dzięki wskazanym zmianom i trendom, rośnie zapotrzebowanie na udział oraz możliwości realizowania plenerowej rekreacji twórczej.

Pomysły na organizowanie działań twórczych często rozpoczynają się od debaty nad miastem i jego przestrzenią, w którą warto wkomponować ponadczasowe formy przekazu (Ostrowski, 2012). Działania z zakresu rekreacji twórczej często wychodzą w przestrzeń, dotyczą lokalnych wyzwań, dzięki czemu można budzić społeczną odpowiedzialność za miasto. Zauważalne w przestrzeni miejskiej są przykłady nowych sposobów organizacji wydarzeń w przestrzeni rekreacyjnej miasta. Zmysłony i Wędrowicz (2019) zaproponowali pojęcie – nowe formaty rekreacji miejskiej (ang. *urban leisure format* – ULF), które w opinii autorki mogą przybierać charakter rekreacji twórczej. ULF określono jako wydarzenie tymczasowe (zwykle sezonowe), krótkie i powtarzające się, zorganizowane na małą skalę i niskobudżetowo w terenie otwartym, na świeżym powietrzu, mające na celu stworzenie powtarzalnej, tematycznej, ustrukturyzowanej i opartej na miejscu i czasie inscenizacji doświadczeń rekreacyjnych. Wydarzenia tego typu organizowane i kierowane są zwykle przez społeczność lokalną (np. przez stowarzyszenia sąsiedzkie, miejskie ruchy społeczne), za zgodą władz lokalnych, udostępniających przestrzenie publiczne. P. Zmysłony i K. Wędrowicz wymienili rodzaje i przykłady działań z zakresu ULF, wpisujących się w badania nad gospodarką doświadczeń (tab.3). Opisane przykłady obrazują nie tylko bogactwo doświadczeń uczestników wydarzeń, ale także szeroką strefę usług dodatkowych, realizowanych dzięki tak zorganizowanym wydarzeniom w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej.

Tab. 3. Typy i komponenty sposobów organizacji miejskiego wypoczynku w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej

Typ	Główny motyw/temat doświadczenia	Komponenty uzupełniające
Sztuka miejska i festiwale kultury	Udział w przedstawieniach koncertach, wystawach itp.	Strefa gastronomiczna, strefa tańca plenerowego/wewnętrznego, warsztaty artystyczne i rzemieślnicze, punkty informacji, konferencje, strefa towarzyska, strefa relaksu, występy artystyczne uzupełniające, strefa zabaw dla dzieci, strefa pierwszej pomocy, zaplecze sanitarne, strefa merchandisingu
Dzienne i wieczorne miejsca spotkań towarzyskich	Udział w spotkaniach towarzyskich, imprezach	Strefa gastronomiczna, strefa relaksu, muzyka grana przez DJ-a, koncerty muzyczne na żywo, strefa tańca plenerowego, warsztaty artystyczne i rzemieślnicze, debaty i spotkania formalne, strefa zabaw dla dzieci, zaplecze sanitarne, strefa merchandisingu
Kina plenerowe	Oglądanie filmu	Strefa gastronomiczna, towarzyska, relaksacyjna, muzyka grana przez DJ-a, zaplecze sanitarne, strefa merchandisingu
Wydarzenia z zakresu rekreacji ruchowej	Aktywny udział/wspieranie zawodów sportowych	Strefa kibica, strefa gastronomiczna, ceremonia wręczenia medali, strefa towarzyska, strefa relaksu, strefa zabaw dla dzieci, zaplecze sanitarne, występy artystyczne, parking
Strefy taneczne na świeżym powietrzu	Wspólne tańczenie	Strefa gastronomiczna, muzyka na żywo, kursy tańca, występy artystyczne, strefa towarzyska, strefa relaksu, strefa zabaw dla dzieci, zaplecze sanitarne
Lokalne strefy kibica	Wspólne przeżywanie emocji, związanych z wydarzeniem sportowym transmitowanym na żywo	Strefa gastronomiczna, strefa towarzyska, relaksacyjna, DJ i muzyka na żywo, zaplecze sanitarne, strefa zabaw dla dzieci
Festyny/imprezy kulinarne	Degustacja i poznawanie kultury kulinarnej	Kursy kulinarne, konferencje, merchandising, tematyczne targi żywności, strefa towarzyska, strefa relaksu, DJ i muzyka na żywo, zaplecze sanitarne, strefa zabaw dla dzieci
Miejskie plaże/obszary nadbrzeżne	Relaks i kontakty towarzyskie	Strefa gastronomiczna, koncerty DJ-ów, występy artystyczne, wypożyczalnia leżaków, wypożyczalnia łodzi i kajaków, zorganizowane wycieczki statkiem, szkolenia taneczne, strefa zabaw dla dzieci, strefa merchandisingu, zaplecze sanitarne
Parady uliczne i marsze	Wspólne manifestowanie	Strefa gastronomiczna, strefa relaksu, debaty i spotkania formalne, DJ i muzyka na żywo, strefa merchandisingu, konkursy kostiumowe, zaplecze sanitarne

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Zmysłony i Wędrówicz, 2019)

Powyższa typologia nowych formatów miejskiej rekreacji stała się inspiracją dla formuły uporządkowania przykładów rekreacji twórczej. Wymienione wydarzenia, stanowią tylko niewielki wycinek szerokiego zakresu działań oraz pomysłowości organizatorów rekreacji twórczej. Opisane przykłady pozwolą na umiejscowienie fenomenu rekreacji twórczej w szerszych badaniach nad miejską rekreacją oraz czasem wolnym.

Znaczna liczba polskich przykładów wydarzeń przyporządkowanych to typu: sztuka miejska i festiwale kultury odnotowana została na początku dekady 2010 roku, kiedy m.in. Łódź, Warszawa, Lublin i Wrocław starały się uzyskać tytuł Europejskiej Stolicy Kultury w roku 2016. Ostatecznie to Wrocław uzyskał powyższy tytuł, w wyniku czego zorganizowano w mieście wiele wydarzeń mieszczących się w opisywanej kategorii. Przykładem jest Dolnośląski Festiwal Architektury DoFA'16 pod hasłem „Przestrzeń dla piękna” (rys.6), który stanowił oryginalny sposób łączenia różnych dziedzin kultury, sztuki oraz relacji z przestrzenią miejską.

Rys. 6. Plakat 6. Dolnośląskiego Festiwalu Architektury 2016 we Wrocławiu
Źródło: (SARP, 2020)

W ramach festiwalu zaproponowano szereg pomysłowych i wartościowych inicjatyw. Jedną z nich był program „Bibliopolis. Miasto Biblioteka” realizowany przez instytucje kultury oraz organizacje pozarządowe, polegający na wprowadzeniu książek w przestrzeń miejską i przeobrażenie miasta w wielką bibliotekę. Inną inicjatywą było „Zapomniane miasto”, cykl niekonwencjonalnych wydarzeń artystycznych, happeningów, zorganizowanych w „zapomnianych” wrocławskich przestrzeniach, np. na klatkach schodowych starych secesyjnych kamienic, podwórkach, przejściach podziemnych. Działania te skupiały się na połączeniu muzyki i architektury, dzięki czemu możliwe było poszukiwanie wspólnego języka sztuki. Ponadto

program zawierał spacerzy tematyczne, konkursy, gry miejskie oraz warsztaty z architektami (Wrocław 2016 Europejska Stolica Kultury, 2016). Przykład ten wskazuje na szerokie spektrum działań sprzyjających rozwojowi uczestników w ramach oryginalnej aktywności w czasie wolnym, a tym samym pozwala na zaklasyfikowanie tego wydarzenia jako przykładu rekreacji twórczej.

Można wskazać także inne przykłady z Polski, które dotyczą organizacji festiwali sztuki ulicznej, przybierające bogate formy i sięgające do różnorodnych kontekstów, jak np. Międzynarodowy Festiwal Sztuki Ulicznej TrotuArt w Łodzi, Międzynarodowy Festiwal Sztuki Ulicznej BuskerBus we Wrocławiu, Festiwal Sztuka Ulicy w Warszawie. Wśród zagranicznych przykładów można wymienić chociażby SHINE Mural Festival na Florydzie, Upfest w Bristolu czy Street Art Fest w Grenoble. Bogactwo oferty w zakresie festiwali kultury jest również obszerne, ponieważ dotyczyć może wielu dziedzin: m.in. sztuk plastycznych, muzyki (różnych gatunków), tańca, literatury, filmów, teatru, kultury ludowej, komiksu i gier.

W przestrzeni miejskiej pojawiają się nowe miejsca spotkań dziennych i wieczornych, w których organizowane są liczne wydarzenia, również o charakterze twórczym. Nierzadko miejsca te mieszczą się w przestrzeniach odkrywanych na nowo przez mieszkańców, czasem zapomnianych lub podlegających rewitalizacji – np. w przestrzeniach postindustrialnych. Przykładem obrazującym powyższe zjawisko jest gdański projekt „100cznia”, usytuowany na terenie Stoczni Gdańskiej, który w twórczy sposób wykorzystuje potencjał i ożywia tzw. „martwe” punkty w przestrzeni miejskiej (fot.1).

Fot. 1. Projekt „100cznia”
Źródło: (Gdańsk Nasze Miasto, 2020)

Jest to swego rodzaju miasto w mieście, zbudowane z kontenerów cargo i wkomponowane w stoczniowy krajobraz. W przestrzeni tej odnaleźć można połączenie kulturalnych wydarzeń, dobrej jakości usług gastronomicznych oraz niezobowiązującej atmosfery (100cznia, 2020a).

„100cznia” jest miejscem organizacji koncertów, zajęć ruchowych (np. z jogi), warsztatów oraz mniej formalnych spotkań (rys.7). Wydarzenia te przyjmują niekiedy charakter rekreacji twórczej – wyróżnia je oryginalny pomysł na rozwój uczestników w czasie wolnym, w interesującej przestrzeni. Tego typu działaniem jest chociażby cykl spotkań „Miasto Naszych Marzeń: NATURA STOCZNI”, organizowany przez Nadbałtyckie Centrum Kultury w Gdańsku, we współpracy ze „100czią”, polegających na zaangażowaniu mieszkańców w planowanie zagospodarowania przestrzeni stoczni. Innym przykładem są organizowane w ramach projektu różnego rodzaju warsztaty: „Zrób sobie kosmetyki. Naturalnie” dotyczące samodzielnego tworzenia naturalnych kosmetyków oraz „Warsztaty Pakuj w plakat”, polegające na wspólnym wykonywaniu torebek na prezenty z nieużywanych już gazet czy plakatów. Odbyły się także wydarzenia dotyczące baśni indyjskich w formule opowieści performatywnych oraz warsztatów, czy spotkania miłośników płyt winylowych (100cznia, 2020b).

Rys. 7. Plakat wydarzenia „Joga na 100czni”
Źródło: (100cznia, 2020b)

Niegasnącą popularnością cieszą się wciąż wydarzenia związane z organizacją kina plenerowego. Odbywają się w bardzo różnorodnych typach przestrzeni zarówno prywatnych, jak i publicznych, w parkach, na parkingach, centrach handlowych, na osiedlach, dachach budynków, czy przestrzeniach instytucji kultury. Trudno zatem mówić o oryginalności tego pomysłu na wydarzenie, realizowane w czasie wolnym. Niemniej jednak zdarzają się przykłady, które wyróżniają się formułą lub wykorzystują w oryginalny sposób przestrzeń na potrzeby

organizacji takiego wydarzenia. Nietypowe kino plenerowe organizowane było przykładowo w Mediolanie, gdzie pracownia architektoniczna Annabel Karim Kassar wystawiła swój pomysł na wystawę pod tytułem „Energy For Creativity” zorganizowaną przez włoski magazyn „Interni” (fot.2). Nietypowa forma, zaprojektowana przez architektkę była połączeniem wystawy dotyczącej codzienności Libańczyków, przy jednoczesnej projekcji starych filmów ukazujących libański styl życia. Celem projektu było zobrazowanie złożoności kultury mieszkańców Bejrutu, a odwiedzający mogli wielozmysłowo poznać charakterystyczny dla Libańczyków wystrój przestrzeni, usłyszeć arabską muzykę z gramofonu i obejrzeć interesujące projekcje (Archemon, 2015).

Fot. 2. Instalacja kina plenerowego autorstwa Annabel Karim Kassar w Mediolanie
Źródło: (Archemon, 2015)

Organizacja rekreacji ruchowej w przestrzeni miejskiej przybiera coraz ciekawsze i bardziej rozbudowane formy. Stają się one okazją do spędzenia czasu wolnego w gronie rówieśników, ale często przybierają formę odpowiednią dla całych rodzin, czy grup znajomych. Ponadto organizowane są dodatkowe atrakcje podczas dużych wydarzeń sportowych np. maratonów, meczy, dla urozmaicenia czasu uczestnikom i kibicom. Wraz ze wzrostem popularności i modą na aktywne spędzanie czasu wolnego i zdrowe odżywianie coraz więcej organizowanych jest wydarzeń, które w swoim programie łączą różnorodne aspekty związane z tzw. zdrowym stylem życia. Stadion Energa w Gdańsku w każdą letnią sobotę i niedzielę 2020 roku zapraszał na Weekendową Strefę Aktywności (rys.8). Była to wakacyjna inicjatywa dla mieszkańców, realizowana w ramach akcji #CzasNaGdańsk!, zlokalizowana przy Fun Arenie, największym centrum rozrywki w Trójmieście. Poza ofertą typowo rozrywkową (np. „dmuchańce”, latawce,

bańki mydlane), zapewniono usługi gastronomiczne (foodtrunki i strefa małej gastronomii). Była to zachęta do spędzania czasu w gronie rodzinnym, na świeżym powietrzu. Zgodnie z programem wydarzenia istniała możliwość udziału w warsztatach jazdy na rolkach, prowadzonych przez doświadczonych instruktorów lub treningach biegowych, przygotowujących do biegu na 5 km – „Stadionowa Piątka”. Prowadzone były wielogodzinne animacje dla dzieci (zabawy ruchowe oraz muzyczne). Kompleksowość oferty oraz walor zacieśniania więzi rodzinnych, przy jednoczesnym dbaniu o aktywność ruchową stanowi o zaklasyfikowaniu tego wydarzenia jako przykładu rekreacji twórczej (Gdański Ośrodek Sportu, 2020).

Rys. 8. Plakat „Weekendowa strefa aktywności” w Gdańsku
Źródło: (Gdański Ośrodek Sportu, 2020)

W opisywanych do tej pory nowych przestrzeniach rekreacyjnych, powstają miejsca plenerowe, na których organizowany jest typ wydarzeń związanych z organizacją imprez tanecznych na świeżym powietrzu. Tzw. modne przestrzenie coraz częściej stają się także miejscem organizacji imprez tanecznych. Nowatorskim i wartościowym przykładem tego typu był międzynarodowy festiwal „EtnoKraków/Rozstaje”, zorganizowany w Krakowie w 2019 roku (fot.3). W programie, poza koncertami i występami tanecznymi, zaproszono gości do uczestnictwa w licznych, ciekawych oraz rozwijających warsztatach kierowanych do różnych grup

odbiorców, a także do całych rodzin. Były to m.in. warsztaty polskich tańców (np. krakowiaka), zapoznanie z muzyką i tańcami francusko-belgijskimi, galicyjskimi, bretońskimi, włoskimi, żydowskimi, irlandzkimi i wschodnioeuropejskimi (EtnoKraków/Rozstaje, 2020). Bogactwo oferty koncertowej połączonej z walorem edukacyjnym stanowi wyróżnik tego przykładu rekreacji twórczej.

Fot. 3. Warsztaty taneczne podczas festiwalu „EtnoKraków/Rozstaje” 2019
Źródło: (EtnoKraków/Rozstaje, 2020)

Opisywanym typem wydarzeń w miejskiej przestrzeni czasu wolnego są także lokalne strefy kibica, które cieszą się coraz większą popularnością podczas wydarzeń sportowych. Poza możliwością uczestniczenia w głównym wydarzeniu sportowym proponowane są dodatkowe atrakcje. Szczególnym przykładem, obrazującym szerokie możliwości zaproponowania wartościowych i oryginalnych form spędzenia czasu wolnego przy okazji kibicowania sportowcom są atrakcje przygotowane dla kibiców podczas 19. PKO Poznań Maratonu w 2018 roku. Wydarzenie zorganizowano dzięki współpracy licznych podmiotów, w tym sponsorów. W ramach strefy rodzinnej przygotowano: warsztaty artystyczne tworzenia toreb, stoisko konsultacyjne Centrum Ortopodologii i Rehabilitacji, twórcze warsztaty dla rodziny prowadzone przez Fundację Jak Malowana, spotkanie dzieci w wieku 0-3 lat według zasady 3xPO: PObrudzimy, PO-bawimy, POgadamy, spotkanie ze specjalistą ds. żywienia małych dzieci, warsztaty artystyczne – wykonywanie przedmiotów do kibicowania rodzicom oraz przygotowywanie medalów i dyplomów, konkursy z nagrodami. Zorganizowano strefę zdrowia, gdzie można było skonsultować się ze specjalistami w strefach: dietetyki, serca oraz fizjoterapii. Odbываły się także

pokazy pierwszej pomocy strefy sportowych zabaw (m.in.: rower blender, trampoliny), Akademia Młodych Mistrzów Pasjato, czy strefa twardego (Poznań Maraton, 2018).

Organizacja wydarzeń kulinarnych od lat cieszy się zainteresowaniem zarówno wśród organizatorów jak i uczestników. Prowadzone są wręcz rankingi najlepszych festiwali kulinarnych np. w Europie (Omio, 2015). W ramach tematyki rozprawy autorka poszukiwała przykładu, obrazującego imprezę kulinarną, która swoją oryginalnością i dodatkową wartością wyróżniałaby się na tle wydarzeń skupionych wokół próbowania różnego rodzaju przysmaków, czy napojów. Takim przykładem jest Europejski Festiwal Smaku w Lublinie, który w 2020 roku zorganizowano po raz dwunasty (Europejski Festiwal Smaku, 2020) (rys.9). Festiwal ten o wydarzenie artystyczno-kulinarne, w ramach którego prowadzone były warsztaty kulinarne, jarmark inspiracji, pokazy, wystawy fotograficzne, koncerty, konferencje, czy spotkania literackie skupione wokół wybranego motywu lub kraju (w 2020 roku była to Belgia) (Oh! Me, 2020). Tak szeroko zakrojony program wydarzenia zdecydowanie wpisuje się w definicję operacyjną rekreacji twórczej.

Rys. 9. Plakat promujący Europejski Festiwal Smaku 2020 w Lublinie
Źródło: (Europejski Festiwal Smaku, 2020)

Popularnym i poddawany renowacjom miejscem organizacji miejskiej rekreacji stają się w ostatnim czasie miejskie plaże oraz obszary nadbrzeżne. Warszawskie bulwary nad Wisłą są tego świetnym przykładem (fot.4). Wzdłuż rzeki zbudowano promenadę dla pieszych i rowerzystów, otwarto sezonowe lokale gastronomiczne. Zapewniono altany z leżakami, kamienne ławy, siedziska z konarów drzew. Stworzono punkt widokowy oraz miniplażę z wiklinowymi koszami. Dla najmłodszych przygotowano wodny plac zabaw oraz trampoliny. Można skorzystać z wypożyczalni sprzętu wodnego, a w weekendy w okresie od maja do września odwiedzić

wielokulturowy targ kulinarny – Slow Market. W pobliżu usytuowane są interesujące obiekty: Centrum Nauki Kopernik, Muzeum nad Wisłą oraz Multimedialny Park Fontann, co stanowi dodatkowy walor miejsca (Oficjalny portal turystyczny m.st. Warszawy, 2020).

Fot. 4. Bulwary nad Wisłą w Warszawie
Źródło: (Oficjalny portal turystyczny m.st. Warszawy, 2020)

Miejsca tego typu wręcz „zachęcają” do organizacji licznych wydarzeń rekreacyjnych, w tym o charakterze twórczym. Interesującą propozycją jest wydarzenie pod nazwą „Cztery pory Wisły – treningi morsowania”. Wydarzenie organizowane w reżimie sanitarnym, w związku z panującą pandemią COVID-19, zawierało kompleksowy program treningowy (Waw4free, 2020a). W poniedziałki organizowane były na bulwarach spotkania szachowe nad Wisłą, dla pasjonatów tej dziedziny aktywności (Waw4free, 2020b). Z kolei innym przykładem, obrazującym modę na sztukę rękodzielniczą, były „Dziwiarskie Bulwary”, wydarzenie skierowane zarówno do laików jak i miłośników robótek ręcznych zorganizowane w jednej z nadwiślańskich kawiarni (Warsawholic, 2017).

Plaże i nadbrzeża są także miejscem organizacji licznych festiwali o szerokim zakresie usług rekreacyjnych, czego przykładem jest olsztyńska plaża nad jeziorem Ukiel, gdzie w ramach festiwalu „Olsztyn Green Plażówka” w 2020 roku poza koncertami zorganizowano animacje sportowe i rekreacyjne oraz zlot foodtrucków (Goingapp, 2020). Niewątpliwie plaże miejskie i nadbrzeża stają się miejscem organizacji bardzo bogatej oferty wydarzeń. Organizatorzy coraz staranniej dbają o urozmaicony program, dzięki czemu dostrzec można oryginalne i wartościowe inicjatywy.

Ostatnim typem wydarzeń są parady uliczne i marsze, które dotyczą bardzo różnorodnych zagadnień (np. historycznych, społecznych, artystycznych). Twórczymi przykładami

organizacji parad ulicznych są „jazzujące” marsze, zachęcające mieszkańców i przyjezdnych do wzięcia udziału w muzycznym wydarzeniu, nierzadko połączone z koncertami i warsztatami tanecznymi. W Łodzi od 2015 roku organizowana jest swingująca parada w klimacie retro z muzyką graną na żywo przez zespół Sweet & Hot Jazzband, nawiązująca do korzeni jazzowej Łodzi z lat 50, pod nazwą „Swingowy spacer po Piotrkowskiej” (Urząd Miasta Łodzi, 2019a) (rys.10).

Rys. 10. Plakat promujący „Swingowy spacer po Piotrkowskiej” w 2019 roku w Łodzi
Źródło: (Urząd Miasta Łodzi, 2019a)

W Zielonej Górze zorganizowano w 2017 roku „I Jazzową Paradę Uliczną” zakończoną jam session w klubie Piekarnia Cichej Kobiety (Wyborcza.pl Zielona Góra, 2017). Wyjątkowość tego rodzaju rekreacji dotyczy przede wszystkim pomysłu na spędzanie czasu wolnego w nietypowy sposób, zapoznanie się z mniej popularnymi gatunkami muzycznymi oraz stylami tanecznymi. W przypadku Łodzi wartością dodaną jest również zaznajomienie się z historią łódzkiego jazzu i łódzkiej sceny muzycznej, które nie są powszechnie eksplorowane.

Opisane powyżej przykłady stanowią zbiór różnorodnych form rekreacji twórczej, z uwzględnieniem podziału na nowatorskie typy wydarzeń w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej. Wybór wydarzeń, choć subiektywny, obrazuje różnorodność tematów, motywów przewodnich oraz pomysłów na organizację form miejskiej rekreacji w Polsce i zagranicą. Możliwość organizacji tego rodzaju wydarzeń wydaje się być wynikiem złożonej liczby czynników wewnętrznych oraz uwarunkowań zewnętrznych. Wskazane w rozdziale wybrane współczesne przeobrażenia przestrzeni miejskiej stwarzają warunki oraz stają się inspiracją do organizacji odmiennych niż w przeszłości form aktywności rekreacyjnej. Dlatego tak istotna wydaje się sprawnie funkcjonująca organizacja miejskiej przestrzeni rekreacyjnej dla dalszego rozwoju analizowanego zjawiska.

3. Przestrzeń rekreacyjna Łodzi – rys historyczny

Obszar badań objął przestrzeń rekreacyjną Łodzi. Przestrzeń ta podlegała różnorodnym przemianom, których dynamika oraz kontekst opisane zostały w dalszej części rozdziału. Dzięki zrozumieniu historii rozwoju miasta Łodzi, szczególnie w perspektywie możliwości realizacji aktywności rekreacyjnych (zarówno kulturalnych, rozrywkowych i ruchowych), możliwa była pogłębiona interpretacja zarówno rozmieszczenia terenów, czy obiektów rekreacyjnych jak i aktywności wybieranych przez łodzian i organizowanych przez różnorodne podmioty.

Opisanie historycznych przemian przestrzeni rekreacyjnej Łodzi wiązało się z koniecznością odniesienia się do specyfiki rozwoju życia społecznego i kulturalnego łodzian. Rodowód kultury i życia społecznego Łodzi różni się od panującego w innych polskich miastach nurtu zmian. Sytuacja ta wynika zarówno z położenia, historii i specyfiki formowania się łódzkiej społeczności (Jewtuchowicz i Suliborski, 2009b).

Łódź to miasto położone w centralnej Polsce, o powierzchni wynoszącej 293 km² (stan w 2022 r.) i liczbie ludności 667,9 tys. osób (stan na 2022 r., liczba ta zmniejsza się – w roku 2015 było to 701 tys. osób). Przyjmuje się, że Łódź i jej okolice znajdują się w obrębie Nizin Środkowopolskich (Nizina Mazowiecka i Nizina Wielkopolska) w makroregionie Wzniesień Łódzkich i w mezoregionie Wysoczyzny Łódzkiej (Kondracki, 2009). Jest to miasto wojewódzkie od 1945 r. (województwo łódzkie, przy zmieniających się granicach województwa) oraz miasto na prawach powiatu (Liszewski, 2009; Urząd Statystyczny w Łodzi, 2020). W związku z trwającym już od dłuższego czasu ujemnym saldem ruchu naturalnego oraz ruchem migracyjnym, Łódź w 2007 r. przestała być drugim miastem w Polsce pod względem liczby ludności, na rzecz Krakowa.

Łódź otrzymała prawa miejskie już w 1423 roku, ale jej prawdziwy, nieprawdopodobnie szybki rozwój nastąpił dopiero w XIX wieku. Zanim Łódź stała się potęgą przemysłową, jej wcześniejszy rolniczy charakter nie wykształcił więzi kulturowych, które integrowałyby ówczesną ludność. Formy życia społecznego ograniczały się głównie do celebracji obrzędów religijnych. W konsekwencji rodowód kultury łódzkiej, rozumiany jako rezultat zbiorowego wysiłku jej twórców i odbiorców nie ma długiej tradycji. W związku z charakterystycznym dla Łodzi zróżnicowaniem narodowościowo-wyznaniowym, historia kultury miała dość specyficzny rozwój. Brakowało miejscowych wzorców kulturalnych, a każda, napływająca

narodowość, nie mając się do czego odnieść, kultywowała wzorce krajów, z którego pochodziła (Barszczewska-Krupa, 1980).

Za przełomowe wydarzenie w historii miasta przyjmuje się wyznaczenie Łodzi w 1820 r. przez Rajmunda Rembienińskiego na przyszłe miasto fabryczne. W konsekwencji odnotowano napływ imigrantów oraz gwałtowny wzrost liczby ludności, a Łódź dzięki pojawianiu się ludności m.in. niemieckiej, żydowskiej i rosyjskiej stała się miastem wielokulturowym (Jewtuchowicz i Suliborski, 2009b).

Polacy stanowili w 1820 roku 66% ogółu ludności, w 1839 – 13,2% , a 1865 już 34%, 1897 – 46%, 1915 – 51%. W większości byli oni pracownikami fabryk, część pracowała w rzemiośle, niewielka grupa przynależała do tzw. inteligencji. Łódź w tym czasie była pod zaborem rosyjskim. Proces rusyfikacyjny blokował działalność polskich stowarzyszeń, organizacji kulturalnych, szkolnictwa oraz urzędów na wszystkich szczeblach. Przełomem, który przyniósł nowe możliwości rozwoju, była Rewolucja 1905 roku oraz zapoczątkowane w tym czasie strajki.

Żydzi dotarli do Łodzi w końcu XVIII wieku. W 1839 stanowili 9% ogółu, w 1865 – 21%, w 1897 – 29%, a w 1915 – 36%. Wiele nazwisk, które wiążemy dziś z największymi łódzkimi fabrykantami, takimi jak: Poznańscy, Silbersteinowie, Rossenblattowie, Stillerowie, Barcińscy, Konowie, Jarocińscy, to przedstawiciele tej społeczności. Wyróżniali się działalnością filantropijną, powołali do życia szkoły, teatry i kluby sportowe, czytelnie, żydowskie wydawnictwa, czy gazety; zakładali własne stowarzyszenia polityczne, religijne i związkowe. Inteligencja żydowska miała istotny wpływ na rozwój kultury w Łodzi. Przykładami mogą być: Maurycy Poznański jako inicjator powołania Polskiego Towarzystwa Teatralnego, czy Stanisław Heyman-Jarecki, który utworzył pierwsze polskie gimnazjum w Łodzi. Warto wymienić wybitnych przedstawicieli różnych dziedzin sztuki, pochodzących lub działających w Łodzi, takich jak muzycy: Artur Rubinstein, Aleksander Tansman; plastycy: Artur Szyk i Samuel Hirszenberg, czy poeta – Julian Tuwim.

Napływ Niemców do Łodzi wiązał się z akcją kolonizacji władz pruskich na początku XIX wieku. W 1839 stanowili 77% ogółu, w 1865 – 44%, w 1897 – 21%, a w 1915 – 11%. Protekcyjna polityka władz Królestwa oraz liberalny stosunek władz rosyjskich sprzyjały odgrywaniu przez nich najważniejszych ról w różnych dziedzinach życia. Organizowali szkolnictwo niemieckie, powoływali stowarzyszenia kulturalne i społeczne. Posiadali swoją prasę, szpitale, ochronki oraz świątynie. Większość z nich pozostała wierna swoim niemieckim tradycjom, tylko niewielka część uległa polonizacji. Rodziny, które swoją działalnością zyskały

największą sławę, to rodziny: Geyerów, Scheiblerów, Grohmanów, Heinzlów, Biedermannów, Schweikertów, Eisertów, Kindermanów.

Rosjanie przybyli do Łodzi po Powstaniu Styczniowym, a ich liczba powiększała się w wraz z postępującą rusyfikacją. Jak pozostałe narodowości, posiadali własne świątynie, cmentarze, ochronki, szkoły, wydawnictwa i prasę. W łódzkim tyglu w opisywanym czasie żyli także Białorusini, Ukraińcy, Czesi, którzy często ulegali polonizacji. Choć ich odsetek był niewielki, posiadali również własne chóry, szkoły niedzielne, stowarzyszenia kulturalne, czytelnice. W związku z ogromną różnorodnością mieszkańców Łodzi, trudno było znaleźć wspólny obszar, na którym mogliby razem tworzyć kulturę tego miasta. Wymagało to ogromnego wysiłku i wielu lat (Bonisławski, 2000).

Początkowo poziom życia kulturalnego mieszkańców nie różnicował przydziału do klasy społecznej. Nieliczna i słabo związana z miejscem inteligencja nie inicjowała i nie integrowała działań kulturalnych. Jedną z pierwszych form zbiorowego organizowania życia kulturalnego mieszkańców Łodzi, podjęły zgromadzenia rzemieślnicze, imigranci pozacechowi. Stanowili zwartą grupę i nawiązując do własnych tradycji, organizowali czas wolny. Najczęściej podawanym w literaturze przykładem jest utworzenie w 1824 roku Łódzkiego Towarzystwa Strzeleckiego – Lodzer Bürger – Schützengilde, w którego działaniach uczestniczyli niemieccy i polscy rzemieślnicy, przedstawiciele miejscowej inteligencji, właściciele fabryk (Barszczewska-Krupa, 1980).

Czas wolny ówczesnych łodzian zazwyczaj ograniczony był do uczestnictwa w festynach, świętach ludowych, imprezach cyrkowych. Odrębność pomiędzy inteligencją, robotnikami a właścicielami fabryk zarysowała się ostrzej dopiero w 40. latach XIX wieku. Było to silnie związane z budzącą się świadomością narodową i świadomością własnej roli społecznej. Aspiracje kulturalne uzależnione były także od przynależności klasy społecznej i wynikających z niej możliwości finansowych, wykształcenia oraz wiedzy o świecie. Trudno zatem w tym okresie dostrzec współpracę i chęć tworzenia miejskiego, kulturalnego dobra wspólnego.

A. Barszczewska-Krupa (1980) wymieniła dwa kluczowe etapy, które decydowały o momentach zwrotnych i tempie przemian rozwoju kultury w Łodzi. Pierwszy z nich to lata 1820 – 1870, gdzie przełom stanowiło powstanie styczniowe, które przyniosło konsekwencje gospodarcze, demograficzne, społeczne, kulturowe i oświatowe. Charakterystyczne było w tym okresie współistnienie i dysproporcje w kształtowaniu rozwoju miasta przez klasy społeczne. W konsekwencji Łódź nie była znaczącym ośrodkiem rozwoju kultury polskiej. Inicjatywy polskiej inteligencji pozostawały niezauważane. W związku ze słabą pozycją inteligencji, przede

wszystkim nauczycieli, to fabrykantom obcego pochodzenia, przypadła rola kulturotwórcza. Podejmowali się działań związanych z rozbudową szkolnictwa elementarnego, średniego, a nawet wyższego ze szczególnym uwzględnieniem specjalności technicznych. Dzięki wykształceniu nowych absolwentów, zmianie uległy aspiracje tej grupy społeczeństwa dotyczące spędzania czasu wolnego.

Początki rozwoju poszczególnych działów kultury były trudne, ponieważ ówczesni łodzianie w czasie wolnym skupiali się na ogół na wydarzeniach rozrywkowych i spotkaniach towarzyskich. W obrębie panującej kultury robotniczej, nie poszukiwano nowych wzorców kulturalnych, tylko opierano się na tych przywiezionych z prowincji przez pierwszych osadników łódzkich. Problemem były ponadto uprzedzenia narodowościowo-wyznaniowe.

W latach 1870 – 1918, przełomem była rewolucja 1905 roku, która przyniosła przewartościowanie życia społecznego, uaktywniając grupy robotników i inteligencji. Istotnym wydarzeniem było na przykład założenie, z inicjatywy właścicieli fabryk i inteligencji, resursy kupieckiej. Łódzko-Rosyjska Resursa stała się miejscem spotkań towarzyskich, koncertów, odczytów i zabaw. Trudnością dla łódzkiej inteligencji było pozyskanie wsparcia finansowego wśród łódzkiej finansjery, która uzależniała chęć współpracy od możliwości pogłębienia swoich wpływów w mieście. Istotne wyzwanie stanowiły także starania o frekwencję w uczestnictwie w życiu kulturalnym. Zarobki oraz aspiracje kulturalne łodzian wciąż były na niskim poziomie. Po rewolucji, klasa robotnicza wykazywała większą chęć pogłębiania wiedzy oraz aktywności pozazawodowej. Robotnik stawał się godnym odbiorcą kultury, a współpraca pomiędzy robotnikami i inteligencją miała wiele pozytywnych konsekwencji dla rozwoju kultury w Łodzi. Niestety sytuacja polityczna po rewolucji, niekorzystnie wpłynęła na życie kulturalne i oświatowe Łodzi. Terror administracyjno-policyjny próbował zahamować już rozbudzone aspiracje ludności.

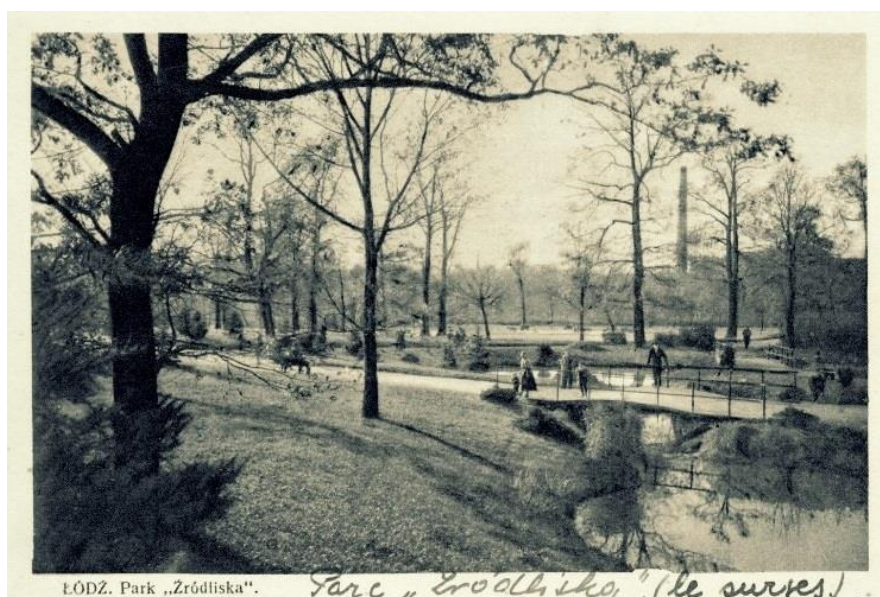
Kolejne ożywienie nastąpiło w latach I wojny światowej, po opuszczeniu miasta przez rosyjską administrację. Wraz z upowszechnianiem oświaty, Łódź powoli zaczęła bardziej przystawać do modelu kultury narodowej, wcześniej postrzegana była przez pryzmat specyficznej „kultury łódzkiej”. W literaturze historycznej spotkać się można z krytyką, czy negatywnymi opiniami dotyczącymi poziomu kulturalnego łodzian, szczególnie w odniesieniu do przełomu XIX/XX wieku (Puś, 2005a): „a niech tutaj nawet Wenus, Wenus z Milo się zjawi, to ją wezmą za gips. I nawet nie trzeba się dziwić, bo to prosty lud [...] i czasu im brak i wreszcie, tak dobrze, jak jest” (Bartkiewicz, 2001, ss. 40–41). Jednak poprzez masowe działania

podejmowane przez jednostki i grupy społeczne, Łódź także zaczęła wpływać na rozwój kultury całego narodu.

Zróżnicowanie narodowościowe oraz stosunkowo krótka historia Łodzi wpływa na kształtowanie się oblicza miasta, w tym przestrzeni rekreacyjnej. Konsekwencją punktu zwrotnego w historii miasta – początku tzw. Łodzi przemysłowej, był rozwój zorganizowanych form życia społecznego i kulturalnego. Okres ten stanowi początek opisu przemian historycznych łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej. Działania społeczno-kulturalne poszczególnych narodowości oraz historyczny opis form spędzania czasu wolnego w przestrzeni miejskiej Łodzi, prezentowane w kolejności chronologicznej, stanowiły ważne tło dla charakterystyki współczesnej organizacji przestrzeni rekreacyjnej w Łodzi.

3.1. Łódzka przestrzeń rekreacyjna do roku 1918

Czas wolny łodzian, szczególnie pracowników fabryk, w tym okresie spędzano głównie w kręgach rodzinnym i wśród znajomych, a codzienne obowiązki urozmaicały święta religijne. Popularnością cieszyły się wydarzenia rozrywkowe, takie jak maskarady i pochody w ostatki (ostatnie dni karnawału). Występy przebranych osób odbywały się rano w fabrykach, a wieczorem ludność wychodziła na ulice (np. na Piotrkowską), gdzie dodatkową atrakcją był występ orkiestry i zabawy taneczne (Kopczyńska-Jaworska, 1980). Z kolei w Zielone Świątki słynną atrakcją była „Fajka” z udziałem kramarzy, z licznymi rozrywkami, konkursami i loteriami, organizowana na Wodnym Rynku oraz w Parku Źródliśka (fot.5).

Fot. 5. Park Źródliśka I pod koniec XIX w.
Źródło: (baedeker łódzki, 2021)

W okolicy Parku Źródlińska miało swoją siedzibę najstarsze łódzkie Towarzystwo Strzeleckie, powołane w 1824 roku. Organizowało w tej przestrzeni sobotnie i niedzielne zabawy: dostępne były karuzele, huśtawki, strzelnica, występy cyrkowe i akrobatyczne (Kowalczyński, 2017). Do najstarszych sposobów spędzania czasu wolnego po pracy należał zainicjowany przez osadników niemieckich zwyczaj korzystania z niemalże jedynych wówczas rozrywek – spotkań w szynkach¹⁷ i karczmach (Pawlak, 2001).

Zanim pierwsze organizacje społeczne rozpoczęły działalność w zakresie organizacji czasu wolnego, polska społeczność spotykała się głównie w grupie sąsiedzkiej, często związanej także wspólnym miejscem pracy. Zatem główne ówczesne miejsca spotkań to wspólna klatka schodowa zimą, a latem podwórko. Stawały się one okazją do rozmów dorosłych i zabaw dzieci. Na podwórka przynoszono krzeselka, grano w karty, rozmawiano, kobiety wykonywały robótki ręczne. Niekiedy ktoś potrafił grać na instrumencie, więc śpiewano, słuchano wspomnień i opowiadań (Kopczyńska-Jaworska, 1980). Podwórko było wówczas ważnym miejscem spotkań i sąsiedzkiego życia przedstawicieli różnych narodów. Stanowiło miejsce zabaw dzieci oraz organizacji przedstawień i występów (np. kataryniarzy, wędrownych akrobatów). Ponadto było przestrzenią dla handlu i rozmów o bieżących sprawach. Sprzyjał temu układ architektoniczny łódzkich podwórek i domów – podwórka w kształcie studni tworzyły własne, odizolowane społecznie środowiska (Muzeum Miasta Łodzi, 2017).

Fot. 6. Ulica Spacerowa w Łodzi pod koniec XIX w.
Źródło: (baedeker łódzki, 2021)

¹⁷ Według Słownika języka polskiego PWN szynk to dawniej używaną nazwa podrzędnej restauracji lub baru, w których sprzedaje się alkohol; <https://sjp.pwn.pl/szukaj/szynk.html> (dostęp: 28.09.2021).

Najprostszą formą wypoczynku i swego rodzaju rozrywki był też już od przełomu wieków XIX/XX spacer po ulicy Piotrkowskiej, obserwowanie przechodniów oraz witryn sklepowych (Piestrzeniewicz, 2010). Ważną ulicą dla spacerowiczów była również ul. Spacerowa (współcześnie al. Kościuszki), nazywana Promenadą lub Promenadową (fot.6).

Inne popularne formy spędzania czasu wolnego w tym okresie to bale oraz rozmaite zabawy taneczne. Szczególnie istotny w tym kontekście był okres karnawału, w trakcie którego organizowano liczne bale i maskarady¹⁸. Innym zwyczajem był tzw. zielony karnawał, czyli rozpoczynany pod koniec kwietnia sezon zabaw na wolnym powietrzu, odpustem w parafii św. Wojciecha na Chojnach (wówczas poza granicami miasta, na terenie wsi Chojny). Z czasem w mieście rozwijały się różnorodne dziedziny kultury (o czym więcej w dalszej części rozdziału), Łódzianie uczestniczyli w nich jednak w mniejszym zakresie, wybierając łatwiejsze w odbiorze wydarzenia kulturalne. Preferowaną formą spędzania czasu wolnego były nadal znane już rozrywki, np. niedzielna zabawa taneczna w sali koncertowej Vogla (ul. Narutowicza 20, późniejszy budynek Łódzkiej filharmonii), zabawy organizowane dla rodzin w parkach, występy w popularnym wówczas lokalu gastronomiczno-rozrywkowym w Domu Zgromadzenia Majstrów Tkackich, przy ul. Piotrkowskiej 100 (Pawlak, 2001). Łódzka oferta rekreacyjna zaczęła powoli się rozszerzać – możliwe było uczestnictwo w zajęciach tanecznych, spektaklach teatralnych, występach rozrywkowych (np. sztuki magiczne, akrobatyczne) oraz wydarzeniach sportowych (np. wyścigi). Popularne wówczas bale (np. bale cyklistów, bale na łyżwach na zamrzniętych stawach parkowych) organizowały stowarzyszenia np. Stowarzyszenia Majstrów Fabrycznych. Inną formą działalności były też akcje filantropijne (Sikorska-Kowalska, 2001). Od 1863 roku funkcjonowały już prywatne sale tańca dla młodzieży (np. w Sali Bauma przy ul. Przędzalnia-nej). Ponadto zabawy taneczne organizowano w „Paradyzie” (ul. Piotrowska 175/175a), gdzie mieścił się także bufet, ogród, sala teatralna i sala do ćwiczeń sportowych. Miejsce to zasłynęło z organizacji zabaw, amatorskich przedstawień i popisów gimnastycznych (Kopczyńska-Jaworska, 1980).

Spopularyzowaną formą spędzania czasu wolnego poza domem były niedzielne wycieczki z prowiantem do lasu lub parku (Sikorska-Kowalska, 2001). Do czasów I wojny światowej obrzeża Łodzi otaczały gęste lasy. Mieszkańcy wyjeżdżali do: tzw. lasu Szeląg (obecnie Park 3 maja), tzw. lasu scheiblerowskiego na Kowalszczyźnie (obecnie Park Na Młynku), w stronę Rzgowa do Wolfówki (dziś Stawy Jana), do Bretki (dziś Park im. J. Słowackiego, dawniej Park

¹⁸ Więcej szczegółów na temat balów karnawałowych i maskarad można odnaleźć w pracy autorstwa W. Pawlaka (2001), *Minionych zabaw czar, czyli czas wolny i rozrywka w dawnej Łodzi*.

Wenecja, przy ul. Pabianickiej), do lasu na Rudzie Pabianickiej, do lasku Findera, do Stawów Stefańskiego na Rudzie, do lasu miejskiego Mania. Las Łagiewnicki odwiedzano przede wszystkim w dni odpustowe.

Istotnego znaczenia nabrały łódzkie parki, zarówno publiczne jak i prywatne. Pierwszy to ogród publiczny „Paradyż” (niekiedy w literaturze podawana jest także nazwa „Paradyz”) znajdujący się przy ul. Piotrowskiej 175/175a, funkcjonujący jako „dodatek” do restauracji i sali tanecznej. Sąsiedztwo fabryk ograniczało jednak walory wypoczynkowe tego miejsca. W 1908 r. zostało ono przebudowane na salę teatralną pod nazwą Teatr Ludowy (miejsce występów amatorskich na 1000 miejsc). Drugim parkiem, był tzw. park Kwela (obecnie Park Źródłiska) przy Wodnym Rynku (pl. Zwycięstwa). Przez około 50 lat stanowił jedyny powszechnie dostępny park dla mieszkańców Łodzi. W skład jego zagospodarowania wchodziły – stawy, klomby, altany wypoczynkowe. Publiczna część parku w latach 1885-1906, dzierżawiona była przez rodzinę Scheiblerów, następnie utrzymywało ją miasto. W parku organizowano imprezy rozrywkowe, koncerty orkiestr amatorskich, kwesty dobroczynne. Jednym z ważniejszych wydarzeń była zorganizowana w parku w 1892 roku dwutygodniowa wystawa ogrodnicza. Ponadto udostępniony był także w tym czasie skwer Kolejowy, nazywany parkiem Aleksandrowskim, założony w latach 1874-1875 w pobliżu stacji Kolei Fabryczno-Łódzkiej (obecnie Park im. S. Moniuszki), z którego w 1880 roku część przeznaczono na budowę cerkwi św. Aleksandra.

Kolejny park otwarto w 1899 roku przy ul. Mikołajewskiej 44 (obecnie ul. Sienkiewicza), nazywany parkiem Mikołajewskim, czy też Ogrodem Świętokrzyskim (w nawiązaniu do wezwania pobliskiego kościoła – pw. Świętego Krzyża). W 1904 roku w południowej części parku powstał budynek parterowy z werandą, w którym mieściła się cukiernia oraz pijalnia wód mineralnych. Kolejnym parkiem miejskim, nad którym prace rozpoczęto w 1902 roku, był tzw. Ogród Miejski przy ul. Dzielnej lub ogród między Dzielną a Cegielnianą (obecnie Park im. Stanisława Staszica przy ul. Narutowicza 70). Udostępniony został w 1904 roku, zbudowano tam parkową sadzawkę, ogrodzenie, szalety i zaplecze ogrodnicze. Początkowo, ze względu na dbałość o rozrost roślinności, park czynny był tylko przez kilka letnich miesięcy w roku. Oficjalne otwarcie nastąpiło w 1910 roku, a w 1911 nazwany został Ogrodem Staszica. W 1912 roku powstał w nim kompleks pawilonów Wystawy Rzemieślniczej, przygotowanej przez Towarzystwo „Resursa Rzemieślnicza” oraz drewniana muszla koncertowa. Zaprezentowano wówczas pierwszy publiczny pomnik w Łodzi – Pomnik Pracy, autorstwa Władysława Czaplińskiego. W roku 1913 nastąpiło otwarcie kolejnego parku, zwanego Ogrodem przy Pańskiej

(obecnie Park im. ks. J. Poniatowskiego przy ul. Żeromskiego), z szerokimi alejami do spacerów powozami, stawem z wyspą i altaną, cukiernią oraz restauracją (Kowalczyński, 2017).

Jednocześnie funkcjonowały parki prywatne. Ich powstanie wiązało się z niemiecką mieszczańską tradycją ogródków piwnych, w których wśród zieleni spędzano czas wolny przy dźwiękach orkiestry. W ten sposób powstał park Helenów, na miejscu ogródka piwnego spadkobierców Karola Anstadta. Został otwarty w 1882 roku i stał się największym i najbardziej modnym miejscem spotkań tzw. klasy wyższej (fot.7).

Fot. 7. Park Helenów pod koniec XIX wieku
Źródło: (baedeker łódzki, 2021)

Organizowano w nim występy orkiestr, pokazy sztucznych ogni, loty balonów oraz inne imprezy towarzyskie oraz sportowe (rys.11). Atrakcjami parku były: kilkustopniowa kaskada wodna, trzy stawy, przystań z łódkami, tarasy widokowe, labirynt z żywopłotu, wodotrysk, altany, grotty, antyczne ruiny. Urządzono w nim pierwszy w Łodzi zwierzyńiec, prezentując dzikie zwierzęta (np. klatka z niedźwiedziami oraz woliery egzotycznych ptaków). W parku znajdowały się również obszerne sale: restauracyjna oraz balowa, letnia muszla koncertowa i wieża widokowa. W późniejszych latach wybudowano tor wyścigowy dla cyklistów. Za wstęp do parku pobierano opłaty i początkowo udostępniano go tylko sezonowo. W sezonie zimowym restauracja pozostawała czynna, odbywały się tam koncerty znanych artystów. W późniejszych latach organizowano ślizgawkę na stawach. W 1895 roku w parku odbyła się wystawa przemysłowa, podczas której prezentowano wyroby łódzkiego przemysłu.

Helenów.

W NIEDZIELĘ, dnia 8
lutego 1891 r.
przy sprzyjającej pogodzie
odbędzie się

DRUGA
maskarada na lodzie
i Noc Wenecka

połączona z podwójnym **KONCERTEM**

Wojskowa orkiestra rozpocznie grać o godz. 2-iej na lodzie.

W SALI **orkiestra smyczkowa** od godz. 3 po poł.

Rys. 11. Zaproszenie na wydarzenie organizowane w Parku Helenów z 1891 r.
Źródło: (baedeker łódzki, 2021)

Innym ogrodem prywatnym był Lasek Milscha (obecnie przy ul. Kopernika 60), którego twórcą był właściciel browaru przy ul. Kopernika 53 – Teodor Milsch. Znajdował się tam staw z łódkami i drewniana willa – powszechnie nazywana „Leśniczówką”. Jednak rozbudowa kolei oraz nowych obiektów fabrycznych przyczyniła się do sprzedaży terenu na działki budowlane. Kolejny park prywatny to Ogród Gehligów – przy zbiegu ulic Letniej i Żelaznej (obecnie ul. Długosza) na skraju lasu miejskiego. Sprzedawano tam piwa z browaru przy ul. Ogrodowej 9/11. Również w przypadku tego parku rozbudowa kolei przyczyniła się przymusowego wykupienia ziemi. Istniał także Ogród Elizjum przy ul. Przędzalnianej 70, który był miejscem wypoczynku i rozrywki ludności robotniczej. W starszej części ogrodu znajdowała się piwiarnia, kręgielnia, altana koncertowa, a obok restauracja z salą taneczną Bauma, w której od 1898 roku organizowano przedstawienia amatorskiego zespołu teatralnego (w skład zespołu wchodził m.in. pracownicy zakładów scheiblerowskich). Miejscem realizacji festynów i koncertów były ponadto łódzkie place: Wodny Rynek (festiwal „Fajka”, opisywany wcześniej) oraz Targowy Rynek (obecnie pl. Dąbrowskiego), na którym wybudowano drewnianą halę wynajmowaną zespołom cyrkowym na występy. Na innych placach publicznych przeważała funkcja handlowa i komunikacyjna (Kowalczyński, 2017).

Ważnym elementem przestrzeni rekreacyjnej miasta były kawiarnie, zwane wtedy cukierniami (Pawlak, 2001). Cukiernie na przełomie wieków XIX/XX pełniły funkcję lokalu klubowego, stanowiły ważny element życia społeczno-kulturowego łódzkiej inteligencji (Kowalczyński, 2017). Do najbardziej znanych należały: cukiernie Aleksandra Roszkowskiego

przy ul. Piotrkowskiej 76 (przy ul. Moniuszki ówczesnym pasażu Meyera), otwarta w 1889 r. – miejsce spotkań adwokatów, literatów, artystów i personelu kierowniczego łódzkich fabryk (ówczesnej elity)(Ratajska, 2018) oraz dwie kolejne przy ul. Piotrkowskiej nr 103 i 118. Ponadto znane były cukiernie Michała Ulrichsa (ul. Piotrowska 45 przy rogu z ul. Zieloną oraz ul. Piotrkowska 97 przy ul. Andrzeja Struga). W cukierni Zdzisława Konrada przy Nowym Rynku 4 (Placu Wolności) znajdowała się sala taneczna, latem urządzano ogródek na zewnątrz i organizowano systematycznie pokazy teatru żywych fotografii braci Krzemińskich (lata 1901-1903). W późniejszym okresie największą łódzką kawiarnią była funkcjonująca w Grand Hotelu – Grand Café, w której udostępniono czytelnię oraz organizowano koncerty. W przylegającym do hotelu ogrodzie spacerowym, znajdowała się drewniana weranda, a w pawilonie muzycznym odbywały się występy muzyczne (Pawlak, 2001).

Ważnymi miejscami organizacji spotkań i wydarzeń były również restauracje. W Łodzi powstawały coraz bardziej renomowane lokale, w których organizowano bale, pikniki i zabawy towarzyskie, a z czasem występy i koncerty (Pawlak, 2001). Szczególnie około roku 1850 wraz z powstającymi hotelami, otwierano wykwintne restauracje, np. restauracje Hotelu Polskiego przy ul. Piotrkowskiej 3, Hotelu Victoria oraz Grand Hotelu. Wraz z rozwojem działalności kulturalnych w Łodzi, restauracje stały się miejscem spotkań i dyskusji. Cieszące się renomą lokale z przełomu XIX i XX wieku to: restauracja i skład win Antoniego Stępkowskiego (sąsiadująca z Grand Hotelem), Louvre przy ul. Piotrkowskiej 86 oraz nowy gmach Zgromadzenia Majstrów Tkackich przy ul. Przejazd 3 (obecnie ul. Tuwima) z jedną z najwytworniejszych tamtych czasów restauracją Tivoli otwartą w 1911r. W restauracyjnym ogródku oraz muszli koncertowej organizowano letnie koncerty plenerowe. Niezamożna społeczność korzystała z usług mniej renomowanych lokali, których nie brakowało w ówczesnej Łodzi.

W dni świąteczne, czy np. w majówkę ludność polska najczęściej spędzała czas w gronie rodzinnym lub wśród znajomych, natomiast stowarzyszenia niemieckie organizowały dla swoich członków wydarzenia, w ramach których odbywały się koncerty, zawody strzeleckie, czy sportowe. Dopiero rozwój ruchu robotniczego stworzył warunki do powstawania polskich organizacji społecznych, kulturalnych, czy sportowych (Kopczyńska-Jaworska, 1980). Ważnym aspektem rozszerzania oferty rekreacyjnej były działania polskich społecznych stowarzyszeń oświatowo-kulturalnych, ograniczane początkowo przez władze rosyjskie. Stowarzyszenia te podejmowały inicjatywy na rzecz zwalczania analfabetyzmu, upowszechniania wiedzy ogólnej, zawodowej oraz kultury (Chańko, 1980). Działalność ta nie była łatwa z uwagi na trudności natury politycznej, ekonomicznej i społecznej (Jewtuchowicz i Suliborski, 2009b). Z czasem

jednak zarówno w poszczególnych grupach narodowościowych, jak i dziedzinach kultury dostrzec można rozwój obiektów i podmiotów, organizujących wydarzenia społeczno-kulturalne, poszerzające możliwości spędzania czasu wolnego w Łodzi.

Działalność literacka w Łodzi zaczęła się prężniej rozwijać w latach 80. XIX wieku. Ważnym ośrodkiem życia literackiego była gazeta „Dziennik Łódzki”, w której początkowo kładziono nacisk na wysoki poziom literacki zamieszczanych artykułów. Za pierwszego autora, piszącego o Łodzi uznaje się Artura Gliszczyńskiego. Zyskał on sławę dzięki współpracy ze środowiskiem warszawskim. Za jego przykładem również inni podejmowali w swoich pracach tematykę Łodzi. Najbardziej znanym dziełem o mieście jest powieść „Ziemia Obiecana” Władysława Stanisława Reymonta wydana w 1899 roku. Inne rozpowszechniane również współcześnie dzieła o Łodzi z tamtych czasów to „Łódź społeczna. Obrazki i szkice publicystyczne” Stefana Gorskiego oraz „Złe miasto. Obrazy z roku 1907” Zygmunta Bartkiewicza. Życie literackie Łodzi w tym okresie oceniane jest jako ubogie w porównaniu do działalności przedstawicieli chociażby Młodej Polski w Krakowie, czy warszawskiego dekadentyzmu. Łódzki świat literatury ograniczony był na ogół tylko do działalności dziennikarskiej, niekiedy tylko zdarzało się gościć znakomitych pisarzy spoza miasta (Tynecki, 1980).

Interesującym w kontekście rozwoju życia literackiego było powstanie w Łodzi księgozbiorów dostępnych dla społeczeństwa, początkowo ściśle związanych z rozwojem szkolnictwa. Pod koniec lat 70. XIX wieku utworzono pierwszą pozaszkolną bibliotekę pedagogiczną. Próby utworzenia biblioteki publicznej podejmowało środowisko adwokackie, prowadząc Czytelnię Łódzką. Pierwszą bibliotekę przyzakładową utworzył Karol Scheibler w 1887 roku. Wcześniej w związku z brakiem ogólnodostępnych bibliotek, mieszkańcy korzystali z wypożyczalni w księgarniach. Następnie pojawiły się próby tworzenia wypożyczalni niezależnych od księgarni. Przykładem jest często wspominana w literaturze Łódzka Wypożyczalnia Książek przy ul. Św. Andrzeja 5 (dziś ul. Andrzeja Struga), którą siostry Felicja i Halina Pieńkowskie prowadziły aż do 1939 roku. Wypożyczalnia ta odegrała ważną rolę w życiu kulturalnym Łodzi, a wśród jej czytelników wymienia się m.in. Juliana Tuwima. W tym czasie powstawały kolejne wypożyczalnie prywatne. Dopiero w 1917 roku utworzono Miejską Bibliotekę Publiczną (współczesna Wojewódzka i Miejska Biblioteka Publiczna im. Marszałka Józefa Piłsudskiego), pod zarządem miasta. Równocześnie wciąż powstawały mniejsze biblioteki, w poszczególnych dzielnicach robotniczych (Konieczna, 1980).

Rozwój łódzkiego teatru miał również znaczenie dla organizacji czasu wolnego w Łodzi. Pierwszym okresem rozwoju tej dziedziny kultury zapoczątkowanym przez przyjazd pierwszej

kompanii aktorskiej są lata 1844 – 1863. Podobnie jak w innych dziedzinach, specyficzne warunki panujące w Łodzi nie sprzyjały dynamicznemu rozwojowi teatru. Charakter miasta nie przyciągał aktorów, a publiczność trudno było zachęcić do uczestnictwa. Pierwsze występy odbywały się w specjalnie do tego celu wybudowanym teatrze „Paradyz” (ul. Piotrkowska 175a). Za znaczące wydarzenie tego okresu uznaje się przybycie trupy krakowskiego dyrektora Juliusza Pfeiffra. Ofertę poszerzyły działania organizowane przez powstające wówczas teatry amatorskie, np. przedstawienia organizowane przy Towarzystwie „Thalia”. Ich działalność miała znaczny wpływ na rozwój i podtrzymywanie teatru zawodowego w Łodzi (Kuligowska, 1980).

W latach 1864-1888 rozpoczęły działalność kolejne teatry amatorskie zarówno polskie, jak i niemieckie. Powstała nowa scena Fryderyka Sellina „Arkadia”, przy ul. Konstantynowskiej 14/16 (obecnie ul. Legionów) współpracująca z różnymi dyrektorami trup aktorskich z kraju. Działania dyrektora polskiej trupy aktorskiej Konstantego Sulikowskiego, zaowocowały wybudowaniem teatru letniego w Parku Źródlika. Przedstawienia niemieckie organizowano we wspomnianej już „Paradyzie”. Pomimo wszelkich starań, trudno wciąż było zachęcić łodzian do uczestnictwa w tego typu formach spędzania czasu wolnego. W związku z tym powstające inicjatywy borykały się problemami finansowymi – a w konsekwencji funkcjonowały tymczasowo. Pierwsze próby zainicjowania stałej polskiej sceny teatralnej podjął Józef Teksel, w nowo wybudowanym przez Wilhelma Kerna (właściciel hotelu „Victoria”), murowanym gmachu teatru (późniejsze kino „Polonia”). Próba ta okazała się niepowodzeniem, a działalność Józefa Teksla w Łodzi skończyła się w roku 1878. Wybudowaną scenę zajęła następnie opera niemiecka. W tym czasie nadal funkcjonowały sale teatralne „Paradyz” i u Sellina. Scena Fryderyka Sellina, ze względu na zmianę stylu oferowanych wydarzeń – były to przede wszystkim pokazy magików i występy szansonistek, została nazwana „Teatrem Variété”. Powstał także gmach teatru niemieckiego: „Thalia” (późniejsze kino „Bałtyk”). Od początku lat 80. regularnie rozpoczęły również działalność samodzielne teatry żydowskie, bądź we współpracy z Niemcami. Pomimo pojawiających się nowych obiektów oraz przyjezdnych spektakli, nie udawało się im zagościć w gustach łodzian na dłużej (Kuligowska, 1980).

Przełomowy okazał się rok 1888, gdy sekretarz „Dziennika Łódzkiego” Łucjan Kościelcki rozpoczął starania o zaangażowanie przemysłowców w ideę powstania stałej sceny polskiej. Po otrzymaniu od nich kredytu amortyzacyjnego, rozpoczęto przebudowę „Victorii” oraz przygotowania do otwarcia pierwszego w historii miasta „stałego” sezonu teatralnego. Pomimo początkowego sukcesu, teatr szybko popadł w długi, a dyrektorzy często się zmieniali.

Z większym sukcesem rozwijał się teatr niemiecki, podnosił się także jego poziom artystyczny. Od 1898 roku na terenie Księżego Młyna odbywały się w Sali Bauma spektakle dla robotników, później również w starym gmachu Fryderyka Sellina, który następnie został przebudowany na Teatr Wielki, by po początkowym sukcesie znowu popaść w problemy finansowe.

Nowym wyzwaniem w kolejnych latach i konkurencją dla oferty teatralnej były kina, które powstawały w wyniku wzrastającej popularności wynalazku, wówczas nazywanego kinematografem, czy też początkowo – żywymi fotografiami. Pierwsze projekcje żywych fotografii w Łodzi organizowane były w Parku Helenowskim w 1896 roku. Pierwsze stałe kino (również pierwsze w Polsce) powstało w 1899 r. z inicjatywy Władysława i Antoniego Krzeмиńskich, przy ul. Piotrkowskiej 120 (Kuligowska, 1980). Kino cieszyło się wielkim zainteresowaniem, szczególnie wśród robotników. W kolejnych latach następował rozwój sieci kin w mieście, zyskiwały na znaczeniu również kabarety. Początkowo występy kabaretowe organizowano w lokalach gastronomicznych, następnie przeniesiono je do specjalnych sal i budynków. Popularność tego typu występów wynikała z niskich aspiracji kulturalnych większości mieszkańców i potrzeby beztrudnej zabawy (Pawlak, 2001). Na początku XX wieku kina powstawały głównie w okolicach ul. Piotrkowskiej oraz dwa na Chojnach i dwa na Bałutach. Najbardziej zapisały się na kartach historii następujące kina: „Théâtre Optique Parisien” (ul. Piotrkowska 15), „Illusion” (ul. Piotrkowska 17), „Arkadia” (ul. Piotrkowska 22), „Urania” (róg Piotrkowskiej i Narutowicza), „Casino” (ul. Piotrkowska 67), kina „Luna i „Odeon” (później „Gdynia”) (ul. Tuwima). Do 1914 roku powstało w Łodzi 29 kin, część jednak działała krótko, w 1918 pozostało ich już tylko 14 (Krajewska, 1992).

Bardziej znaczący rozwój teatru przypadł dopiero na lata 1908-1911, czyli lata działalności Aleksandra Zelwerowicza jako dyrektora polskiej sceny i popularyzatora sztuki teatralnej w Łodzi. Był inicjatorem obniżek cen biletów dla młodzieży, prelekcji, odczytów, czy poranków teatralnych. Pomimo znaczących dokonań w zakresie podwyższania standardów wydarzeń teatralnych, dwa pożary „Victorii” oraz nowego gmachu – tak zwanego Teatru Polskiego (obecny Teatr im. S. Jaracza), przesądziły o wyjeździe z Łodzi tego wybitnego działacza. W mieście działał jednocześnie, uznawany za konkurenta Zelwerowicza, Andrzej Mielewski, który zarządzał Teatrem Popularnym. Twierdził, że jego teatr repertuarowo i cenowo będzie dostępny dla szerszej widowni. On również, ze względów zdrowotnych, zmuszony był do wyjazdu z miasta (Kuligowska, 1980).

Istotnym aspektem rozwoju łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej były też działania w obszarze kultury muzycznej. W literaturze można odnaleźć następujący podział historii rozwoju

muzyki w Łodzi (Pellowski, 1980). Pierwszy to okres „muzykanctwa” łódzkiego, czyli od zarania dziejów Łodzi do lat 60. XIX wieku. Początkowo muzyka w przestrzeni publicznej ograniczona było do organów kościelnych, jednak wraz z wzrostem liczby ludności miasta, potrzeby na muzyczne rosły. Początkowo dotyczyły jedynie przygrywania w kawiarniach, na balach, czy też występów kapeli przed kościołem lub placem. W związku z tym utworzono w 1842 roku Towarzystwo Muzykalne, które było etatową kapelą miejską. Podobne towarzystwa powstawały także wśród przybyszów innych narodowości, na przykład pod patronatem Ludwika Gejera powołano Łódzkie Męskie Towarzystwo Śpiewacze (Lodzer Männer-Gesang-Verein) oraz chóry przykościelne.

Lata 60. do lat 80. XIX wieku to okres kształtowania się łódzkiego życia muzycznego. Początkowo bardziej popularne były występy przyjezdnych artystów, natomiast wraz z rozwojem kulturalnym, podjęto próby tworzenia w Łodzi samodzielnej kultury muzycznej. Nastąpił wzrost organizacji wydarzeń muzycznych (np. koncertów i wieczorów muzycznych), szczególnie inicjowanych przez działaczy muzycznych, ale też amatorów: właścicieli sal, ogrodów, restauracji, szkół i chórów (przede wszystkim niemieckich, których było aż 13). Ponadto powstawały liczne orkiestry miejscowe, wojskowe, których kapelmistrzowie udzielali lekcji muzyki. Łódzkie życie koncertowe tego okresu kreowali również wirtuozi polscy i zagraniczni. Dzięki bliskości z Warszawą oraz licznym kontaktom handlowym z zagranicą, Łódź gościła wielu artystów.

Następny okres od lat 80. do końca I wojny światowej jest nazywany okresem samodzielności łódzkiego ośrodka muzycznego. Działalność muzyczna opierała się wówczas przede wszystkim na występach miejscowych zespołów, orkiestr, zainspirowanych licznymi przyjezdnymi gośćmi. W 1888 roku powstała stała scena nazwana Operą Łódzką. Rozwój tej dziedziny kultury następował błyskawicznie. Prywatne nauczanie śpiewu, porównywane było do zasięgu szkół muzycznych (pierwszą szkołą muzyczną w Łodzi otworzono w 1893 roku). Powstał też chór polski, prekursor późniejszej „Lutni”, a w 1899 r. Łódzkie Towarzystwo Muzyczne, które dawało nadzieję na utrzymanie w Łodzi stałej sceny. Wielkim wydarzeniem było otwarcie w 1901 roku Teatru Wielkiego (nie był to jeszcze Teatr znany współcześnie). Dla zwiększającej się liczby robotników rozpoczęto organizować „koncerty ludowe”, powstawały orkiestry fabryczne. Przed I wojną światową często gościły tu warszawskie zespoły symfoniczne, zakładano nowe szkoły muzyczne. Powstało też sporo amatorskich orkiestr, przy zakładach i fabrykach jak na przykład: Orkiestra Kolei Warszawsko-Wiedeńskiej, Scheiblerowska Orkiestra Amatorska, Orkiestra Mandolinowa przy Towarzystwie Śpiewaczym „Lira”, czy Orkiestra

Poczty i Telegrafu, a także chórów jak wymienione już wcześniej Towarzystwo Śpiewacze „Lutnia” oraz Łódzkie Rzemieślnicze Towarzystwo Śpiewu Chóralnego „Lira” i Chór Nauczycielski. Nadal przeważały chóry niemieckie, ale należy wspomnieć również chór istniejący przy Żydowskim Towarzystwie Muzycznym „Hazomir” (Pellowski, 1980). W 1915 roku powstała stała orkiestra w Łodzi – Łódzka Orkiestra Symfoniczna, której koncerty odbywały się w wydierżawionej przez Alfreda Straucha sali przy ul. Narutowicza 20. Koncerty muzyki poważnej budziły jednak zainteresowanie tylko wśród łódzkiej finansjery. Dla szerszej społeczności organizowano koncerty „łżejszej” muzyki w parkach i podczas festynów (Jewtuchowicz i Suliborski, 2009b).

W opisywanym okresie dużo mniejsze znaczenie dla organizacji czasu wolnego miała sztuka plastyczna. Odbierana jako sztuka „trudna”, bardziej wymagająca oraz kosztowna, w Łodzi przemysłowej była początkowo przeznaczona tylko dla fabrykantów, którzy w swoich posiadłościach otaczali się dziełami plastycznymi. Dopiero na początku lat 80. XIX wieku pojawiły się pierwsze działania zmierzające do popularyzacji tej dziedziny sztuki – np. zaczęto prezentować pojedyncze dzieła w witrynach księgarń, co z czasem przerodziło się w wystawy obrazów. Nie istniał wówczas stały salon sztuki, sprowadzano jednak dzieła z istniejących już ośrodków – na przykład z warszawskiego Towarzystwa Zachęty Sztuk Pięknych (istniejące od 1860 roku). Pomimo tego, że miasto się powiększało, grono ludzi rzeczywiście zainteresowanych sztuką było wąskie. Nadal miejscem rozpowszechniania tej dziedziny sztuki były witryny księgarń. W 1889 roku Spółka Artystyczna Malarzy, Rzeźbiarzy i Budowniczych z Warszawy zorganizowała długo oczekiwaną wystawę malarstwa w Łodzi, jednak akcja ta nie wywołała spodziewanych rezultatów – zainteresowanie i zakup były niewielkie. Działalność artystyczna ożyła na nowo w latach 90. XIX wieku, kiedy organizowane były wystawy artystów, np. przy Pasażu Meyera 5 (obecnie ul. Moniuszki). Miejsce urosło do rangi „salonu artystycznego”, lecz wciąż było „zapożyczone”, tak, jak sale w Grand Hotelu. Problem stanowił nadal brak stałego miejsca na wystawy. Dopiero w 1895 roku nowelista Zygmunt Bartkiewicz założył pierwszy Salon Artystyczny. Ożywiona działalność artystyczna tego miejsca polegała na wystawach prac o wysokich walorach artystycznych autorstwa zarówno znanych jak i młodych artystów, co wpływało na rozwój estetyczny łodzian. Kłopoty finansowane związane z utrzymaniem salonu, który dwukrotnie zmieniał swoją siedzibę (latem otwierano jego filię w Parku Helenowskim) spowodowały, że zdołał się utrzymać tylko do 1900 roku. Równoległe powstawały na krótki czas salony przy ul. Piotrkowskiej. Ponadto Towarzystwo Krzewienia Oświaty organizowało pokazy malarstwa najlepszych polskich artystów (Juliusza Kossaka, Jana Stanisławskiego,

Stanisława Wyspiańskiego). Innym przykładem jest działalność artysty – Karola Ende, który w 1914 roku otworzył Salon Sztuki, gdzie prezentował dzieła twórców takich jak: Jacek Malczewski, Włodzimierz Tetmajer, Julian Fałat, Juliusza i Wojciecha Kossaków. Jednak brak stałego miejsca wystaw i niska liczba zamówień spowodowała odpływ zdolnych artystów do Warszawy, Krakowa, Lwowa, czy zagranicę, gdzie zdobywali nagrody i uznanie. Trudne były także początki instytucji kulturalnej – muzeum. Dopiero w 1910 roku, po wieloletnich próbach, powstało Towarzystwo Muzeum Nauki i Sztuki (początkowo przy ul. Zielonej 8, a później przy ul. Piotrkowskiej 91). Wojna zakończyła jednak jego działalność, a zbiory ostatecznie przekazano miastu w 1923 roku (Zawilska, 1980).

Rozwój rekreacji ruchowej, również uwarunkowany specyficznym klimatem miasta wielokulturowego, w sposób znaczący wpłynął na kształtowanie się łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej. Początkowo najłatwiej było powołać niemieckie i rosyjskie stowarzyszenia sportowe. Pierwszym przykładem było przywoływane już Łódzkie Towarzystwo Strzeleckie (Lodzer Bürger Schützengilde), założone w 1824 roku. Łódzka Straż Ogniowa, założona w 1876 roku, zajmowała się kulturą fizyczną poprzez ćwiczenia podnoszące sprawność fizyczną potrzebną w akcjach przeciwpożarowych. Organizowała również pokazy swych umiejętności. Z czasem przyległą do niej sekcję gimnastyczną przekształcono w Łódzkie Towarzystwo Gimnastyczne „Siła” (Lodzer Turnverein „Kraft”). Towarzystwa te miały jednak niewielki zasięg, więc ludzie w wolnym czasie, np. w święta, sami organizowali sobie sportową rozrywkę. Zamożniejsi korzystali z dostępnych odpłatnie parków, gdzie znajdowały się tory dla cyklistów. Dużym zainteresowaniem cieszyła się piłka nożna oraz kolarstwo. Od 1886 roku istniało Łódzkie Towarzystwo Cyklistów (Verein Lodzer Cyclisten), a po rozszerzeniu swej działalności zmieniło nazwę na Związek Sportowy „Unia” (Sport-Vereinigung „Union”). Prężnie działające stowarzyszenie utrzymywało kontakty z zagranicą, a także powołało żeńską sekcję lekkoatletyki. Rosyjski Touring Club miał swój odpowiednik w Łódzkim Touring Clubie (1897 rok), gdzie prócz kolarstwa i turystyki pieszej z czasem też zaczęto grać w piłkę nożną. Pierwsze towarzystwo gimnastyczne zostało zalegalizowane dopiero w 1907 roku przekształcając się cztery lata później w Łódzki Związek Sportowy i Gimnastyczny (Lodzer Sport Und Turnverein). Nadal były to jednak stowarzyszenia przeważnie tylko dla Niemców. Popularną dziedziną sportu wśród przemysłowców było jeździectwo, organizowano wyścigi konne (np. na polach julianowskich, czy torze wyścigowym na Rudzie). Amatorzy pływania korzystali z łódzkich i okolicznych stawów oraz rozlewisk rzecznych (min. Stawy Jana, na Młynku, czy Rudzie). Zamarznięte

stawy zimą służyły do uprawiania łyżwiarstwa, a na zaśnieżonych pagórkach, szczególnie na Rudzkiej Górze, uprawiano saneczkarstwo (Pawlak, 2001).

Na początku XX wieku nastąpił rozwój stowarzyszeń sportowych żydowskich i polskich. Dla Polaków miało to dodatkowe znaczenie, gdyż poprzez tworzenie tych stowarzyszeń próbowano także krzewić świadomość narodową (Towarzystwo Warszawskie Cyklistów, Towarzystwo „Trzeźwość”, które były zalegalizowane, oraz tajne Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”, wcześniej założone w Galicji, które poza sportem, zajmowało się krzewieniem patriotyzmu). Carat często blokował takie inicjatywy, niektórym jednak pod szyldem zadań sportowych udawało się konspiracyjnie przekazywać treści patriotyczne. Po rewolucji, możliwości legalizacji stowarzyszeń sportowych się poszerzyły, powstały między innymi: Łódzkie Żydowskie Towarzystwo Gimnastyczno-Sportowe, Niemieckie Realne Towarzystwo Gimnastyczne, Łódzki Klub Futbolowy „Wiktoria”, Towarzystwo Warszawskich Wielocypedystów w Łodzi, Towarzystwo Sportowe „Newcastle” (dla Anglików pracujących w Łodzi), Łódzki Tenis-Klub, czy łódzki oddział Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego. W 1910 roku istniały 22 stowarzyszenia zrzeszające około 2 tysięcy członków. Znamienne dla rozwoju łódzkiego sportu były działania zmierzające do uzgodnienia zasad organizacji mistrzostw i zawodów na terenie Łodzi. W związku z tym powstała Łódzka Liga Sportowa (Lodzer Fussball Verband), która to koordynowała.

W okresie porewolucyjnym powstały dwa najważniejsze do dzisiaj kluby sportowe w Łodzi: Łódzki Klub Sportowy, który początkowo funkcjonował jako „Łodzianka” i został zalegalizowany w 1908 oraz Towarzystwo Sportowe „Widzew”. Punktem przełomowym dla działań ŁKS było otrzymanie nowego placu do gry przy ulicy Srebrzyńskiej 37/39. Natomiast klub widzewski powstał w 1910 roku z inicjatywy działającej na tamtym terenie PPS. Kluby skupiały się przede wszystkim na sekcji piłkarskiej, ale w późniejszym czasie, rozwijały się także inne sekcje (np. lekkoatletyczna w ŁKS). Wraz z rozwojem ruchu sportowego zorganizowano w Łodzi w 1912 roku Wielkie Igrzyska Olimpijskie, podczas których odbyły się zawody piłkarskie i lekkoatletyczne klubów miejscowych, krajowych, a w 1914 roku nawet z udziałem najlepszych w tamtym czasie drużyn europejskich. Dalszy rozwój kultury fizycznej zarówno w szkołach jak i stowarzyszeniach silnie związany był z krzewieniem idei niepodległościowych. Lata I wojny światowej zahamowały działalność stowarzyszeń sportowych (Halicz, 1980).

Do 1918 roku proces tworzenia różnych instytucji życia kulturalnego w Łodzi uznawany jest za trudny. Wraz z wybuchem I wojny światowej proces ten został zahamowany, a nawet

przerwany. Do tego czasu Łódź nie wykształciła adekwatnych dla potrzeb prawie półmilionowego miasta ośrodków, czy instytucji kulturalnych. Miasto nadal posiadało przede wszystkim przemysłowy charakter, bez znaczących tradycji kulturalnych i ze spolaryzowanym społeczeństwem (Jewtuchowicz i Suliborski, 2009b). Opisywane formy spędzania czasu wolnego, podmioty inicjujące oraz miejsca organizacji różnego rodzaju wydarzeń, dały jednak podwaliny do powstania miejskiej przestrzeni rekreacyjnej.

3.2. Łódzka przestrzeń rekreacyjna w latach 1918-1945

Uwarunkowania rozwoju przestrzeni rekreacyjnej w Łodzi w opisywanym okresie można rozpatrywać z punktu widzenia upowszechniania różnych form aktywności rekreacyjnych oraz z perspektywy odbiorcy. Charakter robotniczego miasta przytłaczał rozwój kulturalny Łodzi. Wysoki poziom analfabetyzmu wśród łodzian (na początku XX w. to ok. 60% mieszkańców), niski poziom oświaty oraz wciąż niskie aspiracje kulturalne, stały się wyzwaniem dla Łodzi po I wojnie światowej (Jewtuchowicz i Suliborski, 2009c). W okresie międzywojennym zaczęły powstawać w Łodzi towarzystwa naukowe, które odegrały znaczącą rolę w rozwoju zarówno oświaty jak i kultury w Łodzi. Rozbudowała się również sieć ogólnodostępnych bibliotek, otwierano filie w poszczególnych łódzkich dzielnicach. Istniały jednocześnie biblioteki prywatne, przy parafiach, zakładach pracy, spółdzielniach, czy stowarzyszeniach. Najstarszą po Wojewódzkiej i Miejskiej Bibliotece Publicznej im. Marszałka Józefa Piłsudskiego, jest Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka, która powstała w 1925 roku.

Rekreacja łodzian w tym czasie skupiała się głównie na spotkaniach towarzyskich, często nadal podwórko stanowiło centrum życia towarzyskiego. Spędzano czas z sąsiadami, ale spotkania urozmaicali wędrowni kataryniarze, kapele, orkiestry, grupy cyrkowe. Dla zainteresowanych rozwijaniem własnych pasji powstawały w Łodzi kolejne kluby i stowarzyszenia. Propagowano ideę kultury fizycznej poprzez działalność wielu instytucji, np. takie zrzeszenia młodzieżowe jak: Związek Strzelecki „Strzelec”, Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół” oraz Chrześcijańskie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej YMCA. Funkcjonowały licznie kluby sportowe, w tym wielosekcyjne kluby fabryczne, kluby polskie, żydowskie i niemieckie. Istniały także niesformalizowane drużyny podwórkowe (szczególnie zainteresowane piłką nożną). Zimą organizowane były ślizgawki w parkach (Poniatowski, Ludowy) oraz przy ul. Abramowskiego 6/8/10. Łódzkie Towarzystwo Cyklistów posiadało obiekty na obszarze dzisiejszego placu Komuny Paryskiej. W 1922 roku zarząd ŁKS podjął decyzję o budowie parku sportowego, na którym zaplanowano: boiska, halę sportową, pływalnię i korty tenisowe. Dzięki temu łodzianie

mogli szczycić się najnowocześniejszym w tamtym okresie w kraju kompleksem sportowym. Popularną dziedziną sportu w tym czasie były zapasy. W 1925 roku w Rudzie Pabianickiej reaktywowano organizację zawodów hippicznych, propagowanych przez Łódzkie Towarzystwo Zachęty do Wyścigów Konnych. W Parku Helenowskim nadal organizowano zawody samochodowe na torze kolarskim. W tym okresie można wyróżnić następujące dziedziny aktywności, nadzorowane przez kluby i stowarzyszenia zarówno sportowe jak i społeczne: aerokluby, automobil-kluby, jazda konna, kluby motocyklowe, szachy, wędkarstwo, kolarstwo, łowiectwo, łyżwiarstwo, gimnastyka, strzelectwo, myślistwo, tenis, lekka atletyka, piłka nożna, kajakarstwo, cykliści. Kluby te posiadały swoje liczne obiekty, boiska w różnorodnych lokalizacjach w mieście (Koliński, 2016).

Chętnie spacerowano po ulicy Piotrkowskiej, a w trakcie świąt czy karnawału organizowano festyny na al. Kościuszki (wtedy ul. Spacerowej, odcinek między ówczesną ul. Andrzeja, a Zieloną), gdzie wówczas zamiast torów tramwajowych przebiegała spacerowa aleja. Spędzano czas nad stawami w parkach, w których funkcjonowały punkty gastronomiczne. W tym okresie dostępny był lunapark przy pl. Dąbrowskiego, sztuczna górka saneczkowa w parku Helenowskim, wieża do skoków do wody nad stawami Stefańskiego na Rudzie Pabianickiej. Najwięcej atrakcji zapewniał prywatny Park Helenowski, gdzie wstęp był nadal biletowany. Ponadto korzystano z Parku 3-go Maja, Julinowskiego, Kolejowego, Ludowego im. Marsz. J. Piłsudskiego, im. Ks. J. Poniatowskiego, im. Staszica, Parku Wenecja, Parku ZUS i Źródlika. W parku im. Ks. J. Poniatowskiego powstała garnizonowa hala sportowa (w 2002 roku wyburzona w trakcie budowy kompleksu Opus Film) a zimą zamarznęty staw stawał się lodowiskiem. Park Wenecja do 1937 był parkiem prywatnym, organizowane były w nim koncerty, a przede wszystkim słyęła z potańcówek. W pobliskim parku Sielanka mężczyźni tłumnie kibicowali uczestnikom walk francuskich, czyli zapasów. Gdy powstał Park na Zdrowiu, również stał się miejscem chętnie odwiedzanym przez łodzian. Na jego terenie znalazły się stawy, kąpieliska, ogródek jordanowski, wieża spadochronowa z wyciągiem elektrycznym oraz strzelnica. Ponadto w ramach projektu z 1928 roku zaprojektowano teren targowy oraz tereny na ogrody botaniczny i dendrologiczny oraz ogród zoologiczny. Zaprojektowano także obiekty sportowe – stadion, boiska i tor saneczkowy. Dopiero jednak w 1937 roku w ogrodzie zoologicznym pojawiły się pierwsze zwierzęta, w tym również te, które do tej pory były prezentowane w Parku im. Ks. J. Poniatowskiego. Popularny był wypoczynek nad stawami: przy ul. Milionowej, gdzie udostępniano plażę, kajaki i łódki, czy na Stawach Stefańskiego, gdzie funkcjonowało kąpielisko i wypożyczalnia łódek. Ponadto łodzianie korzystali ze stawów Jana, na

Młynku. Podczas majówek chętnie wybierano się na pikniki w okolice Łodzi – do Arturówka i Łagiewnik (Koliński, 2016).

Dla dzieci i młodzieży powstawały w tym czasie pierwsze świetlice i domy kultury, zarówno miejskie, jak i związane z funkcjonującymi w tym czasie stowarzyszeniami. W tych miejscach uczestnicy mogli rozwijać swoje pasje, uczyć się zawodu i otrzymać skromny posiłek. Powstawały ogródki jordanowskie: w 1929 było ich 12, a w 1937 – 41. W planach magistratu było utworzenie w każdej dzielnicy Oświatowych Domów Ludowych, w których miały być: biblioteka, kino, sale odczytowe. Pierwszy tego typu obiekt powstał w 1922 przy Wodnym Rynku, mieścił się w nim Miejski Kinematograf Oświatowy. Chrześcijańskie Stowarzyszenie Młodzieży Męskiej YMCA od 1935 zorganizowało obiekt na terenie dawnych ogrodów Hotelu Grand, gdzie znajdowały się pracownie, sala teatralna oraz kryty basen (jeden z dwóch istniejących w tym czasie w Łodzi). Drugi kryty basen mieścił się przy Zakładzie Kąpielowym R. Beutlera (obecnie róg ul. Piłsudskiego i Kilińskiego). Łodzianie mogli korzystać również odkrytych pływalni: przy stadionie Łódzkiego Klubu Sportowego (al. Unii) oraz w klubie „Zjednoczeni”(ul. Kilińskiego 188).

Powstawanie łódzkiej kultury wielkomięskiej wiąże się z rozwojem łódzkiego środowiska literackiego. Przykładem tego typu działań były literackie czasopisma, np. Władysław Strzeмиński wraz ze swoimi współpracownikami znanymi z projektu artystycznego „a.r.” wydawali awangardowy periodyk „Forma” w latach 1933-1938. Ważnym wydarzeniem było powstanie w 1930 roku Łódzkiego Klubu Literackiego, dzięki któremu pojawiły się literackie czasopisma takie jak: „Nowe Drogi”, „Kultura Łodzi”, czy „Osnowy Literackie”. Władze miasta zaczęły doceniać tę dziedzinę kultury i w 1926 roku ustanowiono Nagrodę Literacką m. Łodzi przekształconą w 1931 roku w Nagrodę m. Łodzi dla Literatury Pięknej, Nauki i Sztuk Plastycznych (Puś, 2005a). Istotną inicjatywą było założenie przez Mariana Piechala, Kazimierza Sowińskiego i Grzegorza Timofiejewa pierwszego poetyckiego ugrupowania – „Meteor”, którego cel stanowiła nie tylko promocja, rozwijanie twórczości artystycznej, ale także nawiązanie bezpośrednich kontaktów z czytelnikami. Nadal jednak uważa się, że w tym okresie nie udało się wytworzyć w Łodzi środowiska literackiego w pełnym znaczeniu tego sformułowania (Błażejowski, 1982).

W okresie międzywojennym Łódź uważana była za jeden z najpoważniejszych ośrodków prasy. Wraz z rozwojem sieci bibliotek oraz innych działań na rzecz rozwoju czytelnictwa rosła liczba wydawanych w tym okresie dzienników, tygodników, czy periodyków (Jewtuchowicz i Suliborski, 2009c). Dominowały dwa konkurujące ze sobą wydawnictwa, publikujące polskie

gazety polskie: „Kurier Łódzki” oraz „Republika”. „Kurier Łódzki” zasłynął szczególnie w okresie międzywojnia jako jedna z najważniejszych gazet, popularne były także jej dodatki np. „Łódź w Ilustracji”, czy „Kurier Filmowy”. Drugie wydawnictwo wydawało m.in. gazetę „Republika”, zaliczaną do największych w Polsce dzienników oraz gazetę poranną „Express Ilustrowany”, która miała zasięg ogólnopolski. Poza polską prasą istniały także codzienne gazety wydawane w języku niemieckim (np. „Neue Lodzer Zeitung”) oraz w jidysz (np. „Najer Fołksblat”) (Koter i in., 2005).

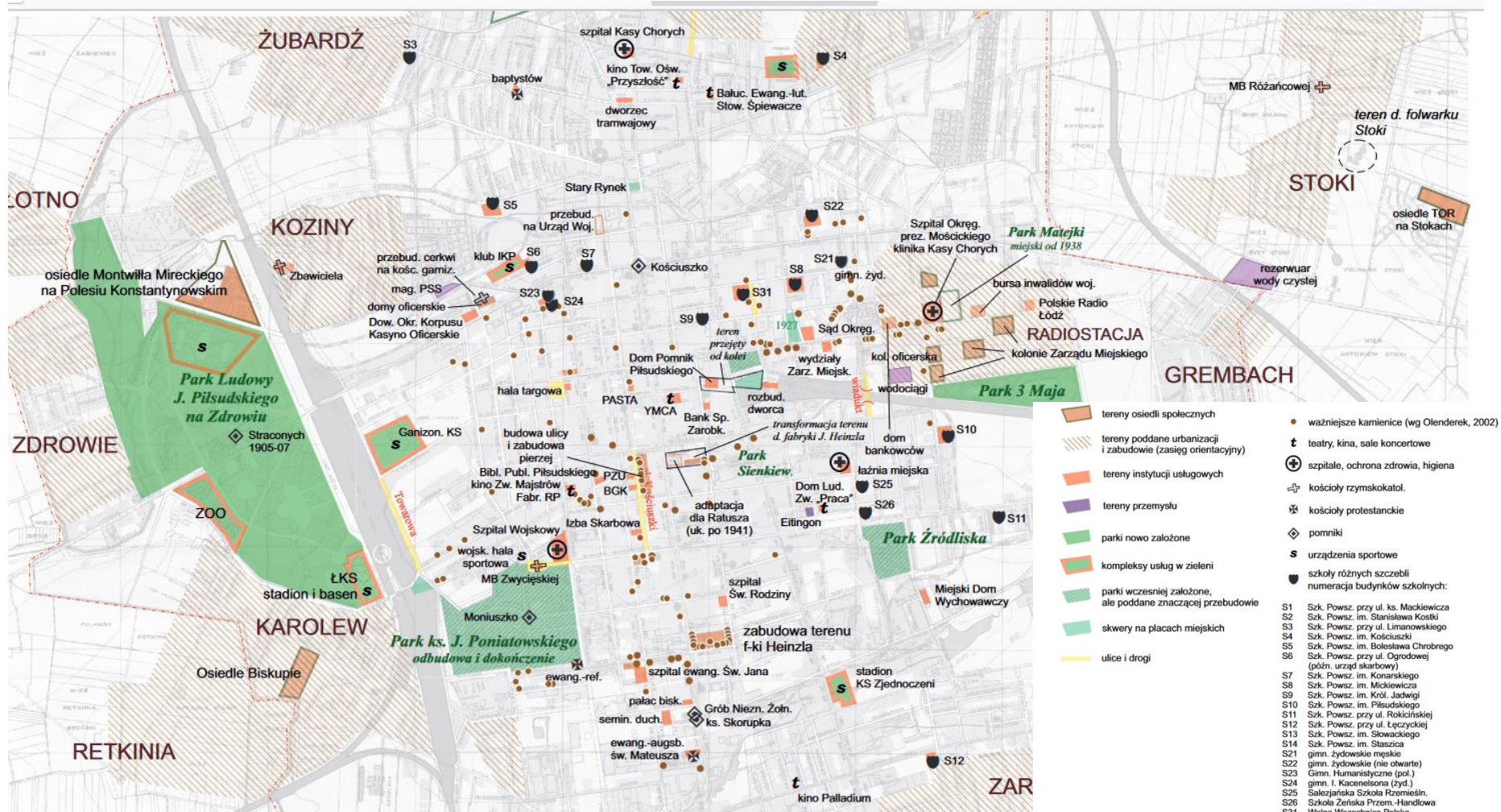
W okresie międzywojnia podejmowano próby utworzenia w Łodzi profesjonalnej sceny teatralnej. Powstałe przed wybuchem I wojny światowej budynki teatrów: Victoria, Polski, Wielki i Thalia, spłonęły. Władze miasta po wojnie postanowiły przejąć dawną siedzibę Teatru Polskiego i otworzyć Teatr Miejski, jako wizytówkę kulturalną Łodzi. W 1923 roku powstał Teatr Popularny z siedzibą w zakładach Poznańskiego. Repertuar teatralny tego czasu skierowany był przede wszystkim do robotników. Sztuki o wymowie społecznej wystawiane były ponadto w salach klubów fabrycznych. W tę działalność zaangażowany był znacząco Leon Schiller. Następnie w 1927 roku powstał Teatr Kameralny w budynku Grand Hotelu, znany ze spektakli typu farsy, komedie i groteski. Funkcjonował także Teatr Letni w parku im. S. Staszica, pojawiały się nowe formy artystyczno-awangardowe, przykładem może być grupa „Jung Idysz”, gdzie powstał kabaret „Ararat” oraz teatr lalkowy „Chad Gadje”. Powstawały również zespoły amatorskie – np. Scena Robotnicza, a także teatry rewiowe, teatr kukiełkowy. Nadal jednak trudnością było utrzymanie się dłużej tego typu inicjatyw, niektóre przerwała II wojna światowa (Koliński, 2016).

Kino było dla łodzian łatwiejszą w odbiorze i tańszą formą spędzania czasu wolnego. W okresie międzywojennym liczba kin wzrosła (1919r. – 14, 1924r. – 22, 1939r. – 34), a ich właściciele i nazwy często się zmieniały (Koliński, 2016). Kina rywalizowały ze sobą, standard też był różnorodny. W 1929 roku pojawił się w Łodzi pierwszy film dźwiękowy (Kino Splendid, ul. Dzielna 18 – obecnie ul. Narutowicza 20) (Krajewska, 1992). Nowym medium, odgrywającym ważną rolę w upowszechnianiu kultury w Łodzi było radio, które uruchomiono w 1930 roku. Była to siódma w Polsce radiowa stacja przekąźnikowa. Działalność informacyjna wzbogacona była o transmisje wydarzeń politycznych, czy kulturalnych. Prowadzono też audycje kulturalno-rozrywkowe, występowały w radiu orkiestry i chóry fabryczne. Wiosną 1939 roku otwarto nowy gmach łódzkiej rozgłośni, który wówczas uznawano za najnowocześniejszy obiekt tego typu w Europie (Koliński, 2016).

Działalność muzyczną okresu międzywojnia wyznaczały Filharmonia Łódzka, Konserwatorium Muzyczne Heleny Kijewskiej-Dobkiewiczowej oraz Heleny Kon, stowarzyszenie muzyczne, a także liczne aktywności amatorskie. Trudna sytuacja finansowa łódzkiej Filharmonii powodowała, że jej działalność była nieregularna, a muzycy podejmowali się różnych dodatkowych prac, aby się utrzymać (np. wykonywanie podkładów dźwiękowych w kinach, występy w lokalach, podwórkach). Działały w tym czasie Towarzystwo Miłośników Muzyki, Towarzystwo Muzyczne im. Chopina, Towarzystwo Operowe, ale bez znaczących dokonań, ze względu na niskie zainteresowanie odbiorców.

Okres międzywojnia przyniósł rozwój życia artystycznego. Dużą rolę odgrywali w tym czasie twórcy żydowscy, prezentowali nazywany przez specjalistów nurt „ekspresjonizmu żydowskiego”, należeli do tej grupy między innymi: Jankiel Adler, Henryk Barciński, czy Wincenty Icchak Brauner z siostrą Idą Brauner. Inną, polską grupą artystyczną, powstałą w 1929 roku z inspiracji malarza i teoretyka sztuki Władysława Strzemińskiego było „a.r.” (artyści rewolucyjni albo awangarda rzeczywista). Członkami byli: żona Strzemińskiego – rzeźbiarka Katarzyna Kobro, malarz i grafik – Henryk Stażewski oraz Karol Hiller, a także poeci Jan Przyboś i Jan Brzękowski. Grupa ta istniała do 1936 roku, a za jej główne zasługi uznaje się zgromadzenie kolekcji sztuki nowoczesnej, która obecnie znajduje się w Muzeum Sztuki w Łodzi (Puś, 2005a). Kolejną ważną inicjatywą tego czasu było powstanie w 1924 roku w parku H. Sienkiewicza Miejskiej Galerii Sztuki, przekształconej w 1931 roku w filię warszawskiego Instytutu Propagandy Sztuki. Przed II wojną światową powstały załączki późniejszych stowarzyszeń plastycznych, a także czasopismo „Forma”, które popularyzowało ich działalność do czasów okupacji.

W dwudziestoleciu międzywojennym funkcjonowały w Łodzi następujące muzea: Muzeum Nauki i Sztuki (od 1910 r.), Miejskie Muzeum Historii i Sztuki im. J. K. Bartoszewiczów (w 1930 r.), Miejskie Muzeum Przyrodniczo-Pedagogiczne (w 1930r. w Parku im. H. Sienkiewicza), Miejskie Muzeum Etnograficzne oraz od 1937 r. Muzeum Diecezjalne. Powstały także trzy galerie: Miejska Galeria Sztuki, Wizo i Bnei-Brith (Koliński, 2016; Puś, 2005b). Łódź w okresie międzywojennym przeobrażała swój wizerunek miasta kojarzącego się tylko z przemysłem na znaczący ośrodek miejski, ze zwiększającą się rolą inteligencji w rozwoju kulturalnym miasta. Z trudem tworzyło się szkolnictwo wyższe, ale znaczącą rolę odegrały nowoczesne, awangardowe oraz wielonarodowe grupy artystyczne i literackie (Puś, 2005a). W okresie międzywojennym nastąpiły istotne przemiany przestrzenne oraz powstały kolejne inwestycje wpływające na zasięg łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej, co obrazuje rys.12.

Rys. 12. Przemiany przestrzenne w okresie międzywojennym w Łodzi
Źródło: (Łódzkie Towarzystwo Naukowe, 2019)

Zasięg terenów i obiektów rekreacyjnych wyszedł poza ściśle centrum, wyznaczając kolejne kierunki rozwoju. Dostrzec można ponadto takie obiekty jak kina, biblioteki oraz zrealizowane i planowane inwestycje dotyczące tworzenia terenów rekreacyjnych (np. parki).

Po wybuchu drugiej wojny światowej Łódź została włączona do Generalnej Guberni. Rozpoczęto likwidację stowarzyszeń i wszelkich przejawów polskiego życia kulturalnego, oświatowego i sportowego. Zamknięte zostały instytucje kultury, liczna ludność żydowska została umieszczona w getcie oraz nastąpiła grabież majątków i dóbr kultury (Jewtuchowicz i Suliborski, 2009c; Waingertner, 2019). Zamknięto dla Polaków restauracje, parki, place zabaw, biblioteki, poza nielicznymi wyznaczonymi miejscami (np. park Wenecja). Nie mogli korzystać z instytucji kultury, uprawiać sportu oraz korzystać z dotychczasowej infrastruktury. Zabronione było posiadanie radia, dzieł sztuki oraz organizacja spotkań towarzyskich oraz kulturalnych. Istniejące wówczas zagospodarowanie rekreacyjne służyło przede wszystkim niemieckim okupantom.

3.3. Łódzka przestrzeń rekreacyjna w latach 1945-1989

W porównaniu do innych dużych miast polskich, Łódź w małym stopniu została zniszczona w czasie wojny. W związku z sytuacją powojenną Warszawy, ważniejsze instytucje, organizacje, a co za tym idzie również artyści znaleźli miejsce w Łodzi. Okres *boomu* kulturalnego w Łodzi określa się przedział lat 1945-1948, a miasto nazywano wręcz kulturalną stolicą Polski. Początkowo do Łodzi przybyło wielu mieszkańców zburzonej Warszawy, dostępność mieszkaniowa miasta fabrycznego przyciągała. Debatowano nad przemianowaniem Łodzi na stolicę Polski, argumentując jej centralnym położeniem oraz skojarzeniem: miasto-symbol ruchu robotniczego, tak się jednak nie stało. Po okresie *boomu* wielu artystów opuściło Łódź.

Trudną sytuację powojenną Łodzi, związaną z podstawowymi sprawami bytowymi (braki żywności, wysokie ceny artykułów, zniszczone fabryki) urozmaicało ożywienie życia kulturalnego. Już w 1945 roku otwarto dwa kina – „Bałtyk” oraz „Przedwiośnie”. Poza repertuarem filmowym w kinach wyświetlano materiały informacyjne Polskiej Kroniki Filmowej. W tym roku działało już także kilkanaście teatrów. Szczególnym uznaniem publiczności cieszył się Teatr Wojska Polskiego (dziś ul. Jaracza), a wśród znaczących reżyserów należy wymienić takie postaci jak: Juliusz Osterwa, Jan Kreczmar, Aleksander Zelwerowicz i Kazimierz Rudzki. Popularnością cieszył się również Teatr Miniatur „Syrena”, mieszczący się w Hotelu Grand, kierowany wówczas przez Jerzego Jurandota. Coraz częściej władze naciskały na twórców, aby

propagowali repertuar rosyjski, czy wręcz sowiecki. W 1949 roku założony został pod kierownictwem K. Dejmką Teatr Nowy.

Ponadto w pierwszych latach powojennych przybył z Wilna do Łodzi Teatr Komедии Muzycznej „Lutnia” – pierwszy w powojennej Polsce teatr operetkowy, otwarto Teatr Kameralny Domu Żołnierza oraz Teatr Lalek „Arlekin” (Waingertner, 2019). Sytuacja powojenna spowodowała ponowne odrodzenie kultury żydowskiej w Łodzi. W 1946 roku rozpoczął działalność Teatr Żydowski oraz instytucje i stowarzyszenia krzewiące kulturę tej społeczności. Pod koniec lat 40. jednak ograniczono ich działalność, a liczba ludności żydowskiej się zmniejszała. W konsekwencji, w realiach powojennej Łodzi, wyparto dwa silne budulce tworzące uwarunkowania społeczno-kulturalne Łodzi, czyli społeczność niemiecką i żydowską, a tym samym tradycję łódzkiej wielonarodowości. Łódź stała się w zdecydowanej większości miastem jednonarodowych i jednowyznaniowym.

Postępował jednak rozwój instytucji rekreacyjnych. Po wojnie wznowiła swoją działalność orkiestra filharmoniczna z siedzibą przy ul. Narutowicza 20 szybko zdobywając uznanie publiczności. Przy ul. Piotrkowskiej otwarto pierwszą kawiarnię artystyczną „Mokka”. Wzrastało zainteresowanie sportem wraz ze wznowieniem działalności klubów i sekcji sportowych: m.in. Łódzkiego Klubu Sportowego. Powoływano także nowe, dotyczące takich aktywności jak: gimnastyka sportowa i artystyczna, szachy czy zapasy. Łódzkie kluby zdobywały zwycięstwa w piłce nożnej i koszykówce (zarówno kobiety jak i mężczyźni). Nadal popularnością cieszyło się kolarstwo, w Parku Helenowskim sześciokrotnie kończył się etap Wyścigu Kolarskiego dookoła Polski.

Znaczącym wydarzeniem dla rozwoju społeczno-kulturalnego, które w konsekwencji wzbogacało zakres aktywności rekreacyjnych w Łodzi było powstanie uczelni wyższych: Uniwersytetu Łódzkiego, Politechniki Łódzkiej, Akademii Muzycznej, Akademii Medycznej, a w następnych latach ustrukturyzowała się współczesna Państwowa Wyższa Szkoła Filmowa, Telewizyjna i Teatralna. Pomimo tego, że wielu członków elity intelektualnej oraz artystów przeniosła się do odbudowywanej Warszawy, Łódź w pierwszych latach powojennych zyskała opinię atrakcyjnego miasta, ze względu na rozwój przemysłu, budowanie prężnego ośrodka akademickiego oraz centrum kultury. Jednakże działalność stowarzyszeń, instytucji kultury czy uczelni w coraz większym zakresie podporządkowywana była nowej władzy komunistycznej, co w konsekwencji oznaczało utratę autonomii.

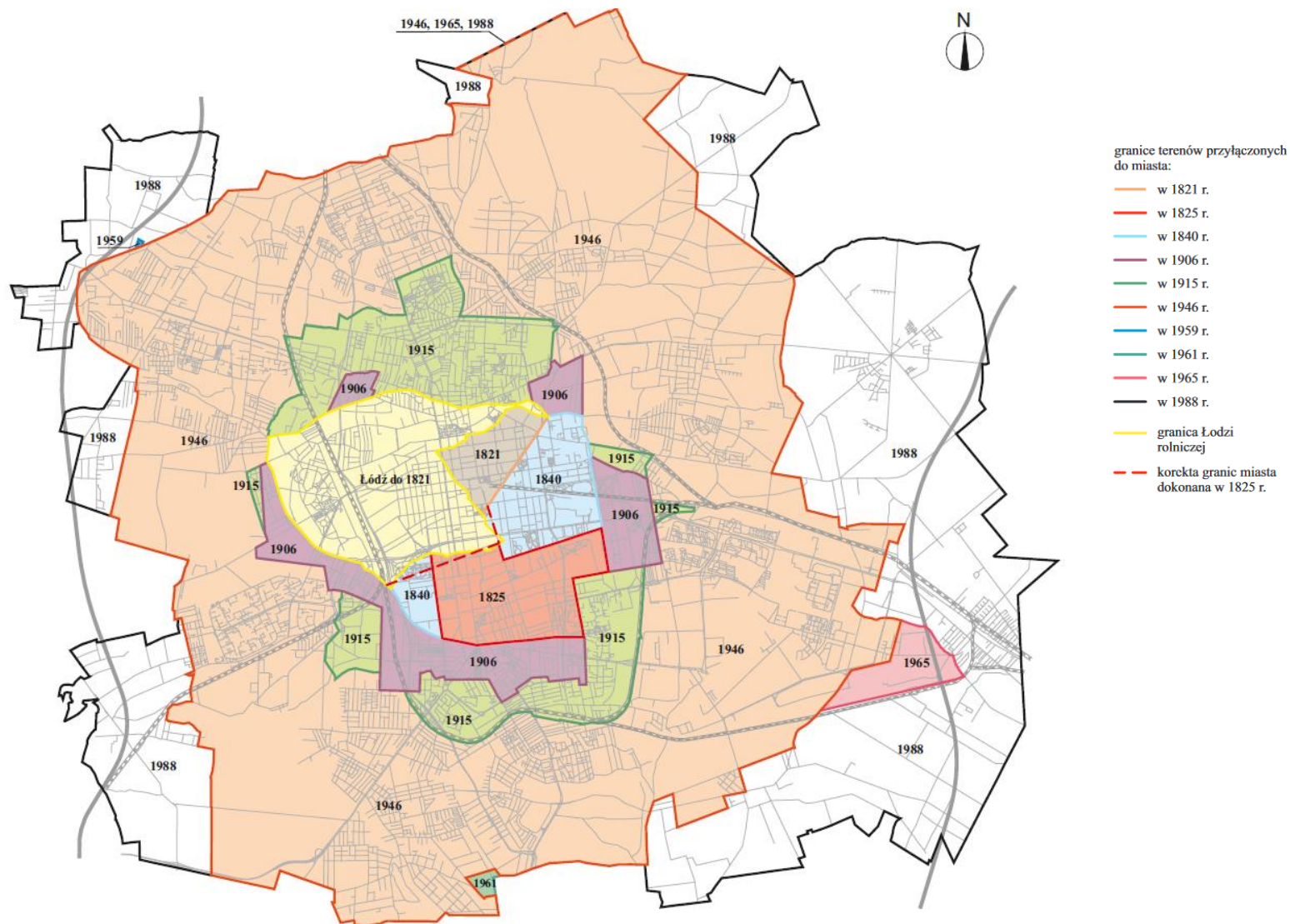
Po wojnie wznowiły swoją działalność miejskie biblioteki, w latach 50. funkcjonowało ponad 30 bibliotek publicznych. Rozwijała się prasa – pojawiały się nowe tytuły, jak np.

pierwsza polska gazeta „Wolność Łodzi”. Powstawały periodyki informacyjne, czasopisma literackie, artystyczne i satyryczne, ukazywały się regularnie trzy dzienniki („Głos Robotniczy”, „Dziennik Łódzki”, „Express Ilustrowany”). Wskazywane jest, że pierwsza dekada powojenna przyniosła rozwój kulturalny miasta. Jednakże po okresie *boomu* Łódź ponownie odgrywała rolę miasta przemysłu włókienniczego i została nim aż do przełomu lat 80./90. XIX wieku. Istotną zmianą było jednak nowa perspektywa opisu miasta – jako miasta akademickiego (Waingertner, 2019).

Ważnym aspektem rozwoju przestrzeni rekreacyjnej Łodzi była zmiana granic miasta, polegająca na włączaniu kolejnych gmin w granice administracyjne. W początkowych latach powojennych nastąpił najintensywniejszy rozwój terytorialny Łodzi (rys.13).

W 1945 r. włączono gminy: Chojny, Ruda Pabianicka, Brus, Łagiewniki, Rąbień, części gm. Wiskitno i Nowosolna, część wsi Starowa Góra, część gm. Widzew-wieś Lublinek, Chocianowice, a także część gm. Dobra). Największa w historii Łodzi inkorporacja terenów podmiejskich nastąpiła w 1946 roku na mocy rozporządzenia Rady Ministrów. Łódź powiększyła swoją powierzchnię prawie czterokrotnie.

Rozpoczęto zatem prace nad projektem planu zabudowy miasta w założonym w 1946 roku Biurze Planowania Miasta. Dzięki temu przebudowano m.in. zdewastowane tereny doliny rzeki Łódki, zakładając Park Staromiejski (wtedy im. B. Bieruta), zwany „Parkiem Śledzia” oraz rozbudowywano zielen miejską. W 1947 r. utworzono park publiczny przy ulicy Leczniczej. Jeszcze w 1946 roku powstał Ogród Roślin Leczniczych, który po siedmiu latach został przekształcony w Miejski Ogród Botaniczny (Waingertner, 2019).

Rys. 13. Rozwój terytorialny Łodzi
 Źródło: (Łódzkie Towarzystwo Naukowe, 2019)

Okres stalinowski (1949-1956), szeroko opisany w publikacji G. Mnicha (2019), to czas represji, inwigilacji oraz niszczenia demokratycznych form życia społecznego. W Łodzi brakowało środków inwestycyjnych. Niekiedy mieszkańcy podejmowali się organizacji strajków, a szczególną determinacją w tym zakresie wykazywały się kobiety (włókniarki). Ówczesne władze przedstawiały wizję budowy wielkiej Łodzi – współczesnego socjalistycznego miasta z rozbudowanymi planami mieszkaniowymi, powszechnym dostępem do kin, teatrów i domów ludowych, parkami i zieleńcami. Tylko w niewielkim zakresie udało się zrealizować te plany, a ich wykonanie oceniano jako wątpliwe.

Odtworzenie form spędzania czasu wolnego z tego okresu możliwe jest dzięki bogatym archiwom i przekazom prasowym, ale warto podkreślić, że władza kreując społeczeństwo komunistyczne, nadzorowała formy wypoczynku organizowane przeważnie przez instruktorów politycznie zaangażowanych. Odbywały się zabawy, wieczorki artystyczne dotyczące rewolucyjnej poezji, ponadto odczyty polityczne, dyskusje na tematy teatru i filmu, czasem potańcówki, ale narzucone przez władze miejsca nie cieszyły się wysoką frekwencją (np. urzędowa siedziba Klubu Dziennikarz, ul. Piotrkowska 133). Okres ten nie sprzyjał zabawie. Łódzkie środowisko artystyczne już nie spotykało się w kawiarni „Fraszka” przy ul. Piotrkowskiej 96, która istniała w latach 1945-1948 (Ratajska, 2018). Związki zawodowe (np. dziennikarzy) organizowały jedynie imprezy polegające na prowadzeniu pogadanek politycznych, spotkań z oficjelami, przodownikami pracy. Nadzór nad spędzaniem czasu wolnego widoczny jest także na przykładzie organizowanych przez Orbis i rady zakładowe niedzielnych pikników poza miastem (np. w Spale, Kolumnie), które przyczyniały się do indoktrynacji.

Popularne w tym czasie były festyny, organizowane z okazji świąt państwowych, czy innych okolicznych wydarzeń nawiązujących ideologicznie do komunizmu – masowe zabawy z koncertami, piknikami, występami teatralnymi, które organizowane były np. w Parku na Zdrowiu. Długość czasu wolnego była znacząco ograniczona codzienną, wielogodzinną pracą. Niekiedy zakłady pracy organizowały dla pracowników raz w tygodniu seanse filmowe z filmami radzieckimi lub socrealistyczne przedstawienia teatralne.

Wśród innych możliwości rekreacyjnych należy wymienić: odwiedzenie Ośrodka Propagandy Sztuki, czy kibicowanie wydarzeniom sportowym. Mieszkańcy korzystali też ze spacerów po łódzkich parkach. Rok 1956 przyniósł tzw. „odwilż” i liberalizację działalności kulturalnej, co nie oznaczało likwidacji cenzury. Przykładem obrazującym to zjawisko jest zgoda na

działalność plastyczną Katarzyny Kobro i Władysława Strzemińskiego, artystów wcześniej zakazanych (Mnich, 2019).

Ponadto na łódzkich estradach koncertowali jazzowi artyści polscy i zagraniczni. Niezwykle ciekawym epizodem w historii rozwoju działalności muzycznej w Łodzi, jest muzyka jazzowa, która wyłamywała się kanonom socrealizmu. W 1946 roku został założony legendarny zespół Melomani. Muzyka tego typu nie była aprobowana przez władze PRL, pomimo to powstały w mieście kluby jazzowe: pierwszy na Jaracza 7, później Cotton Jazz Club, 77, Jazzga. Różni aktywiści tego ruchu powoływali sekcje jazzowe, np. przy Politechnice Łódzkiej, organizowali koncerty, zjazdy, festiwale (pierwszy festiwal muzyki jazzowej w Polsce odbył się w Łodzi). Do dziś istnieje Stowarzyszenie Jazzowe – Melomani, które jest współorganizatorem Oskarów Jazzowych (Każmierczyk, 2005).

Po okresie powojennym i represjach stalinowskich nastąpił etap rządów Władysława Gomułki, tzw. okres „siermiężnego socjalizmu” (1956-1970) (Lesiakowski, 2019). W tym czasie granice administracyjne Łodzi nieznacznie się powiększyły o tereny m.in. wsi Zimna Woda, Starowa Góra, część Andrespola i stan ten nie uległ zmianie do 1989 roku. W roku 1954 miasto dzieliło się na siedem dzielnic: Bałuty, Staromiejska, Widzew, Chojny, Ruda, Polesie i Śródmieście, a w 1960 r. liczbę zmniejszono do pięciu: Bałuty, Widzew, Górna, Polesie, Śródmieście. Zatwierdzony w 1961 roku plan zagospodarowania przestrzennego, chociaż nie został w całości zrealizowany, przewidywał rozwój wielorodzinnego budownictwa mieszkaniowego, stopniową deglomerację przemysłu i wyprowadzanie go z centrum, poprawę sieci komunikacyjnej, powiększenie terenów zieleni i rozszerzenie oferty usługowej (np. w tym czasie powstały tzw. kombinaty gastronomiczne – letnie ogrody, nowoczesne restauracje, czy kawiarnie jak „Balaton” – bar szybkiej obsługi, kawiarnia „Irena”, restauracja „Europa”). Inwestycjami kulturalnymi tego okresu były budowa Teatru Muzycznego (1964 r.) oraz siedziby Opery Łódzkiej – Teatru Wielkiego w Łodzi przy pl. Dąbrowskiego, którego otwarcie nastąpiło w 1967 roku.

W tym okresie (stan z 1963 r.) w Łodzi funkcjonowało łącznie 10 teatrów i instytucji muzycznych oraz 36 kin (w tym 18 panoramicznych). A w 1970 roku: 11 teatrów i instytucji muzycznych i nadal tyle samo kin. Aparat państwowy realizując program umasowienia korzystania z oferty kulturalnej popierał powstające inicjatywy amatorskie – np. prowadzone w zakładach pracy (np. Zespół Tańca Ludowego „Harnam”, działający przy ZPB im. Harnama, czyli dawna fabryka Biedermana). Miejską ofertę kulturalną organizowały domy kultury (z Łódzkim Domem Kultury na czele), organizacje młodzieżowe oraz Towarzystwo Wiedzy Powszechnej.

Oferta ta polegała na organizacji przedsięwzięć teatralno-muzycznych, literackich, plastycznych, czy odczytowych. W 1965 roku powstała przy ul. Narutowicza 8/10 siedziba Międzynarodowego Klubu Prasy i Książki, który prowadził działania na rzecz popularyzacji czytelnictwa. W tym duchu działała także sieć łódzkich bibliotek (ok. 50 bibliotek rejonowych), biblioteki naukowe, szkolne i zakładowe. Działające w tym czasie muzea to: Muzeum Archeologiczne z działem etnograficznym, Muzeum Sztuki i Instytut Zoologiczny. Ponadto utworzono w dawnym więzieniu przy ul. Gdańskiej 12 Muzeum Historii Ruchu Rewolucyjnego, a także unikatowe w skali światowej Muzeum Włókiennictwa oraz Muzeum Martyrologii na Radogoszczu. Istotne znaczenie miało w Łodzi istnienie rozgłośni radiowej i stacji telewizyjnej. Powstawały jednocześnie radia studenckie (Studenckie Radio „Żak” PŁ w 1959 r. oraz radio „Kiks” na UŁ w 1972 r.). Jak w całej w Polsce, tak i w Łodzi telewizja zdobywała wielką popularność: szybko rosła liczba odbiorników w gospodarstwach domowych (w 1963 r. szacowano, że znajduje się w co trzecim gospodarstwie rodzinnym), istniała również wypożyczalnia telewizorów.

Zmiany w zakresie poprawy infrastruktury rekreacyjnej sprzyjały organizacji istotnych wydarzeń kulturalnych, jak np. koncerty Jana Kiepury (1958), Artura Rubinsteina (1960), spotkanie z amerykańskim pisarzem, noblistą – Johnem Steinbeckiem. W 1963 roku odbyły się dwa koncerty Paula Anki w Hali Sportowej, a w 1965 r. – The Animals. W 1964 roku rozpoczęła się tradycja organizacji cyklicznych wydarzeń – Łódzkich Spotkań Teatralnych, a w 1968 – Łódzkich Spotkań Baletowych. W 1966 roku odbył się w Łodzi I Ogólnopolski Festiwal Poezji (w jego czwartej edycji w 1969 r. laureatką została polska noblistka – Wisława Szymborska).

Funkcje wypoczynkowe w Łodzi w tym okresie pełniły miejskie parki. Do wymienianych już wcześniej terenów należy dodać: Park im. Promienistych na Bałutach, im. Krasickiego na Stokach, park przy ul. Niciarnianej, Źródlika II, park przy ul. Zbiorczej, Park Widzewski, Park im. Dąbrowskiego i im. XX-lecia PRL. Nadal chętnie korzystano z terenów nad stawami (Stawy Jana i Stawy Stefańskiego). Obszar Ogrodu Zoologicznego został poszerzony. Rosła liczba i znaczenie terenów ogrodów działkowych (w 1939 r – 10 ha, a 1963 r. – 230 ha). Powstawały kolejne obiekty wczasowo-rekreacyjne: ośrodek wczasów rodzinnych w Arturówku (później w 1966 r. „Prząśniczka”) oraz ośrodek wypoczynkowy na tzw. Młynku, ośrodek Klubu Sportowego „Tramwajarz” (w Parku Ludowym), kąpielisko Klubu Sportowego „Włókniarz”, Klubu Sportowego „Anilana”, Klubu Sportowego „Budowlani” oraz Łódzkiego Klubu Sportowego.

Znaczące było także powstanie kolejnych obiektów sportowych – Hala Sportowa (zwana Pałacem Sportu, gdzie znajdowało się lodowisko całoroczne), kompleks Spółdzielczego Klubu Sportowego „Start” (m.in. kryta pływalnia), Szkolny Ośrodek Sportowy w Parku 3 Maja oraz Akademicki Ośrodek Sportu. W klubach sportowych organizowano liczne sekcje sportów wychowawczych, krajowych, reprezentujących różnorakie dyscypliny. W opisywanym okresie w Łodzi organizowano niską liczbę znaczących wydarzeń sportowych. Popularnością cieszyły się jednak masowe zawody lotnicze na Lublinku.

Aktywność rekreacyjną często inicjowały organizacje socjalistyczne. Przykładem jest Związek Młodzieży Socjalistycznej, który m.in. prowadził działalność sportowo-turystyczną i przedsięwzięcia kulturalno-oświatowe. Szczególną popularnością wśród młodzieży akademickiej cieszył się działający pod auspicjami ZSM klub „Siódemki”, istniał już Łódzki Jazz Club „Storyville”. Organizowano w nich koncerty, odczyty, spektakle, spotkania z literatami. PZPR za pośrednictwem powołania Ligi Kobiet próbowała także wpłynąć na aktywną w mieście grupę kobiet, LK nie była jednak liczna i w nieznacznym stopniu przyczyniła się organizacji wydarzeń rekreacyjnych.

W latach 1948-1975 funkcjonowała w Łodzi przy ul. Moniuszki 2 kawiarnia „Honoratka”, która szczególnie w okresie po 1956 roku stanowiła miejsce spotkań elity intelektualnej i artystycznej: filmowców, plastyków, muzyków, lekarzy, prawników, naukowców, studentów szkół artystycznych (Ratajska, 2018).

Studenci organizowali juwenalia – czyli tzw. Święto Wiosny. Trzeba przy tym zaznaczyć, że studenci byli bardzo zaangażowani w działania polityczne (np. strajki). Innym ważnym wydarzeniem tego okresu była organizacja na wielką skalę i przez różnorodne podmioty Tysiąclecia Państwa Polskiego w 1966 roku (Lesiakowski, 2019).

Trudno nie wspomnieć o organizacji największych wydarzeń plenerowych tego czasu – pochodów pierwszomajowych, czy obchodów Święta Pracy, których oczywiście nie sposób zaklasyfikować jako przykładów spontanicznej i dobrowolnej działalności rekreacyjnej. Ich zasięg był jednak znaczący: tysiące ludzi maszerowało i niekiedy na pozór wyrażało jedność interesów tzw. mas, partii i rządu. Podobnie było w kolejnej dekadzie, gdzie święta państwowe i czyny społeczne mogły być odbierane jako symbol propagandy politycznej. Rozrastał się program tych wydarzeń, swoją atrakcyjnością miały przyciągać coraz szersze rzesze społeczeństwa, organizowano poza odczytami i pochodami koncerty muzyczne, festyny, pikniki w plenerze, imprezy sportowe, kiermasze (wówczas deficytowych towarów), nabierając rokrocznie coraz większego rozmachu (np. święto 1 maja) (Jarno, 2019).

Dekada gierkowska, przypadająca na lata 1970-1980 przyniosła kolejne zmiany stylu życia i warunków pracy (Jarno, 2019). Ludność wyraźnie zaczęła doceniać zalety spędzania czasu wolnego z rodziną, rozrywkę i wypoczynek, co przekładało się na postępujący wzrost w zakresie spożywania dóbr wyższego rzędu (np. kultura, rozrywka, wypoczynek). Znacząco rozbudowano infrastrukturę rekreacyjną. Powstawały wielkie osiedla mieszkaniowe (m.in. Retkinia II, czy Widzew-Wschód) oraz łódzki „Manhattan”, a władze zwracały uwagę, aby osiedla te nie zostały jedynie „sypialniami”, ale były zaopatrzone w zaplecze handlowo-usługowe (np. usługi gastronomiczne zaczęto otwierać w szerszym zakresie poza ścisłym centrum) oraz oświatowo-kulturalne. Ponadto większy nacisk kładziono na poprawę czystości i funkcjonowania m.in. terenów zieleni, urządzono kilkadziesiąt ogrodów działkowych. W 1976 r. powierzchnia terenów zieleni w Łodzi wynosiła łącznie 3741 ha (większość to lasy w granicach miasta), w tym: 674 ha to parki, 486 ha – tereny zieleni osiedlowej, 472 ha – tereny zieleni towarzyszącej, 396 ha – zieleń na terenach ogrodów działkowych i 188 ha – zieleń na terenach cmentarzy.

Rozwijała się łódź akademicka, dzięki której dostrzegalna jest organizacja różnorodnych form spędzania czasu wolnego. W tym okresie funkcjonowały studenckie teatry i kabarety (np. Studencki Teatr UŁ „STUŁ”, Studencki Teatr Satyry „Cytryna”, Studencki Kabaret „Quant”, Studencki Kabaret „Plus Minus”, „Teatr 77”) oraz chóry akademickie. Zainicjowano w 1974 r. Ogólnopolski Studencki Przegląd Piosenki Turystycznej „Yapa” (z inicjatywy Studenckiego Klubu Turystycznego „Płazik” Politechniki Łódzkiej. Funkcjonowały kluby turystyczne, m.in.: Studenckiego Koła Przewodników Beskidzkich, łódzki oddział Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego (PTTK). Corocznie studenci organizowali tzw. juwenalia – Studenckie Święto Wiosny. Ponadto na uczelniach działały studenckie organizacje o charakterze ideowo-wychowawczym. Największą tego typu jednostką było Zrzeszenie Studentów Polskich, patronujące ruchowi naukowemu studentów, organizujące wydarzenia społeczno-kulturalne oraz sportowo-turystyczne.

W czasach „dekady gierkowskiej” rozwijały się warunki do rozwoju kultury, a także potrzeb kulturalnych mieszkańców, sfera ta nie była wolna od wpływów ideologicznych (Jarno, 2019). Realizowano politykę upowszechniania mieszkańcom dostępu oraz zwiększania uczestnictwa w życiu kulturalnym. Było to możliwe dzięki postępującemu wzrostowi poziomowi życia, zwiększającej się ilości czasu wolnego oraz znaczenia Łodzi w życiu kulturalnym zarówno na poziomie regionalnym jak i ogólnopolskim. Wraz z postępującymi inwestycjami mieszkaniowymi, istotna stała się rozbudowa sieci instytucji kulturalnych w dzielnicach, chociaż większość koncentrowała się w Śródmieściu.

W latach 70. XX wieku aktywnie działał w Łodzi Związek Polskich Artystów Plastyków, dysponując na początku tej dekady tylko trzema galeriami sztuki: Salon Sztuki Współczesnej (ul. Piotrkowska 86), Salon Fotografiki oraz Galeria Sztuki w parku im. H. Sienkiewicza. W latach 1971-1973 zorganizowano w Łodzi trzy pierwsze znaczące wystawy ogólnopolskie: *Triennale Tkaniny*, *Triennale Malarstwa* i *Triennale Plastyki w Architekturze*. Wraz z rosnącą liczbą wydarzeń tego typu postawiono rozbudować powierzchnię wystawienniczą w mieście o kolejne trzy galerie (1974 r. – Biuro Wystaw Artystycznych przy ul. Wólczańskiej 32, 1975 r. – Galeria pod Arkadami na Starym Rynku oraz Miejska Galeria Sztuki „Willa” przy ul. Wólczańskiej 31). BWA prowadziło najprężniej działalność w zakresie upowszechniania i oświaty artystycznej (np. koncerty, wystawy w zakładach pracy). Upowszechnianiem sztuki zajmowały się także Towarzystwo Przyjaciół Sztuk Pięknych, Towarzystwo Przyjaciół Muzeum Sztuki i Łódzkie Towarzystwo Fotograficzne. Z czasem coraz większą rolę upowszechniania różnych form kultury przejmowały osiedlowe domy kultury. Interesującym przykładem plenerowej aktywności tej dekady była akcja *Wyjście kultury na ulice*, w ramach której została stworzona m.in. galeria rzeźby na jednym z łódzkich pasaży.

Łódź w tym czasie stała się ważnym ośrodkiem tzw. sztuki alternatywnej, dzięki powstaniu takich galerii autorskich jak: „A4” Andrzeja Pierzgałskiego, „Adres” Ewy Patrum, „Galeria na Piętrze” Tadeusza Porady, Mirosławy Woźnicy i Bogny Stawickiej, „80x140” Jerzego Trelińskiego, czy „Galeria Wymiany” Małgorzaty Potockiej i Józefa Robakowskiego. Innym przejawem rozwoju tego rodzaju sztuki było powstanie w Łodzi na przełomie lat 70. i 80. dwóch słynnych awangardowych grup artystycznych: „Łódź Kaliska” oraz „Zespół T”.

Propagowaniem kultury muzycznej zajmowały się wówczas liczne podmioty: Stowarzyszenie Polskich Artystów Muzyków, Teatr Wielki, Filharmonia, Teatr Muzyczny, szkoły muzyczne różnych szczebli, ogniska artystyczne, Łódzka Orkiestra Polskiego Radia i Telewizji, Estrada Łódzka, Stowarzyszenie Muzyki Estradowej, Związek Muzyków Rozrywkowych, Łódzkie Towarzystwo Muzyczne im. Karola Szymanowskiego oraz nauczyciele wychowania muzycznego. Prężnie działał Teatr Wielki, kontynuując organizowanie co dwa lata Łódzkich Spotkań Baletowych oraz Ogólnopolskiego Konkursu Choreograficznego. Podniósł się także poziom działalności łódzkiej Filharmonii, która prowadziła działania upowszechniające w formule audycji muzycznych oraz organizacji specjalnych letnich koncertów – „Estrada Robotnicza”. Ponadto rozwijał swoją działalność Teatr Muzyczny, w którym w 1974 r. odbył się Ogólnopolski Festiwal Teatrów Muzycznych dla uczczenia XXX rocznicy powstania Polski

Ludowej. Istotną była działalność Łódzkiego Towarzystwa Muzycznego im. Karola Szymanowskiego, które w łódzkich szkołach zakładało Kluby Miłośników Muzyki Poważnej.

Rozwijało się również w Łodzi środowisko teatralne. Pod koniec lat 60. XX wieku działało osiem teatrów, w tym cztery teatry dramatyczne na siedmiu scenach teatralnych (Teatr Powszechny, Teatr Nowy, Teatr im. Stefana Jaracza i Teatr Rozmaitości), dwa teatry muzyczne (wspomniany Teatr Muzyczny oraz Teatr Wielki) oraz dwa teatry lalkowe (Pinokio i Arlekin). Warto ponadto wymienić działające do 1980 roku: objazdowy Teatr Ziemi oraz kameralną „Scenę 7.15”. W latach siedemdziesiątych odnotowano wzrost liczby widowni w teatrach dramatycznych, co było przeciwnym trendem wobec wcześniejszej dekady. Wzrastała zatem również liczba wystawianych spektakli. Uzupełniającą rolę w upowszechnianiu sztuki teatralnej odgrywały: Oddział Wojewódzki Towarzystwa Kultury Teatralnej oraz Klub Miłośników Teatru, działający przy Towarzystwie Przyjaciół Łodzi. Kultura teatralna, jak i inne działy sztuki podporządkowane były decyzjom cenzury, co ograniczało swobodę artystyczną.

Istotne znaczenie dla rozszerzania oferty rekreacyjnej miał rozwój środowiska filmowego w Łodzi. Powstawały kolejne podmioty upowszechniające filmy, kina (ok. 30 kin oraz 3 kina studyjne) i placówki współpracujące z tym środowiskiem (np. Oddział Łódzki Stowarzyszenia Polskich Artystów Teatru i Filmu „SPATiF”) oraz liczne amatorskie kluby dyskusyjne (około 20), czy Łódzki Ośrodek Telewizyjny. Łódź stawała się miejscem organizacji ważnych wydarzeń związanych z filmem w skali ogólnopolskiej i międzynarodowej: co dwa lata odbywały się: Sympozjum Filmu Naukowego, Festiwal Filmów Dydaktycznych oraz Przegląd Filmów Społeczno-Politycznych. Ponadto organizowano Uniwersyteckie Wieczory Filmowe. W Łodzi powstawało wiele filmów oraz seriali, a miasto nierzadko stawało się plenerem filmowym.

Propagowaniem kultury i organizacją czasu wolnego zajmowały się również muzea. W tym czasie do istniejących już i wcześniej wymienianych muzeów (4) dołączyły kolejne. W 1975 r. w dawnej rezydencji łódzkiego fabrykanta – Izraela Poznańskiego przy ul. Ogrodowej 15 powstało Muzeum Historii Miasta Łodzi. Muzeum Martyrologii Walki na Radogoszczu przy ul. Zgierskiej 147 powołano jako filię istniejącego już Muzeum Historii Ruchu Rewolucyjnego. W 1976 r. Muzeum Sztuki otrzymało willę Edwarda Herbsta (ul. Przędzalniana 72), której remont trwał aż do 1990 roku. Ponadto funkcjonowały dwie placówki muzealne podległe uczelniom wyższym: Muzeum Historii Wojskowej Służby Medycznej (ul. Żeligowskiego 7/9 – podległe WAM) oraz Muzeum Ewolucjonizmu (ul. Kilińskiego 101 – podległe UŁ, a później przemianowane na Muzeum Przyrodnicze). Oprócz tego w Łodzi istniały przyzakładowe muzea, np. ZPB im. Obrońców Pokoju oraz Muzeum Archidiecezji Łódzkiej (ul. Worcella 3-

współcześnie ul. Skorupki). Z powstałego w 1976 roku w Muzeum Historii Miasta Łodzi Działu Kultury Filmowej i Teatralnej wyodrębniło się w latach 80. Muzeum Kinematografii (Plac Zwycięstwa). Poza stałymi wystawami oraz inicjowanymi działaniami np. w domach kultury czy innych placówkach, muzea organizowały cykliczne imprezy dla mieszkańców, np. niedziele w muzeach, czy *Łódzka Fajka* w Muzeum Historii Miasta Łodzi, cieszące się dużą popularnością.

W tym okresie rozbudowywała się sieć bibliotek publicznych. W 1974 roku funkcjonowały już w Łodzi 972 biblioteki (w tym 90 publicznych, 159 związkowych, 243 szkół wyższych i innych instytucji, 62 biblioteki pedagogiczne i szkół średnich, 147 bibliotek w szkołach podstawowych i zawodowych, 244 biblioteki fachowe w zakładach pracy i 27 innych bibliotek – np. w szpitalach, muzeach i teatrach). W kolejnych latach (1975-1980) sieć bibliotek publicznych wzrosła do 98, a co ważniejsze była równomierniej rozmieszczona we wszystkich dzielnicach. W zakresie upowszechniania wydarzeń kulturalnych ważnym czasopismem był wydawany od 1974 r. „Łódzki Informator Kulturalny”. Duże znaczenie miała działalność i rozmieszczenie placówek kulturalno-oświatowych w Łodzi, których zadaniem było zwiększenie zainteresowań kulturalnych mieszkańców. W 1972 r. w Łodzi były 234 tego typu placówki, a ich działania skupiały się na organizacji: odczytów, prelekcji, spotkań z ludźmi kultury, pokazów kulinarnych i kosmetycznych, kursów (np. języków obcych, robótek ręcznych), czy turniejów. Ponadto prowadziły sekcje i kluby artystyczne i sportowe (amatorskie).

Spośród wydarzeń tego okresu warto przywołać te z 1973 roku związane z obchodami 550. rocznicy nadania Łodzi praw miejskich i 150. rocznicy powstania Łodzi przemysłowej. Uroczystości składały się z części oficjalnej, po której w Teatrze Wielkim odbył się koncert galowy orkiestry Filharmonii Łódzkiej, a następnie we wszystkich dzielnicach zorganizowano imprezy towarzyszące. Inne okolicznościowe imprezy coraz częściej odbywały się w różnego rodzaju instytucjach poszczególnych dzielnic, co miało zachęcać mieszkańców do aktywnego wypoczynku. Najpopularniejsze formy spędzania czasu wolnego w dekadzie gierkowskiej to przede wszystkim: występy estradowe, imprezy rozrywkowe na wolnym powietrzu, zabawy taneczne, dyskoteki, kino, teatr, sport, turystyka, słuchanie radia i oglądanie telewizji. Wybór form różnicowała oczywiście pora roku, poziom wykształcenia, czy zainteresowania. Uznaje się, że środowisko robotnicze wybierało częściej (w związku z posiadanym na ogół wykształceniem podstawowym i zawodowym) imprezy rozrywkowe o niższych walorach artystycznych. Nadal częstymi aktywnościami wolnoczasowymi były spotkania z rodziną i znajomymi, czy spacer w parkach.

Wśród głównych organizatorów imprez rozrywkowych należy wymienić: Przedsiębiorstwo Państwowe „Estrada Łódzka” (szczególnie duża liczba masowych wydarzeń rozrykowych), Przedsiębiorstwo Państwowe „Zjednoczone Przedsiębiorstwa Rozrywkowe”, Stowarzyszenie Muzyki Estradowej (często też organizowało imprezy zlecone np. w zakładach pracy), ŁDK oraz Wydziały Oświaty, Wychowania i Kultury łódzkich urzędów dzielnicowych. Organizowane przez powyższe podmioty wydarzenia miały różny zasięg – od kameralnych wydarzeń w klubach dzielnicowych po duże imprezy plenerowe. Organizatorem wydarzeń na coraz większą skalę stawał się także Dom Środowisk Twórczych. Zakłady pracy oraz inne łódzkie instytucje, organizując imprezy dla swoich pracowników często korzystały z pośrednictwa Okręgowej Rady Zakładowej Muzyków Rozrywkowych Związku Zawodowego Pracowników Kultury i Sztuki oraz ŁDK. W tym czasie w Łodzi organizowane były występy gwiazd zagranicznych (np. koncerty w Hali Sportowej w ramach cyklu „Gwiazdy światowej rozrywki”) oraz polskich wykonawców muzyki rozrykowej, czy ludowej. Coraz większą popularnością cieszyła się w Łodzi muzyka jazzowa – stale wzrastała liczba organizowanych wydarzeń, np. Filharmonia Łódzka organizowała cykl imprez „Jazz w Filharmonii”, a Studenckie Stowarzyszenie Jazzowe zasłynęło w całym kraju z organizacji „Łódzkich Spotkań Jazzowych”.

Ważnym elementem przestrzeni rekreacyjnej Łodzi tego okresu były lokale gastronomiczne. W zakresie menu, trunków oraz programów dancingowych szczególnie wyróżniały się: restauracja „Europa” przy al. Kościuszki 106/116, restauracja w Hotelu Grand oraz restauracja „Malinowa” przy ul. Piotrkowskiej 72, restauracja Hotelu „Centrum” przy ul. Kilińskiego 59/63 (obecnie wyburzony), restauracja „Sim” przy pl. Wolności, restauracja „Peszt” przy ul. Piotrkowskiej 24, restauracja „Ludowa” przy ul. Piotrkowskiej 19. Istniał także salon gier i dyskoteka „Maxim” przy ul. Piotrkowskiej 52. Miano kultowej należało do restauracji „SPATiF” przy al. Kościuszki 33/35, gdzie spotykali się studenci i absolwenci szkół artystycznych oraz restauracja „Casanova” przy ul. Zachodniej 87. Łodzianie chętnie odwiedzali także popularne kawiarnie, takie jak: „Cyganeria” przy ul. Piotrkowskiej 25, wspomniana już wcześniej „Honoratka” (ul. Moniuszki 2), „Agawa” przy al. Kościuszki 74/78, „Tivoli” przy ul. Tuwima 1, kawiarnia „Hortex” przy ul. Piotrkowskiej 106 oraz legendarna siedziba klubu studenckiego „Siódemki” przy ul. Piotrkowskiej 77.

Łodzianie korzystali z wciąż rozbudowywanej sieci kin, w większości nadzorowanej przez Miejski Zarząd Kin. W 1970 roku ich liczba wzrosła do 36, ale powoli odnotowywano spadek liczby widzów wraz z rozwojem telewizji. Rozmieszczenie kin w Łodzi było nierównomierne i niewystarczające dla rozrastających się dzielnic poza centrum. Najwięcej kin

funkcjonowało w Śródmieściu – 17, na Górnej było ich już tylko – 6, na Bałutach – 5, na Widzewie – 4, a na Polesiu – 3. W drugiej połowie lat 70. liczba kin spadła i w konsekwencji w 1980 r. było ich 32. Stan techniczny budynków i wyposażenia obiektów był różnorodny – niekiedy przestarzały, a w nowych inwestycjach nowoczesny (np. kino „Iwanowo”), stąd ceny biletów oraz repertuar był zróżnicowany. Nadal wizyta w kinie była jedną z najpopularniejszych form rozrywki dla mieszkańców o różnej zasobności oraz wykształceni, chociaż telewizja zyskiwała z każdym rokiem coraz większą popularność. Warto wspomnieć, że łódzki ośrodek telewizyjny miał swój wkład w rozbudowywanie programu telewizyjnego ogólnopolskiego – popularnością cieszyły się spektakle Łódzkiego Teatru Telewizji. Rosła w Łodzi liczba abonentów telewizyjnych z 158 tys. w 1970 r. do 257 tys. w 1980 r. Z kolei liczba zarejestrowanych abonentów radiowych w Łodzi w 1980 r. wynosiła prawie 308 tys. (Jarno, 2019).

Wydarzenia plenerowe organizowane były w różnego rodzaju lokalizacjach. Szczególnym miejscem rozrywki był łódzki lunapark funkcjonujący w Parku Kultury i Wypoczynku na Zdrowiu. Zapewniał szeroki wachlarz atrakcji dla całych rodzin. Rozrywkę łodzianom zapewniały również objazdowe wesole miasteczka, strzelnice, cyrki oraz rewie (lodowe, konne, auto-rodeo). Ponadto oddziały urzędów dzielnicowych organizowały pomniejszych wydarzenia w pobliskich dzielnicowych parkach, muszlach koncertowych prezentując program własnych amatorskich klubów czy sekcji artystycznych i sportowych. Popularnym miejscem organizacji występów czy koncertów plenerowych był park im. Ks. J. Poniatowskiego (koncerty muzyki poważnej) oraz Park im. A. Mickiewicza. Sporym zainteresowaniem mieszkańców w latach 70. i 80., cieszyły się uliczne pokazy mody, które odbywały się we wtorki i czwartki o godz. 15 na placu przed dopiero co otwartym Centrum Handlowym Central przy zbiegu ul. Piotrkowskiej i al. Mickiewicza. Był to przykład popularnej wówczas rozrywki, niebiletowany, z elementami show: pokaz prowadził konferansjer, grała muzyka, modelki i modele prezentowali trudno dostępne wówczas stroje (Kulik i Perzyński, 2019b).

Rekreacja ruchowa mogła się rozwijać dzięki modyfikacji infrastruktury sportowej i dążeniu władzy do umasowienia kultury fizycznej (Jarno, 2019). Rozbudowano sale sportowe, w szkołach powstawały tzw. SKS-y (Szkolny Klub Sportowy), modernizowano boiska i stadiony sportowe, zakładano nowe kluby i ogniska sportowe. Organizowano wiele wydarzeń sportowych dla dzieci i młodzieży np. przez Szkolny Związek Sportowy dla upowszechniania aktywności sportowej. Stąd rozwijał się w mieście także sport kwalifikowany. W Łodzi jako priorytetowe określono przede wszystkim takie dyscypliny sportowe jak: piłka ręczna, piłka siatkowa, piłka nożna, koszykówka, lekkoatletyka, pływanie, tenis stołowy oraz kolarstwo.

Popularyzacja sportu była też dostrzegalna dzięki audycjom radiowym i telewizyjnym. W ten sposób rosła liczba uczestników klubów i sekcji sportowych. Najbardziej rozpoznawalne kluby sportowe tego okresu to: Gwardia, Łódzki Klub Sportowy, Widzew, Resursa, Włókniarz, Społem, Anilana, Start, Orzeł, Budowlani, Elta-Łódź, Szkolny Związek Sportowy, Chojeński Klub Sportowy (prowadzone sekcje to m.in.: boks, piłka nożna, lekka atletyka, koszykówka, zapasy, hokej, brydż, dżudo, kolarstwo, tenis stołowy, kolarstwo, łyżwiarstwo figurowe, piłka ręczna, pływanie, piłka wodna, szachy, siatkówka, podnoszenie ciężarów, strzelectwo, rugby). Łódź w tym czasie była miejscem organizacji, po 6-letniej przerwie, XXVIII Wyścigu Pokoju (na stadionie ŁKS mieściła się meta XII etapu, a przy Pomniku Martyrologii Dzieci Polskich w Parku im. Promienistych zorganizowano start XIII etapu).

Rekreacja ruchowa mogła się rozwijać dzięki rozbudowie zaplecza rekreacyjnego w postaci boisk na nowych osiedlach mieszkaniowych (Dąbrowa, Widzew-Wschód, Retkinia), basenów (kąpielisko „Fala” w Parku Ludowym na Zdrowiu, basen „Olimpia”, basen przy ul. Pojezierskiej, basen przy ul. Głowackiego – Bałuty, w ośrodku wypoczynkowo-rekreacyjnym na Chojnach oraz przy klubach Anilana, Budowlani i Włókniarz) i sztucznego lodowiska. W dni wolne od pracy szkolne baseny kryte były także udostępniane mieszkańcom (Jarno, 2019). W literaturze podkreślana jest szczególnie waga budowy kompleksu basenów przeznaczonego dla 4 tys. osób – kąpieliska „Fala”, udostępnionego w 1976 roku przy alei Unii Lubelskiej. Inwestycja uważana była wówczas za wyjątkowy obiekt rekreacji wodnej w Polsce. Miejsce gościło wiele znamienitych postaci sportu i kultury, organizowano tam koncerty znanych zespołów (np. Dżemu). Poza basenami na terenie kompleksu znajdowało się boisko do kometki oraz dyskoteka. Atrakcją był basen ze sztuczną falą – imitującą morskie oraz strefa dla naturystów. Miejsce cieszyło się sporym zainteresowaniem, ale bilety nie należały do tanich (Kulik i Perzyński, 2019a). W 1975 roku odnotowano w Łodzi łącznie: 57 boisk do piłki nożnej, 258 małych boisk, 221 sal gimnastycznych, 27 kortów tenisowych, 6 basenów otwartych i 3 kryte, 1 sztuczne lodowisko, 4 przystanie kajakowe, około 500 placów do gier i zabaw dla dzieci. Ponadto łodzianie mogli korzystać z zaplecza ośrodków wypoczynkowo-rekreacyjnych w granicach miastach, które zlokalizowane były: w Arturówku, w parku 1 Maja, (nad Stawami Stefańskiego), nad Stawami Jana (Chojny), w Parku na Młynku (wówczas park XXX-lecia PRL).

Głównymi miejscami wypoczynku po pracy były łódzkie parki oraz tereny leśne. W latach 70. w Łodzi znajdowały się 24 parki o łącznej powierzchni ok. 340 ha. Szczególnie istotnym miejscem był Park Kultury i Wypoczynku na Zdrowiu oraz jego okolice (poza rozległym terenem zieleni oferował takie atrakcje jak Lunapark, Ogród Botaniczny, Ogród Zoologiczny

oraz kąpielisko „Fala”. Popularnością cieszył się odpoczynek w ogrodach działkowych (pod koniec lat 70. odnotowano ok. 11 tys. działek zgrupowanych, o powierzchni ok. 480 ha). Poza wypoczynkiem ogrody działkowe coraz częściej zapewniały też formy rozrywki, zaczęto budować na ich terenach świetlice, w których od wiosny do jesieni organizowane były imprezy kulturalno-rozrywkowe dla działkowców i okolicznych mieszkańców (np. występy, teatryki).

Ważną grupą organizatorów rekreacji były stowarzyszenia i zrzeszenia kulturalno-rozrywkowe oraz ośrodki, instytucje turystyczne i stowarzyszenia organizujące wypoczynek świąteczny lub weekendowy, np.: Łódzki Ośrodek Turystyki i Wypoczynku, Oddział Łódzki PTTK, TKKF. Istotne znaczenie miały także zakładowe rady lub koła turystyczne, młodzieżowe oraz akademickie. Najważniejsze imprezy sportowo-rekreacyjne oraz turystyczne tego okresu to: Robotnicze Festyny Rekreacyjne, Jarmark Łódzki, Święto „Głosu Robotniczego”, „Dni morza”, Spartakiada Sportów Obronnych Ochotniczych Hufców Pracy, Łódzki Tydzień Turystyki (Jarno, 2019).

Okres „dekady gierkowskiej” zakończył się kryzysem gospodarczym, powodującym falę strajków. Lata 80. nazywane są „dekadą Solidarności”, gdyż odgrywała ona znaczącą rolę w życiu społecznym, politycznym i kulturalnym (Olejnik, 2020). Okres ten zapoczątkowały wydarzenia dające nadzieję na pokojową ewolucję systemu politycznego, które jednak zostały przekreślone wprowadzeniem stanu wojennego. Dopiero rozmowy przy „okrągłym stole” i oddanie władzy przez partię komunistyczną rozpoczęły nowe przeobrażenia polityczno-społeczne lat 90.

Przy sprzyjających warunkach w 1981 roku ożywiło się środowisko twórcze w Łodzi (np. działalność literatów). Znamiennym dowodem tych działań było zorganizowanie jesienią 1981r. jednej z największych w najnowszych dziejach Polski wystawy sztuki współczesnej – „Konstrukcja w procesie”, podczas której zaprezentowali swoje dzieła liczni artyści polscy i zagraniczni. Pierwszy raz zrezygnowano z tradycyjnego pochodu pierwszomajowego. Ogłoszony 13 grudnia 1981 roku stan wojenny zmienił rzeczywistość mieszkańców, w tym organizację czasu wolnego – wielu działaczy opozycyjnych zostało internowanych, zawieszona została działalność związków zawodowych, organizacji społecznych i politycznych (poza PZPR). Ponadto ograniczono swobodę poruszania się poza miejscem zamieszkania, ulice miast patrolowało wojsko oraz ZOMO, a w godzinach od 22 do 6 rano obowiązywała godzina policyjna. Zajęcia w szkołach oraz na uczelniach wyższych zostały zawieszane. Ograniczono działalność prasową – w Łodzi wydawano tylko „Głos robotniczy”, nie emitowano audycji lokalnych radiowych ani telewizyjnych. Fale strajków tłumiono, a następnie represjonowano aktywistów.

Na coraz szerszą skalę funkcjonowało opozycyjne podziemie – konspiracja. Dzięki tego typu działalności można mówić o jakichkolwiek przejawach uczestnictwa w kulturze niezależnej, np. wychodziła konspiracyjna prasa literacka, formą protestów była także satyra (np. napisy na ścianach, pociągach, tramwajach, rysunki satyryczne w prasie podziemnej). Pozorna stabilizacja roku 1982 przyniosła na nowo otwarcie szkół, wyższych uczelni, a także instytucji kulturalnych, jednakże znacząco wymieniono personel zarządzający. Na miejsce zawieszonych organizacji społeczno-kulturalnych powoływano inne, podporządkowane władzy politycznej. To spowodowało, że działalność kulturalna w Łodzi jak i w całej Polsce rozwijała się dwutorowo – pierwsza, finansowana i nadzorowana przez władze oraz druga, niezależne inicjatywy. Wielu przedstawicieli świata kultury w Polsce przeciwstawiało się wprowadzeniu stanu wojennego poprzez odmowę udziału w wydarzeniach organizowanych przez organy partyjne oraz „bojkotowanie” artystów współpracujących z władzą. W tym czasie nastąpił rozkwit form niezależnych, świat kultury poszukiwał alternatywnych rozwiązań w postaci nieoficjalnego obiegu sztuki: powstawały galerie w pracowniach i prywatnych mieszkaniach, grupy dyskusyjne, sympozja, nieoficjalne przedstawienia, wieczory poetyckie czy koncerty. W łódzkim środowisku artystycznym organizowano przedstawienia w prywatnych mieszkaniach, czy plenerze (np. „Teatr im. Kici-Koci”). Ważną rolę odgrywał w tym czasie kościół. Środowiskiem szczególnie wspierającym tego typu inicjatywy było Duszpasterstwo Środowisk Twórczych przy kościele oo. Jezuitów z o. Stefanem Miecznikowskim na czele. Nadzorowali organizację spotkań kulturalnych, politycznych oraz naukowych, w tym m.in. koncertów, prelekcji, wystaw (dla artystów udostępniano dodatkową kaplicę na galerię – tzw. „Nawę św. Krzysztofa”). Również przy innych kościołach organizowano spektakle teatralne, koncerty, czy wystawy (np. przy kościele pw. św. Teresy powstało Duszpasterstwo Ludzi Pracy, czy pw. NMP), a przy kościele pw. Wniebowzięcia NMP powstał Parafialny Teatr „Logos”.

W Łodzi rozwijała się kultura awangardowa w postaci niezależnych galerii sztuki. Poza wspomnianą już wcześniej „Galerią wymiany” (powstała w 1978 r.), powstały w tym okresie nowe miejsca spotkań i galerie w prywatnych mieszkaniach, takie jak m.in.: „Czyszczenie dywanów”, „Strych” czy „U Zofii”, pracownia Ryszarda Waśko i jego koncepcja „Sieci jako Siania”, czyli porozumienia artystów, którzy tworzyli alternatywny obieg sztuki. Wiele kontrowersji wzbudzała grupa artystyczna „Łódź Kaliska”. Istotną rolę odegrała „Galeria Wschodnia”, w której zorganizowano II Międzynarodowy Festiwal Video-Art.-Clip. Ponadto powstawały wydarzenia tzw. trzeciego obiegu kultury, na które zbierano fundusze w ramach tzw. „kultury zrzuty” np. na wydawnictwa i organizację imprez. Przejawem działalności alternatywnej

były inicjatywy kulturalne podejmowane przez założyciela zespołu „Big Cyc” – Krzysztofa Skiby, który organizował wydarzenia m.in. w akademickim klubie „Balbina” i kolportował nielegalne pismo. Przy jego udziale powstawały działania happeningowe Pomarańczowej Alternatywy – nowy rodzaj manifestacji artystyczno-politycznej, np. w 1988 zorganizowano imprezę pod hasłem Niezależnych Obchodów Dnia Dziecka, „teatr dziadowski”, czy happening „Dzień solidarności z Milicją Obywatelską”, kontestując działalność partii komunistycznej. Ważnym aspektem kultury alternatywnej tych czasów był tzw. drugi obieg ruchu wydawniczego, który funkcjonował w Łodzi już przed wprowadzeniem stanu wojennego.

Państwowy mecenat wspierał i nadzorował działalność kulturalną zgodną z wymogami cenzorskimi, zatem funkcjonowały ośrodki kultury np. muzyczne i teatralne. Filharmonia Łódzka w 1984 roku otrzymała imię Artura Rubinsteina, posiadała jednak trudną sytuację lokalową: zły stan budynku spowodował konieczność opuszczenia dotychczasowej siedziby przy ul. Narutowicza. Powołano Społeczny Komitet Budowy, a zespół przeniósł się najpierw do OSM im. H. Wieniawskiego, a w latach 1990-2004 do budynku przy ul. Piotrkowskiej 243. W tej dekadzie funkcjonowało w Łodzi sześć teatrów dramatycznych i dwa lalkowe. Szczególną rolę odgrywał Teatr Wielki, nazywany najważniejszą instytucją teatralną w Łodzi. W opisywanej dekadzie Teatr Wielki kontynuował organizację co dwa lata cyklicznych Łódzkich Spotkań Baletowych (1981, 1983, 1985, 1987, 1989) oraz liczne spektakle. Ważną instytucją teatralną był także Teatr im. Stefana Jaracza (posiadał dwie sceny: Małą i Dużą), któremu podlegał też Teatr 7.15 (z siedzibą przy ul. Traugutta 1, a następnie Piotrkowskiej 243). Istotną rolę odgrywały również Teatr Nowy oraz Teatr Powszechny. Ponadto funkcjonował Teatr Ziemi Łódzkiej, który zmienił w 1980 roku nazwę na Teatr im. Juliana Tuwima. Teatr ten posiadał scenę przy ul. Kopernika 8 oraz Moniuszki 4a, prowadził również działalność objazdową. W opozycji do kultury oficjalnej funkcjonował Teatr 77 z siedzibą przy ul. Zachodniej 56. Teatry lalkowe – „Arlekin” i „Pinokio” poza spektaklami dla dzieci, realizowały także spektakle dla dorosłych oraz działalność objazdową.

Poza istniejącymi już muzeami, opisanymi wcześniej, w owym okresie powstały dwie kolejne instytucje: w 1982 r. Muzeum Sportu Łódzkiego (Hala Sportowa) oraz w 1985 r. Muzeum Historii Kinematografii (przy pl. Zwycięstwa 1). Wśród dużych galerii sztuki należy wymienić m.in.: Galerię Sztuki Współczesnej (ul. Piotrkowska 88), „Galerię Bałucką” (Stary Rynek 2), Ośrodek Propagandy Sztuki (park im. H. Sienkiewicza). Łodzianie chętnie korzystali z oferty kin. W tym okresie nie rozbudowywano sieci kin, zaś istniejące budynki były w coraz gorszym stanie technicznym. Największą popularnością cieszyły się kina: „Bałtyk”, „Wisła”,

„Polonia” oraz nowocześniejsze „Iwanowo”. Pomimo trudności finansowych organizowano m.in. przeglądy filmów światowych „Konfrontacje”.

Obszar miasta Łodzi, a tym samym przestrzeni rekreacyjnej, powiększył się stanowczo w 1988 o kolejne tereny w czterech dzielnicach (z 214 km² do 293 km²). Do Bałut przyłączono: Romanów, Sokołów, Zimną Wodę, część wsi Szatonia, Nowe Moskule, Nowy Imielnik, Wilanów, część wsi Nowe Łagiewniki. Do dzielnicy Górna włączono: Wiskitno, Wiskitno A Las, Łaskowice, Bronisin i Hutę Szklaną. Do dzielnicy Polesie przyłączono: część miasta Konstantinów Łódzki, część wsi Antoniew, część wsi Huta Jagodnica, Jagodnica i Lublinek. Najwięcej terenów przyłączono to dzielnicy Widzew: Andrzejów, Feliksin, Nery, Sącieszno, Mileszki, Nowosolną i Wiączyń Górny. W latach 80. powstawały kolejne wielkie osiedla mieszkaniowe z zapleczem handlowo-usługowym, m.in. na Radogoszczu (Wschód i Zachód), Olechowcie-Janowie, na Chojnach Zatorzu, Widzewie Wschodzie czy Retkini (por. rys.13, zamieszczony we wcześniejszej części podrozdziału). Wizytówką tego okresu była budowa osiedla im. Władysława Jagiełły, gdzie powstał tzw. falowiec¹⁹. Znamienne dla opisu zmieniających się warunków łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej jest odnotowywane już w tym okresie starzenie się łódzkiego społeczeństwa oraz stały wzrost poziomu wykształcenia ludności. Najliczniejszą grupę stanowiły osoby z wykształceniem podstawowym ukończonym oraz średnim i policealnym (po ok. 30% ludności). Głównym wyzwaniem tego czasu były jednak sprawy bytowe – stałe problemy z dostępem do podstawowych produktów, stanie w kolejkach – to obraz okresu stanu wojennego.

Trudną codzienność urozmaicały niekiedy wydarzenia szeroko komentowane w społeczeństwie i w prasie (Olejnik, 2020). Jednym z nich była wizyta gwiazd brazylijskiego serialu „Niewolnica Isaura” w 1985 r. Zorganizowano wówczas widowisko w Hali Sportowej z udziałem artystów estrady przy akompaniamencie orkiestry Filharmonii Łódzkiej. Mianem największego wydarzenia tej dekady określana była pierwsza i jedyna wizyta w Łodzi papieża Jana Pawła II w 1987 roku. Papieża powitano na lotnisku Aeroklubu Łódzkiego na Lublinku, gdzie odbyła się msza święta. Następnie w łódzkiej katedrze zorganizowano spotkanie z przedstawicielami środowisk nauki i kultury, następnie orszak papieski udał się do Łódzkich Zakładów Przemysłu Bawełnianego im. Obrońców Pokoju „Uniontex”. W tym samym roku odbyły się w Łodzi pierwsze Międzynarodowe Targi Odzieży, Tkanin, Dziewiarstwa i Wyrobów Skórzanych MTP „Interfashion”, zlokalizowane w starej i nowej hali sportowej przy al. Politechniki.

¹⁹ Według Słownika Języka Polskiego PWN falowiec to bardzo długi i wysoki budynek mieszkalny; <https://sjp.pwn.pl/szukaj/falowiec.html> (dostęp: 28.09.2021).

Targom towarzyszyły pokazy mody. Atrakcją dla społeczności była możliwość zakupu deficytowych towarów, skorzystania z bogatszej oferty gastronomicznej. Wydarzenie to pozwoliło przedsiębiorstwom nawiązać nowe kontrakty, a mieszkańcom przełamać monotonię trudnego czasu, co więcej w kolejnych latach kontynuowano organizację tych targów. Ponadto z inicjatywy „Dziennika Łódzkiego”, we współpracy z wieloma instytucjami oraz przy poparciu władz, zorganizowano we wrześniu 1987 roku imprezę rozrywkową – „Imieniny Pietryny”. W programie przewidziano m.in. występy muzyczne na kilku scenach wzdłuż ul. Piotrkowskiej, blok zajęć dla dzieci, kiermasze, wystawy oraz rewię handlową połączoną z pokazem mody. Odbyły się spotkania ze sportowcami, „Bieg Pietryny”, konkurs na fraszkę o ul. Piotrkowskiej oraz rozpoczęto zbiórkę funduszy na ratowanie zabytków na głównej łódzkiej ulicy. W kolejnym roku wydarzenie to przesunięto na czerwiec, aby powiązać ją z II edycją Targów „Interfashion”, a program był jeszcze bardziej urozmaicony i o wyższej randze.

Działalność klubów sportowych lat 80. przyniosła znaczące sukcesy. Widzew Łódź zdobył pierwsze tytuły mistrza kraju w piłce nożnej, odnotowano również udane występy międzynarodowe. Sukcesy dotyczyły także koszykarek i siatkarek Łódzkiego Klubu Sportowego, szczypiornistów Klubu sportowego „Anilana” i rugbistów Klubu Sportowego „Budowlani”. Tytuły mistrza kraju wywalczyły tenisistki stołowe klubu Włókniarz. Łodzianie angażowali się w występy kibicując swoim drużynom. Łódzka widownia interesowała się także poczynaniami kolarzy w trakcie organizowanych na terenie miasta etapów Wyścigu Pokoju (1981, 1984, 1987, 1989 r.), czy udziałem łodzian (indywidualnie występujących) w konkursach i zawodach krajowych, czy międzynarodowych. Redakcja „Dziennika Łódzkiego” organizowała rokroczne plebiscyt na najlepszego sportowca województwa łódzkiego, a w styczniu organizowano Bal Mistrzów Sportu (Olejnik, 2020).

W latach 1945-1989 wzrosła liczba organizatorów czasu wolnego oraz terenów przeznaczonych na tego typu aktywności. Jednak ocena przemian funkcjonalnych i przestrzennych Łodzi tego okresu jest stosunkowo negatywna ze względu na brak konsekwencji w realizacji integralnej formy przestrzennej miasta oraz niedostatecznej dbałości o dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze. Tym samym wskazywano konieczność podjęcia zmiany zasad polityki przestrzennej (Wiśniewska, 2009). Oferta rekreacyjna była coraz bardziej wzbogacana, choć nie sposób ominąć specyficznych warunków związanych z reżimem komunistycznym. Jednak pomimo znaczącej zmiany ilościowej w zakresie organizacji czasu wolnego, wizerunek Łodzi nie zyskał na poprawie, nadal dość nisko oceniano środowisko artystyczne miasta oraz aspiracje łodzian (Jewtuchowicz i Suliborski, 2009c).

3.4. Łódzka przestrzeń rekreacyjna na przełomie XX i XXI wieku

Transformacja ustrojowa w Polsce związana z załamaniem systemu komunistycznego doprowadziła do znaczących zmian społeczno-gospodarczych w całym kraju. Zmiany te ze względu na szybkość i radykalność reform powodowały w pierwszym okresie szereg negatywnych konsekwencji. Dotkliwie odczuwalny w Łodzi kryzys, w związku z załamaniem się przemysłu lekkiego, przyniósł miastu ogromną recesję: bankrutowały na masową skalę przedsiębiorstwa, a poziom bezrobocia mieszkańców był dojmujący. Co więcej, przemysł włókienniczy nie został objęty żadnym rządowym planem modernizacji i restrukturyzacji. Dokonywała się prywatyzacja sektora publicznego, powstawało coraz więcej przedsiębiorstw prywatnych, również tych zajmujących się sektorem usług, w tym organizacją czasu wolnego. Podmioty te, jak i inne sektory, poddane zostały weryfikacji rynkowej. Opisana sytuacja znacząco wpłynęła na życie kulturalne i rozrywkowe Łodzi. Pozytywnym aspektem było niezaprzeczalnie uwolnienie sfery kulturalno-rozrywkowej od działalności propagandy komunistycznej. Jednak nowe realia finansowania podmiotów wspomnianej sfery oraz pauperyzacja społeczeństwa zmieniły strukturę i zasięg łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej po 1990 roku (Jewtuchowicz i Suliborski, 2009a).

Sieć bibliotek zmniejszyła się o zlikwidowane biblioteki zakładowe i związkowe, nadal jednak Łódź zajmowała drugie miejsce w kraju pod względem liczby tego typu placówek. Prywatyzacja dotyczyła także środków masowego przekazu: prasy, rynku wydawniczego, powstawały nowe rozgłośnie radiowe (prywatne). Do nowych warunków rynkowych z trudem przystosowywały się łódzkie kina, szybka prywatyzacja przyczyniała się do komercjalizacji repertuaru, w efekcie czego zmieniała się liczba oraz struktura odbiorców. W tym czasie sporą popularnością cieszyły się magnetowidy, zapewniające nową formę spędzania czasu wolnego w domu. W mieście powstawały zatem wypożyczalnie kaset video, konkurując zarówno z ofertą kin jak i bibliotek. Znaczące problemy finansowe dotknęły także teatry, spadała frekwencja i zmniejszyła się liczba zespołów artystycznych. Dopiero końcówka lat 90. przyniosła poprawę sytuacji: Teatr Nowy im. K. Dejmka został przebudowany, Teatr im. S. Jaracza powiększył się o dwie kolejne sceny, Teatr Ziemi Łódzkiej został zamieniony na Teatr Studyjny jako własność PWSTiF. Bez większych zmian zachowała się struktura i rozmieszczenie instytucji muzycznych, muzeów, galerii sztuki. Instytucje kultury dominowały w przestrzeni Śródmieścia, wzdłuż lub poblizu ul. Piotrkowskiej, często wykorzystując na swoje siedziby zabytkowe budynki, w tym pałace fabrykanckie.

Reorganizacja podmiotów oferujących działania rozrywkowo-kulturalne spowodowała wzrost znaczenia organizacji typu fundacje i stowarzyszenia, które popularyzowały różne

dziedziny sztuki. Przełom wieków przyniósł też modę na organizację coraz liczniejszych festiwalu oraz konkursów (Jewtuchowicz i Suliborski, 2009a). Z raportu o Łodzi z roku 2008 (Urząd Miasta Łodzi, 2008) wynika, że w mieście odbywało się corocznie około sześćdziesięciu różnego rodzaju festiwalu oraz konkursów ogólnopolskich i międzynarodowych, m.in.: Międzynarodowy Festiwal Sztuki Autorów Zdjęć Filmowych „Camerimage”, Międzynarodowy Festiwal Fotografii „Fotofestiwal”, Międzynarodowy Festiwal Sztuki Baletowej „Łódzkie Spotkania Baletowe”, Międzynarodowe Triennale Tkaniny, Festiwal Gór, Sportów Ekstremalnych i Podróżu „Explorers Festival”, Międzynarodowy Konkurs Indywidualności Muzycznych im. Aleksandra Tansmana, Międzynarodowy Festiwal Komiksu, Vena Music Festival, Festiwal Dialogu Czterech Kultur. Imprezy te miały przyczynić się do promocji miasta Łodzi oraz jej oferty kulturalnej. Jednym z ważniejszych wydarzeń, które podkreśla wielokulturową tradycję miasta jest organizowany do czasów współczesnych Festiwal Dialogu Czterech Kultur (obecnie Festiwal Łódź Czterech Kultur). Ożywienie zaangażowania instytucji kultury, organizacji pozarządowych oraz samorządu widoczne było w związku z przystąpieniem Łodzi do konkursu o tytuł Europejskiej Stolicy Kultury 2016. Dzięki temu rozszerzyła się oferta kulturalna miasta, większym wsparciem objęto działalność statutową wielu stowarzyszeń i szkół artystycznych dofinansowując organizowane imprezy (Urząd Miasta Łodzi, 2008).

Zagospodarowanie terenów rekreacyjnych Łodzi po przełomie XX i XXI wieku było przedmiotem opracowania autorstwa J. Jakóbczyk-Gryszkiewicz, W. Dyba, S. Marcińczak, S. Tanaś (2008). Pozytywnie oceniono zasobność łódzkich terenów przyrodniczych i terenów zieleni, wskazano natomiast na nierównomiernie rozmieszczenie ich w przestrzeni miasta. Na północy dominuje kompleks Lasu Łagiewnickiego, znaczące obszary zieleni (parki i lasy) znajdują się także w zachodniej i południowej części miasta. Ponadto dostępne są dla części łodzian ogrody działkowe, a ograniczone biletem wstępu jest wejście do Ogrodu Zoologicznego i Ogrodu Botanicznego. W 2005 roku tereny rekreacyjne zajmowały ok. 18% powierzchni całego miasta, a stanowiły je: lasy, parki miejskie, zieleńce i zieleńce osiedlowe, Ogród Zoologiczny, Ogród Botaniczny, ogrody działkowe, cmentarze oraz ośrodki sportu i rekreacji (Tanaś i in., 2008) (tab.4).

Tab. 4. Tereny rekreacyjne Łodzi w 2005 roku

Wyszczególnienie	Liczba	Powierzchnia w ha	% powierzchni miasta	Powierzchnia na jednego mieszkańca Łodzi w m ²
Lasy	-	2378,0	8,07	30,97
Parki miejskie	34	609,5	2,06	7,94
Zieleńce osiedlowe	-	925,5	3,14	12,05
Zieleńce	148	276,4	0,93	3,60

Wyszczególnienie	Liczba	Powierzchnia w ha	% powierzchni miasta	Powierzchnia na jednego mieszkańca Łodzi w m ²
Ogród Zoologiczny	1	17,0	0,05	0,22
Ogród Botaniczny	1	64,1	0,22	0,83
Ogrody działkowe	119	711,4	2,42	9,26
Cmentarze	27	201,0	0,68	2,61
Ośrodki sportu i rekreacji	3	86,1	0,29	1,12
Razem		5269,0	17,86	68,60

Źródło: Jakóbczyk-Gryszkiewicz, Dyba, Marcińczak, Tanaś (2008)

Jako niewystarczająca została określona liczba ośrodków sportu i rekreacji, ponadto ze względu na częste zanieczyszczenie wód nad stawami (Stawy Jana, Stawy Stefańskiego, Arturówek), kąpieliska były zamykane. Wraz z początkiem XXI wieku powstała w Łodzi koncepcja utworzenia sieci ścieżek rowerowych, która w założeniu miała łączyć większość terenów zieleni i rekreacji w mieście. W 2008 roku w Łodzi na planowane ponad 87 km powstało 54 km ścieżek rowerowych.

W opisywanym okresie powstawały nowe obiekty sportowe i rekreacyjne. Łącznie w 2007 roku w Łodzi było m.in. 37 stadionów i boisk, 16 hal sportowych, 12 krytych pływalni, 3 pływalnie odkryte, 8 lodowisk. Powstawało również coraz więcej siłowni i klubów odnowy. Istotnymi inwestycjami początku XXI wieku było ponowne otwarcie kompleksu basenów kąpielowych „Fala” oraz hali widowiskowo-sportowej Atlas Arena. Stadiony piłkarskie (ŁKS jak i „Widzew”) nadal nie spełniały standardów międzynarodowych (Tanaś i in., 2008). Poza tymi obiektami warto wymienić jeszcze: rozbudowę sieci boisk przy szkołach (projekt „Moje Boisko – Orlik 2012”), kompleks Centrum Wychowania Fizycznego i Sportu UŁ z pływalnią i halą sportową (przy ul. Styrskiej 20/24 od 1996 r.), hala „Parkowa” (przy ul. Małachowskiego 5/7 od 2003r.), Ośrodek Sportu i Rekreacji „Angelica” (przy ul. Rzgowskiej 17 oraz wielofunkcyjny obiekt sportowy „Wodny Raj” (przy ul. Wiernej Rzeki 2 od 2003r.) (Wiśniewska, 2009).

W związku z urynkowaniem strefy kultury i rozrywki liczba obiektów kulturalnych ulegała dynamicznym zmianom. Tab. 5 prezentuje funkcjonujące w 2010 roku ośrodki kulturalne w Łodzi.

Tab. 5. Łódzkie instytucje kulturalne w 2010 roku

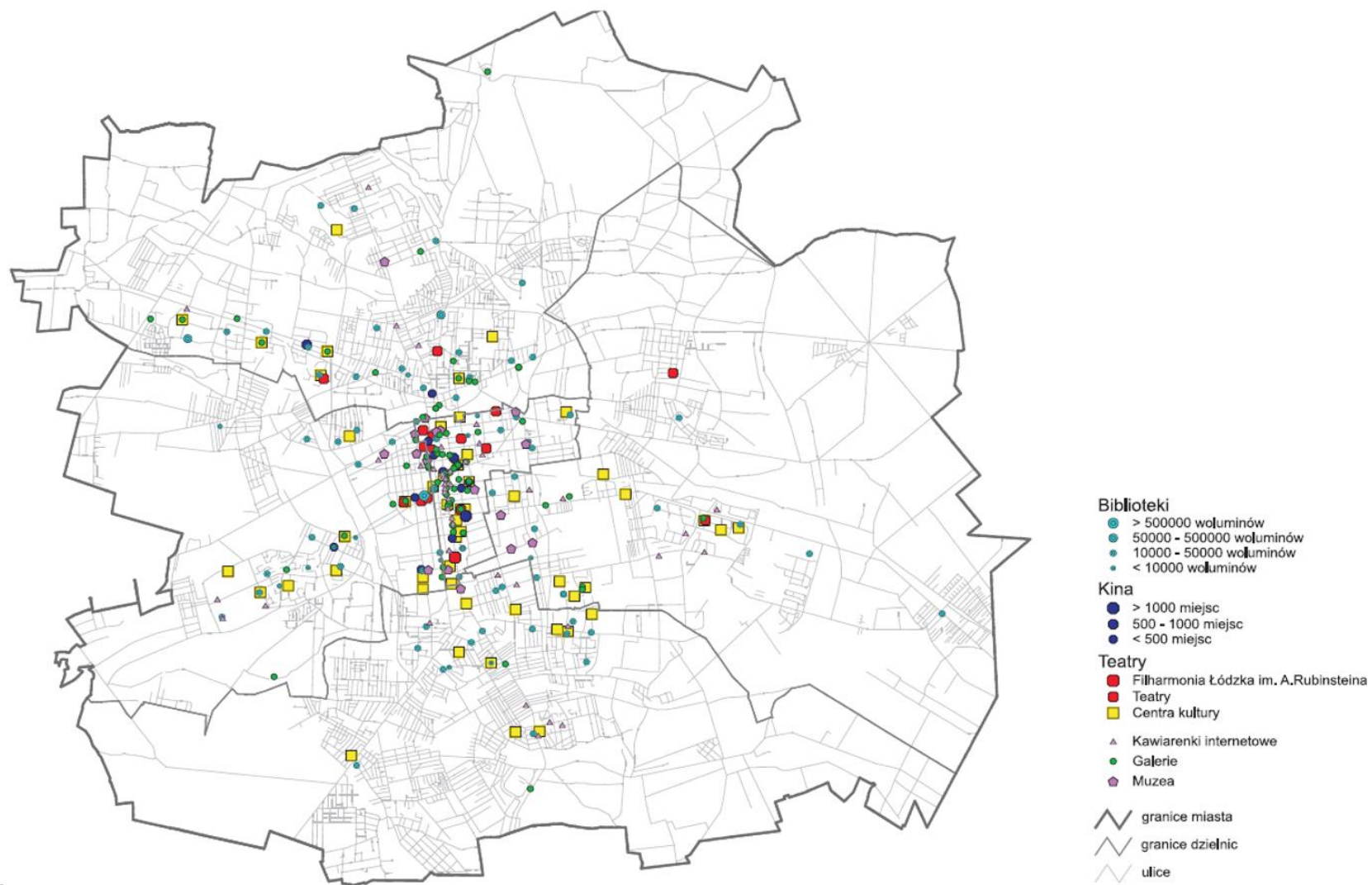
Rodzaj instytucji	Nazwa
Teatr i instytucja muzyczna	Teatr Wielki, Teatr Muzyczny, Filharmonia Łódzka im. A. Rubinsteina, Teatr Arlekin, Teatr im. Jaracza, Nowy im. K. Dejmka, Teatr Piccolo, Teatr Pinokio, Teatr Powszechny, Teatr Studyjny PWSFTViT, Teatr Logos, Teatr Mały w Manufakturze, Studio Teatralne SŁUP, Teatr V6, Teatr Szwalnia, Baśniowa Kawiarenka
Kina	Kinematograf, Bałtyk, Charlie, Cinema City Manufaktura, Cytryna, ŁDK, Polonia, Silver Screen
Muzea	Archeologiczne i Etnograficzne, Bajki SE-MA-FOR, Fabryki, Geologiczne, Historii Farmacji, Historii Medycyny, Książki Artystycznej, Kinematografii, Komunikacji Miejskiej MPK-Łódź, Miasta Łodzi oraz oddziały: Oddział Kultur i Tradycji Wyznaniowych, Muzeum Kanału „Dętka” oraz Muzeum Sportu i Turystyki, Oświaty Ziemi Łódzkiej, Papieru i Druku PŁ, Przyrodnicze UŁ, Muzeum Sztuki – ms, ms2 oraz Pałac Herbsta,

Rodzaj instytucji	Nazwa
	Tradycji Niepodległościowych – w tym: Oddział Martyrologii Radogoszcz i Oddział Stacja Radegast, Centralne Muzeum Włókiennictwa, Experymentarium
Galerie	Miejska Galeria Sztuki (Bałucka, Chimera, Ośrodek Propagandy Sztuki, Willa), Adi Art., ASP (Kobro, Blok, Wydziału Edukacji Wizualnej, Galeria Rzeźby Parter, Biała Ściana), Atlas Sztuki, Europejskie Centrum Kultury Logos, FabrSTREFA, FF – Forum Fotografii, Fotografii ŁTF, Forum przy Śródmiejski Forum Kultury, Galeryjka Olimpijka – Galeria Fotografii, Ikona, In Blanco, Kredens, Łódzka, Łódź Art Center, Manhattan, Marquardt, Młodzi, Moja, Nowa, Opus, Patio Centrum Sztuki AHE, Powietrzna, Promocji Młodych, Stara, Widok, ZPAP „Na Piętrze”, Ż, 137, 526, Piotra Uznańskiego, Rynek Sztuk, Studio 102-Cafe Foto Club, Verte-Cafe Galeria, Wideo, Wschodnia, Wymiany, 87 – Urzędu Miasta Łodzi
Ośrodki kultury	Łódź Art Center, Fabryka Sztuki, Zona Sztuki Aktualnej, Łódzki Dom Kultury, Miasto Dialogu, Miejski Punkt Kultury Prexer, Akademicki Ośrodek Inicjatyw Artystycznych, Bałucki Ośrodek Kultury, Centrum Kultury Młodych, Europejskie Centrum Kultury Logos, Ośrodek Kultury Górna, Poleski Ośrodek Sztuki, Śródmiejskie Forum Kultury, Widzewskie Domy Kultury, Fundacja Filmowa Se-Ma-For.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych UMŁ

Spośród wyróżniających się w tym czasie imprez kulturalnych, do największych zaliczyć można wydarzenia dotyczące:

- muzyki (np. Ogólnopolski Studencki Przegląd Piosenki Turystycznej „Yapa”, Łódzkie Spotkania z Piosenką Żeglarską „Kubryk”, Letnia Akademia Jazzu, Festiwal Muzyki Filmowej, Wędrowny Festiwal Filharmonii Łódzkiej „Kolory Polski”, Wielka Gala Jazzowa „Grand Prix Jazz Melomani”, „Viva Flamenco” Międzynarodowy Festiwal Kultury Hiszpańskojęzycznej, Festiwal Łódź Alternatywa, Międzynarodowy Festiwal Producentów Muzycznych „Soundedit”, Międzynarodowy Festiwal i Konkurs Indywidualności Muzycznych – Tansman),
- teatru (np. Międzynarodowy Festiwal Sztuk Przyjemnych i Nieprzyjemnych, Festiwal Szkół Teatralnych, Międzynarodowy Festiwal Sztuki Ulicznej „TrotuArt”, Międzynarodowy Festiwal Szkół Filmowych i Telewizyjnych „Mediaschool”, Łódzkie Spotkania Teatralne),
- fotografii (np. Targi Sprzętu Fotograficznego, Filmowego i Video „Film, Video, Foto”, „Fotofestiwal” Międzynarodowy Festiwal Fotografii w Łodzi),
- mody (np. Międzynarodowy Konkurs dla Projektantów Ubioru „Złota Nitka”, Fashionphilosophy Fashion Week Poland),
- designu (np. Międzynarodowy Festiwal Designu Łódź Design),
- filmu (np. Festiwal Kina Niezależnego „OFF jak gorąco”),
- podróży (np. Explorers Festival),
- gier i komiksu (np. Międzynarodowy Festiwal Komiksu i Gier)
- gastronomii (np. Festiwal Dobrego Smaku).

Rys. 14. Rozmieszczenie instytucji kultury w Łodzi w 2002 roku
Źródło: (Czochański, 2002)

Rozmieszczenie sieci instytucji kultury w Łodzi w 2002 prezentuje rys.14, na którym zaznaczono: filharmonię i 16 teatrów, 15 kin, 58 ośrodków kultury, 84 galerii, 84 bibliotek publicznych, 43 kawiarenek internetowych (Czochański, 2002). Koncentracja tego typu placówek występuje przede wszystkim w dzielnicy śródmiejskiej, szczególnie wzdłuż ulicy Piotrkowskiej.

Poza opisywanymi dotąd obiektami rekreacyjnymi, nową formą spędzania czasu wolnego były wizyty w nowo wybudowanych centrach handlowo-usługowych, które oprócz możliwości dokonania zakupów zaczęły oferować i inne usługi m.in.: gastronomiczne, rozrywkowe i kulturalne (Wolaniuk i Drozdowska, 2011). Obiekty te powstawały w następujących latach: 1999 r. – M1 i Tulipan, 2000 r. – Pasaż Łódzki, 2002 r. – Galeria Łódzka, 2006 r. – Manufaktura, a w 2010 r. Port Łódź (Włodarczyk, 2012).

Nie sposób też w opisie Łodzi przełomu XIX i XX wieku pominąć wątków związanych z ruchami kontrkulturowymi, które organizowały i nadal organizują swoje miejsca spotkań, koncerty, czy wystawy. Dla zobrazowania fenomenu, autorka wybrała działania łódzkich punków. W 1989 roku powstała inicjatywa Wunder Wave, w ramach której zorganizowano kilkadziesiąt niezależnych koncertów, projekcji integrujących lokalną społeczność punk i hardcore (Wunderwave, 2011). W książce „Czata Jude 1993-2017” (Gaust, 2017) o łódzkim, punkowym zespole – Jude, który swoją działalnością kontestował rzeczywistość polskiej transformacji²⁰, znaleźć można informacje o miejscach organizacji nie zawsze legalnych wydarzeń, takich jak: spotkania w squacie przy ul. Kilińskiego 210 (miejsce koncertów, pracowni, obecnie budynek nie istnieje, a na jego miejscu stoi stacja benzynowa), koncerty w tunelu obok Centralnego Szpitala Klinicznego – tzw. Hospital Unit, przy ul. Pomorskiej 251 (od początku lat 90. to miejsce undergroundowych koncertów m.in. punkowych i techno), czy w bunkrach w Parku im. ks. J. Poniatowskiego (spotkania i imprezy techno). Podobne aktywności kontynuowane są współcześnie, czego ślady można odnaleźć na portalach internetowych²¹.

Bardziej spopularyzowaną dziedziną muzyczną była wówczas muzyka techno, a Łódź zasłynęła jako miejsce organizacji wielu imprez w tym nurcie muzycznym. Szczególnie popularna była Techno Parada, nazywana też Paradą Wolności (organizowana od 1997 roku – łącznie zrealizowano 6 edycji, ostatni przemarsz odbył się w 2002 roku), na którą do Łodzi zjeżdżali się miłośnicy muzyki techno i rave z Polski i zagranicy. Początkowo impreza odbywała się

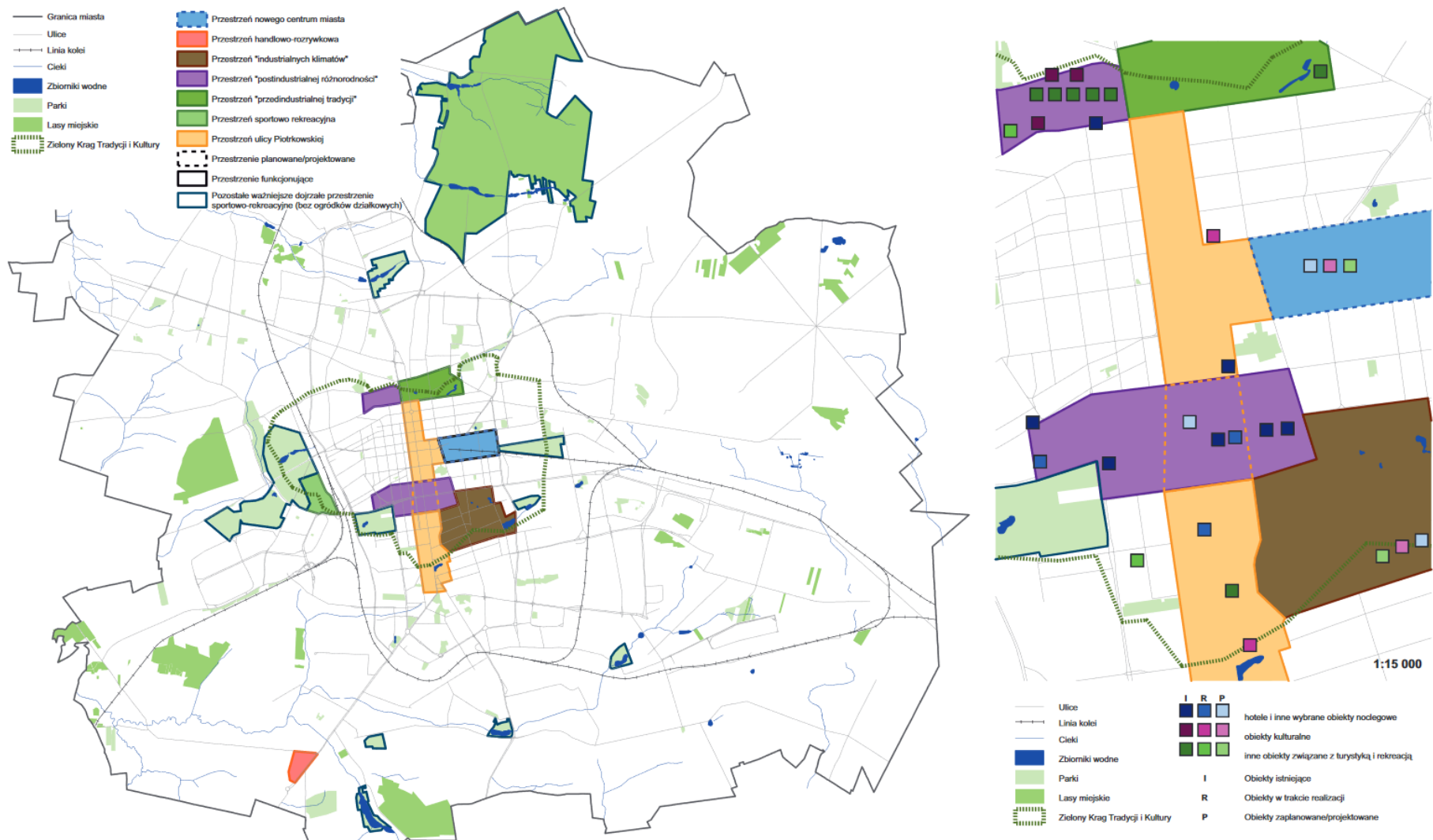
²⁰ Wywiad z Wiktorem Skokiem, dostępny też na portalu Plaster Łódzki (2018), dostęp: 15.07.2021.

²¹ Działania undergroundowych zespołów organizujących wydarzenia muzyczne techno i drum'n'bass w nietypowych przestrzeniach (np. w plenerze, podziemiach, fabrykach) opisane są na portalu Facebook (2021), dostęp: 15.07.2021.

w łódzkiej Hali Sportowej, poprzedzona krótkim przemarszem ulicą Piotrkowską. Organizatorem wydarzenia był nieistniejący już klub „New Alcatraz Underground” przy Piotrkowskiej 138/140. Z czasem ilość jeżdżących scen muzycznych oraz trasa przemarszu poszerzyła się do kilku ulic Łodzi, jednak w 2003 roku ówczesny prezydent Łodzi – Jerzy Kropiwnicki, zakazał organizacji wydarzenia (Express Ilustrowany, 2020).

Oferta aktywności rekreacyjnych na przełomie XIX i XX wieku pomimo początkowych trudności, zdecydowanie ulegała zwiększeniu i wzbogaceniu, nawet o niszowe inicjatywy. Zwiększyła się także liczba podmiotów oferujących aktywności rozrywkowo-kulturalne. Oferta ta była jednak oceniana jako rozdrobniona, mało wypromowana, stąd często niedostępna zarówno dla mieszkańców jak i przyjezdnych. W tym czasie brakowało imprez o charakterze masowym, co z uwagi na wielkość i charakter Łodzi jako miasta metropolitalnego można uznać za zarzut (Jewtuchowicz i Suliborski, 2009a). Sytuacja zmieniła się po otwarciu hali widowiskowo-sportowej – Atlas Areny. Pojawiła się możliwość organizowania masowych koncertów i wydarzeń sportowych, jak np. Mistrzostwa Europy Kobiet w Piłce Siatkowej w 2009 r., czy koncertów światowej sławy gwiazd (np. Depeche Mode, Sting czy Shakira).

Podsumowując, na początku XXI wieku odnotowano rozrost liczby nowych obiektów oraz terenów rekreacyjnych i turystycznych, coraz bardziej atrakcyjnych dla mieszkańców i coraz większej liczby odwiedzających Łódź (Włodarczyk, 2012). Na zamieszczonym poniżej rys.15 zaprezentowano wielkość oraz charakter przestrzeni turystycznych i rekreacyjnych powstałych w mieście w latach 2005-2010, zawierających takie elementy jak: baseny, boiska – „orliki”, parki, place zabaw, centra handlowo-kulturalno-rozrywkowe. Ponadto na mapie wyodrębniono, na podstawie przyjętej na początku lat 90. koncepcji urbanistycznej, tzw. Zielony Krąg Tradycji i Kultury – Obszar tożsamości miasta Łodzi, której istotą jest zintegrowana ochrona najcenniejszych obszarów i obiektów o znaczeniu historyczno-kulturowym i przyrodniczym, zlokalizowanych w centrum miasta. Obszar ten obejmuje tereny śródmiejskie, tworzące nieregularny krąg, a średnicę wyznacza ulica Piotrkowska. Sieć parków miejskich i innych terenów urządzonej zieleni opasujących centrum miasta stanowi element łączący ten system przestrzeni w całość.

Rys. 15. Lokalizacja nowych przestrzeni turystycznych i rekreacyjnych w Łodzi w latach 2005-2010
 Źródło: (Włodarczyk, 2012)

Dzięki wyodrębnieniu tego obszaru udało się podjąć pierwsze w Łodzi działania na rzecz rewitalizacji obszarów szczególnie ważnych ze względu na walory kulturowo-przyrodnicze (np. odnowa zespołu zabytkowych zabudowań fabrycznych i mieszkalnych na obszarze Księżego Młyna, otwarcie Centrum Handlowego Manufaktura w 2006 r.). Rozmieszczenie nowych przestrzeni turystycznych i rekreacyjnych na planie Łodzi jest szczególnie skoncentrowane w trzech strefach w centrum miasta: wzdłuż ulicy Piotrkowskiej (oraz obszarów przyległych z Placem Wolności), następnie aleja J. Piłsudskiego – A. Mickiewicza (na odcinku od ulicy Przędzalnianej do Łąkowej) oraz Centrum Handlowe Manufaktura i obszary przyległe. Poza strefą śródmiejską szczególnie wyróżniają się przestrzenie o charakterze rekreacyjno-sportowym oraz centra handlowo-rozrywkowe, czyli: Park Kultury i Wypoczynku im. J. Piłsudskiego „Zdrowie” (park, ogród zoologiczny, ogród botaniczny, lunapark) w północno-zachodniej części miasta. W tej przestrzeni należy też wyróżnić kompleks basenów Aquaparku „Fala”, wielofunkcyjną halę sportowo-widowiskową Atlas Arena oraz projektowane wówczas inwestycje hotelarskie i stadion miejski. W południowej części miasta wyróżnia się Centrum Handlowe Port Łódź, w którym znajdują się obiekty handlowe, gastronomiczne, rozrywkowe. Nadal dominującą strefą rekreacyjną Łodzi jest Las Łągiwnicki, znajdujący się na północy miasta. Na mapie wyróżniono również planowany wówczas obszar Nowego Centrum Łodzi, które w założeniu miało także zmienić zakres przestrzeni turystycznej i rekreacyjnej miasta.

Podsumowując historyczny opis łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej warto odnieść się do faz rozwoju i przekształceń łódzkiego skupiska miejskiego jako elementu kształtującego sieć osadniczą Polski (Wiśniewska, 2009) i wskazać najistotniejsze zjawiska charakteryzujące rozwój łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej w ujęciu historycznym:

- 1) Faza rozproszenia osadnictwa miejskiego, które w przypadku Łodzi organizowane było przez ośrodki zewnętrzne (Piotrków Trybunalski, Sieradz, Łęczyca, Łowicz, Rawa Mazowiecka) – do końca XVIII wieku: ten okres nie był opisywany w rozprawie;
- 2) Faza kształtowania się sieci miast przemysłowych (1 połowa XIX w.): w Łodzi następuje znaczący przyływ ludności i rozrasta się przestrzeń miejska; powstają pierwsze formy zbiorowych aktywności rekreacyjnych, pierwsze inicjatywy kulturotwórcze;
- 3) Faza koncentracji ludności miejskiej w Łodzi, początki powstania monocentrycznej i monofunkcyjnej aglomeracji miejskiej (do I wojny światowej): mieszkańcy korzystają z udogodnień miejskich w zakresie organizacji rekreacji; następuje ożywienie oferty kulturalno-rozrywkowej – działania rekreacyjne są coraz liczniejsze (szczególnie rozrywkowe), ale rozproszone w przestrzeni i zróżnicowane ze względu na przydział klasowy i narodowy; wzrasta

popularność korzystania z terenów zieleni; powstają pierwsze instytucje kultury oraz udogodnienia sportowo-rekreacyjne (np. tory dla cyklistów, place do gry);

4) Faza konsolidacji i obrastania w funkcje regionalne Łódzkiej Aglomeracji Miejskiej (do II wojny światowej): rozbudowa obiektów (np. baseny) i terenów rekreacyjnych (kolejne parki); wzrasta liczba podmiotów organizujących czas wolny; powstają nowe atrakcje na terenach zieleni i nowe instytucje kultury (biblioteki, domy kultury); zwiększa się rola inteligencji w rozwoju kulturalnym miasta;

5) Faza kształtowania się Łódzkiego Zespołu Miejskiego (2. połowa XX w.): rozwój Łodzi akademickiej; rozbudowa ośrodka kulturalnego, rozrywkowego i sportowego; oferta rekreacyjna ideologicznie podporządkowana władzy komunistycznej, powodowała także powstawanie inicjatyw niszowych i awangardowych; ekspansja terytorialna miasta spowodowała włączenie i rozbudowę terenów rekreacyjnych; pierwsze działania na rzecz ochrony dziedzictwa przyrodniczego i kulturalnego oraz upowszechniania uczestnictwa w kulturze na znaczącą skalę; organizacja znaczących wydarzeń w skali regionalnej i ogólnopolskiej; rozszerzanie dostępności miejsc rekreacyjnych na inne dzielnice niż Śródmieście;

6) Faza wstępna powstania Łódzkiego Obszaru Metropolitalnego (po 1990r.): częściowa prywatyzacja sektora usług organizacji czasu wolnego, a tym samym postępująca komercjalizacja oferty; zmniejszona liczba placówek kulturalnych; zwiększenie roli sektora pozarządowego w inicjowaniu działań społeczno-kulturalnych; wzrost liczby organizowanych różnorodnych tematycznie wydarzeń i festiwali; starania o uzyskanie tytułu Europejskiej Stolicy Kultury 2016 przyczyniają się do rozszerzenia oferty wydarzeń rekreacyjnych oraz zwiększenie środków finansowych na inicjatywy tego rodzaju; integracja środowiska organizatorów czasu wolnego; poszerzenie przestrzeni rekreacyjnej: nowe tereny zieleni oraz ich zagospodarowanie, plan rozbudowy ścieżek rowerowych, zagospodarowanie terenów rekreacyjnych nad zbiornikami, nowe tereny i obiekty związane z rekreacją ruchową (boiska, orliki, pływalnie, siłownie etc.); znaczące inwestycje umożliwiające organizację wydarzeń masowych (koncerty, wydarzenia sportowe); powstanie centrów handlowych o funkcjach rekreacyjnych; projekty rewitalizacji oraz Nowego Centrum Łodzi.

3.5. Współczesna przestrzeń rekreacyjna Łodzi

Zgodnie ze zdefiniowaną we wcześniejszej części rozprawy strukturą organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej, autorka dokonała w dalszej części rozdziału charakterystyki podstawowych elementów współczesnej przestrzeni zastanej Łodzi, a mianowicie: przyrodniczych

zasobów rekreacyjnych (tereny zieleni, tereny wodne), kulturowych zasobów rekreacyjnych (zabytki, obiekty współczesnej kultury), infrastruktury rekreacyjnej (obiekty noclegowe, obiekty gastronomiczne, obiekty sportowo-rekreacyjne, pozostałe obiekty). Następnie dokonana została analiza elementów sprawczych, które inicjują oraz kreują ofertę oraz zagospodarowanie rekreacyjne Łodzi (podmioty publiczne, podmioty prywatne, jednostki samorządu terytorialnego, organizacje pozarządowe).

Łódź opisywana bywa jako „zielone” miasto (Niewiadomski, 2013), o charakterystycznym rozproszonym układzie zieleni (Mataczak, 2004). Jak wynika z historycznego opisu przemian przestrzeni rekreacyjnej, miejskie tereny zieleni stanowiły i nadal stanowią ważną funkcję wypoczynkowo-rekreacyjną. Jednocześnie obserwowane były w ostatnich latach tendencje do ograniczania ogólnodostępnych terenów zieleni na rzecz nowych inwestycji. Wskazane w tab. 6 dane z Urzędu Statystycznego w Łodzi (Urząd Statystyczny w Łodzi, 2020) obrazują ilościowy spadek łącznej powierzchni miejskich terenów zieleni w Łodzi w latach 2010-2019. W roku 2019 odnotowano 42 parki, 55 zieleńców, jeden ogród zoologiczny, jeden ogród botaniczny, dwa rezerваты przyrody oraz jeden park krajobrazowych. Powierzchniowo jednak wzrósł łączny obszar parków.

Tab. 6. Tereny zieleni miejskiej w Łodzi

Wyszczególnienie	2010	2015	2018	2019	2010	2015	2018	2019
	Obiekty				Powierzchnia w ha			
Parki	41	43	42	42	581,6	624,4	657,9	657,9
Zieleńce	148	54	55	55	276,4	78,9	80,0	80,0
Zieleń osiedlowa	-	-	-	-	1018,1	906,6	919,4	919,4
Ogrody zoologiczne	1	1	1	1	17,0	17,0	16,6	16,6
Ogrody botaniczne	1	1	1	1	66,7	67,8	67,8	67,8
Rezerваты przyrody	2	2	2	2	79,7	79,7	80,3	80,3
Parki krajobrazowe	1	1	1	1	1605,9	1605,9	1662,1	1662,1
Łącznie					3645,4	3380,3	3484,1	3484,1

Źródło: Statystyka Łodzi (Urząd Statystyczny w Łodzi, 2020)

Według danych pozyskanych z Banku Danych Lokalnych (tab.7), włączono ponadto do analizy terenów zieleni w Łodzi powierzchnie zieleni ulicznej, cmentarze (27 obiektów) i lasy gminne. Udział parków, zieleńców i terenów zieleni osiedlowej w powierzchni Łodzi ogółem wyniósł w 2019 roku 5,7% (Bank Danych Lokalnych, 2021). Zdecydowaną dominantą łódzkich terenów zieleni stanowi łączna powierzchnia parków, zieleńców i zieleni osiedlowej (ponad 1657 ha) oraz lasów gminnych (w tym przede wszystkim Lasu Łagiewnickiego) – prawie 1462 ha. Pomimo bogatych zasobów łódzkich terenów zieleni, A. Bielecki i K. Będkowski (2020) w swoich badaniach dostępności terenów zieleni w mieście na przykładzie Łodzi

wskazali, że wciąż wielu mieszkańców zarówno w miejscu zamieszkania, jak również w najbliższym otoczeniu nie ma dostępu do zieleni rekreacyjnej. Nieodłącznym elementem miejskich terenów zieleni są ponadto rodzinne ogrody działkowe (ROD), których aktualna ilość to 99, z łączną liczbą 15963 działek rodzinnych (Polski Związek Działkowców Okręg Łódzki w Łodzi, 2020).

Tab. 7. Tereny zieleni w Łodzi w latach 2018-2019

Typ terenu	Jednostka miary		2018	2019
Parki spacerowo – wypoczynkowe	obiekty	szt.	42	42
Parki spacerowo – wypoczynkowe	powierzchnia	ha	657,93	657,93
Zieleńce	obiekty	szt.	55	55
Zieleńce	powierzchnia	ha	80,01	80,01
Zieleń uliczna	powierzchnia	ha	628,90	628,90
Tereny zieleni osiedlowej	powierzchnia	ha	919,44	919,44
Parki, zieleńce i tereny zieleni osiedlowej	powierzchnia	ha	1657,38	1657,38
Cmentarze	obiekty	szt.	27	27
Cmentarze	powierzchnia	ha	224,50	224,50
Lasy gminne	powierzchnia	ha	1461,11	1461,69

Źródło: opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego (BDL GUS)

W ostatnich latach wzrosła ogólna powierzchnia terenów o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chronionych i liczba pomników przyrody (tab.8). W Łodzi najbardziej charakterystyczne są dwa rezerваты przyrody (rezerwat przyrody Las Łagiewnicki i Rezerwat przyrody Polesie Konstantynowskie) oraz fragment Parku Krajobrazowego Wzniesień Łódzkich. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe w Łodzi to: Międzyrzecze Neru i Dobrzyńki, Ruda Willowa, Sucha Dolina w Moskulach, czy Źródła Neru (Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska, 2021). Mniejszą powierzchnię zajmują użytki ekologiczne, to m.in. „Mokradła przy Pomorskiej”, „Międzyrzecze Łódki i Bałutki”, czy „Olsy na Żabieńcu”. W wielu łódzkich parkach można dostrzec także pomniki przyrody – 285 obiektów odnotowano w 2018 roku (Urząd Statystyczny w Łodzi, 2020).

Tab. 8. Powierzchnia terenów o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chroniona i pomniki przyrody

Wyszczególnienie	2010	2015	2018	2019
Ogółem w ha	2757,9	2753,0	2809,5	2847,9
w % powierzchni ogółem	9,4	9,4	9,6	9,7
Rezerваты przyrody w ha	79,7	79,7	80,3	80,3
Parki krajobrazowe w ha	1605,9	1605,9	1662,1	1662,1
Użytki ekologiczne w ha	114,3	109,4	109,1	109,1
Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe w ha	958	958,0	958,0	996,4
Pomniki przyrody (obiekty)	273	287,0	277	285

Źródło: Statystyka Łodzi (Urząd Statystyczny w Łodzi, 2020)

W kontekście tematyki rozprawy szczególnie istotne wydaje się szersze opisanie łódzkich parków i zieleńców, których znaczenie społeczne jako terenów wypoczynku rośnie w ostatnich latach (Niewiadomski, 2013). Szczególnym terenem zieleni, ze względu na możliwości organizacji różnorodnych wydarzeń rekreacyjnych oraz bogactwo przyrodnicze i infrastrukturalne, jest Las Łagiewnicki. Jest jednym z największych (1205 ha) miejskich kompleksów leśnych w Europie. Z kolei palmiarnia, ogrody botaniczny i zoologiczny to obiekty o wyjątkowym znaczeniu dydaktycznym, wychowawczym i ochronnym, spełniające różnorakie funkcje, w tym rekreacyjno-wypoczynkowe. Na terenie Ogrodu Zoologicznego trwała od 2018 budowa kompleksu Orientarium, którego otwarcie nastąpiło 29 kwietnia 2022 roku. Orientarium stało się przestrzenią ekspozycyjną dla prezentacji fauny z Azji Południowo-Wschodniej (Urząd Miasta Łodzi, 2019c).

Łódzkie parki są poddawane renowacjom, rozbudowywana jest ich infrastruktura rekreacyjna (ścieżki rowerowe, siłownie plenerowe, place zabaw i miejsca do uprawiania gier oraz różnych form rekreacji ruchowej²²), nierzadko znajdują się na obszarach planowanej lub realizowanej rewitalizacji. Zauważalny jest wzrost liczby organizowanych wydarzeń kulturalno-rozrywkowych w tego typu przestrzeniach (Urząd Miasta Łodzi, 2021). Jednak rozmieszczenie parków w Łodzi jest nierównomierne (tab.9). Większość znajduje się w centralnym obszarze miasta, wyznaczonym linią kolei obwodowej, a ich powierzchnia jest zróżnicowana: 9 parków miejskich przekracza 10 ha, a rozpiętość wynosi od 1,8 ha (Park im. St. Moniuszki) do 169 ha (Park im. J. Piłsudskiego).

Tab. 9. Łódzkie parki według dzielnic

Dzielnica	Parki miejskie (nie zabytkowe)	Parki zabytkowe
Śródmieście	Park im. St. Moniuszki	Park im. H. Sienkiewicza, Park im. J. Matejki, Park im. St. Staszica
Bałuty	Park Staromiejski, Park Ocalałych, Park im. Szarych Szeregów, Park nad Sokołówką, Park im. A. Struga, Park im. St. Żeromskiego, Park Piastowski, Park „Grabieński Las”, Park Armii Łódź, Park Kielecki, Park im. W. Andersa	Park Helenów, Park im. A. Mickiewicza
Górna	Park im. Wł. Reymonta, Park im. T. Rejtana, Park im. J. Słowackiego, Park im. J. Dąbrowskiego, Park Sielanka, Park przy ul. Leczniczej, Park na Młynku, Stawy Jana, Stawy Stefańskiego / Park im. 1 Maja	Park im. Legionów
Polesie	Błonia Łódzkie, Park na Smulsku	Park im. ks. J. Poniatowskiego, Park im. J. Piłsudskiego, Park im. ks. bp. M. Klepacza

²² Szczegółowe dane na temat udogodnień i rozbudowywanej infrastruktury na terenach zieleni można obserwować z użyciem Mapy obiektów infrastruktury terenów zieleni miejskiej, dostępnej na stronie internetowej UMŁ (2021), dostęp: 10.07.2021.

Dzielnica	Parki miejskie (nie zabytkowe)	Parki zabytkowe
Widzew	Park Podolski, Park Widzewski, Park "Źródła Olechówki", Park im. Gen. M. Żaruskiego, Park 3-go Maja, Park im. J. Kilińskiego, Park im. Roberta Baden-Powella, Park nad Jasieniem, Park Widzewska Górka, Park na Janowie	Park Źródlika I, Park Źródlika II

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych udostępnionych przez Urząd Miasta Łodzi

W dzielnicy Śródmieście w ostatnich latach kompleksowej rewaloryzacji został poddany Park im. H. Sienkiewicza w ramach jednego z projektów Rewitalizacji Obszarowej Centrum Łodzi. Projekt ten objął również zmiany w Parku im. St. Moniuszki (dawniej Park Kolejowy) (Urząd Miasta Łodzi, 2020b).

W dzielnicy Bałuty jednym z ciekawszych terenów jest Park Ocalałych (jeden z najmłodszych łódzkich parków), który upamiętnia losy osób, które przeżyły Holocaust. Na jego terenie powstał wyjątkowy w skali kraju obiekt – Centrum Dialogu im. M. Edelmana. Rozległym terenem rekreacyjnym jest Arturówek. Znajdują się tam trzy stawy na obszarze źródłiskowym Bzury (część Parku Krajobrazowego Wzniesień Łódzkich) z obiektami rekreacyjno-gastronomiczno-wypoczynkowymi.

Park im. Wł. Reymonta w południowej dzielnicy Górna w ostatnich latach został poddany gruntownej rewaloryzacji. Dla tej części miasta charakterystyczne są stawy (Stawy Jana, na Młynku – nad rzeką Olechówką i Stawy Stefańskiego, powstałe w wyniku poszerzenia koryta rzeki Ner), które w ostatnich latach podlegały rewaloryzacji i były miejscem realizacji projektów w ramach budżetu partycypacyjnego. Nad stawami znajdują się obiekty rekreacyjne, umożliwiające korzystanie z terenów wodnych.

W dzielnicy Polesie najbardziej charakterystyczny jest kompleks terenów w granicach i wokół Parku im. J. Piłsudskiego (Ogród Botaniczny, Ogród Zoologiczny, zespół basenów Aquapark „Fala” oraz teren dawnego poligonu na Brusie). Ponadto w dzielnicy realizowany jest projekt „Zielone Polesie – miejski program odnowy dzielnicy Stare Polesie”, w ramach którego Miejska Pracownia Urbanistyczna zaprojektowała nowe tereny rekreacyjne, w tym parki kieszonkowe oraz woonerfy (Zdyb, 2017).

W dzielnicy Widzew znajduje się najstarszy łódzki park (zabytkowy) – Park Źródlika. Park 3 Maja, który graniczy od wschodu z Parkiem im. R. Baden-Powella wraz z przyległym od północy Zieleńcem Konstytucyjna/ Małachowskiego to planowany na 2029 r. obszar organizacji wystawy EXPO Horticultural pod hasłem „Nature of the City”. Wydarzenie koncentruje się na tematyce zieleni w miastach oraz rewitalizacji przestrzeni miejskich poprzez zieleni (Urząd Miasta Łodzi, 2020b).

W Łodzi nie ma centralnie położonego zbiornika wodnego ani dużej rzeki (przez miasto przepływa jedynie odcinkami Ner i Bzura oraz liczne rzeki o mniejszym znaczeniu). Pomimo tego miasto posiada akweny wodne, spełniające funkcje rekreacyjne. Warto zaznaczyć, że na terenie Łodzi znajdują się rzeki i strumienie, które historycznie były podstawą dla funkcjonowania i rozwoju przemysłu włókienniczego. Współcześnie jednak są to ciekły wodne, najczęściej ukryte w podziemnych kanałach i nie pełnią już znaczących funkcji rekreacyjnych. Aktualnie trwają prace nad odnową rzeki i terenów wokół Sokołówki (Urząd Miasta Łodzi, 2019c). Wymienione tereny zieleni oraz zbiorniki wodne stanowią potencjał dla organizacji różnorodnych aktywności rekreacyjnych, w tym plenerowej rekreacji twórczej.

Drugim ważnym elementem zastanej przestrzeni rekreacyjnej są kulturowe zasoby rekreacyjne, dotyczące zarówno potencjału obiektów historycznych, jak i współczesnych instytucji kulturalnych, służącym mieszkańcom oraz przyjezdnym w realizacji aktywności rekreacyjnej.

Wśród głównych atutów łódzkiego potencjału turystycznego wymienia się: architekturę (kamienice, fabryki, pałace), historię przemysłową (historia łódzkich fabrykantów, włókiennictwo oraz nowe „życie” zrewitalizowanych terenów poprzemysłowych, jak EC1, czy Centrum Handlowe Manufaktura), dziedzictwo filmowe (związane z produkcjami filmowymi i tzw. „szkołą filmową” – łódzką „Filmówką”) oraz przemysły kreatywne i zieleni (Urząd Miasta Łodzi, 2019c). Wokół tego potencjału rozwija się także miejska przestrzeń rekreacyjna, co zostało opisane w dalszej części rozdziału dotyczącego nowych przestrzeni rekreacyjnych.

Łódź w ostatnich latach zyskuje na popularności jako destynacja turystyczna. Dowodem, poza statystykami (w 2016r.: 1203699, a w 2018 r.: 1895373 odwiedzających (Urząd Statystyczny w Łodzi, 2020), mogą być: obszerny artykuł o Łodzi na łamach francuskiego tygodnika *Le Figaro Magazine* (Debras, 2021), czy w wyniku rankingu „Best in Travel 2019” (10 najlepszych kierunków podróży w 2019 roku), popularnego międzynarodowego portalu turystycznego *Lonely Planet*, w którym Łódź uplasowała się na drugim miejscu (www.uml.lodz.pl, 2018).

Łódzki potencjał w zakresie obiektów zabytkowych przedstawia tab. 10. Najbardziej liczną grupę stanowią domy mieszkalne (m.in. kamienice). Ponadto licznie występują zabytkowe pałace i wille (m.in. fabrykanckie) oraz budynki przemysłowe. Łącznie liczba obiektów wpisanych na listę zabytków wzrosła w latach 2010-2019 i wyniosła ostatecznie 4356 obiektów zabytkowych.

Tab. 10. Obiekty i tereny zabytkowe w Łodzi

Wyszczególnienie	2010	2015	2018	2019
Budynki przemysłowe	122	137	139	139
Budynki użyteczności publicznej	129	132	132	132
Cmentarze	8	17	27	27
Domy mieszkalne	1190	1742	1752	1752
Dwory	5	5	5	5
Klasztory	2	2	2	2
Kościóły	34	36	39	39
Inne obiekty sakralne	4	6	6	6
Osady wczesnośredniowieczne	2	2	2	2
Osiedla zabytkowe	13	13	13	13
Pałace i wille	146	166	166	166
Parki podworskie i pałacowe	10	15	39	39
Układy urbanistyczne	5	15	15	15
Łącznie	3680	4303	4355	4356

Źródło: Statystyka Łodzi (Urząd Statystyczny w Łodzi, 2020)

Warto dodać, że szczególnym miejscem w Łodzi, w całości wpisanym do rejestru zabytków, jest główna ulica miasta – ulica Piotrkowska, znajdująca się w ścisłym centrum (ok. 4 km długości deptak), na której i wokół której koncentruje się największa liczba zabytków, instytucji kultury oraz urzędów (Urząd Miasta Łodzi, 2019c). Rada Miejska w Łodzi, uchwałą nr XXI/483/15 z dnia 9 grudnia 2015 r utworzyła Park Kulturowy ulicy Piotrkowskiej. Dzięki statusowi parku kulturowego, ulica Piotrkowska zyskała możliwość objęcia ochroną konserwatorską krajobrazu kulturowego z zabytkami nieruchomymi, charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (Urząd Miasta Łodzi, 2021i). Granice tego obszaru stanowią: ulica Ogrodowa i ulica Północna (granica północna działek drogowych); ulica Zachodnia i aleja Kościuszki (granica zachodnia działek drogowych); aleja Mickiewicza i aleja Piłsudskiego (granica południowa działek drogowych); ulica Sienkiewicza (granica wschodnia działek drogowych), ulica Narutowicza na odcinku od ulicy Sienkiewicza do ulicy Wschodniej (część działki drogowej) oraz ulica Wschodnia (granica wschodnia działek drogowych).

Ponadto na mocy Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polski z dnia 16 lutego 2015 r. wielokulturowy krajobraz miasta przemysłowego Łodzi uzyskał status Pomnika Historii. Tytuł ten przyznawany jest od 1994 roku obiektom o szczególnej wartości dla kultury. W przypadku Łodzi są to: układ urbanistyczno-architektoniczny ulicy Piotrkowskiej, Pałac Izraela K. Poznańskiego, Fabryka Ludwika Geyera, Zespół fabryczno-mieszkalny Karola W. Scheiblera oraz dwie łódzkie nekropolie: Stary Cmentarz i Cmentarz Żydowski (Urząd Miasta Łodzi, 2021n).

Poza zabytkami, w których często mieszczą się placówki kulturalne, należy wymienić wszystkie instytucje kulturalne Łodzi, stanowiące istotny zasób łódzkiej przestrzeni

rekreacyjnej. Pierwsza grupa to teatry i instytucje muzyczne. Ich liczba w ostatnim dziesięcioleciu się nieznacznie zwiększyła – 11 instytucji (w 2019 roku), z czego 8 to teatry (5 dramatycznych i 3 lalkowe), 2 teatry muzyczne oraz 1 filharmonia (tab.11). Obecnie funkcjonują w Łodzi następujące instytucje teatralne i muzyczne: Centrum Kultury Niezależnej Teatr Szwalnia, Fundacja Kamila Maćkowiaka, Scena Arterion, Stowarzyszenie Teatralne Chorea, Studio Teatralne „Słup”, Teatr D.O.M, Teatr im. Stefana Jaracza w Łodzi, Teatr Lalek Arlekin im. Henryka Ryla w Łodzi, Teatr Logos, Teatr Mały w Manufakturze, Teatr Muzyczny w Łodzi, Teatr Nowy im. Kazimierza Dejmka w Łodzi, Teatr Piccolo, Teatr Powszechny w Łodzi, Teatr Studyjny PWSFTViT, Teatr V6 (Formacja taneczna), Teatr Wielki w Łodzi, Teatr Zamiast, Teatr „Pinokio” w Łodzi oraz Filharmonia Łódzka im. Artura Rubinsteina (Urząd Miasta Łodzi, 2021q). Tab. 11. Teatry i instytucje muzyczne w Łodzi

Wyszczególnienie		Instytucje	Przedstawienia i koncerty
Ogółem	2010	10	3269
	2015	10	2405
	2018	10	2682
	2019	11	2629
Teatry		8	2215
dramatyczne		5	1304
lalkowe		3	911
Teatry muzyczne		2	246
opera		1	112
operetka		1	134
Filharmonie, orkiestry, chóry		1	168

Źródło: Statystyka Łodzi (Urząd Statystyczny w Łodzi, 2020)

Druga grupa to domy i ośrodki kultury oraz kluby i świetlice. Ich działalność prezentuje tab. 12. W 2019 roku odnotowano: 1 centrum kultury, 6 domów kultury, 6 ośrodków kultury, 7 klubów oraz 2 świetlice. Łącznie w powyższych obiektach zorganizowano 4068 imprez, działało 138 grup artystycznych oraz 384 kół. Łódzkie domy kultury to: Akademicki Ośrodek Inicjatyw Artystycznych, Bałucki Ośrodek Kultury (wraz z filiami: „Lutnia”, „Na Żubardzkiej”, „Rondo”), Centrum Kultury Młodych (i filia „Klub Dąbrowa”), Dom Literatury w Łodzi, Łódzki Dom Kultury, Ośrodek Kultury Górna (wraz z filiami), Poleski Ośrodek Sztuki oraz Widzewskie Domy Kultury (wraz z filiami: „502”, „Ariadna”, „Widok”).

Tab. 12. Domy i ośrodki kultury, kluby, świetlice w Łodzi

Wyszczególnienie	2018	2019
Instytucje	22	22
centra kultury	1	1
domy kultury	7	6
ośrodki kultury	5	6
kluby	7	7
świetlice	2	2

Wyszczególnienie	2018	2019
Imprezy (w ciągu roku)	4439	4068
Grupy (zespoły) artystyczne	123	138
Koła (kluby/sekcje)	335	384

Źródło: Statystyka Łodzi (Urząd Statystyczny w Łodzi, 2020)

Kolejne instytucje kultury stanowiące zasób zastany łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej to galerie sztuki, muzea oraz kina. W ostatnim dziesięcioleciu liczba galerii spadła z 38 do 30, zmniejszyła się tym samym liczba wystaw (z 398 do 243). Liczba muzeów i oddziałów muzealnych zmieniała się w ostatnim czasie, a w 2019 r. było ich 17. Wzrosła nieznacznie liczba kin z 8 do 10 kin w 2019 r. (tab.13). Najbardziej popularne galerie sztuki w Łodzi to: Fabryka Sztuki, Galerie Akademii Sztuk Pięknych im. Wł. Strzemińskiego w Łodzi – Galeria ASP, Galeria Rynek Sztuki, Galeria Wschodnia, Miejska Galeria Sztuki w Łodzi (wraz z filiami: Ośrodek Propagandy Sztuki, Galeria Willa/ Galeria Chimera, Galeria Re:Medium i Galeria Bałucka) (Urząd Miasta Łodzi, 2021a). Z kolei łódzkie muzea to: Centralne Muzeum Włókiennictwa i Skansen Łódzkiej Architektury Drewnianej, Experymentarium – Discovery Center, Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne w Łodzi, Muzeum Archidiecezji Łódzkiej, Muzeum Fabryki, Muzeum Farmacji im. Prof. Jana Muszyńskiego w Łodzi, Muzeum Geologiczne UŁ, Muzeum Kinematografii w Łodzi, Muzeum Komunikacji Miejskiej MPK – Łódź, Muzeum Książki Artystycznej, Muzeum Miasta Łodzi (i oddziały: Muzeum Kanału „Dętka”, Oddział Kultur i Tradycji Wyznaniowych, Oddział Sportu i Turystyki), Muzeum Oświaty Ziemi Łódzkiej, Muzeum Przyrodnicze UŁ, Muzeum Sztuki w Łodzi (w tym: MS1 Gmach Główny i oddziały: Oddział Muzeum Pałac Herbsta, MS2), Muzeum Tradycji Niepodległościowych w Łodzi (w tym oddziały: Kuźnia Romów, Oddział Martyrologii Radogoszcz, Oddział Stacja Radegast) (Urząd Miasta Łodzi, 2021h). Natomiast współczesne kina w Łodzi to: Cinema City, Kino BODO, Kino Charlie, Kino Helios Łódź Sukcesja, Kino Kinematograf w Muzeum Kinematografii w Łodzi, Kino Przytulne ŁDK, Kino Szpulka ŁDK, Kino Tatry, Silver Screen Multikino (Urząd Miasta Łodzi, 2021c).

Tab. 13. Galerie sztuki, muzea oraz kina w Łodzi

Wyszczególnienie	2010	2015	2018	2019
Galerie	38	34	31	30
Wystawy	398	367	304	243
Muzea i oddziały muzealne	18	22	19	17
Kina stałe	8	6	10	10

Źródło: Statystyka Łodzi (Urząd Statystyczny w Łodzi, 2020)

Liczba bibliotek publicznych zmniejszyła się w ostatnim dziesięcioleciu z 98 do 92, a liczba ludności przypadająca na 1 placówkę wyniosła w 2019 roku 7391 (tab.14). Należy

jednak wyjaśnić, że łódzka sieć bibliotek publicznych od 2018 roku zmieniała zasadniczo swoją strukturę, przeobrażając się w największą instytucję kultury w Łodzi i jedną z większych sieci bibliotecznych w kraju pod nazwą Biblioteka Miejska. Od 2018 roku projekt integracyjny bibliotek publicznych objął 80 filii na terenie miasta. Dzięki niemu w Łodzi obowiązuje jedna karta biblioteczna oraz jeden system obsługi i zakupów (Urząd Miasta Łodzi, 2018c). Biblioteki te, działając zarówno w dzielnicach, jak i na osiedlach, w placówce i w przestrzeni miejskiej często stają się organizatorami różnego rodzaju wydarzeń²³.

Tab. 14. Biblioteki publiczne w Łodzi

Wyszczególnienie	2010	2015	2018	2019
Placówki biblioteczne:	98	98	94	92
biblioteki	7	7	3	3
filie	75	76	79	79
w tym dla dzieci i młodzieży	15	13	9	11
punkty biblioteczne	16	15	12	10
Liczba ludności na 1 placówkę biblioteczną	7455	7153	7290	7391

Źródło: Statystyka Łodzi (Urząd Statystyczny w Łodzi, 2020)

Wymienić należy także pozostałe instytucje kultury, niemieszczące się w powyższych zestawieniach. Pierwszą z nich, powołaną w 2007 roku w Łodzi jako wspólna inicjatywa Fundacji Łódź Art Center, Stowarzyszenia Teatralnego Choreo i Urzędu Miasta Łodzi jest Fabryka Sztuki (ul. Tymienieckiego 3). Działania tego podmiotu koncentrują się wokół edukacji kulturalnej i artystycznej, teatru, sztuk wizualnych oraz muzyki (m.in. przedstawienia, koncerty, festiwale – w tym Foto Festiwal i Łódź Design Festival). Ważnym aspektem działania instytucji jest profesjonalizacja sektora kultury i branży kreatywnej prowadzona w ramach Art_Inkubatora (Fabryka Sztuki, 2008). Kolejna to Centrum Dialogu im. Marka Edelmana w Łodzi (ul. Wojska Polskiego 83), powołana w 2011 roku. Instytucja zajmuje się historią i tożsamością miasta, a jej główny cel to prowadzenie działalności edukacyjno-kulturalnej (w tym szczególnie popularyzowanie dorobku różnych kultur, promowanie wielokulturowego i wieloetnicznego dziedzictwa Łodzi, ze szczególnym uwzględnieniem kultury żydowskiej), a także upowszechnianie idei tolerancji oraz przeciwdziałanie przejawom rasizmu i ksenofobii (Centrum Dialogu im. M. Edelmana, 2021). Szczególnym rodzajem instytucji kultury jest kompleks „EC1 Łódź — Miasto Kultury”, prowadzony przez Miasto Łódź i Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. EC1 to zespół budynków dawnej Elektrowni Łódzkiej – w założeniu zrewitalizowana

²³ Projekt zmiany bibliotek publicznych w Łodzi pn. „Modernizacja, rozszerzenie funkcji i wyposażenie bibliotek” jest współfinansowany przez Unię Europejską z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i z budżetu Miasta Łodzi (Biblioteka Miejska w Łodzi, 2022).

przestrzeń o funkcjach kulturalno-rozrywkowych i edukacyjnych. Kompleks składa się z: Planetarium EC1 (otwarte w 2016 r.), Centrum Nauki i Techniki EC1 ze sferycznym kinem 3D, Narodowe Centrum Kultury Filmowej, Łódź Film Commission oraz Centrum Komiksu i Nar-racji Interaktywnej (EC1 Łódź - Miasto Kultury, 2021).

Istotną instytucją kultury powołaną przez Miasto Łódź w 2015 roku jest Łódzkie Centrum Wydarzeń (ŁCW), które niejako spaja wszelkie inicjatywy kulturalno-rozrywkowe w mieście. Głównymi zadaniami ŁCW jest: organizacja przedsięwzięć artystycznych, kulturalnych i rozrywkowych o charakterze lokalnym, krajowym i międzynarodowym, wspieranie realizacji i promocja wydarzeń kulturalnych organizowanych przez inne podmioty na terenie miasta Łodzi, czy inicjowanie sieci powiązań pomiędzy władzami lokalnymi i centralnymi, z innymi podmiotami z sektora publicznego i prywatnego. ŁCW podejmuje także działania w zakresie promocji wizerunkowej miasta Łodzi, wydaje informator kulturalny i promocyjne strony internetowe oraz współpracuje z mediami w zakresie powyższych działań (Urząd Miasta Łodzi BIP, 2016).

Ostatnim elementem przestrzeni zastanej, który przeanalizowano w ramach opisu przestrzeni rekreacyjnej Łodzi jest infrastruktura rekreacyjna (m.in. obiekty noclegowe, obiekty gastronomiczne, obiekty sportowo-rekreacyjne). W 2019 roku w Łodzi odnotowano łącznie 67 obiektów noclegowych z 7899 miejscami noclegowymi, z czego największą liczbę stanowiły hotele – 31 obiektów i 16 innych obiektów hotelowych (tab.15).

Tab. 15. Obiekty noclegowe w Łodzi

Wyszczególnienie	2018	2019	2018	2019
	Obiekty		Miejsca noclegowe	
Ogółem	70	67	8235	7899
w tym:				
Hotele	33	31	5942	5458
Inne obiekty hotelowe	15	16	1289	1469
Domy wycieczkowe	2	2	257	257
Schroniska młodzieżowe	2	2	121	121
Hostele	8	7	305	329
Pokoje gościnne/kwatery agroturystyczne	7	7	135	135
Pozostałe obiekty	3	2	186	130

Źródło: Statystyka Łodzi (Urząd Statystyczny w Łodzi, 2020)

Warto zwrócić uwagę, że potencjał noclegowo-gastronomiczny wzrósł w Łodzi w latach 2018-2019. Liczba podmiotów gospodarki narodowej według sekcji PKD: zakwaterowanie i gastronomia, wyniosła w Łodzi w 2018r. – 2491, a w 2019r. – 2570 (Urząd Statystyczny w Łodzi, 2020). W związku z tematyką rozprawy szczególnie interesujący wydaje się potencjał łódzkich podmiotów gastronomicznych, które rozpatrywane są ze względu na własną

atrakcyjność turystyczną i rekreacyjną (Kozłowska, 2019; Stasiak, 2015), a rozbudowana baza gastronomiczna, uznawana jest za jedną z najbardziej rozwiniętych wśród dużych polskich miast. Coraz większe znaczenie zyskują wydarzenia gastronomiczne, odbywające się w Łodzi regularnie od kilku lat, rozpoznawane w Polsce i w Europie, takie jak: Festiwal Dobrego Smaku czy Międzynarodowe Targi Żywności Ekologicznej i Naturalnej Natura Food (Kozłowska, 2015). Istotne jest także to, że specyficzna historia Łodzi odcisnęła swoje piętno na jej dziedzictwie kulinarnym. W efekcie można mówić o lokalnych specjałach Łodzi, czy kuchni regionalnej.

Ostatnie dostępne dane na temat liczby lokali gastronomicznych dotyczą roku 2012, w którym w poszczególnych dzielnicach Łodzi odnotowano następującą ich liczbę: Bałuty – 103, Górna – 71, Polesie – 64, Śródmieście – 259, Widzew – 52, łącznie to 549 lokali, ze znaczącą przewagą centrum miasta (za: Stasiak, 2015). Rozmieszczenie obiektów gastronomicznych w Łodzi koncentruje się nie tylko wzdłuż reprezentacyjnej ulicy Piotrkowskiej, ale także przy głównych drogach, w pobliżu węzłów komunikacyjnych, w centrach handlowych i hipermarketach, w otoczeniu atrakcji turystycznych (w tym obecnie szczególnie popularne są lokale w postindustrialnych terenach zrewitalizowanych (Pietruszka, 2015)) oraz w obiektach noclegowych (Kozłowska, 2019; Stasiak, 2015). Nową tendencją w zakresie organizacji rekreacji przez podmioty związane z działalnością gastronomiczną, zaobserwowaną przez autorkę, są warsztaty kulinarne oraz różnego rodzaju kursy i szkolenia, organizowane dla osób niezwiązanych z profesją kulinarną.

Przestrzeń rekreacyjna Łodzi posiada rozbudowaną infrastrukturę sportowo-rekreacyjną. W tab. 16, wyszczególniono szczegółowe dane statystyczne dotyczące liczby klubów sportowych w Łodzi: w 2018 roku odnotowano 162 kluby sportowe, 310 sekcji sportowych – zaobserwować można przyrost ich liczby w stosunku do roku 2010. Z kolei liczba trenerów sportowych w 2018 roku wyniosła 387 (wzrosła z 237 w 2010 r.), a instruktorów sportowych – 292 (zmałała w stosunku do 2010 r.). Poza opisanymi w części historycznej przemian łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej, warto wskazać zmodernizowane obiekty bazy sportowej, takie jak: Stadion Miejski im. Władysława Króla, Stadion Miejski przy al. Piłsudskiego 138, wspomniana już hala Atlas Arena, Hala im. Józefa „Ziuny” Żylińskiego, Piłkarski Ośrodek Treningowy Minesska, Ośrodek Treningowy Łodzianka, Centrum Sportów Motorowych, Zatoka Sportu Politechniki Łódzkiej (Urząd Miasta Łodzi, 2021k). Coraz ważniejszym aspektem dyskusji o jakości życia w mieście, również w kontekście rekreacji, jest infrastruktura rowerowa. Długość

ścieżek rowerowych w Łodzi rok rocznie wzrasta: w 2015 r. wynosiła 125 km, w 2018 – 158,3 km, a w 2019 – 166 km (Urząd Statystyczny w Łodzi, 2020).

Tab. 16. Kluby sportowe w Łodzi

Wyszczególnienie	2010	2016	2018
Kluby sportowe	140	169	162
Sekcje sportowe	297	317	310
Trenerzy sportowi	237	354	387
Instruktorzy sportowi	336	328	292

Źródło: Statystyka Łodzi (Urząd Statystyczny w Łodzi, 2020)

W Łodzi rośnie ponadto liczba obiektów sportowo-rekreacyjnych, zarówno prywatnych, jak i publicznych. Szeroka oferta dotyczy różnych dziedzin sportu i rekreacji ruchowej, takich jak m.in.: piłka nożna, siatkówka, koszykówka, piłka ręczna, tenis ziemny, rugby, squash, badminton, fitness, siłownia, bilard, kręgle, wspinaczka, sztuki walki, pływanie, łyżwiarstwo (Urząd Miasta Łodzi, 2021j). Dominująca jest liczba obiektów typu fitness i siłowni (tab.17). Można przypuszczać, że popularność pewnych form rekreacji ruchowej ulega zmianom ze względu na panujące trendy, ale na pewno w Łodzi dostępne są różnorodne typy obiektów oferujących szeroki wachlarz możliwości uprawiania wybranej aktywności ruchowej. Bazę rekreacyjną uzupełniają udostępnione w przestrzeni rekreacyjnej Łodzi miejsca do grillowania, zlokalizowane w popularnych miejscach wypoczynku, poza ścisłym centrum miasta (np. w Parku nad Sokołówką, na Skwerze im. H. Dubaniewicza, Łódzkich Błoniach, czy w Parku nad Jasieniem) (Urząd Miasta Łodzi, 2021g).

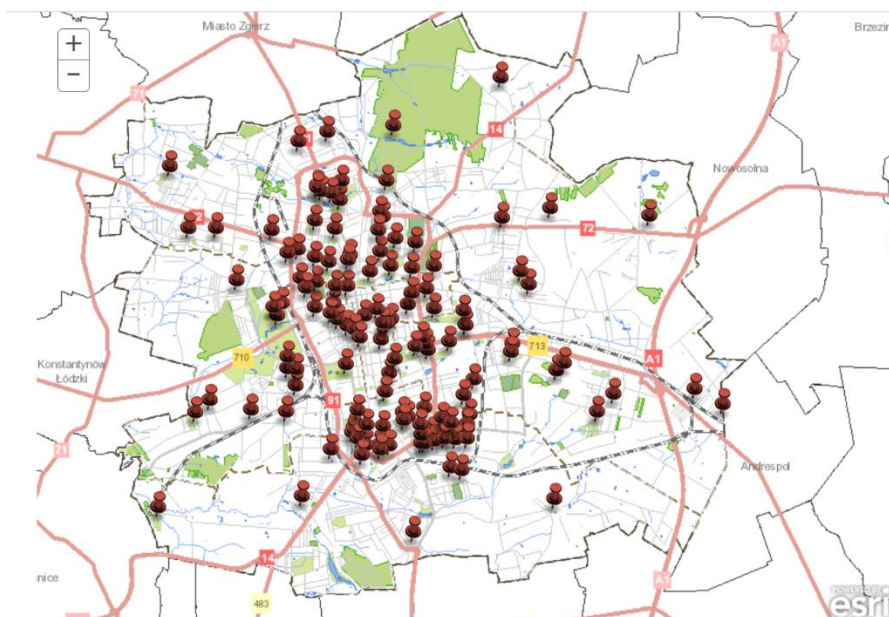
Tab. 17. Obiekty sportowo-rekreacyjne w Łodzi w 2018 roku

Wyszczególnienie	Liczba
Aerokluby	1
Baseny kryte	13
Baseny odkryte	3
Fitness i siłownie	24
Kluby bilardowe	6
Kluby jeździeckie	10
Korty tenisowe	10
Kręgielnie	6
Lodowiska	2
Kąpieliska	3
Pola golfowe	2
Ścianki wspinaczkowe	3
Skateparki	5
Squash	9
Strzelnice	8

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych otrzymanych z UMŁ

Ważnym aspektem zagospodarowania przestrzeni rekreacyjnej są place zabaw, których liczba według aktualnej bazy UMŁ wynosi 141. Rozmieszczenie placów zabaw w Łodzi koncentruje się na terenie wyznaczonym przez łódzką kolej obwodową, znajdują się one na

terenach zieleni oraz coraz częściej także w przestrzeniach osiedli (rys.16) (Urząd Miasta Łodzi, 2021m).

Rys. 16. Mapa rozmieszczenia placów zabaw w Łodzi (pinezką oznaczone zostały place zabaw)
Źródło: materiały udostępnione przez UMŁ

Drugi aspekt analizy organizacji współczesnej łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej dotyczy elementów sprawczych, które inicjują oraz kreują ofertę oraz zagospodarowanie rekreacyjne, czyli: podmioty publiczne, podmioty prywatne, jednostki samorządu terytorialnego oraz organizacje pozarządowe. Jednostki samorządu terytorialnego w znaczącym stopniu organizują przestrzeń rekreacyjną – zarówno w wymiarze zagospodarowania przestrzeni (infrastruktura, utrzymanie obiektów) jak i działań realizowanych w przestrzeni (np. organizacja, finansowanie wydarzeń). W Łodzi są to Urząd Miasta Łodzi oraz Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego.

Działania Urzędu Miasta Łodzi w zakresie organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej można rozpatrywać wieloaspektowo. Zgodnie z zapisami „Strategii Zintegrowanego Rozwoju Łodzi 2020+”, opisaną w pierwszym rozdziale, władze miasta realizują poszczególne cele, rokrocznie opisując swoje wyniki w „Raporcie o stanie miasta” (Urząd Miasta Łodzi, 2020c). Jednym z celów, które istotnie wpływają na zasięg oraz jakość przestrzeni rekreacyjnej w Łodzi jest budowa Nowego Centrum Łodzi. Teren ten zajmuje powierzchnię 100 hektarów, ograniczony jest ulicami: Narutowicza, Kopcińskiego, Tuwima i Piotrkowską, pełnić ma m.in. funkcję kulturalno-rozrywkową o bardzo dobrej dostępności komunikacyjnej. Program NCL

obejmuje rewitalizację EC1 i jej adaptację na cele kulturalno-artystyczne, w związku z czym utworzono kulturalny kompleks EC1, opisany we wcześniejszej części rozdziału.

Ważnym działaniem władz miasta, które pośrednio wpływa na zagospodarowanie przestrzeni rekreacyjnej jest uruchomiony w 2013 roku Budżet Obywatelski (początkowo przeznaczono na tę inicjatywę 20 mln złotych, w 2019 roku pula wzrosła do 50 mln złotych). Łódzki budżet partycypacyjny jest przedmiotem badań naukowych (Brzeziński, 2018; Leśniewska-Napierała, 2017), dzięki czemu wskazać można rodzaje działań zgłaszane i wybierane przez mieszkańców do realizacji. Często są to zadania dotyczące rozwoju łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej, w tym:

- 1) sportu i rekreacji ruchowej: np. zadania infrastrukturalne, w tym remonty lub budowy wielofunkcyjnych boisk, placów zabaw, skateparków, czy też zadania o charakterze społecznym w postaci organizacji ogólnodostępnych imprez sportowych dla mieszkańców;
- 2) infrastruktury rowerowej: np. budowa nowych ścieżek rowerowych, śluz i parkingów dedykowanych rowerom oraz wprowadzenie systemu wypożyczeni publicznego roweru miejskiego, czy hulajnogi elektrycznej;
- 3) pozostałej infrastruktury komunalnej: np. modernizacja lub termomodernizacja miejskich instytucji kulturalnych;
- 4) terenów zieleni: np. modernizacja i odnowa istniejących terenów zieleni lub budowa nowych, rekultywacja miejskich zbiorników wodnych;
- 5) kultury i dziedzictwa: np. doposażenie miejskich bibliotek w nowe księgozbiory, realizacja miejskich pikników i festiwali (Brzeziński, 2018).

Ponadto na podstawie przeprowadzonych w 2019 roku „Spacerów badawczych” Prezydenta Miasta Łodzi z mieszkańcami łódzkich osiedli, które dotyczyły bieżących problemów, jak i planów na przyszłość poszczególnych osiedli, wypracowano „Plan dla osiedli”, obejmujący także zagadnienia związaną ze zmianą osiedlowych przestrzeni rekreacyjnych (np. budowa placów zabaw, modernizacja bibliotek, czy obiektów sportowych). Władze miejskie podejmują współpracę z sektorem organizacji pozarządowych w ramach opracowanego w 2019 r. Wieloletniego Programu współpracy Miasta Łodzi z organizacjami pozarządowymi zarówno dzięki tworzeniu konkursów ofert np. na realizację zadań dot. organizacji wydarzeń, jak i dzięki powołanemu Łódzkiemu Centrum Obywatelskiemu. Podmiot ten wspiera różnorodne organizacje pozarządowe i grupy nieformalne (Urząd Miasta Łodzi, 2020c).

Urząd Miasta Łodzi realizuje zadania wpływające na możliwość organizacji rekreacji ruchowej i wypoczynku. W ramach dbałości o przestrzeń rekreacyjną władze miejskie prowadzą

corocznie inwestycje w zakresie infrastruktury sportowej (modernizacja, doposażanie obiektów sportowo-rekreacyjnych) oraz organizują wydarzenia o charakterze sportowo-rekreacyjnym (o randze regionalnej, krajowej i międzynarodowej) lub konkursy ofert na organizację przedsięwzięć lokalnych tego typu (np. „Łódź sportowa”, „Trener osiedlowy”). Najważniejsze imprezy sportowe to m.in.: Mistrzostwa Świata FIFA U-20 w piłce nożnej, DOZ Maraton, czy Otylia Swim Tour) (Urząd Miasta Łodzi, 2020c). Jednostką powołaną przez Radę Miejską w Łodzi do realizacji zadań w zakresie sportu, rekreacji i wypoczynku jest Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji.

Głównymi zadaniami tego podmiotu jest organizowanie imprez rekreacyjnych, sportowych i turystycznych oraz administrowanie obiektami sportowymi, rekreacyjnymi i wypoczynkowymi (Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji, 2021). MOSiR dysponuje następującymi obiektami: Lodowisko „Bombonierka”, Lodowisko „Retkinia”, Pływalnia „Wodny Raj”, Pływalnia przy ul. Głowackiego, Pływalnia przy ul. Sobolowej, Hala Sportowa, Obiekt Sportowy przy ul. Małachowskiego, Obiekt Sportowy przy ul. Karpackiej, Obiekt Rekreacyjny „Arturówek”, Obiekt Rekreacyjny „Stawy Jana”, Obiekt Rekreacyjny „Stawy Stefańskiego”, Obiekt Rekreacyjny „Młynek”. Przykładowe wydarzenia zrealizowane przez MOSiR w 2019 roku to: Grand Prix City Trail, Mini basket Liga, XII Puchar Łodzi – Zawody w Łyżwiarstwie Figurowym, Parkrun – cotygodniowe biegi w Parku J. Poniatowskiego, Piknik Rodzinny, Kiermasz Działkowca. Ponadto MOSiR organizuje lub współorganizuje różnego rodzaju programy wspierające aktywność sportowo-rekreacyjną, jak np. „Sprawny Przedszkolak”, „Sprawny Senior”, czy zajęcia cykliczne: nordic walking, tai chi, Ving Tsun Kung Fu, samoobrona dla kobiet, warsztaty aikido. Wsparciem i gratyfikacją inicjatyw sportowych przez władze miejskie jest przyznawanie nagród sportowych dla zawodników osiągających wysokie wyniki we współzawodnictwie międzynarodowym lub krajowym oraz nagród dla łódzkich szkoleniowców (Urząd Miasta Łodzi, 2020c).

W zakresie organizacji przestrzeni rekreacyjnej w aspekcie kulturalno-rozrywkowym, UMŁ prowadzi 23 instytucje kultury, nadzorowane przez Wydział Kultury UMŁ. Są to: Teatr Nowy im. Kazimierza Dejmka, Teatr Powszechny, Teatr Muzyczny, Teatr „Pinokio”, Teatr Lalek „Arlekin”, Muzeum Miasta Łodzi, Muzeum Kinematografii, Centralne Muzeum Włókiennictwa, Muzeum Tradycji Niepodległościowych, Miejska Galeria Sztuki, Biblioteka Miejska w Łodzi, Akademicki Ośrodek Inicjatyw Artystycznych, Bałucki Ośrodek Kultury, Centrum Kultury Młodych, Ośrodek Kultury „Górna”, Poleski Ośrodek Sztuki, Widzewskie Domy Kultury, Dom Literatury Łodzi, Centrum Dialogu im. Marka Edelmana, EC1-Łódź Miasto

Kultury, Fabryka Sztuki, Łódzkie Centrum Wydarzeń, a także utworzona w 2019 r. inLodz21. Poza nadzorowaniem działalności merytorycznej, władze miejskie dokonują inwestycji, czy też modernizacji budynków – siedzib instytucji. Interesującą inicjatywą w zakresie rozwoju rekreacji twórczej w Łodzi jest zainicjowany w 2019 roku Program Wsparcia i Rozwoju Edukacji Kulturalnej w Łodzi obejmujący działaczy reprezentujących instytucje kultury oraz organizacje pozarządowe. Jego celem jest: „wspieranie aktywności nakierowanej na budowanie kapitału kulturowego i społecznego, rozbudzanie kreatywności i twórczego działania, edukacja przez sztukę, edukacja estetyczna, budowanie tożsamości lokalnej oraz kształtowanie wrażliwości na wielokulturowość” (Urząd Miasta Łodzi, 2021e, s. 2).

W „Raporcie o stanie miasta. Łódź 2019” (Urząd Miasta Łodzi, 2020c) podkreślono, że coraz więcej podmiotów zarówno prywatnych jak i publicznych organizuje aktywności kulturalno-rozrywkowe w otwartej przestrzeni miejskiej, nie tylko na terenach zieleni, ale i w podwórkach, na placach, czy dziedzińcach, takie jak: LDZ Alternatywa, Letni Festiwal Filmowy „Polówka”, Bałuty po łódzku – Pikniki artystyczne w parku im. Adama Mickiewicza (Park Julianowski), czy Festiwal Filmów Piłkarskich na Stawach Jana. Władze miejskie w ramach Polityki Rozwoju Kultury dla Miasta Łodzi 2020+ współpracują z placówkami edukacyjnymi, instytucjami społeczno-kulturalnymi, organizacjami pozarządowymi oraz artystami i niezależnymi animatorami, m.in. konsultując sposoby sprawozdawczości, realizując szkolenia dla kadry, nowe projekty, czy też otwierając nowe filie domów kultury (np. Strefa Kultury Otwartej – filia Ośrodka Kultury Górna na Olechowie oraz „Wyspa Kultury” – filia Bałuckiego Ośrodka Kultury na osiedlu Radogoszcz-Zachód). Inne sfery wspierania aktywności kulturalnej, prowadzonej przez UMŁ to:

- małe granty na działania kulturalne,
- stypendia artystyczne dla osób zajmujących się twórczością artystyczną oraz upowszechnianiem i animacją kultury,
- konkursy ofert na działania w obszarze kultury,
- przyznawanie nagrody „Mecenas łódzkiej kultury”,
- przeznaczanie specjalnych pracowni twórczych do wynajmu, lokali kreatywnych,
- funkcjonowanie Komisji Dialogu Obywatelskiego ds. kultury,
- utworzenie bazy zasobów wspólnych dla sektora kultury (baza wspierająca lokalną współpracę pomiędzy instytucjami, NGO-sami, artystami czy firmami, które działają w obszarze kultury (Urząd Miasta Łodzi, 2021r),

– konkurs ofert skierowany do organizacji pozarządowych, których zadaniem jest prowadzenie rezydencji artystycznych w Łodzi (Urząd Miasta Łodzi, 2021d).

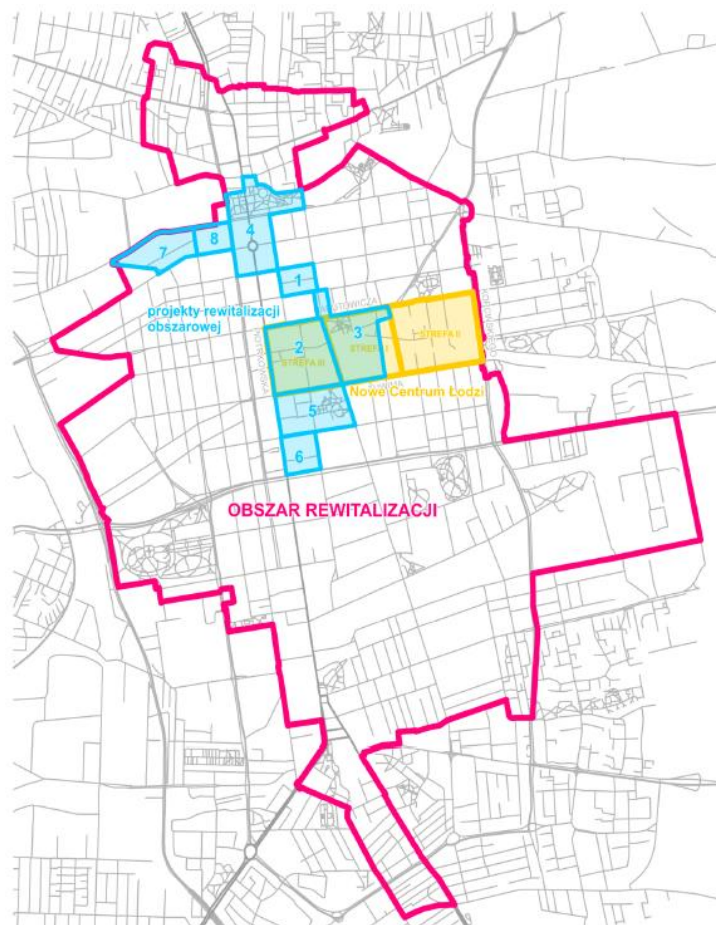
Łącznie wydatki budżetu miasta w obszarze kultura i ochrona dziedzictwa narodowego wyniosły (w tys. złotych) w 2018r.: 174632, a w 2019r.: 201246,6 (Urząd Statystyczny w Łodzi, 2020). Poza działalnością Wydziału Kultury w zakresie organizacji konkursów na działania kulturalne, istotnym podmiotem jest Łódzkie Centrum Wydarzeń, które prowadzi projekt „Kulturantny”, czyli program wsparcia finansowego na organizację aktywności kulturalno-rozrywkowych (w 2021 roku przeprowadzona została już 4. edycja tej inicjatywy (Łódzkie Centrum Wydarzeń, 2021).

Istotną spółką miejską wpływającą na organizację przestrzeni rekreacyjnej w Łodzi jest Miejska Arena Kultury i Sportu sp. z o.o. (MAKiS), która nadzoruje następujące obiekty: hala widowiskowo-sportowa Atlas Arena w Łodzi, Stadiony Miejskie w Łodzi (przy al. Unii i al. Piłsudskiego), Sport Arena w Łodzi, Moto Arena Łódź oraz organizuje m.in. wydarzenia sportowe, kulturalne, rozrywkowe oraz targowe (Miejska Arena Kultury i Sportu Sp z o.o., 2021).

Ważną jednostką urzędniczą UMŁ w zakresie nadzorowania i dbałości o tereny zieleni jest Zarząd Zieleni Miejskiej, powołany w 2012 roku. W ramach ZZM powołano wydziały zajmujące się: zielenią urządzoną (parki, zieleńce, skwery), zielenią towarzyszącą (zieleń w obrębie pasów drogowych i na wybranych terenach niezabudowanych na terenie miasta), Ogrodem Botanicznym oraz Palmiarnią, Leśnictwem Miejskim z Ośrodkiem Rehabilitacji Dzikich Zwierząt, cmentarzami komunalnymi (Doły, Zarzew, Szczecińska) (Urząd Miasta Łodzi, 2021s). Ponadto w ramach ZZM w Łodzi powołano jednostkę o nazwie Zielona Łódź, która organizuje różnorodne wydarzenia rekreacyjne na łódzkich terenach zieleni: m.in. spacerzy, koncerty w parkach, spotkania edukacyjne, pikniki rodzinne, zajęcia z jogi, czy plenery malarskie i fotograficzne (Urząd Miasta Łodzi, 2021o). Miasto Łódź prowadzi także Miejski Ogród Zoologiczny, jako spółkę miejską, w którym coraz liczniej prowadzone są działania edukacyjne, warsztaty i inne wydarzenia (Miejski Ogród Zoologiczny w Łodzi, 2021).

Przestrzeń rekreacyjna Łodzi objęta jest szeroko zakrojonym programem rewitalizacji, przyjętym na podstawie Uchwały nr XXXIV/1122/20 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 24 grudnia 2020 r. zmieniającej uchwałę w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Rewitalizacji miasta Łodzi 2026+, który realizowany jest od 2018 roku (Rada Miejska w Łodzi, 2020). Program finansowany jest lub współfinansowany z różnych źródeł publicznych i prywatnych, w tym w szczególności z: Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, Europejskiego Funduszu Społecznego, budżetu Miasta Łodzi, środków beneficjentów niepublicznych. Program ten

opracowany i konsultowany, zawiera szeroką diagnozę stanu zastanego oraz istotnych wskaźników obrazujących obszary szczególnie priorytetowe w zakresie działań rewitalizacyjnych. Misja rewitalizacji Łodzi została zapisana w następujący sposób: „Wyzwolić potencjał centrum Łodzi i jego mieszkańców”. Misja ta ma być realizowana dzięki osiągnięciu następujących celów: 1. Uzyskać spójność społeczną; 2. Zmienić dzięki rewitalizacji wizerunek miasta i jego centrum (w tym: „Budować wizerunek centrum Łodzi jako przestrzeni atrakcyjnej, żywej, kreatywnej, ciekawej i przyjaznej”); 3. Ożywić lokalną przedsiębiorczość; 4. Ożywić obszar zamieszkania (w tym: „Promować powstawanie przestrzeni publicznych i półpublicznych aranżowanych z udziałem mieszkańców”, „Tworzyć konsekwentną preferencję dla ruchu pieszego z uwzględnieniem dostosowania do zmian klimatycznych” oraz „Poprawić wyposażenie w błękitno – zieloną infrastrukturę pozwalającą na adaptację do zmian klimatycznych”). W konsekwencji wyznaczono 20 obszarów rewitalizacyjnych, z których pierwsze 8 uznano za priorytetowe i na ich obszarach jako pierwszych realizowane są skoncentrowane działania rewitalizacyjne (rys.17).

Rys. 17. Obszar rewitalizacji w ramach Gminnego Programu Rewitalizacji dla miasta Łodzi 2026+ (kolor różowy – obszar rewitalizacji, niebieski – priorytetowe projekty rewitalizacji obszarowej, żółty – obszar Nowego Centrum Łodzi)

Źródło: Gminny Program Rewitalizacji dla miasta Łodzi 2026+

Projekt nr 1. Rewitalizacja Obszarowa Centrum Łodzi – obszar o powierzchni 7,5 ha ograniczony ulicami: Wschodnią, Rewolucji 1905 r., J. Kilińskiego, S. Jaracza wraz z pierzejami po drugiej stronie ww. ulic.

Projekt nr 2. Rewitalizacja Obszarowa Centrum Łodzi – obszar ograniczony ulicami: Piotrkowska, G. Narutowicza, J. Kilińskiego, J. Tuwima.

Projekt nr 3. Rewitalizacja Obszarowa Centrum Łodzi – obszar ograniczony ulicami: G. Narutowicza, Targowa/Nowotargowa, J. Tuwima, J. Kilińskiego + obie pierzeje J. Kilińskiego od S. Jaracza do G. Narutowicza.

Projekt nr 4. Rewitalizacja Obszarowa Centrum Łodzi – obszar o powierzchni 32,5 ha ograniczony ulicami: Zachodnią, Podrzeczną, Stary Rynek, Wolborską, Franciszkańską, Północną, Wschodnią, Rewolucji 1905 r., Próchnika wraz z pierzejami po drugiej stronie ww. ulic.

Projekt nr 5. Rewitalizacja Obszarowa Centrum Łodzi – obszar ograniczony ulicami: J. Kilińskiego, Nawrot, Piotrkowska, J. Tuwima.

Projekt nr 6. Rewitalizacja Obszarowa Centrum Łodzi – obszar ograniczony ulicami: Piotrkowska, Nawrot, H. Sienkiewicza, J. Piłsudskiego.

Projekt nr 7. Rewitalizacja Obszarowa Centrum Łodzi – obszar o powierzchni 14 ha ograniczony ulicami: Ogrodową, Gdańską, Legionów, Cmentarną wraz z pierzejami po drugiej stronie ww. ulic.

Projekt nr 8. Rewitalizacja Obszarowa Centrum Łodzi – obszar o powierzchni 7 ha ograniczony ulicami: Ogrodową, Zachodnią, Legionów, Gdańską wraz z pierzejami po drugiej stronie ww. ulic.

Wobec powyższych celów, zaplanowane kierunki działań zdecydowanie wpłyną na organizację przestrzeni rekreacyjnej Łodzi poprzez m.in.:

- wspieranie wszelkich formy aktywizacji środowisk i osób, w tym poprzez animację kultury i sportu;
- inwestycje w zakresie modernizacji instytucji, obiektów kulturalnych i sportowo-rekreacyjnych;
- pobudzanie do żywego uczestnictwa w życiu społecznym (m.in. kulturowym, sportowym, edukacyjnym, prozdrowotnym);
- działania na rzecz koncentracji w centrum Łodzi corocznych wydarzeń kulturalnym o prestiżowym charakterze;

- angażowanie mieszkańców w kształtowanie przestrzeni wspólnych takich, jak: place, skwery, woonerfy (podwórce miejskie), trakty piesze, parki, zielone enklawy, kameralne, miejsca wypoczynku i spotkań;
- włączenie mieszkańców do wypracowania łódzkiego standardu przestrzeni rekreacyjnej dostosowanej do potrzeb łodzian, w szczególności – zgodnej ze standardami CPTED 2.0, standardami projektowania uniwersalnego i zasadami „przestrzeni przyjaznej seniorom”;
- poprawę wyposażenia obszaru w infrastrukturę drogową z uwzględnieniem poprawy bezpieczeństwa uczestników ruchu, preferencji dla ruchu pieszego, rowerowego oraz transportu publicznego, oraz z uwzględnieniem traktowania ulicy jako przestrzeni kulturowej.

Niewątpliwie projekty rewitalizacyjne stwarzają dogodne warunki do budowania relacji międzyludzkich i spędzania czasu wolnego w wykreowanych przestrzeniach, czego przykładem są podjęte już działania w zakresie tworzenia woonerfów oraz parków kieszonkowych na osiedlu Stare Polesie w Łodzi (Zdyb, 2017). Łódź w związku z wieloletnimi zaniedbaniami, skomplikowaną historią rozwoju wymaga jednak centralnego wsparcia, aby proces rewitalizacji przebiegł w pełnym zakresie (w tym a przede wszystkim w zakresie rewitalizacji społecznej)(Majewska, 2014).

Ostatnim omawianym aspektem udziału władz miejskich w organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej są uchwały i strategie, podejmowane na rzecz m.in. zmian przestrzennych. W ostatnim czasie zwiększa się liczba miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, które priorytetowo dotyczą opracowania planów miejscowych dla obszarów centralnych (uporządkowanie struktury Strefy Wielkomiejskiej) jak również planów służących powstrzymaniu niekontrolowanej suburbanizacji dla terenów zabudowy przemysłowo-usługowej (np. dla Parku im. Ks. J. Poniatowskiego, czy Starego Polesia). Ponadto w ramach „Strategii Zintegrowanego Rozwoju Łodzi 2020+” uchwalono „Strategię przestrzennego rozwoju Łodzi 2020+” (Rada Miejska w Łodzi, 2013), którego głównymi celami były: rozkwit centrum miasta, ograniczenie zjawiska „rozlewania się miasta” i świadome i identyfikujące się z Łodzią społeczeństwo. W zakresie organizacji przestrzeni rekreacyjnej w dokumencie tym w ograniczonym stopniu kładziono nacisk na jej rozwój, bardziej na zapewnienie lepszej jakości oraz dostępności. W 2021 roku władze miasta ogłosiły projekt nowej strategii miasta („Strategia Rozwoju Miasta 2030+”), który aktualnie jest konsultowany²⁴, a jego główną ideą jest realizacja hasła „Miasto tworzone wspólnie” (Urząd Miasta Łodzi, 2021f). Zapisy projektu strategii odnoszą się do organizacji przestrzeni, w tym rekreacyjnej. Wskazane jest, że Łódź ma być miastem

²⁴ Aktualizacje projektu strategii dostępne są na stronie UMŁ (Urząd Miasta Łodzi, 2022b), dostęp: 06.04.2022.

„efektywnie kształtującym przestrzeń”, „miastem inteligentnej infrastruktury”. Inne obszary tematyczne także obrazują planowane kierunki zmian: kontynuacja procesów rewitalizacyjnych i przekształceń Nowego Centrum Łodzi, rozwijanie branż kreatywnych. Ważnym zapisem, związanym z tematyką rozprawy jest dążenie do zwiększonej liczby organizacji wydarzeń plenerowych oraz wciąż aktualne hasła tworzenia „Miasta twórczego” i „Miasta wartościowego wypoczynku” – czyli planowanie atrakcyjnych miejsc wypoczynku oraz wartościowych form spędzania czasu wolnego. W projekcie uwzględniono także dbałość o tzw. błękitno-zieloną sieć, zazielenianie przestrzeni publicznych oraz jakość terenów zieleni (Urząd Miasta Łodzi, 2021p). W zakresie planowania przestrzennego wskazano zatem konieczność tworzenia nowych terenów otwartych, w których możliwe jest realizowanie celów rekreacyjno-wypoczynkowych, miejsc rekreacji i wypoczynku, ochrona i dbałość o istniejące, a tym samym zaspokajanie potrzeb mieszkańców miasta w tym zakresie.

Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego to druga jednostka samorządu terytorialnego, która również w znaczącym stopniu wpływa na organizację miejskiej przestrzeni rekreacyjnej Łodzi. Jednostka ta realizowała „Program rozwoju kultury w województwie łódzkim na lata 2014-2020”, który dotyczył m.in. rozwoju sektorów kultury i kreatywnego, lepszego funkcjonowania instytucji kultury i oferty kulturalnej, dbałości o estetykę i spójność przestrzeni (Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego, 2017).

Samorząd wojewódzki nadzoruje funkcjonowanie następujących łódzkich instytucji kultury: Teatr Wielki w Łodzi, Teatr im. Stefana Jaracza, Filharmonia Łódzka im. A. Rubinsteina, Muzeum Archeologiczne i Etnograficzne, Wojewódzka Biblioteka Publiczna im. Marszałka J. Piłsudskiego oraz Łódzki Dom Kultury, które oferują szeroki wachlarz wydarzeń kulturalnych, rozrywkowych i edukacyjnych (Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego, 2021c).

W zakresie działań wspierających obszar kultury, ogłaszane są konkursy ofert na realizację zadań w tym obszarze. Od 2008 roku Samorząd Województwa Łódzkiego przyznaje Stypendia Artystyczne Marszałka Województwa Łódzkiego, które mają za zadanie sprzyjać rozwojowi młodzieży szczególnie uzdolnionej artystycznie, a także zachęcać młodych twórców do tworzenia projektów z zakresu twórczości artystycznej (z takich dziedzin jak: sztuki wizualne, teatr, muzyka, taniec, film)(Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego, 2015). Z kolei od 2003 roku Samorząd Województwa Łódzkiego przyznaje Nagrody Marszałka Województwa Łódzkiego za osiągnięcia w dziedzinie twórczości artystycznej, upowszechniania i ochrony dóbr kultury oraz szczególne zaangażowanie w pracę na rzecz kultury (Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego, 2016). Ponadto Departament Kultury i Edukacji UM

realizuje projekty kulturalno-edukacyjne, takie jak np. „Animator kultury”, „Nasze dziedzictwo-Nasze muzea”, czy „Tu jest kino” o charakterze regionalnym, również na terenie miasta Łodzi (Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego, 2011).

W zakresie wsparcia rekreacji ruchowej i sportu Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego organizuje m.in. konkursy ofert na realizację zadań w tym obszarze. Marszałek Województwa przyznaje nagrody i stypendia sportowe dla osób fizycznych za osiągnięte wyniki sportowe (stypendium sportowe dla zawodnika i nagroda sportowa dla trenera) (Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego, 2021a). Od 2016 roku, decyzją Ministerstwa Sportu i Turystyki (pismo z dnia 27 grudnia 2016 r. DIS/074/2/2016/1) samorządy województw nie realizują już zadań w zakresie Programu Rozwoju Regionalnej Infrastruktury Sportowej. Działania te nadzorowane są centralnie.

Interesującą inicjatywą UMWŁ jest wdrożenie na terenie województwa łódzkiego (w tym na terenie Łodzi) projektu Wojewódzki Rower Publiczny (Wojewódzki Rower Publiczny, 2021). Od 2016 roku realizowany jest także Budżet Obywatelski Samorządu Województwa Łódzkiego „Łódzkie na Plus”, w którym zgłaszane są m.in. zadania wojewódzkie o charakterze inwestycyjnym i remontowym oraz zadania powiatowe np. o charakterze sportowym, turystycznym, z zakresu edukacji ekologicznej, upowszechniania folkloru, czy kultury i historii województwa łódzkiego (Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego, 2021b).

Dzięki analizie działalności jednostek samorządu terytorialnego wskazano, że ich działania dotyczą nie tylko nadzoru realizacji wydarzeń rekreacyjnych, finansowania przedsięwzięć, ale także zapewniania i rozbudowy zaplecza infrastrukturalnego oraz przyznawania licznych nagród w ramach doceniania działań na rzecz uatrakcyjnienia jakości życia i promowania efektów działań w zakresie sporu, rekreacji oraz kultury.

Podmioty organizujące przestrzeń rekreacyjną miasta w zakresie inicjowania wydarzeń, proponowania zmian i charakteru przestrzeni są bardzo liczne. Są to wymienione już podmioty oferujące organizację wydarzeń kulturalnych, rozrywkowych, czy sportowych, ale też jednostki samorządu publicznego również inicjujące i finansujące wydarzenia, zagospodarowanie oraz obiekty w przestrzeni rekreacyjnej. Ważnymi podmiotami organizującymi przestrzeń rekreacyjną są podmioty prywatne – np. firmy, które dokonują różnego rodzaju inwestycji w przestrzeń oraz stanowią istotną grupę organizatorów miejskiej rekreacji. Ważny jest także sektor organizacji pozarządowych, które często inicjują dialog z władzami miasta, kontestując niekiedy podejmowane decyzje. Angażują się jednocześnie w działania na rzecz społeczności lokalnej, stanowią ważną grupę organizatorów wydarzeń rekreacyjnych. Nie jest możliwe

wymienienie z nazwy wszystkich podmiotów zaliczonych do tej grupy. Jej liczebność można oddać odnosząc się do wyników badań statystycznych. Liczba podmiotów gospodarki narodowej w sekcji działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją wynosiła w 2018 roku 1446, a w 2019 roku wzrosła do 1524. A liczba osób pracujących w tym dziale w 2018 roku wynosiła 3542, a w 2019 roku: 3757 osób (Urząd Statystyczny w Łodzi, 2020).

Łódzka przestrzeń rekreacyjna poddawana jest w ostatniej dekadzie bardzo dynamicznym zmianom. Atrakcyjność przestrzeni publicznej miasta dyskutowana jest z mieszkańcami, czego wynikiem są różnorodne dokumenty opisujące efekty przeprowadzonych konsultacji społecznych (m.in. Urząd Miasta Łodzi, 2013a). Prowadzone są badania opinii mieszkańców miasta na temat jakości życia w Łodzi, w tym szczegółowa ocena terenów zieleni i rekreacyjnych oraz przestrzeni publicznych, a także oferty kulturalnej i sportowej, przeprowadzonych na zlecenie UMŁ (Media-tor Badania Rynku, 2019). Z raportu z badań wynika, że łodzianie wysoko oceniają zarówno dostęp jak i zagospodarowanie terenów zieleni i miejsc do rekreacji. Porównując do wyników z poprzednich lat coraz lepiej odnoszono się do miejskiej oferty kulturalnej. Doceniana jest oferta przedstawień, koncertów, czy bezpłatnych imprez kulturalnych organizowanych w mieście. Większość uczestniczących w badaniu (ponad 60%) wysoko ocenia też dostępność miejsc, w których zarówno dorośli jak i dzieci mogą spędzać czas wolny poza domem. Co drugi ankietowany wskazywał, że warto byłoby wprowadzić jeszcze więcej darmowych wydarzeń dla dzieci i dorosłych. Z kolei oferta sportowa w Łodzi, według autorów raportu, to jeden z trzech najlepiej ocenianych obszarów w Łodzi. Docenione zostały: możliwość uczestnictwa w wydarzeniach sportowych jako widz oraz coraz większa liczba imprez tego typu w Łodzi. Podobnie jak w przypadku oferty kulturalnej, badani oczekują obniżania kosztów korzystania z infrastruktury sportowej (biletów wstępu) (Media-tor Badania Rynku, 2019).

Miasto oceniane jest często przez pryzmat subiektywnych doświadczeń. Dokonując opisu historycznych przemian Łodzi, autorka wielokrotnie przekonała się o bardzo szerokim spektrum postrzegania Łodzi. Pomocnym i inspirującym uzupełnieniem tej kwerendy było odniesienie się do dwóch najnowszych reportaży o Łodzi o charakterze publicystycznym. Pierwsza z nich to „Aleja Włókniarek” autorstwa M. Madejskiej (2018), opisująca rozwój Łodzi przemysłowej, a przede wszystkim losy pracujących w przemyśle włókienniczym kobiet, których historia często bywa przemilczana. Druga to zbiór reportaży o tytule „Łódź. Miasto po przejściach” (Górecki i Józefiak, 2020). Autorzy na przywołanych licznych przykładach obrazują trudną i nietypową historię miasta. Uwypuklają niemalże wszelkie konsekwencje upadku w Łodzi przemysłu włókienniczego (m.in. ubóstwo, patologie społeczne, korupcje), nie „oklejając”

Łodzi kolorowymi bannerami miasta kreatywnego, ale wskazując na pilne wyzwania związane z zaniedbaniami w polityce socjalnej, które nawarstwiły się przez lata. Pomimo dość negatywnego wydźwięku powyższych reportaży, autorzy publikacji podkreślają, że w odkrywaniu i zrozumieniu dziedzictwa historycznego Łodzi możliwe jest budowanie pozytywnej narracji o mieście. Przywołane przez autorkę publikacje dowodzą konieczności budowania opisu wybranego obszaru badań na podstawie pogłębionych studiów rozwoju historycznego miasta. Tym samym stanowi to swego rodzaju wytłumaczenie obszerności niniejszego rozdziału.

Pomocne dla analizy współczesnej przestrzeni rekreacyjnej były wyniki badań dotyczące percepcji przestrzeni miejskiej w Łodzi (Mokras-Grabowska, 2017, 2018, 2020; Tobiasz-Lis i Wójcik, 2013, 2014). W osobistej interpretacji miasta wykorzystywane są różnego rodzaju określenia – metafory, czy porównania. Studenci geografii w Łodzi, biorący udział w badaniu przeprowadzonym przez P. Tobiasz-Lis i M. Wójcika (2013) określili miasto z dwóch perspektyw: „Łódź to Piotrkowska, Piotrkowska to Łódź”, wskazując, że to głównie z tą ulicą kojarzy im się miasto i jest ona symbolem Łodzi. Druga perspektywa to: „Łódź jako miasto kontrastów”, podkreślająca różnorodność i przeplatanie się piękna i brzydoty w mieście. P. Tobiasz-Lis i M. Wójcik (2014) na podstawie przygotowanych przez studentów esejów fotograficznych dokonali opisu emocjonalnego stosunku do przestrzeni miejskiej, których interpretacje oraz wyciągnięte wnioski mogą być również przydatne dla lepszej organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej.

Dostrzeżono także w przestrzeni miejskiej nowe przestrzenie rekreacyjne, których ocena i percepcja była przedmiotem analiz (Mokras-Grabowska, 2017, 2018, 2020). Niezaprzeczalnie w efekcie procesów przekształceń przestrzennych na terenach przemysłowych powstają „nowe” przestrzenie publiczne, które nierzadko pełnią również funkcję rekreacyjną (Kazimierczak, 2011). Nowe przestrzenie publiczne w Łodzi w tym kontekście opisywali badacze na przykładzie Centrum Handlowego Manufaktura (Kazimierczak, 2011), Łódź Art Center (Rouba, 2011), czy terenów obszaru centralnego Łódzkiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej, na której zagospodarowano zieleni, zadbano o małą architekturę i funkcjonuje tam Art Strefa – miejsce organizacji wystaw, czy koncertów (Gorczyżewska, 2011). J. Mokras-Grabowska (2018) opisała przykłady wykorzystania przestrzeni postindustrialnych jako nowych przestrzeni rekreacyjnych na przykładzie kompleksu EC1 – Miasto Kultury. W opinii badaczki wskazany kompleks stanowi atrakcyjną przestrzeń rekreacyjną miasta wykorzystującą potencjał i tożsamość historyczną. Wniosek ten poparty jest zebranymi wynikami badań percepcyjnych z odwiedzającymi kompleks. Subiektywne opinie na temat obrazu postrzeganych

elementów tej przestrzeni, zawierały próbę określenia poziomu doznań sensorycznych, odczuć, emocji i wartości, jakie pojawiają się w czasie jej eksploracji. Wyniki tego rodzaju badań ukazały znaczenie identyfikacji człowieka z przestrzenią, dla projektowania wartościowych przestrzeni rekreacyjnych. Inne przykłady nowych przestrzeni rekreacyjnych Łodzi analizowanych badawczo to strefa kreatywna Piotrkowska 217, dwa woonefy (ul. 6 sierpnia oraz ul. Traugutta) oraz tężnia solankowa na osiedlu Retkinia (Mokras-Grabowska 2018). Różnorodność dobranych w badaniu miejsc wydaje się być znacząca – pierwsza inicjatywa dotyczy strefy postindustrialnej, druga to nowy rodzaj przestrzeni publicznej, coraz częściej pojawiające się podwórce miejskie w Łodzi (szczególnie na Starym Polesiu) oraz nowy trend – budowanie tężni solankowych na terenach zieleni miejskiej (nierzadko inicjatywy te powstają w efekcie wyników głosowania w Budżecie Obywatelskim). Autorka badania dokonała analizy zagospodarowania wybranych terenów oraz przeprowadziła sondaż dotyczący odczuć i emocji względem opisywanych nowych przestrzeni rekreacyjnych w Łodzi. W wyniku przeprowadzonych badań J. Mokras-Grabowska (2018) podkreśliła, że pomimo pozytywnej oceny opisywanych przestrzeni przez respondentów (szczególnie ich nowatorstwa), istotne jest aby zagospodarowanie nowych przestrzeni rekreacyjnych było odpowiednio „zakotwiczone” w przestrzeni i nawiązywało do dziedzictwa lokalnego. Kontekst historyczny rozwoju łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej jest zatem niezwykle istotny dla kreowania nowych przestrzeni rekreacyjnych, które poza funkcją wypoczynkową, mogą pełnić także istotną funkcję edukacyjną oraz stawać się miejscem rozbudzania poczucia tożsamości z miastem.

4. Plenerowa rekreacja twórcza w Łodzi

Opis współczesnej łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej jako obszaru badań byłby niepełny bez dokonania analizy w zakresie potencjału twórczego Łodzi. Pozapodmiotowe uwarunkowania twórczości Łodzi stanowią istotny kontekst przeprowadzonych badań nad zjawiskiem plenerowej rekreacji twórczej.

W następnych częściach rozdziału scharakteryzowano i oceniono łódzką przestrzeń rekreacyjną w opinii badanych ekspertów, organizatorów i uczestników analizowanych wydarzeń. Przedstawiono ponadto wyniki kwerendy wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi oraz analizy przestrzennej jej rozmieszczenia. W kolejnych częściach rozdziału opisano ocenę zjawiska plenerowej rekreacji twórczej według badanych grup respondentów. Następnie scharakteryzowano i przedstawiono opinie dotyczące organizatorów i uczestników badanych wydarzeń.

4.1. Łódź jako miasto twórcze

Łódź w 2017 roku została przyłączona do Sieci Miast Kreatywnych UCCN (ang. UNESCO Creative City Network) pod hasłem: „Łódź Miasto Filmu UNESCO” (Urząd Miasta Łodzi, 2017). W tym samym roku Łódź była gospodarzem Kongresu Miast Kreatywnych (EC1 Łódź - Miasto Kultury, 2017). Program powstał w 2004 roku, wspierając miasta, które uznały kreatywność i rozwój przemysłów kulturalnych jako strategiczny czynnik zrównoważonego rozwoju. W ramach Sieci wyodrębniono siedem dziedzin kreatywności: literatura, muzyka, film, rzemiosło artystyczne i sztuka ludowa, wzornictwo, gastronomia oraz sztuka mediów, do której w 2020 roku przynależało 246 miast z całego świata. Łódź jako jedno z czterech polskich miast należy do Sieci (UNESCO, 2021). W ramach przystąpienia do sieci, Łódź realizuje różnorodne projekty, wydarzenia i konkursy dotyczące filmu, m.in. Łódź Film Commission, Łódzka Aleja Gwiazd, podkreślając dziedzictwo filmowe Łodzi oraz inicjując współpracę, czy festiwale rozwijające tę dziedzinę sztuki (Łódź Miasto Filmu, 2021).

Łódzki potencjał twórczy analizowany był zarówno w ujęciu sektorowym (tzw. sektory kreatywne w odniesieniu do koncepcji klasy kreatywnej), jak i pod kątem tzw. klimatu dla twórczości (ASM - Centrum Badań i Analiz Rynku Sp. z o.o., 2014; Florida, 2009; Mroczek-Żulicka, 2015; Pożycka, 2012; Szczech, 2014; Wojnar, 2016).

P. Pożycka (2012) w 2011 roku przeprowadziła badania łódzkiego sektora kreatywnego, znajdującego się w tym czasie w fazie rozwoju, w związku z obserwowalnym wzrostem liczby

podmiotów z tego sektora. Na tej podstawie prognozowała dalszy przyrost liczby podmiotów sektora kreatywnego w Łodzi, który skupiał się wokół: branży filmowo-fotograficznej, specjalistycznego projektowania oraz działalności artystyczno-kulturalnej. Powyższe podmioty, według P. Pożyckiej, wpływają na kreowanie wizerunku miasta kreatywnego.

Do powyższych badań nawiązuje E. Szczech (2014), która zbadała sposoby wdrożenia idei miasta kreatywnego w wybranych miastach w Polsce. Wybór podyktowany był analizą wyniku sondażu internetowego, przeprowadzonego przez R. Floridę (Florida, 2009), według którego najbardziej kreatywnymi polskimi miastami są Lublin, Łódź i Wrocław. Respondenci wskazali, że miasta te kojarzą się jako kreatywne. Według opinii klasy kreatywnej wskazanych miast, odbierane są jako atrakcyjne ze względu na kreatywną atmosferę, dobre warunki do wprowadzania innowacyjnych produktów i usług oraz dobrze funkcjonujące społeczności lokalne. W porównaniu do państw europejskich, polskie miasta wykazują podobny poziom kapitału kreatywnego, lecz zdecydowanie niższe wyniki w zakresie finansowania badań i rozwoju, które są istotne dla rozwoju kreatywnych miast według koncepcji R. Floridy (2010).

W 2014 roku agencja badawcza ASM – Centrum Badań i Analiz Rynku Sp. z o.o. na zlecenie Regionalnego Obserwatorium Terytorialnego działającego w strukturach Biura Planowania Przestrzennego Województwa Łódzkiego w Łodzi przygotowała raport podsumowujący wyniki badań na temat potencjału przemysłów kreatywnych w Łódzkim Obszarze Metropolitalnym (ŁOM). W badaniach porównywano uzyskane wyniki w podziale na powiaty, w tym powiat miasto Łódź. W strukturze branżowej dominowały podmioty zajmujące się reklamą i oprogramowaniem, firmy architektoniczne, które wskazywane są jako jedna ze specjalizacji miasta. Istotne było również znaczenie podmiotów związanych z wzornictwem i projektowaniem mody. W ramach analizy przeprowadzono badanie CATI (n=200) z przedstawicielami sektora kreatywnego, którzy krytycznie ocenili stan rozwoju sektora kreatywnego, wskazując na słabą pozycję przemysłów kreatywnych w strukturze gospodarczej ŁOM, również względem innych województw czy obszarów metropolitalnych. Respondenci docenili jednak w Łodzi działania na rzecz wykrystalizowania się i wzmocnienia sektora kreatywnego. Ankietowani uznali, że pozycja przemysłów kreatywnych powinna zostać wzmocniona poprzez wykorzystanie własnego potencjału lokalnych i regionalnych firm opisywanego sektora. Docenili również działalność władz miasta Łodzi, które w ich opinii są pozytywnie nastawione do młodych ludzi, chcących rozpocząć działalność w przemyślach kreatywnych.

Potencjał kreatywny Łodzi szerzej zaprezentowała K. Wojnar (2016) w swoich badaniach polskich miast w kontekście koncepcji klasy kreatywnej R. Floridy (2010). K. Wojnar (2016)

zapropowała, aby wskaźnik klasy kreatywnej mierzony był liczbą pracowników zatrudnionych w zawodach kreatywnych w stosunku do liczby mieszkańców w wieku produkcyjnym. W tab. 18 dostrzec można, że Łódź nie plasuje się w czołówce polskich miast. W Łodzi tylko co piąty pracownik w wieku produkcyjnym zakwalifikowany został do zawodów kreatywnych.

Tab. 18. Klasa kreatywna w polskich miastach, ujęcia bezwzględne i względne na przykładzie miast wojewódzkich w 2010 roku

Miasto	Klasa kreatywna w ujęciu bezwzględnym [liczba]	Klasa kreatywna względem liczby pracujących wg danych GUS Z-12 [%]	Klasa kreatywna względem liczby mieszkańców [%]	Klasa kreatywna względem liczby mieszkańców w wieku produkcyjnym [%]
Warszawa	572140	59	34	53
Rzeszów	41674	52	23	35
Poznań	117795	55	21	32
Kraków	154034	52	20	31
Olsztyn	34530	56	20	29
Wrocław	118015	51	19	28
Opole	22262	60	18	27
Gorzów Wielkopolski	21283	49	17	26
Lublin	57460	52	16	25
Kielce	31107	50	15	24
Trójmiasto	105372	53	14	22
Zielona Góra	17085	43	14	22
Białystok	40909	52	14	21
Toruń	28347	53	14	21
Łódź	95766	51	13	20
Bydgoszcz	46821	48	13	20
Szczecin	49732	54	12	19
Konurbacja górnośląska	220736	44	11	17

Źródło: opracowanie własne na podstawie K. Wojnar (2016)

Łódzka klasa kreatywna stanowiła 20% mieszkańców w wieku produkcyjnym, na co składało się: 14,67% twórczych specjalistów, 6,61% superkreatywnego rdzenia oraz 0,17% bohemy. K. Wojnar (2016) analizując wyniki, określiła, że wynik mieszczący się w przedziale między 20-25% uznaje się za średni rezultat – adekwatny dla ośrodków o słabo rozwiniętych funkcjach metropolitalnych, zatem w przypadku Łodzi i Trójmiasta wynik ten jest zaskakujący, ponieważ świadczy o niskim potencjale kreatywnym w stosunku do ich wielkości i funkcji.

Na podstawie badań ankietowych oraz przeprowadzonych wywiadów indywidualnych z przedstawicielami klasy kreatywnej w Warszawie, Łodzi, Wrocławiu, Szczecinie oraz Olsztynie K. Wojnar (2016) opisała studia przypadków wybranych polskich miast. Badanie to miało wyjaśnić na ile „specyficzny klimat” polskich miast przekłada się na ich atrakcyjność w ocenie przedstawicieli klasy kreatywnej. Jak wyjaśnia, pojęcie „specyficznego klimatu” miasta odnosi się do subiektywnego odczucia względem danej przestrzeni miejskiej, związanego z jego doświadczaniem i poruszaniem się po nim. Może dotyczyć przestrzeni miasta, historii jak

i mieszkańców. K. Wojnar (2016) „łódzki specyficzny klimat” określiła jako dysonans między atrakcyjnie prowadzoną promocją miasta, a rzeczywistym odbiorem panującego w mieście ubóstwa oraz widocznymi wieloletnimi zaniedbaniami, które przekładają się na niską konkurencyjność i atrakcyjność miasta w opinii przedstawicieli klasy kreatywnej. K. Wojnar poddała pod wątpliwość zasadność opierania rozwoju Łodzi na przemysłach kreatywnych. Nie podważała łódzkich tradycji artystycznych (dotyczących branży filmowej, tekstylnej, łódzkiej awangardy), jednakże wątpiła w to, że sektor kreatywny w Łodzi jest na tyle innowacyjny, silny instytucjonalnie oraz kapitałowo, aby można było na nim oprzeć przyszły rozwój. K. Wojnar, nie wskazując jednak żadnych źródeł danych, powtarza stereotypy o Łodzi: wyludnianie się miasta, niskie płace, obserwowalne ubóstwo. W pracy przywołano tylko trzy wypowiedzi łódzian, reprezentujących klasę kreatywną, w których podkreślony został swoisty marazm, czy nawet frustracja badanych osób, które chciałyby się przyczynić do zmiany. Łódź w wypowiedziach respondentów jest miastem kontrastów, „dziwnym miejscem”:

R1 (respondent 1): „Łódź jest miastem wielu kontrastów, ale ma w sobie też dużo uroku. Takich nieodkrytych miejsc, które wydają się z pozoru ohydne, paskudne i odrapane, ale tak naprawdę są super”.

R2: „Łódź to jest takie dziwne miejsce, gdzie w zasadzie już można chyba wszystko zrobić, dlatego że jakby w Łodzi nic nie ma [...]. Miasto ma taką etykietkę w Warszawie i innych centrach, że to jest totalnie zniszczona dziura, gdzie w ogóle nic się nie dzieje i panuje totalny dół i depresja”.

R3: „Moja relacja z Łodzią jest złożona. Kiedyś było fajnie, bo Łódź w skali Polski była taką alternatywną. Łódź była bardzo specyficzna, wszyscy, którzy tu przyjeżdżają, mówią: *Uła, ale tu jest super, specyficznie, macie tutaj taki specyficzny syf i to jest inspirujące*. Ja uważam, że niezależnie od tego, ile się na tym położy złota, to syf pozostanie” (Wojnar, 2016, s. 218).

K. Wojnar (2016) dostrzegła również, że czynnikiem przestrzennym, który dodatkowo utrudnia sytuację miasta jest linearny układ urbanistyczny, dekapitalizacja substancji mieszkaniowej i rozległe, niezagospodarowane tereny postindustrialne. Ulica Piotrowska wydawała się w jej przekonaniu problemowa, ponieważ pomimo tego, że stanowi oś miasta, nie do końca pełni funkcję centrum i traci na witalności na rzecz zrewitalizowanego kompleksu – Centrum Handlowego Manufaktura. Manufaktura oceniana jest jako pozytywny przykład rewitalizacji, organizacji nowej, brakującej w mieście „agory” życia rozrywkowego, atrakcyjnego zarówno dla mieszkańców jak i turystów.

Autorka ocenia powyższe konkluzje jako bardzo subiektywne, niekiedy brakuje w nich odniesień do innych badań prowadzonych w mieście, czy chociażby publicznych danych statystycznych. Wyniki badań oraz wnioski sformułowane przez K. Wojnar zostały zestawione z wynikami badań, przeprowadzonymi przez autorkę rozprawy (Mroczek-Żulicka, 2015). Badania dotyczyły Łodzi jako środowiska sprzyjającego twórczości w opinii wybranej grupy łódzkich studentów oraz twórców. Łódź, według respondentów, określana była jako „miasto sprzeczności”. Wielu z nich odnajdywało zarówno pozytywne strony miasta (stymulatory twórczości): niepowtarzalny „klimat”, wyjątkowe miejsca, ludzi, czy też wydarzenia miejskie, jak i negatywne zjawiska (inhibitory twórczości): zaniedbany wygląd miasta, liczne problemy społeczne, mały przyrost gospodarczy i niedostateczne zagospodarowanie przestrzeni miejskiej.

4.2. Charakterystyka i ocena łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej

W wyniku przeprowadzonych wywiadów z ekspertami (7 ekspertów; Załącznik 1) i organizatorami (10 organizatorów; Załącznik 4) oraz badania sondażowego z uczestnikami plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi (n=430, Załącznik 3) scharakteryzowano i oceniono łódzką przestrzeń rekreacyjną. W wywiadach eksperckich uczestniczyły osoby reprezentujące: instytucję kultury, urzędy zaangażowane w nadzorowanie lub organizowanie czasu wolnego w mieście oraz naukowcy podejmujący badania nad podobną problematyką (pedagogika twórczości, miasta kreatywne, geografia turystyki i przestrzeń czasu wolnego). Do wywiadów swobodnych z organizatorami zaproszono z kolei łódzkie podmioty, które wyselekcjonowano na podstawie badań pilotażowych, kwerendy wydarzeń w Łodzi w 2019 roku oraz w wyniku konsultacji z ekspertami. Reprezentowali oni zarówno organizacje pozarządowe, podmioty publiczne, prywatne oraz inicjatywy oddolne. Szczegółowa charakterystyka badanej grupy opisana została w podrozdziale 4.6. W badaniu sondażowym respondentami byli uczestnicy wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi w 2019 roku. Szczegółowa charakterystyka społeczno-demograficzna badanych opisana została w podrozdziale 4.7.

Badani postrzegali łódzką przestrzeń rekreacyjną z bardzo odmiennych perspektyw. Wypowiedzi ekspertów dotyczyły szerszego kontekstu możliwości i barier dla rozwoju plenerowej rekreacji twórczej istniejących w jej organizacji. Opinie organizatorów, działających na obszarze Łodzi skupione były wokół stymulatorów i inhibitorów rozwoju analizowanych wydarzeń. Trzecia grupa badanych – uczestnicy, w zdecydowanej większości mieszkańcy Łodzi, oceniła poszczególne elementy łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej i dalszych kierunków jej rozwoju.

Analizę wypowiedzi ekspertów odniesiono do opisywanej już wcześniej struktury i organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej, składającej się z elementów przestrzeni zastanej: przyrodniczych i kulturowych zasobów rekreacyjnych, infrastruktury rekreacyjnej oraz elementów sprawczych, które inicjują oraz kreują ofertę oraz zagospodarowanie rekreacyjne Łodzi.

Przyrodnicze zasoby rekreacyjne zostały wskazane jako potencjał dla możliwości rozwoju analizowanych wydarzeń. Zieleń miejska, szczególnie parki, zyskują na popularności, wśród mieszkańców. Atrakcyjność i otwartość tego typu przestrzeni ich przyciąga, stając się nowymi, modnymi miejscami spotkań. W parkach często kumulują się interesujące wydarzenia, a ich przestrzeń stwarza inspirujące możliwości rozwoju aktywności rekreacyjnych.

Podobny potencjał określono w kulturowych zasobach rekreacyjnych, których przestrzeń „inspiruje”, „stymuluje”, „zachęca” i „wyzwala pomysłowość”. Jest to możliwe dzięki rozwiązaniom funkcjonalnym i walorom estetycznym. Ważną rolę odgrywają także procesy rewitalizacyjne dotyczące m.in. przestrzeni postindustrialnych. Ich adaptacja na miejsce rekreacji oraz inne realizowane funkcje (np. usługowe) stwarzają potencjał dla rozwoju analizowanych wydarzeń. Warto jednocześnie w dalszym stopniu modernizować innego rodzaju obiekty oraz zadbać o przestrzeń wokół budynków (np. instytucji kultury), aby sprzyjać organizacji wydarzeń plenerowych.

Odwołując się do przykładu Łodzi, eksperci wskazywali, że pewnego rodzaju ograniczeniem jest brak jednoznacznego głównego miejsca spotkań w mieście jakim jest często rynek w innych miastach. Ulica Piotrkowska, z racji linearnego charakteru, nie spełnia warunków miejskiej agory. Istnieją ważne, nowe i rozwijane przestrzenie rekreacyjne, ale barierą jest brak jednego, głównego miejsca rekreacji w mieście. Nowe przestrzenie rekreacyjne potrzebują czasu, aby „przyzwyczaić” użytkowników do ich użytkowania i do budowanej na ich obszarze oferty spędzania czasu wolnego.

Bardzo częstym wyzwaniem, a nawet barierą organizacji plenerowej rekreacji twórczej jest niewystarczająca infrastruktura rekreacyjna w przestrzeni otwartej. Szczególnie często wskazywanym mankamentem była trudność w dostępie do prądu i toalet, zapewnieniu bezpieczeństwa oraz ochrony przed warunkami meteorologicznymi. Wielokrotnie podkreślano konieczność zmiany infrastruktury, ponieważ wydarzenia plenerowe wymagają innego rodzaju udogodnień, których często brakuje w dotąd użytkowanych np. instytucjach kultury (i zaaranżowanej przestrzeni otwartej przy budynku instytucji), elementach zagospodarowania parków (np. niszczące muszle koncertowe), a nawet zrewitalizowanych obiektach.

„Nie ma takich warunków, żeby wygenerować bezpieczne miejsce na działanie w otwartej przestrzeni. To wymaga zmian infrastruktury. I myślę sobie, że jest to jedno z wyzwań, nad którymi niewątpliwie trzeba w Łodzi popracować.” (WE7 – Wywiad Ekspercki 7; Załącznik 1)

Infrastruktura rekreacyjna w przestrzeni plenerowej posiada zalety jakimi są jej bezpłatność i otwartość, dzięki którym możliwe jest dotarcie do przypadkowego odbiorcy, np. przechodnia. Dostępność komunikacyjna jest również istotna. Dzięki niej łatwiej zachęcić do uczestnictwa i zorganizować w danej przestrzeni wydarzenie. W miejscach bardziej oddalonych od centrum miasta trudniej zapewnić większą frekwencję uczestników, szczególnie w przypadku bardziej wymagających warunków meteorologicznych.

W zakresie oceny elementów sprawczych eksperci często odwoływali się do znaczenia odpowiedniego podejścia i jakości pracy organizatorów rekreacji miejskiej. Plenerowej rekreacji twórczej sprzyja bogata, przemyślana i czytelna oferta podmiotów organizujących. Organizatorzy powinni zwracać uwagę na tzw. „pracę u podstaw” – edukowanie mieszkańców do uczestnictwa w szerokiej ofercie wydarzeń, w tym kulturalnych, do aktywnej postawy i spędzania czasu wolnego poza domem. Ważnym aspektem może być silne utożsamianie się organizatorów z miastem. Relacja z miastem ma znaczenie dla organizacji wydarzeń zakorzenionych w jego historii i zachęcania mieszkańców do odkrywania jego potencjału.

Rola partnerstwa w zakresie organizacji miejskich przedsięwzięć została oceniana jako niewystarczająca. Dialog, wymiana pomysłów pomiędzy różnorodnymi podmiotami sprzyja inicjowaniu oryginalnych wydarzeń, z wykorzystaniem różnego rodzaju zasobów, talentów i typów przestrzeni miejskiej. Warto również korzystać z potencjału podmiotów z łódzkiego sektora kreatywnego.

Barierą rozwoju analizowanych wydarzeń wśród organizatorów może być ich niedostateczna postawa twórcza, dotycząca braku konsekwencji i wytrwałości we wdrażaniu pomysłów. Schematyczność i powtarzalność działań lub funkcjonowanie w „skostniałej” strukturze organizacyjnej blokuje przepływ interesujących pomysłów. Inną ważną barierą jest brak strategicznego podejścia do organizacji rekreacji w mieście.

„Niestety jest taka rzecz, która moim zdaniem stawia barierę w tej twórczej rekreacji, głównie kulturalnej, mianowicie myślenie projektami.” (WE2)

Aspekt finansowy, w tym tzw. „myślenie projektami” jest istotny w organizacji wszelkiego rodzaju wydarzeń. Możliwość uzyskania dodatkowych środków bez wątplenia pozwala na rozwój liczby i jakości wydarzeń. Ważne jest zatem stwarzanie mechanizmów finansowych umożliwiających udział w konkursach na realizację działań z zakresu miejskiej rekreacji, jak i rozbudowywanie infrastruktury rekreacyjnej, dzięki różnorodnym narzędziom np. budżet

partycypacyjny. Wskazywane są oczekiwania wobec władz samorządowych w zakresie wspierania finansowego analizowanych wydarzeń. Wsparcie władz samorządowych powinno dotyczyć również takich aspektów jak: promocja, powoływanie nowych instytucji – podmiotów organizujących miejską rekreację oraz organizacja konkursów i nagród podkreślających wagę twórczego podejścia do organizacji rekreacji.

Pozytywnie oceniono funkcjonowanie powołanych przez władze miejskie zespołów, których rolą jest wspieranie innych organizatorów w organizacji wydarzeń – Łódzkie Centrum Wydarzeń oraz projekt Zielona Łódź. Podmioty te pomagają zrozumieć i wdrożyć procedury formalno-prawne oraz wspierają swoim zapleczem (technicznym i personalnym) w organizacji wydarzeń (np. w promocji). Wskazane wsparcie jest szczególnie istotne ze względu na żmudne i trudne procedury biurokratyczne związane z przeprowadzeniem wydarzeń w plenerze.

Deweloperzy i mieszkańcy miasta to również podmioty, które wpływają na ofertę oraz zagospodarowanie rekreacyjne, w ramach opisywanych elementów sprawczych. Nowa zabudowa, infrastruktura i udogodnienia nadzorowane przez inwestorów mają istotne znaczenie dla powstania kolejnych przestrzeni rekreacyjnych. Decyzje mieszkańców o uczestnictwie w zorganizowanym wydarzeniu determinują kolejne propozycje. Frekwencja i otwartość uczestników nierzadko wpływa na wdrażanie nowych pomysłów. Mieszkańcy coraz częściej partycypują w planowaniu zagospodarowania przestrzeni rekreacyjnej, chociażby podczas głosowania na projekty zgłaszane do budżetu obywatelskiego. Ekspertki wskazywali, jak ważne jest weryfikowanie potrzeb i edukowanie mieszkańców w zakresie rozwoju miejskiej przestrzeni rekreacyjnej oraz własnego aktywnego uczestnictwa w organizowanych wydarzeniach.

Wypowiedzi badanych organizatorów dotyczące łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej zostały uporządkowane w podobny sposób jak w przypadku opisu wyników badań z ekspertami. Dzięki temu uzyskano możliwość porównania opinii obu grup badanych, a następnie zestawienia ich z wynikami badania sondażowego z uczestnikami plenerowej rekreacji twórczej.

Opinie badanych organizatorów były zarówno bardzo ogólne jak i szczegółowe oraz obejmowały wiele interesujących aspektów. Całościowy pogląd o Łodzi i jej przestrzeni dotyczył zmagania się z negatywnym stereotypem miasta szarego, mało ciekawego, do którego nie warto przyjechać i nie jest w nim bezpiecznie. Nawiązywano zatem do popularnych łódzkich stereotypów „złego miasta”²⁵, w którego potencjał nie wierzą nawet jego mieszkańcy. W związku z tym dodatkową barierą w organizacji plenerowej rekreacji twórczej jest przekonanie

²⁵ Motyw Łodzi – „złego miasta” nawiązuje do książki „Złe miasto. Obrazy z 1907 roku” autorstwa Z. Bartkiewicza, w której autor przedstawia miasto jako siedlisko przestępstw, antagonizmów narodowych i wyznaniowych. Tego typu określenia często też odnaleźć można w aktualnych mediach.

potencjalnych uczestników do poznawania na nowo swojego miasta, odkrywania go i polubienia. Łodzianie niekiedy posiadają przekonanie, że nie warto w pewne miejsca przyjąć, ponieważ są nieznane i nierozumiane, a nawet niebezpieczne. Dlatego organizatorzy zmagają się z obawą o frekwencję uczestników w tego typu przestrzeniach.

„Myślę, że wiąże się to z tym, że Łódź wchodzi w tę fazę rewitalizacji, dużo się dzieje, ale cały czas nowa infrastruktura funkcjonuje jednak w kontakcie i ze stereotypami i z zastaną tkanką społeczną.” (O7 – Organizator 7; Załącznik 4)

W mieście podejmowane są jednak działania, które wpływają pozytywnie na postrzeganie miasta przez przyjezdnych i mieszkańców. Dzięki temu dostrzegane są nowe, potencjalne miejsca organizacji wydarzeń (np. zrewitalizowane obiekty poprzemysłowe, woonerfy, skwery). Doceniana jest również różnorodność łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej i bogactwo w zasoby. Mankamentem jest skoncentrowanie interesujących obiektów, terenów oraz wydarzeń w dzielnicy Śródmieście – przede wszystkim wzdłuż ulicy Piotrkowskiej. Układ urbanistyczny Łodzi był określany jako unikatowy, jednocześnie jednak utrudniający organizację wydarzeń, szczególnie ze względu na brak głównego placu w mieście. W konsekwencji kumulacja wydarzeń wzdłuż ulicy Piotrkowskiej, powoduje powstawanie „pustyni kulturalnych” (O2) na obszarach pozostałych dzielnic. Niektóre osiedla pozbawione są miejsc, „w których można zaczepić jakąś inicjatywę” (O7) – np. dom kultury, biblioteka. Wyzwaniem pozostają wciąż obszary zaniedbane społecznie. Pomimo tego negatywnego stereotypu i wskazanych mankamentów, wymieniono szereg walorów miasta, powodujących postrzeganie łódzkiej przestrzeni jako interesującej i wartej odkrywania. Badani organizatorzy wykazywali fascynację, zaangażowanie, a przede wszystkim głębokie zrozumienie uwarunkowań historycznych Łodzi.

„Jest to miasto z potencjałem, jest to miasto olbrzymich kontrastów, przez to nie jest nudne, przez to jest atrakcyjne, przez to jest takie zaskakujące, (...) nie jest nudne.” (O1)

„Ale ja lubię Łódź bardzo, lubię ją pokazywać, lubię ją za to, że jest brudna i że nie jest taka kolorowa i jednoznaczna. I to jest też ta historia, która jest unikatowa. Nie ma drugiego takiego miasta na świecie. I ja naprawdę wiem, to może się wydać banalne, że jesteśmy po prostu winni tym ludziom pamięć.” (O4)

Zasoby przyrodnicze w Łodzi oceniono pozytywnie. Wskazano na znaczącą liczbę parków, nowych skwerów i parków kieszonkowych oraz znaczenie Lasu Łagiewnickiego. Historia łódzkich parków jest unikatowa, ze względu na okoliczności powstawania jako parków pałacowych łódzkich fabrykantów. Tereny zielone stanowią niewykorzystywany w pełni potencjał do odkrywania ich na nowo, zarówno przez organizatorów, jak i mieszkańców. Wskazane jest, aby tę historię podkreślać i przekazywać odwiedzającym. Łódzkie tereny zielone stanowią malownicze miejsca, oddziałujące na wyobraźnię, które inspirują do interakcji. Badani dostrzegali

liczne przykłady odbywających się w nich wydarzeń. Warto wykorzystywać także mniej popularne tereny zieleni (np. Brus) oraz zasoby przyrodnicze – łódzkie rzeki.

W opinii organizatorów zasoby kulturalne również były stymulujące do organizacji wydarzeń. Historię miasta określali oni jako wyjątkową. Dostrzegali potencjał związany z rozwojem przemysłu włókienniczego (szczególnie tereny poprzemysłowe) i filmowego. Wymieniali także mniej znane osiedla, obiekty, jako miejsca „nieoczywiste” (np. „smaczki” Starego Poleśia, historia Bałut), doszukując się w nich inspirujących zaskoczeń i odkryć. Obserwowali zmiany w tworzeniu się nowych przestrzeni rekreacyjnych – zrewitalizowanych i ciekawych podwórek. Często podkreślaniem przez badanych ważnym miejscem związanym z historią Łodzi był Księży Młyn („dobra przestrzeń dla działań animacyjnych” O6). Stary Rynek z kolei był równie często obszarem wskazywanym jako nadal zaniedbany i niedoceniany.

„Co jest ciekawe? Takie nieoczywiste miejsca. Jeżeli znajduje się coś takiego, co rozbudza dodatkową ciekawość, co jest absolutnie na przykład nie wykorzystane.” (O2)

Różnorodność łódzkich instytucji kultury stanowi również potencjał w zakresie zasobów kulturalnych. Doceniono ich funkcjonowanie, szczególnie sieci bibliotek miejskich. Niekiedy utrudniony do nich dostęp, zniechęcał do organizacji wydarzeń na ich obszarze. Wyzwaniem było również sąsiedztwo odnowionych instytucji z innymi obiektami nadal wymagającymi remontu.

Zaniedbania w łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej to często podkreślany aspekt. Szczególnie wskazywano na problemy z dbałością o czystość, bieżące remonty, przeciwdziałanie dewastacji oraz bezpieczeństwo. Był to powód niewystarczającej frekwencji w wydarzeniach, a także utrudnienie w codziennym użytkowaniu przestrzeni miejskiej. Infrastruktura rekreacyjna w Łodzi oceniona została zatem negatywnie. Pozytywne strony dostrzeżono jedynie w zmianach w zakresie zagospodarowania, np. tworzenie siłowni plenerowych w parkach i rozbudowa sieci dróg rowerowych. Konieczne jest zatem zapewnienie odpowiedniego zaplecza dla organizacji wydarzeń plenerowych – dostępu do prądu, wody i toalet. Stanowiło to najczęściej opisywany inhibitor organizacji analizowanych wydarzeń. Wskazywano na potrzebę lepszego zagospodarowania parków (np. w postaci kawiarni) i instalacji informacji o miejscach (tablice i słupy informacyjne). Należy zadbać o projektowanie przestrzeni rekreacyjnej z myślą o użytkowniku, tak aby zapewnić możliwość interakcji z przestrzenią oraz rozwój kontaktów międzyludzkich.

W zakresie oceny elementów sprawczych odniesiono się do funkcjonowania podmiotów organizujących wydarzenia w mieście. Zwrócono uwagę na bogatą ofertę wydarzeń,

szczególnie tych, skierowanych do seniorów i dzieci. Wymienione zostały ciekawe inicjatywy, inspirujące i stymulujące do zdrowej konkurencji. Pozytywnie oceniono wydarzenia organizowane przez projekt Zielona Łódź. Zauważono także inicjatywność spółdzielni i wspólnot mieszkaniowych, zaangażowanych dotąd w niskim stopniu w organizację wydarzeń rekreacyjnych. Mankamentem funkcjonowania organizatorów miejskiej rekreacji jest czasem krótkotrwałość, związana z organizacją inicjatyw, realizowanych tylko w przypadku otrzymania dotacji. Często nie są one kontynuowane, pomimo odniesionego sukcesu, co w konsekwencji burzy dalekowzroczność łódzkiej oferty rekreacyjnej.

Podobny zarzut kierowano w stosunku do władz miejskich. Zwrócono uwagę na brak spójnej strategii dotyczącej organizacji wydarzeń w mieście, nadzorowania inicjatyw, rozproszonych w przestrzeni, polityki zarządzania oraz informowania o nich. Pomimo podejmowanych i zauważanych działań, nadal oceniane są jako niewystarczające.

„Są dane organizacje, jednostki, które działają w świetny sposób, i tak samo miejsca, są takie punkty na mapie, ale mapa nie tworzy całości i nie ma w tym wszystkim spójności.” (O8)

Ograniczenia formalno-techniczne związane np. z uzyskaniem odpowiednich zgód na organizację wydarzenia w plenerze to kolejny negatywnie oceniany aspekt w zakresie organizacji elementów sprawczych łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej. Wskazywano na trudności w uzyskaniu niezbędnych zgód na organizację wydarzeń. Procedury te określono jako żmudne i czasochłonne, a w konsekwencji wręcz zniechęcające.

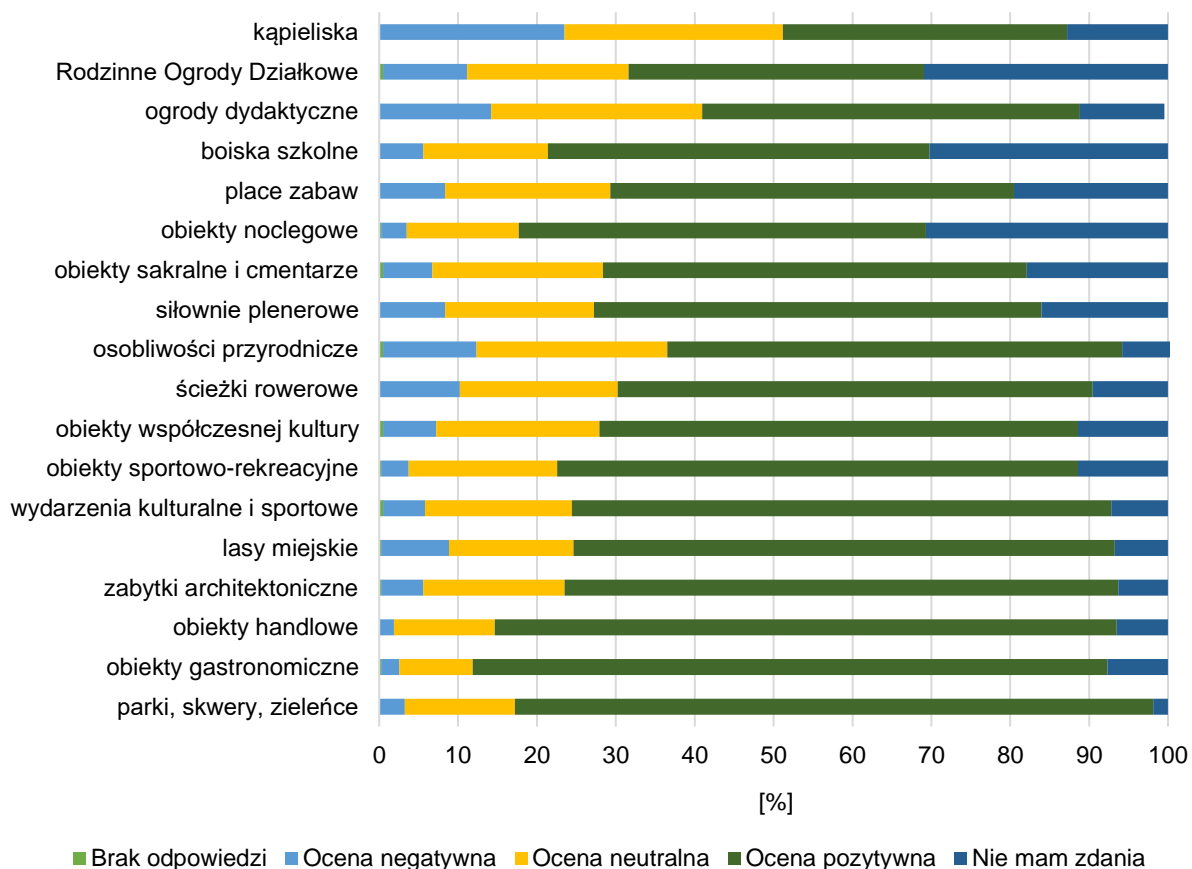
„Jest ciężko z pozwoleniami, bo tu pozwolenia są, ale to jest mnóstwo papierologii, mapki, rysowania, uzasadniania, i też są ludzie, którzy nie do końca rozumieją takie projekty, ze strony urzędu, nie rozumieją sensu.” (O8)

Warto byłoby w opinii badanych poprawić współpracę organizatorów z władzami miejskimi. Ponadto niezbędne jest podjęcie przez magistrat działań mających na celu zwiększenia czystości i dbałości o przestrzeń miejską, w tym poprawy poziomu poczucia bezpieczeństwa. Wartościowe byłoby także uproszczenie procedur formalno-prawnych.

Łódzka przestrzeń rekreacyjna została także oceniona przez respondentów w badaniu sondażowym. Uczestnicy analizowanych wydarzeń wyrazili swoje opinie odnosząc je do następujących kategorii: przyrodnicze zasoby rekreacyjne, kulturowe zasoby rekreacyjne oraz infrastruktura rekreacyjna.

Elementy, wyszczególnione w kategoriach, uporządkowano według najwyższego odsetka oceny pozytywnej (ocena wysoka i bardzo wysoka) (rys.18). Najwyżej ocenianymi elementami łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej były parki, skwery, zieleńce (81%), obiekty gastronomiczne (80%) i obiekty handlowe (79%). Wysoko oceniono również zabytki architektoniczne (70%),

lasy miejskie (69%), wydarzenia kulturalne (68%) i obiekty sportowo-rekreacyjne (66%). Ocena neutralna (aspekt oceniony średnio) dotyczyła najczęściej: kąpielisk (28%), ogrodów dydaktycznych (27%) i osobliwości przyrodniczych (24%). Średnio ocenione elementy uzyskały także najwyższy odsetek oceny negatywnej (ocena niska i bardzo niska): kąpieliska (23%), ogrody dydaktyczne (14%) i osobliwości przyrody (12%). Najtrudniej (zaznaczona odpowiedź: brak zdania) było respondentom ocenić elementy takie jak: Rodzinne Ogrody Działkowe (ROD) i obiekty noclegowe (po 31%) oraz boiska szkolne (30%). ROD to tereny zielni miejskiej o ograniczonej dostępności, stąd ich ocena nie jest możliwa dla wszystkich użytkowników łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej, niektórzy uczestnicy badania mogli też nie znać zagospodarowania boisk szkolnych. Badani uczestnicy jako mieszkańcy Łodzi, mogli rzadziej korzystać również z oferty obiektów noclegowych. W zestawieniu opinii na temat łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej większość jej elementów oceniono pozytywnie u ponad połowy respondentów. Elementy, które odnotowały najwięcej odpowiedzi negatywnych lub neutralnych, zostały ocenione pozytywnie przez mniej niż połowę respondentów (boiska szkolne, ogrody dydaktyczne, Rodzinne Ogrody Działkowe oraz kąpieliska).

Rys. 18. Ocena elementów łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej według uczestników badania sondażowego
Źródło: opracowanie własne

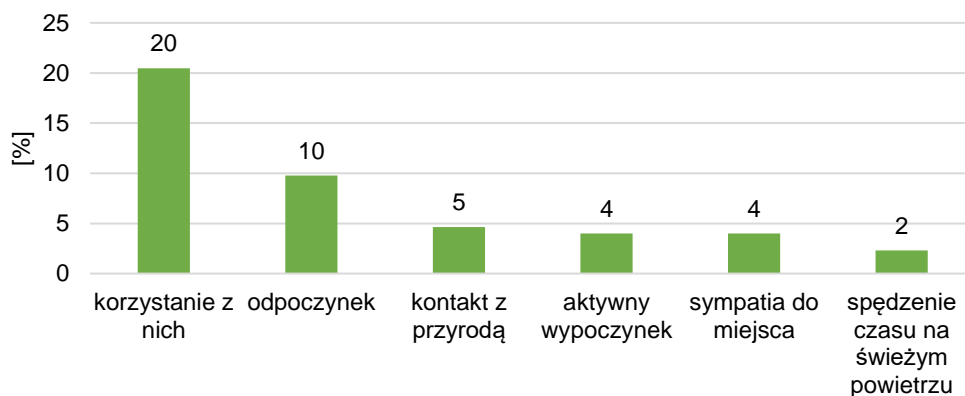
Największe znaczenie dla jakości przebywania i wypoczyniania w mieście wśród elementów przestrzeni rekreacyjnej miały parki, skwery i zieleńce – wskazała na nie ponad połowa respondentów (tab.19). Zdecydowanie rzadziej wskazywano ścieżki rowerowe, ogrody dydaktyczne, lasy miejskie, obiekty sportowo-rekreacyjne i place zabaw. Warto zwrócić uwagę, że w znacznie mniejszym zakresie wskazano wiele elementów łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej, ocenionych w wysokim odsetku pozytywnie – obiekty gastronomiczne, obiekty handlowe, czy zabytki architektoniczne. Dlatego istotne okazało się uzasadnienie wyboru znaczących elementów. Niestety aż 38% respondentów nie udzieliło odpowiedzi.

Tab. 19. Najbardziej znaczące elementy łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej według uczestników badania sondażowego

Elementy przestrzeni rekreacyjnej	wskazanie 1 [%]	wskazanie 2 [%]	wskazanie 3 [%]
parki, skwery, zieleńce	47	5	1
ścieżki rowerowe	8	4	0
ogrody dydaktyczne	6	3	1
lasy miejskie	2	6	2
obiekty sportowo-rekreacyjne	5	5	0
place zabaw	4	3	0
wydarzenia kulturalne i sportowe	5	2	0
obiekty gastronomiczne	2	2	1
kąpieliska	1	3	1
zabytki architektoniczne	1	3	0

Źródło: opracowanie własne

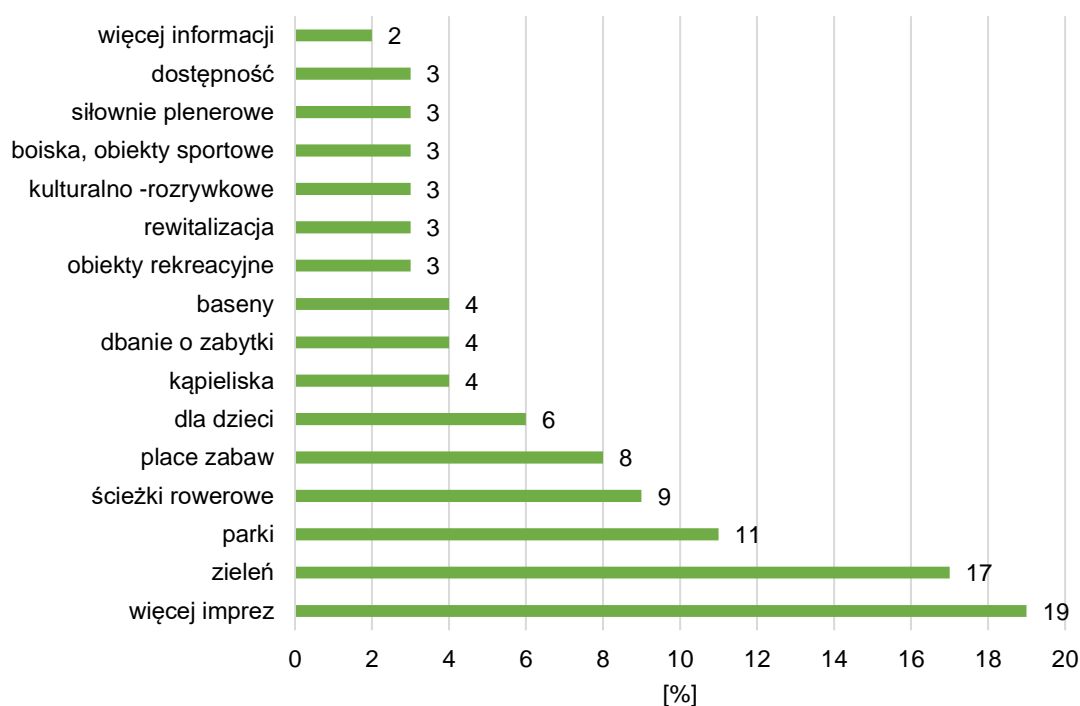
Głównymi uzasadnieniami wyboru najbardziej znaczących elementów przestrzeni rekreacyjnej było ich użytkowanie (20%) i możliwość odpoczynku (10%) (rys.19). Wymieniono także dodatkowe uzasadnienia, takie jak: kontakt z przyrodą, aktywny wypoczynek, sympatia do miejsca, i spędzenie czasu na świeżym powietrzu. Wyniki te potwierdzają pozytywną ocenę i chęć użytkowania miejskich terenów zieleni.

Rys. 19. Uzasadnienie wyboru najbardziej znaczących elementów łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej według uczestników badania sondażowego

Źródło: opracowanie własne

Ponad połowa badanych (61%) wskazała konieczność dalszego rozwoju łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej. Tylko co dziesiąty uważał przeciwnie (9%), a prawie co trzeci badany nie potrafił udzielić jednoznacznej odpowiedzi (30%). Szczególnie ważne dla badanych było dalsze organizowanie kolejnych imprez (rys.20). Badani oczekiwali także wzmożonej dbałości o łódzką zielen i parki oraz rozbudowy ścieżek rowerowych. Wskazywanym obszarem działań były przestrzenie dla dzieci oraz aktywności pływackich – rozbudowa i modernizacja placów zabaw oraz basenów i kąpielisk. Podkreślono konieczność troski o zabytki i obiekty rekreacyjne oraz dbałość o boiska, obiekty sportowe i siłownie plenerowe. Działania rewitalizacyjne oraz organizacja wydarzeń kulturalno-rozrywkowych to również ważny aspekt pożądaných zmian. Wskazano ponadto konieczność zwiększania dostępności łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej oraz większą dbałość w zakresie przekazywania informacji o działaniach dotyczących przestrzeni rekreacyjnej w Łodzi. Pomimo ogólnej pozytywnej oceny łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej, badani uczestnicy wskazali na jej elementy wciąż wymagające poprawy.

Rys. 20. Istotne kierunki zmian łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej według uczestników badania sondażowego
Źródło: opracowanie własne

Na podstawie zebranych wyników wyszczególniono wskazywane przez badanych możliwości i bariery w organizacji łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej mające znaczenie dla rozwoju plenerowej rekreacji twórczej (tab.20). Warto zauważyć zbieżność opinii dotyczących analizowanych elementów tej przestrzeni.

Tab. 20. Możliwości i bariery organizacji łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej dla rozwoju plenerowej rekreacji twórczej w ocenie badanych ekspertów (Ocena E), organizatorów (Ocena O) oraz uczestników (Ocena U)

Elementy łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej		Możliwości	Bariery
Przyrodnicze zasoby rekreacyjne	Ocena E	Zieleń miejska, szczególnie parki; modne miejsca spotkań;	-
	Ocena O	Pozytywna ocena zieleni miejskiej; zadowalająca ilość parków; interesująca historia parków; malownicze tereny zieleni, zachęcające do interakcji	Skupianie się tylko na wybranych parkach przy organizacji wydarzeń; niedocenienie innych terenów zieleni oraz łódzkich rzek;
	Ocena U	Najwyżej oceniony element to zieleń miejska;	-
Kulturowe zasoby rekreacyjne	Ocena E	Procesy rewitalizacyjne oraz remonty, dzięki którym powstają nowe przestrzenie rekreacyjne;	-
	Ocena O	Postrzeganie Łodzi jako miasta ciekawego, pełnego kontrastów; potencjał dziedzictwa przemysłowego, filmowego, architektonicznego; poszukiwanie zaskoczeń dotyczących historii mniej znanych osiedli/obiektów; sieć bibliotek miejskich;	Zmaganie się z negatywnym stereotypem Łodzi; „pustynie kulturalne” na mapie miasta; zaniedbany Stary Rynek; utrudniony dostęp do niektórych instytucji kultury;
	Ocena U	Pozytywna ocena obiektów gastronomicznych, handlowych oraz zabytków architektonicznych;	-
Infrastruktura rekreacyjna	Ocena E	Dostępność komunikacyjna;	Układ linearny ul. Piotrkowskiej; brak dostępu do prądu, wody, toalet; brak poczucia bezpieczeństwa; ochrona przed warunkami meteorologicznymi; nieodpowiednio zaaranżowana przestrzeń przy budynkach;
	Ocena O	Nowe udogodnienia np. siłownie plenerowe;	Koncentracja wydarzeń w Śródmieściu; brak dostępu do prądu, wody, toalet; brak poczucia bezpieczeństwa; ochrona przed warunkami meteorologicznymi; niewystarczające udogodnienia w parkach; zaniedbania dot. remontów i czystości; brak tablic informujących o obiektach i terenach;
	Ocena U	-	Zaniedbania dot. remontów i czystości; niewystarczające udogodnienia w parkach i ich rozbudowa; niewystarczająca ilość ścieżek rowerowych oraz kąpielisk;
Elementy sprawcze	Ocena E	Bogata i przemyślana oferta wydarzeń; organizatorzy silnie związani z miastem; partnerstwo podmiotów; możliwości pozyskania środków finansowych na wydarzenie; inne narzędzia samorządowe pozwalające na rozwój wydarzeń; wsparcie władz w zakresie promocji; powołanie nadzorujących wydarzenia zespołów Zielonej Łodzi oraz Łódzkiego Centrum Wydarzeń; zaangażowanie mieszkańców w wydarzenia i działania partycypacyjne;	Brak postawy twórczej wśród organizatorów; schematyczność działań instytucji; brak strategicznego podejścia do organizacji miejskiej rekreacji; skomplikowane procedury formalno-prawne organizacji wydarzeń;
	Ocena O	Bogata oferta wydarzeń; współpraca z innymi podmiotami; pojawianie się nowych podmiotów organizujących wydarzenia	Działanie tylko w sytuacji otrzymania środków finansowych; skomplikowane procedury formalno-prawne organizacji wydarzeń; brak spójności i strategii oferty rekreacji miejskiej; rozproszenie inicjatyw;

Elementy łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej		Możliwości	Bariery
	Ocena U	Oferta wydarzeń w mieście	Niewystarczająca promocja wydarzeń; niewystarczająca ilość wydarzeń;

Źródło: opracowanie własne

Perspektywa wykorzystywania przyrodniczych zasobów rekreacyjnych Łodzi dla rekreacji twórczej dotyczy pozytywnie ocenianych parków i innych terenów zieleni miejskiej. Dostrzeżono potencjał tych miejsc dla organizacji wydarzeń, ze względu na ich historię, estetykę oraz dostępność. Warto jednocześnie poszukiwać mniej popularnych parków, aby odkrywać inne tereny zieleni i potencjał łódzkich rzek.

Szanse w wykorzystaniu kulturowych zasobów rekreacyjnych dotyczyły różnorodnych aspektów. Doceniono dziedzictwo Łodzi przemysłowej, filmowej oraz architekturę, tym samym zwracano uwagę na wyjątkowość miasta, jego klimat i historię. Pozytywnie oceniono niektóre instytucje kultury oraz obiekty kulturalno-usługowe. Dostrzegany był potencjał w rewitalizacji miasta, dzięki której powstają nowe przestrzenie rekreacyjne dla kolejnych wydarzeń. Wskazano jednocześnie, że barierą jest dostęp do pewnych instytucji kultury, braki instytucji kultury na niektórych osiedlach („pustynie kulturalne”) i zaniedbania innych, ważnych obiektów. Znamienną barierą jest zmaganie się ze stereotypem Łodzi jako miasta szarego, zaniedbanego, a nawet niebezpiecznego. W konsekwencji zniechęca on przyjezdnych, mieszkańców, a nawet organizatorów analizowanych wydarzeń.

Istniejąca infrastruktura łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej jest zdecydowanie niewystarczająca, pomimo, że wskazano także na jej pozytywne aspekty, jak: dostępność komunikacyjna, powstające udogodnienia w przestrzeni – np. siłownie plenerowe. Główną barierą jest wymagająca poprawy infrastruktura w przestrzeniach otwartych, która pozwoliłaby na organizację wydarzeń plenerowych taka, jak: dostęp do wody, prądu, toalet, zapewnienie bezpieczeństwa uczestnikom oraz ochrona przed warunkami meteorologicznymi. Pewnym ograniczeniem może być układ linearny koncentracji wydarzeń – wzdłuż ulicy Piotrkowskiej, a tym samym skupienie większości wydarzeń w Śródmieściu. Istotne jest także zapewnienie lepszego zagospodarowania terenów zlokalizowanych obok ważnych obiektów, aby mogły służyć organizacji wydarzeń plenerowych. Ponadto wskazana jest dalsza rozbudowa ścieżek rowerowych, placów zabaw, kąpielisk oraz udogodnień na terenach zieleni miejskiej, w tym również tablic informacyjnych. Istotną barierą okazała się niedostateczna staranność o czystość i remont istniejącego zagospodarowania przestrzeni rekreacyjnej.

W zakresie oceny elementów sprawczych odnotowano bardzo rozbudowane opinie, szczególnie ekspertów oraz organizatorów analizowanych wydarzeń. Wskazywano przede wszystkim na potencjał istniejącej oferty wydarzeń rekreacyjnych oraz różnorodność podmiotów organizujących rekreację w mieście. Przemysłana i ciekawa oferta organizatorów, ich silne utożsamianie się z miastem oraz funkcjonowanie w sieci współpracy mogą sprzyjać rozwojowi kolejnych nowatorskich i wartościowych inicjatyw. Możliwość pozyskania funduszy, udział w konkursach, czy innego rodzaju narzędzia wspierające organizację łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej ze strony władz samorządowych (np. nagrody, budżet partycypacyjny, zespoły wspierające organizatorów) to także istotne stymulatory rozwoju plenerowej rekreacji twórczej.

Z drugiej strony potencjalne bariery rozwoju analizowanych wydarzeń dostrzeżono głównie w grupie organizatorów miejskiej rekreacji jak i we władzach samorządowych. Niedostateczna postawa twórcza organizatorów, schematyczne działania tychże podmiotów, czy też jednorazowe inicjatywy, pozbawione strategii, to często wskazywane bariery rozwoju. Władze samorządowe powinny stworzyć spójną i wciąż rozbudowywaną ofertę rekreacji w mieście, lepiej nadzorować i promować pojawiające się inicjatywy. Większa dbałość władz o czystość i bezpieczeństwo łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej oraz uproszczenie procedury formalno-prawnej dotyczącej organizacji wydarzeń w mieście wskazano jako istotne dla rozwoju analizowanych wydarzeń.

Dzięki zestawieniu udało się stworzyć schemat najczęściej wskazywanych możliwości i barier w organizacji łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej dla rozwoju plenerowej rekreacji twórczej (tab.21).

Tab. 21. Możliwości i bariery w organizacji łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej

Możliwości	Bariery
tereny zieleni	niewystarczające udogodnienia infrastrukturalne
unikatowa historia i zabytki	skomplikowane procedury formalno-prawne
nowe przestrzenie rekreacyjne	brak strategii i spójności działań
współpraca podmiotów	skoncentrowanie wydarzeń w centrum
ciekawa oferta wydarzeń	

Źródło: opracowanie własne

Potencjał organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej dostrzeżono głównie w łódzkich terenach zieleni, unikatowej historii, zabytkach, powstających nowych przestrzeniach rekreacyjnych, we współpracy różnorodnych podmiotów zaangażowanych w organizację wydarzeń oraz w już istniejącej, ciekawej ofercie rekreacyjnej. Z kolei przeszkodami dla rozwoju analizowanych wydarzeń są: niewystarczające udogodnienia infrastrukturalne (np. dostęp do prądu itd.), skomplikowane procedury formalno-prawne, brak strategii i spójności działań w zakresie organizacji rekreacji w mieście oraz skupianie się na organizacji wydarzeń w centrum miasta.

Bilans możliwości i barier pozwala na prognozowanie dalszego rozwoju plenerowej rekreacji twórczej.

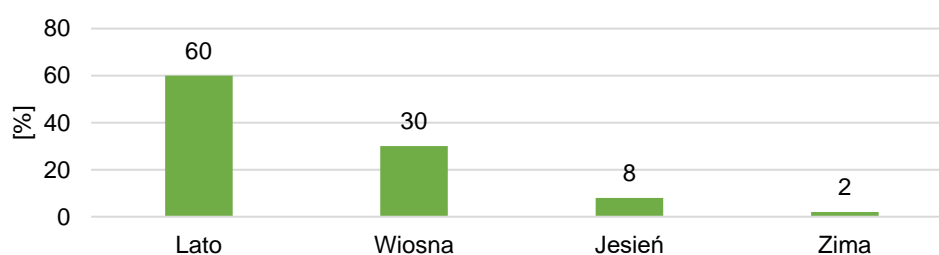
4.3. Charakterystyka plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi

Charakterystyka przemian łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej oraz jej twórczego potencjału stała się podstawą do identyfikacji możliwych miejsc organizacji plenerowej rekreacji twórczej. W opinii autorki na szczególną uwagę zasługiwały takie przestrzenie jak:

- tereny zielone, ze względu na unowocześnianie zagospodarowanie oraz tworzenie nowych rodzajów zieleni miejskiej (m.in. parki kieszonkowe),
- przestrzenie postindustrialne, które coraz częściej poddawane są procesom rewitalizacyjnym, stwarzają potencjał dla powstania tzw. przestrzeni kreatywnych.

Wykorzystywanie powyższych przestrzeni na potrzeby organizacji plenerowej rekreacji twórczej zostało poddane weryfikacji w ramach jednej z postawionych hipotez. W tym celu, w roku kalendarzowym 2019, wykorzystując definicję operacyjną rekreacji twórczej, zebrano dane na temat wydarzeń organizowanych w plenerze, skierowanych do osób dorosłych w Łodzi. Uporządkowana baza danych stanowiła podstawę do analizy – przestrzennej i statystycznej (jej okrojona wersja zamieszczona została w Załączniku 2).

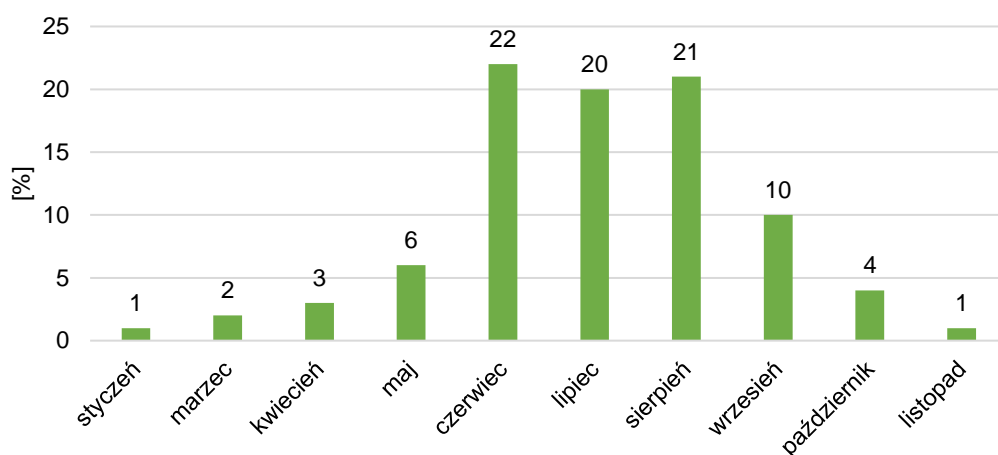
W toku zbierania danych w 2019 roku wyodrębniono 212 wydarzeń. Zdecydowana ich większość została zorganizowana latem – 60% (128 wydarzeń), 63 (30%) odbyło się wiosną, 16 (8%) jesienią, a tylko 5 (2%) zimą (rys.21). Wynik ten zdecydowanie wskazuje na sezonowość organizacji plenerowych wydarzeń.

Rys. 21. Wydarzenia z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi w 2019 roku według pór roku
Źródło: opracowanie własne

Najwięcej wydarzeń zorganizowano w miesiącach: czerwiec (22%), sierpień (21%) i lipiec (20%). Więcej wydarzeń miało miejsce we wrześniu (10%) niż w maju (6%). Najmniej wydarzeń odbyło się w styczniu i listopadzie (po 1%), marcu (2%) oraz kwietniu (3%). Nie odnotowano żadnego wydarzenia z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w lutym i grudniu,

co wskazuje, że korzystaniu z przestrzeni otwartych sprzyjają wyższe temperatury oraz brak opadów atmosferycznych w trakcie organizowanych wydarzeń (rys.22).

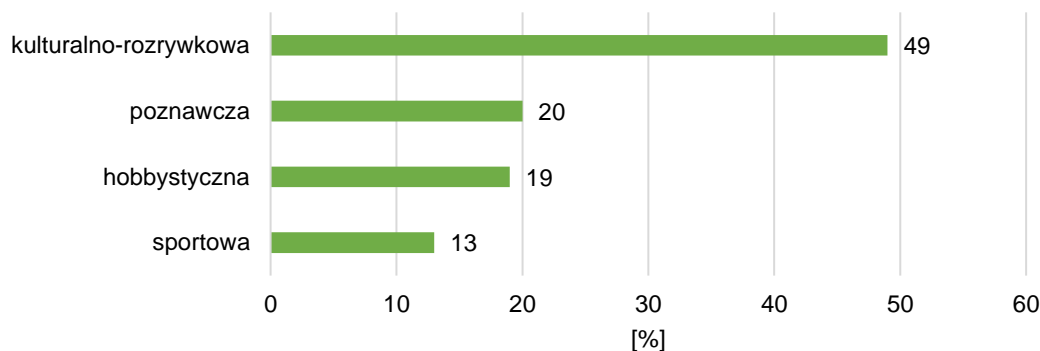

Rys. 22. Sezonowość wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi w 2019 roku
Źródło: opracowanie własne

Charakterystyczna dla analizowanych wydarzeń była ich cykliczność (69%), a przede wszystkim bezpłatność (97%). Bezpłatność stanowiła istotny warunek dostępności dla odbiorców, ale też powodowała szereg konsekwencji dla organizatorów tego typu inicjatyw.

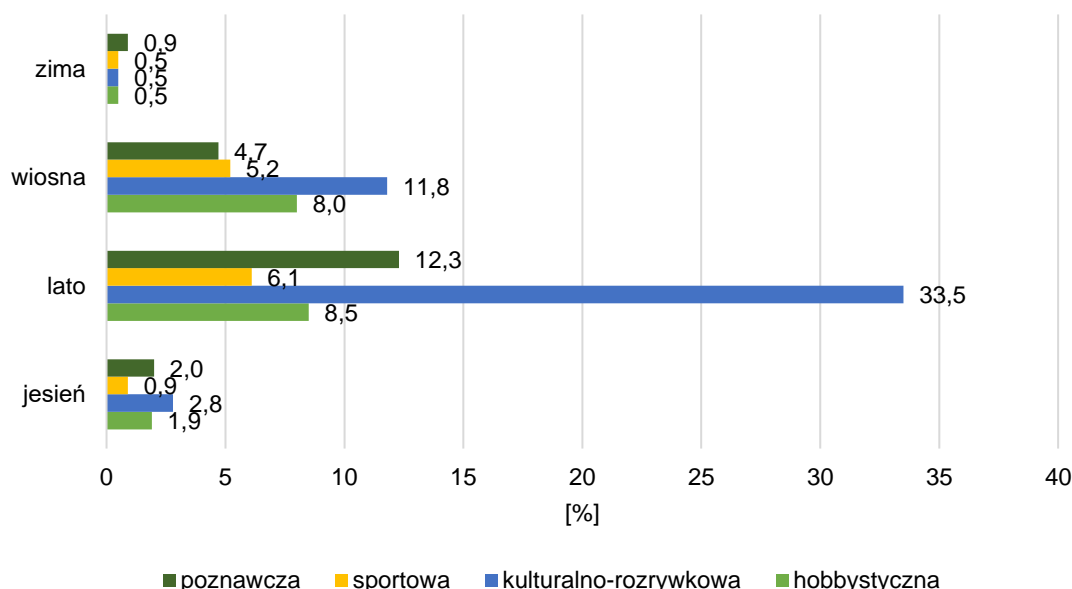
Rekreacja twórcza zgodnie z definicją operacyjną wyróżnia się m.in. oryginalnością, dlatego trudno zaklasyfikować wybrane wydarzenia do opisywanych w literaturze przedmiotu form rekreacji. Jednak dla zobrazowania spektrum analizowanego zjawiska, wyselekcjonowanym wydarzeniom, przyporządkowano ich dominujący charakter do następujących form rekreacji: kulturalno-rozrywkowa (np. koncerty, spektakle, pikniki, pokazy filmów), poznawcza (związana z poznawaniem/odkrywaniem miasta, np. spacer, gry miejskie), hobbystyczna (rozwijająca zainteresowania i pasje, np. warsztaty) oraz sportowa (związana z aktywnością ruchową). W ramach jednego wydarzenia wykorzystywane mogły być jednak różne formy rekreacji, które wzajemnie się przenikają, stąd umowność tego podziału.

Analizowane wydarzenia najczęściej przybierały charakter rekreacji kulturalno-rozrywkowej (103 wydarzenia, co stanowiło aż 49%), podobna liczba wydarzeń zaliczona została do rekreacji poznawczej (42 – 20%) i hobbystycznej (40 – 19%), nieco mniej – do rekreacji sportowej (27 wydarzeń – 13%) (rys.23). Dominacja rekreacji kulturalno-rozrywkowej wynika z rozbudowanej ilości przykładów, które mogą się mieścić w tej formie rekreacji. Jednocześnie warto zwrócić uwagę na popularność form związanych z poznawaniem miasta oraz rozwojem osobistym – np. w postaci warsztatów.

Rys. 23. Plenerowa rekreacja twórcza według form rekreacji
Źródło: opracowanie własne

Pora roku różnicowała dominujące formy plenerowej rekreacji twórczej (rys.24). Zimą, z uwagi na niską liczbę wydarzeń, trudno było wskazać jedną dominującą formę. Wiosną przeważały wydarzenia o charakterze rekreacji kulturalno-rozrywkowej (11,8%) nad rekreacją hobbystyczną (8%). Latem zdecydowanie częściej organizowano rekreację kulturalno-rozrywkową (33,5%), następnie poznawczą (12,3%) i hobbystyczną (8,5%). Jesienią, podobnie jak zimą, różnice w odsetku wydarzeń były nieduże: najwięcej rekreacji kulturalno-rozrywkowej (2,8%), następnie poznawczej (1,9%) i hobbystycznej (1,9%), najmniej – sportowej (0,9%). Latem szczególnie wzrastał odsetek rekreacji poznawczej, co wynikać może z popularności wydarzeń o takim charakterze nie tylko wśród mieszkańców ale i przyjezdnych.

Rys. 24. Plenerowa rekreacja twórcza według form rekreacji i pór roku
Źródło: opracowanie własne

Tab. 22 zawiera opisy przykładów analizowanych wydarzeń z podziałem na formy rekreacji. Jako przykład plenerowej rekreacji twórczej o dominującym charakterze rekreacji kulturalno-rozrywkowej wskazano cykl wydarzeń artystycznych „Uczta Wartości / Ogród Rozkoszy Miejskich”, zorganizowanych w otwartych przestrzeniach Księżego Młyna. Przykładem rekreacji poznawczej był spacer „Śladami buntowniczek. Spacer po mieście”, dotyczący poszukiwania historii łódzkich bohaterek oraz miejsc z nimi związanych w przestrzeni miasta, zorganizowany przez fundację Łódzki Szlak Kobiet. Rekreację hobbystyczną reprezentowały plenerowe warsztaty rysunkowe w łódzkich parkach, organizowane przez „Zieloną Łódź” – „Pocztówka z łódzkich parków: wakacyjne plenerowe środy”. Jako przykład rekreacji sportowej wskazane jest wydarzenie „Trening śniadaniowy i śniadanie w kawiarni Tubajka”, czyli połączenie wydarzenia typu piknikowe śniadanie w parku (Park Źródlika I wraz z zapleczem Tubajki – kawiarni w parku) z treningiem sportowym, zaproponowanym przez trenerkę personalną.

Tab. 22. Przykłady wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej z podziałem na formy rekreacji

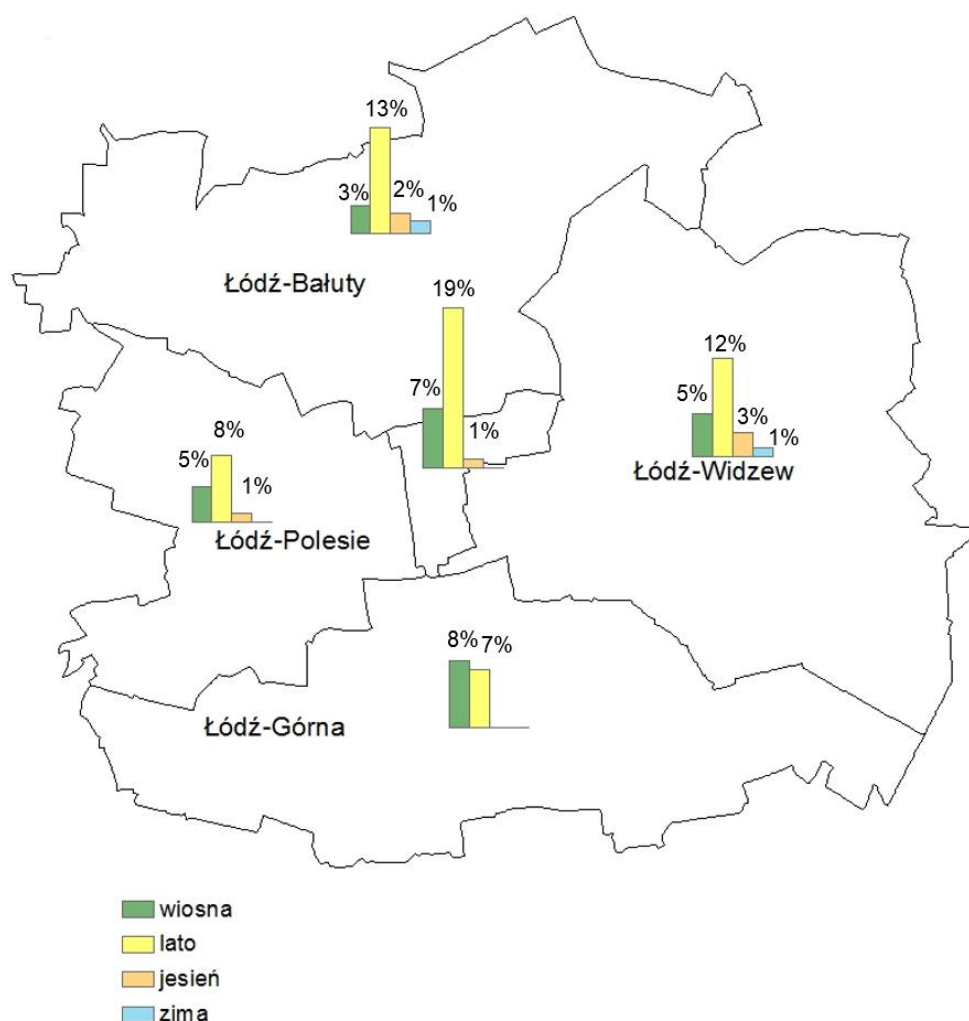
Forma rekreacji	Nazwa wydarzenia	Charakterystyka	Miejsce organizacji	Organizator
Kulturalno-rozrywkowa	„Uczta Wartości / Ogród Rozkoszy Miejskich”	Seria spotkań, warsztatów i wydarzeń, dla których wspólnym mianownikiem była inspiracja obrazem Hieronima Boscha pt. „Ogród rozkoszy ziemskich”, ukazującym symboliczną walkę człowieka z jego słabościami	Księży Młyn	Stowarzyszenie Profilaktyki i Resocjalizacji AD REM, Młodzieżowy Ośrodek Socjoterapii nr 3 w Łodzi, Fundacja Przędzalnia Sztuki
Poznawcza	„Śladami buntowniczek. Spacer po mieście”	Wycieczka miała na celu przypomnienie o łódzkich buntowniczkach z różnych okresów historii i pokazanie związanych z nimi miejsc	Początek spaceru: IV LO im. E. Szczanieckiej, ul. Pomorska 16	Łódzki Szlak Kobiet
Hobbystyczna	„Pocztówka z łódzkich parków: wakacyjne plenerowe środy”	Letnie warsztaty rysunkowe w łódzkich parkach	Łódzkie parki: Park Sielanka, Park im. J. Matejki, Park im. ks. J. Poniatowskiego, Park Podolski, Park Widzewska Górka, Park nad Jasieniem, Park im. J. Dąbrowskiego, Park nad Sokołówką	Projekt Zielona Łódź, w ramach ZZM
Sportowa	„Trening śniadaniowy i śniadanie w kawiarni Tubajka”	Otwarte treningi (różne rodzaje aktywności ruchowej) połączone ze śniadaniem w parku w formie pikniku	Park Źródlika I	Marta Gorąca Atelier, Tubajka – kawiarnia w parku

Źródło: opracowanie własne

Wymienione przykłady obrazują interesujący dobór miejsc do proponowanych form rekreacji oraz organizatorów, którzy podjęli się ich organizacji. Wyjaśnienie wskazanych cech analizowanych wydarzeń opisane zostało w dalszej części rozdziału.

4.4. Analiza przestrzenna plenerowej rekreacji twórczej

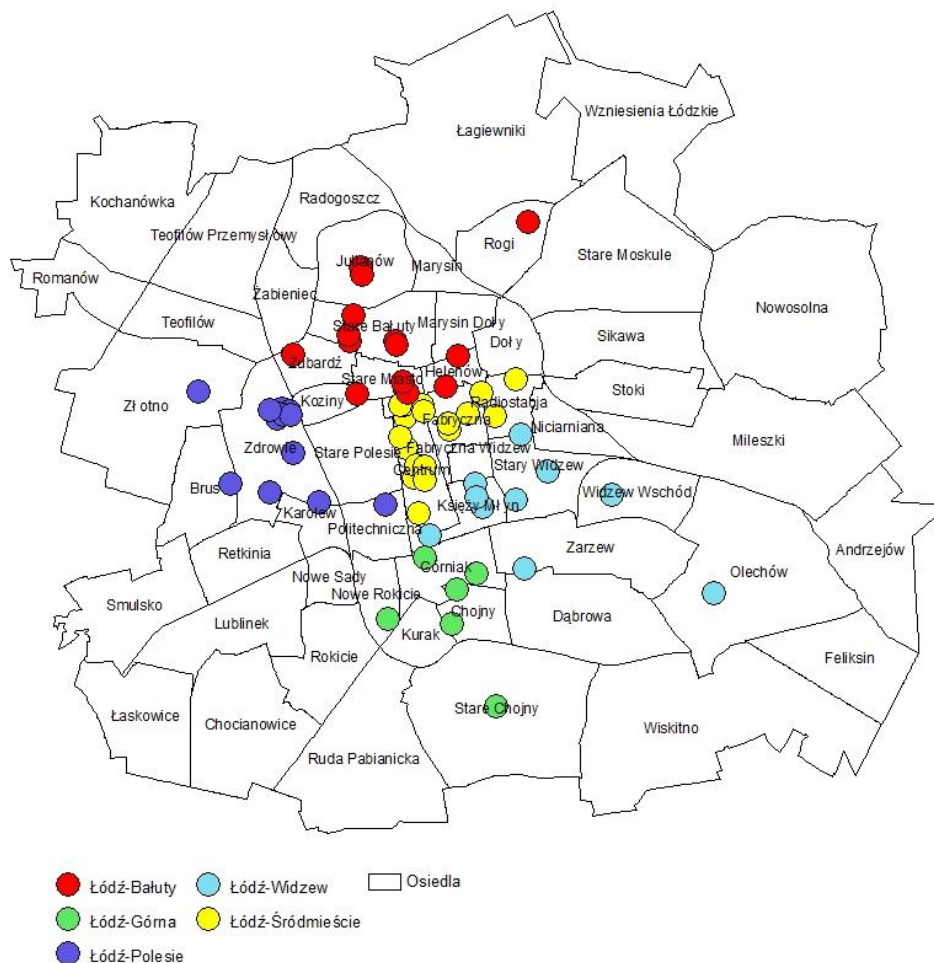
Wykorzystując zebraną bazę analizowanych 212 wydarzeń (Załącznik 2) oraz podkład mapy Łodzi, pozyskanej z Centralnego Ośrodka Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej, przeprowadzono analizę przestrzenną rozmieszczenia badanego zjawiska w programie ArcGIS 10.7.1. Dla pogłębienia analizy, dokonano zestawień tabelarycznych oraz prezentacji danych na wykresach, obrazując szczegółowo zebrane wyniki.

Rys. 25. Plenerowa rekreacja twórcza według pór roku w Łodzi w 2019 r.
Źródło: opracowanie własne

Analizowane wydarzenia w większości były zorganizowane w centrum miasta, ale nie była to znacząca przewaga. Odbywały się we wszystkich łódzkich dzielnicach, ale najczęściej w dzielnicy Śródmieście (centrum miasta – 27%), Widzew (wschodnia część miasta – 21%)

i na Bałutach (północna część miasta – 20%) (rys.26). Mniejszy odsetek wydarzeń został zorganizowany w dzielnicy Górna (południowa część miasta – 15%) oraz na Polesiu (zachodnia część miasta – 14%). Pozostały odsetek wydarzeń nie został przypisany do żadnej z dzielnic z uwagi na zróżnicowanie w lokalizacji (np. gry i spacerunki miejskie organizowane na obszarze więcej niż jednej dzielnicy). Szerokie spektrum rekreacji twórczej sprawia, że wydarzenia nie są organizowane jedynie w centrum miasta. Popularność oraz dostępność centralnej części Łodzi nie determinuje jedynie wyboru miejsc i terenów.

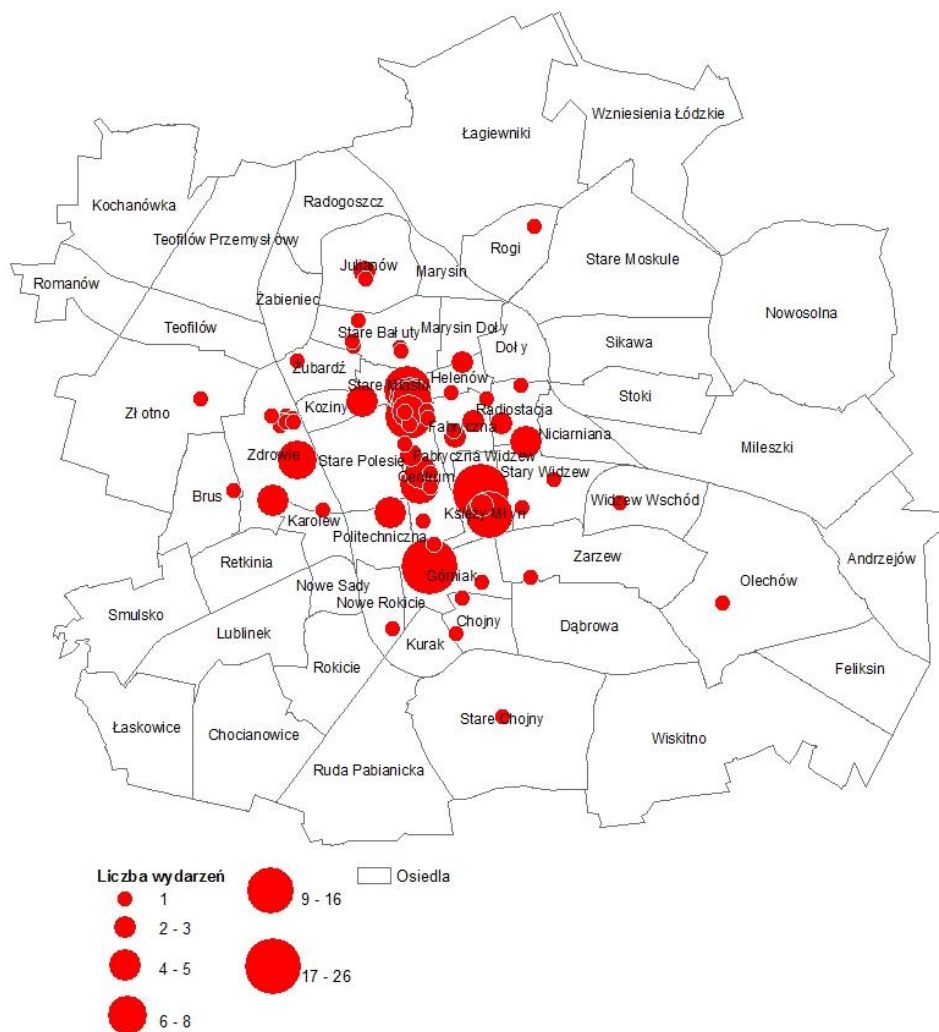
Rys. 26. Plenerowa rekreacja twórcza w Łodzi w 2019 r. według dzielnic
Źródło: opracowanie własne

Warto zwrócić uwagę na częstotliwość wykorzystania poszczególnych miejsc w przestrzeni rekreacyjnej Łodzi na potrzeby organizacji badanych wydarzeń. Z analizy procesu geokodowania wynika, że miejsca organizacji zlokalizowane były w trzech dzielnicach: Górna, Widzew (na terenach przylegających do centrum miasta) i Śródmieście (rys.27). Najpopularniejszym miejscem organizacji były Ogrody Geyera, czyli nowa inwestycja na mapie Łodzi na terenie poprzemysłowym (dawna fabryka Ludwika Geyera, założyciela starszej „Białej

Fabryki” – obecnie siedziby Centralnego Muzeum Włókiennictwa), która w 2019 roku rozpoczęła działania promocyjne po zakończeniu pierwszego etapu przebudowy. Według planów na terenie zrewitalizowanej fabryki powstaną mieszkania oraz obiekty związane obszarem kultury, gastronomii, biznesu i wypoczynku.

Popularnym miejscem organizacji wydarzeń był też Park Źródlika I, usytuowany w dzielnicy Widzew, jednak w bliskim sąsiedztwie centrum miasta. Jest to najstarszy park w Łodzi, który cieszy się od lat popularnością zarówno z powodu zabytkowego charakteru, jak i mieszczących się na terenie parku: Palmiarni, pomników przyrody oraz parkowej kawiarni. Trzecie, najbardziej popularne miejsce to Pasaż Róży usytuowany przy ul. Piotrkowskiej 3, gdzie mieścił się najstarszy w Łodzi hotel (Hotel Polski) z połowy XIX wieku. Opuszczony na początku XX wieku, po II wojnie światowej stał się kamienicą komunalną. Podwórko przy tej posesji przeszło metamorfozę dzięki projektowi Joanny Rajkowskiej, zmieniającego go w artystyczny pasaż – na ścianach budynku umieszczono małe kawałki potłuczonego szkła – lusterek. Popularnymi miejscami organizacji plenerowej rekreacji twórczej były również Księży Młyn (zespół urbanistyczny uznawany jako największy zabytkowy kompleks fabryczny Łodzi, powstały w drugiej połowie XIX wieku), parki miejskie, czy określane jako zaniedbane i zapomniane – Stary Rynek (rewitalizacja planowana jest na lata 2021-2023) (Urząd Miasta Łodzi, 2016).

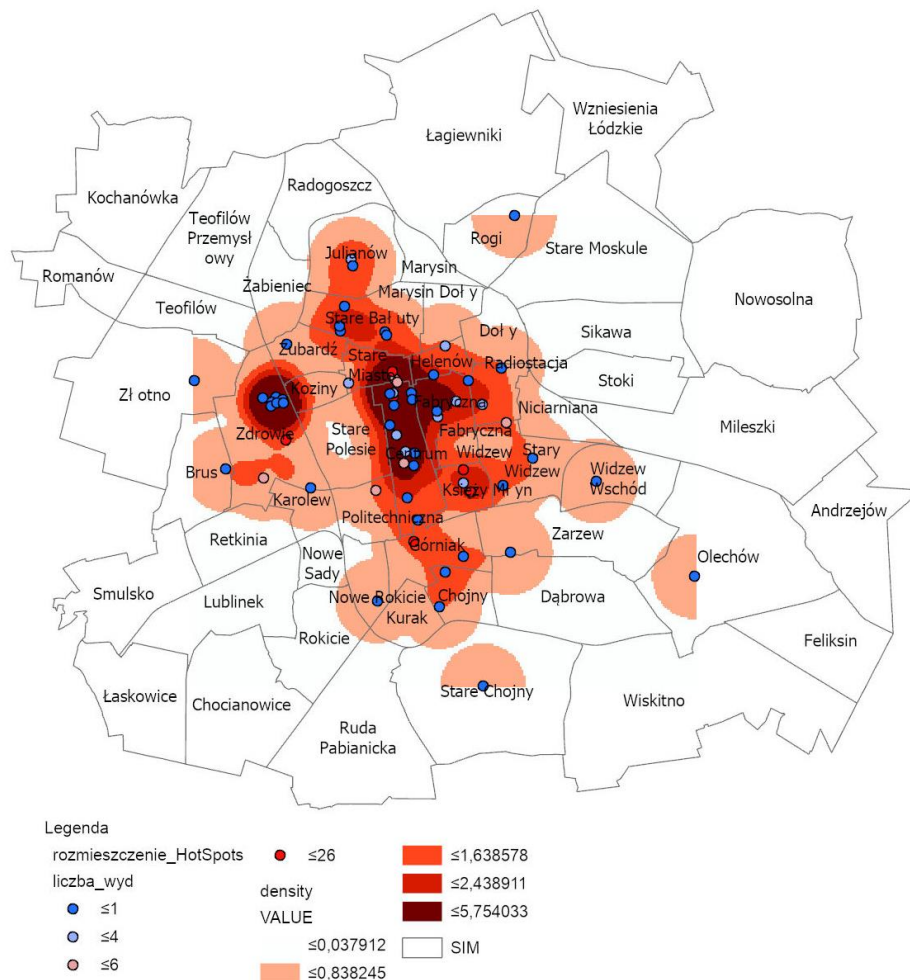
Zagęszczenie wydarzeń skupiało się w centrum miasta, przybierając kształt podobny do zarysu powierzchni dzielnicy Śródmieście, wydłużony w północnej części na obszar dzielnicy Bałuty i nieznacznie na południe – na obszar dzielnicy Górna oraz na wschód – na obszar dzielnicy Widzew (rys.28). Szczególne zagęszczenie skupień zlokalizowane było na granicy dzielnicy Śródmieście i Bałuty. Druga istotna „wyspa” skupień zlokalizowana była w dzielnicy Polesie, w pobliżu Parku im. J. Piłsudskiego i Osiedla im. Józefa Montwiłła-Mireckiego. Zagęszczenie skupienia wydarzeń widoczne było także w dwóch obszarach, graniczących z dzielnicą Śródmieście – Górna oraz Widzew. Górna – ze względu na wysoką liczbę wydarzeń na terenie Ogrodów Geyera, a Widzew ze względu na liczbę wydarzeń organizowanych na Księżym Młynie oraz w Parku Źródlika I. Charakterystyczne dla analizowanych wydarzeń było jednocześnie to, że bywały organizowane również poza głównymi obszarami zagęszczenia, niekiedy w znacznie oddalonych od centrum przestrzeniach rekreacyjnych.

Rys. 27. Wydarzenia z zakresu plenerowej rekreacji twórczej według ich liczby w Łodzi w 2019 r.
Źródło: opracowanie własne

Nie jest zaskakujące, że tego rodzaju inicjatywy podejmowane były w centrum, w którym znajdują się istotne walory przyrodniczo-kulturowe, czy modne miejsca spotkań. Organizatorzy mogli je wybierać ze względu na wysoką dostępność, popularność spędzania tam czasu wolnego (np. na terenach zieleni) oraz atrakcyjność historyczną. Ciekawym trendem było organizowanie wydarzeń na mniej popularnych terenach zieleni, podwórkach, boiskach, których zasięg bywa częściej lokalny (osiedlowy). Interesujące w zaprezentowanej analizie wydarzeń były tzw. białe plamy, czyli obszary, na których w badanym okresie nie odnotowano żadnego wydarzenia z zakresu plenerowej rekreacji twórczej pomimo, że posiadają wysokie walory przyrodnicze, czy kulturowe (np. Ruda Pabianicka i Stawy Stefańskiego, Stawy na Młynku, czy Las Łagiewnicki). Niewątpliwie trudnością organizacyjną mogła być dostępność transportowa wskazanych terenów, możliwości dojazdu, czy nawet niska popularność miejsc. Znaczenie mogła mieć niewystarczająco silnie zawiązana ze sobą społeczność lokalna zamieszkująca

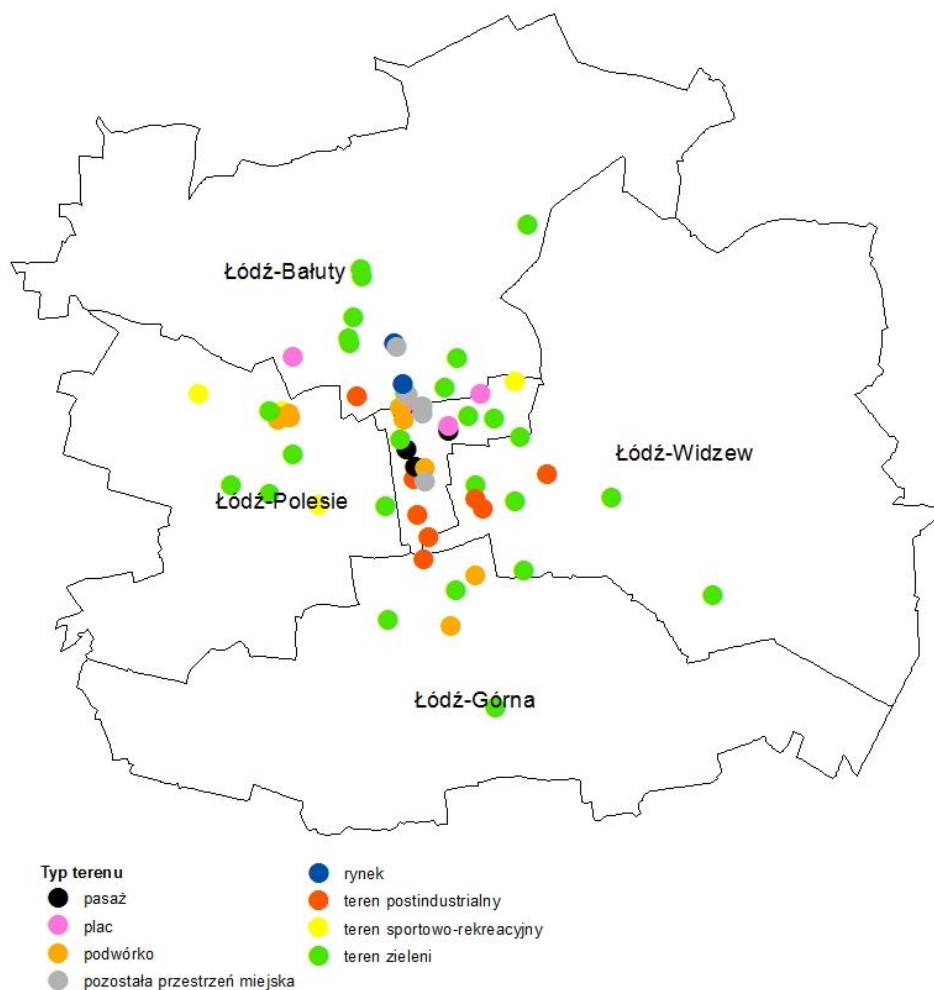
niektóre osiedla, bądź inne trudności (np. finansowe). Z pewnością jednak tereny te stanowią potencjał dla organizacji plenerowej rekreacji twórczej. Aby takie miejsca scharakteryzować warto wskazać swoiste cechy miejsc, w których podjęto się organizacji tego rodzaju wydarzeń w 2019 roku.

Rys. 28. Mapa skupień i zagęszczenia wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi w 2019 roku
Źródło: opracowanie własne

Analizę rozmieszczenia wydarzeń wykonano również z podziałem na typy terenu takie, jak: pasaż, plac, podwórkę, rynek, teren postindustrialny, teren sportowo-rekreacyjny, teren zieleni, pozostała przestrzeń miejska (rys.29). We wszystkich dzielnicach dominowały wydarzenia odbywające się na terenach zieleni. Popularnym typem terenu były tereny postindustrialne, a analizowane wydarzenia koncentrowały się w dzielnicy śródmiejskiej oraz jej bliskim sąsiedztwie. W centralnej części miasta częściej wykorzystywane były także pasáže i place. Podwórkę różnych instytucji, czy osiedli były miejscem organizacji wydarzeń poza

Śródmieściem, szczególnie w dzielnicach Górna, Polesie. Na Widzewie zorganizowano wydarzenia na przede wszystkim terenach zieleni i terenach postindustrialnych.

Rys. 29. Rozmieszczenie plenerowej rekreacji twórczej według typu terenu
Źródło: opracowanie własne

W wybranym okresie analizowane wydarzenia najczęściej organizowane były w przestrzeniach postindustrialnych oraz parkach. Wykorzystywano także miejsca, które nie zawsze kojarzą się jako najbardziej popularne miejsca rekreacji. Ich wybór uzasadnić można walorami przyrodniczymi i kulturowymi oraz swoistym „genius loci”. Podwórce miejskie, pasáže miejskie, podwórka, place, na których zorganizowano np. przedstawienia, nawiązywały do historii obszaru, czy obiektu (tab.23). Organizacja wydarzenia w danej lokalizacji sprzyjać miała zatem poznawaniu, czy też odkrywaniu na nowo miejsc interesujących z punktu widzenia organizatora. Wynika z tego, że swoiste cechy wybieranych miejsc to ważne tło organizacji plenerowej rekreacji twórczej. Wątek ten został rozwinięty w dalszych podrozdziałach podsumowujących analizę wywiadów eksperckich oraz wywiadów z organizatorami.

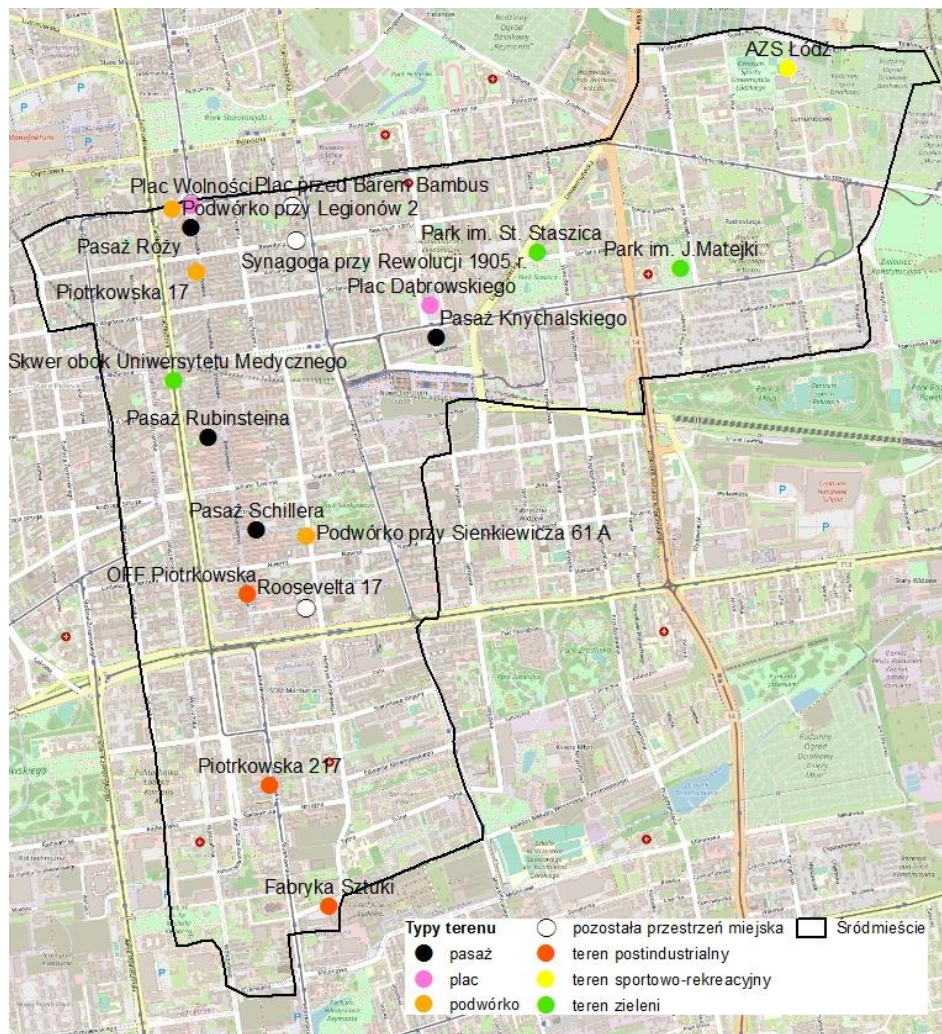
Tab. 23. Najbardziej popularne miejsca organizacji plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi w 2019 roku

Nazwa miejsca	Liczba wydarzeń	Odsetek analizowanych wydarzeń [%]	Dzielnica
Ogrody Geyera	26	12	Górna
Park Źródlińska I	18	8	Widzew
Pasaż Róży	16	8	Śródmieście
Ksieży Młyn	11	5	Widzew
Stary Rynek	9	4	Bałuty
Park im. J. Piłsudskiego	8	4	Polesie
Przystanek Architektura	6	3	Bałuty
OFF Piotrkowska	6	3	Śródmieście
Park Staromiejski	6	3	Bałuty
Ogród Botaniczny	5	2	Polesie
Park 3-go maja	5	2	Widzew
Pasaż Schillera	4	2	Śródmieście
Rynek Włókniarek Łódzkich	4	2	Bałuty
Plac Wolności	4	2	Śródmieście

Źródło: opracowanie własne

Różnorodność terenów, na których organizowane były analizowane wydarzenia, zależała m.in. od zasobów danego obszaru, możliwości wypromowania wydarzenia i zachęcenia do uczestnictwa. Istotne znaczenie miały również czynniki ekonomiczne i administracyjne. Organizacja wydarzeń w niektórych typach terenu generuje różnego rodzaju utrudnienia – opłaty za udostępnienie przestrzeni (np. prywatne przestrzenie postindustrialne), uzyskanie zgód, czy pozwoleń (np. na terenach zieleni miejskiej). Ważnym punktem odniesienia wydaje się także otoczenie miejsca organizacji wydarzenia z zakresu plenerowej rekreacji twórczej.

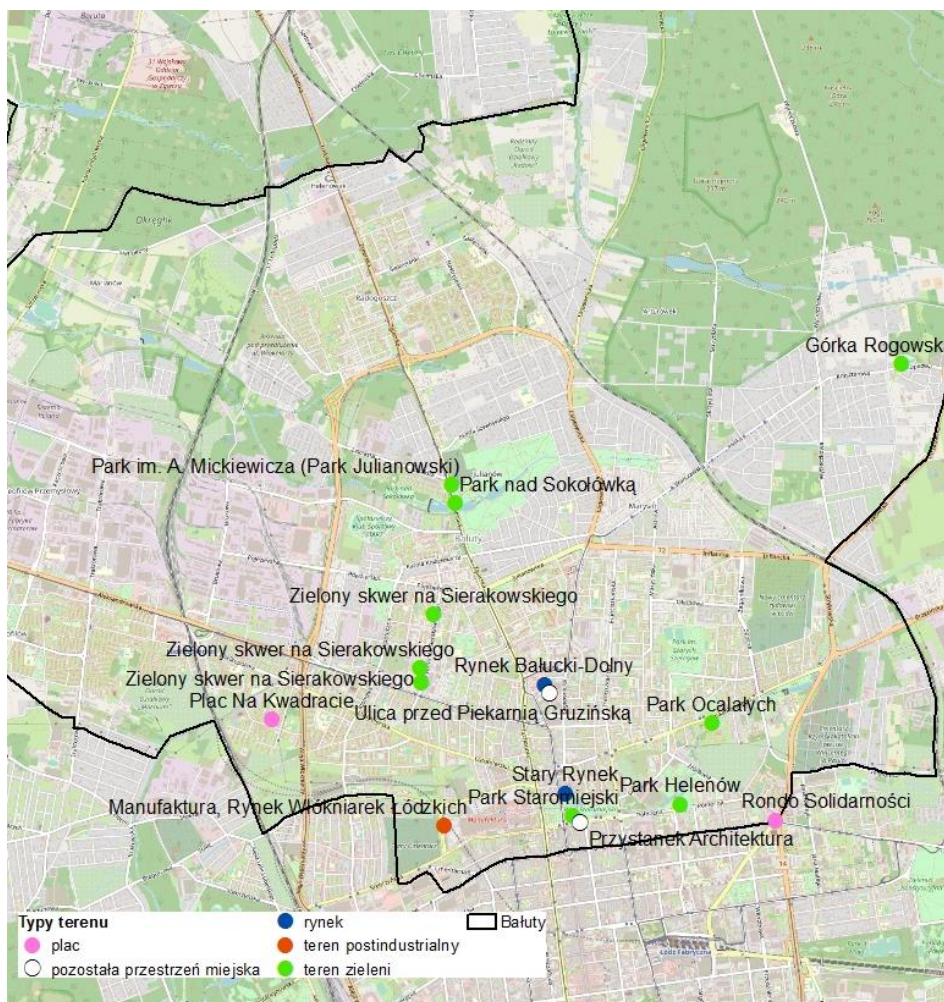
W dzielnicy Śródmieście większość wydarzeń skoncentrowana była wokół ulicy Piotrkowskiej i w okolicy, gdzie zlokalizowane są ważne instytucje (np. Fabryka Sztuki, Synagoga przy ul. Rewolucji 1905 roku) oraz miejsca spotkań (np. pasáže i place, OFF Piotrkowska, czy Piotrkowska 217) (rys.30). Interesujący wydaje się wybór miejsc zlokalizowanych wokół Nowego Centrum Łodzi (np. Pasaż Knychalskiego, Plac Dąbrowskiego oraz parki: im. St. Staszica i J. Matejki), które być może w przyszłości staną się bardziej atrakcyjną i popularną przestrzenią rekreacyjną. Ważnym aspektem mogącym mieć znaczenie dla wyboru konkretnych lokalizacji w centrum jest charakter miasta akademickiego – obecność osiedli studenckich i budynków uczelnianych stanowić może o atrakcyjności wybieranych typów terenu.

Rys. 30. Plenerowa rekreacja twórcza według typu terenu w dzielnicy Łódź-Śródmieście w 2019 r.
Źródło: opracowanie własne

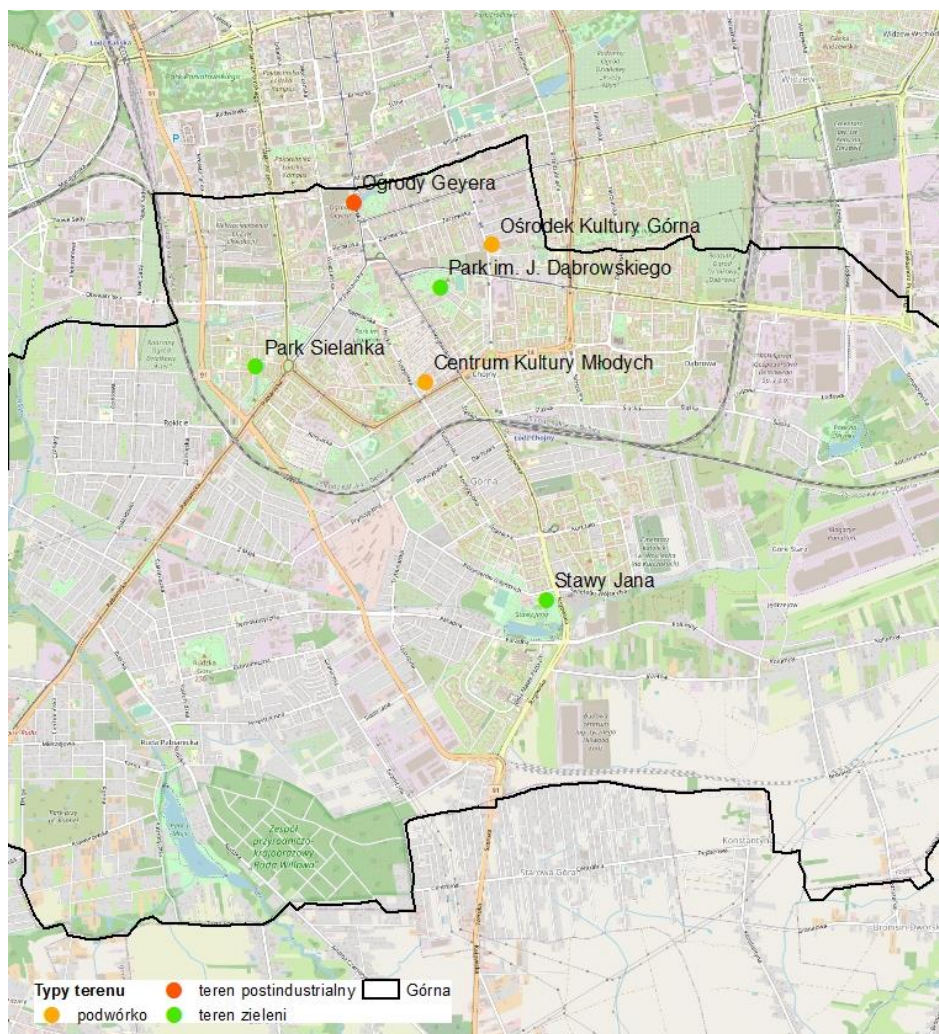
W dzielnicy Bałuty zdecydowanie dominował wybór terenów zieleni na miejsce organizacji analizowanych wydarzeń (rys.31). Warto jednak zwrócić uwagę, że w ogóle nie został wykorzystany rozległy obszar Lasu Łągiewnickiego. Dostępność tego terenu może być ograniczona dla szerszej grupy mieszkańców. Górka Rogowska stała się za to odpowiednim miejscem do organizacji wydarzeń związanych z obserwowaniem nieba. W dzielnicy tej dostrzec można także trend organizacji wydarzeń skierowanych do najbliższego sąsiedztwa, o znaczeniu osiedlowym (np. wydarzenia na skwerach przy ul. Sierakowskiego, czy na tzw. Placu na Kwadracie przy filii Bałuckiego Ośrodka Kultury). Bałuty jako historycznie niezwykle ciekawy obszar (m.in. ze względu na stereotyp „najgorszej” dzielnicy oraz teren łódzkiego getta żydowskiego) stanowił inspirację do organizacji wydarzeń, które próbują przełamać obiegowy stereotyp oraz odkryć swoistą „urodę” miejsc – np. Stary Rynek, obszary wokół Rynku Bałuckiego. Z kolei na terenie kontrastującego Centrum Handlowego Manufaktura – na Rynku Włókniańek Łódzkich bywały też organizowane wydarzenia z zakresu plenerowej rekreacji twórczej.

Stosunkowo nowym obszarem organizacji wydarzeń była wyremontowana zajezdnia tramwajowa – Przystanek Architektura (obecnie siedziba Łódzkiej Okręgowej Izby Architektów) oraz przestrzeń wokół. Poza atrakcyjnością wizualną, znaczenie zapewne ma bliskość CH Manufaktura, ulicy Piotrkowskiej oraz otoczeniu Parku Staromiejskiego (tzw. Park „Śledzia”).

Rys. 31. Plenerowa rekreacja twórcza według typu terenu w dzielnicy Łódź-Bałuty w 2019 r.
Źródło: opracowanie własne

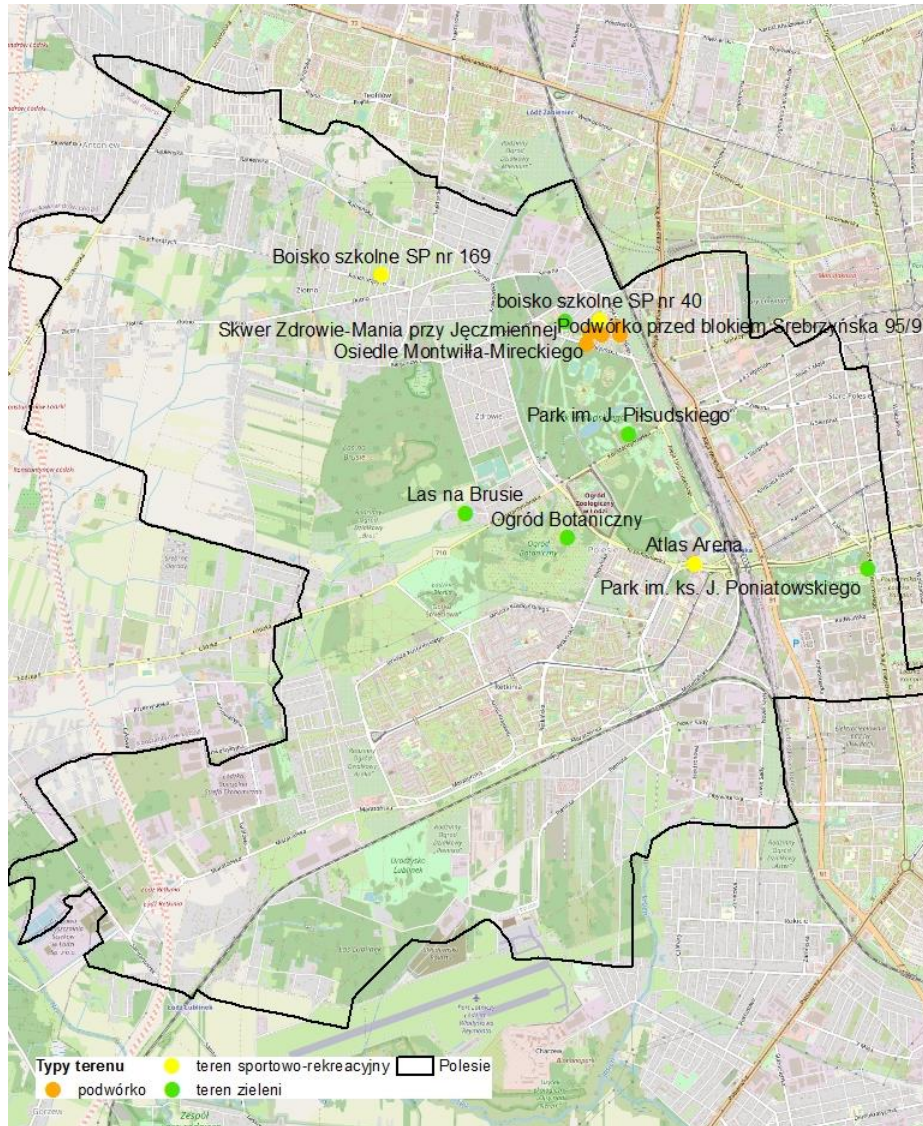
W dzielnicy Górna znaczącym miejscem organizacji plenerowej rekreacji twórczej były Ogrody Geyera, które zostało scharakteryzowane już we wcześniejszej części rozdziału. Warto jednak dodać, że zlokalizowane są przy granicy z dzielnicą Śródmieście oraz przy ul. Piotrkowskiej, co stanowi o jego wysokich walorach w zakresie dostępności. W dzielnicy tej dużą rolę odgrywały również obiekty kulturalne typu dom kultury. Na ich podwórkach organizowane są coraz liczniej wydarzenia o zasięgu osiedlowym. W podobnym celu wykorzystywane były tereny zieleni (parki) (rys.32). Nie wykorzystano z kolei potencjału dwóch pozostałych terenów wokół zbiorników wodnych – Młynek oraz Stawy Stefańskiego.

Rys. 32. Plenerowa rekreacja twórcza według typu terenu w dzielnicy Łódź-Góra w 2019 r.
Źródło: opracowanie własne

W dzielnicy Polesie widoczna była popularność organizacji wydarzeń o zasięgu osiedlowym, np. na terenie podwórek, skwerów i boisk szkolnych (rys.33). Szczególnie zagęszczenie wydarzeń widoczne było w okolicach Osiedla im. J. Montwiłła-Mireckiego wybudowanego w 1928 r. jako kompleks bloków modernistycznych, wpisanego do rejestru zabytków. Początkowo zamieszkiwała w nim inteligencja i artyści (m.in. Katarzyna Kobro i Władysław Strzeмиński), a w czasie II wojny światowej ówcześni mieszkańcy zostali wysiedleni. Obecnie widoczne są działania na rzecz popularyzacji tej przestrzeni, a sami mieszkańcy podejmują inicjatywy aktywizujące lokalną społeczność. W dzielnicy Polesie organizuje się również wydarzenia o zasięgu miejskim lub regionalnym na dostępnych i popularnych wśród Łódzian terenach zieleni (Park im. J. Piłsudskiego, Las na Brusie, Ogród Botaniczny, Park im. ks. J. Poniańskiego) oraz wokół Atlas Areny. Na przykładzie dzielnicy Polesie, a szczególnie osiedla Retkinia, widoczny jest brak organizacji wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej na obszarach znaczących osiedli mieszkaniowych (tzw. blokowisk). Stanowi to na pewno

potencjał oraz wyzwanie dla organizatorów działań o charakterze twórczym. Coraz częściej są one realizowane na skalę osiedlową w wyniku inicjatyw oddolnych mieszkańców lub propozycji domów kultury (filii) oraz bibliotek, które „wychodzą” w przestrzeń miejską.

Rys. 33. Plenerowa rekreacja twórcza według typu terenu w dzielnicy Łódź-Polesie w 2019 r.
Źródło: opracowanie własne

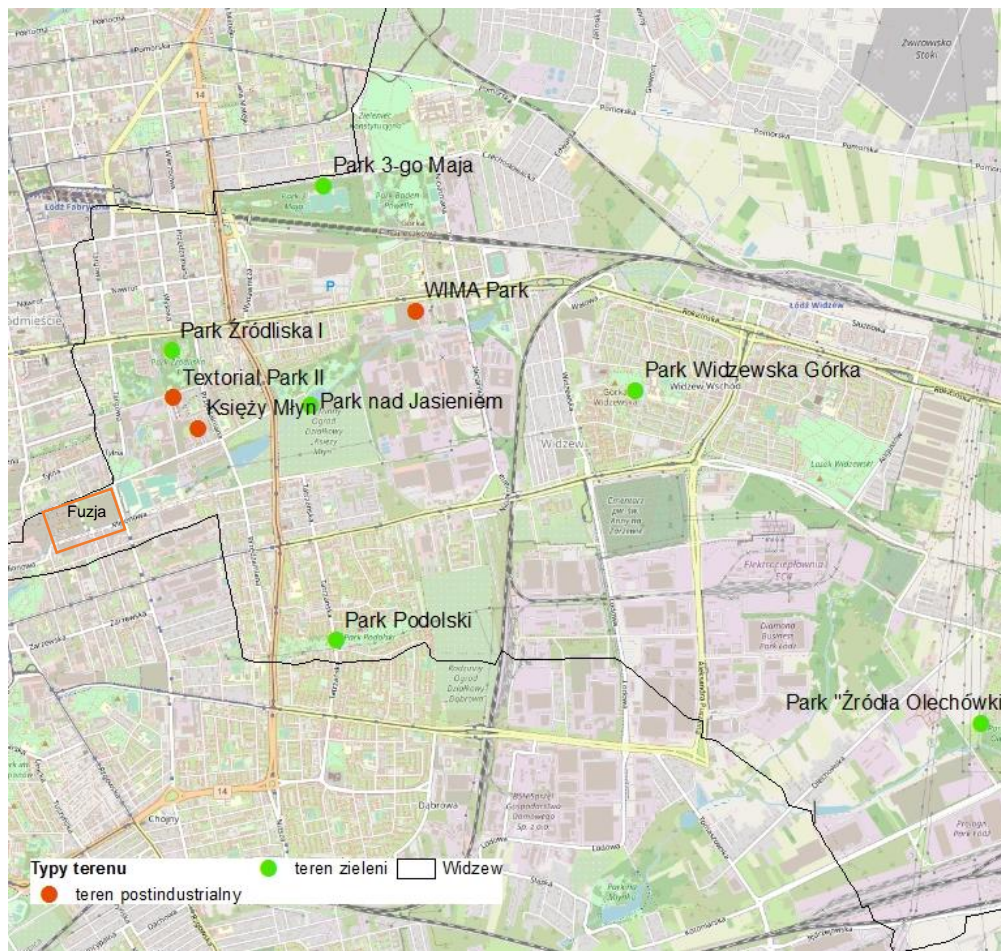
Na obszarze dzielnicy Widzew analizowane wydarzenia odbywały się na terenach postindustrialnych oraz na terenach zieleni (rys.34). Incydentalnie organizowano wydarzenia poza najbliższą okolicą Śródmieścia. Podjęto także działania o zasięgu osiedlowym, czego przykładem był wybór takich miejsc jak Park Podolski (przy granicy z dzielnicą Górna), Park Widzewska Górka, czy Park „Źródła Olechówki”, które otaczają znaczące osiedla mieszkaniowe: Dąbrowa (dzielnica Górna) i Zarzew, Widzew-Wschód oraz Olechów. Park 3-go Maja, a szczególnie Park Źródlika I ze względu na bliskość z centrum miasta, są częstym miejscem organizacji wydarzeń. Mniej popularny Park nad Jasieniem również został wybrany przez

organizatorów, pomimo tego, że w jego pobliżu od 2018 roku prowadzona jest przebudowa al. Śmigłego-Rydza, co znacząco utrudnia dostęp do tego terenu.

Znamienne dla tej dzielnicy były także wydarzenia organizowane na terenach postindustrialnych. Pierwszym, nietypowym przykładem, są tereny na obszarze ówczesnych Zakładów Przemysłów Twórczych Wi-Ma, które we wcześniejszym okresie bywały miejscem organizacji niszowych inicjatyw (Mroczek-Żulicka, 2018). Widzewska Manufaktura została założona przez Juliusza Kunitzera we współpracy z Juliuszem Heinzellem w 1880, w kolejnych okresach znajdowały się na jej obszarze fabryki bawełniane oraz fabryka maszyn. W ostatnich latach obszar ten sprzedano i od 2020 rozpoczęła się jego przebudowa, a inwestycja przybrała nazwę WIMA Widzewska Manufaktura (inwestor – Cavatina Holding planuje na terenie przebudowę kompleksu na cele mieszkaniowe, biurowe wraz z obiektami handlowymi i usługowymi²⁶). W przyszłości kompleks ten może stać się atrakcyjną, nową przestrzenią rekreacyjną w Łodzi. Podobnego rodzaju potencjał dostrzec można na obszarze inwestycji o nazwie Fuzja (na obszarze elektrowni przemysłowca Karola Scheiblera), przy ul. Milionowej (przy granicy dzielnicy Widzew i Śródmieście), na którym od 2020 roku (szczególnie latem 2021 roku) zaobserwować można było różnorodne inicjatywy organizowane w przestrzeni otwartej – tzw. Ogrodów Anny (Echo Investment, 2021). Na terenie Fuzji powstało już osiedle mieszkaniowe wokół zabytkowej elektrowni, ponadto planowane są obszary przeznaczone na biura, usługi i zakupy, gastronomię oraz przestrzeń dla sportu, rozrywki i kultury. W roku prowadzenia badań nie zorganizowano jeszcze w niej wydarzeń, ale stanowić może w przyszłości nową przestrzeń rekreacyjną Łożdzian.

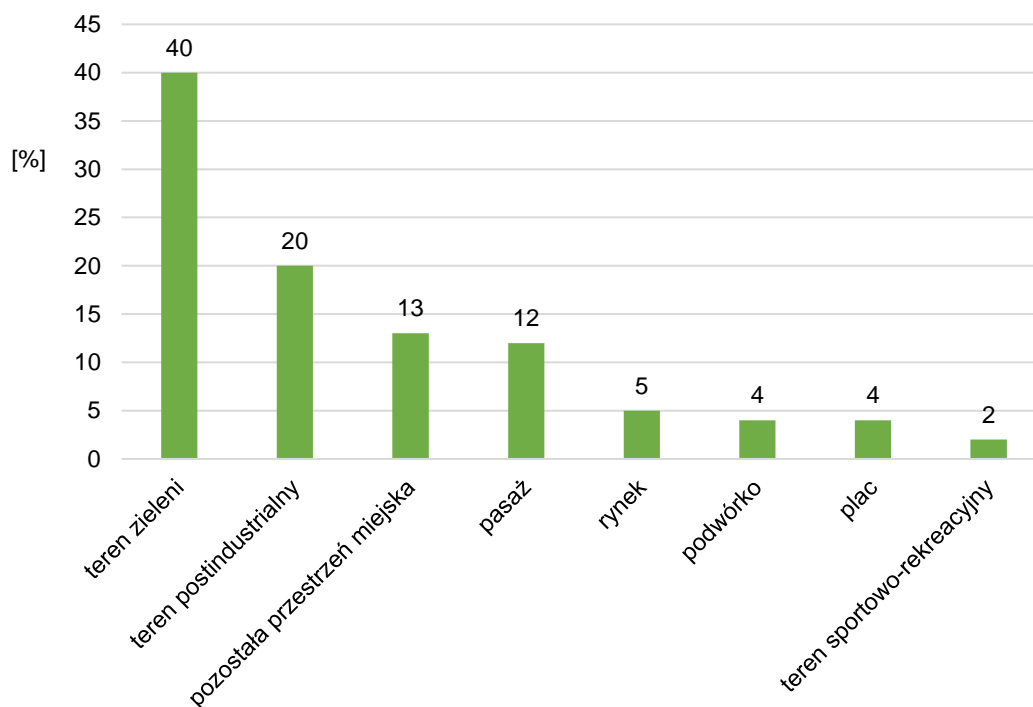
Bardzo popularny już w trakcie prowadzenia badań był obszar osiedla mieszkaniowego Księży Młyn i inwestycji parku biurowego Textorial Park, stanowiącego część historycznego imperium łódzkiego „króla bawełny” – Karola Scheiblera. Na terenie Księżego Młyna trwa proces rewitalizacji, co zostało opisane w poprzednim rozdziale. Niezaprzeczalnie miejsce to „przyciąga” zarówno organizatorów i uczestników. Bliskość centrum oraz zabytkowego Parku Źródlińska I i II oraz Muzeum Kinematografii, sprawia, że miejsce to stało się bardzo popularne zarówno dla mieszkańców jak i przyjezdnych. W ramach prowadzonych badań nie zlokalizowano natomiast żadnych inicjatyw w północno-wschodniej części dzielnicy.

²⁶ Inwestor w opisie inwestycji zaznacza, że na obszarze przebudowanego kompleksu zaplanowano otwartą przestrzeń na wypoczynek i rekreację, w tym strefę gastronomiczną oraz kulturalną (Cavatina, 2021).

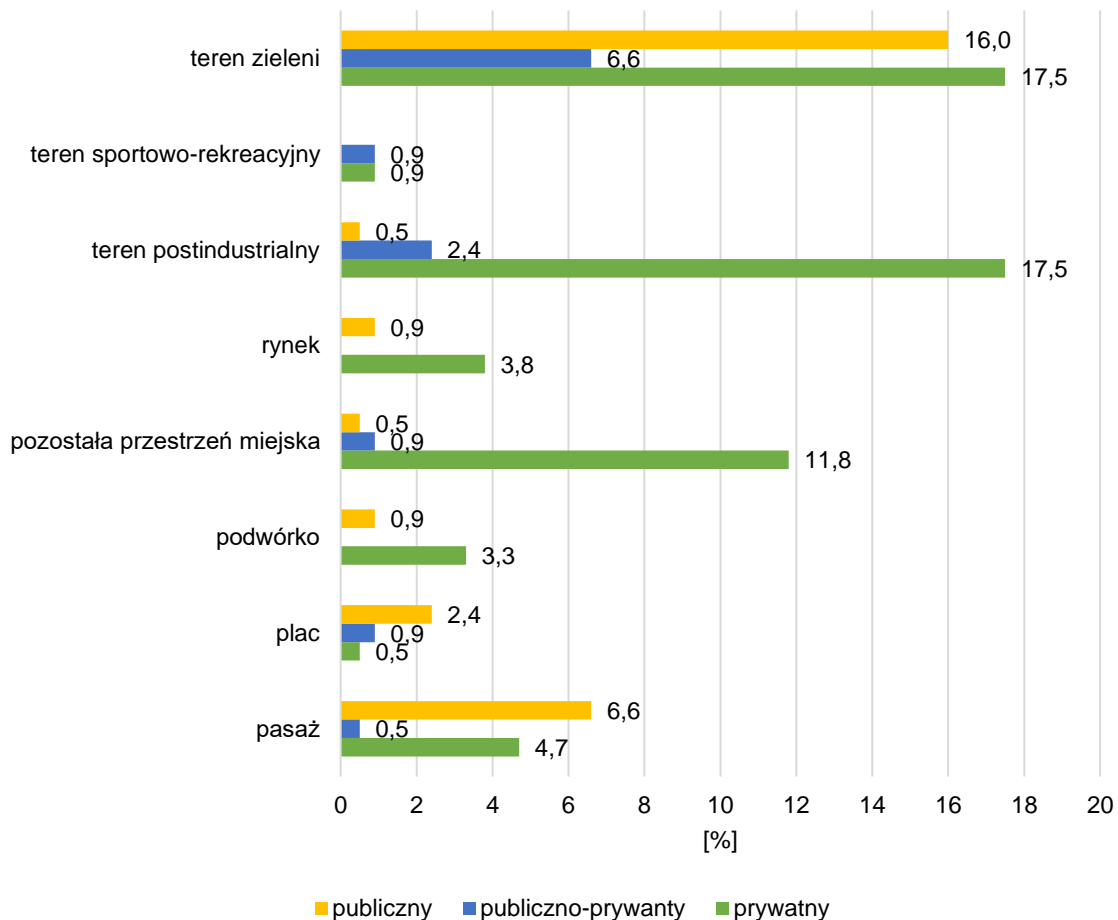
Rys. 34. Plenerowa rekreacja twórcza według typu terenu w dzielnicy Łódź-Widzew w 2019 r.
Źródło: opracowanie własne

Reasumując organizatorzy plenerowej rekreacji twórczej wybierali najczęściej na miejsce organizacji tereny zieleni (40% analizowanych wydarzeń) oraz tereny postindustrialne (20%), najmniejszy ich odsetek zorganizowany został na terenach sportowo-rekreacyjnych (2%). Warto zwrócić uwagę na miejsca wykorzystywane na cele rekreacyjne, takie jak: pasaż (12%), rynek (5%), podwórko (4%) i plac (4%). Stosunkowo częstą kategorią była „pozostała przestrzeń miejska”, dotycząca spacerów, czy gier miejskich organizowanych w różnych przestrzeniach miejskich, przy czym nie były to wydarzenia zlokalizowane tylko w jednym miejscu, czy nawet dzielnicy (rys.35).

Rys. 35. Miejsca organizacji plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi w 2019 r.
Źródło: opracowanie własne

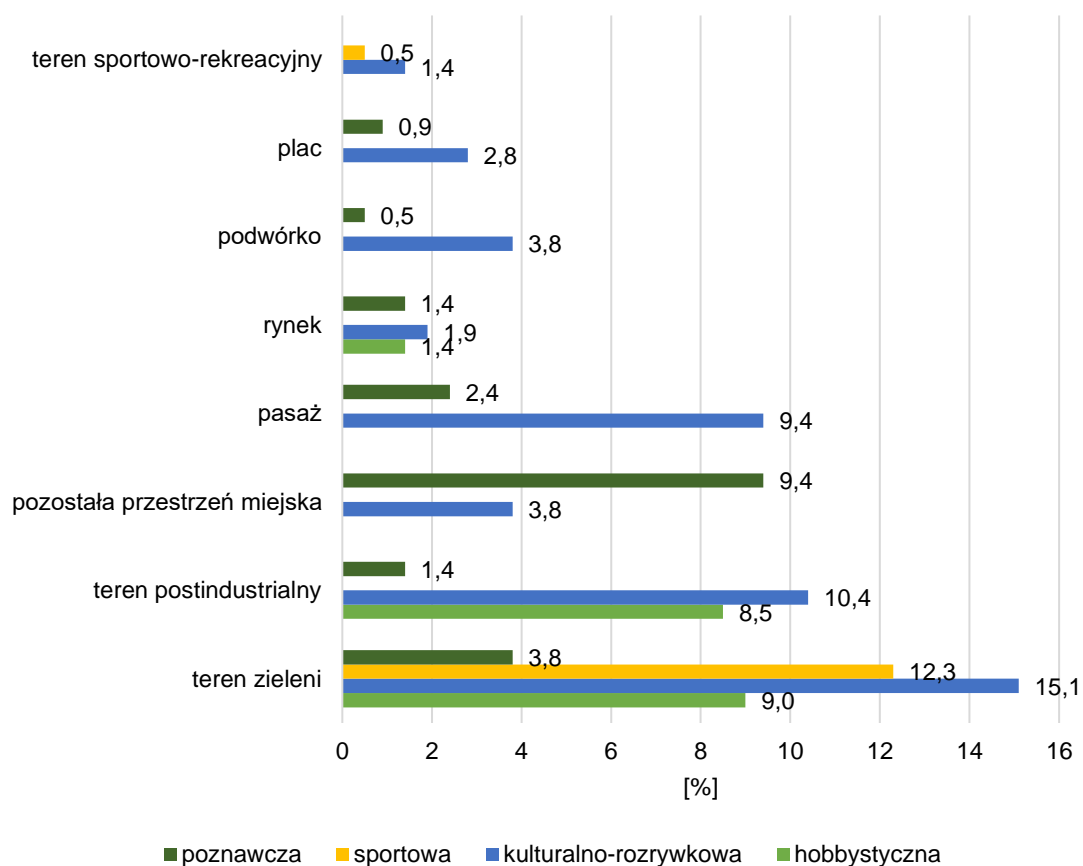
Miejsce organizacji analizowanych wydarzeń niekiedy różnicował dominujący typ organizatora. Teren zieleni podobnie często był wybierany zarówno przez podmioty prywatne (17,5% wydarzeń) jak i publiczne (16%). Zdecydowanie jednak podmioty prywatne dominowały w organizacji wydarzeń na terenach postindustrialnych (17,5%) oraz w pozostałych przestrzeniach miejskich (11,8%) (rys.36). Wynikać to może z faktu, że często właścicielem czy też inwestorem terenów postindustrialnych są podmioty prywatne, będące jednocześnie organizatorami wydarzeń na tych terenach. Z kolei różnorodne spacer, czy gry miejskie organizowane były często przez oddolne inicjatywy lub stowarzyszenia i fundacje.

Rys. 36. Miejsce organizacji plenerowej rekreacji twórczej według typu organizatora w Łodzi w 2019 r.
Źródło: opracowanie własne

Typ terenu niekiedy różnicował także dominujące formy rekreacji w ramach analizowanych wydarzeń (rys.37). Na wszystkich typach terenu organizowana była rekreacja kulturalno-rozrywkowa. Rekreację hobbystyczną zorganizowano tylko na terenach zieleni, terenach postindustrialnych i na rynkach. Z kolei rekreacja sportowa organizowana była na dwóch typach terenów – terenach zieleni oraz terenach sportowo-rekreacyjnych. Rekreacja o charakterze poznawczym przeważała na pozostałej przestrzeni miejskiej, pojawiała się także w mniej oczywistych miejscach: na pasażach, rynkach, podwórkach i placach. Interesujący wydaje się odsetek wydarzeń o dominującym charakterze rekreacji hobbystycznej na terenach postindustrialnych, co świadczyć może o wzrastającej liczbie wydarzeń związanych z rozwijaniem pasji i zainteresowań, organizowanych często w formie warsztatów. Możliwe jest, że przestrzeń postindustrialna, niekiedy jeszcze nie odnowiona albo w ogóle nie poddawana rewitalizacji staje się inspiracją do tworzenia, czy organizacji nietypowych przedsięwzięć. Przewaga rekreacji o charakterze poznawczym w pozostałej przestrzeni miejskiej wiąże się z już wspomnianym

charakterem wydarzeń – np. spacerami, czy grami terenowymi, organizowanych w różnych lokalizacjach przestrzeni miejskiej.

Rys. 37. Miejsce organizacji plenerowej rekreacji twórczej według typu terenu i formy rekreacji w Łodzi w 2019 r.
Źródło: opracowanie własne

Przeprowadzona analiza wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej stała się podstawą do wskazania ich najważniejszych cech. Wydarzenia te najczęściej organizowane były latem, szczególnie w miesiącach od czerwca do sierpnia. W większości były cykliczne oraz bezpłatne. Pośród badanych wydarzeń dominowała forma rekreacji kulturalno-rozrywkowej, znaczący był także udział aktywności o charakterze hobbystycznym i poznawczym, najrzadszy zaś sportowy. Nowatorstwo i wartościowość wydarzeń dotyczyły sposobu organizacji, tematyki, programu oraz wyboru miejsca. Najczęstszymi organizatorami plenerowej rekreacji twórczej były podmioty prywatne – zarówno stowarzyszenia, firmy jak i inicjatywy oddolne bez osobowości prawnej. Pomimo, że podmioty publiczne stanowiły też istotną grupę organizatorów, warto podkreślić znaczącą liczbę wydarzeń organizowanych w ramach współpracy (zarówno w ramach jednej grupy podmiotów, jak i w grupie podmiotów publiczno-prywatnych).

W ramach przeprowadzonej analizy przestrzennej została potwierdzona hipoteza, dotycząca rozmieszczenia wydarzeń zakresu plenerowej rekreacji twórczej. Najczęściej wydarzenia

te dominowały na terenach zieleni miejskiej i terenach postindustrialnych. Różnorodność wybieranych form rekreacji na terenach zieleni może wzmacniać ten trend w przyszłości. W Łodzi podejmowane są jednocześnie kolejne działania w zakresie rewitalizacji, nadzorowanej przez władze miejskie oraz wdrażane są nowe inwestycje na terenach postindustrialnych, co w przyszłości może wpłynąć na wykorzystanie nowych terenów, dotąd nie eksploatowanych w zakresie organizacji rekreacji twórczej.

W badanym okresie największe zagęszczenie wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej występowało w centralnej części miasta, pokrywając się z opisanym wcześniej obszarem Zielonego Kręgu Tradycji i Kultury – Obszaru tożsamości miasta Łodzi (Włodarczyk, 2012). Może to potwierdzać, że wydarzenia z plenerowej rekreacji twórczej wpisują się w działania na rzecz poznawania najcenniejszych obszarów i obiektów o znaczeniu historyczno-kulturowym i przyrodniczym. Ponadto dla celów organizacji plenerowej rekreacji twórczej wybierane były lokalizacje oddalone od ścisłego centrum, których wydarzenia miały zasięg osiedlowy.

Podsumowując można stwierdzić, że ważnymi cechami miejsc organizacji plenerowej rekreacji twórczej były następujące aspekty:

- historyczno-kulturowe tło – wykorzystywano dziedzictwo miejsc, które stanowiło ważne tło, a nawet cel poznawczy wydarzeń, nawiązywano do tożsamości miejsca;
- trendy lub moda – często do organizacji plenerowej rekreacji twórczej wybierano tzw. modne miejsca; rekreacja twórcza wpisuje się także w obowiązujący trend spędzania wolnego czasu w tzw. przestrzeniach kreatywnych, czy na terenach zieleni;
- inicjatywa społeczności lokalnej – wśród wydarzeń pojawiały się projekty wspólnych działań w ramach grup sąsiedzkich – organizowanie imprez o zasięgu osiedlowym;
- „wychodzenie” w przestrzeń przez instytucję kultury – szczególnie te działające na osiedlach (biblioteki i domy kultury) nie ograniczały swojej działalności do zajęć w obiektach;
- troska o dobór odpowiedniego miejsca do charakteru imprezy – tematyka wydarzenia związana ze specyfiką miejsca (tu nie tylko w znaczeniu dziedzictwa), np. z położeniem, dostępnością, ukształtowaniem terenu;
- miejsce „pomiędzy” – jego wybór podyktowany był możliwością zaproszenia do udziału w wydarzeniu przypadkowych uczestników, przechodniów, wybierano miejsca znajdujące się obok ważnego obiektu, terenu.

Przedstawione wyniki badania posiadają swoje ograniczenia – dane zbierane były podczas jednego roku kalendarzowego, przed wybuchem pandemii COVID-19, która znacząco zmieniła

uwarunkowania organizacji wydarzeń rekreacyjnych. Możliwa była subiektywność w zakresie klasyfikowania wybranych wydarzeń jako rekreacji twórczej, czyli takiej, która cechuje się nowatorstwem i wartościowością. Aby uniknąć tego zarzutu, przeanalizowano programy wydarzeń, ze szczególnym uwzględnieniem ich celu. Dodatkowo poszukiwano informacji wykluczających, że podobna impreza (ze względu na tematykę czy miejsce) była już realizowana w Łodzi. Jednocześnie możliwa była sytuacja, w której istotne wydarzenie zostało pominięte. Dlatego zbierano dane z różnych portali internetowych, a także konsultowano propozycje wydarzeń wśród dwóch grup, z którymi przeprowadzono inne badania: wywiady z ekspertami oraz organizatorami plenerowej rekreacji twórczej.

Ponadto fakt, że na pewnych obszarach miasta nie zaobserwowano wydarzenia z zakresu plenerowej rekreacji twórczej, nie oznacza, że wcześniej tego typu inicjatywy nie były realizowane lub nie będą podejmowane w przyszłości. Możliwe jest, że na pewnych osiedlach lub przez konkretne podmioty przedsięwzięto już wcześniej wiele kreatywnych działań, które są z sukcesem kontynuowane – cieszą się popularnością i prestiżem, ale niekoniecznie wymagają nowatorstwa.

Jednocześnie w badanym okresie zaobserwowano interesujące tendencje dotyczące rozmieszczenia oraz charakterystyki wydarzeń i ich organizatorów, które w dalszej części rozprawy zestawiono z wynikami analizy wywiadów z ekspertami i organizatorami oraz wynikami badania ankietowego, przeprowadzonego wśród uczestników wydarzeń. Dzięki temu możliwe było odpowiedzenie na pytanie główne w szerszy sposób.

4.5. Ocena plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi

W rozdziale zawarto wyniki oceny zjawiska plenerowej rekreacji twórczej w opinii trzech grup badanych: ekspertów, organizatorów i uczestników. Dokonano opisu znaczenia analizowanego zjawiska, wskazano przykłady oraz dalsze możliwości rozwoju.

4.5.1. Opinie ekspertów

Rozmówcy zostali poproszeni o odniesienie się do definicji operacyjnej rekreacji twórczej, w celu wskazania własnej interpretacji zjawiska. Niekiedy wskazywali oni na fakt, że pojęcie nie funkcjonuje w świadomości społecznej lub może nie być zrozumiałe. Dostrzegali jednak jej sens i potrafili wskazać przykłady.

Eksperci zwrócili uwagę na znaczenie słowa rekreacja, odnieśli się do tego, jak ważne jest podejmowanie aktywności w czasie wolnym, które pozwalają na odreagowanie napięć, dają

poczucie równowagi i odpoczynku przy jednoczesnym stymulowaniu do rozwoju i konstruktywnej, dobrej zabawy.

Nowatorstwo rekreacji twórczej wiąże się przede wszystkim z nieszablonowością, łączeniem dotąd niezestawianych tematów, zajęć i form. Aktywnościom tym w konsekwencji może towarzyszyć zaskoczenie uczestników, a oryginalność przyciągać. Nowością bywa także wykorzystanie czegoś „starego” na nowo – np. jakiejś zapomnianej formy spędzania czasu wolnego. Ważnym aspektem nowatorstwa rekreacji twórczej jest dostrzeżenie przez organizatorów szerszego kontekstu aktywności rekreacyjnej – dbałości o relacje międzyludzkie, aspektu historycznego lub edukacji kulturalnej.

Odnosząc się do drugiej cechy rekreacji twórczej – wartościowości, eksperci pozytywnie wypowiadali się o możliwościach, jakie daje. Dzięki uczestnictwu w analizowanych wydarzeniach można nabywać nowe umiejętności i wiedzę. Ma to wpływ na ich szeroko rozumiany rozwój osobisty: rozwijanie postawy twórczej, własnych pasji, zachęcenie do działalności np. artystycznej, uczestnictwa w kulturze (w tym tzw. kulturze wysokiej), budowania własnej refleksji wobec otaczającego świata. Co więcej, pobudzają do rozwoju społecznego – podejmowania działań na rzecz społeczności lokalnej lub partycypacji społecznej.

„Ja zakładam, że przez rekreację twórczą będziemy rozumieli taki sposób spędzania czasu wolnego, który z jednej strony służy relaksowi, odpoczynkowi, jakiemuś odbudowaniu sił witalnych, ale z drugiej strony nie jest to działanie każde, tylko to, które stwarza szanse na uczestnictwo albo podejmowanie zachowań o charakterze twórczym, czyli takich, które są w jakimś sensie nowe, oryginalne, którym towarzyszy pewne zdziwienie, poszukiwanie nowej formy zachowania, pewnej nowej formy wyrażania, manifestowania.”
(WE7)

Wyróżniającą cechą rekreacji twórczej według ekspertów jest jej kameralność. W związku z tym zauważają nowe podmioty i miejsca organizacji, dotąd nie kojarzone z działaniami w zakresie rekreacji. Organizatorzy wydarzeń potrafią dostrzec potencjał miejsc, które nie zawsze kojarzone są jako typowe miejsca organizacji rekreacji, nazywając je „miejscami nieoczywistymi”. Rekreacja twórcza wyróżnia się niekiedy nastawieniem na przekazywanie pewnego rodzaju narracji – opowieści o mieście, oddziałującej na emocje. Dlatego istotny jest fakt, że analizowane wydarzenia organizowane są w plenerze. Uczestnicy zachęceni są dzięki temu do spędzania czasu wolnego w otwartej przestrzeni, która stwarza odpowiednie warunki do nawiązywania relacji międzyludzkich poprzez swoistą atmosferę miejsc oraz ludyczność wydarzenia.

W związku z podkreśleniem wagi pleneru ważne stało się znalezienie odpowiedzi na pytanie dlaczego organizatorzy rekreacji twórczej decydują się podejmować działania w przestrzeni

otwartej. W wyniku procesu kodowania wywiadów, zostały wskazane główne przyczyny zjawiska: trendy, zmiany cywilizacyjne, atrakcyjność miejsca oraz promocja.

Ekspertcy podkreślili, że przestrzeń miejska jest modnym tematem. Z jednej strony moda ta dotyczy możliwości pokazania się uczestników w przestrzeni: zaprezentowania siebie jako osoby ciekawie spędzającej czas, a organizatorzy odpowiadają na tę potrzebę. Modne jest również proponowanie przez organizatorów swoich usług i działań w plenerze.

„To jest trend ogólnosiwiatowy i ogólnopolski, że zaludniają się tymi imprezami rekreacyjnymi rynki miast właśnie, próbuje się nie tyle ściągnąć ludzi do placówek, tylko właśnie wyjść, ściągnąć ich na przestrzeń miejską.” (WE2)

„I właśnie wydarzenia plenerowe mogą być okazją do manifestacji tej mody czy do manifestacji tego, że wybieram w czasie wolnym aktywność kulturalną.” (WE7)

Symptomatyczne są również zmiany cywilizacyjne, które sprawiają, że rosną potrzeby w zakresie organizacji czasu wolnego oraz wzrasta potrzeba spędzenia czasu poza domem, w innym otoczeniu oraz z ludźmi. Zdaniem ekspertów organizatorzy postanawiają zatem „wyjść do ludzi” w przestrzeń, ich działalność nie może odbywać się tylko w zamkniętych obiektach.

„Żyjemy w bardzo szybkich czasach. W związku z tym ta rozrywka powinna być połączona z edukacją.(...) te trendy się mocno zmieniają, tak samo, jak zmienia się nasza rzeczywistość i nowe technologie.” (WE6)

„Moim zdaniem, jedna, to wynika z tego, że ludzie są coraz bardziej zabiegani i co raz mniej mają czasu, w związku z tym, jak mają ten wolny czas, to chcieliby go spędzić też w miejscu, które może nie jest betonowym miejscem, gdzieś w przestrzeni, która też nie jest oczywista.” (WE6)

Poza aspektami społecznymi, ważne stają się również aspekty przestrzenne – walory przestrzeni miejskiej. Ich wykorzystanie w organizacji rekreacji twórczej pozwala na przekazanie dodatkowych treści (poznawczych, kulturowych), zainteresowanie miastem i odkrywanie miejsc ciekawych, niekojarzonych jako oczywiste miejsca rekreacji. Przestrzeń niewątpliwie ma znaczenie, nie jest tylko tłem wydarzeń, lecz swoistą wartością.

„Ważna jest ta przestrzeń, powietrze świeże, czy też jakiś urok parków, czy innych.” (WE2)

„Wydaje mi się, że ludzie lubią w przestrzeń publiczną wyjść (...) ludzie są ciekawi miasta, to jest w sumie pewna nowość, (...) wydaje mi się, że w ostatnich latach rośnie zainteresowanie miastem, jego historią, odkrywaniem miejsc, odkrywaniem historii, albo ludzi związanymi z jakimiś miejscami. Także miasto staje się taką wdzięczną sceną dla rozmaitych wydarzeń i ma to oczywiście walor.” (WE5)

Wskazano również na możliwości promowania działań podmiotów organizujących dzięki proponowanym wydarzeniom w plenerze. Umożliwiają one zainteresowanie szerszą ofertą nowych odbiorców i zwiększenie dochodów. W opinii ekspertów organizatorzy dzięki temu pokazują się jako otwarci, poszukujący nowych wyzwań. Organizacja wydarzeń w plenerze staje się przystępniejszą formułą zachęcenia do uczestnictwa w nowych, dotąd niepraktykowanych inicjatywach.

„Wiadomo że wszystkie instytucje starają się wyjść do ludzi z jakimś tam repertuarem – z różnych powodów: raz – że wszystkie starają się być nowatorskie w tej formule, chcą być popularne, po to żeby zarabiać, po to, żeby był odbiór i popyt na to co one proponują, żeby nie umarły śmiercią naturalną.” (WE5)
„Każda forma działalności plenerowej w przestrzeniach otwartych jest pewną tak naprawdę formą dostarczenia odbiorcom informacji o tym, że instytucja jest, że działa i że być może jest sens do niej zajrzeć do środka.” (WE7)

Eksperti wskazali liczne przykłady analizowanych wydarzeń zarówno w Łodzi jak i w innych miastach. Obejmowały one inicjatywy podejmowane w ramach festiwali miejskich (o różnej tematyce), których nowatorstwo i wartościowość dotyczyło m.in. form edukowania przez sztukę i upowszechniania wiedzy. Łódzkimi przykładami były: Łódź Design Festival, Fotofestiwal i Festiwal Detalu Architektonicznego „DetalFest”. Wymieniono również nietypowe działania w przestrzeni miejskiej dotyczące obcowania ze sztuką lub rozwijania różnego rodzaju zainteresowań i pasji uczestników, np. śniadania w parkach, zajęcia z zakresu aktywności ruchowej (np. joga, narty biegowe), działania edukacyjne (np. upowszechnianie wiedzy z zakresu astrofotografii), koncerty, pikniki oraz teatry plenerowe. Miejscami organizacji wskazanych wydarzeń są parki miejskie, podwórka i pasáže. Ich odpowiedni dobór ułatwia dostęp do kultury oraz integruje i animuje uczestników. Jako konkretne przykłady wskazano: spektakle na rowerze w parkach łódzkich organizowane przez Fundację „Ależ Gustawie!”, w ramach inicjatywy „Rower do opowiadania bajek”, „Roźtańczony Helenów” – wydarzenie zorganizowane w Parku Helenów przez Centrum Dialogu im. M. Edelmana w Łodzi oraz „Baśniowy Pasaż Róży” – cykl spektakli i warsztatów dla rodzin z dziećmi, zorganizowany przez Łódzkie Centrum Wydarzeń w Pasażu Róży. Ponadto w przestrzeni miejskiej wyróżniono także interesujące inicjatywy z zakresu spacerów miejskich (np. z zakresu edukacji architektonicznej) oraz gier miejskich.

Analizowane wydarzenia wyróżnia ich walor edukacyjny. Przejawia się on poprzez umożliwianie poszerzania swoich pasji uczestnikom, poznawanie historii miasta i łączenie rozrywki z edukacją kulturalną. Szczególnie podkreślony został aspekt odkrywania własnego miasta, a nawet zachęcania do partycypacji w projektowaniu zmian w przestrzeni miejskiej.

Analizowane wydarzenia, dzięki organizacji ich w plenerze, określane są jako bardziej dostępne, a formy edukowania bardziej przystępne dla uczestników. Nie bez znaczenia jest także fakt, że większość tych wydarzeń jest bezpłatna, dzięki czemu zyskują na popularności w ocenie ekspertów. Wykorzystując wskazywany potencjał plenerowej rekreacji twórczej, jeden z ekspertów opisał idealny obraz badanego zjawiska. W jego opinii plenerowa rekreacja twórcza powinna integrować różne cele, funkcje i formy, gdzie „elitarność połączona byłaby

z egalitarnością” (WE2). Umożliwiłoby to szersze oddziaływanie efektów tak organizowanych wydarzeń.

Większość rozmówców wskazała, że analizowane wydarzenia wpływają na pozytywny wizerunek miasta, kreowany wśród mieszkańców i przyjezdnych. Miasto wydaje się dzięki nim bardziej otwarte, przyjazne i nowoczesne. W zależności od typu wydarzenia obraz ten prezentuje się rozmaicie. Może to być wizerunek miasta, w którym rozwijane są zainteresowania mieszkańców i ciekawie spędza się czas wolny (np. wydarzenia służące realizacji własnych pasji). Dzięki podejmowanym w ramach analizowanych wydarzeń działaniom partycypacyjnym, kształtowane jest myślenie o mieście jako dobru wspólnym. Pozwalają na poznanie i uwytknienie interesujących pod względem walorów kulturowo-przyrodniczych obszarów w mieście (np. znaczącą liczbę parków), ale sprawiają także, że przestrzeń miejska o mniejszym znaczeniu (np. turystycznym) staje się bardziej przyjazna i oswojona (np. własne osiedle).

Efektorem plenerowej rekreacji twórczej w opinii ekspertów jest inspirowanie do nauczenia się czegoś nowego, rozwijania swoich zainteresowań wśród uczestników. Niekiedy udział w tego typu plenerowych wydarzeniach staje się pierwszym krokiem do rozpoczęcia nowego hobby lub uczestnictwa w aktywnościach dotąd nie realizowanych (np. koncerty muzyki poważnej, jazda na nartorolkach). Uczestnictwo w analizowanych wydarzeniach może wpłynąć na uświadomienie znaczenia wyboru aktywności, realizowanych w czasie wolnym.

Znamiennym efektem plenerowej rekreacji twórczej jest także zachęcanie do spędzania czasu wolnego wspólnie z innymi oraz wyjście poza codzienną rutynę. Analizowane wydarzenia często skierowane są do rodzin lub społeczności lokalnych. Organizacja wydarzeń w plenerze pozwala na konfrontowanie się ludzi o różnych poglądach, nierzadko stwarza możliwość działania zespołowego, czy po prostu wspólnej zabawy.

„Sam fakt, że rodziny ze sobą spędzają czas, czy to będzie kultura wysoka, czy inna, to już w dzisiejszym, wyizolowanym świecie, gdzie każdy siedzi w swoim pokoju, przy swoim tablecie, to już jest wartość, którą warto podkreślić, a pedagodzy zwłaszcza.” (WE2)

Istotne jest według ekspertów zachęcenie uczestników do unikania biernych form spędzania czasu wolnego. Wyjście z domu, uczestnictwo w dotąd niepraktykowanych aktywnościach, pozwala otwierać się na innych, na poznawanie przestrzeni własnego miasta i rodzi potrzebę realizacji nowych zainteresowań.

Nie bez znaczenia są także efekty ekonomiczne wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej. Pomimo tego, że w większości są one bezpłatne, zachęcają uczestników do korzystania z dodatkowych usług, czy rozpoczęcia po danym wydarzeniu aktywności w podobnym zakresie, ale odpłatnych (np. zajęcia malarskie, zajęcia z jogi).

Niektórzy z ekspertów podkreślali, że analizowane wydarzenia mogą być konkurencją dla oferty instytucji, szczególnie w porze letniej. Mogą stwarzać obraz uczestnictwa w kulturze, która powinna być przyjemna w odbiorze i mało wymagająca. Zarzucono także, że analizowane wydarzenia bywają tylko jednorazowymi inicjatywami, niestanowiącymi kompleksowej i przemyślanej oferty np. z zakresu edukacji kulturalnej. Bez odpowiednio zaplanowanego procesu edukacyjnego zakładane w programie wydarzenia zmiany będą powierzchowne, a ich kreatywność iluzoryczna.

4.5.2. Opinie organizatorów

Badani organizatorzy opisali plenerową rekreację twórczą nawiązując do rozumienia słowa rekreacja. Utożsamiają ją z aktywnym wypoczynkiem, wyróżniającą się jakością, nowatorstwem w porównaniu do bardziej spopularyzowanych form spędzania czasu wolnego. Wskazali, że staje się ambitniejszą alternatywą dla komercyjnej oferty ze względu na możliwość kreowania czegoś, odkrywania (np. miasta) oraz integrację społeczności. W badanym zjawisku dostrzegają istotność dodatkowych walorów, takich jak aspekt edukacyjny, otwartość na ludzi i inspirowanie do podejmowania się różnorodnych aktywności. Dzięki temu uczestnictwo w analizowanych wydarzeniach powinno przynieść trwalszy efekt dla uczestników. Odpowiadają również na różnorodne ich potrzeby w sposób bardziej przemyślany. Wzrasta wśród uczestników świadomość miejsca i historii miasta. Pokazywane jest w konsekwencji alternatywne podejście do spędzania czasu wolnego, własnego rozwoju, a nawet rozwoju przestrzeni miejskiej.

„Poprzez taką formę przyciągnąć ludzi i pokazać im, że można uczestniczyć w fajnych warsztatach, nie skacząc na dmuchańcach.” (O3)

„Rekreacja twórcza rzeczywiście jakąś taką wartość trwalszą może zapewnić. Czegoś się nauczymy, coś zapamiętamy, jakieś przemyślenia będziemy mieli, które potem będziemy chcieli wykorzystać.” (O6)

Plener stanowi bardzo ważne tło analizowanych wydarzeń. Wybór miejsca organizacji ma istotny sens i powinien być dopasowany do celu przedsięwzięcia. Możliwe jest wielorakie wykorzystanie przestrzeni otwartej: stanowi inspirację do fabularyzacji wydarzenia, jest tematem głównym wydarzenia. Dzięki temu można ją odkrywać bądź konfrontować ze wcześniejszymi doświadczeniami. Uczestnicy zachęceni są do poznania jakiegoś miejsca (np. mniej popularnego wśród mieszkańców, czy miejsca turystycznego), jego intrygującej historii lub pokazania innej strony terenów ocenianych stereotypowo negatywnie (np. łódzkie Bałuty). Rozbudzana jest również potrzeba odkrywania miasta, w tym obszarów dotąd niezauważanych.

„Często jak tak po prostu sobie idziemy miastem i zwykle z jakimś celem, spieszymy się, to całe to bogactwo nam umyka, to po prostu spada poza widzenie peryferyjne, a te wycieczki, które ja prowadzę mają na

celu powiedzenie – zczekajcie, zatrzymamy się na chwilę, jak będziemy uważni, to zobaczymy jakie jest bogactwo historii, które nas otaczają, dla których my jesteśmy spadkobiercami.”(O7)

Analizowane wydarzenia pozwalają na dostrzeżenie wartości w przestrzeni. Dzięki temu odkrywane jest dziedzictwo i budowane poczucie tożsamości z miastem. W efekcie wzrasta chęć dbania o przestrzeń jako o dobro wspólne. Wybrane do organizacji miejsce lub teren swoją wyjątkowością, „zachęca” i „inspiruje” do tematyki określonego przedsięwzięcia. Walory estetyczne przestrzeni pozwalają na pogłębiony odbiór przekazywanych treści oraz wyzwalają pozytywne odczucia wśród uczestników.

Organizacja wydarzeń w plenerze wiąże się jednocześnie z różnorodnymi trudnościami. Przede wszystkim podkreślano aspekt warunków meteorologicznych jako istotne uwarunkowanie efektów zaplanowanych wydarzeń. Sprzyjająca aura stanowi dodatkowy walor podejmowanych inicjatyw. Niekorzystne warunki stanowiąc mogą z kolei przeszkodę dla organizacji wydarzenia, czy też przyczyniać się do niższej frekwencji.

Inną trudnością organizacji wydarzeń w przestrzeni otwartej jest zachęcenie uczestników do przyścia w mniej popularne lub rzadziej odwiedzane miejsca. Ważne staje się w związku z tym zapewnienie bezpieczeństwa podczas uczestnictwa w analizowanych wydarzeniach. Z kolei wybór miejsca, które jest często i chętnie odwiedzane przez mieszkańców i przyjezdnych wiąże się z innymi trudnościami. Wyzwaniem jest wzbudzenie zainteresowania wśród przechodniów i przekonanie ich do dłuższego spędzenia czasu w określonym miejscu. Kłopotliwe jest wytworzenie kameralnej atmosfery wydarzenia z uwagi na łatwość w odejściu lub dołączeniu uczestników na różnym etapie organizowanego wydarzenia. Odbiorca plenerowej rekreacji twórczej bywa przypadkowym uczestnikiem, w związku z tym jego reakcje i zainteresowanie mogą być mniej przewidywalne.

Pozytywne aspekty organizacji wydarzeń w plenerze dotyczą z kolei poczucia swobody uczestników, którzy w przestrzeni otwartej bardziej się otwierają i współpracują, zaś atmosfera jest mniej formalna niż np. w instytucji kultury. Przestrzeń otwarta bywa łatwiejsza do zaaranżowania na potrzeby organizacji analizowanych wydarzeń. Wykorzystywane są również jej walory przyrodnicze, a dla niektórych uczestników istotny jest kontakt z przyrodą.

Plenerowa rekreacja twórcza to również odpowiedź na popularność aktywnego spędzania czasu wolnego w otwartej przestrzeni. Badani dostrzegają ten trend zarówno w Łodzi jak i w innych miastach, wśród różnych grup wiekowych. Analizowane wydarzenia doceniane są szczególnie przez rodziny z dziećmi i inne osoby, dla których istotne jest spędzanie czasu wolnego w plenerze w ciekawy sposób. Wymieniono zatem wiele wymiarów możliwości rozwoju tego

zjawiska w przyszłości. Badane inicjatywy powinny służyć otwieraniu ludzi na siebie oraz ożywianiu przestrzeni miejskiej.

Aby rozwijać je w przyszłości należy zachęcać do współpracy różnorodne podmioty organizujące miejską rekreację, rozbudzać odmienne potrzeby rekreacyjne i otwartość uczestników. Kolejne inicjatywy mogą być podejmowane także w wyniku rozwijanych w mieście działań partycypacyjnych. Dzięki wzajemnej otwartości, współpracy i dbałości o relacje międzyludzkie oraz przestrzeń nastąpić może rozwój analizowanego zjawiska. Istotne jest również zagospodarowanie miejskiej przestrzeni rekreacyjnej. Powinna być tak urządzona, aby inspirować do wspólnego działania, zachęcać zarówno organizatorów jak i uczestników.

„Marzą mi się w przestrzeni publicznej takie przestrzenie, tak urządzone przestrzenie, które będą budziły wyobraźnię i które będą, swym urządzeniem, zachęcały do niestandardowego wykorzystania.” (O9)

Dla rozwoju analizowanych wydarzeń ważna jest dbałość o ich tematykę. Powinny poruszać ważne zagadnienia, związane nie tylko z historią miasta, ale również z przemianami przestrzeni miejskiej lub ekologią. Równie istotne jest wyważenie trudności podejmowanej problematyki – nie może być zbyt trudna dla przypadkowego odbiorcy, jakim może być uczestnik analizowanych wydarzeń. Organizatorzy wskazali formy plenerowej rekreacji twórczej, które należałoby zorganizować, np. : malowanie w plenerze, instalacje interaktywne w przestrzeni miejskiej, wycieczki i spacer, występy uliczne (teatralne i koncerty). Wśród konkretnych pomysłów na wydarzenia wymienione zostały takie inicjatywy jak: wykorzystanie na cele rekreacyjne Scheiblerowskiej kolei fabrycznej, popularyzacja informacji o łódzkich rzekach, organizacja publicznych ślizgawek na terenach zieleni, odkrywanie mikrohistorii miejsc poza centrum miasta, duży i „mądry” festyn w największym parku w Łodzi (Park im. J. Piłsudskiego), działania w na terenie Pasażu Róży oraz w Parku Źródłiska I, festiwal muzyczny, organizacja łódzkiego Hyde Park – przestrzeni do aktywności twórczej dla młodych, czy flash mob²⁷ osiedlowy. Plenerowa rekreacja twórcza stanowi zatem interesującą, oryginalną alternatywę dla spędzenia czasu wolnego w przestrzeni miejskiej, w ramach której uczestnicy wspólnie, w określonej lub przypadkowej grupie, poza odpoczynkiem, mogą się rozwijać i integrować. Według rozmówców, aby to osiągnąć istotny jest odpowiedni wybór miejsca organizacji wydarzenia.

²⁷ „krótkotrwały happening, zwykle inicjowany przez użytkowników internetu, polegający na spontanicznym spotykaniu się, tworzeniu sztucznego tłumu i wykonywaniu absurdalnych czynności w miejscu publicznym”, (Obserwatorium Językowe Uniwersytetu Warszawskiego, 2022), dostęp: 06.04.2022.

Szczególnie podkreślanym walorem badanych aktywności jest aspekt integracji uczestników. Każdy z badanych organizatorów odwoływał się w swoich wypowiedziach do zaobserwowanej przez nich u uczestników potrzeby spędzania czasu z innymi i budowania relacji.

„Brak jest głębokich relacji i ludzie też właśnie tęsknią za tym. I tu był dowód na to. Ci ludzie żegnając się ze mną przytulali się do mnie.” (O10)

Dzięki organizacji plenerowej rekreacji twórczej uczestnicy otrzymują możliwość spotkania i bycia razem oraz komunikowania się między odmiennymi grupami (np. pokoleniowymi). Co więcej, cyklicznie organizowane wydarzenia sprzyjają tworzeniu się nowych grup a nawet przyjaźni.

„Ludzie po prostu potrzebują miejsca, gdzie oni mogą się spotkać i porozmawiać.” (O5)

„Czy to byłby haft, czy to byłoby tworzenie poezji, czy rysowanie jakichś obrazków, to jakby trochę wtórne. A kluczowe było to, że właśnie są inni ludzie.” (O6)

Samorozwój uczestników to kolejny efekt plenerowej rekreacji twórczej. Dzięki tego typu aktywnościom możliwe jest rozwijanie własnych zainteresowań i pasji, ale także poznawanie nowych dziedzin sztuki, czy innego rodzaju działalności, dotąd nieznannej czy niepraktykowanej. Plenerowa rekreacja twórcza zmniejsza bariery krępujące uczestników do otworzenia się na nowe działania i innych ludzi oraz pozwala uczestnikom wyjść poza schematyczny sposób spędzania czasu wolnego. Analizowane wydarzenia wyzwalały potrzebę ekspresji siebie i uczyły „zdrowego egoizmu” (O8).

Zwrócono uwagę, że dzięki udziałowi w określonych wydarzeniach uczestnicy postanawiali np. kontynuować podjęte pierwszy raz działanie, czy spróbować czegoś nowego. Grupa, która tworzy się wokół określonego miejsca organizacji wydarzeń, czy wokół cenionego organizatora, podejmuje się tworzenia wspólnoty lokalnej inicjującej kolejne wspólne przedsięwzięcia (np. wspólny wniosek o zmianę elementu przestrzeni wspólnej w ramach budżetu partycypacyjnego).

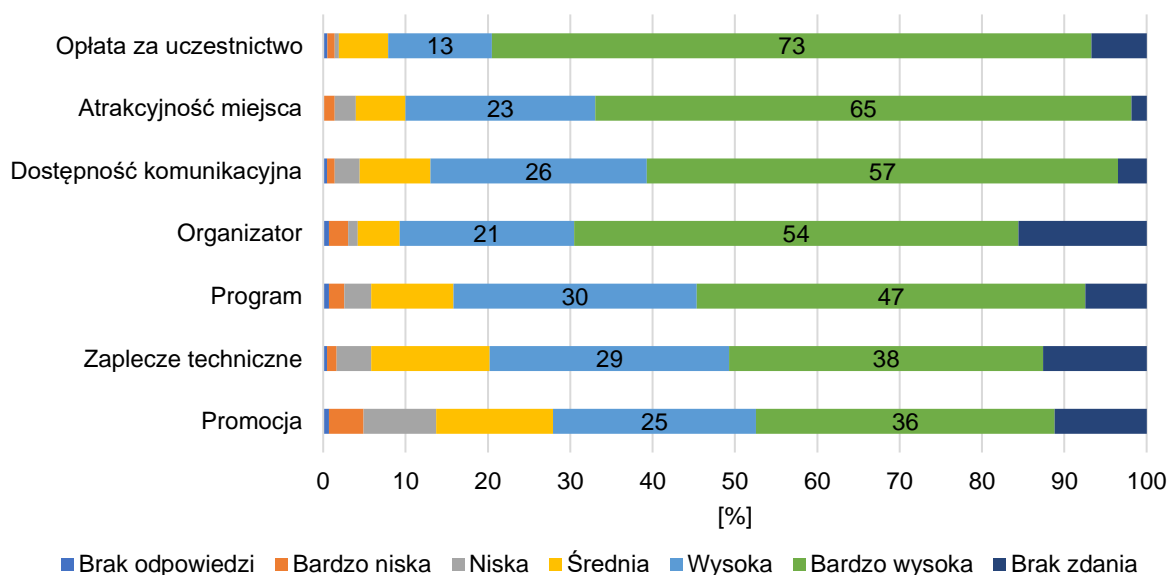
Plenerowa rekreacja twórcza ma też istotne znaczenie dla samych badanych. Wskazywali oni, że niejednokrotnie podczas organizacji jednego wydarzenia powstają pomysły na kolejne. Inspiracją staje się konfrontacja z miejscem i odkrycie nowych potrzeb uczestników. Istotne jest dla nich także uprzystępnianie kultury dzięki organizowanym wydarzeniom, które pozwalają na zachęcanie różnych odbiorców (szerszego grona) do działań kulturalnych i kształcenie do kontaktu ze sztuką. Dzięki analizowanym wydarzeniom zachęca się uczestników do większej uważności skierowanej na historię własnego miasta, uświadamiania jego walorów i swojego *genius loci* oraz oswojenia przestrzeni miejskiej, w której żyją.

Oderwanie od codzienności, wyjście poza utarte schematy to znaczące efekty organizacji plenerowej rekreacji twórczej. Uczestnicy analizowanych wydarzeń poznają nowe formy na spędzenie czasu wolnego, mogą zapomnieć o własnych problemach i, co często jest podkreślane, ograniczyć korzystanie z urządzeń elektronicznych. Najważniejszym efektem badanego zjawiska jest nie tylko spędzenie czasu wolnego w sposób interesujący i rozwijający, ale przede wszystkim otwierający na innych.

„Zauważam, że nawet nie chodzi o to, co ten przewodnik gada, tylko żeby iść razem, porozmawiać z kimś, spędzić trochę czasu.” (O4)

4.5.3. Opinie uczestników

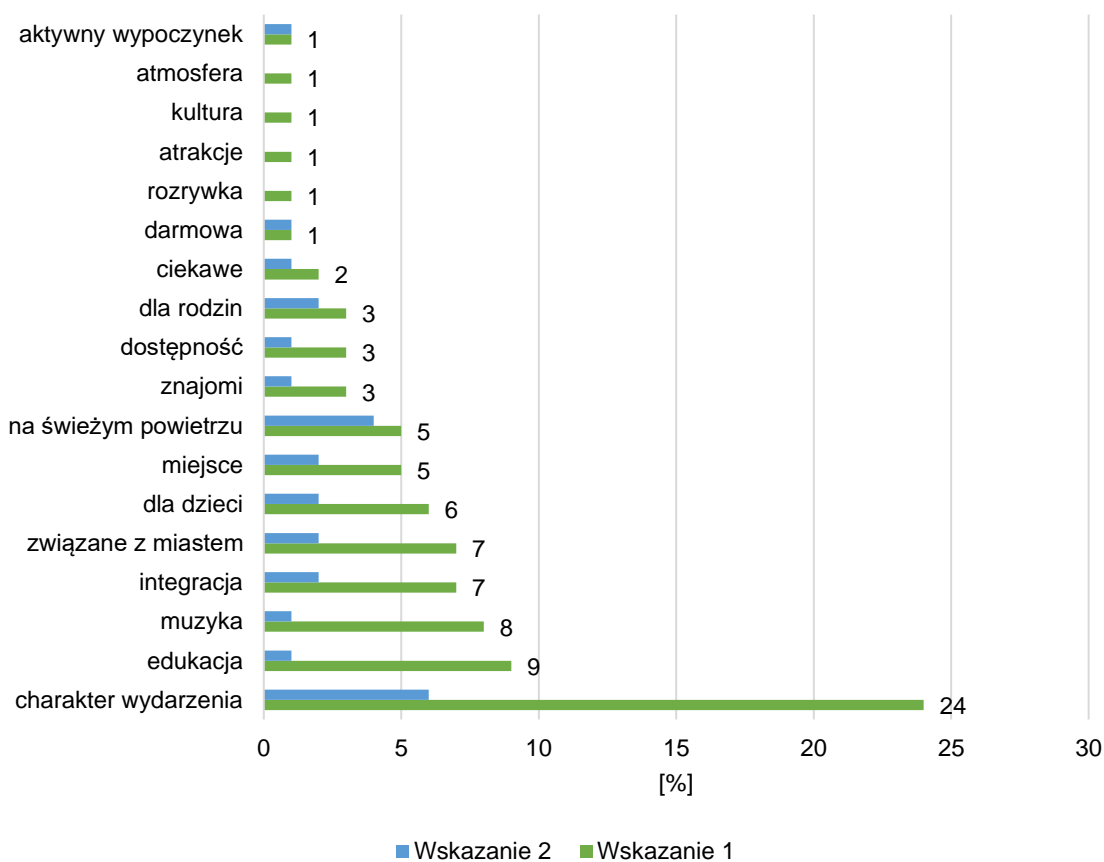
W ramach przeprowadzonego badania sondażowego respondenci, biorący udział w wybranych wydarzeniach z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi dokonali ich oceny oraz określili możliwości i kierunki rozwoju zjawiska (n=430). Uczestnicy poddali ocenie następujące kryteria szczegółowe analizowanych wydarzeń: zaplecze techniczne, dostępność komunikacyjna, opłata za uczestnictwo, program, atrakcyjność miejsca, organizator, promocja, które oceniono na ogół pozytywnie. Uzyskane odpowiedzi uszeregowano według najwyższej ocenionych aspektów (rys.38). Najwyższej oceniono opłatę za uczestnictwo, ze względu na to, że były w większości bezpłatne. Dobrze oceniono także atrakcyjność miejsca oraz dostępność komunikacyjną. Mniej pozytywnych ocen uzyskały aspekty dotyczące organizatora, programu i zaplecza technicznego. Najmniej pozytywnych ocen dotyczyło promocji wydarzenia.

Rys. 38. Ocena wydarzenia z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w opinii uczestników badania sondażowego

Źródło: opracowanie własne

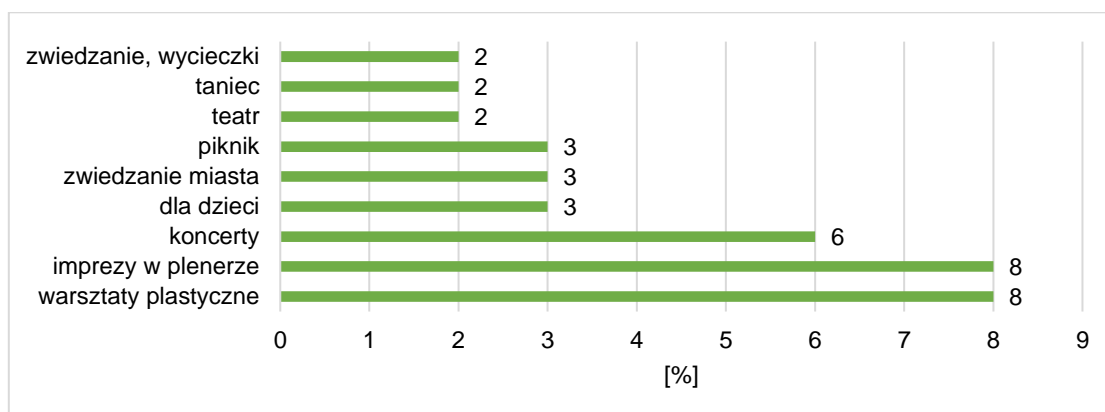
Badani zostali zapytani o szczególną wartość wydarzenia, w którym uczestniczyli. Pytanie miało na celu zdiagnozowanie obrazu plenerowej rekreacji twórczej wśród uczestników, a szczególnie najistotniejszych wymiarów tego rodzaju rekreacji. Zadano je w formie pytania otwartego, a uzyskane odpowiedzi skategoryzowano do dwóch pierwszych wskazań (wskazanie 1, wskazanie 2) i uporządkowano według odsetka wskazania nr 1 (rys.39). Najczęściej podkreślono wyjątkowość charakteru wydarzenia (24% respondentów). Jako istotne (wskazanie nr 1) były takie aspekty jak: edukacja (9%), muzyka (8%), integracja (7%), związek z miastem (7%) oraz fakt, że wydarzenie zorganizowano także dla dzieci (6%). Wartością wydarzenia wskazywaną na drugim miejscu (wskazanie nr 2) były najczęściej jego charakter oraz fakt, że odbywają się na świeżym powietrzu. Warto jednocześnie zwrócić uwagę na pozostałe, wymieniane przez respondentów aspekty wydarzenia, które stanowią o jego szczególnej wartości, były to: miejsce, możliwość spędzenia czasu ze znajomymi, czy z rodziną, dostępność wydarzenia, wzbudzenie zainteresowania, koszt uczestnictwa, dobra atmosfera. Uczestnictwo w plenerowej rekreacji twórczej dawało możliwość rozrywki, aktywnego spędzania czasu oraz obcowania z kulturą.

Rys. 39. Szczególna wartość wydarzenia z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w opinii uczestników badania sondażowego
Źródło: opracowanie własne

Wykazano również zapotrzebowanie na organizację podobnego rodzaju wydarzeń w przyszłości. Połowa respondentów odpowiedziała, że należy poszerzyć tę ofertę (48%), a przeciwnego zdania był co dziesiąty badany (10,5%). Warto jednak dodać, że prawie połowie badanych trudno było jednoznacznie odpowiedzieć na to pytanie (41,5%). Może to wynikać z niezrozumienia definicji (choć wyjaśniona została w kwestionariuszu).

Poszerzenie oferty plenerowej rekreacji twórczej dotyczyć powinno zarówno formy organizacyjnej jak i tematyki (rys.40). Wśród wskazywanych propozycji najwyższy odsetek dotyczył organizacji warsztatów plastycznych (8%), następnie dość ogólne sformułowanie – imprez w plenerze (8%) oraz koncertów (6%). Ponadto istotne wydawało się dla niektórych, aby były to również wydarzenia dla dzieci (3%), mogłyby dotyczyć zwiedzania miasta (3%) lub przybierać formę pikniku (3%). Inne wymienione formy to teatr (2%), taniec (2%) oraz zwiedzanie i wycieczki (2%).

Rys. 40. Preferowane formy plenerowej rekreacji twórczej w opinii uczestników badania sondażowego
Źródło: opracowanie własne

Badani eksperci, organizatorzy i uczestnicy ocenili pozytywnie plenerową rekreację twórczą. Mieszkańcy coraz chętniej spędzają czas wolny w przestrzeni miejskiej, co wskazała M. Derek (2011). Dzięki podsumowaniu wyników trzech grup badanych, możliwe było określenie głównych cech analizowanego zjawiska, odnosząc się składowych pojęcia: rekreacja, twórcza w plenerze (tab.24).

Tab. 24. Główne cechy plenerowej rekreacji twórczej według badanych

Rekreacja	Twórcza	W plenerze
Aktywny wypoczynek, regeneracja i rozwój	Nowatorskie formy, tematy, miejsca organizacji	Możliwość spędzenia czasu w przestrzeni otwartej
Nowe potrzeby względem rekreacji	Rozwój w aspektach: edukacyjnym, kulturalnym, społecznym	Ludyczność, niezobowiązująca atmosfera
Moda na wybrane formy rekreacji	Szczególny nacisk na uczestnictwo w kulturze lub poznawanie miasta	Integracja i budowanie relacji
	Rozbudzanie poczucia tożsamości z miastem	Ważne tło wydarzenia, istotność wyboru miejsca

Źródło: opracowanie własne

Rekreacja twórcza w opinii ekspertów i organizatorów jest pojęciem mało popularnym w społeczeństwie, co potwierdziły także wyniki badania z uczestnikami. Jednocześnie jest to zjawisko organizowane przez różnorodne podmioty, na które uczestnicy wskazują zapotrzebowanie. Bazą dla jej charakterystyki jest odniesienie do definicji pojęcia rekreacja. Przykłady wydarzeń były analizowane w perspektywie możliwości realizacji funkcji rekreacyjnych: aktywnego wypoczynku, regeneracji i rozwoju. Zaobserwowano zmieniające się potrzeby i oczekiwania względem spędzania czasu wolnego oraz pojawiające się trendy dotyczące wybieranych form rekreacyjnych.

Opinie badanych odnoszące się do przymiotnika określającego badane zjawisko – twórcza zawierały odniesienia do wyrażonych w definicji operacyjnej cech: nowatorstwa i wartościowości. Nowatorstwo przejawiało się w nowych formach aktywności, podejmowanych tematach oraz nietypowych miejscach organizacji. Szczególnymi wartościami plenerowej rekreacji twórczej były rozwój własnych zainteresowań, poznawanie i otwieranie się na innych, na nowe aktywności oraz otaczającą przestrzeń. Podkreślono aspekt rozwoju uczestników w zakresie edukacyjnym, kulturalnym i społecznym. Poza umożliwianiem uczestnictwa w kulturze, walorem wydarzeń było poznawanie miasta i rozbudzanie w konsekwencji poczucia tożsamości z nim.

Plenerową rekreację twórczą scharakteryzowano jako wartościową alternatywę dla spędzania czasu wolnego w otwartej, interesującej przestrzeni. Podkreślono istotność pleneru jako ważnego tła wydarzeń. Dzięki niemu wzrastała możliwość budowania głębszego przekazu, a nawet tworzenia nowej narracji o mieście. Przestrzeń otwarta sprzyjała ludyczności wydarzeń, dzięki której uczestnicy mogli czuć się swobodniej i otworzyć na budowanie lub wzmacnianie relacji międzyludzkich. Wspólne działania pozwalały na udomawianie przestrzeni. Uczestnicy analizowanych wydarzeń mogli uczyć się na nowo ją odczytywać, dbać o nią, a poznawana przestrzeń niejednokrotnie stawała się dla nich miejscem, zgodnie z koncepcją Y.F. Tuana (1987). Plener był również inspiracją dla organizatorów badanego zjawiska. Otoczenie miejsca, historia danego terenu determinowała wybór tematyki wydarzenia.

Pozytywnie oceniona została przez uczestników dostępność komunikacyjna i cenowa analizowanych wydarzeń (w zdecydowanej większości były bezpłatne). Prawie połowa badanych wskazała zapotrzebowanie na rozwój analizowanego zjawiska oraz zaproponowała przykłady potrzebnych inicjatyw. Wymienione propozycje odnosiły się do panującej mody na spędzanie czasu wolnego w otwartej przestrzeni, poszukiwanie niebanalnych form spędzania czasu wolnego oraz możliwości spędzenia go w gronie znajomych i rodziny. Poziom zadowolenia z podejmowanych aktywności rekreacyjnych w plenerze należy mierzyć wykorzystując możliwie

jak największą liczbę zmiennych (Nowacki, 2015). Pozytywna ocena zmiennych sytuacyjnych – warunków panujących w łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej i warunków społecznych oraz oceny subiektywne (wynikające z cech społeczno-ekonomicznych, postaw i preferencji, cech kulturowych, norm subiektywnych, doświadczeń, odczucia zatłoczenia, percepcji ryzyka i konfliktu rekreacyjnego) wpływały prawdopodobnie na zadowolenie uczestników plenerowej rekreacji twórczej.

Prawie połowa badanych uczestników, wskazała, że nie wie, czy należy dalej rozwijać analizowane zjawisko. Stąd znaczącym wyzwaniem dla organizatorów plenerowej rekreacji twórczej jest dalsza diagnoza potrzeb społecznych w zakresie organizacji wartościowych form spędzania czasu wolnego. Istotne wydaje się kreowanie przemyślanej oferty rekreacji twórczej, która zachęci do uczestnictwa osoby, dotąd niezainteresowane tego typu aktywnościami lub jej rozwojem. Jak przekonują badani organizatorzy i eksperci, nie jest to łatwe ze względu na trudność w określeniu potrzeb potencjalnej grupy odbiorców i zachęceniu do wyboru ambitniejszej formy spędzenia czasu wolnego. Wymaga to pewnej otwartości zarówno na siebie, innych jak i postrzeganie otaczającej przestrzeni. Pewną zachętą dla uczestników była bezpłatność wydarzenia, co wiąże się jednak z ograniczeniami i wyzwaniami ekonomicznymi dla organizatorów plenerowej rekreacji twórczej.

Badani wskazali szereg efektów organizacji plenerowej rekreacji twórczej. Autorka szczególnie zwróciła uwagę na budowanie silniejszych relacji międzyludzkich, umożliwienie spotkania różnych grup społecznych oraz ich integrację w ramach plenerowej rekreacji twórczej. Jak przekonywał Giddens i Sutton (2012), niezwykle istotna w kontekście rekreacji miejskiej jest potrzeba integracji społecznej i kulturowej. Organizacja analizowanych wydarzeń daje możliwość odpowiadania na wskazywaną potrzebę. Co więcej, w ramach wspólnych działań uczestnicy zawiązywali wspólnoty, w ramach których podejmowali działania w zakresie aktywności społecznej np. zgłoszenie projektu w ramach budżetu partycypacyjnego. Dzięki temu inicjują zmiany na obszarze, w którym mieszkają lub w przestrzeni rekreacyjnej. Podobne wnioski wskazali inni badacze (Brzeziński, 2020; Grzechnik, 2019; Hindley, 2018; Kociuba i Rabczewska, 2019; Kowalewski, 2016; Leśniewska-Napierała, 2017; Solecka i Dworniczak, 2016; Yuen i Johnson, 2017).

Opisywane przez organizatorów i ekspertów przykłady plenerowej rekreacji twórczej stanowiły potwierdzenie wskazywanej przez Karwińską (2015) tendencji do odradzania się lokalności, która wyrasta z potrzeby podkreślania i potwierdzania tożsamości z miejscem. Rekreacja twórcza organizowana w przestrzeni miejskiej wpisuje się w szerszy kulturowy projekt

konstruowania tożsamości miasta, do czego przekonywała M. Dymnicka (2013). Co więcej, wydarzenia te są często przykładami działań z zakresu edukacji kulturalnej, tworzącymi nową miejską przestrzeń kultury, adekwatną dla lokalnych problemów. Dzięki temu możliwe jest ograniczanie wpływów uwarunkowań globalnych w zakresie organizacji czasu wolnego (Krzysztofek, 2005).

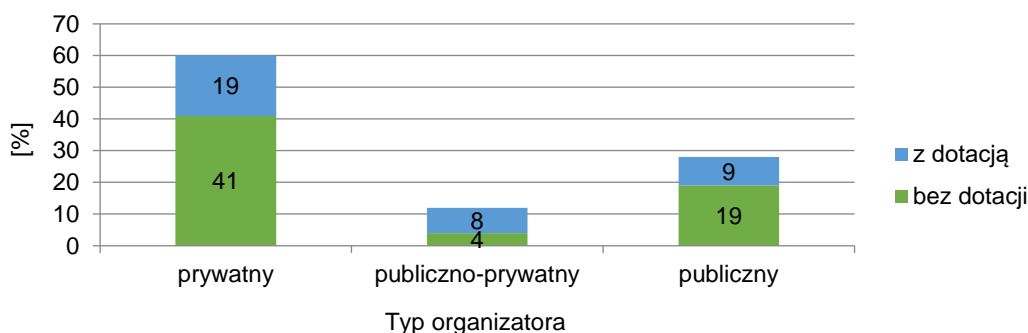
Możliwość uczestniczenia w plenerowej rekreacji twórczej stanowić może wyznacznik atrakcyjności współczesnych miast. Jak opisywała A. Wojnarowska (2017) jakość przestrzeni publicznej, w której udostępniane są obszary dla rozwoju aktywności w czasie wolnym, stanowi ważny wskaźnik atrakcyjności miast i wpływa na wyższą jakość życia mieszkańców. Istnieje także szereg korzyści społecznych, wynikających z możliwości korzystania z przestrzeni otwartych, w tym z analizowanych wydarzeń: tworzenie miejsc spotkań i wymiany poglądów, dbałość o zdrowie fizyczne i psychiczne, propagowanie kultury, integracja wokół różnych inicjatyw, socjalizacja dzieci, ukazywanie różnorodności. Zebrane wyniki badań potwierdzają założenia K. Olbińskiej (2014).

Organizacja plenerowej rekreacji twórczej wpływa na budowanie pozytywnego wizerunku o własnym mieście wśród mieszkańców. Eksperti wskazywali, że dzięki organizacji tego typu wydarzeń miasto postrzegane jest jako otwarte, przyjazne, nowoczesne, różnorodne oraz współpracujące, co odnieść można do cech twórczego miasta według koncepcji R. Floridy (2010) i Ch. Landry'ego (2013). Istotne jest znaczenie plenerowej rekreacji twórczej w kontekście czerpania z dziedzictwa kulturowego miejsc, zapewniania nowych doznań oraz budowania tożsamości lokalnej, co stanowi ważny czynnik postrzegania miasta jako twórcze. Według badanych organizatorów, zmiana organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej może wpływać także na dalszy rozwój plenerowej rekreacji twórczej – zjawiska, postrzeganego przez wszystkie grupy badanych jako potrzebne.

4.6. Charakterystyka i ocena organizatorów plenerowej rekreacji twórczej

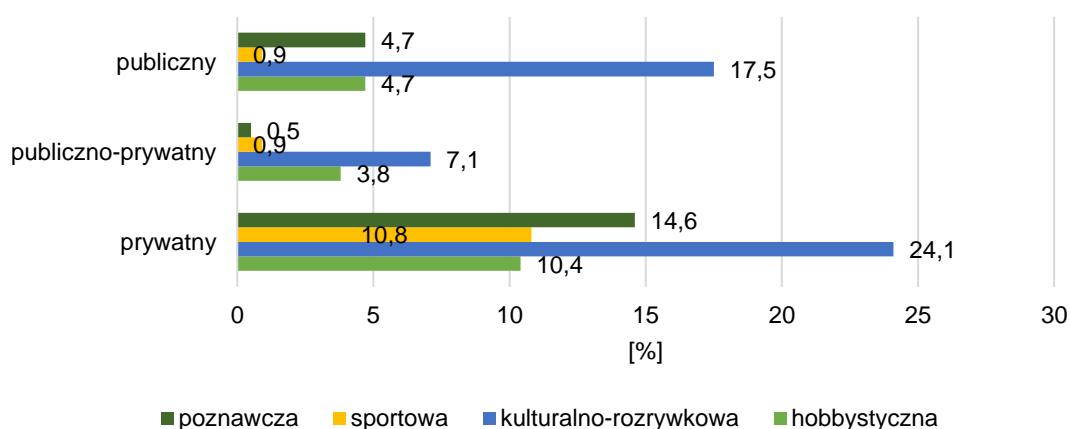
Na podstawie przeprowadzonej kwerendy wydarzeń (212 wydarzeń w 2019 r.; Załącznik 2) wynika, że organizatorami plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi w 2019 roku były przede wszystkim podmioty prywatne (60%), co czwarty organizator reprezentował sektor publiczny (28%). Analizowane wydarzenia były najczęściej bezpłatne, jednak rys. 41 wskazuje, że uzyskanie dotacji na ich przeprowadzenie nie było znaczącą determinantą organizowania plenerowej rekreacji twórczej. Wniosek ten wynika z faktu, że ponad połowę wydarzeń (63%) zorganizowano bez dotacji, co trzecią imprezę (36%) finansowano lub współfinansowano

z pozyskanych źródeł finansowych (rys.41). Interesującym zjawiskiem był fakt, że analizowane wydarzenia nierzadko organizowano we współpracy różnych podmiotów, zarówno prywatnych, jak i publiczno-prywatnych, co wynikać mogło z dbałości o wyróżniający się program przedsięwzięcia.

Rys. 41. Plenerowa rekreacja twórcza według typu organizatora i otrzymania dotacji w Łodzi w 2019 r.
Źródło: opracowanie własne

Formy plenerowej rekreacji twórczej różnicował typ organizatora (rys.42). W sektorze publicznym dominowała rekreacja kulturalno-rozrywkowa (17,5%), najrzadziej rekreacja sportowa (0,9%), a rekreacja hobbystyczna i poznawcza organizowana była w podobnym zakresie (4,7%). W ramach współpracy sektora publiczno-prywatnego przeważała rekreacja kulturalno-rozrywkowa (7,1%) nad rekreacją hobbystyczną (3,8%), znacząco mniej organizowano rekreacji poznawczej (0,9%) i sportowej (0,5%). Z kolei w sektorze prywatnym widoczne jest znaczące zróżnicowanie dominujących w ramach badanych wydarzeń form rekreacji: najczęściej występowała rekreacja kulturalno-rozrywkowa (24,1%), ale zdecydowanie częściej niż wśród pozostałych typów organizatorów występowała rekreacja poznawcza (14,6%), nieco tylko rzadziej rekreacja sportowa (10,8%) i hobbystyczna (10,4%).

Rys. 42. Plenerowa rekreacja twórcza według typu organizatora oraz formy w Łodzi w 2019 r.
Źródło: opracowanie własne

Warto dodać, że wśród podmiotów prywatnych odnotowywano często organizacje pozarządowe oraz tzw. inicjatywy oddolne, których polem zainteresowań są działania związane z poznawaniem i odkrywaniem miasta.

Różnorodność podmiotów organizujących plenerową rekreację twórczą obrazuje (tab.25). Wśród podmiotów publicznych pod względem liczby zorganizowanych przedsięwzięć wyróżniał się projekt „Zielona Łódź” – jednostka urzędnicza, funkcjonująca w ramach Zarządu Zieleni Miejskiej w Łodzi. Były to także instytucje kultury w Łodzi np. Łódzkie Centrum Wydarzeń i Akademicki Ośrodek Inicjatyw Artystycznych. Szerokie spektrum podmiotów prywatnych stanowiły zarówno inicjatywy oddolne jak: blog „roślinnik”, czy „Łódzki Detal”, stowarzyszenia i fundacje (np. Łódzkie Stowarzyszenie Inicjatyw Miejskich „Topografie”, fundacja „Łódzki Szlak Kobiet”) oraz prywatne firmy (np. Szlifiernia Szczęścia, Spółdzielnia Socjalna ODBLASK – prowadząca Kino „Bodo” i Grupa Kapitałowa Monnari Trade S.A. (inwestor i autor koncepcji Ogrodów Geyera).

Tab. 25. Plenerowa rekreacja twórcza według typu organizatora w Łodzi w 2019 r.

Nazwa organizatora	Liczba wydarzeń według typu organizatora			Razem	
	Prywatny	Pu- bliczno- prywatny	Publiczny	Liczba	Odsetek analizowa- nych wydarzeń [%]
Projekt „Zielona Łódź”	0	0	16	16	7,5
Blog „roślinnik” i Grupa Kapitałowa Monnari Trade S.A	13	0	0	13	6,1
Łódzkie Centrum Wydarzeń i Akademicki Ośrodek Inicjatyw Artystycznych	0	0	12	12	5,7
Grupa Kapitałowa Monnari Trade S.A i Kino „Charlie”	11	0	0	11	5,2
Departament Gier, Kino „Bodo”, Łódzkie Stowarzyszenie Inicjatyw Miejskich „Topografie”	11	0	0	11	5,2
Inicjatywa „Łódzki Detal”	10	0	0	10	4,7

Źródło: opracowanie własne

Wymienione podmioty prowadziły największą liczbę analizowanych wydarzeń. Projekt „Zielona Łódź” podejmuje się organizacji wielu inicjatyw w przestrzeni miejskiej, zarówno samodzielnie, jak i we współpracy z innymi organizatorami²⁸. Na stałe w łódzki kalendarz wydarzeń wpisały podejmowane przez nich wydarzenia, m.in.: koncerty w altanie w Parku Źródlińska I, zajęcia z jogi w łódzkich parkach (różne lokalizacje), nartorolki czy trening na nartach biegowych w Parku im. J. Piłsudskiego. Każdego roku planują nowe inicjatywy, a niektóre

²⁸ W związku z tym autorka przeprowadziła z reprezentantami tegoż projektu wywiad ekspercki.

z organizowanych przez nich wydarzeń zostały zaklasyfikowane jako plenerowa rekreacja twórcza. W 2019 roku były to m.in:

- wydarzenie „Biegam i zwiedzam” – wieczorne treningi biegania po wybranych łódzkich parkach, w ramach którego łączono aktywność sportową ze zdobywaniem wiedzy historycznej i przyrodniczej (Urząd Miasta Łodzi, 2019d)²⁹;
- „Powitanie Jesieni” – rodzinny piknik w Parku im. A. Mickiewicza (Julianowski), w ramach którego zorganizowano warsztaty i koncerty skierowane zarówno do dzieci i dorosłych;
- „Warsztaty ilustracji” – plenerowe warsztaty ilustracji botanicznej zorganizowane dla seniorów w Parku im. ks. J. Poniatowskiego.

Blog „roślinnik”³⁰ to grupa reprezentująca tzw. inicjatywę oddolną, która podjęła się w 2019 r. współpracy z investorem i autorem koncepcji Ogrodów Geyera. Na niedawno zrewitalizowanym terenie zostały zorganizowane wydarzenia związane z wymianą roślin. Nowy wybór miejsca organizacji łódzkich punktów wymiany roślin miał na celu poszerzenie grona osób zainteresowanych tego typu aktywnością (do tej pory wymiany roślin organizowano na Starym Rynku). Jednocześnie można było poznać nowe miejsce w Łodzi oraz spędzić czas wolny w Ogrodach Geyera. Organizatorzy poza wymianą roślin zachęcali do wypoczynku w tzw. strefie chillout (Facebook, 2019b).

W ramach współpracy Łódzkiego Centrum Wydarzeń (ŁCW) oraz Akademickiego Ośrodka Inicjatyw Artystycznych (AOIA) zorganizowano wydarzenia cykliczne: „Baśniowy Pasaż Róży”, w ramach których odbyły się spektakle dla rodzin, warsztaty dla dzieci i dorosłych na terenie Pasażu Róży (Urząd Miasta Łodzi, 2019b). ŁCW zostało opisane, podobnie jak projekt „Zielona Łódź”, w poprzednim rozdziale jako podmiot organizujący, nadzorujący i promujący wydarzenia w mieście³¹. AOIA to łódzka instytucja kultury, powstała w 2005 roku po przekształceniu Teatru 77, skupiająca się głównie wokół organizacji wydarzeń i edukacji teatralnej (Akademicki Ośrodek Inicjatyw Artystycznych, 2021).

Grupa Kapitałowa Monnari Trade S.A. we współpracy z kinem „Charlie” zorganizowała na terenie Ogrodów Geyera „Bajkowe Kino Plenerowe”. Cyklicznie w niedziele odbywał się plenerowy pokaz filmów i bajek oraz wydarzenia towarzyszące dla dzieci i dorosłych. W Łodzi

²⁹ Od tamtej pory funkcjonuje w ramach grupy społecznościowej Facebook (2019a) grupa osób, która kontynuuje tego typu aktywność.

³⁰ Obecnie inicjatywa ta przeobraziła się w działalność gospodarczą, w ramach której powstał sklep roślinny w Łodzi pod tą samą nazwą (Roślinnik, 2022), dostęp: 06.04.2022.

³¹ Autorka przeprowadziła wywiad ekspercki z Dyrektorem ŁCW.

od paru lat organizowane jest kino plenerowe, w różnorodnych lokalizacjach, jednak pierwszy raz zaproponowano wydarzenie skierowane do całych rodzin w ciągu dnia, a nie wieczorem.

Departament Gier, Kino „Bodo” i Łódzkie Stowarzyszenie Inicjatyw Miejskich „Topografie” to grupa podmiotów, która zorganizowała cykl wydarzeń plenerowych w ramach inicjatywy „RABAN – festiwal gier miejskich”. Departament Gier jest zespołem zajmującym się organizowaniem gier miejskich w ramach Łódzkiego Stowarzyszenia Inicjatyw Miejskich „Topografie”, założonego w 2007 roku. Działania tego podmiotu skupiają się wokół upowszechnienia partycypacji mieszkańców Łodzi, rozwoju życia kulturalnego miasta oraz ożywiania pamięci o ważnych wydarzeniach z jego przeszłości (Stowarzyszenie Topografie, 2021b), czego interesującym przykładem jest realizowany projekt „Miastograf” – cyfrowe archiwum materiałów o Łodzi (Stowarzyszenie Topografie, 2021a). Cykl wydarzeń „RABAN – festiwal gier miejskich” zawierał różnorodny program wydarzeń, przede wszystkim gier miejskich takich jak: kryminalna gra miejsca „Wszystko co teraz powiesz”, gra miejska o detalach „Diabeł tkwi w szczegółach”, nocna gra miejsca „Czego nie widać w ciemnościach”, czy dźwiękowa gra miejska „Ostatni promyk nadziei”. Po raz pierwszy w Łodzi zorganizowano otwarty i bezpłatny cykl wydarzeń zawierający tak różnorodny tematycznie zbiór gier oraz imprezy towarzyszące (warsztaty, pokazy, zabawy taneczne) (Departament Gier, 2021).

„Łódzki Detal” to inicjatywa prowadzona od 2015 roku przez Marię Nowakowską, skupiającą się na organizowaniu wydarzeń oraz działalności popularyzatorskiej, szczególnie dotyczących odkrywania łódzkiej architektury (Łódzki Detal, 2021). Maria Nowakowska przeprowadziła liczne spacerowe warsztaty, prelekcje, a w 2017 zorganizowała „#detalfest”, czyli pierwszy polski Festiwal Detalu Architektonicznego. W 2019 podjęła się nowych zadań związanych z prowadzeniem spacerów szlakiem łódzkich detali dzieląc je na nowatorskie bloki tematyczne, takie jak: „Wycieczka szlakiem łódzkiej secesji”, „Wycieczka szlakiem łódzkich rzeźb plenerowych”, „Detale przemysłu i handlu”, czy „Zwierzęta łódzkiego Śródmieścia”.

Zaprezentowane przykłady wydarzeń zostały wyselekcjonowane ze względu na nowatorskie rozwiązania. Dotyczyły one nowego sposobu realizacji wydarzeń, które od jakiegoś czasu odbywają się w Łodzi (np. spacerowe, kino plenerowe). W analizowanych wydarzeniach organizatorzy podjęli się ich realizacji w innowacyjny sposób, na przykład zestawiając sprawdzone rozwiązania z innym typem aktywności lub zapraszając odmienne grupy odbiorców. W programach wydarzeń niezaprzeczalnie dostrzec można dbałość o wartościowość aktywności. Często zawarty był w nich przekaz edukacyjny, poznawczy, pozwalający uczestnikom na rozwój etyczny, estetyczny, duchowy lub kulturalny. Nie bez znaczenia pozostaje wybór miejsca.

Widać wyraźnie, że nie były one wybierane przypadkowo. Przyczyną organizacji w danej lokalizacji bywał czasem aspekt związany z promocją miejsca, niekiedy jednak to przestrzeń stała ważnym podmiotem wydarzenia. Organizatorzy dostrzegali w niej istotne tło, czy prowadzili swoistą „grę” z przestrzenią. Dlatego przydatne okazało się dokonanie analizy rozmieszczenia wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej oraz wskazanie istotnych cech wybieranych typów terenu.

Ponadto uzupełnieniem charakterystyki organizatorów analizowanego zjawiska jest opis uczestników wywiadów swobodnych z organizatorami. Badanymi organizatorami były osoby w przedziale wiekowym 30-60 lat, reprezentujące organizacje pozarządowe (3 wywiady), instytucje publiczne (3 wywiady), inicjatywy oddolne (3 wywiady) oraz prywatną firmę (1 wywiad) (tab.26). Respondenci posiadają wykształcenie wyższe, a działania, którymi się zajmują dotyczyły bardzo różnorodnych dziedzin z zakresu organizacji czasu wolnego. Dobór uczestników wywiadów dokonany został na podstawie wyników kwerendy wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi w 2019, ponadto weryfikowano go konsultując wybór badanych z ekspertami. Dla zróżnicowania grupy badawczej dobrano organizatorów reprezentujących różnorodne typy podmiotów.

Tab. 26. Charakterystyka uczestniczących w wywiadach organizatorów plenerowej rekreacji twórczej

Nr wywiadu	Nazwa podmiotu	Forma organizacyjna	Przykłady organizacji lub współorganizacji wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej
O1	„Łódź od drugiego wejżenia”	Inicjatywa oddolna	„W bierki z dziadkiem, w klasy z babcią” – rodzinny piknik
O2	Bałucki Ośrodek Kultury	Instytucja publiczna	„Bałuckie sPloty – Bałuty Po Łódzku” – zabawy podwórkowe
O3	Ośrodek Kultury Górna	Instytucja publiczna	„Plac Zabaw Twórczych. Wakacyjne Interwencje Artystyczne” – rodzinny artystyczny piknik
O4	Centrum Dialogu im. M. Edelmana w Łodzi	Instytucja publiczna	„Tęskniąc za domem...” – koncert jazzowy inspirowany muzyką graną w latach 1945-1949
O5	„Krzyżówka”	Inicjatywa oddolna	„Ustawki plastyczne na Starym Rynku”
O6	Centrum Inicjatyw na Rzecz Regionu REGIO	Organizacja pozarządowa	„Haftowany kolaż rewolucyjny”
O7	Łódzki Detal	Inicjatywa oddolna	„Łowcy detali. Spacery śladem łódzkich detali architektonicznych: Wycieczka szlakiem łódzkich rzeźb plenerowych”
O8	Fundacja Przędzalnia Sztuki	Organizacja pozarządowa	„Miejskie KODY kultury _IMPROWIZACJE _Plenerowe warsztaty performatywno- choreograficzne”
O9	Stowarzyszenie Społecznie Zaangażowani	Organizacja pozarządowa	„Republika wakacji”
O10	Szlifiernia Szczęścia	Prywatna firma	„Filmowy Kurort w Pasażu Róży”

Źródło: opracowanie własne

Wśród organizacji pozarządowych badanym organizatorem był prezes Centrum Inicjatyw na Rzecz Regionu REGIO (jednocześnie przewodnik po Łodzi i województwie łódzkim). Działania tego podmiotu koncentrują się na tematyce Łodzi i województwa łódzkiego, dotyczą prowadzenia wycieczek, gier miejskich i tworzenia autorskich wydawnictw (np. przewodniki, foldery, mapy i gry planszowe) (Centrum Inicjatyw na Rzecz Regionu REGIO, 2021).

Fundacja Przędzalnia Sztuki prowadzona jest przez dwie artystki (z jedną z nich przeprowadzono wywiad) i realizuje działania z zakresu edukacji artystycznej, w tym wydarzenia społeczno-artystyczne i edukacyjno-integracyjne, warsztaty, instalacje i akcje artystyczne w przestrzeni miejskiej. Siedziba fundacji oraz większość działań odbywa się na terenie Księżego Młyna w Łodzi (dzielnica Łódź-Widzew) (Fundacja Przędzalnia Sztuki, 2021).

Główne obszary zainteresowań Stowarzyszenia Społecznie Zaangażowani dotyczą zadań z obszaru rozwoju, edukacji, kultury, pomocy sąsiedzkiej, budowy społeczeństwa obywatelskiego, ekologii, współpracy międzysektorowej (Społecznie Zaangażowani, 2021). Działania stowarzyszenia kumulują się na obszarze osiedla Stare Polesie (teren dzielnicy Łódź-Polesie, od wschodu bezpośrednio graniczącego z dzielnicą Łódź-Śródmieście). Od 2015 r. prowadzi społeczny dom kultury na tym osiedlu – Miejsce Spotkań. W wywiadzie wzięli udział prezes oraz wiceprezes zarządu stowarzyszenia.

Spośród instytucji publicznych w wywiadzie uczestniczyła ówczesna zastępczyni dyrektora Bałuckiego Ośrodka Kultury – samorządowej instytucji kultury miasta Łodzi. Jednostka działa na obszarze dzielnicy Łódź-Bałuty, a w jej strukturze funkcjonują filie: Centrum Animacji i Rewitalizacji RONDO, Centrum Edukacji Kulturowej NA ŻUBARDZKIEJ, Centrum Twórczości LUTNIA. Główne zadania ośrodka skupiają się w obszarze wychowania, edukacji, upowszechniania kultury i sztuki (Bałucki Ośrodek Kultury, 2007). Ośrodek Kultury Górna to również samorządowa instytucja kultury miasta Łodzi, o podobnym profilu działalności, działająca na obszarze dzielnicy Łódź-Górna. W wywiadzie uczestniczyła osoba, zatrudniona wówczas na stanowisku specjalisty do spraw projektów i promocji.

Centrum Dialogu im. M. Edelmana (2021) w Łodzi realizuje cele związane są z działalnością edukacyjno-kulturalną, dotyczącą przede wszystkim popularyzowania dorobku różnych kultur, promowania wielokulturowego i wieloetnicznego dziedzictwa Łodzi, kultury żydowskiej oraz tolerancji. Siedziba instytucji znajduje się w nowo zaprojektowanym budynku w Parku Ocalałych w dzielnicy Łódź-Bałuty. W wywiadzie uczestniczyła osoba zatrudniona na stanowisku rzecznik prasowy i specjalista do spraw promocji, jednocześnie będąca przewodnikiem po Łodzi.

Poza instytucjami publicznymi w wywiadach wzięły udział osoby reprezentujące inicjatywy oddolne. Pierwszą z nich zaproponowała przewodniczka po Łodzi, prowadzącą projekt „Łódź od drugiego wejrzenia”. W trakcie jego realizacji zorganizowano szereg inscenizowanych spacerów, odkrywających przemiany historyczne miasta, historie słynnych rodów fabrykanckich, życie codzienne mieszkańców Łodzi w wybranym okresie historycznym. Projekt realizowany był we współpracy z Centrum Inicjatyw na Rzecz Regionu REGIO (Urząd Miasta Łodzi, 2018a).

„Krzyżówka” to oddolna inicjatywa absolwentki Akademii Sztuk Pięknych na wydziale Sztuki Wizualne. Jest to inicjatywa społeczno-kulturalna na terenie Starego Rynku, w ramach której w 2018 r. powstała wspólna przestrzeń – pokój sąsiedzki, służący za miejsce spotkań oraz wymiany książek (krzyżówka, 2021). W ramach tej inicjatywy prowadzone były spotkania wymiany roślin, warsztaty artystyczne, targi rzeczy.

Łódzki Detal to inicjatywa skupiająca się wokół zagadnień dotyczących popularyzacji dziedzictwa architektonicznego, szczególnie detalu architektonicznego. Działania tego podmiotu dotyczyły m.in. spacerów, wykładów, animacji, gier terenowych i instalacji artystycznych. W 2017 r. zorganizowano pierwszy polski Festiwal Detalu Architektonicznego DetalFest (Łódzki Detal, 2021). Ostatnim podmiotem uczestniczącym w wywiadzie była firma Szlifiernia Szczęścia, z siedzibą przy ul. Piotrkowskiej 3 (Pasaż Róży, dzielnica Łódź-Śródmieście), która prowadzi zajęcia rozwojowe, warsztaty oraz sesje coachingowe. W wywiadzie uczestniczyła współzałożycielka firmy.

Warto wskazać, że aż czworo rozmówców zajmuje się działalnością związaną z turystyką – są przewodnikami po Łodzi (niekiedy też po województwie łódzkim). W toku prowadzenia wywiadów charakterystyczne było emocjonalne podejście badanych do Łodzi. Chociaż nie wszyscy uczestnicy wywiadów pochodzą z Łodzi, to aktualnie wszyscy w niej mieszkają, czują się związani z miastem i wyrażają wobec niego pozytywne emocje.

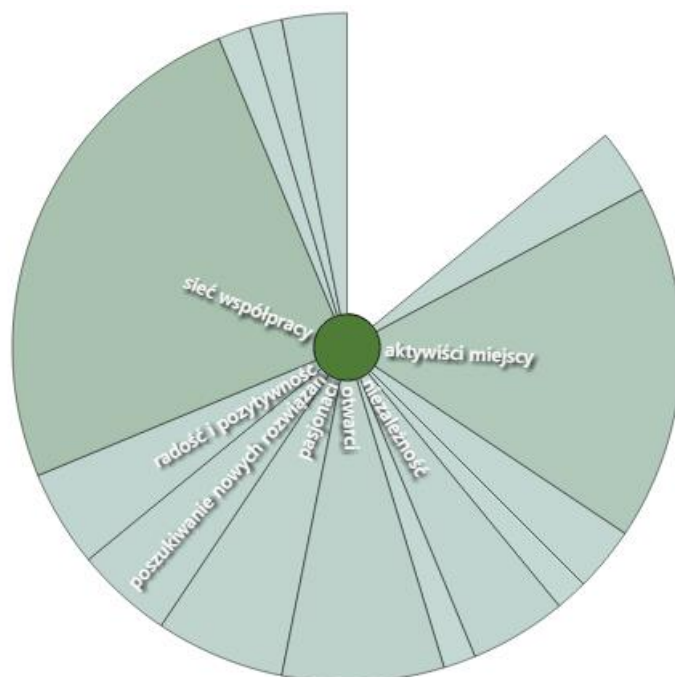
„Ja w jakiś sposób chciałam podziękować, że mnie Łódź dobrze przyjęła i że ja tutaj się dobrze czuję.”(O5)
„Jestem łodziofilką.” (O10)

Autorka przeprowadzając wszystkie dziesięć wywiadów, w swojej autorefleksji badawczej, może podkreślić opinię dotyczącą otwartości i zaangażowania organizatorów w prowadzone działania. Podczas wywiadów z imponującą pasją opowiadali o realizowanych inicjatywach, o ważnym dla nich kontekście miejskiej przestrzeni rekreacyjnej. Miasto określali jako wartość, chcą je zmieniać, odkrywać, uprzystępniać innym. Czują z miastem więź, dzięki której walory Łodzi stają się podmiotem, a nie tylko tłem organizowanych przez nich wydarzeń. Szerzej

o kontekście i motywacji do prowadzonych działań z zakresu plenerowej rekreacji twórczej napisano w kolejnym rozdziale.

4.6.1. Opinie ekspertów

Uczestniczący w wywiadach respondenci (7 ekspertów; Załącznik 1) ocenili organizatorów plenerowej rekreacji twórczej. Treść ich wypowiedzi została zakodowana, a następnie przyporządkowana do określonych kategorii, w których najczęściej odnoszono się opisując organizatorów, że funkcjonują oni w sieci współpracy, wyrażają swoją postawą aktywizm miejski, są otwarci i pełni pasji (rys.43). Im ciemniejszy odcień koloru zielonego oraz większy wycinek koła, tym więcej odnotowano odniesień w treści wywiadów, które przyporządkowane zostały do danego kodu. Ponadto wyodrębniono także takie rzadziej kody jak: radość i pozytywność, poszukiwanie nowych rozwiązań oraz niezależność, które w rzadziej wybrzmiewały w opiniach badanych ekspertów.

Rys. 43. Wyniki procesu kodowania wywiadów eksperckich – charakterystyka organizatorów plenerowej rekreacji twórczej

Źródło: opracowanie własne w programie Nvivo CAQDAS

Eksperti scharakteryzowali organizatorów głównie jako osoby działające w sieci współpracy. Wskazywali na trudność w organizowaniu podobnych wydarzeń indywidualnie. Proponowane przez nich działania mają wsparcie różnego rodzaju partnerów. Wymiana pomysłów jest potrzebna, aby przyciągnąć większe grono uczestników wydarzeń i zaproponować różnorodne formy spędzania czasu wolnego. Współpraca dotyczy różnorodnych podmiotów – o podobnym charakterze lub sposobie działania oraz sponsorów, mecenatu oraz władz miejskich.

„Jest dużo współpracy, coraz więcej tych osób ze sobą współpracuje.” (WE1)
„Takich wydarzeń się nie robi w pojedynkę.” (WE6)

Inną charakterystyczną cechą organizatorów jest zaangażowanie na rzecz zmian w mieście. Eksperti wskazali, że są to osoby, które chcą tworzyć lepszą jakość życia w mieście, często określane jako aktywiści miejscy. Organizatorzy zaangażowani są w działania w przestrzeni miejskiej nie tylko dla własnych celów, ale też aby wspólnie z mieszkańcami wchodzić w interakcję, zmieniać miasto, przyczyniać się do budowania miejskiej tożsamości.

„To są wszystko ludzie, którzy naprawdę nie robią tego z jakiegoś interesu, oni to robią z autentycznych pobudek ideologicznych, chcą, żeby miasto było fajniejsze.” (WE4)

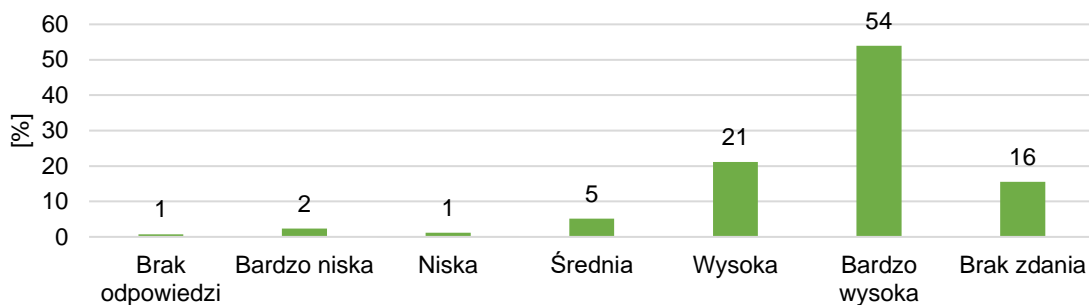
Otwartość na nowe idee, miejsca i ludzi obok pasji i zaangażowania w proponowane działania stanowiły ważne cechy organizatorów. Dzięki nim możliwe jest inicjowanie oryginalnych przedsięwzięć, pokonywanie możliwych przeszkód i budowanie relacji z uczestnikami wydarzeń oraz partnerami organizacyjnymi. Świadomość, otwartość i odwaga pozwalają na poszukiwanie nietypowych przestrzeni do działania, możliwości rozwoju swoich zainteresowań zawodowych i dzielenia się nimi.

„Przede wszystkim otwartość umysłu, czyli otwartość na wszelkie nowe treści, informacje, ale też otwartość na zmianę, modyfikację tego, co istnieje.” (WE2)

Gotowość do poszukiwań dotyczy nowych pomysłów, rozwiązań i oryginalności. Warto odnieść przedstawioną charakterystykę organizatorów do cech osoby twórczej. Poza oryginalnością i pasją wyznacznikami takich ludzi jest niezależność oraz wytrwałość. Badani wskazywali, że największą trudność dla znanych im, pomysłowych organizatorów stanowi wytrwałość w realizowaniu swoich oryginalnych projektów. W wypowiedziach ekspertów odczuwany był pozytywny stosunek do organizatorów plenerowej rekreacji twórczej, pojawiały się określenia nawiązujące do optymistycznej postawy wobec życia, innych ludzi i własnej pracy zawodowej.

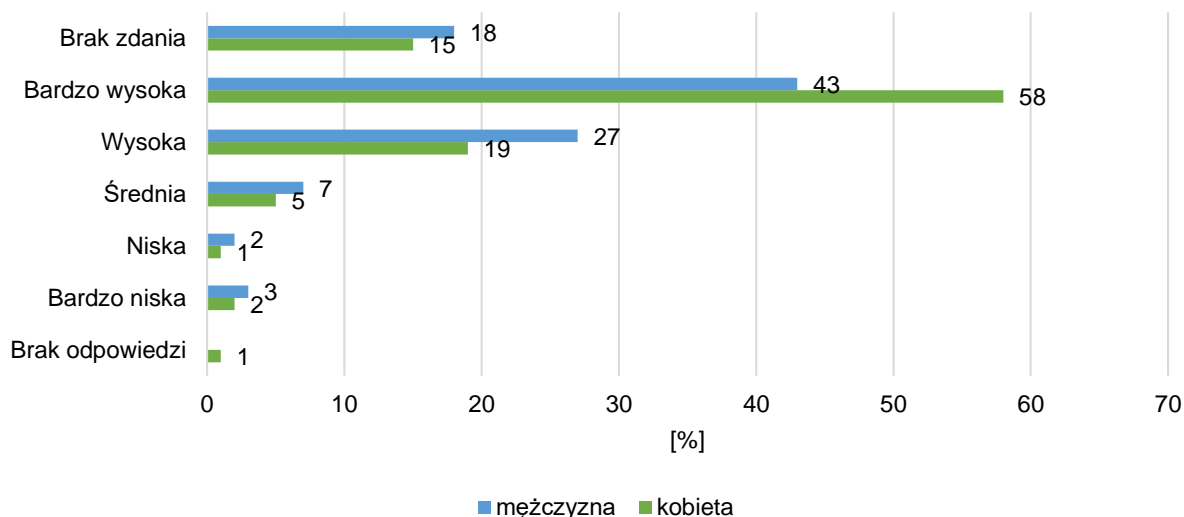
4.6.2. Opinie uczestników

Badani w sondażu diagnostycznym uczestnicy dokonali oceny organizatorów wydarzeń, w których brali udział (n=430; Załącznik 3). Większość respondentów pozytywnie oceniło podmiot organizujący (rys.44): aż 54% oceniło bardzo wysoko, a 21% wysoko, co świadczy o docenianiu organizowanych przez nich przedsięwzięć. Warto jednak dodać, że 16% badanych nie potrafiło dokonać oceny, co wskazuje na nieświadomość niektórych uczestników w kwestii roli organizatorów.

Rys. 44. Ocena organizatorów plenerowej rekreacji twórczej w opinii uczestników badania sondażowego
Źródło: opracowanie własne

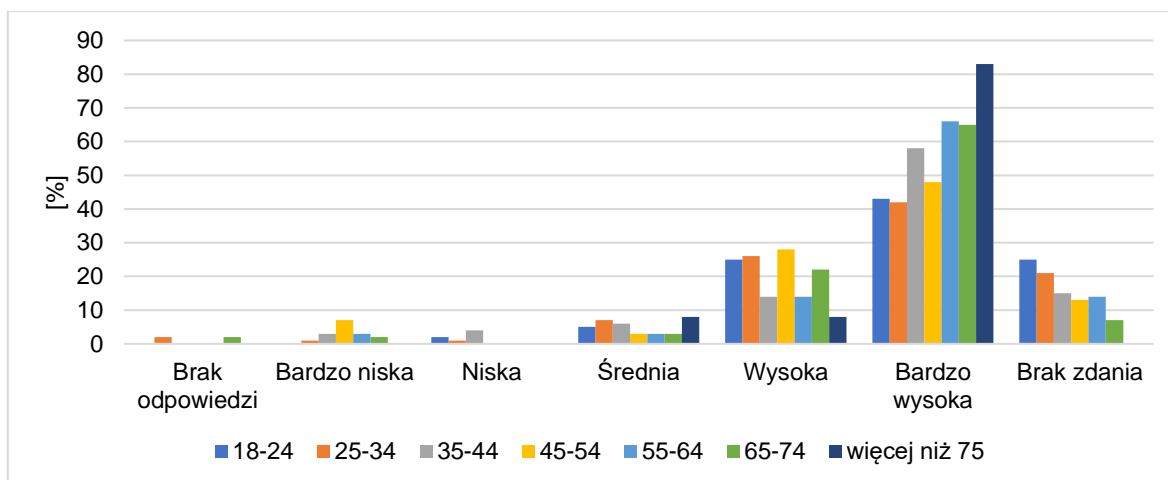
Płeć respondentów nieznacznie różnicowała przedstawione wyniki oceny organizatorów analizowanych wydarzeń (rys.45). Wyższy odsetek mężczyzn ocenił organizatorów na poziomie wysokim, średnim oraz bardzo niskim. Z kolei wyższy odsetek kobiet ocenił organizatorów bardzo wysoko.

Rys. 45. Ocena organizatorów plenerowej rekreacji twórczej w opinii uczestników badania sondażowego według płci
Źródło: opracowanie własne

Wiek respondentów różnicował opisywane wyniki w znaczniejszym stopniu (rys.46). Najwyższy odsetek oceniających organizatorów na poziomie bardzo wysokim dotyczył respondentów w wieku więcej niż 75 lat, na poziomie wysokim największy odsetek osób to respondenci w przedziałach wiekowych: 45-54 lata, 25-34 lata oraz 18-24 i 65-74 lata. Z kolei w ocenie bardzo niskiej nieznacznie przeważał odsetek osób w przedziale wiekowym 45-54 lat. Co interesujące, wraz z wiekiem malał wśród respondentów odsetek osób wskazujących, że nie mają zdania w tym zakresie. Warto podkreślić pozytywny odbiór organizatorów przez osoby w najwyższych przedziałach wiekowych. Wraz z postępującym procesem starzenia się

społeczeństwa stanowią oni bardzo aktywną grupę odbiorców, co wskazywali także badani eksperci i organizatorzy.

Rys. 46. Ocena organizatorów plenerowej rekreacji twórczej w opinii uczestników badania sondażowego według wieku

Źródło: opracowanie własne

Nawiązując do wyników uzyskanych w analizie przestrzennej badanego zjawiska, zaobserwowano, że najczęściej organizatorami są podmioty spoza sektora publicznego – organizacje pozarządowe, firmy i inicjatywy oddolne bez osobowości prawnej. Według przeprowadzonej analizy wydarzeń w 2019 roku w Łodzi podmioty publiczne stanowiły też istotną grupę organizatorów (np. najczęściej badanych wydarzeń zorganizowała „Zielona Łódź” – miejska jednostka urzędnicza). Struktura organizatorów plenerowej rekreacji twórczej, z którymi przeprowadzono wywiady pokrywa się z opisaną tendencją. Spośród dziesięciu wywiadów, aż siedem przeprowadzono z reprezentantami podmiotów spoza sektora publicznego.

Organizatorzy plenerowej rekreacji twórczej ocenieni zostali pozytywnie zarówno przez badanych ekspertów jak i uczestników analizowanych wydarzeń. W ramach przeprowadzonych badań można wskazać cztery najczęściej wskazywane cechy opisywanej grupy (tab.27).

Tab. 27. Główne cechy organizatorów plenerowej rekreacji twórczej według badanych

Organizatorzy plenerowej rekreacji twórczej			
Otwartość	Pasja	Współpraca	Zaangażowanie
na nowe pomysły, przestrzenie, nieszablonowe działania	do podejmowanych działań, chęć własnego rozwoju zawodowego	z innymi organizatorami, sponsorami, władzami	w działania społeczno-kulturalne, aktywizm miejski

Źródło: opracowanie własne

Otwartość organizatorów plenerowej rekreacji twórczej określić można jako wymóg dla organizacji nowatorskich i wartościowych inicjatyw. Cechę tę potwierdzono w przeprowadzonych badaniach. Podmioty inicjujące analizowane wydarzenia charakteryzowały się też pasją do podejmowanych działań, wynikających z własnych zainteresowań i chęci rozwoju

zawodowego. W wyniku kwerendy analizowanych wydarzeń w Łodzi znacząca ich liczba organizowana była w ramach współpracy, na którą zwrócili uwagę zarówno badani eksperci jak i organizatorzy. Realizując analizowane wydarzenia angażowali się w działania społeczno-kulturalne. Wskazywano na ich aktywizm miejski, wyrażany w chęci pokazywania i odnawiania wizerunku Łodzi i prowadzenia działań edukacyjnych w bardzo różnorodnych zakresach. Trudno było dostrzec wśród organizatorów nacisk na budowanie własnego wizerunku, powierzchowność prowadzonych działań lub silny nacisk na zarobek. Zdecydowanie mocniej wybrzmiewało ich poczucie misji, wynikające być może ze szczególnego związku z miastem. Wątki identyfikacji z miastem wśród organizatorów oraz działania w sieci współpracy opisane zostały szerzej w kolejnym rozdziale.

Charakterystykę badanych organizatorów warto odnieść do stosowanych w literaturze określeń związanych z sektorem kreatywnym, cechami ludzi twórczych oraz klasy twórczej, szczególnie w kontekście było przykładu Łodzi jako miasta twórczego. Badane wydarzenia wpisują się w zakres działalności sektora kreatywnego i wskazywany był dalszy rozwój tego rodzaju inicjatyw jak i podmiotów podejmujących się ich organizacji. Przeprowadzone badania potwierdziły prognozy P. Pożyckiej (2012) w zakresie przyrostu liczby podmiotów sektora kreatywnego w Łodzi, m.in. w działalności artystyczno-kulturalnej.

Nawiązując do trzech kluczowych cech osób twórczych wskazano, że badanym organizatorom nie brakuje takich cech jak: otwartość (na nowe treści, na zmianę), niezależność (non-konformizm). Wyzwaniem jest trzecia istotna cecha – wytrwałość. Wątpliwe wydaje się niekiedy umiejętne wdrażanie i pokonywanie przeszkód w celu realizacji własnego pomysłu. Bazując na takiej opinii ekspertów, autorka analizując wywiady z organizatorami zwróciła uwagę na ich skuteczność we wdrażaniu własnych inicjatyw. Opisywane przez nich działania wskazywały na otwartość na nowe pomysły i różnorodność. Zorganizowane przez nich wydarzenia mieściły się w zakresie znaczeniowym definicji operacyjnej rekreacji twórczej, co świadczyło o ich oryginalności oraz dbałości o wartość przekazu. Wyzwanie dla wytrwałości badanych organizatorów stanowi zależność od możliwości uzyskania dotacji lub niewystarczające wsparcie władz miejskich. Pomimo tego badani organizatorzy z wytrwałością poszukiwali sposobów na wdrażanie swoich pomysłów. W przekonaniu autorki prezentowali zatem cechy osoby twórczej.

Charakterystyka badanych organizatorów została również odniesiona do koncepcji klasy kreatywnej R. Floridy (2010). W tym celu wykorzystano badania K. Wojnar (2016), w których dokonała podziału osób należących do klasy kreatywnej według klasyfikacji zawodów

i specjalności (KZiS) dla potrzeb rynku pracy. R. Wojnar wskazała, w Łodzi tylko co piąty pracownik w wieku produkcyjnym zakwalifikowany był do zawodów kreatywnych. Łódzka klasa kreatywna stanowiła 20% mieszkańców w wieku produkcyjnym, na co składało się: 14,67% twórczych specjalistów, 6,61% superkreatywnego rdzenia oraz 0,17% bohemy (artyści). W nawiązaniu do powyższej klasyfikacji przygotowano kategorie zawodowe uczestniczących w wywiadach organizatorów plenerowej rekreacji twórczej odnosząc je do definicji klasy twórczej (tab.28). W wyniku tego zestawienia można zauważyć, że wśród badanych organizatorów nie występowali przedstawiciele superkreatywnego rdzenia, natomiast podobna była liczba osób, których kategoria zawodowa dotyczyła grupy bohemy oraz twórczych specjalistów. Interesująca wydaje się stosunkowo wysoka, w zestawieniu z wynikami badań K. Wojnar liczba reprezentantów grupy twórców i artystów (bohemy).

Tab. 28. Charakterystyka badanych organizatorów plenerowej rekreacji twórczej a koncepcja klasy twórczej wg R. Floridy (2010)

Nr wywiadu	Nazwa podmiotu	Kategoria zawodowa badanego organizatora	Odniesienie do koncepcji klasy twórczej
O1	„Łódź od drugiego wejrzenia”	Specjaliści kultury i sztuki	Bohema
O2	Bałucki Ośrodek Kultury	Specjaliści kultury i sztuki	Bohema
O3	Ośrodek Kultury Górna	Średni personel w zakresie działalności artystycznej, kulturalnej i kulinarnej	Bohema
O4	Centrum Dialogu im. M. Edlmana w Łodzi	Średni personel w zakresie działalności artystycznej, kulturalnej i kulinarnej	Bohema
O5	„Krzyżówka”	Twórcy i artyści	Bohema
O6	Centrum Inicjatyw na Rzecz Regionu REGIO	Zawodowy działacz organizacji pozarządowej	Twórczy specjaliści
O7	Łódzki Detal	Specjaliści kultury i sztuki	Bohema
O8	Fundacja Przędzalnia Sztuki	Twórcy i artyści / Zawodowy działacz organizacji pozarządowej	Bohema/Twórczy specjaliści
O9	Stowarzyszenie Społecznie Zaangażowani	Zawodowy działacz organizacji pozarządowej	Twórczy specjaliści
O10	Szlifieria Szczęścia	Kierownicy małych przedsiębiorstw	Twórczy specjaliści

Zródło: opracowanie własne na podstawie R. Floridy (2010)

Szerszy opis organizatorów jako przedstawiciele klasy twórczej opisany został w kolejnym rozdziale, w odniesieniu się do wskazywanych przez badanych wartości proponowanych wydarzeń, opinii na temat Łodzi oraz inhibitorów i stymulatorów twórczości.

4.7. Charakterystyka i ocena uczestników plenerowej rekreacji twórczej

Charakterystyka przeprowadzona została na trzech etapach. Pierwsza część badań to sondaż wśród uczestników wybranych wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi w 2019, na podstawie którego, dokonano opisu społeczno-demograficznego respondentów oraz najważniejszych aspektów związanych z uczestnictwem w aktywnościach rekreacyjnych (n=430). Następnie przedstawione zostały wyniki wywiadów z ekspertami, których wiedza, doświadczenie oraz szersza perspektywa patrzenia na badane zagadnienie pozwoliła zwrócić

uwagę na interesujące aspekty związane z uczestnictwem w analizowanych wydarzeniach. Badani organizatorzy dokonali ponadto charakterystyki uczestników wydarzeń i ich frekwencji.

Uczestnikami badania ankietowego były w większości kobiety (72% kobiety) (tab.29). Jedną czwartą badanych respondentów to osoby w przedziale wiekowym 25-34 lata (26%). Drugą najliczniejszą grupą wiekową były osoby w przedziale wiekowym 35-44 lata (18%). Najmniej liczną grupą wiekową były osoby powyżej 75. roku życia (3%). Warto zwrócić uwagę na niską obecność studentów w tym zestawieniu, czyli osób w przedziale wiekowym 18-24 lata (10%). Podobną liczbę uczestników stanowiły osoby w przedziałach wiekowych 45-54 lata (14% respondentów) oraz 55-64 lata i 65-74 lata (po 15% respondentów). Stosunkowo wysoki wynik przedziałów wiekowych potwierdza coraz większe zainteresowanie ofertą wolnoczasową osób starszych, o czym wspominali zarówno eksperci jak i organizatorzy.

W zdecydowanej większości uczestnicy byli mieszkańcami Łodzi (aż 91%), z województwa łódzkiego odnotowano zaledwie 5% respondentów, a pozostali to zaledwie 2%. Spośród respondentów mieszkających w Łodzi, najliczniejszą grupą stanowili mieszkańcy dzielnic Łódź-Bałuty (31%) i Łódź-Widzew (23%), posiadających największą powierzchnię. Następne były Łódź-Górna (17%), Łódź-Śródmieście (15%) oraz najmniej – Łódź-Polesie (14%).

Wśród respondentów przeważała grupa osób z wyższym wykształceniem (58%), co trzecia badana osoba posiadała wykształcenie średnie (30%), zasadnicze zawodowe (9%), a po 2% respondentów – wykształcenie podstawowe lub gimnazjalne. Organizatorzy podkreślali, że istotne w ich ocenie wydaje się przygotowanie odbiorcy do uczestnictwa w badanych wydarzeniach. Wysoki odsetek osób z wyższym wykształceniem stanowi potwierdzenie tego przypuszczenia. Stanowić może także wytłumaczenie niskiej obecności osób jeszcze studiujących. Większość respondentów stanowiły osoby pracujące (64%), co interesujące, co czwarty uczestnik badań był emerytem/emerytką (24%). Tylko 3% respondentów stanowiły osoby bezrobotne, a 10% osoby uczące się.

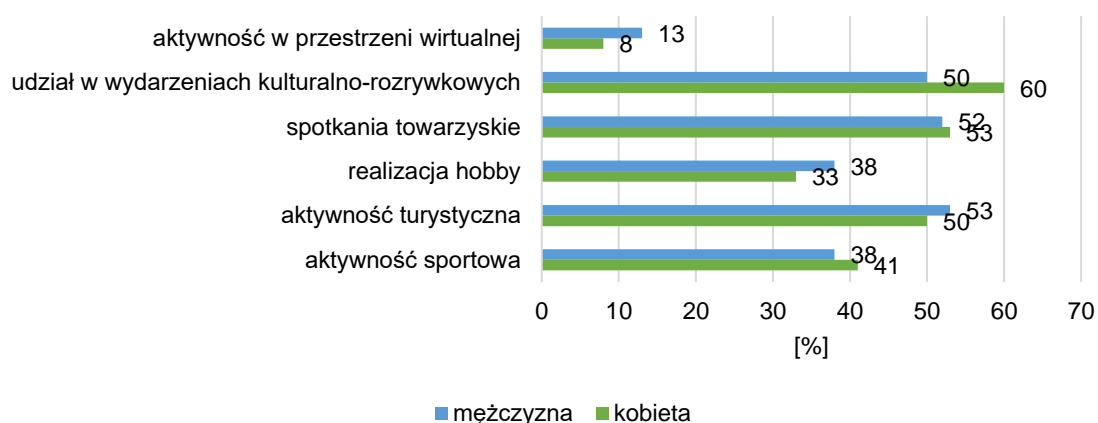
Tab. 29. Charakterystyka społeczno-demograficzna uczestników badania sondażowego

Cechy		Odsetek	Cechy		Odsetek
Płeć	Kobiety	72%	Status zawodowy	Uczący/a się	10%
	Mężczyźni	28%		Bezrobotny/a	3%
Wiek	18-24	10%		Pracujący/a	64%
	25-34	26%	Emeryt/ka	24%	
	35-44	18%	Miejsce zamieszkania	Łódź	91%
	45-54	14%		Woj. łódzkie	5%
	55-64	15%		Inne	2%
	65-74	14%	Dzielnica zamieszkania	Łódź-Bałuty	31%
	więcej niż 75	3%		Łódź-Widzew	23%
	Podstawowe	2%		Łódź-Górna	17%

Cechy		Odsetek	Cechy		Odsetek
Wykształce- nie	Gimnazjalne	2%	Łódź-Śródmieście	Łódź-Śródmieście	15%
	Zasadnicze zawodowe	9%		Łódź-Polesie	14%
	Średnie	30%			
	Wyższe	58%			

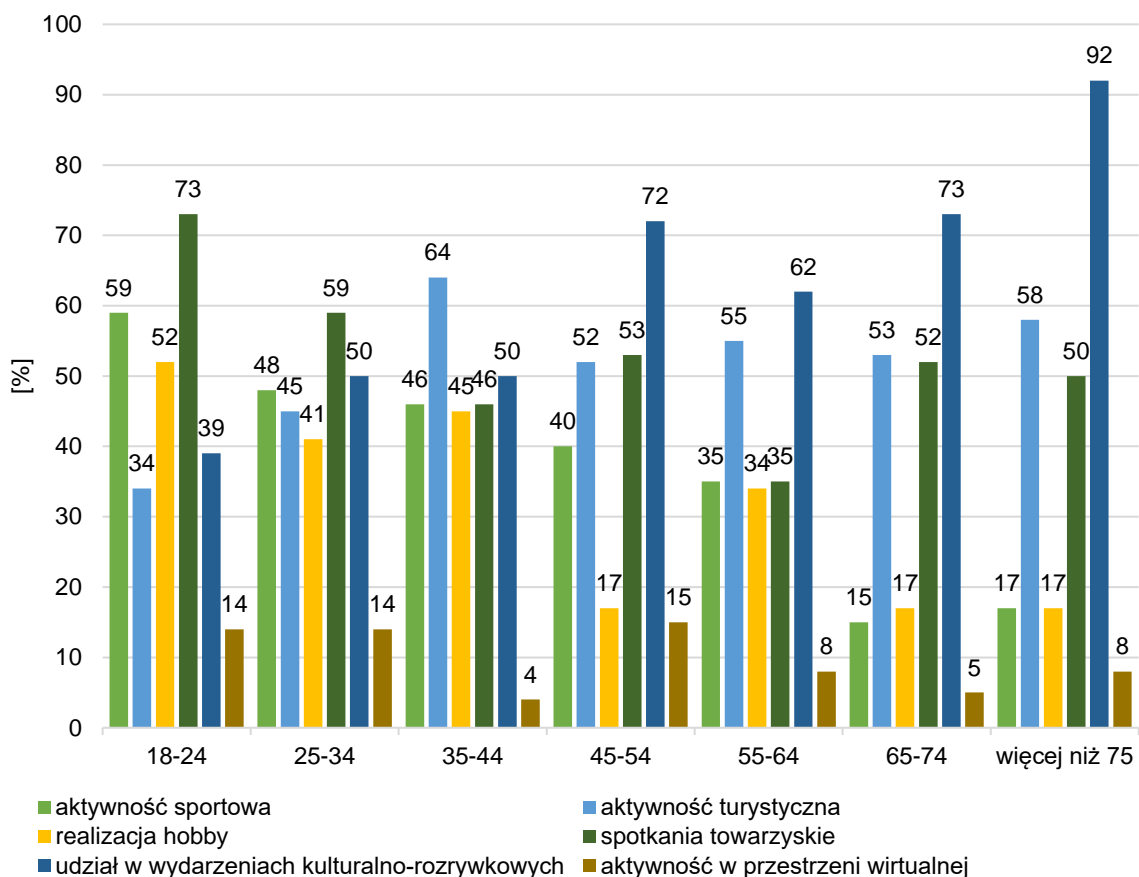
Źródło: opracowanie własne

Uczestnicy badania określili preferowane, maksymalnie trzy, najczęściej realizowane aktywności rekreacyjne (rys.47). Wśród badanych kobiet dominującym rodzajem aktywności był udział w wydarzeniach kulturalno-rozrywkowych (60%), spotkania towarzyskie (53%) oraz aktywność turystyczna (50%). Wśród mężczyzn powyższe rodzaje aktywności wybierane były przez podobną liczbę respondentów (odpowiednio: 50%, 52%, 53%). Nieco mniej wskazań dotyczyło aktywności sportowej (41% kobiet i 38% mężczyzn). Mężczyźni podobnie często wskazali także na realizację hobby (38%), wśród kobiet nieco rzadziej – 33%. Najrzadziej wybieraną aktywnością rekreacyjną zarówno wśród kobiet jak i mężczyzn była aktywność w przestrzeni wirtualnej (odpowiednio – 8% i 13%).

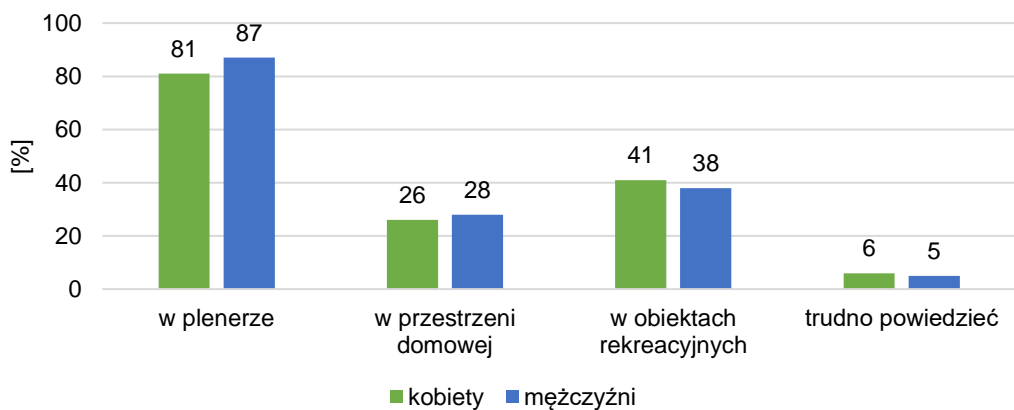
Rys. 47. Rodzaje aktywności rekreacyjnej wybierane przez respondentów według płci
Źródło: opracowanie własne

Dokonano rozróżnienia najczęściej wybieranych rodzajów aktywności rekreacyjnej ze względu na wiek uczestników badania (rys.48). Dominującym rodzajem aktywności wśród osób w przedziale wiekowym 18-24 oraz 25-34 lata były spotkania towarzyskie. Z kolei wśród osób w wieku 35-44 lata były to aktywności turystyczne. W kolejnych przedziałach wiekowych dominował udział w wydarzeniach kulturalno-rozrywkowych. We wszystkich przedziałach najrzadziej wybieranym rodzajem aktywności była rekreacja wirtualna. Zainteresowanie aktywnością sportową malało wraz wiekiem. Wyniki te wskazują na zmieniający się cykl podejmowanych aktywności rekreacyjnych w toku życia.

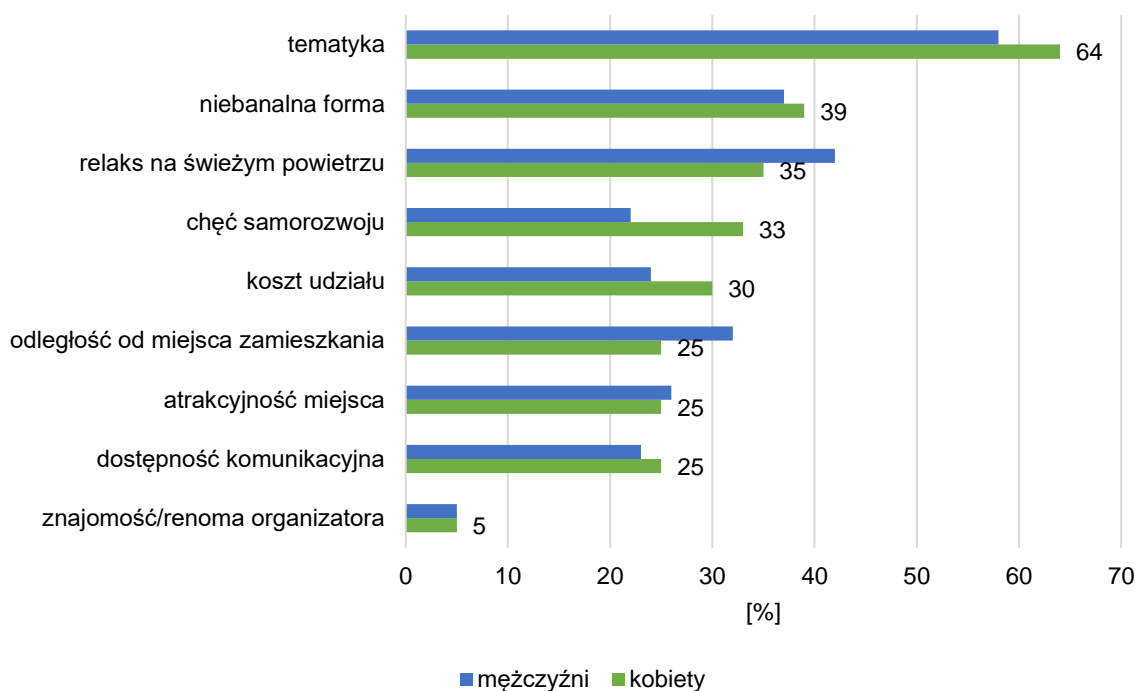
Rys. 48. Rodzaje aktywności rekreacyjnej wybierane przez respondentów według wieku
Źródło: opracowanie własne

Preferowanym rodzajem przestrzeni, w której badani uczestnicy podejmują się aktywności rekreacyjnej był plener (rys.49). Wskazania te zdecydowanie przeważały zarówno wśród kobiet (81%) jak i mężczyzn (87%), potwierdzając trend spędzania czasu wolnego w przestrzeni otwartej. Często wybierane są również obiekty rekreacyjne (41% kobiet, 38% mężczyzn), a najrzadziej przestrzeń domowa (26% kobiet, 28% mężczyzn).

Rys. 49. Preferowany rodzaj przestrzeni rekreacyjnej uczestników według płci
Źródło: opracowanie własne

Kryteriami podjęcia decyzji o uczestnictwie w zorganizowanej aktywności rekreacyjnej były głównie tematyka wydarzenia, oryginalność formy i możliwość spędzenia czasu wolnego na świeżym powietrzu (rys.50). Wśród badanych kobiet ponad połowa zwracała uwagę na tematykę (64%), często na niebanalną formę (39%), a co trzecia na relaks na świeżym powietrzu (35%). Według ponad połowy badanych mężczyzn najważniejszym kryterium była również tematyka (58%), następnie relaks na świeżym powietrzu (42%) oraz niebanalna forma (37%). Interesujące, że najważniejszymi kryteriami nie były chęć rozwoju, koszt udziału, czy dobór miejsca – jego usytuowanie względem miejsca zamieszkania, atrakcyjność, czy dostępność komunikacyjna. Najmniej istotnymi kryteriami były, zarówno wśród kobiet jak i mężczyzn, znajomość lub renoma organizatora (po 5%). Główne wskazywane kryteria wyboru wydarzeń uwypukliły zainteresowanie uczestników podejmowanymi przez organizatorów tematami, poszukiwanie nowatorskich form spędzenia czasu wolnego i walor przestrzeni otwartej.

Rys. 50. Kryteria decydujące o wyborze zorganizowanej aktywności rekreacyjnej w opinii respondentów
Źródło: opracowanie własne

Ulubionymi formami aktywności rekreacyjnej (każdy respondent mógł wskazać trzy przykłady) były przede wszystkim spacer (tab.30). Wśród innych przykładów wymieniono jazdę na rowerze, uczęszczanie na basen, zwiedzanie i wycieczki oraz spotkania ze znajomymi i koncerty.

Tab. 30. Preferowane formy aktywności rekreacyjnej respondentów

L.p.	Wskazanie 1 [%]		Wskazanie 2 [%]		Wskazanie 3 [%]	
1.	spacer	33	spacer	13	basen	5
2.	jazda rowerem	13	jazda rowerem	12	spacer	5
3.	zwiedzanie, wycieczki	8	zwiedzanie, wycieczki	8	jazda rowerem	4
4.	basen	5	basen	5	spotkania ze znajomymi	2
5.	spotkania ze znajomymi	4	koncerty	5	zwiedzanie, wycieczki	2

Zródło: opracowanie własne

Wskazania obrazują, że respondenci samodzielnie podejmują najczęściej aktywności w zakresie rekreacji ruchowej. Przewaga wyboru udziału w zorganizowanej formie rekreacji w postaci wydarzeń kulturalno-rozrywkowych, została już wykazana wcześniej.

4.7.1. Opinie ekspertów

Wypowiedzi ekspertów dotyczące uczestnictwa społeczeństwa w plenerowej rekreacji twórczej były sprzeczne. Z jednej strony zwracano uwagę na bierność uczestników, oczekiwanie jedynie uczestnictwa w swego rodzaju „spektaklu”, z drugiej strony uważano przeciwnie, że uczestnicy oczekują interakcji z organizatorem.

„Łodzianie chcą skorzystać z imprez plenerowych, otwartych imprez plenerowych niestety głównie w roli bardzo biernego widza, kogoś, kto oczekuje, że ktoś inny go zabawi, a on będzie mógł się wcielić jedynie w rolę widza, odbiorcy.” (WE7)

„Publiczność, moim zdaniem już nie oczekuje, tylko i wyłącznie biernej konsumpcji wydarzeń.” (WE6)

Eksperci, którzy wyrazili sceptycyzm uzasadniali swój pogląd tym, że trudno jest w trakcie wydarzenia masowego, podczas którego można liczyć raczej na przypadkowego odbiorcę, zbudować wartościowe i angażujące wydarzenie. Co więcej niektóre nowatorskie pomysły, w ich przekonaniu mogą być nazbyt niszowe, aby zachęcić do uczestnictwa. Wątpliwe wydaje się, żeby społeczeństwo w szerokim zakresie wyrażało potrzeby dotyczące organizacji plenerowej rekreacji twórczej. Coraz trudniej jest w opinii ekspertów nakłonić do wyjścia z domu na wydarzenia o ambitniejszej treści. Stąd ich negatywne opinie na temat frekwencji w badanych wydarzeniach.

Inni z kolei dopatrywali się rosnącego zainteresowania badanym zjawiskiem. Otwartość i dostępność plenerowej rekreacji twórczej wydaje się ważnym czynnikiem zachęcającym do uczestnictwa. W ich przekonaniu czytelna i odpowiednio wypromowana oferta wzbudza ciekawość potencjalnych odbiorców. Ponadto wskazywali na rosnącą wśród uczestników potrzebę zrozumienia przestrzeni, w której żyją, czemu sprzyja plenerowa rekreacja twórcza.

„Szukają czegoś innego, co zmieni im perspektywę widzenia, patrzenia, czegoś, co ich wybije z jednego nurtu, czegoś ciekawego, szukają jakiegoś pomysłu i to się właśnie wiąże z tą nowatorskością i pomysłowością, będzie jakąś nowością, odświeżeniem od codzienności.” (WE5)

Charakterystyczne dla uczestników analizowanych wydarzeń jest poszukiwanie alternatywy dla spędzania czasu wolnego, chęć rozwoju, uczestnictwa w życiu społeczno-kulturalnych. Niejednokrotnie wskazywano, że grupą szczególnie zainteresowaną uczestnictwem w analizowanych wydarzeniach są rodziny z dziećmi oraz seniorzy.

4.7.2. Opinie organizatorów

Zdaniem organizatorów charakterystyczną cechą uczestników plenerowej rekreacji twórczej była różnorodność grupy, dotycząca zarówno danych społeczno-demograficznych jak i motywacji, decydującej o uczestnictwie. Analizowane wydarzenia realizując wielorakie cele odnosi się do potrzeb grup odbiorców o szerokim przedziale wiekowym i odmiennych zainteresowaniach.

„W miarę rozwoju różnych wydarzeń zmienia się struktura odbiorców. Zaczynają się pojawiać osoby w różnym wieku, zaczynają się pojawiać osoby młodsze, a nawet dzieci i młodzież.” (O1)

Podkreślono jednocześnie popularność analizowanych wydarzeń wśród rodzin, seniorów i kobiet, co potwierdziły także wyniki badania sondażowego. Charakterystyczne cechy plenerowej rekreacji twórczej to otwartość i dostępność umożliwiająca organizację spotkań międzypokoleniowych i dialogu. Cechy te utrudniają jednoznaczne scharakteryzowanie uczestników analizowanych wydarzeń, których część bierze w nich udział przypadkowo. Dostrzeżono jednak niższą frekwencję wśród grup młodzieżowych i studenckich. Podobne wyniki otrzymano w badaniu sondażowym. Warte podkreślenia były sytuacje, w których dzięki cykliczności analizowanych wydarzeń, następowała integracja grupy uczestników. W konsekwencji systematycznie uczestniczyli w wydarzeniach proponowanych przez danego organizatora.

W zależności od grupy wiekowej, można wskazać różnorodne przyczyny uczestnictwa w proponowanych wydarzeniach. Jedną z najczęstszych motywacji były w opinii badanych ciekawość, rozwój osobisty i realizacja zainteresowań (np. kulturalnych, historycznych) oraz szukanie alternatyw dla spędzania czasu wolnego (szczególnie wśród rodzin z dziećmi). Trudność w dotarciu z ofertą analizowanych wydarzeń do młodzieży wynika z ich tematyki i programu. Wymagają dojrzałości, szczególnie do odbioru sztuki lub dotyczą trudniejszych treści historycznych. Dużą wartością tego rodzaju wydarzeń jest możliwość zachęcania i zakorzeniania wśród najmłodszych alternatywnych sposobów spędzania czasu wolnego przy okazji międzypokoleniowego spotkania.

Badani organizatorzy pozytywnie odnosili się do oceny uczestników analizowanych wydarzeń i doceniali ich życzliwy odbiór własnych przedsięwzięć. W konsekwencji staje się to zachętą do organizacji nowych inicjatyw.

„[Uczestnicy] dziękują, mamy jakby stałych bywalców. Niektórzy czekają, (...). Maile przysyłają, już się nie mogą doczekać (...). Tak że to jest naprawdę takie silne wzmocnienie dla nas, że warto.” (O3)

Frekwencja podczas analizowanych wydarzeń nie stanowiła trudności. Organizatorzy wskazywali na zadowalające zainteresowanie odbiorców. Istotniejszym wyzwaniem organizacji wydarzeń, które wpływa na wyniki frekwencji są warunki meteorologiczne. Pozytywny odbiór analizowanych wydarzeń wyjaśniano zmieniającą się świadomością oraz chęcią poszukiwania odmiennych form spędzania czasu wolnego przez uczestników. Nadal pozostają jednak osoby, którym trudno jest zmienić swoje przyzwyczajenia i w konsekwencji nie decydują się na spróbowanie nowej formy spędzenia czasu wolnego. Stanowią tym samym wyzwanie dla organizatorów. Wzrasta również konkurencyjność inicjatyw rekreacyjnych podejmowanych w mieście, co powoduje konieczność poszukiwania wciąż nowych pomysłów na inicjatywy oraz odpowiedniej ich promocji.

Charakterystyka uczestników plenerowej rekreacji twórczej stała się podstawą dla określenia możliwości rozwoju analizowanych wydarzeń oraz istotnych kierunków przekształcania miejskiej przestrzeni rekreacyjnej. Opis cech społeczno-demograficznych, motywacji do uczestnictwa i ocena wydarzeń pozwolił na wskazanie najważniejszych wyzwań dotyczących uczestników analizowanych wydarzeń (tab.31).

Tab. 31. Główne cechy uczestników plenerowej rekreacji twórczej według badanych

Uczestnicy plenerowej rekreacji twórczej		
Cechy społeczno-demograficzne	Motywacja do uczestnictwa	Ocena wydarzenia
Dominacja kobiet Przewaga osób w wieku 25-34 lata Wykształcenie wyższe Osoby pracujące Wzrastające znaczenie seniorów i rodzin z dziećmi	Tematyka Oryginalność Chęć spędzania czasu wolnego w przestrzeni otwartej	Pozytywny odbiór Docenianie organizatora

Źródło: opracowanie własne

Profil uczestnika analizowanych wydarzeń zawiera następujące cechy społeczno-demograficzne: przewaga kobiet, osób w przedziale wiekowym 25-34 lata, z wykształceniem wyższym i pracujących. W związku z rosnącą liczbą uczestników – seniorów oraz rodzin (szczególnie kobiet z dziećmi) koniecznością staje się zapewnienie przez organizatorów obszarów dialogu i integracji w przestrzeni miejskiej, co potwierdzają także badania (Karwińska, 2015).

Wzrastające znaczenie wymienionych grup odbiorców niesie za sobą wyzwania związane z odpowiednim zagospodarowaniem przestrzeni rekreacyjnej, dostosowanym do ich potrzeb.

Inną charakterystyczną cechą większości badanych uczestników wydarzeń jest posiadanie wyższego wykształcenia oraz statusu osoby pracującej. Wynika to z dominującej grupy osób w przedziale wiekowym 25-34 lata, ale także ze specyficznej tematyki proponowanych form aktywności rekreacyjnej, która może być bardziej wymagająca. Wyzwaniem staje się zainteresowanie ofertą tego typu wydarzeń grupy studentów, inicjowanie wydarzeń przygotowujących do odbioru różnych dziedzin sztuki i uczenie otwartości i dialogu.

Najbardziej kluczowym motywem wyboru zorganizowanej aktywności rekreacyjnej był temat proponowanych wydarzeń, relaks na świeżym powietrzu oraz niebanalna forma. Mniej istotna była dbałość o samorozwój i charakter miejsca, w którym ono się odbywa. Wyniki te potwierdziły obawę badanych ekspertów i organizatorów, wskazujących na pogoń za modą na spędzanie czasu wolnego w plenerze i oryginalnością wydarzeń. Koncentracja tylko na tych aspektach może spowodować spłykanie funkcji rekreacyjnych analizowanych aktywności, na co wskazała także J. Mokras-Grabowska (2015). W konsekwencji bierna konsumpcja plenerowej rekreacji twórczej, czy przypadkowe w niej uczestnictwo, stwarza zagrożenie niepełnego wykorzystania jej potencjału. Potencjał ten obejmuje wartościowość badanych wydarzeń dotyczący wpływania na rozwój minimum jednego z kryteriów: użyteczność społeczna, rozwój etyczny, estetyczny, poznawczy, duchowy lub kulturalny.

Najważniejszymi wartościami analizowanych wydarzeń według respondentów była ich oryginalność, aspekt edukacyjny oraz możliwość integracji. Dlatego jedynie częściowo można potwierdzić postawioną w pracy hipotezę, sformułowaną następująco: głównymi przyczynami uczestnictwa w plenerowej rekreacji twórczej jest poszukiwanie takich form aktywności rekreacyjnej, które służą samorozwojowi oraz wypoczynkowi w plenerze. Wypowiedzi ekspertów, organizatorów oraz wyniki badania sondażowego wskazały, że powody te to przede wszystkim poszukiwanie oryginalnej formy spędzenia czasu wolnego w plenerze.

Pozytywny odbiór i otwartość uczestników na nowe inicjatywy stwarzają dogodne warunki do podejmowania przez organizatorów dalszych działań w zakresie rozwoju plenerowej rekreacji twórczej. W związku z poszukiwaniem przez uczestników niebanalnej formy spędzania czasu wolnego, możliwe jest kreowanie szerokiej oferty wydarzeń. Organizatorzy powinni podjąć wyzwania związane ze zmianą przyzwyczajzeń dotyczących wybieranych form rekreacyjnych oraz rozbudzeniem nowych potrzeb w zakresie własnego rozwoju, poznawania miasta i odkrywania tożsamości z nim. Zaobserwowane wśród uczestników zainteresowanie

przestrzenią i lokalnością, potwierdziło rosnącą w społeczeństwie potrzebę podkreślania i potwierdzania tożsamości z miejscem i odradzanie się lokalności, co opisała A. Karwińska (2015). Obszar ten może być w przyszłości dalej rozwijany, gdyż w wyniku przeprowadzonych badań uczestnicy rzadziej wskazywali na ten aspekt jako istotne zagadnienie w ocenie analizowanych wydarzeń.

Dalszy rozwój plenerowej rekreacji twórczej może opierać się zatem na działaniach wpływających na budowanie tożsamości z miejscem, do czego przekonywał Ch. Landry (2013), gdyż wzmacnianie tego poczucia jest jednym z czynników tworzenia miast twórczych. Ma to znaczenie w związku z faktem, że uczestnikami badanych wydarzeń byli mieszkańcy Łodzi. Warto zatem, aby wartości proponowanych wydarzeń pozwalały na budowanie tożsamości jednostki i wspólnoty, co stanowi podstawę tworzenia wizerunku miasta jako środowiska kreatywnego, według definicji J. Kozielskiego (2008).

Pozytywna ocena plenerowej rekreacji twórczej przez wszystkie grupy badanych wskazuje na znaczące możliwości w zakresie dalszego rozwoju analizowanego zjawiska. Różnorodność działań, organizatorów i uczestników powoduje wysokie oczekiwania wobec organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej i jej roli dla rozwoju badanych wydarzeń. Powyższa charakterystyka stanowiła podstawę do pogłębionej analizy determinantów organizacji plenerowej rekreacji twórczej.

5. Uwarunkowania organizacji plenerowej rekreacji twórczej

W rozdziale dokonano analizy badań jakościowych – rekonstrukcji doświadczenia organizacji analizowanych wydarzeń przez badanych organizatorów. Na tej podstawie wyznaczono najistotniejsze uwarunkowania i czynniki wpływające na podejmowanie się organizacji plenerowej rekreacji twórczej.

Dzięki interpretacji wyników badania wizualnego organizatorów możliwe było wyjaśnienie znaczenia, jakie nadają badani organizatorzy wybranym fragmentom przestrzeni, określając je jako „własne twórcze miejsca” (Załącznik 5). W konsekwencji został zbudowany schemat determinant organizacji plenerowej rekreacji twórczej oceniany „od wewnątrz” zjawiska, czyli z perspektywy organizatorów. Badani organizatorzy wskazali również miejsca, które miały istotne znaczenie dla ich twórczości. Dzięki temu uzyskano poszerzoną analizę inhibitorów i stymulatorów organizacji opisywanych wydarzeń.

5.1. Rekonstrukcja doświadczenia organizacji

W trakcie prowadzonych wywiadów z organizatorami szczególny nacisk położono na rekonstrukcję doświadczenia organizacji analizowanych wydarzeń, aby odkryć uwarunkowania i czynniki sprzyjające bądź utrudniające ten proces. W wyniku kodowania wywiadów, treści wypowiedzi rozmówców dotyczące procesu organizacji wydarzeń przyporządkowano do następujących kodów: motywacje i własne predyspozycje, źródła pomysłów, cele proponowanych wydarzeń i ich organizacja, promocja, odczucia dotyczące proponowanych inicjatyw, współpraca z innymi organizatorami oraz współpraca i wsparcie ze strony władz samorządowych.

Początek procesu organizacji wydarzeń dotyczył poszukiwania źródeł pomysłów i motywacji do ich wdrażania. Nie było zaskakujące, że jednym z podstawowych czynników warunkujących chęć organizacji analizowanych wydarzeń przez badanych organizatorów, były ich własne predyspozycje. Badani organizatorzy to przewodnicy miejscy, artyści, animatorzy kultury i aktywiści miejscy. Podejmując działania w plenerze mogli dzielić się swoimi pasjami, zainteresowaniami oraz talentami. Organizowane przez nich wydarzenia często inspirowały do podejmowania kolejnych, czy rozwijania podjętych wcześniej inicjatyw.

Ważnym aspektem motywacji do organizacji analizowanych wydarzeń była chęć pokazywania, odmieniania i odkrywania przestrzeni miejskiej przez uczestników. Organizacja wydarzeń plenerowych była zatem naturalną konsekwencją tej potrzeby. W przekonaniu

organizatorów przestrzeń jest ważna – jej odkrywanie, promowanie, pokazywanie innej strony, a także zaznaczenie obecności pomijanych aspektów historycznych.

„A te takie historie mniejszych ludzi, którzy tak właściwie kiedyś tworzyli tę główną tkankę, czyli pracowników, robotników, strajki kobiet, które na przykład pracowały w fabryce, o tym się nie mówi, bo to jest brudne, tego się nie dotyka i nawet ci ludzie nie chcą, mam wrażeniem, wiedzieć, jak tam naprawdę było. A dla nas taki obraz prawdziwy, nie chcemy, żeby to zanikało. Nie chcemy, więc postanowiłyśmy, trochę ten obraz zakodować na nowo w formie nawiązującej do rzeźby, do sztuki performance, do malarstwa, do muzyki i zakodować jak gdyby tę przeszłość na nowe sposoby.” (O8)

Motywujący dla organizatorów byli ludzie. Dla nich chcieli podejmować działania, integrować oraz angażować społeczności. Bardzo często podkreślali, jak ważny jest kontakt z ludźmi, czego wyrazem było stwierdzenie jednej z badanych: „oni nas potrzebują, a my ich” (O8).

Organizatorzy opisywali różnorodne źródła inspiracji do realizacji wydarzeń. Pomysły te stanowiły odpowiedź na odkrywane przez nich potrzeby społeczne i nowe grupy odbiorców. Wartościowe było pokazywanie jak interesująco spędzać czas wolny, wyzwalać twórcze działania, odkrywać coś nowego dla siebie.

Najczęściej wymienianym przez badanych organizatorów źródłem inspiracji do organizacji plenerowej rekreacji twórczej była szeroko wykorzystywana przestrzeń miejska, szczególnie łódzka historia miejsc i obiektów oraz odkrywanie dotąd nieznanymi obszarów. Źródłem pomysłów była chęć łączenia odkrywania dziedzictwa miasta z nowymi rodzajami aktywności rekreacyjnej (np. warsztaty rękodzielnicze) lub wspólną inicjatywą społeczną (np. wymiana roślin). Stymulujący w przestrzeni miejskiej jest (poruszany już przez ekspertów) aspekt pleneru jako ważnego tła wydarzeń.

Wchodzenie w interakcję z przestrzenią, która „uczy” i pozwala poznać ważne aspekty dotyczące historii i kultury danego miejsca, wskazywano jako istotne według badanych. Inspirujące jest eksplorowanie miejsc, a następnie pokazywanie ich uczestnikom, którzy na nowo poznają lub odkrywają przestrzeń miejską. Dobór miejsca wydarzenia nie może być przypadkowy. Plener staje się często podmiotem wydarzenia. Wydaje się, że organizatorzy w doborze miejsca mniejszą uwagę przywiązywali do udogodnień infrastrukturalnych. Istotniejszy był pomysł na wydarzenie i spójność z celami zorganizowanej rekreacji twórczej oraz chęć pokazania uczestnikom, często mieszkańcom miasta, nowego miejsca i jego dziedzictwa lub odkrycie go na nowo. Odpowiednio wybrane miejsce organizacji plenerowej rekreacji twórczej pozwalało na pogłębienie przekazu oraz dostarczenie większej liczby bodźców, w tym estetycznych.

„Uważam, że to jest bardzo ważne, żeby w przestrzeni się działy te rzeczy, żeby pokazywać właśnie, że warto z tej przestrzeni korzystać, żeby budować takie poczucie, że jest to nasza wspólna przestrzeń, czyli żeby o nią dbać, żeby była dla nas wartościowa.” (O3)

Analizowane wydarzenia organizowane były również w celu „ożywienia” i wypromowania wybranych miejsc uznawanych za mało atrakcyjne oraz jako manifestacja niezgody na zaniedbania w wybranym fragmencie przestrzeni miejskiej. W konsekwencji odmieniany jest ich wizerunek, zachęca się również do wspólnych działań w wybranym obszarze.

„Bo zaczęliśmy działać 3 lata wcześniej, jeszcze przed sformalizowaniem, w takiej niezgodzie na to, co się dzieje dookoła w przestrzeni, że jest niefajna, nieładna. Z drugiej strony narzekanie ludzi i nic nierobienie z tym. I w małej grupce, trzyosobowej, podjęliśmy pierwsze działanie – zorganizowanie pikniku na Starym Polesiu i później się już potoczyło wszystko samo trochę.” (O9)

Źródła pomysłów i motywacji do ich wdrażania często determinowały cele proponowanych działań z zakresu plenerowej rekreacji twórczej, obejmujące następujący zakres:

- spędzenie czasu wolnego w sposób ciekawy, niestandardowy,
- zachęcanie do spędzenia czasu z innymi, wchodzenia w interakcję, integrowanie różnych grup społecznych i zachęcanie do dalszych wspólnych działań,
- odkrywanie przestrzeni miejskiej, w tym rozbudzanie ciekawości wobec miasta (np. jego historii) i budowania poczucia tożsamości z miastem.

Można było odnieść wrażenie, że zaplanowane cele oraz efekty organizacji wydarzeń były przemyślane i wynikały z istotnych motywacji. Zamysł ten był następnie konfrontowany z możliwościami organizacyjno-technicznymi (np. czas organizacji, liczba uczestników, bezpieczeństwo), co stanowiło kolejny etap opisywanego procesu. Polegał on na wdrażaniu schematu działań, wiążącego się z realizacją zadań formalno-prawnych (np. pozwolenia na działania na terenie zieleni miejskiej), co nazywane było uruchamianiem „machiny organizacyjnej” lub „złem koniecznym”. Sformułowania te wyjaśniano czasochłonnością ich realizacji. Określane jednocześnie jako niezbędne i rutynowe, nie stanowiły dużego wyzwania. Decydowano się wówczas na współpracę z innymi podmiotami lub poszukiwano wsparcia ze strony władz i sponsorów.

Na następnym etapie organizacji wydarzeń analizowane były dalsze możliwości organizacyjne, które na etapie planowania wiązały się z refleksją nad zapewnieniem odpowiedniej frekwencji uczestników. Organizatorzy wspominali o konieczności wypromowania swoich inicjatyw. Aspekt ten podkreślali jako ważny, wymagający działań już na początkowym etapie planowania wydarzenia. Promocja opierała się zazwyczaj na korzystaniu z mediów społecznościowych i stron internetowych. Wykorzystywana była również lokalna prasa, broszura informacyjna „Łódzka Tytka Seniora”, a z myślą o przyjeźdźnych, przekazywano informacje do

Centrum Informacji Turystycznej. Ważne było, aby z własną ofertą wydarzeń stawać się rozpoznawalnym przede wszystkim wśród mieszkańców. Szczególną trudnością w promocji własnej oferty były niewystarczające środki finansowe na ten zakres działań.

Możliwość wykorzystania pleneru na działania promocyjne organizatorów podkreślali badani eksperci, z kolei organizatorzy zdecydowanie mniejszy nacisk kładli na ten aspekt. Możliwości promocyjne działań w plenerze wydawały się szczególnie istotne dla podmiotów publicznych (np. domy kultury). Pomimo tego, że posiadają ugruntowaną pozycję na rynku, poszukiwały nowych sposobów na przekonanie do siebie nowych, potencjalnych uczestników wydarzeń. W ich przekonaniu organizacja plenerowych wydarzeń była szansą na pokazanie się jako nowoczesna, otwarta instytucja, oferująca szeroki wachlarz aktywności. Temat promocji wydawał się też problematyczny dla organizatorów z grupy oddolnych podmiotów, dla których wyzwaniem jest znalezienie jakichkolwiek zasobów finansowych na takie działania, wykorzystywali więc inne sposoby.

„I zależy nam, żeby nasza instytucja nie była kojarzona tylko z tą bardzo ładną skąd inąd bryłą w Parku Ocalałych, ale żebyśmy też byli rozpoznawani przez mieszkańców, którzy czasami nie chcą do nas wejść, czasami się wstydzą, czasami boją, czasami nie wiedzą, jak się tutaj odnaleźć.” (O4)

„A my jako Fundacja, też mamy na razie ograniczone środki, więc nie jesteśmy w stanie wydać 10 tys. na reklamę naszych projektów, żeby zwiększyć zasięg, więc budżet jest znacznie mniejszy na reklamę, działania promocyjne, co nie zawsze jest pozytywne, bo wiadomo, że zawsze chodzi o reklamę i o pieniądze.” (O9)

Znamiennym efektem organizacji analizowanych wydarzeń było dla badanych organizatorów poczucie zadowolenia i satysfakcji. Odczuwali radość z odkrywania nowego terenu lub organizacji wydarzeń w nowatorski sposób. Organizacja wydarzeń przynosiła poczucie sensowności własnych działań, co wiązało się z pozytywnym odbiorem proponowanych inicjatyw przez uczestników. W efekcie generowali nowe pomysły, budowali zażyłość z uczestnikami cyklicznych wydarzeń, podczas których pojawiały się powtarzające się grupy odbiorców. Dzięki wykorzystaniu pleneru odczuwali również swobodę w działaniu, co sprzyjało powstawaniu inicjatyw twórczych.

Działanie w ramach sieci współpracy było bardzo ważnym aspektem funkcjonowania badanych organizatorów plenerowej rekreacji twórczej, co potwierdziły także opinie ekspertów. Organizatorzy współpracowali ze znaczną liczbą podmiotów, o bardzo różnorodnym charakterze, zainteresowaniach i sposobie funkcjonowania. W zależności od rodzaju działania, miejsca realizacji wydarzeń, angażowane były różnorakie podmioty (zarówno prywatne jak i publiczne oraz oddolne inicjatywy). Różnorodność współpracy pozwalała na wzajemną pomoc, wymianę doświadczeń, usług, umiejętności oraz promocję. Dzięki temu łatwiej było zorganizować wydarzenie, podjąć nowe wyzwanie, przynoszące lepsze efekty.

„Zapraszamy do współpracy różne organizacje, żeby mogły pokazać, co oni robią (...) dla społeczności miasta.” (O2)

Wybór podmiotów do współpracy oparty był na kryterium podobieństwa – celów działania, charakteru działalności, poziomowi zaangażowania i relacji przyjacielskich. Dzięki temu organizacja była łatwiejsza i przyjemniejsza, co pozwalało na uniknięcie sytuacji kłopotliwych i konfliktów.

„Staram się trzymać podmiotów, z którymi działam w podobnym tempie.” (O7)

Wśród podmiotów określonych jako inicjatywy oddolne, niedziałających w ramach sformalizowanych struktur, współpraca np. z organizacją pozarządową, posiadającą osobowość prawną, dawała możliwość pozyskiwania środków finansowych. W tej sytuacji współpraca była zatem niezbędna dla poszerzenia spektrum własnych działań.

Opisywany temat współpracy pozwolił autorce potwierdzić adekwatny dobór próby uczestników wywiadów z organizatorami. W trakcie rozmów wskazywali na wspólne działania z innymi badanymi organizatorami, nie wiedząc o tym wcześniej. Pozwoliło to na ciekawe zobrazowanie sieci działania łódzkich organizatorów plenerowej rekreacji twórczej.

Podejście do działań organizowanych przez władze samorządowe było ocenione przez badanych w sposób bardziej zróżnicowany. Instytucje publiczne w związku ze ścisłą oraz konieczną współpracą z jednostkami je nadzorującymi, wyrażali bardziej pozytywne opinie niż organizacje pozarządowe. Pozytywnie odniesiono się do funkcjonującego niemalże od 2016 r. Programu Wsparcia Edukacji Kulturalnej, obejmującego instytucje kultury i inne podmioty zainteresowane realizacją zadań edukacyjnych w obszarze łódzkiej kultury. Wskazywano na „przychyłość” władz i wsparcie promocyjne powstających inicjatyw. Szczególnie pozytywnie odniesiono się do współpracy z projektem Zielona Łódź oraz Zarządem Zieleni Miejskiej – co było przydatne w przypadku organizacji wydarzeń na terenach zieleni miejskiej. Ponadto wymieniano przydatność współpracy z Wydziałem Kultury Urzędu Miasta Łodzi oraz z Łódzkim Centrum Wydarzeń – szczególnie w zakresie promocji wydarzeń.

Ważnym elementem wsparcia dla organizatorów były różnego rodzaju narzędzia nadzorowane przez władze miejskie, umożliwiające lub ułatwiające działania, np. patronaty, Stypendium Miasta Łodzi, funkcjonowanie budżetu partycypacyjnego, a przede wszystkim ogłaszane konkursy na granty oraz dotacje. Ważną kwestią w organizacji analizowanych wydarzeń, w zdecydowanej większości bezpłatnych, było pozyskiwanie środków finansowych na działania. Wszyscy organizatorzy podejmowali starania, aby je pozyskać. W przypadku instytucji publicznych, finansowanie plenerowej rekreacji twórczej pochodziło najczęściej ze środków

budżetowych podmiotu, czasem pozyskiwali też środki dodatkowe. Organizacje pozarządowe i inicjatywy oddolne z kolei, uzależnione były w większej mierze od możliwości pozyskania środków finansowych na swoje projekty. Najczęstszymi instytucjami zapewniającymi takie wsparcie, były m.in. Urząd Miasta Łodzi (granty, konkursy oraz budżet partycypacyjny), Narodowe Centrum Kultury oraz Ministerstwo Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu.

Pozyskanie funduszy pozwalało na zaproszenie znaczniejszej liczby podmiotów współpracujących, szerzej zakrojone działania i zapewnienie lepszego zaplecza technicznego. Dodatkowe środki finansowe były sporym ułatwieniem organizacji wydarzeń, bez których możliwości bywają ograniczone. Rzadziej rozmówcy mówili o pozyskiwaniu sponsorów lub poszukiwaniu środków dzięki crowdfundingowi³². Zdobyć wsparcie finansowe nie zawsze było łatwe ze względu na sporą konkurencję, jednak badani organizatorzy rzadko o tym wspominali. Co więcej, pozyskanie środków nie stanowiło warunku kluczowego, choć istotnego, dla organizacji oryginalnego i wartościowego wydarzenia w plenerze. Dzięki pozyskaniu środków, wydarzenia tego typu mogą być lepiej zorganizowane, kontynuowane i można zorganizować większą ich liczbę.

„Stają się trudnością, bo niestety wszystko kosztuje, a te pieniądze skądś trzeba pozyskać. Jak byśmy chcieli zrealizować wszystkie nasze pomysły, to fizycznie nas na to nie stać, dlatego pozyskujemy środki zewnętrzne, które jest coraz trudniej pozyskać, no bo wiadomo, że każdy się stara. Ale pieniądze niestety są bardzo ważne.” (O2)

„Też jest specyfiką mojego działania, że bazuję głównie na grantach w sensie wycieczki są dostępne nieodpłatnie dlatego, że ja po prostu znajduję sponsora, który mi płaci. W związku z tym uczestnicy już opłat wnieść nie muszą.” (O7)

Pozyskiwanie środków finansowym na organizację plenerowej rekreacji twórczej miało także negatywne konsekwencje. Badani organizatorzy wysuwali zarzut (podobnie jak eksperci) dotyczący braku możliwości kontynuacji wartościowych inicjatyw, pozbawionych źródeł finansowania. Stanowi to wyzwanie dla władz i podmiotów dystrybuujących te środki w zakresie podejmowania bardziej dalekowzrocznego planowania. Zagrożeniem jest brak spójności w działaniach władz samorządowych dotyczących nadzorowania wydarzeń wartościowych i wartych dalszego rozwijania.

Reprezentanci organizacji samorządowych (NGO) wskazywali na inne trudności w zakresie współpracy z władzami. Dotyczyły one m.in. braku zrozumienia lub poczucia sensowności prowadzonych działań. Trudność stanowiły odmienne priorytety badanych NGO i władz lub powierzchowność władz w zakresie angażowania mieszkańców w rozwój inicjatyw lokalnych. Warto byłoby w opinii badanych organizatorów poprawić komunikację i zrozumienie między

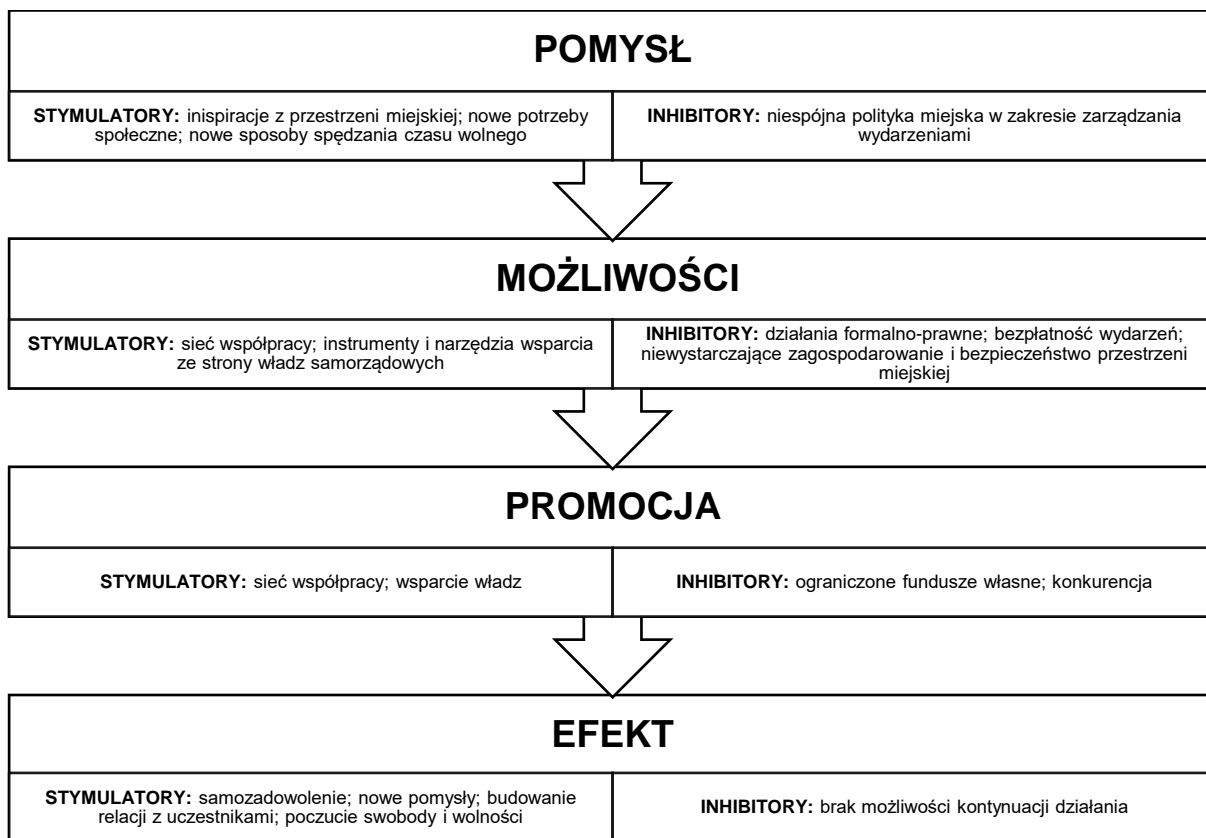
³² Crowdfunding – z jęz. angielskiego oznacza: finansowanie społecznościowe.

opisywanymi stronami. Jest to szczególnie istotne, z uwagi na podejmowanie przez organizatorów inicjatyw nieszablonowych, które trudno dopasować do kompetencji poszczególnych wydziałów w ramach struktur np. miejskich urzędów. W konsekwencji żmudniejsze jest uzyskanie zgód na realizowanie nietypowych działań. Oczekiwane było większe wsparcie w zakresie promocji wydarzeń oraz większa dbałość o zapewnienie czystości i bezpieczeństwa przestrzeni publicznych.

Aspekt współpracy z władzami samorządowymi wywoływał bardzo różnorodne emocje wśród badanych organizatorów. Trudno było jednoznacznie ocenić ją pozytywnie lub negatywnie. Niezaprzeczalnie jednak opisując rolę organizacji przestrzeni rekreacyjnej można wywnioskować, że współpraca z władzami była na pewno konieczna i ważna dla organizacji analizowanych wydarzeń.

Zrekonstruowane doświadczenie organizacji analizowanych wydarzeń, pozwoliło na wyróżnienie istotnych stymulatorów i inhibitorów rozwoju plenerowej rekreacji twórczej odnoszących się do poszczególnych etapów opisywanego procesu. Proces organizacji wydarzeń został podzielony na następujące etapy: tworzenie pomysłu (w tym definiowanie celów), konfrontacja celów z własnymi możliwościami organizacyjnymi i technicznymi, działania promocyjne, efekt analizowanego wydarzenia (rys.51).

Głównymi źródłami pomysłów na organizację wydarzeń były osobiste zainteresowania, pasje i talenty organizatora. Istotne czynniki to również chęć pokazywania lub odkrywania miasta oraz realizacja działań dla innych. Na tym etapie procesu, szczególnie stymulujące do organizacji były inspiracje związane z przestrzenią miejską (historia, udogodnienia, zagospodarowanie), jak i obserwowane nowe potrzeby społeczne oraz sposoby spędzania czasu wolnego. Hamujący z kolei był brak spójności polityki miejskiej w zakresie strategii rozwoju i nadzorowania tego rodzaju wydarzeń i inicjatyw.

Rys. 51. Stymulatory i inhibitory w procesie organizacji plenerowej rekreacji twórczej
 Źródło: opracowanie własne

Pomysł na organizację wydarzenia oraz cel plenerowej rekreacji twórczej w dalszym etapie konfrontowano z możliwościami organizacyjno-technicznymi. Usprawniające w tym zakresie było przede wszystkim funkcjonowanie w ramach sieci współpracy. Dzięki temu, udało się zorganizować bardziej interesujące wydarzenie i zaciekawić większą liczbę odbiorców. Współpraca nie dotyczyła tylko rozwijania pomysłu, ale także wsparcia technicznego i organizacyjnego. Ważnymi stymulatorami były narzędzia wsparcia, takie jak: instrumenty finansowe, programy wsparcia oraz jednostki samorządowe, chętnie współpracujące z organizatorami (Wydział Kultury UMŁ, Zarząd Zieleni Miejskiej, Łódzkie Centrum Wydarzeń, Zielona Łódź). Zniechęcające i hamujące organizację analizowanych wydarzeń były z kolei żmudne procedury formalno-prawne (np. związane z uzyskaniem zgody na organizację wydarzenia w parku). Utrudnienie stanowiła bezpłatność wydarzeń, ponieważ budżet nie obejmował wpływów od uczestników, co w konsekwencji wpływało na ograniczenia w zakresie organizowanych atrakcji, wykorzystanego sprzętu lub materiałów. Zaniedbania w zakresie czystości, zagospodarowania i bezpieczeństwa określono także jako hamujące rozwój badanego zjawiska.

Badani podkreślali wagę odpowiedniej promocji wydarzeń. Stymulatorem w tym elemencie procesu było korzystanie z sieci współpracy oraz wsparcia poszczególnych jednostek

samorządowych (np. Zielona Łódź, Łódzkie Centrum Wydarzeń), wspierających promocyjnie inicjatywy np. poprzez patronaty i publikowanie informacji o wydarzeniach na stronach internetowych (szczególnie z wykorzystaniem mediów społecznościowych). Ograniczone fundusze przeznaczone na promocję, negatywnie wpływały na odbiór i zainteresowanie potencjalnych uczestników plenerowej rekreacji twórczej. Większym wyzwaniem stawało się wówczas wypromowanie własnej inicjatywy na tle bogatej oferty wydarzeń w mieście.

Pozytywny efekt organizowanego przedsięwzięcia doceniony przez odbiorców i samozadowolenie organizatorów było stymulujące do rozwoju kolejnych działań. Relacja budowana z uczestnikami i wykazywane przez nich oczekiwania względem nowych pomysłów, pozytywnie wpływały na chęć inicjowania wydarzeń. Dzięki odczuwanemu przez organizatorów poczuciu swobody, wywołanemu organizacją wydarzeń w plenerze, chętniej skłaniali się do planowania następnych inicjatyw. Jedynym, lecz ważnym ograniczeniem rozwoju działań była niemożność kontynuacji np. cyklu wydarzeń ze względu na różnego rodzaju ograniczenia, w tym oczywiście finansowe.

Rekonstrukcja doświadczenia organizacji plenerowej rekreacji twórczej, niekiedy powielająca informacje dotyczące istotnych determinantów, opisanych w rozdziale 4.2., pozwoliła na szczegółowe odniesienie ich do elementów procesu organizacji. Dzięki temu uzyskano poszerzony obraz czynników, istotnych na poszczególnych etapach organizacji wydarzeń. W dalszej części rozdziału skupiono się na innej determinancie – identyfikacji z miastem. Analiza tego aspektu stała się wprowadzeniem do opisu wizualnego badania etnograficznego „Moich twórczych miejsc” wśród wybranych organizatorów. W jej wyniku dokonano opisu znaczenia miejskiej przestrzeni rekreacyjnej sprzyjającej twórczości, a w konsekwencji analizowanym wydarzeniom.

5.2. Twórcze miejsca organizatorów

W wyniku analizy badań z organizatorami dostrzeżono wyróżniającą się kategorię ich relacji i poczucia identyfikacji z miastem. Uznano to za istotną perspektywę rozważań nad głównymi determinantami organizacji plenerowej rekreacji twórczej. W charakterystyce badanych organizatorów (rozd. 5) wskazano, że wszyscy mieszkają w Łodzi, chociaż nie wszyscy z niej pochodzą. Wśród osób, które od urodzenia są łodzianami często pojawiało się wiele odniesień do wspomnień z dzieciństwa, a tym samym mocno zakorzenionej emocjonalnie więzi z miastem. Badani czuli się związani z Łodzią, określaną była ich „miejsce na ziemi”, „domem”, z którym związali się zawodowo i prywatnie.

„Ja kocham Łódź, naprawdę(...) Ja 2,5 roku mieszkałam w Warszawie i ja wróciłam. Ja jestem osobą, która wróciła do Łodzi. Dla mnie Warszawa nie była miejscem (...) Ale ja chyba bardzo kocham to miasto.” (O2)

Silna relacja z miastem wiązała się ze znajomością i szacunkiem do, jak sami często określali, „specyficznej” historii Łodzi. Łódzka przestrzeń była określana jako przestrzeń „oswojona”, znana, a przede wszystkim rozumiana. Zrozumienie tożsamości Łodzi powodowało, że miasto ich, cytując: „magnetyzuje”, „inspiruje” i „fascynuje”. Na bieżąco obserwują zmiany i podejmowane inicjatywy. Cieszą się pozytywnie wdrożonymi inwestycjami lub działaniami w mieście.

Ich mocne zaangażowanie i związek z Łodzią jednocześnie wiązało się z wrażliwością i czujnością wobec nieudanych projektów lub zmian. Wspomniana łódzka „specyfika” powodowała też poczucie, że jest to „trudna miłość”. Rozczarowanie, zniechęcenie budziły obserwowane w mieście zaniedbania (np. czystość, problemy społeczne, współpraca z urzędnikami), przez co opisywali także negatywne doświadczenia związane z funkcjonowaniem w Łodzi.

„Zmęczona jestem Łodzią, jak chyba każdy, kto tutaj działa.” (O4)

Zdecydowanie częściej podkreślali jednak chęć promowania miasta dzięki własnej pracy zawodowej. W konsekwencji w swoich działaniach uwypuklali wartościową stronę Łodzi i pobudzali lokalny patriotyzm. Więż z miastem powodowała także chęć odkrywania nowych miejsc i oblicza Łodzi, co stawało się inspiracją do podejmowania kolejnych działań, zaskakujących nawet dla nich i odbiorców. Dzięki temu stawali się ambasadorami zmian w mieście, budując lepszą jakość życia w Łodzi oraz zmieniając negatywne stereotypy.

„Związek z Łodzią polega na tym, że od urodzenia jestem łodzianką(...) A jednocześnie – no, nie boję się tego powiedzieć – że staram się być w jak najlepszym wydaniu ambasadorką tego miasta, żeby zainteresować, zachwycać, zarażać łodzian.” (O1)

„Specyficzny” łódzki klimat, do którego odnosili się badani, polegał na dostrzeganiu sprzeczności i wielowymiarowości miasta. Pomimo wielu pozytywnie ocenionych aspektów jego funkcjonowania, pozostają wciąż rozliczne zaniedbania. Dla organizatorów jest miejscem bliskim i ważnym („swojskim”), w którym odnajdywali przestrzeń dla swoich działań. Specyfika Łodzi dotyczy również jej historii, która inspirowała i pozwalała na większą wyrozumiałość wobec obserwowanych negatywnych procesów. Zachęcający klimat odnoszono z kolei do pozytywnie odbieranych inicjatyw i działań w mieście, dzięki którym „nie da się nudzić”. „Niejednoznaczność” w ocenie współczesnej i historycznej Łodzi pozostawała stymulująca do podejmowania się organizacji plenerowej rekreacji twórczej.

„W Łodzi jest coś badziwnie uroczego.” (O8)

Łódzka społeczność, w opinii badanych, silnie wpływa na klimat miasta. Urzekający, autentyczni i otwarci to wymieniane cechy łodzian powodujące chęć do dalszego działania w zakresie organizacji miejskiej rekreacji. Wyzwaniem jest to, że mieszkańcy nadal nie doceniają własnego miasta i brakuje im poczucia dumy z niego, co stanowiło także powód podejmowania się organizacji analizowanych wydarzeń.

„Łódź jest bardzo wdzięczna pod tym kątem, bo jest w tych relacjach coś takiego prostego, właśnie takiego prząsnego, ale w tym pozytywnym znaczeniu. Takie, że jakbyś szła do starej ciotki na dobre ciasto, a nie do hrabiny na drogie ciasteczko francuskie.” (O8)

Łódź, to miasto w procesie intensywnych zmian (nawiązywano do projektów rewitalizacyjnych oraz budowy Nowego Centrum Łodzi), co sprawia, że jak wskazała jedna z badanych, aktualnie miasto przechodzi kolejną „rewolucję”. Trudno jest przewidzieć efekty planowanych zmian, wdrażanego procesu rewitalizacji. Jednakże budzą one zainteresowanie, zachęcając do odkrywania nowych obszarów dla własnych działań.

„Ja mam czasami wrażenie, że Łódź cały czas odtwarza swoją pierwszą historię właśnie z tym boorem gospodarczym dziewiętnastego wieku, który przyprowadził tutaj konkretnych ludzi i w konkretny sposób ukształtował miasto. Ja mam wrażenie, że teraz absorbujemy jeszcze raz to samo i to jest bardzo ciekawe.” (O7)

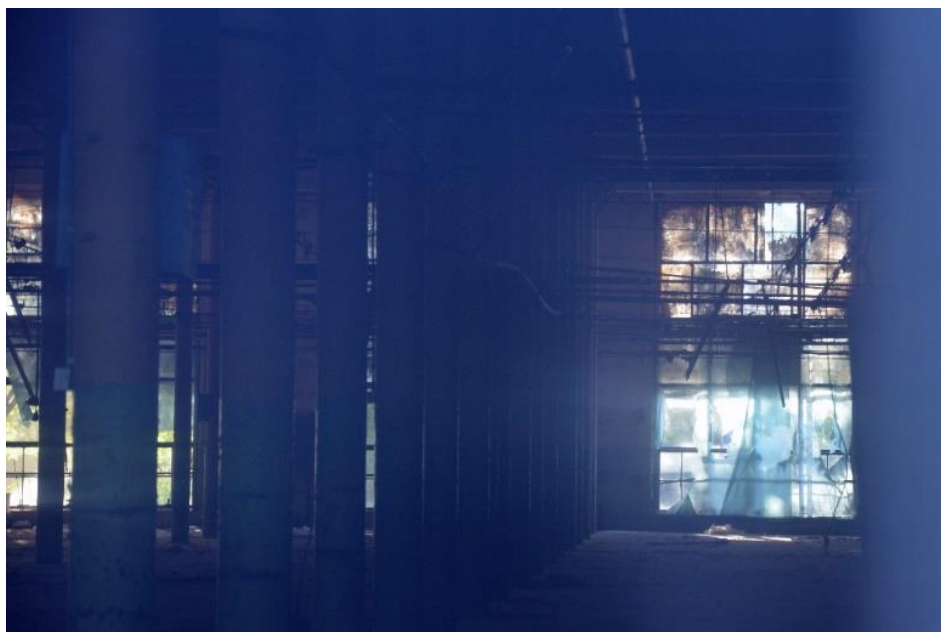
Fascynacja miastem, silne zakorzenienie i zrozumienie zmian historycznych oraz współczesnych wybrzmiewały z analizy treści wywiadów. W efekcie tego wysnuto wniosek, że istotną determinantą rozwoju plenerowej rekreacji twórczej jest silna identyfikacja organizatorów z miastem. Wniosek ten stanowił bazę dla dalszej analizy – interpretacji wybranych fragmentów przestrzeni, sprzyjających twórczości. W związku z przyjęciem w rozprawie jakościowego podejścia do analizy wywiadów z organizatorami, opisane w dalszej części badanie wizualne, nie ograniczyło się jedynie do analizy organizacji łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej. Istotne było zrozumienia znaczenia, jakie badani nadawali wybranym przez siebie miejscom twórczym. Wyjaśnienie znaczenia „własnych twórczych miejsc” pozwoliło na poszerzenie interpretacji organizacji przestrzeni rekreacyjnej dla twórczych działań.

Spśród zaproszonych do wywiadów organizatorów plenerowej rekreacji twórczej, pięcioro wyraziło zgodę na uczestnictwo w dodatkowym badaniu wizualnym (dla ich identyfikacji posłużono się wykorzystywanymi już we wcześniejszych rozdziałach oznaczeniami: O1, O4, O6, O7 i O10, które wyjaśniono w Załączniku 4). Zostali poproszeni o wykonanie lub wskazanie trzech zdjęć, najbardziej zbieżnych z ich interpretacją hasła: „moje twórcze miejsce”. Wybór zdjęć i miejsc fotografii nie był w żaden sposób ograniczany, jedynie zasugerowano ich liczbę

(od 3 do 5). Nie wskazywano jednocześnie, że miejsca te muszą znajdować się w Łodzi. Dzięki temu udało się zebrać 22 fotografie dotyczące 17 miejsc wybranych przez badanych. Spośród nich aż 14 było zlokalizowanych na terenie miasta Łodzi. Sfotografowane miejsca dotyczyły zwykle przestrzeni otwartej, budynków, rzadziej ich wnętrz. Stosunkowo często na fotografiach znajdowały się podwórka, ulice, place, rozległe tereny wokół jednego wybranego miejsca. Trzy pozostałe lokalizacje spoza Łodzi to: Tuszyn („Młynek”), plaża na Wyspie Sobieszewskiej (w granicach miasta Gdańsk, woj. pomorskie), Schronisko PTTK „Samotnia” im. Waldemara Siemaszki nad Małym Stawem w Karkonoszach (woj. dolnośląskie).

Po przekazaniu przez badanych wybranych zdjęć, przeprowadzone zostały dodatkowe wywiady interpretacyjne, dzięki którym opisano miejsce, wyjaśniono jego wybór i określono znaczenie dla badanego (jakie ma z nim doświadczenia i jakie wzbudza emocje). Badani nadali także tytuły fotografiom (Załącznik 5).

Na fot. 8 przedstawiono wnętrze pofabrycznej przędzalni na terenie dawnej Widzewskiej Manufaktury (obecnie, jak opisano w rozdz. 3 teren postindustrialny został sprzedany i poddany gruntownemu remontowi). Miejsce wykonania zdjęcia zlokalizowane jest w dzielnicy Widzew. Teren pofabryczny stał się inspiracją oraz został przez badaną wykorzystany w pewnym okresie do organizacji na jego obszarze fabularyzowanego zwiedzania, którego efekt był bardzo satysfakcjonujący dla organizatorki. Dzięki temu uczestnikom wydarzenia udało się przekazać w interesujący sposób historię łódzkiego przemysłu, szczególnie tego obiektu, którego nie udostępniano ze względu na bezpieczeństwo odwiedzających. Wybrane miejsce nie było wcześniej znane mieszkańcom. Ważne dla badanej było podkreślenie jego historii oraz współczesnego wyglądu i możliwości wykorzystania. Badana (O1) korzystała z różnego rodzaju wydarzeń czy usług, oferowanych w czasie, funkcjonowania tego miejsca pod nazwą Zakłady Przemysłów Twórczych Wi-Ma. Interesowały ją szczególnie podejmowane na tym terenie inicjatywy związane z edukacją, modą i teatrem. Ciekawość, radość odkrywania, poczucie swoistej atmosfery miejsca – to główne emocje, wywoływane przez to miejsce.

Fot. 8. „Świt”

Autor: Andrzej Matusiak (badana O1 przekazała zdjęcie za zgodą autora)

Fot. 9 przedstawia badaną (O1) podczas organizowanego przez nią zwiedzania fabularyzowanego w Pasażu Knychalskiego z widokiem na Plac Dąbrowskiego oraz mieszczący się na nim Teatr Wielki w Łodzi (dzielnica Śródmieście). Wybór zdjęcia został podyktowany, zaskakującą dla badanej, a „uchwyconą” na zdjęciu, nową perspektywą ujęcia miejsca tak dobrze jej znanego. Jak wskazała „to zdjęcie pokazuje kreatywność miejsca, w którym zostało wykonane, ponieważ łączy tutaj historię i współczesność” (O1). Wartość opisywanej przestrzeni dotyczyła jej przemiany w czasie. W ostatnich latach dokonano znaczącej przebudowy terenu wokół Dworca Łódź-Fabryczna, w tym m.in. placu Węglowego, widoku na ikonę PRL-u, czyli Teatr Wielki. Zegar symbolizował współczesność, nawiązującą do nowego wyglądu opisywanego obszaru, w tym Pasażu Knychalskiego (woonerfu). Pasaż łączy ul. Narutowicza i Plac Dąbrowskiego z ul. Składową i nowym obszarem wokół Dworca Łódź-Fabryczna. Miejsce to kojarzyło się badanej z jej uczestnictwem w życiu kulturalnym miasta (np. spektakle w Teatrze Wielkim), z życiem towarzyskim i terenem codziennych spacerów. Budziło zatem bardzo pozytywne emocje, jak określa badana, jest to miejsce „bliskie” i „oswojone”. Wiązało się także z życiem zawodowym, organizacją nowych spacerów i inspirujących odkryć.

Fot. 9. „Zatrzymać czas”

Autor: Anna Maciejewska (badana O1 przekazała zdjęcie za zgodą autora)

Fot. 10 przedstawia wnętrze (patio, dawne podwórko, które zostało zabudowane) nowego budynku Akademii Muzycznej im. Grażyny i Kiejstuta Bacewiczów w Łodzi przy ul. 1-go Maja (woonerf) na obszarze dzielnicy Polesie. W budynku utworzono Regionalny Ośrodek Kultury, Edukacji i Dokumentacji Muzycznej, znajdujący się w sąsiedztwie Pałacu Karola Poznańskiego (łódzkiego przemysłowca) – głównej siedziby Akademii. Zdjęcie zostało wybrane ze względu na skojarzenia badanej ze sztuką współczesną jako ważną dziedziną sztuki w Łodzi, mającej dla niej szczególne znaczenie, zarówno prywatnie jak i zawodowo. Badana aktywnie uczestniczy w życiu kulturalnym miasta, ale elementy związane z szeroko pojmowaną sztuką wykorzystuje w swojej pracy przewodniczkowej. W miejscu tym przebywa prywatnie uczestnicząc w koncertach oraz podczas pracy przewodniczki po Łodzi. Perspektywa wykonania zdjęcia była dla badanej bardzo zaskakująca i inspirująca. Budziła skojarzenia, „że tak naprawdę każdy zakątek tego miasta jest kreatywny, w zależności od tego, kto na to miejsce patrzy” (O1). Podkreśliła także walory estetyczne tej przestrzeni. Miejsce było inspirujące ze względu na uwy-puklenie tła historycznego miasta w nowym, współczesnym wydaniu.

Fot. 10. „Usiądźmy”

Autor: Andrzej Matusiak (badana O1 przekazała zdjęcie za zgodą autora)

Fot. 11 wykonana została przy al. Mickiewicza, w trakcie przebudowy tzw. trasy i tunelu W-Z w Łodzi (wschód – zachód) tuż przy granicy dzielnic Śródmieście i Polesie. Na zdjęciu widoczne są elementy budowy tunelu, a w tle nieistniejący już mural na budynku z napisem w języku polskim i angielskim: „Pozdrowienia z Łodzi/*Greetings from Łódź*”. Badana wykonała to zdjęcie w trakcie prac remontowych w Łodzi, kiedy wolała przemieszczać się na rowerze, a przypadkowa awaria roweru „zatrzymała” ją w tym miejscu. Swego rodzaju komizm sytuacji spowodował, że zdjęcie to przesyłała jako „pocztówkę” swoim znajomym: „okazało się, że ten potoczny defekt, utrudnienie w moim i prywatnym funkcjonowaniu i pracy zawodowej, doprowadził do wielu kreatywnych rozwiązań” (O1). W efekcie także postanowiła pogłębić swoją wiedzę i kolekcję zdjęć łódzkich murali, co w konsekwencji przyniosło wiele zaskoczeń dla niej, jak również dla uczestników organizowanych przez nią wydarzeń. Miejsce wykonania zdjęcia było też często wykorzystywane przez badaną, jako trasa przejazdu jedną z pierwszych ścieżek rowerowych w Łodzi oraz dojazdu do pobliskiego Parku im. ks. J. Poniatowskiego, wzbudzała zatem przyjemne skojarzenia.

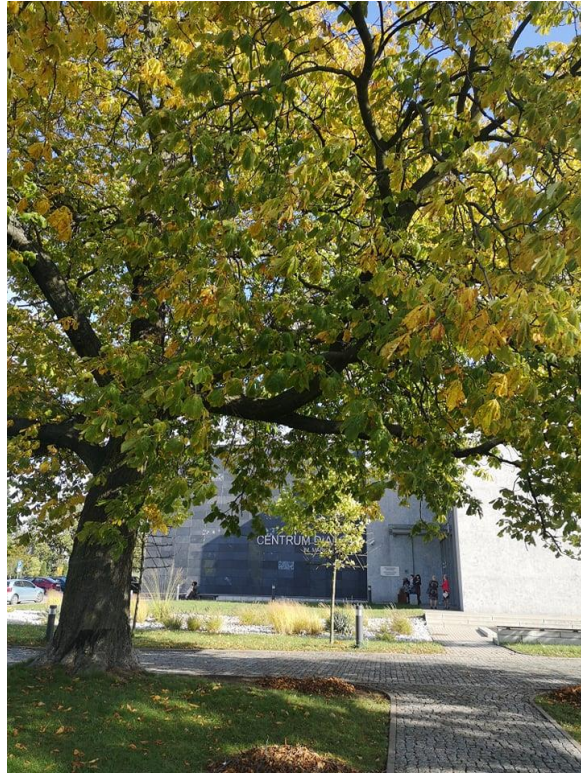
Fot. 11. „Pozdrowienia z Łodzi”
Autorka: Beata Arabska

Fot. 12 wybrana została przez badaną ze względu na około dwuletnią fascynację odrywaniami łódzkich bram i przejść do podwórek (prześwietów) oraz śladów dawnego życia w mieście. Zdjęcie wykonane zostało na obszarze osiedla Stary Widzew (dzielnica Widzew), przy granicy z dzielnicą Śródmieście. Badana wskazała tylko przybliżone miejsce wykonania – ul. Nawrot. Wspomniane poszukiwania oraz konkretnie to miejsce wzbudziły zaskoczenie, radość z odkrywania oraz sentyment – związany ze wspomnieniami z czasów dzieciństwa. Chociaż miejsca tego rodzaju nie znajdują się na szlaku oprowadzanych przez badaną wycieczek, to podobne odkrycia spowodowały dalsze poszukiwania, zachęcanie też innych do zaglądania do bram, nie tylko przy ul. Piotrkowskiej. Swoje zbiory fotografii prześwietów bramnych pokazywała różnym uczestnikom, budząc zaskoczenie i fascynację: „żeby pokazać innym, że można inaczej, ale po swojemu, patrzeć na to, co znajduje się w tkance miejskiej, co znajduje się wokół, (...) w czym jesteśmy, albo co mijamy, niesie za sobą jakieś ciekawe doznania” (O1).

Fot. 12. „Otwórcie się”
Autorka: Beata Arabska

Druga organizatorka (O4) jako pierwszą fotografię „własnych twórczych miejsc” wybrała zdjęcie Centrum Dialogu im. M. Edelmana w Łodzi w Parku Ocalałych, znajdującego się w dzielnicy Bałuty (fot.13). Instytucja ta prowadzi działania edukacyjno-kulturalne związane szczególnie z historią i tożsamością miasta. Z kolei park upamiętnia osoby, które przeżyły Holokaust, znajdują się w nim Pomnik Sprawiedliwych wśród Narodów Świata oraz Kopiec Pamięci. Miejsce to zostało określone jako ważne i inspirujące dla badanej ze względu na jego symbolikę i nawiązanie do historii miasta. Wskazana instytucja była też miejscem jej pracy, stanowiła zatem ważny obszar działań pracy zawodowej. Park z kolei pozwalał na obserwowanie zmieniającej się przyrody (szczególnie widocznego na fotografii drzewa – kasztanowca), odpoczynek i spędzanie czasu z bliskimi, ponieważ posiada istotne walory estetyczne. Badana mogła w nim „złapać oddech”. Będąc jednocześnie przewodniczką po mieście, wykorzystywała to miejsce jako teren wycieczek i spacerów. Jak wskazała, czuje się w tym miejscu szczęśliwa, budzi ono w niej tylko pozytywne emocje: „to miejsce (...) ma fajną atmosferę, pomagającą się skupić. Bo czasami tutaj ja już mam dosyć siedzenia za biurkiem, wystarczy, że się przejdę po tym parku i jakoś inaczej się w tej głowie układa” (O4).

Fot. 13. „Teraźniejszość”
Autorka: Justyna Tomaszewska

Fotografie 14 i 15 to podwórka przy ul. Młynarskiej w dzielnicy Bałuty. Badana wybrała je ze względu na fascynację tą dzielnicą, którą określiła jako inspirującą, różnorodną, kolorową, nietuzinkową oraz „nieoczywistą”. Na wyznaczonym fragmencie dzielnicy znajdowało się łódzkie getto, obecnie nadal widać zaniedbane obszary mieszkalne. W swojej pracy przewodnickiej badana oprowadzając po Bałutach, opowiada nie tylko o trudnej historii, ale także o współczesności. Pokazuje różne „smaczki” Bałut, aby nieco „odczarować” złą sławę tego miejsca i podzielić się swoimi odkryciami. Miejsce to budziło u badanej sprzeczne emocje. Z jednej strony dostrzegała trudną historię, zaniedbania, czy problemy społeczne mieszkańców, z drugiej potrafiła zachwycić się urokiem, podejmowanymi inicjatywami artystycznymi na tym obszarze i klimatem: „Natomiast ja w tym widzę jakiś urok i ta turpistyczna Łódź też gdzieś tam we mnie jest i lubię takie klimaty” (O4).

Fot. 14. „Kontrasty” cz. 1.
 Fot. 15. „Kontrasty” cz. 2.
 Autorka: Justyna Tomaszewska

Fotografie 16 i 17 wykonane zostały przy ul. Piotrkowskiej w dzielnicy Śródmieście. Pierwsza z nich przedstawia akrobatę, przechodzącego po linie podczas organizowanego w Łodzi Festiwalu Sztuki Ulicznej „Hokus Pokus”. Druga przedstawia kostkę znajdującą się na jednej z kamienic (ul. Piotrkowska 87), z widocznym na zdjęciu napisem „Żyj kolorowo”. Wybór tych zdjęć, a przede wszystkim ulicy Piotrkowskiej jako twórczego miejsca, był dla badanej oczywisty. Ulica Piotrkowska była dla niej szczególnie ważna i bliska, inspirowała ją zarówno w życiu prywatnym jak i zawodowym. W pracy przewodniczącej zawsze oprowadza po tej ulicy: „to jest, uważam, kręgosłup Łodzi i bez niej się nie da po prostu” (O4). Ulica Piotrkowska kojarzyła się jej z licznymi wspomnieniami osobistymi, gdzie nadal spędza czas wolny. Mieszkając w pobliżu, stanowi także miejsce jej codziennych spacerów i zakupów. Badana zgadzała się także z widniejącym na kostce napisem, to jej motto. Zarówno napis na kostce, jak i akcja akrobatyczna była dla niej dowodem, że miasto jest pełne zaskoczeń i życia. Lubi odkrywać Łódź (bramy, zakamarki), chłonąc atmosferę życia miejskiego. Ulica Piotrkowska była dla niej najważniejszym miejscem w Łodzi: „Ja ją naprawdę kocham” (O4).

Fot. 16. „Żyj kolorowo” cz. 1.
Autorka: Justyna Tomaszewska

Fot. 17 „Żyj kolorowo” cz. 2.
Autorka: Justyna Tomaszewska

Trzeci badany (O6) jako pierwszą fotografię wybrał zdjęcie budynku, znajdującego się w Parku Helenów w Łodzi (dzielnica Bałuty) (fot.18). Park powstał dzięki rodzinie –

Anstadtów (właściciele browaru) w latach 80. XIX i początkowo był parkiem prywatnym, słynącym z organizacji wielu wydarzeń. Sfotografowany budynek był częściowo nieużywany, pozostałe części należały do firmy prywatnej oraz klubu sportowego. Wybór tej fotografii uzasadniony był częstym korzystaniem z przestrzeni parku jako miejsca spacerów i wypoczynku. Istotny dla badanego był również sfotografowany budynek i jego historia (niegdyś mieściła się w nim restauracja Anstadtów – właściciele zabytkowego Parku Helenów). Jego niszczenie wzbudzało obawy oraz jednocześnie inspirację do planowania działań na rzecz jego odmiany: „jest symbolem historii Łodzi i dziedzictwa, i tego, jak można dzisiaj coś z tym ciekawego zrobić” (O6). Niepokoiły go także plany rewitalizacyjne tego obszaru, obawiał się o ztracenie potencjału tego miejsca, czyli jego dziedzictwa.

Fot. 18. „Stara restauracja z potencjałem”
Autor: Maciej Kronenberg

Na fot. 19 znajduje się osiedle robotnicze Księży Młyn, zlokalizowane w dzielnicy Wzdew. Badany wybrał je, podobnie jak w przypadku poprzedniego zdjęcia, ze względu na symboliczne ukazanie na nim łódzkiego dziedzictwa i historii, szczególnie dla niego ważnych. Jest to miejsce, w którym spędza czas zarówno prywatnie (spacery), jak i zawodowo – np. oprowadzając wycieczki. Stanowiło, tak jak poprzednio, źródło inspiracji do tworzenia kolejnych pomysłów na działania, „aby miejsce bardziej ożyło, turystów przyciągało i też mieszkańców Łodzi” (O6), czy nawet własnego pomysłu na biznes. W przekonaniu badanego, wyjątkowość, twórczość tego miejsca można wręcz „chłonać”, lubi zatem tam po prostu usiąść

i kontemplować, obserwować detale i czuć spokój: „że tam płynie czas wolniej. Rzeczywiście tam czuje się tą historię tak namacalnie” (O6). Sfotografowane miejsce budziło szereg emocji – respekt i szacunek wobec historii, radość i nadzieję, że udało się zachować taki obszar oraz planów jego „ożywiania”. Badany odczuwał także smutek, ze względu na już częściowo elementy dotyczące zagospodarowania lub jego klimatu.

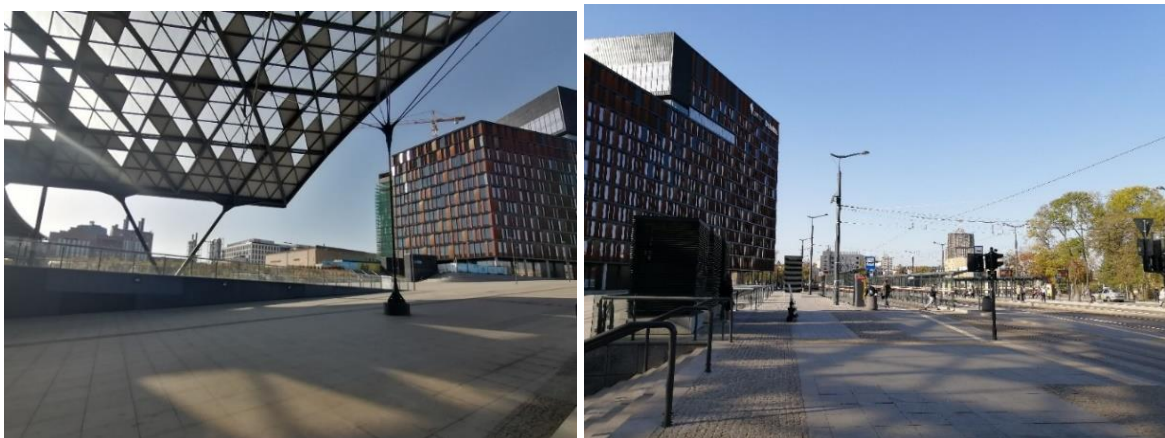
Fot. 19. „Tu czas płynie wolniej”
Autor: Maciej Kronenberg

Fotografie 20 i 21 to zdjęcia podwórka przy ul. Piotrkowskiej 84 (dzielnica Śródmieście), które pozwoliły badanemu na podkreślenie dwóch istotnych dla niego kwestii w odniesieniu do „własnych twórczych miejsc”. Po pierwsze chciał wskazać symbolicznie jedno z podwórek jako odniesienie do radości i satysfakcji z odkrywania zakamarków Łodzi. Po drugie konkretny, budzący fascynację detal na tym podwórku (gwiazda), którego historii nigdy nie udało mu się odkryć, dowodzący, że w Łodzi może go coś nadal zaskoczyć. Wybrane miejsce pobudzało wyobraźnię – badany wyobrażał sobie, co kiedyś mogło odbywać lub znajdować się na tej symbolicznej gwiazdzie. Nie było to miejsce jego codziennego odpoczynku, ani prowadzonych spacerów po Łodzi. Stanowiło jednak symbol łódzkiej historii, radości z odkrywania i bycia zaskakiwanym oraz zauroczenie spokojnym miejscem w centrum. Ponadto odczuwał obawę wobec możliwości zanikania tego rodzaju miejsc i zatracania ich klimatu: „wybudować parking (...), postawić kosze na śmieci, krzaki wyciąć trochę, że jakby to miejsce wtedy straci całą tą swoją magię” (O6).

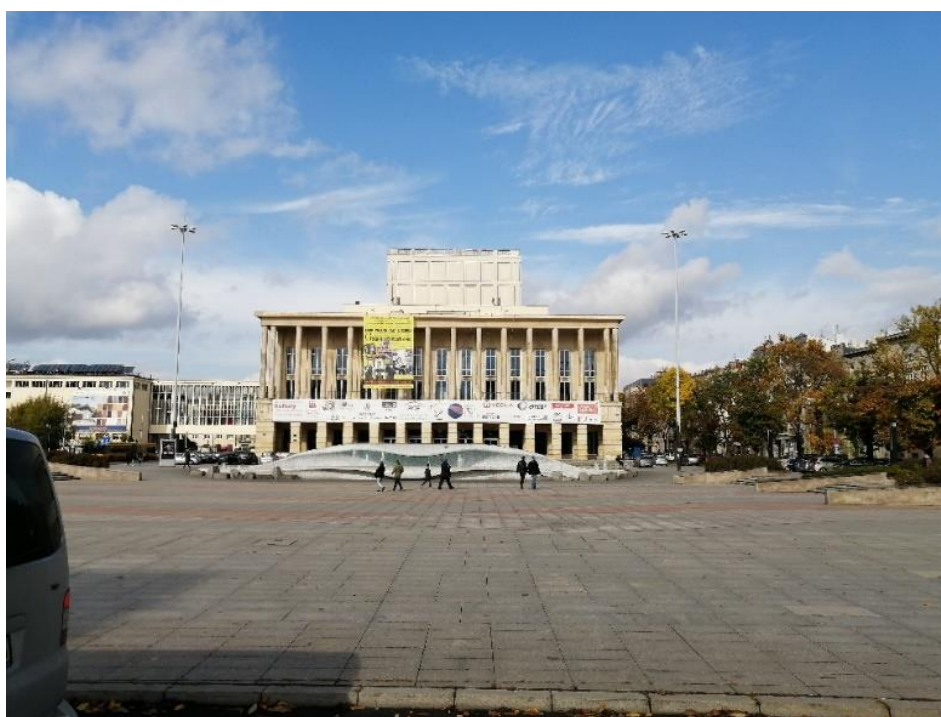
Fot. 20. „Tajemniczy ogród w podwórku” cz. 1.
 Fot. 21. „Tajemniczy ogród w podwórku” cz. 2.
 Autor: Maciej Kronenberg

Pierwsze fotografie czwartej badanej (O7) przedstawiają teren zmieniającego się Nowego Centrum Łodzi: Bramy Miasta, Dworca Łódź-Fabryczna, odnowionego parku, kompleksu EC1 Łódź – Miasto Kultury, widoku na budynek Łódzkiego Domu Kultury (dzielnica Śródmieście) (fot.22 i fot.23). Obszar ten został wybrany ze względu na wyrażone w nim następstwo etapów rozwoju miasta: historii, współczesności i przyszłości (np. plany na kolejne inwestycje). Dynamika ta stała się dla badanej inspirująca: „tereny te mają bardzo różne zasoby. I na tych zasobach można pracować” (O7). Wskazane miejsca wzbudzały pozytywne skojarzenia. Badana odczuwała do nich sentyment i posiadała wiele prywatnych wspomnień z nimi związanych. Miejsca te wykorzystywała także jako obszar organizowanych wycieczek po Łodzi, ze względu na interesującą architekturę. Obszar wzbudzał poczucie dumy ze zmian i rozwoju Łodzi: „to jest taka przestrzeń, która jest dla mnie po prostu fajna, oswojona, gdzieś tam twórcza, kojarzy mi się z rozwojem, pozytywna” (O7).

Fot. 22. „Twórczy miszmasz” cz.1.
 Fot. 23. „Twórczy miszmasz” cz.2.
 Autorka: Maria Nowakowska

Fot. 24 przedstawia widok na Plac Dąbrowskiego oraz Teatr Wielki w Łodzi (dzielnica Śródmieście). Badana wskazała, że miejsce to ma szczególnie interesującą historię i potencjał, jednakże dokonane zmiany urbanistyczne spowodowały wytworzenie „martwej” przestrzeni publicznej (plac). Niespójność ta powodowała wybór tego terenu jako miejsca rozpoczęcia organizowanych wycieczek. W przestrzeni tej dostrzegała także inne interesujące ją elementy i „smaczki” – wygląd budynku Teatru Wielkiego, detale architektoniczne oraz istniejące dookoła charakterystyczne dla Łodzian miejsca (np. otwarta całą dobę kwaciarnia, „budzące grozę” Collegium Anatomicum Uniwersytetu Medycznego w Łodzi ze względu na istniejące tam muzeum anatomiczne), aranżacja przystanku tramwajowego – kwiaty zatopione w żywicy zamiast reklam). Było to także miejsce bliskie dla badanej ze względu na liczne wspomnienia z podróży, które rozpoczynały się na Placu Dąbrowskiego (niegdyś znajdował się tam początek trasy miejskiego autobusu do Lasu Łągiwnickiego). Stąd wszystkie wymienione elementy i ilość ważnych dla niej szczegółów, wzbudzały bardzo pozytywne emocje: „bardzo, bardzo lubię ten kawałek miasta, jest bardzo dużo dobrej architektury i właśnie ja jestem mocno sprężgnięta z moją pracą, więc jak się pojawia architektura, to się pojawiają emocje, jak są emocje, to są zwykle emocje pozytywne” (O7).

Fot. 24. „Pustka z potencjałem”
Autorka: Maria Nowakowska

Trzecie miejsce wybrane przez badaną zostało sfotografowane na dwóch zdjęciach i dotyczy terenu dookoła tzw. centrum przesiadkowego – przystanek „Centrum”, czyli dworca

tramwajowego, znanego w Łodzi jako „Przesiadkowo”, czy „Stajnia Jednorożców” przy alei Mickiewicza (dzielnica Śródmieście) (fot.25 i fot.26). Przy przystanku znajduje się m.in. Pomnik Jednorożca (widoczny na obu fotografiach), Spółdzielczy Dom Handlowy „Central”, łódzki „Manhattan”. Na północ od niego widoczna jest reprezentacyjna część ul. Piotrkowskiej (deptak), modernistyczne kamienice i ówczesna budowa nowego hotelu (Hampton by Hilton Łódź City Centre). Tego rodzaju „styk”, w którym można zaobserwować bogactwo i różnorodność przemian i elementów przestrzeni Łodzi, budziły radość, ale i smutek, że pewne elementy zostały wyburzone na poczet nowych inwestycji. Miejsce było inspirujące oraz często użytkowane przez badaną zarówno w życiu prywatnym jak i zawodowym. Badana bardzo je ceni: „dla mnie w Łodzi napędza mnie to nakładanie się warstw, porządków, emocji, czasu. To jest dla mnie super. To jest cały czas konstrukcja w procesie” (O7).

Fot. 25. „Synkretyzm przestrzeni” cz. 1.
Autorka: Maria Nowakowska

Fot. 26. „Synkretyzm przestrzeni” cz. 2.
Autorka: Maria Nowakowska

Ostatnie trzy fotografie „twórczych miejsc” organizatorów nie dotyczą terenu miasta Łodzi. W założeniu zadania badawczego było to dopuszczalne. Badana organizatorka (O10) podkreślała, że najbardziej potrzebuje kontaktu z przyrodą, aby być twórczą, stąd wybór poniższych fotografii. W Łodzi szczególnie ceniła zatem parki (np. Helenów, Julianowski), gdzie w trakcie spacerów rodziły się pomysły na nowe działania.

Pierwsze wybrane zdjęcie przedstawia teren rekreacyjny „Młynek” w Tuszynie (oddalony od Łodzi o około 20 km) (fot.27). Badana wybrała to miejsce ze względu na możliwość skorzystania ze spokojnego, przyjaznego miejsca do wypoczynku (plażowanie, kąpiel, infrastruktura gastronomiczna) bez konieczności dalekiego wyjazdu. Miejsce to dawało jej możliwość kontaktu z przyrodą (wyjątkowy dla badanej las sosnowy) oraz dawało poczucie sensu życia, zachwytu nad jego pięknem – swoistej harmonii, co „daje poczucie akceptacji dla wszystkiego i dzięki temu poczucie takiej beztroski” (O10).

Fot. 27. „Harmonia i błogość”
Autorka: Izabela Kostka-Skwarczyńska

Na fot. 28 widoczny jest Kocioł Małego Stawu oraz Schronisko PTTK „Samotnia” im. Waldemara Siemaszki nad Małym Stawem w Karkonoszach. Badana bardzo ceniła przebywanie w górach: „w górach ja czuję taką moc, taką siłę” (O10), a Karkonosze były jej szczególnie bliskie, z uwagi na pochodzenie z Jeleniej Góry. Ważnym wyznacznikiem wyjątkowości tego miejsca były zatem osobiste wspomnienia, sentyment oraz kontakt z przyrodą: „w ten sposób góry na mnie działają, że to jest ten mój dom, to jest to miejsce, skąd ja jestem. Tak jakby mnie góry urodziły, tak ja się czuję” (O10). W górach lubi wędrować, obserwować przyrodę i się nią zachwycać. Miejsca tego typu pozwalają na kontemplację i przemyślenia, w wyniku których powstają nowe pomysły na działania. Przebywanie w górach pozwalało ponadto na regenerację sił, dawało łączność ze sobą oraz z naturą.

Fot. 28. „Moc, siła, dom”
Autorka zdjęcia: Izabela Kostka-Skwarczyńska

Ostatnia fotografia wykonana została na Wyspie Sobieszewskiej nad Zatoką Gdańską (fot.29). Zdjęcie zostało wybrane ze względu na widoczną na zdjęciu tęczę oraz zachwyt badanej nad spokojem i pustą plażą. Badana ponownie podkreśliła jak istotny jest dla niej kontakt z przyrodą oraz symboliczne podejście do obserwowanych zjawisk (np. przyływy, odpływy): „też jest w ogóle niesamowite i też jest piękne i tu znów jest coś takiego, że jest coś więcej niż tylko ja. Niż tylko ja – człowiek, niż tylko my – ludzie. Ta łączność z tą siłą wyższą jest tam bardzo mocno odczuwalna dla mnie” (O10). Dzięki tego rodzaju odczuciom oraz zachwytowi nad przestrzenią badana obserwowała u siebie momenty tzw. przepływu, dzięki któremu powstawały nowe pomysły. Na plaży lubi uprawiać slow jogging, spacerować, odpoczywać, chłonać miejsce wszystkimi zmysłami. W konsekwencji odczuwała radość, poczucie spełnienia i harmonię: „czuje się taki kontakt z przyrodą, który powoduje, że czujemy się, ja tak mam, że ja się czuję jak cząstka właśnie tego wszechświata, że jestem częścią dużej całości” (O10).

Fot. 29. „Przeptyw”
Autorka: Izabela Kostka-Skwarczyńska

Dzięki uzyskanemu obrazowi własnych, twórczych miejsc badanych organizatorów można było wskazać istotne cechy fragmentów przestrzeni, wyzwających twórcze działania. Wyjaśnienie znaczenia twórczych miejsc według badanych, wywoływanych emocji oraz sposobów ich wykorzystywania pozwoliło na wyodrębnienie nowych aspektów analizy roli organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej w rozwoju plenerowej rekreacji twórczej.

Wybór miejsc sprawiał trudność badanym, ze względu na ograniczenie liczby możliwych do przekazania fotografii. Zazwyczaj myśleli o jeszcze wielu innych miejscach, które chcieliby opisać. Natomiast wymóg ten pozwolił na wyselekcjonowanie tylko najważniejszych. Często uzasadnieniem wyboru fotografii był związek z miejscem. Podkreślano ich wyjątkowość lub ważny aspekt (np. historia, przeplatanie się wątków tematycznych). Wybierane bywały także miejsca – odkrycia, wzbudzające zaskoczenie oraz chęć pokazywania ich innym. Uzasadnianie wiązało się z własnym spojrzeniem na łódzkie miejsca, często znane i popularne wśród Łódzian. Badani wyrażali wobec nich fascynację, doceniali wrażenia estetyczne oraz podkreślali potrzeby w zakresie kontaktu z przyrodą lub/i dziedzictwem miasta. Najczęściej fotografowanymi miejscami były ulice, podwórka, place i budynki (z zewnątrz), co uwypukliło znaczenie przestrzeni otwartej dla twórczości badanych.

Użytkowanie wybranych miejsc wiązało się zarówno z działalnością zawodową: oprowadzanie, pokazywanie wybranego fragmentu przestrzeni innym, odkrywanie zaskoczeń, jak i prywatną – spędzaniem czasu wolnego, odpoczynkiem, powrotem do wspomnień. Badani lubili spędzać czas w wybranych miejscach, kojarzyły im się z nowymi pomysłami na działanie, które powstawały w wyniku styczności z daną przestrzenią.

Wyzwaniem analitycznym okazało się określenie na czym polegała wyjątkowość, czy jak opisywano, kreatywność wybranych przez badanych miejsc. Badani wyrażali bardzo zindywidualizowane interpretacje. Warto zwrócić uwagę na podkreślany dynamizm przestrzeni – łączenie się w danym miejscu ważnych elementów historycznych, dokonanych zmian oraz współczesnego użytkowania. Specyficzna atmosfera, wyjątkowy klimat, to sformułowania które dostrzeżono w trakcie opisywania wybranych fotografii. Wyjątkowość miejsc wiązała się również z autentycznością, spokojem, czy wręcz przeciwnie – żywiołowością, szybkim tempem życia i rozwojem przestrzeni miejskiej.

Dziedzictwo wybranych miejsc stanowiło jedną z kluczowych wartości twórczych miejsc organizatorów. Widoczne na fotografiach „symbole” Łodzi świadczą o rozumieniu przestrzeni i jej historii jako istotnych i inspirujących aspektów. Dzięki temu, stawały się źródłem pomysłów na nowe działania, w tym organizację wydarzeń w plenerze. Własne odkrycia twórczych miejsc stawały się polem do inspirowania innych, zachęcania do nowego spojrzenia na użytkowaną na co dzień przestrzeń. W ten sposób dążono do zmiany panujących stereotypów wybranych obszarów, do „oswajania” z miejscami ważnymi, ciekawymi i „nieoczywistymi”.

Wybrane przez badanych miejsca wzbudzały silne emocje. Wiązały się z poczuciem sentymentu do miejsca, dotyczyły: wspomnień z dzieciństwa, historii z życia prywatnego, poczucia swojskości i bycia „u siebie”. Zachwyty i docenienie walorów estetycznych miejsc, wyjątkowego uroku (nawet „turpistycznego”) i piękna, powodowały poczucie zauroczenia nimi. Wybrane miejsca wzbudzały także zaskoczenie, ciekawość i radość z odkrywania, co motywowało do dalszych poszukiwań i „zarażania” innych podobnym podejściem do poznawania własnego otoczenia. Odczuwano również potrzebę poszukiwania miejsc odpoczynku i kontemplacji. Niektóre wybory wzbudzały mieszane uczucia. Dostrzegane kontrasty i sprzeczności, rodziły obawy dotyczące zachodzących zmian i planowanych inwestycji. Wskazać należy, że opisane obszary, tereny, obiekty były ważne dla badanych, wzbudzały szereg różnorodnych odczuć i emocji. Ich szeroki zakres oraz indywidualne cechy podmiotowe powodują oddziaływanie na twórczość badanych.

W wyniku przeprowadzonej analizy dokonano charakterystyki twórczych miejsc, które w opinii autorki posiadały następujące cechy wspólne:

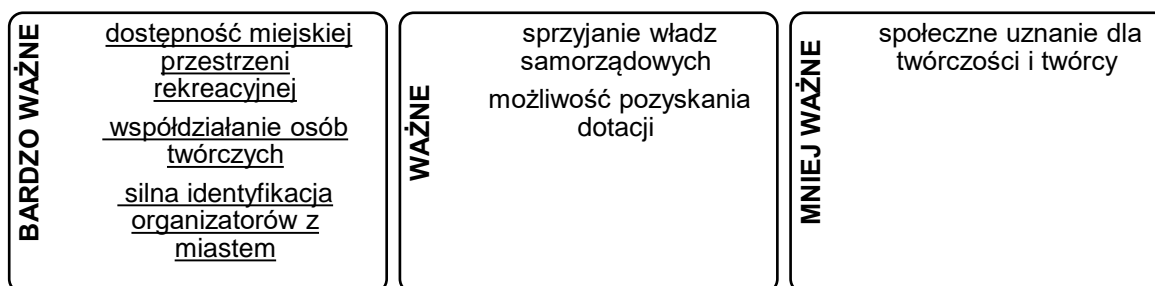
- były ważne i bliskie dla badanych (byli z nimi związani),
- znali ich historię i rozumieli przemiany, które się w nich dokonują,
- odkrywali je na nowo – poszukiwali zaskoczeń i odkryć, dopatrywali się w nich symbolicznych treści i znaczeń,

– wykorzystywali je w życiu prywatnym i zawodowym.

Identyfikacja tego rodzaju miejsc pozwoliła na szersze zrozumienie, jak elementy przestrzeni (przede wszystkim – związek z nimi), mogą sprzyjać, inspirować do działań nowatorskich i wartościowych.

5.3. Determinanty organizacji plenerowej rekreacji twórczej

Jedną z hipotez w pracy jest stwierdzenie: główne determinanty warunkujące organizację plenerowej rekreacji twórczej w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej to: dostępność miejskich przestrzeni rekreacyjnych, sprzyjanie władz samorządowych, współdziałanie osób twórczych i społeczne uznanie dla twórczości i twórcy, silna identyfikacja organizatorów z miastem, możliwość pozyskania dotacji. Na podstawie przeprowadzonej analizy zweryfikowano znaczenie poszczególnych determinant, a tym samym częściowo potwierdzono przyjętą hipotezę (rys.52). Za najważniejsze determinanty uznano: dostępność miejskiej przestrzeni rekreacyjnej, współdziałanie osób twórczych oraz silną identyfikację organizatorów z miastem. Pozostałe determinanty określono jako ważne lub mniej ważne.

Rys. 52. Znaczenie determinant warunkujących organizację plenerowej rekreacji twórczej
Źródło: opracowanie własne

Mniej ważną, ale wskazywaną przez badanych organizatorów determinantą było społeczne uznanie dla twórczości i twórcy. Organizatorzy opisując proces organizacji analizowanych wydarzeń wskazywali na ten aspekt jako stymulujący do dalszych działań. Jak przekonywał S. Popek (2003) jest to również jeden z czynników sprzyjających efektywności twórczej. Istotnym dodatkowym działaniem w tym obszarze byłoby, jak przekonywał jeden z ekspertów, poszerzenie działań władz samorządowych mających na celu wyróżnienie lub docenianie potencjału twórczego realizowanych projektów w przestrzeni miasta. W konsekwencji znaczenie tego aspektu mogłoby stanowić silniejszą determinantę w przyszłości.

Sprzyjanie władz samorządowych było jedną z ważnych determinant. Ocena współpracy organizatorów z władzami nie była jednorodna, jednak ilość odniesień oraz przypisywane znaczenie jej jakości, wskazywały na wagę tego aspektu. Opisano wciąż ważne obszary do

poprawy w zakresie współpracy i wsparcia ze strony władz samorządowych. Warto byłoby wdrożyć proponowane przez badanych zmiany, z uwagi na to, że jednym z kluczowym podmiotów mających znaczenie dla rozwoju twórczych miast są ich władze (Landry, 2013).

Możliwość pozyskania dotacji również rozpatrywano jako ważną. Badani organizatorzy potwierdzili, że dodatkowe finanse często są podstawą funkcjonowania i organizacji wydarzeń plenerowych, najczęściej bezpłatnych. Dzięki nim możliwe było kontynuowanie i rozwijanie na szerszą skalę podejmowanych inicjatyw. Jednak w opisywanym procesie organizacji plenerowej rekreacji twórczej odnosili się do tego aspektu bez większego zaangażowania.

Dostępność miejskiej przestrzeni rekreacyjnej wyróżniona została jako jedna z bardzo ważnych determinant. Organizacji analizowanych wydarzeń sprzyjały odpowiednia dostępność przestrzeni oraz jej walory przyrodnicze i antropogeniczne. Nowopowstałe tereny rekreacyjne oraz własne odkrycia miejsc dotąd niekojarzących się z organizacją aktywności rekreacyjnej sprzyjały tworzeniu nowych pomysłów. Miejska przestrzeń rekreacyjna oceniona została jako atrakcyjna, „zachęcając” i „inspirując” do działania. Pozostawała nawet podmiotem organizowanych przedsięwzięć, a nie tylko ich tłem. Pojęcie dostępności wiąże się z jednym z kryteriów atrakcyjności przestrzeni publicznej (Wantuch-Matla, 2016), a dotyczy możliwości swobodnego użytkowania, niwelowania barier o charakterze fizycznym i нефизycznym (np. w zakresie architektury, czy kontroli dostępu), dla osób w każdym wieku. W tym ujęciu mniejsze znaczenie ma dostępność komunikacyjna, czyli sposób powiązania danej przestrzeni z otoczeniem – ulicami, czy siecią komunikacyjną. W efekcie przeprowadzonych badań uwypuklono znaczenie tego aspektu oraz wskazano na najważniejsze wyzwania związane z poprawą dostępności: ulepszenie infrastruktury dla organizacji wydarzeń plenerowych, większa dbałość o czystość i bezpieczeństwo przestrzeni rekreacyjnej. W zakresie usprawnienia kontroli dostępu ważne jest zminimalizowanie trudności związanych z otrzymaniem pozwoleń na realizację przedsięwzięć w przestrzeni otwartej.

Dostępność przestrzeni istotna jest również dla użytkowników i odbiorców proponowanych wydarzeń – mieszkańców. Dzięki niej wzrasta jakość życia miejskiej społeczności, co było ważnym postulatem licznej grupy badaczy przestrzeni miejskiej, w tym rekreacyjnej (m.in. Bieganski i in., 2009; Bielecki i Będkowski, 2020; Dawid, 2019; Dymnicka, 2013; Kongres Ruchów Miejskich, 2020b; Meyer i in., 2016; Pawlikowska-Piechotka, 2009). Zmiany w zakresie zwiększania dostępności powinny być zatem rozpatrywane również w odniesieniu do potrzeb mieszkańców.

Aspekt ten wyróżniono również w analizie wypowiedzi badanych organizatorów dotyczących wybieranych twórczych miejsc w badaniu wizualnym. Ich jakość (bogactwo znaczeń, symboli), różnorodność, możliwość użytkowania i wykorzystywania na cele zawodowe stanowiły ważną inspirację do działań twórczych. Wyniki pokrywają się z koncepcjami dotyczącymi warunków rozwoju miast twórczych oraz elementów środowiska protwórczego, w których jedną z najważniejszych determinant wpływających na procesy kreatywne w mieście są ilość, jakość, różnorodność i dostępność rozmaitych układów obiektów i elementów infrastruktury publicznej (Landry, 2013).

Istotę i zalety współpracy organizatorów analizowanego zjawiska podkreślono zarówno w kwerendzie wydarzeń, jak i w kolejnych analizach poszczególnych etapów badawczych. Dzięki niej możliwe jest organizowanie bardziej rozbudowanych wydarzeń, co podkreślali także inni badacze (Zieff i in., 2016). Aspekt współpracy twórców omawiany był również w kontekście dyskusji nad środowiskiem i miastami twórczymi. Według S. Popka (2003) stanowi istotny czynnik sprzyjający efektywności twórczej. Z kolei Ch. Landry (2013) podkreślał, że jednym z kluczowych czynników wpływających na atrakcyjność i konkurencyjność miast są specyficzne cechy osobiste kreatywnych jednostek, czyli w przypadku podjętej problematyki – organizatorów plenerowej rekreacji twórczej. Ch. Landry wskazał, że osoby te powinny być otwarte, potrafić przyjąć nowe, świeże pomysły oraz współpracować. W wyniku przeprowadzonych badań potwierdzono tego rodzaju cechy wśród wskazanej grupy badanych.

Silna identyfikacja organizatorów z miastem to trzecia bardzo ważna determinanta. Bogactwo relacji, związków oraz odczuć wobec miasta potęgowały pomysłowość, chęć działania, i odmieniania wizerunku miasta. Łódź jako studium przypadku stanowiło dodatkowy, interesujący punkt odniesienia, ze względu na budzący wciąż wiele kontrowersji wizerunek miasta oraz jego percepcję (Duda, 2015; Majer, 2015; Mokras-Grabowska, 2017; Mordwa, 2003; Pielesiak, 2016; Tobiasz-Lis, 2016; Tobiasz-Lis i Wójcik, 2014). Siła relacji motywowała do podejmowania się organizacji analizowanych wydarzeń, a tym samym działań w zakresie polepszania wizerunku i percepcji Łodzi.

Własna interpretacja przestrzeni, która stanowiła bardzo ważną determinantę organizowania analizowanych wydarzeń, wpisuje się w koncepcję badania miasta osobistego (Majer, 2015). Dotyczy ona umiejętnego zebrania przemyśleń na temat konkretnego miasta, przywołując elementy autobiograficzne oraz autonarracyjne, m.in. obejmujące wybrane fragmenty przestrzeni miejskiej, mity i stereotypy, czy postawy wobec miasta. Związek człowieka z miejscem pozwala w konsekwencji na większe angażowanie się w sprawy lokalne – co podkreślali badani

organizatorzy. Tym samym nowe odmiany miejskiego sposobu życia sprzyjają odrodzeniu lokalizmu i sąsiedztwa (Karwińska, 2015; Majer, 2015).

Ważnym kontekstem dla badań było również wykorzystanie pojęcia „miejsce”, rozumianego jako skupienie znaczeń, bazujące na poczuciu tożsamości z danym fragmentem przestrzeni (Tuan, 1987). Dzięki wypowiedziom badanych organizatorów udało się uwypuklić istotę „miejsca”, jego twórczego charakteru, zależności od indywidualnych doświadczeń oraz wpływu na podejmowane działania oraz percepcję (Jędrzejczyk 2006). W przeprowadzonym badaniu wizualnym wykorzystano założenia geografii humanistycznej, w której dopuszczono wykorzystywanie zdobytej wiedzy opartej na intuicji (Rembowska, 2013a; Wójcik, 2008). W konsekwencji subiektywizm ten może rodzić pewne obawy dotyczące możliwości i ograniczeń interpretacyjnych, jednak korzystając z założeń socjologii wizualnej (Sztompka, 2005) wykorzystano sprawdzone metody i narzędzia analizy.

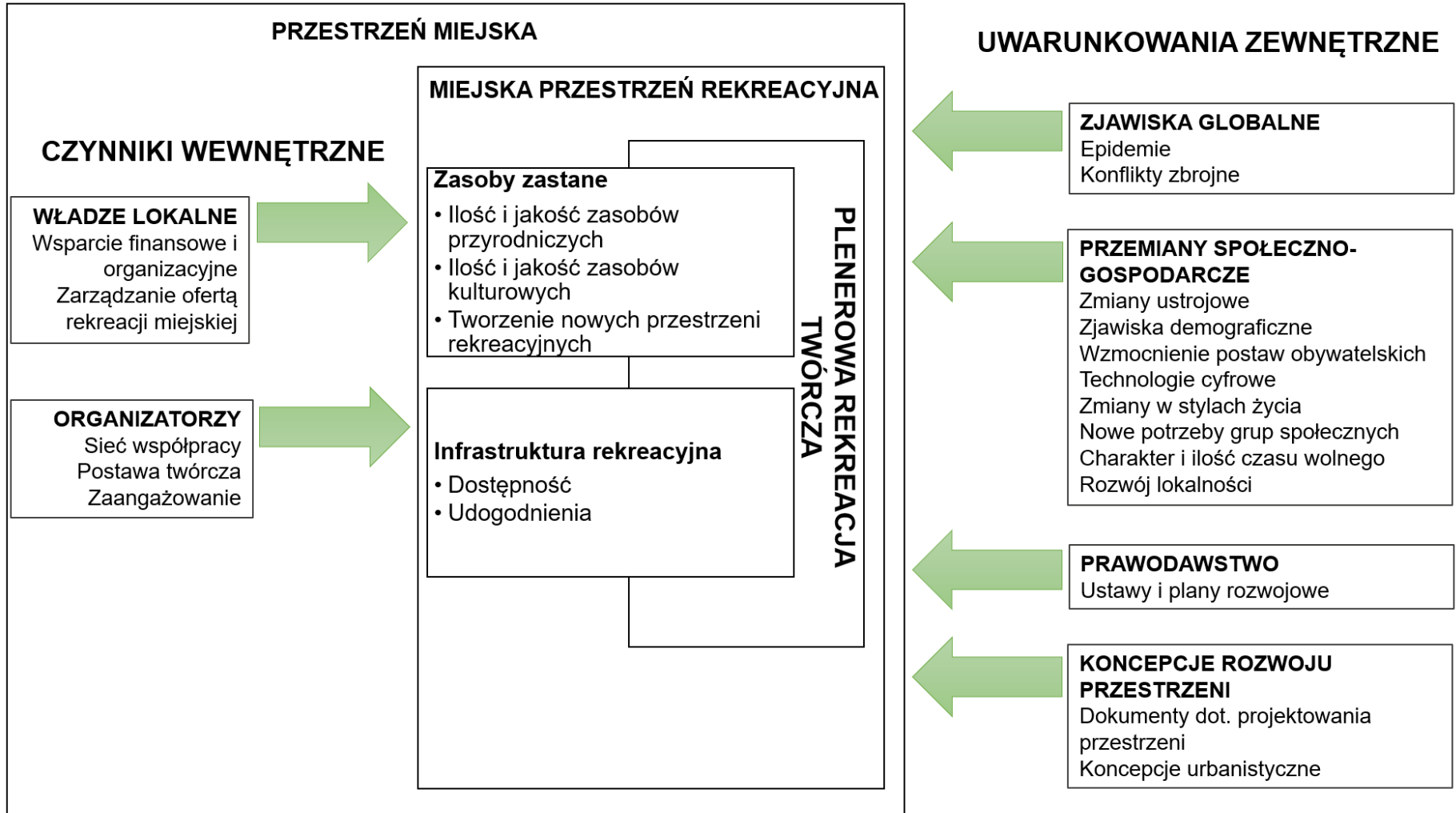
Silna i autentyczna relacja z miejscem, a w konsekwencji budowanie z nim tożsamości to także ważny aspekt tworzenia środowiska protwórczego (Kozielecki, 2008). W rozdziale 4.6. porównano badanych organizatorów plenerowej rekreacji twórczej do członków klasy twórczej według R. Floridy (2010). Według tej koncepcji członkowie klasy kreatywnej poszukują miejsc, w których będą mogli budować i kształtować własną tożsamość. Dzięki opisanym w tym rozdziale wynikom badań potwierdzono wagę oraz zasadność tego stwierdzenia. Niezbędna do organizacji nowatorskich i wartościowych inicjatyw jest silna relacja z miastem.

Opisane w rozdziale determinanty organizacji plenerowej rekreacji twórczej wpisują się w przedstawiane w literaturze przedmiotu uwarunkowania rozwoju twórczych miast, zewnętrznych (środowiskowych) stymulatorów i inhibitorów działalności twórczej w odniesieniu do roli organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej.

6. Model organizacji plenerowej rekreacji twórczej w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej

W celu zobrazowania roli organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej dla rozwoju plenerowej rekreacji twórczej opracowano model (rys.53). Jego konstrukcja została oparta na przyjętej w pracy definicji organizacji badanej przestrzeni, polegającej na jej gospodarowaniu, czyli celowym porządkowaniu jej walorów i zagospodarowania w celu uzyskania dobrze funkcjonującej całości (synergicznej i uporządkowanej), na którą wpływają czynniki wewnętrzne oraz uwarunkowania zewnętrzne. Uzyskane w toku prowadzenia badań wyniki odniesiono zatem do wykazanych istotnych elementów przestrzeni rekreacyjnej, stanowiących czynniki wewnętrzne rozwoju plenerowej rekreacji twórczej oraz podkreślono istotne uwarunkowania zewnętrzne.

Wśród elementów miejskiej przestrzeni rekreacyjnej, wykorzystywanych na potrzeby organizacji plenerowej rekreacji twórczej wymieniono zasoby zastane i infrastrukturę rekreacyjną. Ilość i jakość zasobów przyrodniczych i kulturowych stanowią podstawę oraz inspirację dla organizacji wydarzeń, szczególnie zieleni miejska i tereny związane z odkrywaniem dziedzictwa miasta. Plenerowa rekreacja twórcza rozwijać się może w przestrzeniach o dużej dostępności, rozumianej szerzej niż powiązanie danej przestrzeni z otoczeniem (dostępność komunikacyjna). Dostępna przestrzeń otwarta, to przestrzeń zadbane (czystość i estetyka), bezpieczna, w której zminimalizowane są trudności związane z otrzymaniem pozwoleń na realizację przedsięwzięć. Niezbędne jest również zapewnienie odpowiedniej infrastruktury dla organizacji analizowanych wydarzeń, uwzględniając potrzeby różnych grup społecznych (np. rodziny z dziećmi, seniorzy). Dalsza rozbudowa terenów miejskiej przestrzeni rekreacyjnej oraz jej infrastruktury sprzyja rozwojowi analizowanego zjawiska, szczególnie w kontekście podejmowanych w mieście inwestycji, projektów obywatelskich lub procesów rewitalizacyjnych.

Rys. 53. Model organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej dla rozwoju plenerowej rekreacji twórczej
Źródło: opracowanie własne

Głównymi podmiotami mającymi znaczenie dla zmian w zakresie organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej dla rozwoju plenerowej rekreacji twórczej są władze lokalne oraz organizatorzy. Rekomendowane wsparcie organizacyjno-finansowe władz dotyczy pomocy w zakresie promocji wydarzeń, oferowania narzędzi wsparcia w postaci konkursów i grantów na organizację wydarzeń oraz doceniania twórczych pomysłów, dzięki przyznawaniu nagród. Strategiczne zarządzanie organizacją miejskiej rekreacji, dbałość o spójność oferty, kontynuowanie wartościowych inicjatyw są niezbędne dla dalszego rozwoju. Tym samym współpraca władz z organizatorami powinna zostać poszerzona, realizowane cele działań lepiej rozumiane, a możliwości ich wdrażania uproszczone.

Sieć współpracy organizatorów miejskiej rekreacji stwarza warunki dla inicjowania nowatorskich i wartościowych przedsięwzięć. Wzajemna pomoc merytoryczna i organizacyjna ułatwia wdrażanie pomysłów i może zwiększyć ich zamierzony efekt. Postawa twórcza podmiotów organizujących, polegająca na otwartości (na nowe treści, na zmianę), niezależności (non-konformizm) oraz wytrwałości, niezbędna jest na wszystkich etapach procesu organizacji analizowanych wydarzeń. Umożliwia ona generowanie oryginalnych pomysłów, odpowiadanie na potrzeby różnych grup społecznych oraz konsekwencję w realizacji zaplanowanych działań, pomimo różnego rodzaju utrudnień. Istotne jest także zaangażowanie. Dotyczy ono aktywnej postawy wobec decyzji podejmowanych w mieście, reagowania na nie, co niekiedy nazywane jest aktywizmem miejskim. Może przejawiać się także w chęci budowania lepszego wizerunku miasta i odkrywania jego historii przed innymi. Często tego rodzaju zaangażowanie jest wynikiem silnego poczucia tożsamości z miastem. Wskazane cechy organizatorów miejskiej rekreacji powodują zatem inicjowanie niebanalnych wydarzeń, wykorzystujących przestrzeń miejską jako ważne dla nich tło i rozwijającym uczestników.

Organizacja miejskiej przestrzeni rekreacyjnej nie funkcjonuje w izolacji. Na podejmowane działania w zakresie organizacji czasu wolnego ma wpływ także otoczenie zewnętrzne. Szczególnego znaczenia w ostatnich latach nabierają zjawiska globalne takie jak epidemie oraz konflikty zbrojne³³. Możliwości organizacyjne, podejmowana tematyka aktywności oraz formy rekreacji determinowane są przez efekty tych zjawisk. Przykład pandemii COVID-19 uwypuklił zakres tego wpływu. W konsekwencji mają one znaczenie dla kolejnych przemian społeczno-gospodarczych i prawodawstwa, zmieniając możliwości i oczekiwania wobec organizacji aktywności w czasie wolnym.

³³ Nie są jeszcze znane konsekwencje rozpoczętej wojny w Ukrainie, ale autorka pisząc podsumowanie rozprawy (03.2022) zaobserwowała zmiany w zakresie tematyki wydarzeń w mieście, nawiązujących np. do poznawania kultury Ukrainy oraz zbierania środków finansowych dla poszkodowanych w wojnie.

Przemiany społeczno-gospodarcze dotyczą szerokiego zakresu zjawisk warunkujących rozwój analizowanego zjawiska. Zmiany ustrojowe, nawet w perspektywie długookresowej, mają znaczenie dla organizacji miejskiej rekreacji. Przykład Łodzi, miasta postsocjalistycznego zobrazował istotność tych przemian, a dotyczyły one szczególnie niewystarczającego zagospodarowania rekreacyjnego. Zmienianie zastanych zasobów jest zatem warunkiem istotnym dla rozwoju miejskiej rekreacji twórczej. Konsekwencje zjawisk demograficznych (np. depopulacji i starzejącego się społeczeństwa) kreują nowe wymogi w zakresie oferty rekreacyjnej i infrastruktury, do których dostosowują się podmioty organizujące wydarzenia i władze lokalne.

Wzmocnienie postaw obywatelskich pozwala na podejmowanie działań w obszarze budowania poczucia tożsamości z miastem oraz wykorzystanie potencjału budżetu partycypacyjnego dla rozwoju miejskiej przestrzeni rekreacyjnej. Zwiększenie znaczenia technologii cyfrowych z jednej strony powodować może ich szersze wykorzystywanie w organizacji aktywności rekreacyjnych, a z drugiej potrzebę uczestnictwa w wydarzeniach pozwalających na działania poza przestrzenią wirtualną, bez używania technologii cyfrowych.

Zmiany w stylu życia również wpływają na społeczeństwo i gospodarkę, a w konsekwencji na organizację miejskiej rekreacji. Mieszkańcy poszukują możliwości korzystania z różnorodnej oferty usługowej, kulturalnej i rekreacyjnej. Zmieniający się styl pracy stwarza także inne wymogi wobec oferty i jakości spędzania czasu wolnego. Przenikanie się czasu zajętego i wolnego to również wyzwanie dla organizacji oferty rekreacyjnej. Ponadto wzrasta w społeczeństwie świadomość zmian klimatycznych, efektów funkcjonowania gospodarki kapitalistycznej, stąd zaobserwować można większe zainteresowanie tematyką np. ekologiczną i *slow life*. Troška o nowatorskie i wartościowe spożytkowanie czasu wolnego stwarza warunki dla rozwoju plenerowej rekreacji twórczej

W organizacji miejskiej rekreacji dostrzeżono nowe potrzeby grup społecznych. Zwraca się szczególną uwagę na kreowanie odpowiedniej oferty dla seniorów i rodzin z dziećmi, niekiedy dotąd marginalizowanych w życiu społecznym. Sytuacja ta powoduje możliwy rozrost oferty analizowanych wydarzeń, opartej na analizie ich potrzeb. Co więcej, zmienia się także charakter i ilość czasu wolnego. Przestrzeń miejska chętnie wykorzystywana jest na organizację wydarzeń rekreacyjnych. Mieszkańcy cenią sobie spędzanie czasu wolnego na świeżym powietrzu oraz poszukują nowych (też modnych) miejsc spotkań, przeznaczając na tego rodzaju aktywności więcej czasu. Przemiany zwiększają też podaż i popyt na plenerową rekreację twórczą.

Sprzyjającym zjawiskiem jest także rozwój lokalności, wynikający z potrzeby podkreślenia i potwierdzania tożsamości z miejscem. Mieszkańcy miast poszukują tematyki wydarzeń

związanej z odkrywaniem historii miejsc i lokalnych tradycji. W związku z tym podejmowane są działania na poziomie osiedli np. przez grupy sąsiedzkie, które stają się organizatorami czasu wolnego mieszkańców.

Możliwości rozwoju analizowanego zjawiska wytyczają podstawowe ustawy regulujące kwestie dotyczące zagospodarowania przestrzeni, dbałości o ochronę dziedzictwa kulturowego oraz przyrody. Dokumenty strategiczne i plany rozwojowe dodatkowo wyznaczają ramy przyszłego rozwoju. Dotyczą one planowania na poziomie krajowym, w zakresie organizacji przestrzeni miejskiej np. „Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030”, i „Krajowa Polityka Miejska 2023” oraz na poziomie lokalnym – strategii i zarządzenia wpływające na organizację miejskiej rekreacji np. gminny program rewitalizacji.

Dodatkowym spoiwem wymienionych ustaw i dokumentów są koncepcje rozwoju przestrzeni mające znaczenie dla organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej. Dokumenty dotyczące projektowania przestrzeni (np. „Karta Lipska”, „Karta Przestrzeni Publicznej” oraz koncepcje urbanistyczne (np. miasto zwarte, *smart city*) postulują zmiany w przestrzeni, dzięki którym może rozwijać się analizowane zjawisko. Zwracana jest uwaga na potrzeby różnych grup użytkowników i zapewnienie im dostępu do odpowiednio zaprojektowanej przestrzeni miejskiej. Prowadzona w ostatnich latach dyskusja nad jakością przestrzeni dotyczy także jakości wypoczynku, co stawia nowe wyzwania dla organizatorów miejskiej rekreacji.

Model został skonstruowany w oparciu o analizę przykładu łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej i stanowi potwierdzenie osiągnięcia celu częściowego rozprawy. Można go również rozpatrywać jako uniwersalny, ze względu na odniesienie do stosowanych w literaturze pojęć, opisujących organizację miejskiej przestrzeni oraz współczesnych badań nad przeobrażeniami miast i ich znaczeniu dla rekreacji. Tym samym stanowi narzędzie do wykorzystania w badaniach w innych miastach.

Dzięki przeprowadzonej analizie badań osiągnięto kolejny cel częściowy (aplikacyjny), jakim było sformułowanie rekomendacji dla władz lokalnych dotyczących wsparcia organizatorów plenerowej rekreacji twórczej oraz organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej.

- 1) Rekomendacje w zakresie wsparcia organizatorów obejmują następujące obszary:
 - podjęcie ogólnych działań w zakresie integracji organizatorów miejskiej rekreacji (np. w postaci platformy wymiany pomysłów, konsultacji na temat trudności w organizacji wydarzeń),
 - nadzorowanie diagnozy potrzeb rekreacyjnych różnych grup mieszkańców,
 - wzmocnienie działań nadzorujących i wspierających promocję wydarzeń,

- uproszczenie procedur formalno-prawnych związanych z organizacją wydarzeń plenerowych,
- zwiększenie środków finansowych na konkursy w zakresie organizacji twórczych przedsięwzięć w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej,
- docenianie organizatorów twórczych przedsięwzięć poprzez prowadzenie plebiscytów i przyznawanie nagród za ich osiągnięcia i zrealizowane pomysły,
- zapewnianie możliwości kontynuacji organizacji wydarzeń uznanych za znaczące dla oferty miejskiej rekreacji,
- wzmocnienie współpracy władz z organizacjami pozarządowymi oraz oddolnymi inicjatywami,
- skonstruowanie wspólnych celów organizatorów i władz w zakresie wspierania lokalnego patriotyzmu i partycypacji społecznej,
- konstruowanie we współpracy z organizatorami spójnej oferty miejskiej rekreacji skierowanej do różnych grup odbiorców.

2) Rekomendacje w zakresie organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej obejmują z kolei:

- tworzenie i aktualizację mapy miejsc organizacji plenerowej rekreacji twórczej,
- zapewnienie dostępu do plenerowych aktywności dla różnych grup mieszkańców wszystkich dzielnic,
- zapobieganie tworzeniu się na obszarach dzielnic tzw. pustyń kulturalnych,
- dbałość o odpowiednie zagospodarowanie rekreacyjne w trakcie rozbudowy i rewitalizacji przestrzeni miejskiej,
- rozbudowywanie infrastruktury rekreacyjnej, posiadającej udogodnienia do organizacji plenerowych wydarzeń (np. zapewnienie dostępu do prądu i toalet),
- zwiększenie dbałości o czystość i bezpieczeństwo miejskiej przestrzeni rekreacyjnej,
- promowanie mniej popularnych terenów zieleni oraz innych zasobów przyrodniczych,
- umieszczenie tablic informujących o obiektach i terenach w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej.

Pandemia COVID-19 uwypukliła istotność organizacji wydarzeń w plenerze. Możliwe, że ich liczba wzrośnie. W związku z tym należy podjąć działania na różnych szczeblach zarządzania w zakresie usprawniania organizacji wydarzeń plenerowych oraz troski o ich nowatorstwo i wartościowość.

7. Wnioski

W rozprawie dokonano analizy roli organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej na potrzeby rozwoju plenerowej rekreacji twórczej. W toku przeprowadzonych badań uzyskano odpowiedzi na pytanie główne oraz pytania szczegółowe. Pytanie główne dotyczyło sposobu organizacji przestrzeni rekreacyjnej miasta na potrzeby rozwoju plenerowej rekreacji twórczej. Aby podsumować zebrane wyniki badań w odniesieniu do pytania głównego przedstawiono syntetycznie odpowiedzi na poniższe pytania szczegółowe.

1) Gdzie organizowane są wydarzenia z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi?

Rozmieszczenie analizowanych wydarzeń dominowało na terenach zieleni i terenach post-industrialnych. W badanym okresie (2019 rok) największe ich zagęszczenie występowało w centralnej części Łodzi, mieszcząc się w opisywanym w literaturze Zielonym Kręgu Tradycji i Kultury – Obszarze tożsamości miasta Łodzi (Włodarczyk, 2012).

Wybierane miejsca charakteryzowały się elementami wspólnymi, które stanowiły jeden lub kilka kryteriów wyboru organizacji wydarzenia w danej lokalizacji. Pierwszym było dostrzeżenie istotnego historyczno-kulturowego tła. Następnym trend na organizację wydarzeń w pewnym typie przestrzeni np. w parkach, czy modnym miejscu spotkań. Kolejnym były działania podejmowane przez społeczność lokalną, kiedy wybór lokalizacji wydarzenia miał sprzyjać integracji np. mieszkańców danego osiedla lub podwórka. Zauważono, że różnorakie instytucje publiczne wybierają przestrzeń otwartą, niekiedy w bliskiej odległości od swojej placówki (lub na jej podwórku czy w ogrodzie), w celu zachęcenia do oferty instytucji. W związku z otwartością wydarzeń, kryterium wyboru lokalizacji było także miejsce, znajdujące się w sąsiedztwie często odwiedzanych obiektów lub terenów („miejsca pomiędzy”). Dobierano ponadto miejsce do charakteru wydarzenia, usprawniając organizację zaplanowanych form aktywności. Warto dodać także „twórczość” miejsca jako kryterium wyboru. Organizatorzy odczytując „zapisane” w przestrzeni znaczenia inspirowali się do działań, także w zakresie organizacji plenerowej rekreacji twórczej.

2) Kto organizuje wydarzenia z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi?

Wykazano, że głównymi organizatorami plenerowej rekreacji twórczej były podmioty prywatne – zarówno stowarzyszenia, firmy jak i inicjatywy oddolne bez osobowości prawnej. Charakterystycznym zjawiskiem była znacząca liczba wydarzeń organizowanych w ramach współpracy (jednej grupy podmiotów lub podmiotów publiczno-prywatnych). Zaobserwowano także

pozytywną ocenę organizatorów analizowanych wydarzeń. Charakterystyczną ich cechą była pasja względem do ludzi – uczestników wydarzeń, jak i miasta. Pasja ta wiązała się z zaangażowaniem w działania społeczno-kulturalne i silnym poczuciem tożsamości z miastem. W konsekwencji organizowanie analizowanych wydarzeń często stawało się działaniem na rzecz odmiany czy poprawy wizerunku miasta, zapoznawania mieszkańców i przyjezdnych z jego walorami.

Wysnuto wniosek, że organizatorzy plenerowej rekreacji twórczej na ogół spełniali cechy osoby twórczej. Wykorzystując klasyfikację przyjętą w ramach koncepcji klasy twórczej R. Floridy (2010) wskazano, że organizatorzy to członkowie tzw. grupy bohemy (twórcy i artyści) oraz twórczych specjalistów.

3) Kim są uczestnicy plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi?

Badanych uczestników charakteryzowała niejednorodność, czasem wręcz przypadkowość, co mogło być wynikiem bezpłatności większości wydarzeń. Wykazano jednocześnie wzrastające znaczenie grupy seniorów i rodzin z dziećmi. Charakterystycznymi cechami społeczno-demograficznymi badanych uczestników była: liczebna dominacja kobiet, przewaga grupy osób w przedziale wiekowym 25-34 lata oraz posiadanie wyższego wykształcenia i statusu osoby pracującej.

Zaobserwowano pozytywny kontakt organizatorów i uczestników analizowanych wydarzeń, szczególnie w grupie odbiorców, którzy świadomie dokonywali ich wyboru oraz regularnie w nich uczestniczyli np. w cyklicznych wydarzeniach, czy propozycjach inicjowanych przez preferowanych przez siebie organizatorów. Uczestnicy poszukiwali w analizowanych wydarzeniach głównie nowości i różnorodności, zatem na ogół byli otwarci na ofertę plenerowej rekreacji twórczej.

4) Jaka jest ocena organizacji plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi?

Analizowane wydarzenia najczęściej organizowane były w okresie od czerwca do sierpnia, w większości były cykliczne oraz bezpłatne o dominującej formie rekreacji kulturalno-rozrywkowej. Znaczący był udział aktywności o charakterze hobbystycznym i poznawczym, najrzadziej sportowym. Nowatorstwo i wartościowość opisanych wydarzeń podkreślone w przyjętej w rozprawie definicji rekreacji twórczej dotyczyły sposobu organizacji, tematyki, programu oraz wyboru miejsca. Główną cechą badanego zjawiska było nowatorskie podejście do aktywnego spędzenia wolnego czasu w interesującej przestrzeni otwartej, pozwalające na rozwój zainteresowań uczestników, szeroko rozumianą edukację oraz poznawanie przestrzeni.

Wielokrotnie odnoszono się ponadto do aspektu wyboru pleneru jako ważnego tła dla wydarzenia. Najważniejszymi konsekwencjami organizacji plenerowej rekreacji twórczej były: budowanie silniejszych relacji międzyludzkich (w tym zawiązywanie się społeczności lokalnych), integracja oraz budowanie tożsamości z miastem i jego lepszemu wizerunkowi. Tym samym charakterystyka analizowanego zjawiska mogła wpływać na postrzeganie miasta jako miasta twórczego.

Uczestnicy na ogół pozytywnie ocenili badane wydarzenia. Kluczowymi motywami wyboru zorganizowanej aktywności rekreacyjnej były temat proponowanych wydarzeń, zgodny z ich zainteresowaniami, wypoczynek na świeżym powietrzu oraz niebanalna forma. Największą ich wartość stanowiła oryginalność, aspekt edukacyjny oraz możliwość integracji. W mniejszym zakresie wskazywano nastawienie na poznawanie historii miasta lub atrakcyjność miejsca. Uczestnicy pozytywnie ocenili dostępność komunikacyjną i cenową wydarzeń (w zdecydowanej większości były to inicjatywy bezpłatne).

5) Jakie jest zapotrzebowanie uczestników rekreacji na udział w plenerowej rekreacji twórczej?

Pozytywna ocena uczestników analizowanych wydarzeń przełożyła się na wskazanie zapotrzebowania na rozwój badanego zjawiska. Należy dodać jednak, że prawie połowa badanych nie wiedziała, czy należy dalej rozwijać analizowane wydarzenia. Wynik ten wskazywać może na niską znajomość lub świadomość istoty plenerowej rekreacji twórczej w potocznym rozumieniu. Jednocześnie uczestnicy wskazywali przykłady wydarzeń, które w ich ocenie byłyby potrzebne, a wynikały z chęci spędzania ciekawie czasu wolnego w otwartej przestrzeni w gronie znajomych i rodziny.

6) Jakie elementy organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej wpływają na inicjowanie plenerowej rekreacji twórczej?

Dla organizacji plenerowej rekreacji twórczej podstawowym elementem organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej było wykorzystanie przyrodniczych i kulturowych zasobów rekreacyjnych. Zdecydowanie pozytywnie oceniono potencjał łódzkich zasobów przyrodniczych. Z kolei zasoby kulturowe określano mianem „wyjątkowych”, ze względu na chociażby dziedzictwo Łodzi przemysłowej, filmowej, architektury oraz powstające nowe przestrzenie rekreacyjne. Wskazywano jednocześnie na bariery związane z negatywnymi stereotypami dotyczącymi postrzegania Łodzi oraz nierównomiernie rozmieszczoną bazę kulturalną.

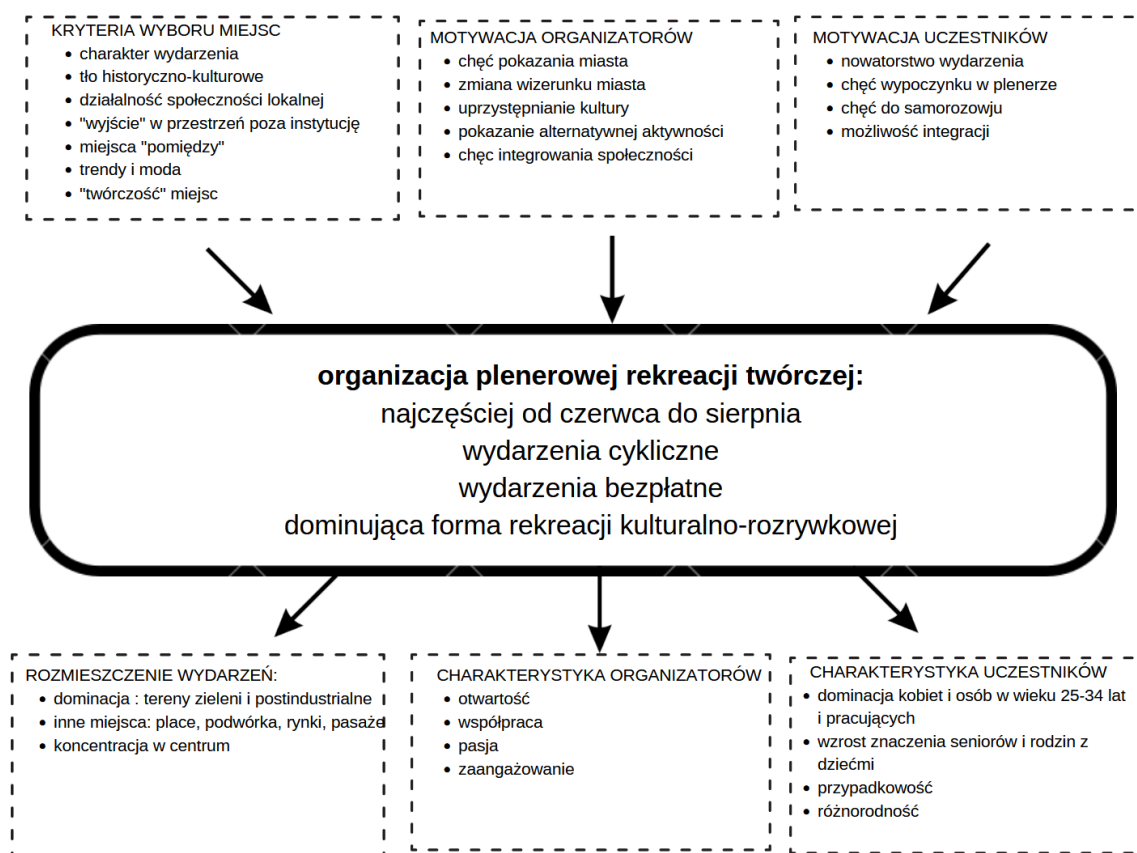
Inspirujące dla rozwoju analizowanych wydarzeń było dostrzeżenie i zrozumienie miejsc, które w przestrzeni rekreacyjnej miasta mogą oddziaływać twórczo. W toku przeprowadzonych badań charakterystykę miejsc twórczych odniesiono do następujących kategorii ich znaczeń: są ważne i bliskie dla badanych (są z nimi związani), badani znają ich historię i rozumieją przemiany, które się w nich dokonały, odkrywają je na nowo – poszukują zaskoczeń i odkryć, dopatrują się w nich symbolicznych treści. W wyniku identyfikacji tego rodzaju miejsc oraz ich interpretacji wskazano, że związek z nimi może sprzyjać i inspirować do działań nowatorskich i wartościowych.

Zdecydowanie jako niewystarczająca została oceniona z kolei infrastruktura łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej, pomimo pozytywnie ocenianej dostępności komunikacyjnej, czy powstających udogodnień w przestrzeni. Znaczącą trudnością organizacyjną stanowiło zapewnienie dostępu do wody, prądu, toalet i bezpieczeństwa uczestników. Czynnikiem zwiększającymi możliwość organizacji analizowanych wydarzeń w przyszłości byłoby lepsze zagospodarowanie terenów rekreacyjnych (np. przy obiektach, place zabaw, kąpieliska, ścieżki rowerowe) dla wydarzeń plenerowych oraz dbanie o czystość i remont już istniejących.

W odniesieniu do oceny elementów sprawczych, na możliwość organizacji analizowanych wydarzeń pozytywnie wpływała oferta wydarzeń w mieście, postrzegana jako różnorodna i bogata oraz współpracujący ze sobą organizatorzy, silnie związani z Łodzią. Aspektem stymulującym do inicjowania kolejnych pomysłów był uzyskiwany dzięki organizacji plenerowej rekreacji twórczej efekt w postaci samozadowolenia, budowania relacji z uczestnikami oraz poczucia swobody i wolności. Organizowanie wydarzeń usprawniało pozyskiwanie funduszy oraz wykorzystanie innych narzędzi wsparcia ze strony władz samorządowych (np. nagrody, budżet partycypacyjny, zespoły wspierające organizatorów). Inhibujące były jednocześnie ograniczone środki własne podmiotów organizujących i konkurencja wśród innych organizatorów. Postrzeganie niektórych wydarzeń w przestrzeni miasta jako incydentalnych lub schematycznych zniechęcało do podejmowania kolejnych działań. Wskazywano na konieczność kreowania spójnej oferty wydarzeń rekreacyjnych w Łodzi. Przydatne byłoby także uproszczenie procedury formalno-prawnej dotyczącej organizacji wydarzeń w mieście oraz większa dbałość władz o czystość i bezpieczeństwo łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej.

Opisane powyżej odpowiedzi na pytania szczegółowe pozwoliły na osiągnięcie celów częściowych pracy. Dokonano identyfikacji i opisu wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej na przykładzie Łodzi oraz sposobów organizacji (rys.54). Wskazano także na główne kryteria wyboru miejsc analizowanych wydarzeń,

motywacji organizatorów i uczestników oraz rozmieszczenie zjawiska, charakterystykę organizatorów i uczestników.

Rys. 54. Sposób organizacji plenerowej rekreacji twórczej
 Źródło: opracowanie własne

Uzyskane odpowiedzi na pytania szczegółowe stały się podstawą do weryfikacji postawionych w rozprawie hipotez badawczych.

I. Potwierdzono pierwszą hipotezę: rozmieszczenie wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej dominowało na terenach zieleni oraz na terenach postindustrialnych.

II. Częściowo potwierdzono hipotezę drugą: główną przyczyną uczestnictwa w plenerowej rekreacji twórczej jest poszukiwanie takich form aktywności rekreacyjnej, które służą samorozwojowi oraz wypoczynkowi w plenerze. W wyniku przeprowadzonych badań wskazano, że główne przyczyny uczestnictwa to: poszukiwanie oryginalnej formy wypoczynku w plenerze oraz perspektywa samorozwoju.

III. Częściowo potwierdzono hipotezę trzecią: główne determinanty warunkujące organizację plenerowej rekreacji twórczej w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej to: dostępność miejskich przestrzeni rekreacyjnych, sprzyjanie władz samorządowych, współdziałanie osób twórczych

i społeczne uznanie dla twórczości i twórcy, silna identyfikacja organizatorów z miastem, możliwość pozyskania dotacji. Dzięki przeprowadzonej analizie badań ustalono, że najważniejsze determinanty to: dostępność miejskiej przestrzeni rekreacyjnej, współdziałanie osób twórczych oraz silna identyfikacja organizatorów z miastem. Pozostałe determinanty określono jako ważne lub mniej ważne.

Osiągnięto zatem cel główny rozprawy, jakim była weryfikacja hipotez. Dzięki scharakteryzowaniu wybranych aspektów plenerowej rekreacji twórczej, możliwe było lepsze zrozumienie roli organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej dla rozwoju analizowanych wydarzeń.

Analiza zebranych wyników pozwoliła na poszerzenie dyskusji nad zrozumieniem i funkcją rekreacji w badaniach geograficznych, przy wykorzystaniu psychopedagogicznych teorii twórczości w aspekcie jej zewnętrznych uwarunkowań. Elementy organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej odniesiono do cech miasta kreatywnego, środowiska kreatywnego oraz stymulatorów i inhibitorów twórczości. Dzięki temu wyodrębniono najważniejsze determinanty rozwoju plenerowej rekreacji twórczej. Rekreacja tym samym okazała się zjawiskiem wymagającym interdyscyplinarnych studiów. Ważne jest aktualizowanie znaczenia pojęcia, dostosowywanie jego występowania oraz form do zmieniających się uwarunkowań zewnętrznych.

W toku przeprowadzonych badań dostrzeżono, że warto analizować dalej zjawisko plenerowej rekreacji twórczej. Dotychczasowy podział rodzajów rekreacji okazał się niewystarczający dla nowych wymiarów zjawiska, w którym coraz częściej dochodzi do łączenia różnego rodzaju form aktywności. Łączenie to wynika z poszukiwań nowości przez społeczeństwo i dostrzegania potencjału przestrzeni miejskiej. W pracy nie przeprowadzono badań dotyczących przykładów rekreacji twórczej w obiektach, a przestrzeń otwarta okazała się niezwykle ciekawym tłem dla analizowanych wydarzeń. Interesujące było odkrywanie znaczeń nadawanych wybranym miejscom, poszukiwanie zależności w ich rozmieszczeniu i roli wyboru konkretnych miejsc.

Przeprowadzona analiza uwypukliła zatem istotność pleneru dla aktywności rekreacyjnej, coraz bardziej atrakcyjnego dla uczestników i organizatorów. Przestrzeń otwarta posiada bogate zasoby terenów przyrodniczo-kulturowych, pozwalające na poznawanie dziedzictwa miasta. Inspirujące stają się jednocześnie miejsca, które do tej pory rzadziej wykorzystywane były na organizację wydarzeń rekreacyjnych lub stanowią nawiązanie do sposobów ich wykorzystywania w przeszłości (np. podwórka, parki miejskie). „Gra” z przestrzenią, „inspirowanie” się nią, „przywiązanie” do niej stanowiły interesujące powody wykorzystywania pleneru na cele

rekreacyjne: przekazywanie wartości ukrytych w przestrzeni, wspólne odkrywanie miejsc „nieoczywistych” oraz odpowiadanie na nowe potrzeby użytkowników przestrzeni miejskiej.

Otoczenie miejskiej przestrzeni rekreacyjnej rozpatrywane jako twórcze wpływa na mieszkańców – uczestników rekreacji i jej organizatorów. Przeprowadzając badania w jednym roku kalendarzowym w Łodzi, poszukiwano wyjaśnień fenomenu swoistego „ducha czasu”. Zastanawiające było zatem czy występowanie w określonym miejscu i czasie działań twórczych może się nasilać w przyszłości oraz w jakich kierunkach. Interesujące byłoby w związku z tym przeprowadzenie kolejnych badań wyjaśniających obecność osób twórczych, w tym twórców wybitnych w Łodzi.

Należy zwrócić również uwagę na zmieniające się okoliczności organizacji wydarzeń w mieście w związku z występowaniem pandemii COVID-19. Ryzykownym wydaje się twierdzenie, że po zniesieniu wszelkich obostrzeń, tematyka i formy plenerowej rekreacji twórczej nie zmieniły się. Podstawowymi cechami analizowanych wydarzeń są nowatorstwo i wartościowość, zatem interesującym byłoby zdiagnozowanie ich przejawów w zmieniających się realiach.

W toku przygotowania rozprawy autorkę nurtowało zagadnienie na ile specyficzne, łódzkie warunki do tworzenia powodowały podejmowanie się organizacji określonej tematyki aktywności rekreacyjnych. Jaką narrację o Łodzi budują badane wydarzenia? Czy w innym mieście o odmiennych zasobach przyrodniczo-kulturowych, infrastrukturze rekreacyjnej oraz wsparciu władz, plenerowa rekreacja twórcza realizowałaby podobne cele, a motywacja do ich organizacji byłaby zbieżna? Zaproponowany w pracy model stanowi narzędzie do porównania podobnie przeprowadzonych badań w innym mieście. Autorka żywi nadzieję na dalsze dyskusje naukowe nad analizowanym zjawiskiem.

W pracy zwrócono szczególnie uwagę na aspekt doświadczania przestrzeni dzięki uczestnictwu w zorganizowanych aktywnościach rekreacyjnych. Uczestnicy analizowanych wydarzeń w zdecydowanie mniejszym stopniu podkreślali wagę miejsca organizacji wydarzenia niż badani organizatorzy. W związku z obserwowanym wpływem przemian społeczno-gospodarczych, opisanych wcześniej, wzrastać może znaczenie nadawane przestrzeniom miejskim przez mieszkańców.

Organizatorzy wielokrotnie odnosili się do roli miejsc w organizacji plenerowej rekreacji twórczej. Dzięki jakościowej analizie badań udało się dotrzeć do szczególnych znaczeń nadawanych miejscu i wyodrębnić trzy aspekty jego rozumienia.

- 1) Miejsce – Łódź. Jego znaczenie i waga opierają się na silnym poczuciu tożsamości z miastem oraz chęcią działania na rzecz jego rozwoju;
- 2) Miejsce – lokalizacja organizowanego wydarzenia. Jego wybór nie jest przypadkowy, uzasadniany szczególnymi walorami i potencjałem dla określonej tematyki i pomysłu inicjatywy;
- 3) Miejsce – własne, twórcze źródło inspiracji. Jest bliskie, użyteczne w życiu prywatnym i zawodowym, dzięki jego zrozumieniu możliwe jest odkrywanie go na nowo.

Opisane określenia inspirują do stawiania kolejnych pytań badawczych związanych z analizą geobiografii życia organizatorów analizowanego zjawiska. Byłoby to szczególnie przydatne pod kątem analizy trzeciego aspektu rozumienia miejsc. Poszukiwanie źródeł osobistych inspiracji w toku życia badanych mogłoby stanowić bogaty zestaw danych, nie ograniczających się jedynie do aktualnego miejsca zamieszkania.

Dalsze prognozy rozwoju analizowanego zjawiska kształtują opisane w modelu czynniki wewnętrzne oraz uwarunkowania zewnętrzne organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej. Nasilenie możliwych przemian zaobserwowano już w toku prowadzenia badań, wskazując na zmiany demograficzne np. rosnące znaczenie seniorów jako odbiorców zorganizowanej aktywności rekreacyjnej. Widoczne było również zapotrzebowanie na integrację różnych grup społecznych.

Od kilku lat wzrasta zainteresowanie aktywnością ruchową i świadomość konieczności dbania o zdrowie i środowisko. To powoduje zmianę tematyki organizowanych przedsięwzięć. Coraz częściej w trakcie organizacji wydarzeń zestawiane są różnorodne aktywności dbając tym samym o balans życiowy uczestników. Proponowane są zajęcia ruchowe połączone z innymi formami (np. bieganie i zwiedzanie, joga oraz śniadanie w parku z ofertą warsztatów plastycznych). W przyszłości nastąpić może wzrost liczby wydarzeń organizowanych w duchu rozwoju zrównoważonego w postaci warsztatów ekologicznych (np. w tematyce *zero waste* lub *less waste*), wzmocnienia lokalnej społeczności i odkrywania miejskiej tożsamości.

Wysoki odsetek osób z wykształceniem wyższym wśród badanych uczestników plenerowej rekreacji twórczej wynika ze wzrostu poziomu edukacji oraz świadomości własnych potrzeb społeczeństwa. To sprawia, że nadal będą rosnać wymagania dotyczące oferty spędzania czasu wolnego. Poszukiwane będą zajęcia adekwatne do własnych zainteresowań, ich pogłębianie lub poszukiwanie nowych. Uczestnicy wydarzeń chcą być dalej zaskakiwani twórczymi pomysłami organizatorów i doświadczać nowych przeżyć.

Wzrost znaczenia technologii informatycznych, który podkreślali badani, powoduje konieczność używania go do promowania wydarzeń, prezentowania własnej oferty i zachęcenia do skorzystania z niej. Jako medium może poszerzać możliwości uczestnictwa (popularne w trakcie pandemii wydarzenia organizowane on-line). Wykorzystanie aplikacji mobilnych sprzyjać może nie tylko promocji, ale i zwiększaniu atrakcyjności wydarzeń. Z drugiej strony postęp w użytkowaniu technologii cyfrowych powodować może odwrotny trend – potrzebę kontaktu bezpośredniego i „wylogowania” się na czas aktywności rekreacyjnych.

W ograniczonym stopniu udało się dotrzeć do negatywnych aspektów analizowanego zjawiska. Badani wskazywali tylko na powierzchowność niektórych przykładów rekreacji twórczej, brak pogłębionej analizy potrzeb uczestników i świadomego kreowania ich dalszego rozwoju. Niepokojącym zjawiskiem może być także poszukiwanie przez uczestników oryginalności wydarzenia bez głębszego zrozumienia jego przesłania oraz wykorzystanego otoczenia – przestrzeni otwartej.

Przemilczane lub marginalizowane były aspekty finansowe, szczególnie efekty ekonomiczne organizowanych wydarzeń. Warto byłoby zwrócić większą uwagę w kolejnych badaniach na uwarunkowania związane z finansowaniem aktywności rekreacyjnych, przyznawaniem poszczególnym środków podmiotom w ramach konkursów, dotacji i sponsoringu. Interesujące mogłyby być także porównania ogólnych wydatków budżetu miasta i województwa na aktywności rekreacyjne oraz dochody podmiotów z sektorów związanych z organizacją badanych wydarzeń w różnych miastach.

Badani organizatorzy rzadko odnosili się także do własnych niepowodzeń w zakresie analizowanego zjawiska. Eksperti częściej wskazywali na wyzwania związane z uzyskaniem satysfakcjonującej frekwencji podczas plenerowej rekreacji twórczej. Warto byłoby poszerzyć analizę o opis nieudanych przedsięwzięć oraz ich przyczyn. Interesująca byłaby także dalsza diagnoza powodów uczestnictwa w analizowanych wydarzeniach z wykorzystaniem metod jakościowych. Uzyskane dzięki temu wyniki dałyby podstawę do odniesienia ich do motywów rekreacyjnych, związanych z cyklem życiowym człowieka oraz modelu zadowolenia z aktywności rekreacyjnej w plenerze.

Osobistym odkryciem autorki podczas przygotowania rozprawy było zrozumienie na nowo własnego miasta, jego historii i prywatnych korzeni. Łódź zafascynowała także badawczo. Wielokrotnie podkreślane problemy związane z funkcjonowaniem w mieście, kontrasty i ciążące na niej od lat stereotypy pozwalały na przyjęcie odpowiedniego dla prowadzenia badań dystansu. Badani organizatorzy pokazali jak istotna w ich pracy jest relacja z miastem. Pasja,

otwartość w dzieleniu się swoimi sukcesami, udanymi pomysłami wzmocniły ich poczucie dumy nie tylko z własnych osiągnięć, ale także z Łodzi. Tego rodzaju podejście wywarło na autorce ogromne wrażenie.

Zaskakująca była ilość wątków dotyczących przeobrażeń niezbędnych do określenia współczesnych miejskich zjawisk istotnych dla zrozumienia organizacji przestrzeni rekreacyjnej. Miasto traktowane jako istotny podmiot dla plenerowej rekreacji twórczej zachęca do dalszej eksploracji, odkrywania i zrozumienia jego znaczenia nadawanego przez różne grupy użytkowników.

W pracy podjęto również dyskusję nad zagadnieniem twórczości w życiu codziennym oraz wpływem organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej na jej rozwój. Analiza rozmieszczenia, znaczenia oraz wymiarów plenerowej rekreacji twórczej pozwoliła na wykazanie wagi twórczej organizacji czasu wolnego.

Zaprezentowane w rozprawie wyniki, oparte na przykładzie Łodzi pozwoliły na opisanie zjawiska plenerowej rekreacji twórczej, przyczyniając się do poszerzenia badań nad rolą organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej. Autorka wyraża nadzieję, że podkreślone w analizie znaczenie jednostkowych relacji z przestrzenią oraz twórczych form aktywności rekreacyjnych pozwoli na dalsze pogłębianie badań nad jakością życia w mieście w kontekście możliwości rozwoju codziennych potrzeb jego mieszkańców.

Bibliografia

1. 100cznia. (2020a). *100cznia - Strona główna* | Facebook. https://www.facebook.com/100cznia/?tn-str=k*F
2. 100cznia. (2020b). *100cznia - Wydarzenia* / Facebook. https://www.facebook.com/pg/100cznia/events/?ref=page_internal
3. Akademicki Ośrodek Inicjatyw Artystycznych. (2021). *AOIA - o nas*. <http://www.aoia.pl/o-nas>
4. Amabile, T. (1983). *The social psychology of creativity*. Springer-Verlag.
5. Amabile, T. (1996). *Creativity in context. Update to the social psychology of creativity*. Avalon Publishing.
6. Archemon. (2015). *Nietypowe kino plenerowe w Mediolanie*. - Archemon - Architektura, Design, Inspiracje Archemon – Architektura, Design, Inspiracje. <http://archemon.com/nietypowe-kino-plenerowe-w-mediolanie>
7. Arieti, S. (1976). *Creativity. The magic synthesis*. Basics Books.
8. ASM - Centrum Badań i Analiz Rynku Sp. z o.o. (2014). *Potencjały przemysłów kreatywnych w Łódzkim Obszarze Metropolitalnym*.
9. Babbie, E. (2006). *Badania społeczne w praktyce*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
10. baedeker łódzki. (2021). *baedeker łódzki*. <https://baedekerlodz.blogspot.com/>
11. Bałucki Ośrodek Kultury. (2007). *Przedmiot działalności*. <http://bip.bok.lodz.pl/index.php/przedmiot-dzialalnosci>
12. Bank Danych Lokalnych. (2021). *GUS - Bank Danych Lokalnych*. <https://bdl.stat.gov.pl/BDL/start>
13. Bańka, A. (2002). Środowisko rekreacji i czasu wolnego. W *Spoleczna psychologia środowiskowa* (ss. 303–314). Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.
14. Barszczewska-Krupa, A. (1980). Rodowód oraz drogi rozwoju kultury i oświaty w Łodzi. W B. Baranowski & J. Fijałek (Red.), *Łódź. Dzieje miasta. T.1 do 1918 r.* (ss. 480–485). PWN.
15. Bartkiewicz, Z. (2001). *Złe miasto. Obrazy z 1907 roku*. Fundacja Anima „Tygiel Kultury”.
16. Bartkowiak, G., & Krugielka, A. (2017). Kreatywność, jej uwarunkowania i możliwości usprawniania. perspektywa jednostki i systemowa. *Colloquium Wydziału Nauk Humanistycznych i Społecznych. Kwartalnik*, 3, 5–30.
17. Bauman, Z. (2006). *Płynna nowoczesność*. Wydawnictwo Literackie.
18. Bell, D. (2007). The hospitable city: Social relations in commercial spaces. *Progress in Human Geography*, 31(1), 7–22. <https://doi.org/10.1177/0309132507073526>
19. Biblioteka Miejska w Łodzi. (2022). *Start » Biblioteka Miejska w Łodzi*. <https://biblioteka.lodz.pl/>
20. Bieganski, L., Buczek, G., Gzell, S., Kowalewski, A., Markowski, T., & Cichy-Pazder, E. (2009). *Karta Przestrzeni Publicznej*.
21. Bielecki, A., & Będkowski, K. (2020). Problem dostępności terenów zieleni w mieście na przykładzie Łodzi. *Studia Miejskie*, 40, 55–70. <https://doi.org/10.25167/sm.1304>
22. Błażejowski, T. (1982). *Łódzkie środowisko literackie*. Krajowa Agencja Wydawnicza.
23. Bończak, B. (2013). Aktywne formy turystyki - problemy terminologiczne. *Warsztaty z geografii turystyki*, 49–62.
24. Bonisławski, R. (2000). *Ziemia obiecana i mniejszości narodowe*.
25. Bródka, S. (2004). *Zmiany przestrzeni rekreacyjnej wybranych miast województwa wielkopolskiego w latach w 1975-1977*. Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół

Nauk.

26. Bryła. (2017). *Jak odpocząć w mieście? Nowe rekreacyjne przestrzenie polskich miast - Bryła*. <http://www.bryla.pl/bryla/56,85301,22236165,jak-odpoczac-w-miescie-nowe-przestrzenie-rekreacyjne-polskich.html>
27. Brzeziński, K. (2018). Budżet partycypacyjny jako alternatywny i prosty sposób pomiaru jakości życia w mieście. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 534, 44–56. <https://doi.org/10.15611/pn.2018.534.04>
28. Brzeziński, K. (2020). Niechciane prawo do miasta? - Kilka uwag o pozorności i uwarunkowaniach partycypacji w Polsce. *Studia Regionalne i Lokalne*, 80(2), 92–115. <https://doi.org/10.7366/1509499528005>
29. Brzozowska, B. (2017). *Miejskie tummy: Miasto i wspólnotowość w dobie sieciowej współpracy*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
30. Budziewicz-Guźlecka, A. (2017). Selected Aspects of Smart City on the Example of Szczecin. *Informatyka Ekonomiczna*, 4(46), 20–32. <https://doi.org/10.15611/ie.2017.4.02>
31. Bujacz, A. (2011). Trening twórczości w projektowaniu przestrzennym. W W. Paluchowski & M. Stańko-Kaczmarek (Red.), *Między Psychologią a Sztuką*. Wydawnictwo Naukowe Wydziału Nauk Społecznych UAM.
32. Bursiewicz, N. (2012). Wpływ tradycyjnych widowisk kulturalno-rozrywkowych na kształtowanie się przestrzeni miejskiej w Hiszpanii. W E. Trocka-Leszczyńska & E. Przesmycka (Red.), *Miasto w kulturze* (ss. 431–440). Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej.
33. Cavatina. (2021). WIMA Widzewska Manufaktura. https://cavatina.pl/cavatina_projects/widzewska-manufaktura/?lang=en
34. Center for Humane Technology. (2020). *Center for Humane Technology*. <https://www.humanetech.com/>
35. Centrum Dialogu im. M. Edelmana. (2021). *O Centrum - Centrum Dialogu im. Marka Edelmana*. <https://www.centrumdialogu.com/o-nas/o-centrum-dialogu>
36. Centrum Inicjatyw na Rzecz Regionu REGIO. (2021). *O nas*. <https://regiocentrum.pl/o-nas>
37. Chańko, J. (1980). Społeczne stowarzyszenia oświatowo-kulturalne. W B. Baranowski & J. Fijałek (Red.), *Łódź. Dzieje miasta. T.1 do 1918 r.* (ss. 526–532). PWN.
38. Charmaz, K. (2009). *Teoria ugruntowana. Praktyczny przewodnik po analizie jakościowej*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
39. Chmielewski, J. (2001). *Teoria urbanistyki w projektowaniu i planowaniu miast*. Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej.
40. Chojnicki, Z. (1999). *Podstawy metodologiczne i teoretyczne geografii*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
41. Cichociński, P. (2014). Problematyka geokodowania zdarzeń drogowych. *Roczniki Geomatyki*, XII(2(64)), 205–216.
42. Clayton, J. H., & Lee-Anne, J. R. (2013). Festival spaces as third places. *Journal of Place Management and Development*, 6(3), 192–202. <https://doi.org/10.1108/JPMD-02-2013-0002>
43. Coalter, F. (1997). Leisure sciences and leisure studies: Different concept, same crisis? *Leisure Sciences*, 19(4), 255–268. <https://doi.org/10.1080/01490409709512254>
44. Creek, J. (2008). Creative leisure opportunities. *NeuroRehabilitation*, 23(4), 299–304.
45. Csikszentmihalyi, M. (2009). Implications of a systems perspective for the study of creativity. W R. (ed. . Sternberg (Red.), *Handbook of Creativity* (ss. 313–338). Cambridge University Press.
46. Czajkowski, K. (1979). *Wychowanie do rekreacji*. Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
47. Czochoński, M. (2002). Szkolnictwo wyższe, nauka i kultura. W *Atlas miasta Łodzi. Plansza XXI*. Urząd Miasta Łodzi.

48. Damian, R. I., & Tou, R. Y. W. (2017). Culture and Creativity. W J. C. Kaufman, V. P. Glăveanu, & Bae (Red.), *The Cambridge Handbook of Creativity across Domains* (ss. 565–586). Cambridge University Press.
49. Dawid, W. (2019). Dostępność i jakość przestrzeni publicznych w tkance miejskiej wybranych dzielnic Krakowa w kontekście użytkowania ich przez osoby starsze Wojciech Dawid Accessibility and quality of public space in the urban fabric of selected districts of Cracow in the. *Prace Geograficzne*, 156, 101–119.
50. De Lange, M., & De Waal, M. (2013). Owning the city: New media and citizen engagement in urban design. *First Monday*, 18(11). <https://doi.org/10.5210/fm.v18i11.4954>
51. Debras, B. (2021). *Carnet de voyage en Pologne où Łódź fait son cinéma*. <https://www.lefigaro.fr/voyages/inspiration/carnet-de-voyage-en-pologne-ou-lodz-fait-son-cinema-20210430>
52. Demel, M., & Humen, W. (1970). *Wprowadzenie do rekreacji fizycznej*. Sport i turystyka.
53. Departament Gier. (2021). *RABAN - Festiwal Gier Miejskich*. <https://raban.departamentgier.pl/#rec110495277>
54. Departament Polityki Regionalnej. (2013a). *Przestrzeń publiczna – od użyteczności do kreatywności*.
55. Departament Polityki Regionalnej. (2013b). *Przestrzeń publiczna – od użyteczności do kreatywności* (Numer 2).
56. Derek, M. (2011). Przestrzeń czasu wolnego w przestrzeni publicznej miasta. W I. Jażdżewska (Red.), *Człowiek w przestrzeni publicznej miasta: XXIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście* (ss. 141–147). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
57. Derek, M. (2012). Przestrzeń czasu wolnego w obiektach przemysłowych na warszawskiej Pradze. Pomysł na sukces? W *Turystyka. Moda na sukces, Warsztaty z Geografii Turyzmu, tom 2* (ss. 49–66). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. <https://doi.org/10.18778/7525-713-7.04>
58. Derek, M. (2014). Miejska przestrzeń czasu wolnego. W M. Madurowicz (Red.), *Kształtowanie współczesnej przestrzeni miejskiej* (ss. 210–217). Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
59. Dolley, J. (2020). Community gardens as third places. *Geographical Research*, 58(2), 141–153. <https://doi.org/10.1111/1745-5871.12395>
60. Dong, N., Chen, J., & Zhang, S. (2017). Safety Research of Children’s Recreational Space in Shanghai Urban Parks. *Procedia Engineering*, 198, 612–621. <https://doi.org/10.1016/j.proeng.2017.07.115>
61. Drzewiecki, M. (1992). *Wiejska przestrzeń rekreacyjna*. Instytut Turystyki.
62. Duda, M. (2015). Łódzka przestrzeń czasu wolnego w percepcji licealistów i słuchaczy Uniwersytetu Trzeciego Wieku. *Turyzm/Tourism*, 25(2), 133–143.
63. Duda, M. (2020). Wykorzystanie metod socjologii wizualnej w geograficznych badaniach przestrzeni miejskiej – analiza fotografii wykonanych przez turystów w Łodzi. *Konwersatorium Wiedzy o Mieście*, 33(5), 125–140. <https://doi.org/10.18778/2543-9421.05.10>
64. Dudek-Mańkowska, S., Fuhrmann, M., Grochowski, M., & Zegar, T. (2012). Sektor kreatywny a przestrzenie publiczne w Warszawie. *Mazowsze. Studia Regionalne*, 11, 147–157.
65. Dudzińska-Jarmolińska, A. (2016). Rozwiązania rewitalizacji przestrzeni pokolejowych na cele rekreacyjne w Europie. *Problemy Rozwoju Miast*, IV, 65–73.
66. Durkheim, É. (1999). *O podziale pracy społecznej*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
67. Dymnicka, M. (2013). *Przestrzeń publiczna a przemiany miasta*. Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.
68. Dz.U. z 2004r. Nr 92 poz. 880. (2004). *Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody*.
69. Dz.U. z 2016 poz. 1034. (2016). *Obwieszczenie Ministra Infrastruktury i Budownictwa w*

sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Rozwoju Regionalnego i Budownictwa w sprawie ewidencji gruntów i budynków.

70. Dz.U.2013.1422. (2015). *Obwieszczenie Ministra Infrastruktury i Rozwoju z dnia 17 lipca 2015 r. w sprawie ogłoszenia jednolitego tekstu rozporządzenia Ministra Infrastruktury w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie.*

71. EC1 Łódź - Miasto Kultury. (2017). *Łódź na Kongresie Miast Kreatywnych | EC1.* <https://ec1lodz.pl/aktualnosci/lodz-na-kongresie-miast-kreatywnych>

72. EC1 Łódź - Miasto Kultury. (2021). *EC1 dzisiaj | EC1.* <https://www.ec1lodz.pl/ec1-dzisiaj>

73. Echo Investment. (2021). *Fuzja z latem w Ogrodach Anny* . <https://fuzja-echo.pl/fuzjalodz/fuzja-z-latem-w-ogrodach-anny/>

74. Egan, A., Maguire, R., Christophers, L., & Rooney, B. (2017). Developing creativity in higher education for 21st century learners: A protocol for a scoping review. *International Journal of Educational Research*, 82, 21–27. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.ijer.2016.12.004>

75. Elisondo, R. C., & Vargas, A. (2019). Women's Everyday Creative Activities: A Qualitative Study. *Creativity. Theories - Research - Applications*, 6(1), 91–111. <https://doi.org/10.1515/ctra-2019-0006>

76. ESRI. (2019). *ArcGIS Pro: Analizy przestrzenne. Podręcznik uczestnika kursu.* Official Esri Training Courseware.

77. EtnoKraków/Rozstaje. (2020). *EtnoKraków/Rozstaje.* <http://www.etnokrakow.pl/>

78. Europejska Rada Urbanistów. (2003). *Nowa Karta Ateńska - Wizja miast XXI wieku.*

79. Europejski Festiwal Smaku. (2020). *Europejski Festiwal Smaku 2020.* <https://europejskifestiwalsmaku.pl/>

80. Express Ilustrowany. (2020). *Techno Parada w Łodzi. Tak bawiła się Łódź na najbardziej znanym festiwalu techno w Polsce.* <https://expressilustrowany.pl/techno-parada-w-lodzi-tak-bawila-sie-lodz-na-najbardziej-znanym-festiwalu-techno-w-polsce-zdjecia/ar/c1-15290162>

81. Fabryka Sztuki. (2008). *Informacje podstawowe - Fabryka Sztuki w Łodzi.* <http://www.fabrykasztuki.org/bip/>

82. Facebook. (2019a). *Biegam i zwiedzam Łódź.* <https://pl-pl.facebook.com/groups/220406241882352/>

83. Facebook. (2019b). *Wakacyjny łódzki punkt wymiany roślin w Ogrodach Geyera.* https://www.facebook.com/events/2923188511239830/2923188557906492/?event_time_id=2923188554573159

84. Facebook. (2021, styczeń). *UDS Soundsystem - Underground Session.* <https://www.facebook.com/UDS.LDZ/about/>

85. Farelnek, E. (2020). *Determinants of the development of slow cities in Poland.* 64(7), 18–36. <https://doi.org/10.15611/pn.2020.7.02>

86. Fischer, S., Oget, D., & Cavallucci, D. (2016). The evaluation of creativity from the perspective of subject matter and training in higher education: Issues, constraints and limitations. *Thinking Skills and Creativity*, 19, 123–135. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.tsc.2015.10.002>

87. Florida, R. (2009). *Brief for Poland.* https://www.creativeclass.com/rfcgdb/articles/Brief_116_B4P.pdf

88. Florida, R. (2010). *Narodziny klasy kreatywnej: oraz jej wpływ na przeobrażenia w charakterze pracy, wypoczynku, społeczeństwa i życia codziennego.* Narodowe Centrum Kultury.

89. Frąckowiak, M. (2016). Miasto z otwartym kodem. W poszukiwaniu sposobów na uspołeczenie przestrzeni publicznych. *Przegląd Socjologiczny*, 65(1), 49–63.

90. Fundacja Przędzalnia Sztuki. (2021). *O nas.* <https://przedzalniasztuki.pl/>

91. Gaust, E. (2017). *Czata Jude 1993-2017*. Eliza Gaust.
92. Gdańsk Nasze Miasto. (2020). *100cznia zamyka sezon*. <https://gdansk.naszemiasto.pl/100cznia-zamyka-sezon-smolik-kev-fox-i-inni>
93. Gdański Ośrodek Sportu. (2020). *Weekendowa strefa aktywności na stadionie* | Gdański Ośrodek Sportu. <https://www.sportgdansk.pl/weekendowa-strefa-aktywnosci-na-stadionie/>
94. Gehl, J. (2013). *Życie między budynkami. Użytkowanie przestrzeni publicznych*. Wydawnictwo RAM.
95. Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska. (2021). *Przeglądanie danych - Zespół przyrodniczo-krajobrazowy*. <http://crfop.gdos.gov.pl/CRFOP/widok/viewzespolprzyrodniczokrajobrazowy.jsf?fop=PL.ZIP OP.1393.ZPK.69>
96. Giddens, A., & Sutton, P. W. (2012). *Socjologia*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
97. Giffinger, R., Fertner, C., Kramar, H., & Meijers, E. (2007). City-ranking of European Medium-Sized Cities. *Digital Agenda for Europe*, 1–12. [https://doi.org/10.1016/S0264-2751\(98\)00050-X](https://doi.org/10.1016/S0264-2751(98)00050-X)
98. Glăveanu, V. P. (2018). Educating which creativity? *Thinking Skills and Creativity*, 27, 25–32. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.tsc.2017.11.006>
99. Goingapp. (2020). *Olsztyn Green Plażówka, Bilety na: Festiwal, Olsztyn* | goingapp.pl. <https://goingapp.pl/wydarzenie/olsztyn-green-plazowka/sierpien-2020>
100. Gorczyżewska, E. (2011). Przestrzeń publiczna nowych terenów przemysłowych na wybranych przykładach Łódzkiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej. W I. Jażdżewska (Red.), *Przestrzeń publiczna miast: XXIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście* (ss. 203–216). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
101. Górecki, W., & Józefiak, B. (2020). *Łódź. Miasto po przejściach*. Wydawnictwo Czarne.
102. Graham, W. (2016). *Miasta wysnione : siedem wizji urbanistycznych, które kształtują nasz świat*. Wydawnictwo Karakter.
103. Grodach, C. (2013). Cultural economy planning in creative cities: Discourse and practice. *International Journal of Urban and Regional Research*, 37(5), 1747–1765. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2012.01165.x>
104. Grzechnik, J. (2019). O różnorodności ruchów miejskich w Polsce. *Zarządzanie Publiczne*, 1(1), 77–95. <https://doi.org/10.4467/20843968zp.19.006.9947>
105. Grzeszkiewicz-Radulska, K., & Krzewińska, A. (2013). Klasyfikacja sondażowych technik otrzymywania materiałów. *Przegląd Socjologiczny*, 6(1), 9–31.
106. Guilford, J. (1968). *Intelligence, Creativity, and Their Education Implications*. Robert R. Knapp.
107. Halicz, A. (1980). Kultura fizyczna. W B. Baranowski & J. Fijałek (Red.), *Łódź. Dzieje miasta. T.1 do 1918 r.* (ss. 617–624). PWN.
108. Harari, Y. N. (2018). *21 lekcji na XXI wiek*. Wydawnictwo Literackie.
109. He, J., Yi, H., & Liu, J. (2016). Urban green space recreational service assessment and management: A conceptual model based on the service generation process. *Ecological Economics*, 124, 59–68. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2016.01.023>
110. Hegarty, C. B. (2009). The value and meaning of creative leisure. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, 3(1), 10–13. <https://doi.org/https://doi.org/10.1037/a0014879>
111. Henderson, K. A., Presley, J., & Bialeschki, M. D. (2004). Theory in recreation and leisure research: Reflections from the editors. *Leisure Sciences*, 26(4), 411–425. <https://doi.org/10.1080/01490400490502471>
112. Herudziński, T. (2006). O sposobach rozumienia socjologii wizualnej. W J. Kaczmarek & M. Krajewski (Red.), *Co widać?* Wydawnictwo Naukowe UAM.
113. Hindley, D. (2018). “More Than Just a Run in the Park”: An Exploration of Parkrun as a

- Shared Leisure Space. *Leisure Sciences*, 0400, 1–21. <https://doi.org/10.1080/01490400.2017.1410741>
114. Hoff, E. (2014). The creative place. The impact of different environmental factors on creativity. W E. Shiu (Red.), *Creativity Research: An Inter-Disciplinary and Multi-Disciplinary Research Handbook* (ss. 103–126). Routledge.
115. Hulicka, A. (2015). Miasto zielone – miasto zrównoważone. Sposoby kształtowania miejskich terenów zieleni w nawiązaniu do idei Green City. *Prace Geograficzne*, 141, 73–85. <https://doi.org/10.4467/20833113PG.15.010.4062>
116. Husserl, E. (1990). *Idea fenomenologii: pięć wykładów*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
117. Ilczuk, D. (2011). *Przemysły kultury*.
118. Instytut Rozwoju Miast. (2016). *Dobre praktyki w rewitalizacji polskich miast*.
119. Jałowiecki, B. (2000). Percepcja przestrzeni Warszawy. *Studia Regionalne i Lokalne*, 2(2), 79–100.
120. Jałowiecki, B. (2005). Polskie miasta w procesie metropolizacji. *Studia Regionalne i Lokalne*, 1(19), 5–15.
121. Jałowiecki, B., Majer, A., & Szczepański, M. (2005). *Przemiany miasta. Wokół socjologii Aleksandra Wallisa*. Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.
122. Janković, B., Nikolić, M., Vukonjanski, J., & Terek, E. (2016). The impact of Facebook and smart phone usage on the leisure activities and college adjustment of students in Serbia. *Computers in Human Behavior*, 55, 354–363. <https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.09.022>
123. Jarno, W. (2019). *Gierkowska „prosperita”: Łódź w latach 1971-1980*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
124. Jażdżewska, I. (Red.). (2011). *Przestrzeń publiczna miast: XXIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
125. Jażdżewska, I. (2013). *Statystyka dla geografów*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
126. Jędrzych, J. (2015). Ray Oldenburg i jego teoria trzeciego miejsca. *Warsztaty Bibliotekarskie*, 1(45).
127. Jędrzejczyk, D. (1999). Miasto jako przestrzeń humanistyczna. W J. Kaczmarek (Red.), *Przestrzeń miejska jej organizacja i przemiany. XII Konwersatorium Wiedzy o Mieście* (ss. 91–98). Katedra Geografii Miast i Turyzmu Uniwersytetu Łódzkiego.
128. Jędrzejczyk, D. (2001). *Wprowadzenie do geografii humanistycznej*. Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW.
129. Jędrzejczyk, D. (2004). Geografia miasta jako nauka humanistyczna. W D. Jędrzejczyk (Red.), *Humanistyczne oblicze miasta*. Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW.
130. Jędrzejczyk, D. (2006). Status ontologiczny człowieka we współczesnej myśli geograficznej. W W. Maik, K. Rembowska, & A. Suliborski (Red.), *Geografia a przemiany współczesnego świata. Podstawowe idee i koncepcje w geografii, t. 2*. WSG.
131. Jędrzejczyk, D. (2007). Geografia jako nauka humanistyczna. W W. Maik, K. Rembowska, & A. Suliborski (Red.), *Geografia a przemiany współczesnego świata. Podstawowe idee i koncepcje w geografii, t. 3*. WSG.
132. Jewtuchowicz, A., & Suliborski, A. (2009a). Życie kulturalne Łodzi na przełomie XIX i XX wieku. W S. (red. . Liszewski (Red.), *Łódź. Monografia miasta* (ss. 410–418). Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
133. Jewtuchowicz, A., & Suliborski, A. (2009b). Życie społeczne i kulturalne Łodzi do 1918 roku. W S. (red. . Liszewski (Red.), *Łódź. Monografia miasta* (ss. 150–159). Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
134. Jewtuchowicz, A., & Suliborski, A. (2009c). Życie społeczne i kulturalne Łodzi w latach 1918-1989. W S. (red. . Liszewski (Red.), *Łódź. Monografia miasta* (ss. 323–342). Łódzkie Towarzystwo Naukowe.

135. Johnson, A. J., & Glover, T. D. (2013). Understanding Urban Public Space in a Leisure Context. *Leisure Sciences*, 35(2), 190–197. <https://doi.org/10.1080/01490400.2013.761922>
136. Kaczmarek, J. (1999). *Przestrzeń miejska jej organizacja i przemiany: XII Konwersatorium Wiedzy o Mieście*. Katedra Geografii Miast i Turyzmu Uniwersytetu Łódzkiego.
137. Kaczmarek, J. (2001). Miejsce - w poszukiwaniu właściwej natury. W H. (red. . Rogacki (Red.), *Koncepcje teoretyczne i metody badań geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
138. Kaczmarek, J. (2005). *Podejście geobiograficzne w geografii społecznej: zarys teorii i podstawy metodyczne*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
139. Kaczmarek, J., & Paluch, M. (2015). Kreatywność turystyki vs. turystyka kreatywna – wstęp do dyskusji. *Turystyka Kulturowa*, 2015(7), 54–76.
140. Kaczmarek, S. (2001). *Rewitalizacja terenów poprzemysłowych: nowy wymiar w rozwoju miast*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
141. Kaczmarek, U. (2019). Koncepcja slow city i jej wdrażanie w małych miastach obszaru metropolitalnego. Przykład Murowanej Gośliny i Schneverdingen. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 48, 119–145. <https://doi.org/10.14746/rrpr.2019.48.08>
142. *Karta Lipska na rzecz zrównoważonego rozwoju miast europejskich*. (2007).
143. Karwińska, A. (2015). Przemiany społeczne współczesnych miast w Polsce i ich przestrzenne konsekwencje. W T. Kudłacz & P. Lityński (Red.), *Gospodarowanie przestrzenią miast i regionów: uwarunkowania i kierunki* (ss. 82–90). Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN.
144. Karwowski, M. (2009a). *Klimat dla kreatywności : koncepcje, metody, badania*. Centrum Doradztwa i Informacji Difin.
145. Karwowski, M. (2009b). *Zgłębianie kreatywności. Studia nad pomiarem poziomu i stylu twórczości*. Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
146. Kazimierczak, J. (2011). „Nowe” versus „stare” przestrzenie publiczne w centrum miasta: przykład Łodzi. W I. Jażdżewska (Red.), *Przestrzeń publiczna miast: XXIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście* (ss. 127–143). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
147. Kaźmierczyk, J. (2005). *Jazz w mieście Łodzi*. Drukarnia WOWO.
148. Kelly, J. R. (1997). Leisure as life: Outline of a poststructuralist reconstruction. *Loisir et Societe*, 20(2), 401–417. <https://doi.org/10.1080/07053436.1997.10715550>
149. Kiełbasiewicz-Drozdowska, I. (2001). *Teoria i metodyka rekreacji*. Wydawnictwo AWF.
150. Klasik, A. (2008). *Kreatywna aglomeracja - potencjały, mechanizmy, aktywności : podejścia metodologiczne : praca zbiorowa*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej im. Karola Adamieckiego.
151. Klekotko, M. (2014). Miasta bez charakteru. Polskie miasta w perspektywie „teorii scen”. *Przegląd Socjologiczny*, 63(1), 171–196.
152. Klekotko, M., & Navarro, C. J. (2015). *Wymiary kulturowe polskich miast i miasteczek*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
153. Kociuba, D., & Rabczewska, K. (2019). The role of participatory budgets on the development of urban public spaces – the lublin case study. *Studia Regionalne i Lokalne*, 76(2), 82–109. <https://doi.org/10.7366/1509499527605>
154. Koliński, M. (2016). *Łódź między wojnami : opowieść o życiu miasta 1918-1939*. Księży Młyn Dom Wydawniczy.
155. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030. (2012). *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (M.P. 2012 poz. 252)*.
156. Kondracki, J. (2009). *Geografia regionalna Polski*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
157. Konecki, K. (2005). Wizualne wyobrażenia. Główne strategie badawcze w socjologii wizualnej a metodologia teorii ugruntowanej. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, 1(1), 42–63.

158. Konecki, K. (2008). *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*. PWN.
159. Konecki, K., & Chomczyński, P. (2012). *Słownik socjologii jakościowej*. Wydawnictwo Difin SA.
160. Kongres Ruchów Miejskich. (2020a). *Kongres Ruchów Miejskich*. <https://kongresruchowmiejskich.pl/>
161. Kongres Ruchów Miejskich. (2020b). *Tezy miejskie*. <https://kongresruchowmiejskich.pl/tezy-miejskie-spis/tezy-miejskie>
162. Konieczna, J. (1980). Biblioteki. W B. Baranowski & J. Fijałek (Red.), *Łódź. Dzieje miasta. T.1 do 1918 r.* (ss. 562–570). PWN.
163. Konwersatorium Wiedzy o Mieście. (2020). *Czasopismo Konwersatorium Wiedzy o Mieście*. <http://kwom.geo.uni.lodz.pl/index.php?page=o-konwersatorium>
164. Kopczyńska-Jaworska, B. (1980). Czas wolny, odpoczynek, rozrywka, świętowanie. W B. Baranowski & J. Fijałek (Red.), *Łódź. Dzieje miasta. T.1 do 1918 r.* (ss. 505–508). PWN.
165. Kopel, A. (2005). Klasa kreatywna jako czynnik rozwoju miast. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas*, 51–58.
166. Kosiński, W. (2011). *Miasto i piękno miasta*. Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej.
167. Kostrowicki, A. S. (1975). Podejście systemowe w badaniach nad rekreacją. *Przegląd Geograficzny*, XLVII(2).
168. Koter, M., Kulesza, M., Puś, W., & Pytlas, S. (2005). *Wpływ wielonarodowego dziedzictwa kulturowego na współczesne oblicze Łodzi*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
169. Kotus, J., & Piekarska, J. (2019). Geograf społeczny na ścieżce eksperymentalnej. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 46, 103–120.
170. Kotus, J., & Rzeszewski, M. (2015). Zastosowanie „metod mieszanych” do badania zachowań turystów w mieście – przykład konceptualizacji i w ykorzystania (artykuł dyskusyjny). *Turyzm/Tourism*, 25(1), 57–67.
171. Kowalczyk, A., & Derek, M. (2015). Przestrzeń czasu wolnego w polityce dużych miast. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny, Rok LXXVII(1)*, 311–325.
172. Kowalczyk, A., & Kulczyk, S. (2008). Cztery kamienie węgielne geografii turystyki. *Turyzm/Tourism*, 18(1), 7–25.
173. Kowalczyński, K. R. (2017). *Łódź przełomu wieków XIX/XX*. Księży Młyn Dom Wydawniczy Michał Koliński.
174. Kowalewski, M. (2016). Obywatelstwo miejskie. wokół idei i niektórych rozwiązań formalnych. *Przegląd Socjologiczny*, LXV (65)(1), 27–47.
175. Kozbelt, A., Beghetto, R. A., & Runco, M. . (2010). Theories of Creativity. W *The Cambridge Handbook of Creativity* (ss. 20–47).
176. Koziński, J. (1997). *Transgresja i kultura*. Wydawnictwo Akademickie „Żak”.
177. Koziński, J. (2008). *Psychologia w wielkim świecie : szkice o sprawach ludzkich*. Wydawnictwo Akademickie „Żak” Teresa i Józef Śnieciński.
178. Kozikowska, M. (2013). Zrównoważony rozwój a turystyka w Polsce. *Zeszyty Naukowe. Turystyka i Rekreacja*, 11(1), 47–65.
179. Kozłowska, A. (2015). Wybrane wydarzenia gastronomiczne jako efekt trendów europejskich. W B. Krakowiak & A. Stasiak (Red.), *Kultura i turystyka. Wokół wspólnego stołu* (ss. 314–332). Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Łódzkiego.
180. Kozłowska, A. (2019). Produkt gastronomiczny w hotelach w Łodzi. *Turyzm/Tourism*, 29(1), 37–45. <https://doi.org/10.18778/0867-5856.29.1.04>
181. Krajewska, H. (1992). *Życie filmowe Łodzi w latach 1896-1939*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
182. Krawczyk-Wasilewska, V., Kucner, M., & Zimnica-Kuzioła, E. (2012). *Kultura jako*

- czynnik rozwoju miasta na przykładzie Łodzi. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
183. Krawczyk, Z. (2007). *O turystyce i rekreacji. Studia i szkice*. Wydawnictwo AlmaMer.
184. Krzysztofek, K. (2005). Tendencje zmian w przestrzeni późnonowoczesnego miasta. W B. Jałowicki, A. Majer, & M. S. Szczepański (Red.), *Przemiany miasta. Wokół socjologii Aleksandra Wallisa* (ss. 37–52). Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.
185. krzyżówka. (2021). *O projekcie*. <https://krzyzowka-lodz.blogspot.com/p/o-projekcie.html>
186. Kubicki, P. (2018). Od miejskiego aktywizmu do miejskich ruchów społecznych. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio K – Politologia*, 24(2), 173–186. <https://doi.org/10.17951/k.2017.24.2.173>
187. Kudłacz, M. (2017). Miasto jako miejsce wytwarzania wartości. *Zarządzanie Publiczne*, 1(1(39)/2017), 97–113. <https://doi.org/10.15678/zp.2017.39.1.09>
188. Kuligowska, A. (1980). Teatr. W B. Baranowski & J. Fijałek (Red.), *Łódź. Dzieje miasta. T.1 do 1918 r.* (ss. 571–592). PWN.
189. Kulik, A., & Perzyński, J. (2019a). Gołe prządky na błękitnej lagunie. W *Sekrety Łodzi. Część 3* (ss. 40–44). Księży Młyn Dom Wydawniczy.
190. Kulik, A., & Perzyński, J. (2019b). Życie na wybiegu. W *Sekrety Łodzi. Część 3* (ss. 58–61). Księży Młyn Dom Wydawniczy.
191. Kvale, S. (2010). *Prowadzenie wywiadów*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
192. Kwaśny, J., & Mroczek, A. (2013). Kraków jako miasto kreatywne - adaptacja koncepcji R. Floridy. *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Oeconomica*, 290, 95–113.
193. Kwiatkowski, J., & Kryśkiewicz, Ł. (2018). *Przestrzenie aktywnych społeczności : problemy urbanizacji i ekonomia współdzielenia*. Wydział Geografii i Studiów Regionalnych. Uniwersytet Warszawski.
194. Kwilecka, M., & Brożek, Z. (2007). *Bezpośrednie funkcje rekreacji*. ALMAMER Wyższa Szkoła Ekonomiczna.
195. Łaguna, T. M., & Łaguna, W. (2015). Gospodarowanie przestrzenią miasta Zalewo. W T. Kudłacz & P. Lityński (Red.), *Gospodarowanie przestrzenią miast i regionów: uwarunkowania i kierunki2* (ss. 313–325). Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN.
196. Landry, C. (2013). *Kreatywne miasto. Zestaw narzędzi dla miejskich innowatorów*. Narodowe Centrum Kultury.
197. Lesiakowski, K. (2019). *Gomułkowa rzeczywistość: Łódź w latach 1956-1970*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
198. Leśniewska-Napierała, K. (2017). Budżet partycypacyjny jako narzędzie finansowania inwestycji w Łodzi. *Studia Miejskie*, 25(25), 107–119. <https://doi.org/10.25167/sm2017.025.06>
199. Libura, H. (1990). *Percepcja przestrzeni miejskiej*. Uniwersytet Warszawski Instytut Gospodarki Przestrzennej.
200. Lisowski, A. (2003). *Koncepcje przestrzeni w geografii człowieka*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
201. Lisowski, A. (2005). Geografia jako nauka chorologiczna. W W. Maik, K. Rembowska, & A. Suliborski (Red.), *Podstawowe idee i koncepcje geograficzne w świetle przemian geografii i współczesnego człowieka*. Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
202. Liszewski, S. (1997). Przestrzeń miejska i jej organizacja. W A. Jackowski (Red.), *Geografia, człowiek, gospodarka* (ss. 55–65). Instytut Geografii Uniwersytetu Jagiellońskiego.
203. Liszewski, S. (2009). Wstęp. W S. (red. . Liszewski (Red.), *Łódź. Monografia miasta* (ss. 9–24). Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
204. Liszewski, S. (2014). Miejska przestrzeń turystyczna. Metody badań. Ewolucja i jej prawidłowości. *Turyzm*, 24(1), 37–47.
205. Liszewski, S. (red. . (2012). *Geografia urbanistyczna*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
206. Liszewski, S., & Bachvarov, M. (1998). Istota i właściwości przestrzeni rekreacyjno-turystycznej. *Turyzm/Tourism*, 8(1), 39–67.

207. Lloyd, R., & Clark, T. N. (2001). The city as an entertainment machine. W K. F. Gotham (Red.), *Critical Perspectives on Urban Redevelopment* (T. 6, ss. 357–378). Emerald Group Publishing Limited. [https://doi.org/10.1016/S1047-0042\(01\)80014-3](https://doi.org/10.1016/S1047-0042(01)80014-3)
208. Łódź Miasto Filmu. (2021). *Strona główna - Łódź Miasto Filmu*. <https://lodzcityoffilm.com/>
209. Łódzki Detal. (2021). *O łódzkim detalu*. <https://lodzkidetal.pl/o-lodzkiem-detalu/>
210. Łódzkie Centrum Wydarzeń. (2021). *Kultugranty – Łódzkie Centrum Wydarzeń*. <https://lcw.lodz.pl/kultugranty-3-0/>
211. Łódzkie Towarzystwo Naukowe. (2019). *Atlas Historyczny Miasta Łodzi dla Nauki, Edukacji, Kultury, Gospodarki i Społeczeństwa*.
212. Lorens, P. (2005). Tematyzacja przestrzeni publicznej miasta. W B. Jałowiecki, A. Majer, & M. S. Szczepański (Red.), *Przemiany miasta. Wokół socjologii Aleksandra Wallisa* (ss. 103–124). Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.
213. Mackiewicz, M., Michorowska, B., & Śliwka, A. (2009). *Analiza potrzeb i rozwoju przemysłów kreatywnych*.
214. Madejska, M. (2014). Łódź - studium przypadku. W Ł. Bukowiecki, M. Obarska, & X. Stańczyk (Red.), *Miasto na żądanie: aktywizm, polityki miejskie, doświadczenia* (ss. 227–237). Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
215. Madejska, M. (2018). *Aleja włókniarek*. Wydawnictwo Czarne.
216. Madurowicz, M. (red. . (2007). *Percepcja współczesnej przestrzeni miejskiej: praca zbiorowa*. Wydział Geografii i Studiów Regionalnych. Uniwersytet Warszawski.
217. Madurowicz, M. (red. . (2014). *Kształtowanie współczesnej przestrzeni miejskiej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
218. Magda-Adamowicz, M. (2012). Twórcze wychowanie w ujęciu systemowym. *Studia z Teorii Wychowania*, 1(4), 99–112.
219. Maik, W. (2011). Przestrzeń publiczna w mieście: pojęcie, ujęcia badawcze, funkcje i ewolucja zjawiska. W I. Jażdżewska (Red.), *Przestrzeń publiczna miast: XXIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
220. Maik, W. (2016). Jaka jesteś i dokąd zmierzasz geografio człowieka. W W. Maik, A. Suliborski, & M. Wójcik (Red.), *Nowe i stare perspektywy oraz ujęcia w geografii na przełomie XX i XXI wieku* (ss. 79–101). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
221. Majer, A. (2010). *Socjologia i przestrzeń miejska*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
222. Majer, A. (2015). *Mikropolis : socjologia miasta osobistego*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
223. Maźnica, Ł. (2013). Kultura – kreatywność – innowacyjność. W J. Hausner, A. Karwińska, & J. Purchla (Red.), *Kultura a rozwój*. Narodowe Centrum Kultury.
224. Media-tor Badania Rynku. (2019). *Raport z badania – „Badanie opinii publicznej w zakresie oceny jakości życia w Łodzi oraz oczekiwań mieszkańców dotyczących budżetu Miasta”*.
225. Merchant, S. (2017). The promise of creative/participatory mapping practices for sport and leisure research. *Leisure Studies*, 36(2), 182–191. <https://doi.org/10.1080/02614367.2016.1231830>
226. Mergler, L., Pobłocki, K., & Wudarski, M. (2013). *Anty-bezradnik przestrzenny - prawo do miasta w działaniu*.
227. Merrilees, B., Miller, D., & Herington, C. (2005). The occasional tourist: behavioural intentions for tourist facilities Author Griffith Research Online. *ANZMAC 2005 Conference - Broadening the Boundaries*, 64–71.
228. Meyer, B. (2018). Use of the participatory budget in the process of creating urban recreational space (on the example of Szczecin). *European Journal of Service Management*, 27(3/2018), 289–297. <https://doi.org/10.18276/ejasm.2018.27/2-35>

229. Meyer, B., Gardzińska, A., & Sawińska, A. (2016). Miasto jako obszar aktywności turystycznej i rekreacyjnej na przykładzie Szczecina. *Ekonomiczne Problemy Turystyki*, 3(35), 85–95. <https://doi.org/10.18276/ept.2016.3.35-07>
230. Meyer, B., & Niezgoda, A. (2018). The Impact of the Perception of Leisure on Recreational and Tourism Spaces in an Urban Area. *Turyzm*, 28(1), 47–52. <https://doi.org/10.2478/tour-2018-0006>
231. Miedzianowska, M. (2016). Koncepcja klasy kreatywnej Richarda Floridy - nowa rzeczywistość współczesnych organizacji? W M. Glinka B., Kostera (Red.), *Nowe kierunki w organizacji i zarządzaniu. Organizacje, konteksty, procesy zarządzania* (ss. 79–94). Wolters Kluwer.
232. Miejska Arena Kultury i Sportu Sp z o.o. (2021). *Struktura Organizacyjna Spółki*. <https://bip.makis.pl/index.php/struktura-organizacyjna-spolki>
233. Miejski Ogród Zoologiczny w Łodzi. (2021). *Zajęcia edukacyjne - ZOO ŁÓDŹ*. <https://www.zoo.lodz.pl/edukacja/zajecia-edukacyjne/>
234. Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji. (2021). *Podstawy prawne funkcjonowania MOSiR - BIP MOSiR*. <https://bip.mosir.lodz.pl/podstawy-prawne-funkcjonowania-mosir/?metricShow#metricBox>
235. Mierzejewska, L. (2011). Zieleń miejska jako przestrzeń publiczna. W I. Jażdżewska (Red.), *Przestrzeń publiczna miast: XXIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście* (ss. 15–26). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
236. Mierzejewska, L. (2015). Miasto zwarte, rozproszone, zrównoważone. *Studia Miejskie*, 19, 9–22.
237. Mikułowski Pomorski, J. (2011). Miasto twórcze w trzech różnych ujęciach a społeczne posiadanie przestrzeni publicznej. W A. Surdej (Red.), *Twórcze miejsca, twórczy ludzie* (ss. 23–52). Muzeum Pałac w Wilanowie.
238. Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju. (2015). *Krajowa Polityka Miejska 2023*.
239. Ministerstwo Rozwoju Regionalnego. (2010). Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: regiony, miasta, obszary wiejskie. W *Monitor Polski Nr 36, poz. 423*.
240. Mnich, G. (2019). *Stalinowska codzienność : Łódź w latach 1949-1956*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
241. Modrzejewska-Świgulska, M. (2014). *Twórczość codzienna w narracjach pedagogów*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
242. Mokras-Grabowska, J. (2014). Przestrzeń turystyczno-artystyczna Łodzi na przykładzie Galerii Urban Forms. *Turyzm*, 24(2), 25–33.
243. Mokras-Grabowska, J. (2015). Czas wolny w dobie postmodernizmu. *Folia Turistica*, 34, 11–30.
244. Mokras-Grabowska, J. (2017). Nowe rekreacyjne przestrzenie miejskie w obiektach postindustrialnych i ich percepcja . Przykład kompleksu EC1 w Łodzi. *Studia Periegetica*, 3(19), 33–45.
245. Mokras-Grabowska, J. (2018). New urban recreational spaces. Attractiveness, infrastructure arrangements, identity. The example of the city of Łódź. *Miscellanea Geographica*, 22(4), 219–224. <https://doi.org/10.2478/mgrsd-2018-0017>
246. Mokras-Grabowska, J. (2019). Recreational Space – Forms , Transformations and Innovative Trends in Development. *Geography and Tourism*, 7(1), 7–16. <https://doi.org/10.36122/GAT20190701>
247. Mokras-Grabowska, J. (2020). Allotment gardening in Poland – new practices and changes in recreational space. *Miscellanea Geographica*, 24(4), 245–252. <https://doi.org/10.2478/mgrsd-2020-0039>
248. Montgomery, C. (2015). *Miasto szczęśliwe : jak zmienić nasze życie, zmieniając nasze miasta*. Wydawnictwo Wysoki Zamek.

249. Mordwa, S. (2003). *Percepcja miast Polski Środkowej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
250. Mottiar, Z., & Walsh, L. (2012). Leisure space reflecting changing city demography: Tracking the phase of an international quarter development in Parnell Street East, Dublin. *Leisure Studies*, 31(1), 21–32. <https://doi.org/10.1080/02614367.2011.626063>
251. Mroczek-Żulicka, A. (2015). Łódź jako przestrzeń sprzyjająca twórczości. W E. Woźnicka, K. Witerska, & L. Kuras (Red.), *Konceptualizacja Profesjonalizacji Kreatywności* (ss. 135–152). Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna.
252. Mroczek-Żulicka, A. (2018). Twórcza rekreacja a twórcze podejście do organizacji rekreacji - studium przypadku Zakładów Przemysłów Twórczych Wi-Ma w Łodzi. *Turyzm/Tourism*, 28(1), 81–92.
253. Murray, C. (2003). *Human Accomplishment. Pursuit of Excellence in the Arts and Sciences, 800 B.C to 1950*. HarperCollins Publishers.
254. Muzeum Miasta Łodzi. (2017). *Na wspólnym podwórku. Łódzki tygiel kultur i wyznań*. Muzeum Miasta Łodzi.
255. Namyślak, B. (2013). *Działalności twórcze a rozwój miast. Przykład Wrocławia*. Uniwersytet Wrocławski.
256. Napierała, M., & Muszkieta, R. (2011). *Wstęp do teorii rekreacji*. Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.
257. Navarro, R. T., Tschöke Santana, D., & Rechia, S. (2018). Public leisure space and community-based action. *Leisure Studies*, 37(6), 747–762. <https://doi.org/10.1080/02614367.2018.1535613>
258. Nęcka, E. (2001). *Psychologia twórczości*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
259. Newton, C. (2018). 'Time well spent' is shaping up to be tech's next big debate. The Verge. <https://www.theverge.com/2018/1/17/16903844/time-well-spent-facebook-tristan-harris-mark-zuckerberg>
260. Niedbalski, J. (2013). *Odkrywanie CAQDAS: wybrane bezpłatne programy komputerowe wspomagające analizę danych jakościowych*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
261. Niewiadomski, A. (2013). Struktura i znaczenie terenów zieleni w Łodzi na tle dużych ośrodków miejskich w Polsce. *Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Geographica Physica*, 12(January 2013), 33–47.
262. Niezgodna, A. (2008). Czas wolny a zmiany na rynku turystycznym. W *Warsztaty z geografii turystyki* (ss. 101–113). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
263. Nowacki, M. (2015). Model zadowolenia z aktywności rekreacyjnej w plenerze. *Studia Periegetica*, 2(14), 25–40.
264. Nowacki, M., & Kowalczyk-Anioł, J. (2019). Determinanty rozwoju turystyki w miastach inteligentnych. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio B – Geographia, Geologia, Mineralogia et Petrographia*, LXXIV, 117–132. <https://doi.org/10.17951/b.2019.74.117-131>
265. Nowotniak, J. (2013). Badania etnograficzne z elementami wizualnymi w kształceniu akademickim – możliwości i ograniczenia. *Opuscula Sociologica*, 4, 17–31.
266. Obserwatorium Językowe Uniwersytetu Warszawskiego. (2022). *Najnowsze Słownictwo Polskie*. <https://nowewyrazy.uw.edu.pl/haslo/flash-mob.html>
267. Oficjalny portal turystyczny m.st. Warszawy. (2020). *Bulwary nad Wisłą - oficjalny portal turystyczny stolicy Polski*. <https://warsawtour.pl/project/bulwary-nad-wisla/>
268. Ogrodnik, K. (2015). Idea miasta zwartego: definicja, główne założenia, aktualne praktyki. *Architecturae et Artibus*, 7(4), 35–42.
269. Oh! Me. (2020, styczeń). *Najsmaczniejsze festiwale kulinarne - 5 wydarzeń w Europie*. <https://ohme.pl/podroze/festiwale-kulinarne-atrakcje-dla-smakoszy/>
270. Oh, S.-S., Caldwell, L. L., & Oh, S.-Y. (2001). An Examination of Leisure Constraints,

- Participation in Creative Activities and Hobbies, and Leisure Boredom in a Sample of Korean Adults. *World Leisure Journal*, 43(2), 30–38. <https://doi.org/10.1080/04419057.2001.9674228>
271. Olbińska, K. (2014). Wartość miejskiej przestrzeni publicznej. W M. (red. . Madurowicz (Red.), *Kształtowanie współczesnej przestrzeni miejskiej* (ss. 350–361). Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
272. Oldenburg, R. (1999). *Great good place: Cafes, coffee shops, bookstores, bars, hair salons and other hang- outs at the heart of community*. Marlow & Company.
273. Olejnik, L. (2020). *Dekada Solidarności: Łódź w latach 1980-1989*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
274. Olenderek, J. (2010). Rewitalizowana publiczna przestrzeń miejska Łodzi, jako obszar znaczących dokonań twórczych; Dialog współczesnych z historią. *Czasopismo Techniczne. Architektura*, 107(15), 218–222.
275. Omio. (2015). *10 najciekawszych festiwali kulinarnych w Europie wg. GoEuro*. <https://pl.omio.com/blog/10-festiwali-kulinarnych-w-europie/>
276. Orchowska, A. (2016). Atrakcyjna przestrzeń rekreacyjna miasta odpowiedzią na potrzeby społeczne mieszkańców An attractive recreational space of the city in response to social needs. *Środowisko Mieszkaniowe*, 16, 92–103.
277. Ostrowski, M. (2012). Sztuka w służbie architektury. Edukacja architektoniczna poprzez sztukę na przykładzie działań kreatywnych podejmowanych w Szczecinie. W E. Trocka-Leszczyńska & E. Przesmycka (Red.), *Miasto w kulturze* (ss. 423–430). Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej.
278. Parry, D. C., & Johnson, C. W. (2007). Contextualizing leisure research to encompass complexity in lived leisure experience: The need for creative analytic practice. *Leisure Sciences*, 29(2), 119–130. <https://doi.org/10.1080/01490400601160721>
279. Pawlak, W. (2001). *Minionych zabaw czas, czyli czas wolny i rozrywka dawnej Łodzi*. Oficyna Bibliofilów.
280. Pawlikowska-Piechotka, A. (2009). *Zagospodarowanie turystyczne i rekreacyjne*. Novae Res.
281. Peck, J. (2005). Struggling with the creative class. *International Journal of Urban and Regional Research*, 29(4), 740–770. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2427.2005.00620.x>
282. Pellowski, A. (1980). Muzyka. W B. Baranowski & J. Fijałek (Red.), *Łódź. Dzieje miasta. T.1 do 1918 r.* (ss. 593–605). PWN.
283. Pielesiak, I. (2016). Dezintegracja przestrzeni łodzi w świetle badań społecznych. *Studia Miejskie*, 21, 53–65.
284. Piestrzeniewicz, M. (2010). *Rozrywka łodzian na przełomie XIX i XX wieku*. Ibidem.
285. Pietruszka, I. (2015). Adaptacja wybranych łódzkich obiektów przemysłowych na potrzeby gastronomiczne. W B. Krakowiak & A. Stasiak (Red.), *Kultura i turystyka. Wokół wspólnego stołu* (ss. 357–376). Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Łódzkiego.
286. Pine, B. J., & Gilmore, J. H. (1998). Welcome to the experience economy. *Harvard Business Review*.
287. Pine, B. J., & Gilmore, J. H. (2011). *The Experience Economy*. Harvard Business Review Press.
288. Plaster Łódzki. (2017). *O nas - Plaster Łódzki*. <https://plasterlodzki.pl/o-nas/>
289. Plaster Łódzki. (2018). *Jude. W opozycji do wszystkiego*. Wywiad z Wiktorem Skokiem - Plaster Łódzki. <https://plasterlodzki.pl/jude-w-opozycji-do-wszystkiego-wywiad-z-wiktorem-skokiem/>
290. Pluciński, P., & Nowak, M. (2017). E pluribus unum? Źródła i specyfika ruchów miejskich we współczesnej Polsce. *Przegląd Socjologiczny*, 66(3), 115–135. <https://doi.org/10.26485/ps/2017/66.3/5>

291. Polska Krajowa Sieć Miast Cittaslow. (2013a). *Cittaslow Polska*. <https://cittaslowpolska.pl/index.php/pl/o-cittaslow>
292. Polska Krajowa Sieć Miast Cittaslow. (2013b). *O Cittaslow*. <https://cittaslowpolska.pl/index.php/pl/o-cittaslow>
293. Polski Komitet Normalizacyjny. (2018). *Certyfikacja metod pomiaru wskaźników usług miejskich i jakości życia*.
294. Polski Związek Działkowców Okręg Łódzki w Łodzi. (2020). *Powiat Łódzki – Mapa Ogrodów*. <http://lodz.pzd.pl/mapa-ogrodow/powiat-lodzki/>
295. Polskie Wydawnictwo Naukowe. (2022, styczeń). *Słownik języka polskiego PWN*. <https://sjp.pwn.pl/>
296. Popek, S. (2003). *Człowiek jako jednostka twórcza*. Wydawnictwo UMCS.
297. Portal for ArcGIS. (2018). *Geokodowanie i geowyszukiwanie*. <https://enterprise.arcgis.com/pl/portal/latest/use/geocode.htm>
298. Poznań Maraton. (2018). *Atrakcje dla kibiców podczas weekendu maratońskiego*. <https://marathon.poznan.pl/atrakcje-dla-kibicow-podczas-weekendu-maratonskiego/>
299. Pożycka, P. (2012). *Łódź - miasto kreatywne. Badanie potencjału kreatywnego Łodzi na tle wybranych miast Polski*.
300. Preobrażenski, W. S. (1975). *Teoretyczeskije osnovy riekrieacyonnoj geografii*. Nauka.
301. Project for Public Spaces. (2015). *Jak przetworzyć Miejsce. Podręcznik kreowania udanych przestrzeni publicznych*. Fundacja Partnerstwo dla Środowiska.
302. Przezbórska-Skobiej, L. (2013). Wiejska przestrzeń rekreacyjna Polski - ocena atrakcyjności i uwarunkowania rozwoju. *IX Kongres Ekonomistów Polskich*, 1–11.
303. Przywojska, J., & Podgórnjak-Krzykacz, A. (2020). Podejście zespolone: Włączający, inteligentny i ekologiczny rozwój miast. *Problemy Ekorozwoju*, 15(1), 149–160.
304. Pufal-Struzik, I. (2006). *Podmiotowe i społeczne warunki twórczej aktywności artystów*. Wszechnica Świętokrzyska.
305. Purnell, D. (2019). Public Parks: Third Places or Places Eliciting Moral Panic? *Qualitative Inquiry*, 25(6), 531–534. <https://doi.org/10.1177/1077800418806612>
306. Puś, W. (2005a). Udział w życiu oświatowym i kulturalnym miasta. W M. Kotler, M. Kulesza, S. Pytlas, & W. Puś (Red.), *Wpływ wielonarodowego dziedzictwa kulturowego Łodzi na współczesne oblicze miasta*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
307. Puś, W. (2005b). Udział w życiu oświatowym i kulturalnym miasta. W M. Koter, M. Kulesza, W. Puś, & S. Pytlas (Red.), *Wpływ wielonarodowego dziedzictwa kulturowego Łodzi na współczesne oblicze miasta* (ss. 77–108). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
308. Quemin, A. (2013). From „national creativity” to social recognition and success in the visual arts: a sociological perspective on rankings of the „top 100 artists in the world”. W K. Thomas & J. Chan (Red.), *Handbook of Research on Creativity* (ss. 230–246). Edward Elgar.
309. Rada Miejska w Łodzi. (2013). *Uchwała nr LV/1146/13 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 16 stycznia 2013 r.*
310. Rada Miejska w Łodzi. (2020). *Uchwała nr XXXIV/1122/20 Rady Miejskiej w Łodzi z dnia 24 grudnia 2020 r.*
311. Ratajska, K. (2018). *O niezwykłych łódzkich kawiarniach „U Roszka”, „Fraszka”, „Honoratka”*. Księży Młyn Dom Wydawniczy Michał Koliński.
312. Rembowska, K. (2006). *Acta Universitatis Lodziensis. Acta Universitatis Lodziensis. Folia Geographica Socio-Oeconomica*, 7, 3–18.
313. Rembowska, K. (2013a). Człowiek – czas- przestrzeń. Erozja więzi człowieka z ziemią. W A. Suliborski (Red.), *Geografia w ujęciu humanistycznym. Wybór prac Krystyny Rembowskiej*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
314. Rembowska, K. (2013b). Miasto jako przestrzeń znacząca. W M. Wójcik (Red.), *Studia Regionalne. Społeczeństwo - region - miejsce* (ss. 169–182). Wydawnictwo Uniwersytetu

Łódzkiego.

315. Rewers, E. (2005). *Post-polis : wstęp do filozofii ponowoczesnego miasta*. Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”.
316. Rewers, E., & Michałowska, M. (2014). *Studia kulturoznawcze 1(5)/2014. Kulturowe studia miejskie*. Wydział Nauk Społecznych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
317. Richards, G. (2014). Creativity and tourism in the city. *Current Issues in Tourism*, 17(2), 119–144. <https://doi.org/10.1080/13683500.2013.783794>
318. Richards, G., & Wilson, J. (2006). *Developing creativity in tourist experiences : A solution to the serial reproduction of culture?* 27, 1209–1223. <https://doi.org/10.1016/j.tourman.2005.06.002>
319. Rogatka, K., & Ciesiółka, P. (2016). Odnowa miast w kontekście rewitalizacji a dziedzictwo kulturowe. *Zarządzanie w Kulturze*, 17(4), 311–326. <https://doi.org/10.4467/20843976ZK.16.020.5883>
320. Rojek, C. (1997). Leisure Theory: Retrospect and Prospect. *Loisir et Société / Society and Leisure*, 20(2), 383–400. <https://doi.org/10.1080/07053436.1997.10715549>
321. Rose, J. F. P. (2019). *Dobrze nastrojone miasto : czego współczesna nauka, prądawne cywilizacje i ludzka natura mogą nas nauczyć o przyszłości życia w miastach*. Karakter.
322. Roślinnik. (2022). *Sklep Roślinny Łódź*. <https://www.roslinnik.pl/>
323. Rouba, R. (2011). Łódź Art Center jako nowa publiczna przestrzeń kultury w Łodzi. W I. Jażdżewska (Red.), *Przestrzeń publiczna miast: XXIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście* (ss. 157–172). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
324. Rudnicka, J., & Broniszewski, Ł. (2019). *Planowanie przestrzenne dla każdego*.
325. Runco, M. A. (2007). *Creativity : theories and themes : research, development, and practice*. Elsevier Academic Press.
326. Runco, M. A., & Jaeger, G. J. (2012). The Standard Definition of Creativity. *Creativity Research Journal*, 24(1), 92–96. <https://doi.org/10.1080/10400419.2012.650092>
327. Runge, J. (2007). *Metody badań w geografii społeczno-ekonomicznej : elementy metodologii, wybrane narzędzia badawcze*. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
328. Salerno, A. (2009). Consumer Creative Experience: The Role of Motivational Orientation in Creative Leisure Activity. *Recherche et Applications en Marketing (English Edition)*, 24(1), 69–91. <https://doi.org/10.1177/205157070902400105>
329. SARP. (2020). *Dolnośląski Festiwal Architektury*. <http://www.wroclaw.sarp.org.pl/pl/dofa/>
330. Schulz, R. (1990). *Twórczość : społeczne aspekty zjawiska*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
331. Scott, A. J. (2006). Creative cities: Conceptual issues and policy questions. *Journal of Urban Affairs*, 28(1), 1–17. <https://doi.org/10.1111/j.0735-2166.2006.00256.x>
332. Sikorska-Kowalska, M. (2001). *Wizerunek kobiety łódzkiej przełomu XIX i XX wieku*. Ibidem.
333. Silverman, D. (2008). *Prowadzenie Badań Jakościowych*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
334. Simonton, D. (2010). *Geniusz*. Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
335. Simonton, D. (2018). Cultural-Historiometric Studies of Creativity. W A. K. -y. Leung, L. Kwan, & S. Liou (Red.), *Handbook of culture and creativity : basic processes and applied innovations* (ss. 61–82). Oxford University Press.
336. Siwiński, W., & Pluta, B. (Red.). (2010). *Teoria i metodyka rekreacji*. Akademia Wychowania Fizycznego im. Eugeniusza Piaseckiego.
337. Smętkowski, M., Celińska-Janowicz, D., & Wojnar, K. (2019). Nowe przestrzenie gospodarcze metropolii - od postmetropolii do metropolii mozaikowej? *Studia Regionalne i Lokalne*, 78(4), 28–53. <https://doi.org/10.7366/1509499547802>

338. Sokół, A. (2017). Social and Spatial Differences As a Condition for Developing the Effectiveness of the Creative Sector. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 489, 354–365. <https://doi.org/10.15611/pn.2017.489.31>
339. Solecka, I., & Dworniczak, Ł. (2016). Obywatele kształtują krajobraz miasta. Aspekty przestrzenne i funkcjonalne inicjatyw zgłaszanych w ramach Wrocławskiego Budżetu Obywatelskiego 2013-2014 / Residents shape the landscape of the city. Spatial and functional aspects of initiatives proposed un. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 443. <https://doi.org/10.15611/pn.2016.443.19>
340. Sołowiej, J. (1995). Środowiskowe uwarunkowania twórczości. W L. (red. . Niebrzydowski (Red.), *Stymulatory rozwoju aktywności i osobowości twórczej* (ss. 43–50). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
341. Społecznie Zaangażowani. (2021). *Kim jesteśmy?* <https://spolecniezaangazowani.pl/>
342. Stańczyk, X. (2014). Wstęp. W Ł. Bukowiecki, M. Obarska, & X. Stańczyk (Red.), *Miasto na żądanie: aktywizm, polityki miejskie, doświadczenia* (ss. 21–23). Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
343. Stasiak, A. (2013a). Nowe przestrzenie i formy turystyki w gospodarce doświadczeń. *Turyzm/Tourism*, 2, 65–74.
344. Stasiak, A. (2013b). Produkt turystyczny w gospodarce doświadczeń. *Turyzm/Tourism*, 1, 29–38.
345. Stasiak, A. (2015). Gastronomia jako atrakcja turystyczna Łodzi. *Turyzm/Tourism*, 25(2), 77–90.
346. Stasiak, A. (2019). Przestrzeń turystyczna jako przestrzeń doświadczeń. *Prace i Studia Geograficzne*, 64(1), 61–87.
347. Stasiakiewicz, M. (1999). *Twórczość i interakcja*. Wydawn. Nauk. Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
348. Stempień, J. R., & Rostocki, W. A. (2013). Wywiady eksperckie i wywiady delfickie w socjologii - możliwości wykorzystania. Przykłady doświadczeń badawczych. *Przegląd socjologiczny*, 62(1), 73–86.
349. Sternberg, R. J. (2012). The Assessment of Creativity: An Investment-Based Approach. *Creativity Research Journal*, 24(1), 3–12. <https://doi.org/10.1080/10400419.2012.652925>
350. Sternberg, R. J., & Lubart, T. I. (1991). An investment theory of creativity and its development. *Human Development*, 34(1), 1–31.
351. Stevenson, D. (2006). The arts and entertainment: Situating leisure in the creative economy. W C. Rojek, S. M. Shaw, & J. Veal (Red.), *A handbook of leisure studies* (ss. 354–362). Palgrave Macmillan.
352. Storr, A. (2010). *Samotność. Powrót do jaźni*. Wydawnictwo W.A.B.
353. Stowarzyszenie na rzecz rozwoju transportu publicznego w Bydgoszczy. (2016). *Katalog dobrych praktyk w projektowaniu przestrzeni pieszej*.
354. Stowarzyszenie Topografie. (2021a). *Miastograf*. <https://topografie.pl/miastograf/>
355. Stowarzyszenie Topografie. (2021b). *Topografie*. <https://topografie.pl/>
356. Strykiewicz, T. (2010). Krajobraz antropogeniczny, przestrzenie kreatywne a turystyka. *Krajobraz a turystyka. Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego Nr 14*, 14, 52–62.
357. Suliborski, A. (2003). *Funkcje i struktura funkcjonalna miast. Studia empiryczno-teoretyczne*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
358. Świerczewska-Pietras, K. (2009). Closed revitalization as an example of post-industrial area management in Łódź [Rewitalizacja zamknięta jako przykład zagospodarowania poprzemysłowego obszaru Łodzi]. *Prace Komisji Geografii ...*, 12, 173–181.
359. Szafranśka, E. (2016). *Wielkie osiedla mieszkaniowe w mieście postsocjalistycznym. Geneza, rozwój, przemiany, percepcja*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
360. Szalbot, M. (2010). Problemy społeczne i kulturowe współczesnego miasta. W I.

- Bukowska-Floreńska (Red.), *Problemy społeczne i kulturowe współczesnego miasta* (ss. 222–236). Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
361. Szczech, E. (2014). Is there a creative city in Poland? Defining and measuring the concept in Poland. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 334(334), 242–251. <https://doi.org/10.15611/pn.2014.334.23>
362. Szmidt, K. J. (2004). Systemowe teorie twórczości i ich pedagogiczne implikacje. W S. Popek (Red.), *Twórczość w teorii i praktyce*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
363. Szmidt, K. J. (2013). *Pedagogika twórczości*. Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
364. Szmidt, K. J. (2017). *Edukacyjne uwarunkowania rozwoju kreatywności*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
365. Szmidt, K. J. (2018). Teoretyczno-badawcze nurty w polskiej kreatologii. *Nauki o Wychowaniu. Studia interdyscyplinarne*, 2(7), 8–43.
366. Sztompka, P. (2005). *Socjologia wizualna. Fotografia jako metoda badawcza*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
367. Szultka, S. (Red.). (2014). *Kreatywny łańcuch – powiązania sektora kultury i kreatywnego w Polsce*. Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową.
368. Tanaś, S., Jakóbczyk-Gryszkiewicz, J., Dyba, W., & Marcińczak, S. (2008). *Zagospodarowanie terenów rekreacyjnych w Łodzi. Plany i perspektywy*. Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
369. Tjørndal, A., & Nilssen, M. (2019). Innovative sport and leisure approaches to quality of life in the smart city. *World Leisure Journal*, 61(3), 228–240. <https://doi.org/10.1080/16078055.2019.1639922>
370. Tobiasz-Lis, P. (2016). Uwarunkowania rozwoju a wizerunek miasta. Przykład Łodzi. *Barometr Regionalny. Analizy i prognozy*, 2(44), 85–94.
371. Tobiasz-Lis, P., & Wójcik, M. (2013). Evaluating and interpreting the city using a photo projective method: The example of Łódź. *Geographia Polonica*, 86(137–152). <https://doi.org/10.7163/GPol.2013.14>
372. Tobiasz-Lis, P., & Wójcik, M. (2014). Obrazy Łodzi - społeczna ewaluacja i interpretacja miasta. W M. (red. . Madurowicz (Red.), *Kształtowanie współczesnej przestrzeni miejskiej* (ss. 374–385). Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
373. Toczek-Werner, S. (2005). *Podstawy rekreacji i turystyki*. Wydawnictwo AWF Wrocław.
374. Törnqvist, G. (2004). Creativity in time and space. *Geografiska Annaler, Series B: Human Geography*, 86(4), 227–243. <https://doi.org/10.1111/j.0435-3684.2004.00165.x>
375. Torr, G., Kozłowska, A. (anglistka), & Wolters Kluwer Polska. (2013). *Zarządzanie kreatywnymi pracownikami : naucz się wykorzystywać ich talent*. Oficyna a Wolters Kluwer business.
376. Trenddecor. (2017). *Przestrzenie rekreacyjne na osiedlach mieszkaniowych* | <http://www.trenddecor.pl/przestrzenie-rekreacyjne-na-osiedlach-mieszkaniowych/>
377. Trnka, R., Zahradnik, M., & Kuška, M. (2016). Emotional Creativity and Real-Life Involvement in Different Types of Creative Leisure Activities. *Creativity Research Journal*, 28(3), 348–356. <https://doi.org/10.1080/10400419.2016.1195653>
378. Tuan, Y. F. (1987). *Przestrzeń i miejsce*. Państwowy Instytut Wydawniczy.
379. Tynecki, J. (1980). Życie literackie. W B. Baranowski & J. Fijałek (Red.), *Łódź. Dzieje miasta. T.1 do 1918 r.* (ss. 533–543). PWN.
380. UNESCO. (2021). *creative cities map* | *Creative Cities Network*. <https://en.unesco.org/creative-cities/creative-cities-map>
381. Urban, K. K. (2003). Toward a componential model of creativity. W D. Ambros, L. M. Cohen, & A. J. Tennenbaum (Red.), *Creative intelligence. Toward theoretic integration* (ss.

- 81–112). Hampton Press Inc.
382. Urbański, J. (2012). GIS w badaniach przyrodniczych. W *Wikimedia Polska*.
383. Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego. (2011). *Projekty*. <https://www.lodzkie.pl/kultura/projekty>
384. Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego. (2015). *Stypendia*. <https://www.lodzkie.pl/kultura/stypendia>
385. Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego. (2016). *Nagrody*. <https://www.lodzkie.pl/kultura/nagrody>
386. Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego. (2017). *Program rozwoju kompetencji*. <https://www.lodzkie.pl/kultura/program-rozwoju-kultury>
387. Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego. (2021a). *Nagrody*. <https://www.lodzkie.pl/sport/nagrody>
388. Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego. (2021b). *O budżecie - Budżet Obywatelski Samorządu Województwa Łódzkiego 2018*. <https://bo.lodzkie.pl/o-budzecie/>
389. Urząd Marszałkowski Województwa Łódzkiego. (2021c). *Samorządowe Instytucje Kultury*. <https://www.lodzkie.pl/kultura/samorzadowe-instytucje-kultury>
390. Urząd Miasta Łodzi. (2008). *Plan rozwoju lokalnego miasta Łodzi 2008-2013* (s. 117).
391. Urząd Miasta Łodzi. (2013a). *ATRAKCYJNE PRZESTRZENIE MIEJSKIE czyli program działań mających na celu poprawę jakości przestrzeni publicznych w Łodzi*.
392. Urząd Miasta Łodzi. (2013b). *Strategia Zintegrowanego Rozwoju Łodzi 2020+*.
393. Urząd Miasta Łodzi. (2016). *Rewitalizacja*. <https://rewitalizacja.uml.lodz.pl/>
394. Urząd Miasta Łodzi. (2017). *Łódź Miastem Filmu UNESCO!* <https://uml.lodz.pl/>
<https://uml.lodz.pl/aktualnosci/arttykul/lodz-miastem-filmu-unesco-id16188/2017/11/2/>
395. Urząd Miasta Łodzi. (2018a). *Łódź od drugiego wejrzenia*. <https://uml.lodz.pl/kalendarz/wydarzenie/lodz-od-drugiego-wejrzenia-vol-9-kobieta-w-wielkim-miescie-czyli-zycie-codzienne-wniepodleglej-lodzi-wycieczka-inscenizowana-id23437/2018/10/9/>
396. Urząd Miasta Łodzi. (2018b). *Lokale dla kreatywnych*. <https://uml.lodz.pl/dla-biznesu/przemysly-kreatywne/lokale-dla-kreatywnych/>
397. Urząd Miasta Łodzi. (2018c). *Nowa Biblioteka Miejska, czyli zmiany w łódzkich czytelnich - Urząd Miasta Łodzi*. <https://uml.lodz.pl/aktualnosci/arttykul/nowa-biblioteka-miejska-czyli-zmiany-w-lodzki-ch-czytelniach-id17579/2018/1/10/>
398. Urząd Miasta Łodzi. (2019a). *5. edycja / Swingowy Spacer po Piotrkowskiej 2019 - Urząd Miasta Łodzi*. <https://uml.lodz.pl/kalendarz/wydarzenie/5-edycja-swingowy-spacer-po-piotrkowskiej-2019-id26778/2019/05/26/>
399. Urząd Miasta Łodzi. (2019b). *Baśniowy Pasaż Róży*. <https://uml.lodz.pl/aktualnosci/arttykul/basniowy-pasaz-rozy-czyli-darmowe-bajki-i-zabawy-dla-dzieci-id27460/>
400. Urząd Miasta Łodzi. (2019c). *Ukryty potencjał Łodzi*.
401. Urząd Miasta Łodzi. (2019d). *Zielona Łódź zaprasza na bieganie ze zwiedzaniem*. <https://uml.lodz.pl/kalendarz-wydarzen/wydarzenie/zielona-lodz-zaprasza-na-bieganie-ze-zwiedzaniem-id27111/2019/04/10/>
402. Urząd Miasta Łodzi. (2020a). *Budżet Obywatelski*. <https://uml.lodz.pl/budzet-obywatelski/>
403. Urząd Miasta Łodzi. (2020b). *Inwentaryzacja terenów zieleni w Łodzi*.
404. Urząd Miasta Łodzi. (2020c). *Raport o stanie miasta. Łódź 2019*.
405. Urząd Miasta Łodzi. (2021a). *Galerie - Urząd Miasta Łodzi*. <https://uml.lodz.pl/kultura/instytucje-kultury/galerie/>
406. Urząd Miasta Łodzi. (2021b). *Kalendarz wydarzeń - Urząd Miasta Łodzi*. <https://uml.lodz.pl/kalendarz-wydarzen/>

407. Urząd Miasta Łodzi. (2021c). *Kina* - *Urząd Miasta Łodzi*. <https://uml.lodz.pl/kultura/institucje-kultury/kina/>
408. Urząd Miasta Łodzi. (2021d). *Kultura* - *Urząd Miasta Łodzi*. <https://uml.lodz.pl/kultura/>
409. Urząd Miasta Łodzi. (2021e). *Łódź edu _ k u l. Przewodnik po Programie Wsparcia i Rozwoju Edukacji Kulturalnej w Łodzi*.
410. Urząd Miasta Łodzi. (2021f). *lodzjutra* - *Urząd Miasta Łodzi*. <https://uml.lodz.pl/lodzjutra/>
411. Urząd Miasta Łodzi. (2021g). *Miejsca do grillowania* - *Urząd Miasta Łodzi*. <https://uml.lodz.pl/czas-wolny/zielen-i-rekreacja/miejsca-do-grillowania/>
412. Urząd Miasta Łodzi. (2021h). *Muzea* - *Urząd Miasta Łodzi*. <https://uml.lodz.pl/kultura/institucje-kultury/muzea/>
413. Urząd Miasta Łodzi. (2021i). *O Parku Kulturowym* - *Urząd Miasta Łodzi*. <https://uml.lodz.pl/dla-mieszkanow/zabytki/informacje-i-ochrona/park-kulturowy-ulicy-piotrkowskiej/o-parku-kulturowym/>
414. Urząd Miasta Łodzi. (2021j). *Obiekty rekreacyjne* - *Urząd Miasta Łodzi*. <https://uml.lodz.pl/czas-wolny/sport/obiekty-rekreacyjne/>
415. Urząd Miasta Łodzi. (2021k). *Obiekty sportowe* - *Urząd Miasta Łodzi*. <https://uml.lodz.pl/czas-wolny/sport/obiekty-sportowe/>
416. Urząd Miasta Łodzi. (2021l). *Parki i zieleńce* - *Urząd Miasta Łodzi*. <https://uml.lodz.pl/czas-wolny/zielen-i-rekreacja/parki-i-zielence/>
417. Urząd Miasta Łodzi. (2021m). *Place zabaw* - *Urząd Miasta Łodzi*. <https://uml.lodz.pl/czas-wolny/zielen-i-rekreacja/place-zabaw/#c36583>
418. Urząd Miasta Łodzi. (2021n). *Pomnik Historii* - *Urząd Miasta Łodzi*. <https://uml.lodz.pl/dla-mieszkanow/zabytki/informacje-i-ochrona/pomnik-historii/>
419. Urząd Miasta Łodzi. (2021o). *Projekt Zielona Łódź* - *Urząd Miasta Łodzi*. <https://uml.lodz.pl/czas-wolny/zielen-i-rekreacja/projekt-zielona-lodz/>
420. Urząd Miasta Łodzi. (2021p). *Strategia rozwoju miasta Łodzi 2030+. Miasto tworzone wspólnie*.
421. Urząd Miasta Łodzi. (2021q). *Teatry* - *Urząd Miasta Łodzi*. <https://uml.lodz.pl/kultura/institucje-kultury/teatry/>
422. Urząd Miasta Łodzi. (2021r). *W Łodzi powstaje baza zasobów wspólnych dla sektora kultury* - *Urząd Miasta Łodzi*. <https://uml.lodz.pl/aktualnosci/artykul/w-lodzi-powstaje-baza-zasobow-wspolnych-dla-sektora-kultury-id38676/2021/1/19/>
423. Urząd Miasta Łodzi. (2021s). *Zarząd Zieleni Miejskiej* - *Urząd Miasta Łodzi*. <https://uml.lodz.pl/czas-wolny/zielen-i-rekreacja/zarząd-zieleni-miejskiej/>
424. Urząd Miasta Łodzi. (2022a). *Czym jest sektor kreatywny?* . <https://uml.lodz.pl/dla-biznesu/przemysly-kreatywne/czym-jest-sektor-kreatywny/>
425. Urząd Miasta Łodzi. (2022b). *Łódź jutra. Idea dla miasta*. <https://uml.lodz.pl/lodzjutra/>
426. Urząd Miasta Łodzi BIP. (2016). *Łódzkie Centrum Wydarzeń* - *BIP ŁÓDŹ*. <https://bip.uml.lodz.pl/samorząd/miejskie-jednostki-organizacyjne/lodzkie-centrum-wydarzen/?metricShow#metricBox>
427. Urząd Statystyczny w Łodzi. (2020). *Statystyka Łodzi*.
428. *Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym*. (2020).
429. Uszyńska-Jarmoc, J. (2015). *Twórczość codzienna jako aktywność całonocna człowieka*. Trans Humana.
430. Waingertner, P. (2019). *Czwarta stolica : kiedy Łódź rządziła Polską (1945-1949)*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
431. Wall, K. (2012). The gallery and the inukshuk: everyday creativity and cultural production as leisure practices. *Leisure/ Loisir*, 36(1), 17–35. <https://doi.org/10.1080/14927713.2012.701880>

432. Wallis, A. (1977). *Miasto i przestrzeń*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
433. Wallis, A. (1990). *Socjologia przestrzeni*. Niezależna Oficyna Wydawnicza.
434. Walmsley, D. J., & Lewis, G. J. (1997). Czas wolny i rekreacja. W *Geografia człowieka. Podejście behawioralne* (ss. 189–201). Wydawnictwo Naukowe PWN.
435. Wantuch-Matla, D. (2009). Stymulująca rola miejskich przestrzeni publicznych. *Przestrzeń i Forma : kwartalnik naukowo-dydaktyczny*, 12, 375–386.
436. Wantuch-Matla, D. (2016). *Przestrzeń publiczna 2.0. Miasto u progu XXI wieku*. Księży Młyn Dom Wydawniczy.
437. Warsawholic. (2017). *DZIEWIARSKIE BULWARY - Imprezy, Koncerty, Wydarzenia, Restauracje, Warszawa - Warsawholic*. <https://warsawholic.pl/2017/09/25/dziewiarskie-bulwary/>
438. Warszzyńska, J., & Jackowski, A. (1979). *Podstawy geografii turystyki*. PWN.
439. Waw4free. (2020a). *Cztery Pory Wisły - treningi morsowania | waw4free*. <https://waw4free.pl/wydarzenie-78797-cztery-pory-wisly-treningi-morsowania>
440. Waw4free. (2020b). *Szachowe Poniedziałki nad Wisłą | waw4free*. <https://waw4free.pl/wydarzenie-76596-szachowe-poniedzialki-nad-wisla>
441. Wawrzyniak, M. (2014). Organizacja przestrzeni turystycznej w mieście. *Od autentyczności do komercji - o doświadczeniu w turystyce. Warsztaty z Geografii Turystyki, tom 4, 1979*, 71–88.
442. Węclawowicz-Bilska, E. (2012). Miasto przyszłości - tendencje, koncepcje, realizacje. *Czasopismo Techniczne. Architektura, 1-A/2/2012*(Zeszyt 1 Rok 109), 321–342.
443. Whiting, J., & Hannam, K. (2015). Creativity, self-expression and leisure. *Leisure Studies*, 34(3), 372–384. <https://doi.org/10.1080/02614367.2014.923494>
444. Winiarski, R. (Red.). (2011). *Rekreacja i czas wolny*. Oficyna Wydawnicza Łośgraf.
445. Wiśniewska, W. (2009). Przebudowa przestrzenna i funkcjonalna Łodzi po 1989 roku. W S. (red. . Liszewski (Red.), *Łódź. Monografia miasta* (ss. 432–482). Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
446. Włodarczyk, B. (2009). *Przestrzeń turystyczna – istota, koncepcje, determinanty rozwoju*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
447. Włodarczyk, B. (2012). Nowe przestrzenie turystyczne i rekreacyjne w latach 2005 - 2010. W *Atlas miasta Łodzi. Suplement 2*. Urząd Miasta Łodzi.
448. Włodarczyk, B. (2014). Przestrzeń w turystyce, turystyka w przestrzeni - o potrzebie definicji, delimitacji i klasyfikacji. *Turyzm*, 24(1), 25–35.
449. Wójcik, M. (2008). Miejsce człowieka na Ziemi - refleksje odnoszące się do geograficznego namysłu nad czasem. W W. Maik, K. Rembowska, & A. Suliborski (Red.), *Terytorium, region, miejsce - czas i przestrzeń w geografii. Podstawowe idee i koncepcje w geografii. Tom 4*. (ss. 41–56). Wydawnictwo Wyższej Szkoły Gospodarki.
450. Wojewódzki Rower Publiczny. (2021). *Aktualności | Rowerowe Łódzkie – Wojewódzki Rower Publiczny*. <https://rowerowelodzkie.pl/aktualnosci/>
451. Wojnar, K. (2016). *Polska klasa kreatywna*. Narodowe Centrum Kultury.
452. Wojnarowska, A. (2017). *Jakość przestrzeni publicznej centrum miasta: przykład miast średnich regionu łódzkiego*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
453. Wołaniuk, A., & Drozdowska, M. (2011). Przestrzeń publiczna. Przykład centrum Łodzi. W I. Jażdżewska (Red.), *Człowiek w przestrzeni publicznej miasta. XXIV Konwersatorium Wiedzy o Mieście* (ss. 213–230). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
454. Wolańska, T. (1971). *Rekreacja fizyczna*. Centralny Ośrodek Metodyki Upowszechniania Kultury.
455. Wolniak, R. (2019). Wykorzystanie Normy ISO 37120 do zarządzania jakością życia w mieście. W I. Jonek-Kowalska (Red.), *Wyzwania i uwarunkowania zarządzania inteligentnymi miastami* (ss. 123–139). Wydawnictwo Politechniki Śląskiej.

456. Wrocław 2016 Europejska Stolica Kultury. (2016). *Przestrzenie dla piękna*.
457. Wunderwave. (2011). *wunderwave*. <http://www.wunderwave.pl/>
458. Wyborcza.pl Zielona Góra. (2017). *Miastem przejdzie Jazzowa Parada Uliczna. Będzie głośno i radośnie!* <https://zielonagora.wyborcza.pl/zielonagora/7,35182,21792260,miastem-przejdzie-jazzowa-parada-uliczna-bedzie-glosno-i-radosnie.html>
459. Yeung, H. W. C. (1997). Critical realism and realist research in human geography: A method or a philosophy in search of a method? *Progress in Human Geography*, 21(1), 51–74. <https://doi.org/10.1191/030913297668207944>
460. Yuen, F., & Johnson, A. J. (2017). Leisure Spaces, Community, and Third Places. *Leisure Sciences*, 39(3), 295–303. <https://doi.org/10.1080/01490400.2016.1165638>
461. Zawilska, H. (1980). Plastyka. W B. Baranowski & J. Fijałek (Red.), *Łódź. Dzieje miasta. T.1 do 1918 r.* (ss. 606–616). PWN.
462. Zdyb, M. (2017). Proces rewitalizacji a jakość życia mieszkańców – projekty Zielone Polesie i wooneerfy w Łodzi. *Space – Society – Economy*, 21, 73–97. <https://doi.org/10.18778/1733-3180.21.04>
463. Zieff, S. G., Chaudhuri, A., & Musselman, E. (2016). Creating neighborhood recreational space for youth and children in the urban environment: Play(ing in the) Streets in San Francisco. *Children and Youth Services Review*, 70, 95–101. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2016.09.014>
464. Zieliński, M. (2014). Człowiek jako twórca, użytkownik oraz element krajobrazu miejskiego. W M. (red. . Madurowicz (Red.), *Kształtowanie współczesnej przestrzeni miejskiej* (ss. 179–191). Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
465. Zmyslony, P., & Wędrowicz, K. A. (2019). Cities in the experience economy: the rise and the future of urban leisure formats. *Journal of Tourism Futures*, 5(2), 185–192. <https://doi.org/10.1108/JTF-01-2019-0011>
466. Zukin, S. (2010). *Naked city: the death and life of authentic urban places*. Oxford University Press.
467. Żulicki, R. (2016). Dostrzec człowieka. Wybrane zagadnienia metodologii badań społecznych w służbie geografii turystyki. W R. Wiluś & J. Wojciechowska (Red.), *Człowiek w turystyce. Role, potrzeby, zachowania, Warsztaty z Geografii Turystyki, tom 7* (ss. 51–66). Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. <https://doi.org/10.18778/8088-293-5.04>

Spis tabel, rysunków i fotografii

Spis tabel zamieszczonych w pracy:

Tab. 1. Ranking regionów w kreatywnej gospodarce według Wskaźnika Kreatywności w regionach USA	35
Tab. 2. Liczba przeprowadzonych wywiadów kwestionariuszowych podczas wybranych wydarzeń	55
Tab. 3. Typy i komponenty sposobów organizacji miejskiego wypoczynku w miejskiej przestrzeni rekreacyjnej	93
Tab. 4. Tereny rekreacyjne Łodzi w 2005 roku.....	148
Tab. 5. Łódzkie instytucje kulturalne w 2010 roku	149
Tab. 6. Tereny zieleni miejskiej w Łodzi	157
Tab. 7. Tereny zieleni w Łodzi w latach 2018-2019	158
Tab. 8. Powierzchnia terenów o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chroniona i pomniki przyrody	158
Tab. 9. Łódzkie parki według dzielnic	159
Tab. 10. Obiekty i tereny zabytkowe w Łodzi.....	162
Tab. 11. Teatry i instytucje muzyczne w Łodzi.....	163
Tab. 12. Domy i ośrodki kultury, kluby, świetlice w Łodzi	163
Tab. 13. Galerie sztuki, muzea oraz kina w Łodzi	164
Tab. 14. Biblioteki publiczne w Łodzi	165
Tab. 15. Obiekty noclegowe w Łodzi.....	166
Tab. 16. Kluby sportowe w Łodzi.....	168
Tab. 17. Obiekty sportowo-rekreacyjne w Łodzi w 2018 roku	168
Tab. 18. Klasa kreatywna w polskich miastach, ujęcia bezwzględne i względne na przykładzie miast wojewódzkich w 2010 roku	185
Tab. 19. Najbardziej znaczące elementy łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej według uczestników badania	195
Tab. 20. Możliwości i bariery organizacji łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej dla rozwoju plenerowej rekreacji twórczej w ocenie badanych ekspertów (Ocena E), organizatorów (Ocena O) oraz uczestników (Ocena U).....	197
Tab. 21. Możliwości i bariery w organizacji łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej.....	199
Tab. 22. Przykłady wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej z podziałem na formy rekreacji	203
Tab. 23. Najbardziej popularne miejsca organizacji plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi w 2019 roku.....	210
Tab. 24. Główne cechy plenerowej rekreacji twórczej według badanych	232
Tab. 25. Plenerowa rekreacja twórcza według typu organizatora w Łodzi w 2019 r.	237
Tab. 26. Charakterystyka uczestniczących w wywiadach organizatorów plenerowej rekreacji twórczej	240
Tab. 27. Główne cechy organizatorów plenerowej rekreacji twórczej według badanych	246
Tab. 28. Charakterystyka badanych organizatorów plenerowej rekreacji twórczej a koncepcja klasy twórczej wg R. Floridy (2010).....	248
Tab. 29. Charakterystyka społeczno-demograficzna uczestników badania sondażowego	249
Tab. 30. Preferowane formy aktywności rekreacyjnej respondentów	253
Tab. 31. Główne cechy uczestników plenerowej rekreacji twórczej według badanych	255
Tab. 32. Wykaz wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi w 2019 roku	334

Spis rysunków:

Rys. 1. Ścieżka postępowania badawczego	51
Rys. 2. Główne kody w procesie analizy jakościowej wywiadów eksperckich według liczby odniesień	53
Rys. 3. Odsetek respondentów według pór roku	55
Rys. 4. Główne kody w procesie analizy jakościowej wywiadów z organizatorami według liczby odniesień.....	57
Rys. 5. Główne kody w procesie analizy jakościowej wywiadów interpretacyjnych z organizatorami według liczby odniesień	59
Rys. 6. Plakat 6. Dolnośląskiego Festiwalu Architektury 2016 we Wrocławiu.....	94
Rys. 7. Plakat wydarzenia „Joga na 100czeni”	96
Rys. 8. Plakat „Weekendowa strefa aktywności” w Gdańsku.....	98
Rys. 9. Plakat promujący Europejski Festiwal Smaku 2020 w Lublinie	100
Rys. 10. Plakat promujący „Swingowy spacer po Piotrkowskiej” w 2019 roku w Łodzi	102
Rys. 11. Zaproszenie na wydarzenie organizowane w Parku Helenów z 1891 r.....	112
Rys. 12. Przemiany przestrzenne w okresie międzywojennym w Łodzi	126
Rys. 13. Rozwój terytorialny Łodzi.....	130
Rys. 14. Rozmieszczenie instytucji kultury w Łodzi w 2002 roku.....	151
Rys. 15. Lokalizacja nowych przestrzeni turystycznych i rekreacyjnych w Łodzi w latach 2005-2010	154
Rys. 16. Mapa rozmieszczenia placów zabaw w Łodzi (pinezką oznaczone zostały place zabaw)	169
Rys. 17. Obszar rewitalizacji w ramach Gminnego Programu Rewitalizacji dla miasta Łodzi 2026+ (kolor różowy – obszar rewitalizacji, niebieski – priorytetowe projekty rewitalizacji obszarowej, żółty – obszar Nowego Centrum Łodzi)	174
Rys. 18. Ocena elementów łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej według uczestników badania sondażowego	194
Rys. 19. Uzasadnienie wyboru najbardziej znaczących elementów łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej według uczestników badania sondażowego.....	195
Rys. 20. Istotne kierunki zmian łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej według uczestników badania sondażowego	196
Rys. 21. Wydarzenia z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi w 2019 roku według pór roku.....	200
Rys. 22. Sezonowość wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi w 2019 roku.....	201
Rys. 23. Plenerowa rekreacja twórcza według form rekreacji.....	202
Rys. 24. Plenerowa rekreacja twórcza według form rekreacji i pór roku	202
Rys. 25. Plenerowa rekreacja twórcza według pór roku w Łodzi w 2019 r.....	204
Rys. 26. Plenerowa rekreacja twórcza w Łodzi w 2019 r. według dzielnic.....	205
Rys. 27. Wydarzenia z zakresu plenerowej rekreacji twórczej według ich liczby w Łodzi w 2019 r.....	207
Rys. 28. Mapa skupień i zagęszczenia wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi w 2019 roku	208
Rys. 29. Rozmieszczenie plenerowej rekreacji twórczej według typu terenu	209
Rys. 30. Plenerowa rekreacja twórcza według typu terenu w dzielnicy Łódź-Śródmieście w 2019 r.	211
Rys. 31. Plenerowa rekreacja twórcza według typu terenu w dzielnicy Łódź-Bałuty w 2019 r.	212
Rys. 32. Plenerowa rekreacja twórcza według typu terenu w dzielnicy Łódź-Górna w 2019 r.....	213
Rys. 33. Plenerowa rekreacja twórcza według typu terenu w dzielnicy Łódź-Polesie w 2019 r.	214
Rys. 34. Plenerowa rekreacja twórcza według typu terenu w dzielnicy Łódź-Widzew w 2019 r.	216
Rys. 35. Miejsca organizacji plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi w 2019 r.	217
Rys. 36. Miejsca organizacji plenerowej rekreacji twórczej według typu organizatora w Łodzi w 2019 r.	218
Rys. 37. Miejsca organizacji plenerowej rekreacji twórczej według typu terenu i formy rekreacji w Łodzi w 2019 r.	219
Rys. 38. Ocena wydarzenia z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w opinii uczestników badania	230
Rys. 39. Szczególna wartość wydarzenia z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w opinii uczestników.....	231
Rys. 40. Preferowane formy plenerowej rekreacji twórczej w opinii uczestników badania sondażowego	232
Rys. 41. Plenerowa rekreacja twórcza według typu organizatora i otrzymania dotacji w Łodzi w 2019 r.	236
Rys. 42. Plenerowa rekreacja twórcza według typu organizatora oraz formy w Łodzi w 2019 r.	236
Rys. 43. Wyniki procesu kodowania wywiadów eksperckich – charakterystyka organizatorów plenerowej rekreacji twórczej	243
Rys. 44. Ocena organizatorów plenerowej rekreacji twórczej w opinii uczestników badania sondażowego	245
Rys. 45. Ocena organizatorów plenerowej rekreacji twórczej w opinii uczestników badania sondażowego według płci.....	245
Rys. 46. Ocena organizatorów plenerowej rekreacji twórczej w opinii uczestników badania sondażowego według wieku ..	246
Rys. 47. Rodzaje aktywności rekreacyjnej wybierane przez respondentów według płci	250
Rys. 48. Rodzaje aktywności rekreacyjnej wybierane przez respondentów według wieku.....	251
Rys. 49. Preferowany rodzaj przestrzeni rekreacyjnej uczestników według płci	251
Rys. 50. Kryteria decydujące o wyborze zorganizowanej aktywności rekreacyjnej w opinii respondentów	252
Rys. 51. Stymulatory i inhibitory w procesie organizacji plenerowej rekreacji twórczej.....	266
Rys. 52. Znaczenie determinant warunkujących organizację plenerowej rekreacji twórczej	289
Rys. 53. Model organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej dla rozwoju plenerowej rekreacji twórczej.....	294
Rys. 54. Sposób organizacji plenerowej rekreacji twórczej	303

Spis fotografii:

Fot. 1. Projekt „100cznia”	95
Fot. 2. Instalacja kina plenerowego autorstwa Annabel Karim Kassar w Mediolanie	97
Fot. 3. Warsztaty taneczne podczas festiwalu „EtnoKraków/Rozstaje” 2019	99
Fot. 4. Bulwary nad Wisłą w Warszawie	101
Fot. 5. Park Źródłiska I pod koniec XIX w.	107
Fot. 6. Ulica Spacerowa w Łodzi pod koniec XIX w.	108
Fot. 7. Park Helenów pod koniec XIX wieku	111
Fot. 8. „Świt”	271
Fot. 9. „Zatrzymać czas”	272
Fot. 10. „Usiądźmy”	273
Fot. 11. „Pozdrowienia z Łodzi”	274
Fot. 12. „Otwórzcie się”	275
Fot. 13. „Teraźniejszość”	276
Fot. 14. „Kontrasty” cz. 1.	277
Fot. 15. „Kontrasty” cz. 2.	277
Fot. 16. „Żyj kolorowo” cz. 1.	278
Fot. 17. „Żyj kolorowo” cz. 2.	278
Fot. 18. „Stara restauracja z potencjałem”	279
Fot. 19. „Tu czas płynie wolniej”	280
Fot. 20. „Tajemniczy ogród w podwórku” cz. 1.	281
Fot. 21. „Tajemniczy ogród w podwórku” cz. 2.	281
Fot. 22. „Twórczy miszmasz” cz. 1.	281
Fot. 23. „Twórczy miszmasz” cz. 2.	281
Fot. 24. „Pustka z potencjałem”	282
Fot. 25. „Synkretyzm przestrzeni” cz. 1.	283
Fot. 26. „Synkretyzm przestrzeni” cz. 2.	284
Fot. 27. „Harmonia i błogość”	285
Fot. 28. „Moc, siła, dom”	286
Fot. 29. „Przepływ”	287

Załącznik 1

WYKAZ RESPONDENTÓW W WYWIADZIE EKSPERCKIM

1. Jolanta Sławińska Ryszka – urzędniczka Wydziału Kultury UMŁ (WE1)
2. prof. K.J. Szmidt – naukowiec (pedagogika twórczości) (WE2)
3. Marek Jakubowski i Łukasz Janczar – urzędnicy z projektu „Zielona Łódź” Zarządu Zieleni Miejskiej Łódź (WE3)
4. dr Katarzyna Wojnar – naukowczyni (geografia i gospodarka przestrzenna, miasta kreatywne) (WE4)
5. dr Robert Faracik i dr inż. arch. Dorota Wantuch-Matla – naukowcy (geografia turystyki, architektura) (WE5)
6. Maciej Łaski – dyrektor Łódzkiego Centrum Wydarzeń (WE6)
7. dr Dobrosław Bilski – ówczesny dyrektor Bałuckiego Domu Kultury (WE7)

DYSPOZYCJE DO WYWIADU EKSPERCKIEGO

- rozumienie pojęcia rekreacja twórcza (co dla respondenta oznacza, że dane wydarzenie jest nowatorskie i pomysłowe? Jakie wartości za sobą niosą?);
- przykłady występowania wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej (jakie są przykłady działań? nie tylko w Łodzi);
- przyczyny wzrostu liczby organizowanych wydarzeń z zakresu rekreacji twórczej w plenerze (dlaczego wydarzenia "wychodzą" w przestrzeń otwartą?);
- charakterystyka organizatorów wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej (kto organizuje? z kim współpracują? czy dostrzegają cechy wspólne organizacji tych wydarzeń, sieci);
- efekty organizacji plenerowej rekreacji twórczej (jaka jest frekwencja tych wydarzeń? jaki jest odbiór? czy są konkurencją, czy to alternatywa, inny nurt? czy przyczyniają się do promocji miasta? czy wykorzystują potencjał miasta? jaki obraz miasta prezentują te wydarzenia?);
- możliwości i bariery organizacyjne (co ułatwia, a co utrudnia organizację tego typu wydarzeń? jaka jest ich dostępność? czy władze samorządowe sprzyjają ich organizacji?);
- propozycje zmian w zakresie organizacji przestrzeni plenerowej rekreacji twórczej (jak rozwijać tego typu inicjatywy? czego powinny dotyczyć te zmiany?)

Załącznik 2

Tab. 32. Wykaz wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi w 2019 roku

L.P.	Nazwa wydarzenia	Organizator	Data	Nazwa miejsca
1.	Gra Tropiciel na terenie łódzkiej Manufaktury	eDialog i Tkalnia Zagadek	12.01.2019	Manufaktura, Rynek Włókniarek Łódzkich
2.	Gra Tropiciel na terenie łódzkiej Manufaktury	eDialog i Tkalnia Zagadek	13.01.2019	Manufaktura, Rynek Włókniarek Łódzkich
3.	Spacer z Expo	Expo 2024 Łódź	02.03.2019	Park 3-go Maja
4.	Twórczy Księży Młyn	Znikąd Donikąd / Nowhere to Nowhere	10.03.2019	Księży Młyn
5.	Obserwacje astronomiczne	Zielona Łódź wraz z Planetarium i Obserwatorium Astronomicznym, z łódzkim oddziałem Polskiego Towarzystwa Miłośników Astronomii	20.03.2019	Górka Rogowska
6.	Od Jana do Stefana – wycieczka rowerowa Zielonej Łodzi	Zielona Łódź	31.03.2019	Stawy Jana
7.	Człowiek Spacer czyli eksploracja zakamarków miasta FEM 2019	Stowarzyszenie Galancie o Łodzi	13.04.2019	brak danych
8.	Człowiek Spacer czyli eksploracja zakamarków miasta FEM 2019	Stowarzyszenie Galancie o Łodzi	11.05.2019	brak danych
9.	Człowiek Spacer czyli eksploracja zakamarków miasta FEM 2019	Stowarzyszenie Galancie o Łodzi	01.06.2019	brak danych
10.	Bieganie, Nie Nuda	Projekt_z_butą	09.04.2019	AZS Łódź
11.	Targi rzeczy wszelakich	Krzyżówka	12.05.2019	Przystanek Architektura
12.	Targi rzeczy wszelakich	Krzyżówka	02.06.2019	Przystanek Architektura
13.	Targi rzeczy wszelakich	Krzyżówka	07.07.2019	Przystanek Architektura
14.	Targi rzeczy wszelakich	Krzyżówka	04.08.2019	Przystanek Architektura
15.	Targi rzeczy wszelakich	Krzyżówka	01.09.2019	Przystanek Architektura
16.	Światowy Dzień Dziergania w Miejscach Publicznych	Ja, Kosmos	08.06.2019	Manufaktura, Rynek Włókniarek Łódzkich
17.	Wielkanocne poszukiwanie w Parku Źródlika I	Zielona Łódź i Tubajka – kawiarnia w parku	13.04.2019	Park Źródlika I
18.	Biegam i zwiedzam Łódź	Zielona Łódź	10.04.2019	Park im. St. Staszica
19.	Biegam i zwiedzam Łódź	Zielona Łódź	24.04.2019	Parki
20.	Biegam i zwiedzam Łódź	Zielona Łódź	08.05.2019	Parki
21.	Biegam i zwiedzam Łódź	Zielona Łódź	22.05.2019	Parki
22.	Biegam i zwiedzam Łódź	Zielona Łódź	05.06.2019	Parki

L.P.	Nazwa wydarzenia	Organizator	Data	Nazwa miejsca
23.	Wege Wielkanoc w ramach Jarmarku Wielkanocnego	Łódzkie Centrum Wydarzeń, Jantom Art.	13-14.04.2019	Pasaż Schillera
24.	Strefa Seniora i Piknik Rodzinny podczas DOZ Maratonu Łódź	DOZ Fundacja	06.04.2019	Atlas Arena
25.	Piknik dla klimatu	Ruch Earth-Strike	27.04.2019	Park Źródlika I
26.	Akademia Różnorodności Ogrodu Botanicznego 2019	Ogród Botaniczny	04-11.2019	Ogród Botaniczny
27.	Koncert plenerowy Orkiestry Dętej	Zielona Łódź	12.05.2019	Park im. A. Mickiewicza (Park Julianowski)
28.	Senioralia w Ogrodzie Botanicznym: Zdrowie z roślin, warsztaty zielarskie	Urząd Miasta Łodzi	13.05.2019	Ogród Botaniczny
29.	Senioralia w Ogrodzie Botanicznym: Ziola dla urody, warsztaty zielarskie	Urząd Miasta Łodzi	20.05.2019	Ogród Botaniczny
30.	Tai Chi i Lok Hup z Zieloną Łodzią	Zielona Łódź i Akademia Tai Chi i Lok Hup	13.05.2019	Park Źródlika I
31.	Tai Chi i Lok Hup z Zieloną Łodzią	Zielona Łódź i Akademia Tai Chi i Lok Hup	20.05.2019	Park Źródlika I
32.	"Człowiek z Manufaktury" Noc Muzeów 2019 – na Rynku Włókniarek Łódzkich w Manufakturze	Teatr Wielki i Manufaktura	18.05.2019	Manufaktura, Rynek Włókniarek Łódzkich
33.	Warsztaty ilustracji	Zielona Łódź	21.05.2019	Park im. księcia Józefa Poniatowskiego
34.	Majówka w Ogrodzie	Ogród Botaniczny w Łodzi, Towarzystwo Przyjaciół Ogrodu Botanicznego w Łodzi i Zielona Łódź	26.05.2019	Ogród Botaniczny
35.	Magiczny Dzień Dziecka na OFF Piotrkowska Center	OFF Piotrkowska	01.06.2019	OFF Piotrkowska
36.	Magiczny Dzień Dziecka na OFF Piotrkowska Center	OFF Piotrkowska	02.06.2019	OFF Piotrkowska
37.	Smakolyki Festiwal słodkości	Piotrkowska 217	01.06.2019	Piotrkowska 217
38.	Fotodej Synagoga II Festiwal Eksploracji Miejskiej – Dziedzictwo Miasta Łodzi	Radosław Stępień i stowarzyszenie "Galancie o Łodzi"	11.06.2019	Synagoga przy ul. Rewolucji 1905 r.
39.	Podwórka, klatki schodowe, posadzki, detale i gołębie - spacer: II Festiwal Eksploracji Miejskiej – Dziedzictwo Miasta Łodzi	Radosław Stępień i stowarzyszenie "Galancie o Łodzi"	13.06.2019	Pasaż Rubinsteina
40.	Hiszpańska Fiesta na OFF Piotrkowska	OFF Piotrkowska Center, Festiwal Dobrego Smaku, Unamos Culturas, Szanuj Zielen	07.06.2019	OFF Piotrkowska
41.	Paryski Montmartre na Księżym Młynie	Festiwal Dobrego Smaku, Alliance Française Łódź	09.06.2019	Księży Młyn
42.	Piknik Mangowy	Martyna Krzystanek	08.06.2019	Park im. księcia Józefa Poniatowskiego
43.	Parkatroniki: najmniejszy teatr świata; Festiwal Spokoju	Gmina Żydowska	15.06.2019	Pasaż Schillera

L.P.	Nazwa wydarzenia	Organizator	Data	Nazwa miejsca
44.	Wakacyjny łódzki punkt wymiany roślin w Ogrodach Geyera	roślinnik, Ogrody Geyera	03.06.2019	Ogrody Geyera
45.	Wakacyjny łódzki punkt wymiany roślin w Ogrodach Geyera	roślinnik, Ogrody Geyera	15.06.2019	Ogrody Geyera
46.	Wakacyjny łódzki punkt wymiany roślin w Ogrodach Geyera	roślinnik, Ogrody Geyera	22.06.2019	Ogrody Geyera
47.	Wakacyjny łódzki punkt wymiany roślin w Ogrodach Geyera	roślinnik, Ogrody Geyera	29.06.2019	Ogrody Geyera
48.	Wakacyjny łódzki punkt wymiany roślin w Ogrodach Geyera	roślinnik, Ogrody Geyera	06.07.2019	Ogrody Geyera
49.	Wakacyjny łódzki punkt wymiany roślin w Ogrodach Geyera	roślinnik, Ogrody Geyera	13.07.2019	Ogrody Geyera
50.	Wakacyjny łódzki punkt wymiany roślin w Ogrodach Geyera	roślinnik, Ogrody Geyera	20.07.2019	Ogrody Geyera
51.	Wakacyjny łódzki punkt wymiany roślin w Ogrodach Geyera	roślinnik, Ogrody Geyera	27.07.2019	Ogrody Geyera
52.	Wakacyjny łódzki punkt wymiany roślin w Ogrodach Geyera	roślinnik, Ogrody Geyera	03.08.2019	Ogrody Geyera
53.	Wakacyjny łódzki punkt wymiany roślin w Ogrodach Geyera	roślinnik, Ogrody Geyera	10.08.2019	Ogrody Geyera
54.	Wakacyjny łódzki punkt wymiany roślin w Ogrodach Geyera	roślinnik, Ogrody Geyera	17.08.2019	Ogrody Geyera
55.	Wakacyjny łódzki punkt wymiany roślin w Ogrodach Geyera	roślinnik, Ogrody Geyera	24.08.2019	Ogrody Geyera
56.	Wakacyjny łódzki punkt wymiany roślin w Ogrodach Geyera	roślinnik, Ogrody Geyera	31.08.2019	Ogrody Geyera
57.	Nie siedzę w domu. Idę do parku!	Expo 2024 Łódź	02.06.2019	Park 3-go Maja
58.	Nie siedzę w domu. Idę do parku!	Expo 2024 Łódź	09.06.2019	Park im. księcia Józefa Poniatowskiego
59.	Nie siedzę w domu. Idę do parku!	Expo 2024 Łódź	16.06.2019	Park Źródlika I
60.	Nie siedzę w domu. Idę do parku!	Expo 2024 Łódź	23.06.2019	Park 3-go Maja
61.	Nie siedzę w domu. Idę do parku!	Expo 2024 Łódź	30.06.2019	Park Helenów i Park Ocalałych
62.	Nie siedzę w domu. Idę do parku!	Expo 2024 Łódź	07.07.2019	Park 3-go Maja
63.	Nie siedzę w domu. Idę do parku!	Expo 2024 Łódź	14.07.2019	Park Staszica i Park Matejki
64.	Nie siedzę w domu. Idę do parku!	Expo 2024 Łódź	28.07.2019	Park 3-go Maja
65.	Plener industrialny w Ogrodach Geyera	Ogrody Geyera	09.06.2019	Ogrody Geyera
66.	Uczta Wartości / Ogród Rozkoszy Miejskich	Stowarzyszenie Profilaktyki i Resocjalizacji AD REM, Młodzieżowy Ośrodek Socjoterapii nr 3 w Łodzi, Fundacja Przędzalnia Sztuki	16.06.2019	Księży Młyn

L.P.	Nazwa wydarzenia	Organizator	Data	Nazwa miejsca
67.	Karma Yoga #TrashChallenge LDZ	Szkoła Jogi Hello Yoga	16.06.2019	Park im. J. Piłsudskiego
68.	Bajkowe Kino Plenerowe	Ogrody Geyera, Kino Charlie	23.06.2019	Ogrody Geyera
69.	Bajkowe Kino Plenerowe	Ogrody Geyera, Kino Charlie	30.06.2019	Ogrody Geyera
70.	Bajkowe Kino Plenerowe	Ogrody Geyera, Kino Charlie	07.07.2019	Ogrody Geyera
71.	Bajkowe Kino Plenerowe	Ogrody Geyera, Kino Charlie	14.07.2019	Ogrody Geyera
72.	Bajkowe Kino Plenerowe	Ogrody Geyera, Kino Charlie	21.07.2019	Ogrody Geyera
73.	Bajkowe Kino Plenerowe	Ogrody Geyera, Kino Charlie	28.07.2019	Ogrody Geyera
74.	Bajkowe Kino Plenerowe	Ogrody Geyera, Kino Charlie	04.08.2019	Ogrody Geyera
75.	Bajkowe Kino Plenerowe	Ogrody Geyera, Kino Charlie	11.08.2019	Ogrody Geyera
76.	Bajkowe Kino Plenerowe	Ogrody Geyera, Kino Charlie	18.08.2019	Ogrody Geyera
77.	Bajkowe Kino Plenerowe	Ogrody Geyera, Kino Charlie	25.08.2019	Ogrody Geyera
78.	Bajkowe Kino Plenerowe	Ogrody Geyera, Kino Charlie	01.09.2019	Ogrody Geyera
79.	Baśniowy Pasaż Róży: "Bajka Samograjka"	Łódzkie Centrum Wydarzeń, Akademicki Ośrodek Inicjatyw Artystycznych	23.06.2019	Pasaż Róży
80.	Baśniowy Pasaż Róży: "Skrzydlate Marzenia"	Łódzkie Centrum Wydarzeń, Akademicki Ośrodek Inicjatyw Artystycznych	30.06.2019	Pasaż Róży
81.	Baśniowy Pasaż Róży: "Bajkowa Karuzela z Lalkami"	Łódzkie Centrum Wydarzeń, Akademicki Ośrodek Inicjatyw Artystycznych	07.07.2019	Pasaż Róży
82.	Baśniowy Pasaż Róży: "Śmiechowisko"	Łódzkie Centrum Wydarzeń, Akademicki Ośrodek Inicjatyw Artystycznych	14.07.2019	Pasaż Róży
83.	Baśniowy Pasaż Róży: "Krawiec niteczka"	Łódzkie Centrum Wydarzeń, Akademicki Ośrodek Inicjatyw Artystycznych	21.07.2019	Pasaż Róży
84.	Baśniowy Pasaż Róży: "Wielka draka w Prosiaczkowie, czyli niebezpieczne zabawy"	Łódzkie Centrum Wydarzeń, Akademicki Ośrodek Inicjatyw Artystycznych	27.07.2019	Pasaż Róży
85.	Baśniowy Pasaż Róży: "Urodziny Baby Jagi"	Łódzkie Centrum Wydarzeń, Akademicki Ośrodek Inicjatyw Artystycznych	28.07.2019	Pasaż Róży
86.	Baśniowy Pasaż Róży: "Tajemnica Pana Jednoróżca, czyli nie wszystko złoto co się świeci"	Łódzkie Centrum Wydarzeń, Akademicki Ośrodek Inicjatyw Artystycznych	04.08.2019	Pasaż Róży
87.	Baśniowy Pasaż Róży: "Zamieszanie w Kurzostanie"	Łódzkie Centrum Wydarzeń, Akademicki Ośrodek Inicjatyw Artystycznych	11.08.2019	Pasaż Róży
88.	Baśniowy Pasaż Róży: "Bajka o Królu Elegancie"	Łódzkie Centrum Wydarzeń, Akademicki Ośrodek Inicjatyw Artystycznych	18.08.2019	Pasaż Róży
89.	Baśniowy Pasaż Róży: "Przygoda zazdrosnego Liliputa"	Łódzkie Centrum Wydarzeń, Akademicki Ośrodek Inicjatyw Artystycznych	25.08.2019	Pasaż Róży
90.	Baśniowy Pasaż Róży: "Czemu Marta jest uparta"	Łódzkie Centrum Wydarzeń, Akademicki Ośrodek Inicjatyw Artystycznych	01.09.2019	Pasaż Róży
91.	Petanque w Parku Śledzia	Klub Graczy Bulowych	30.05.2019	Park Staromiejski

L.P.	Nazwa wydarzenia	Organizator	Data	Nazwa miejsca
92.	Petanque w Parku Śledzia	Klub Graczy Bulowych	27.06.2019	Park Staromiejski
93.	Petanque w Parku Śledzia	Klub Graczy Bulowych	25.07.2019	Park Staromiejski
94.	Petanque w Parku Śledzia	Klub Graczy Bulowych	29.08.2019	Park Staromiejski
95.	Petanque w Parku Śledzia	Klub Graczy Bulowych	26.09.2019	Park Staromiejski
96.	Petanque w Parku Śledzia	Klub Graczy Bulowych	24.10.2019	Park Staromiejski
97.	Haftowany kolaż rewolucyjny	Centrum Inicjatyw na Rzecz Rozwoju REGIO, Fabryka Sztuki, Rewolucja 1905 roku, Centrum Turysty Księży Młyn	01.06.2019	Księży Młyn
98.	Haftowany kolaż rewolucyjny	Centrum Inicjatyw na Rzecz Rozwoju REGIO, Fabryka Sztuki, Rewolucja 1905 roku, Centrum Turysty Księży Młyn	08.06.2019	Fabryka Sztuki
99.	Piknik Wolności z okazji 30-lecia wolnych wyborów	Fundacja Łódzka Arka Demokracji, Komitet Obrony Demokracji – region łódzki oraz Stowarzyszenie Klub Pozytywnej Wyobraźni	02.06.2019	Pasaż Rubinsteina
100.	Miejski Dzień Dziecka	Łódzkie Centrum Wydarzeń	02.06.2019	Pasaż Schillera
101.	Łódzki Port Opowieści	Stowarzyszenie Kamienica 56	08.06.2019	Podwórko przy ul. Sienkiewicza 61 A
102.	Vinyl Records w Ogrodach Geyera	Ogrody Geyera i Łódzka Gielda Fonograficzna	01.06.2019	Ogrody Geyera
103.	Plac Zabaw Twórczych na Olechowie / Wakacyjne interwencje artystyczne	Strefa Kultury Otwartej, Ośrodek Kultury Górna	23.06.2019	Park "Źródła Olechówki"
104.	RABAN – festiwal gier miejskich: Esencja miasta; gra miejska typu MINO	Departament Gier, Kino Bodo, Stowarzyszenie Inicjatyw Miejskich „Topografie”	28.06.2019	Pasaż Knychalskiego
105.	RABAN – festiwal gier miejskich: Secret game; nocna gra miejska	Departament Gier, Kino Bodo, Stowarzyszenie Inicjatyw Miejskich „Topografie”	28.06.2019	brak danych
106.	RABAN – festiwal gier miejskich: Shot me; gra miejska typu Paparazzi	Departament Gier, Kino Bodo, Stowarzyszenie Inicjatyw Miejskich „Topografie”	29.06.2019	Pasaż Schillera
107.	RABAN – festiwal gier miejskich: Wszystko co teraz powiesz; kryminalna gra miejska	Departament Gier, Kino Bodo, Stowarzyszenie Inicjatyw Miejskich „Topografie”	29.06.2019	Stary Rynek
108.	RABAN – festiwal gier miejskich: Diabeł tkwi w szczegółach; gra miejska o detalach	Departament Gier, Kino Bodo, Stowarzyszenie Inicjatyw Miejskich „Topografie”	29.06.2019	Piotrkowska 17
109.	RABAN – festiwal gier miejskich: Ostatni promyk nadziei	Departament Gier, Kino Bodo, Stowarzyszenie Inicjatyw Miejskich „Topografie”	29.06.2019	Plac Wolności
110.	RABAN – festiwal gier miejskich: Czego nie widać w ciemnościach; nocna gra miejska	Departament Gier, Kino Bodo, Stowarzyszenie Inicjatyw Miejskich „Topografie”	29.06.2019	Stary Rynek
111.	RABAN – festiwal gier miejskich: Cyklozona; rowerowa gra miejska	Departament Gier, Kino Bodo, Stowarzyszenie Inicjatyw Miejskich „Topografie”	30.06.2019	Pasaż Rubinsteina
112.	RABAN – festiwal gier miejskich: Bum cyk cyk; gra miejska dla dzieci	Departament Gier, Kino Bodo, Stowarzyszenie Inicjatyw Miejskich „Topografie”	30.06.2019	Stary Rynek

L.P.	Nazwa wydarzenia	Organizator	Data	Nazwa miejsca
113.	RABAN – festiwal gier miejskich: Lodz foto story; gra fotograficzna	Departament Gier, Kino Bodo, Stowarzyszenie Inicjatyw Miejskich „Topografie”	28.06.2019	brak danych
114.	RABAN – festiwal gier miejskich: Filmowy Łódźbój; filmowa gra ciągła	Departament Gier, Kino Bodo, Stowarzyszenie Inicjatyw Miejskich „Topografie”	28.06.2019	brak danych
115.	Spacer po Łodzi śladami pisarek	Łódzki Szlak Kobiet i Dom Literatury w Łodzi	30.06.2019	Roosevelta 17
116.	Pocztówka z łódzkich parków: wakacyjne plenerowe środy	Zielona Łódź	03.07.2019	Park Sielanka
117.	Pocztówka z łódzkich parków: wakacyjne plenerowe środy	Zielona Łódź	10.07.2019	Park im. J.Matejki
118.	Pocztówka z łódzkich parków: wakacyjne plenerowe środy	Zielona Łódź	17.07.2019	Park im. ks. J. Poniatowskiego
119.	Pocztówka z łódzkich parków: wakacyjne plenerowe środy	Zielona Łódź	24.07.2019	Park Podolski
120.	Pocztówka z łódzkich parków: wakacyjne plenerowe środy	Zielona Łódź	31.07.2019	Park Widzewska Górka
121.	Pocztówka z łódzkich parków: wakacyjne plenerowe środy	Zielona Łódź	07.08.2019	Park nad Jasieniem
122.	Pocztówka z łódzkich parków: wakacyjne plenerowe środy	Zielona Łódź	14.08.2019	Park im. J. Dąbrowskiego
123.	Pocztówka z łódzkich parków: wakacyjne plenerowe środy	Zielona Łódź	21.08.2019	Park nad Sokołówną
124.	TargOFFisko	OFF Piotrkowska Center, wstydart	06.07.2019	OFF Piotrkowska
125.	TargOFFisko	OFF Piotrkowska Center, wstydart	07.07.2019	OFF Piotrkowska
126.	Filmowy Kurort w Pasażu Róży – seans I	Fundacja MAK i Szlifiernia Szczęścia	04.07.2019	Pasaż Róży
127.	Ustawki plastyczne na Starym Rynku	Krzyżówka	21.07.2019	Stary Rynek
128.	Ustawki plastyczne na Starym Rynku	Krzyżówka	18.08.2019	Stary Rynek
129.	Ustawki plastyczne na Starym Rynku	Krzyżówka	15.09.2019	Stary Rynek
130.	Roztańczony Julianów	Centrum Animacji i Rewitalizacji RONDO Bałuckiego Ośrodka Kultury	27.07.2019	Park im. A. Mickiewicza (Park Julianowski)
131.	Roztańczone Bałuty – spotkanie z muzyką i tańcem.	Centrum Edukacji Kulturowej „Na Żubardzkiej”	26.07.2019	Plac Na Kwadracie
132.	Sztajerek na fajfie – czyli zabawa po łódzku	Centrum Kultury Młodych	28.07.2019	Centrum Kultury Młodych
133.	Pociąg Performatywny	Fundacja Przędzalnia Sztuki	28.07.2019	Księży Młyn
134.	Filmowy Kurort w Pasażu Róży	Fundacja MAK i Szlifiernia Szczęścia	11.07.2019	Pasaż Róży
135.	Filmowy Kurort w Pasażu Róży	Fundacja MAK i Szlifiernia Szczęścia	18.07.2019	Pasaż Róży
136.	Filmowy Kurort w Pasażu Róży	Fundacja MAK i Szlifiernia Szczęścia	25.07.2019	Pasaż Róży

L.P.	Nazwa wydarzenia	Organizator	Data	Nazwa miejsca
137.	Trening śniadaniowy i śniadanie w kawiarni Tubajka	Marta Gorąca Atelier, Tubajka – kawiarnia w parku	29.06.2019	Park Źródlika I
138.	Trening śniadaniowy i śniadanie w kawiarni Tubajka	Marta Gorąca Atelier, Tubajka – kawiarnia w parku	06.07.2019	Park Źródlika I
139.	Trening śniadaniowy i śniadanie w kawiarni Tubajka	Marta Gorąca Atelier, Tubajka – kawiarnia w parku	13.07.2019	Park Źródlika I
140.	Trening śniadaniowy i śniadanie w kawiarni Tubajka	Marta Gorąca Atelier, Tubajka – kawiarnia w parku	20.07.2019	Park Źródlika I
141.	Trening śniadaniowy i śniadanie w kawiarni Tubajka	Marta Gorąca Atelier, Tubajka – kawiarnia w parku	27.07.2019	Park Źródlika I
142.	Trening śniadaniowy i śniadanie w kawiarni Tubajka	Marta Gorąca Atelier, Tubajka – kawiarnia w parku	03.08.2019	Park Źródlika I
143.	Trening śniadaniowy i śniadanie w kawiarni Tubajka	Marta Gorąca Atelier, Tubajka – kawiarnia w parku	10.08.2019	Park Źródlika I
144.	Trening śniadaniowy i śniadanie w kawiarni Tubajka	Marta Gorąca Atelier, Tubajka – kawiarnia w parku	17.08.2019	Park Źródlika I
145.	Trening śniadaniowy i śniadanie w kawiarni Tubajka	Marta Gorąca Atelier, Tubajka – kawiarnia w parku	24.08.2019	Park Źródlika I
146.	Trening śniadaniowy i śniadanie w kawiarni Tubajka	Marta Gorąca Atelier, Tubajka – kawiarnia w parku	31.08.2019	Park Źródlika I
147.	Warsztaty cyrkowe na Zdrowiu	Zielona Łódź i Sieć Pedagogiki Cyrku	13.07.2019	Park im. J. Piłsudskiego
148.	Warsztaty cyrkowe na Zdrowiu	Zielona Łódź i Sieć Pedagogiki Cyrku	20.07.2019	Park im. J. Piłsudskiego
149.	Warsztaty cyrkowe na Zdrowiu	Zielona Łódź i Sieć Pedagogiki Cyrku	27.07.2019	Park im. J. Piłsudskiego
150.	Warsztaty cyrkowe na Zdrowiu	Zielona Łódź i Sieć Pedagogiki Cyrku	03.08.2019	Park im. J. Piłsudskiego
151.	Warsztaty cyrkowe na Zdrowiu	Zielona Łódź i Sieć Pedagogiki Cyrku	10.08.2019	Park im. J. Piłsudskiego
152.	Warsztaty cyrkowe na Zdrowiu	Zielona Łódź i Sieć Pedagogiki Cyrku	17.08.2019	Park im. J. Piłsudskiego
153.	Warsztaty cyrkowe na Zdrowiu	Zielona Łódź i Sieć Pedagogiki Cyrku	24.08.2019	Park im. J. Piłsudskiego
154.	Wspólnie Międzysiedlowo Międzypokoleniowo Piknik nr 1	Złotno jest fajne, Złotniak, Centrum Promocji i Rozwoju Inicjatyw Obywatelskich OPUS	28.08.2019	Skwer Zdrowie-Mania przy ul. Jęczmiennej
155.	Mirecka Latająca Kawiarenka Sąsiedzka. Wieczór pierwszy	osoby prywatne	18.07.2019	Podwórko między al. Unii Lubelskiej 18, 20 i ul. Daniłowskiego 7
156.	Mirecka Latająca Kawiarenka Sąsiedzka	osoby prywatne	08.08.2019	Podwórko przed blokiem Srebrzyńska 95/97
157.	Mirecka Latająca Kawiarenka Sąsiedzka	osoby prywatne	29.08.2019	Podwórko między ulicami Perła, Daniłowskiego i Praussa
158.	Mirecka Latająca Kawiarenka Sąsiedzka	osoby prywatne	12.09.2019	Podwórko przy al. Unii Lubelskiej 16, 18 i ul. Daniłowskiego 3
159.	Bałuty Po Łódzku – Poczłówek z mojego miasta, „Przystanek Zielen” – spacer	Centrum Animacji i Rewitalizacji „RONDO”	08.08.2019	Park im. księcia Józefa Poniatowskiego

L.P.	Nazwa wydarzenia	Organizator	Data	Nazwa miejsca
160.	Bałuty Po Łódzku – Poczta z mojego miasta, „Przystanek Ulica” – spacer	Centrum Animacji i Rewitalizacji „RONDO”	31.08.2019	Plac Wolności
161.	„Foto – Wędrówki po Łodzi – spacer po Łodzi – poznajemy zabytki architektury miejskiej: Szlakiem łódzkiego modernizmu	Centrum Edukacji Kulturowej „NA ŻUBARDZKIEJ”	03.08.2019	ul. Knychalskiego
162.	„Foto – Wędrówki po Łodzi – spacer po Łodzi – poznajemy zabytki architektury miejskiej: Szlakiem rzeźb plenerowych Starego Miasta i Południowych Bałut	Centrum Edukacji Kulturowej „NA ŻUBARDZKIEJ”	17.08.2019	Plac Wolności
163.	Od nitki do osnowy – pokaz snucia tkaniny ludowej	Centrum Inicjatyw na Rzecz Rozwoju REGIO	11.08.2019	Ogród Botaniczny
164.	Centrum Nauki w Parku Źródlika	EC1 Łódź – Miasto Kultury	09.08.2019	Park Źródlika I
165.	Bałuckie sPloty - „Bałuty Po Łódzku” Zabawy podwórkowe z Bałuckim Ośrodkiem Kultury	Bałucki Ośrodek Kultury	14.08.2019	Zielony skwer na ul. Sierakowskiego
166.	Bałuckie sPloty - „Bałuty Po Łódzku” Zabawy podwórkowe z Bałuckim Ośrodkiem Kultury	Bałucki Ośrodek Kultury	16.09.2019	Zielony skwer na ul. Sierakowskiego
167.	Bałuckie sPloty - „Bałuty Po Łódzku” Zabawy podwórkowe z Bałuckim Ośrodkiem Kultury	Bałucki Ośrodek Kultury	14.10.2019	Zielony skwer na ul. Sierakowskiego
168.	"Jazzujemy... " cykl koncertów Apertus Quartet w Amfiteatrze w Textorial Park"	Apertus Quartet i Textorial Park	30.07.2019	Textorial Park II
169.	"Jazzujemy... " cykl koncertów Apertus Quartet w Amfiteatrze w Textorial Park"	Apertus Quartet i Textorial Park	20.08.2019	Textorial Park II
170.	"Jazzujemy... " cykl koncertów Apertus Quartet w Amfiteatrze w Textorial Park"	Apertus Quartet i Textorial Park	10.09.2019	Textorial Park II
171.	Plac Zabaw Twórczych. Wakacyjne Interwencje Artystyczne" rodzinny artystyczny piknik w Ośrodku Kultury Górna	Ośrodek Kultury Górna	24.08.2019	Ośrodek Kultury Górna
172.	Bałucki Bigiel 2019	Bałucki Ośrodek Kultury	24.08.2019	Stary Rynek
173.	W bierki z dziadkiem, w klasy z babcią – rodzinny piknik	Big Bang Studio, Dom Kultury "502", Dom Kultury "Widok", Dom Kultury "Ariadna"	31.08.2019	WIMA Park
174.	Spacer szlakiem min	Fundacja Przędzalnia Sztuki	15.09.2019	Księży Młyn
175.	Program Ogrody Sukiennicze – spacer badawczy 1	Miejska Pracownia Urbanistyczna, Łódzki DETAL	23.08.2019	Przystanek Architektura
176.	Program Ogrody Sukiennicze – spacer badawczy 2	Miejska Pracownia Urbanistyczna, Łódzki DETAL	24.08.2019	Plac Dąbrowskiego
177.	Program Ogrody Sukiennicze – spacer badawczy 3	Miejska Pracownia Urbanistyczna, Łódzki DETAL	25.08.2019	Rondo Solidarności
178.	Wspólnie Międzysiedlowo Międzypokoleniowo Piknik nr 2	Złotno jest fajne, Złotniak, Centrum Promocji i Rozwoju Inicjatyw Obywatelskich OPUS	07.09.2019	boisko szkolne SP nr 40

L.P.	Nazwa wydarzenia	Organizator	Data	Nazwa miejsca
179.	Bańki spekulacyjne, instalacja artystyczna Julity Wójcik	Festiwal Łódź Czterech Kultur	06.09.2019	Stary Rynek
180.	Miasto Babel: Seven Columns InChina, akcja artystyczna	Festiwal Łódź Czterech Kultur	07.09.2019	Ulica przed Piekarnią Gruzińską
181.	Miasto Babel: Polskie rośliny tropikalne, akcja artystyczna	Festiwal Łódź Czterech Kultur	08.09.2019	Teren przed Barem Bambus
182.	Miasto Babel: Elektrozavod Gallery Playground, akcja artystyczna	Festiwal Łódź Czterech Kultur	13.09.2019	Skwer obok Uniwersytetu Medycznego
183.	Miasto Babel: Goodbye Chinatown, akcja artystyczna	Festiwal Łódź Czterech Kultur	13.09.2019	OFF Piotrkowska
184.	Miasto Babel: Galeria Sandra Empatia, piknik artystyczny	Festiwal Łódź Czterech Kultur	14.09.2019	Park Źródlika I
185.	Miasto Babel: Galeria Czynna Zobacz i wygraj!, akcja artystyczna	Festiwal Łódź Czterech Kultur	07.09.2019	Rynek Bałucki-Dolny
186.	Piotruś Pan, spektakl plenerowy Teatru Pinokio w Łodzi	Festiwal Łódź Czterech Kultur	08.09.2019	Park Ocalałych
187.	Podwórkowe kino – pokaz filmów o dawnej Łodzi	Muzeum Miasta Łodzi	14.09.2019	Plac Wolności
188.	„Tęskniąc za domem...” – koncert jazzowy inspirowany muzyką graną w latach 1945-1949 przez artystów ocalałych z łódzkiego getta tworzących zespół The Happy Boys.	Centrum Dialogu im. Marka Edelmana w Łodzi	29.08.2019	Park Ocalałych
189.	Powitanie Jesieni – piknik w Parku Julianowskim	Zielona Łódź	22.09.2019	Park im. A. Mickiewicza (Park Julianowski)
190.	Książka za worek śmieci	Empik Manufaktura	22.09.2019	Las na Brusie
191.	Wciąż patrzą – premiera plenerowa	Fundacja Atelier Improwizacji, zespół Nox oraz wydawnictwo Love 2 Craft	21.09.2019	Podwórko przy ul. Legionów 2
192.	Wspólnie Międzyosiedlowo Międzypokoleniowo Piknik nr 3; Filmowo na swingowo. Muzyczne lata 20. lata 30.	Złotno jest fajne, Złotniak, Centrum Promocji i Rozwoju Inicjatyw Obywatelskich OPUS	28.09.2019	Boisko szkolne SP nr 169
193.	Szwalnia_expo: bałucki spacer performatywny	Teatr Szwalnia; Łukasz z Bałut	06.10.2019	Stary Rynek
194.	Recepta na bestseller – literacka gra miejska	Centrum Inicjatyw na rzecz Rozwoju REGIO	01.10.2019	brak danych
195.	Miejskie KODY kultury _IMPROWIZACJE _Plenerowe warsztaty performatywno– choreograficzne	Fundacja Przędzalnia Sztuki	12.10.2019	Księży Młyn
196.	Miejskie KODY kultury _IMPROWIZACJE _Plenerowe warsztaty performatywno– choreograficzne	Fundacja Przędzalnia Sztuki	21.10.2019	Księży Młyn

L.P.	Nazwa wydarzenia	Organizator	Data	Nazwa miejsca
197.	Miejskie KODY kultury _PARTYTURY Z ARCHITEKTURY _Warsztaty muzyczno-graficzne	Fundacja Przędzalnia Sztuki	12.10.2019	Księży Młyn
198.	Miejskie KODY kultury _DŹWIĘKOSTACJE – CO W MURACH PISZCZY? _Warsztaty muzyczno – graficzne	Fundacja Przędzalnia Sztuki	20.10.2019	Księży Młyn
199.	Miejskie KODY kultury _PRZESTRZENNE INSTALACJE _Warsztaty upcyklingowe	Fundacja Przędzalnia Sztuki	21.10.2019	Księży Młyn
200.	Miejskie KODY kultury _FINAŁ POŁĄCZONE AKCJE TWÓRCZE+Koncert performatywny w Altanie	Fundacja Przędzalnia Sztuki	27.10.2019	Park Źródlika I
201.	O czym szepczą cztery miliony cegieł, czyli dzieje osiedla Montwiłła Mireckiego	Fundacja Przyjaciół Zabytków Rzemiosła	30.11.2019	Osiedle Montwiłła-Mireckiego
202.	Łowcy detali. Spacery śladem łódzkich detali architektonicznych: Detale ulicy Piotrkowskiej	Łódzki DETAL	08.06.2019	brak danych
203.	Łowcy detali. Spacery śladem łódzkich detali architektonicznych: Detale łódzkiego modernizmu I	Łódzki DETAL	15.06.2019	brak danych
204.	Łowcy detali. Spacery śladem łódzkich detali architektonicznych: Detalowa wycieczka aleatoryczna	Łódzki DETAL	29.06.2019	brak danych
205.	Łowcy detali. Spacery śladem łódzkich detali architektonicznych: Wycieczka szlakiem detali Bałut i Starego Miasta	Łódzki DETAL	06.07.2019	brak danych
206.	Łowcy detali. Spacery śladem łódzkich detali architektonicznych: Wycieczka szlakiem łódzkiej secesji	Łódzki DETAL	20.07.2019	brak danych
207.	Łowcy detali. Spacery śladem łódzkich detali architektonicznych: Detale łódzkiego modernizmu II	Łódzki DETAL	03.08.2019	brak danych
208.	Łowcy detali. Spacery śladem łódzkich detali architektonicznych: Wycieczka szlakiem łódzkich rzeźb plenerowych	Łódzki DETAL	17.08.2019	brak danych
209.	Łowcy detali. Spacery śladem łódzkich detali architektonicznych: Zwierzęta łódzkiego śródmieścia	Łódzki DETAL	21.09.2019	brak danych
210.	Łowcy detali. Spacery śladem łódzkich detali architektonicznych: Detale przemysłu i handlu	Łódzki DETAL	19.10.2019	brak danych
211.	Łowcy detali. Spacery śladem łódzkich detali architektonicznych: Wycieczka niespodzianka	Łódzki DETAL	23.11.2019	brak danych
212.	Śladami buntowniczek. Spacer po mieście	Łódzki Szlak Kobiet	01.12.2019	brak danych

Źródło: opracowanie własne

Załącznik 3

KWESTIONARIUSZ ANKIETY

KWESTIONARIUSZ ANKIETY

Jestem pracownikiem naukowo-dydaktycznym oraz doktorantką na Wydziale Nauk Geograficznych Uniwersytetu Łódzkiego. W ramach pracy nad rozprawą doktorską przeprowadzam badanie uczestników plenerowej rekreacji twórczej w Łodzi („Rola organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej w rozwoju rekreacji twórczej. Przykład Łodzi.”). Pani/Pana opinie są dla mnie bardzo ważne, w związku z tym uprzejmie proszę o szczerze, rzetelne i w miarę możliwości wyczerpujące odpowiedzi na pytania zamieszczone w kwestionariuszu. Jednocześnie zapewniam, że ankieta jest anonimowa, a jej wyniki wykorzystane będą tylko dla celów naukowych.

mgr Aleksandra Mroczek-Żulicka

Nazwa i data wydarzenia:

1. Proszę ocenić wydarzenie, w którym aktualnie Pan/Pani uczestniczy według poniższych kryteriów w skali od 1 do 5 (1 - bardzo źle, a 5 - bardzo dobrze):

Kryterium szczegółowe	1	2	3	4	5	nie mam zdania
Zaplecze techniczne						
Dostępność komunikacyjna						
Koszt udziału						
Program						
Atrakcyjność miejsca						
Organizator						
Promocja						

2. Co w Pana/Pani opinii stanowi szczególną wartość wydarzenia, w którym aktualnie Pan/Pani uczestniczy?

3. Które z poniższych kryteriów są dla Pana/Pani kluczowe w podjęciu decyzji o uczestnictwie w zorganizowanej aktywności rekreacyjnej (proszę wskazać maksymalnie 3):

- dostępność komunikacyjna
- odległość od miejsca zamieszkania
- koszt udziału
- tematyka
- niebanalna forma
- chęć samorozwoju

- atrakcyjność miejsca
- relaks na świeżym powietrzu
- znajomość/reнома organizatora
- inne, jakie?

4. Jakie formy aktywności rekreacyjnej realizuje Pan/Pani najczęściej (proszę wybrać maks. 3 formy)?

- aktywność sportowa
- aktywność turystyczna
- realizacja hobby
- spotkania towarzyskie
- udział w wydarzeniach kulturalno-rozrywkowych
- aktywność w przestrzeni wirtualnej
- inne, jakie....

5. W jakich przestrzeniach najczęściej Pan/Pani podejmuje się aktywności rekreacyjnej (możliwość wielokrotnego wyboru)?

- w plenerze
- w przestrzeni domowej
- w obiektach rekreacyjnych
- trudno powiedzieć

6. Proszę podać 3 przykłady Pana/Pani ulubionych form aktywności rekreacyjnej:

7. Jakich form aktywności rekreacyjnej brakuje w Łodzi w Pana/Pani opinii?

8. Czy w Pana/Pani ocenie należy rozszerzyć ofertę wydarzeń z zakresu plenerowej rekreacji twórczej (twórczej w znaczeniu: oryginalnej, nowatorskiej i jednocześnie wartościowej społecznie, rozwijającej etycznie, estetycznie, poznawczo, duchowo lub kulturalnie) w Łodzi?

- tak (należy przejść do pyt. 9)
- nie (należy przejść do pyt. 10)
- nie wiem (należy przejść do pyt. 10)

9. Jaka jest Pana/Pani wymarzona forma plenerowej rekreacji twórczej?

10. Proszę ocenić jakość łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej według poniższych kryteriów w skali od 1 do 5 (1 - bardzo nisko, a 5 - bardzo wysoko).

Kryterium ogólne	Elementy	1	2	3	4	5	nie mam zdania
Przyrodnicze zasoby rekreacyjne	parki, skwery, zieleńce						
	kąpieliska						
	osobliwości przyrodnicze (rezerваты, pomniki przyrody)						
	ogrody dydaktyczne (ZOO, ogród botaniczny)						
	lasы miejskie						
Kulturowe zasoby rekreacyjne	Rodzinne Ogrody Działkowe						
	zabytki architektoniczne						
	obiekty współczesnej kultury						
	wydarzenia kulturalne i sportowe						
Infrastruktura rekreacyjna	obiekty sakralne i cmentarze						
	obiekty gastronomiczne						
	obiekty noclegowe						
	obiekty sportowo-rekreacyjne						
	obiekty handlowe						
	boiska szkolne						
	placе zabaw						
	siłownie plenerowe						
ścieżki rowerowe							

11. Które z powyższych elementów łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej miasta mają dla Pana/Pani największe znaczenie dla jakości przebywania i wypoczynania w mieście? Proszę uzasadnić odpowiedź.

.....

12. Czy odczuwa Pan/Pani potrzebę dalszego rozwoju łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej?

- a) tak (należy przejść do pyt. 13)
 b) nie (należy przejść do METRYCZKI)
 c) nie wiem (należy przejść do METRYCZKI)

13. W jakim kierunku powinien zmierzać proces dalszego rozwoju łódzkiej przestrzeni rekreacyjnej?

.....

METRYCZKA:

- I. Płeć: K M
- II. Do jakiej grupy wiekowej Pan/Pani należy?
 a) 18-24
 b) 25-34
 c) 35-44
 d) 45-54
 e) 55-64
 f) 65-74
 g) > 75.
- III. Jakie jest Pana/Pani miejsce urodzenia?.....
- IV. Jakie jest Pana/Pani miejsce zamieszkania?.....
 a) Łódź (należy przejść do pyt. V)
 b) Inne, jakie? (należy przejść do pyt. VI).....
- V. W jakiej dzielnicy Pan/Pani mieszka?
 a) Bałuty
 b) Górna
 c) Polesie
 d) Śródmieście
 e) Widzew
- VI. Jakie jest Pana/Pani wykształcenie?
 a) podstawowe
 b) gimnazjalne
 c) zasadnicze zawodowe
 d) średnie
 e) wyższe
- VII. Jaki jest Pana/Pani status zawodowy?
 a) uczę się
 b) bezrobotny/-a
 c) pracujący/-a
 d) emeryt/-ka

Dziękuję za wypełnienie ankiety!

Załącznik 4

WYKAZ RESPONDENTÓW W WYWIADACH SWOBODNYCH Z ORGANIZATORAMI

1. Beata Arabska – przewodniczka po Łodzi, edukatorka (O1)
2. Beata Pancerniak-Wujcik – Bałucki Ośrodek Kultury (O2)
3. Dorota Schreiber – Ośrodek Kultury Górna (O3)
4. Justyna Tomaszewska – przewodniczka po Łodzi, Centrum Dialogu im. M. Edelmana (O4)
5. Barbara Olejarczyk – Krzyżówka (O5)
6. dr Maciej Kronenberg – Centrum Inicjatyw na Rzecz Regionu REGIO (O6)
7. Maria Nowakowska – Łódzki DETAL (O7)
8. Natalia Kalisz-Patelak – Fundacja Przędzalnia Sztuki (O8)
9. Agnieszka Reiske i Szymon Iwanowski – Społecznie Zaangażowani (O9)
10. Izabela Kostka-Skwarczyńska – Szlifiernia Szczęścia (O10)

DYSPOZYCJE DO WYWIADU SWOBODNEGO

1. Opowiedz o tym, czym zajmujesz się zawodowo?

(doświadczenie, wykształcenie, pochodzenie z Łodzi)

2. Opowiedz o doświadczeniu organizowania plenerowego wydarzenia z zakresu rekreacji twórczej?

(skąd pomysł, dlaczego taka aktywność – plener, jakie realizuje cele, wybór miejsca)

(dostępność miejsca, współpraca z różnymi podmiotami, władzami, pozyskiwanie środków)

3. Jak czujesz czym jest rekreacja twórcza? Czym się wyróżnia?

4. Jak opiszesz uczestników plenerowej rekreacji twórczej?

(ilość, potrzeby, ich czas wolny)

5. Jakie wydarzenia plenerowe czujesz, że byłyby potrzebne w Łodzi?

6. Jak opiszesz łódzką przestrzeń rekreacyjną?

(co stymuluje, co jest inhibitorem, czy infrastruktura jest wystarczająca, czego brakuje, jakie napotykać trudności)

Dane formalne:

pleć, wiek, wykształcenie, zawód, miejsce zatrudnienia

Załącznik 5

WYKAZ ORGANIZATORÓW UCZESTNICZĄCYCH W ETNOGRAFICZNYM BADANIU WIZUALNYM

1. Beata Arabska – przewodniczka po Łodzi, edukatorka (O1)
2. Justyna Tomaszewska – przewodniczka po Łodzi, Centrum Dialogu im. M. Edelmana (O4)
3. dr Maciej Kronenberg – Centrum Inicjatyw na Rzecz Regionu REGIO (O6)
4. Maria Nowakowska – Łódzki DETAL (O7)
5. Izabela Kostka-Skwarczyńska – Szlifiernia Szczęścia (O10)

DYSPOCYZJA DO WYWIADU INTERPRETACYJNEGO Z ORGANIZATORAMI W ETNOGRAFICZNYM BADANIU WIZUALNYM

1. Opisanie miejsca
2. Doświadczenia związane z miejscem
3. Emocje dotyczące wybranego miejsca
4. Nadanie tytułów zdjęciom